

Міністерство внутрішніх
справ України

Національна поліція
України

Донецький
юридичний інститут

БО «БТ «Мережа»
м. Кривий Ріг»

Peace
Corps

Корпус миру
США в Україні

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

II Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю

«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»

м. Кривий Ріг
07 лютого 2019 року

УДК 159.98
ББК 88.573 я 5

Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 07 лютого 2019 року). – Кривий Ріг, 2019. – 493 с.

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол №7 від 27 березня 2019 року)*

Публікується за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів», яка відбулася 07 лютого 2019 року у Донецькому юридичному інституті (м. Кривий Ріг, вул. Співдружності, 92а).

Видання може бути корисним для працівників правоохоронних органів, аспірантів (ад'юнктів), слухачів магістратури, студентів та курсантів вищих навчальних закладів, а також всім, хто цікавиться проблемами психологічного забезпечення правоохоронних органів.

Матеріали збірника опубліковані в авторській редакції.

ЗМІСТ

Привітальне слово ректора Донецького юридичного інституту МВС України **Бесчастного В.М.** 11

Секція № 1:

«Стресостійкість у службовій діяльності працівників правоохоронних органів»

Бабенко В.Г., Кирієнко Л.А., Пампура І.І. Окремі тактичні й спеціальні заходи Національної поліції України: психологія підготовки та проведення	16
Борщак С.Г., Стрельник О.Л. Методи подолання стресу працівниками правоохоронних органів	20
Боснюк В.Ф. Копінг-поведінка фахівців екстремального профілю професійної діяльності як фактор особистісної безпеки	24
Валєєв Р.Г., Фурса В.В. Задоволеність службою патрульних поліцейських	27
Гарькавець С.О. До проблеми формування стресостійкості особистості правоохоронця	31
Горбенко Д.А., Швець Т.В. Особливості професійного стресу керівників Національної поліції України та його профілактики	33
Грідчина О.В. Особистість в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності	36
Диса О.В. Роль суб'єктивної активності у подоланні стресових ситуацій	38
Доценко В.В., Федоренко О.І. Формування опановуючої поведінки у працівників поліції	40
Жданова І.В. Копінг-поведінка майбутніх правоохоронців як чинник їх професійного здоров'я	44
Жуковська К.Р., Стрельник О.Л. Успішні стратегії подолання стресу працівниками правоохоронних органів	47
Завгородня Ю.В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції	50
Зозуля Д.Е., Петрова А.С., Кучеренко С.М. Дослідження копінг-стратегій фахівців ризиконебезпечних ситуацій	53
Ковалькова Т.О. Особливості діяльності психолога у військовій сфері	56
Когут О.О. Стилi подолання стресу патрульними поліцейськими в екстремальних умовах праці	58
Колесніченко О.С. Алгоритм прогнозування та діагностики психологічної травматизації військовослужбовців – учасників бойових дій	63
Коляда О.С. Специфіка службової діяльності поліцейського, як основна проблема стресу	66
Колядко С.В. Эмоция и процессы мышления, познания	68

Ксьонз Н.В. Успішні стратегії подолання стресу працівниками правоохоронних органів	71
Куций О.А. Особливості та можливі переваги застосування методу «TENSION & TRAUMA RELEASE EXERCISES» персоналом Національної поліції України	75
Кучеренко А.И. Успешные стратегии преодоления стресса работниками правоохранительных органов	78
Лінник А.О., Казміренко В.О. Особливості захисних механізмів працівників патрульної поліції	83
Ліпатов І.І., Товма М.І. Методи та напрями формування у військовослужбовців Національної гвардії України стресостійкості до стрес-факторів службово-бойової діяльності	86
Маннапова К.Р. Вплив життестійкості на подолання складних життєвих ситуацій працівниками правоохоронних органів	88
Мітченко К.В. Роль керівника в розвитку стресостійкості працівників правоохоронних органів	91
Мухіна Г.В. Копінг-стратегії в діяльності поліцейського	94
Озірна М.В., Стрельник О.Л. Подолання стресу працівниками правоохоронних органів	98
Пасічник В.І., Керницький О.М. Теоретичні підходи до визначення ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України у сучасних умовах	99
Петренко У.У. Вплив психічної напруженості на активність військовослужбовця в екстремальних ситуаціях	101
Пічкуренко С.І., Кацан Л.О. Деякі аспекти професійно-психологічного забезпечення діяльності кримінальної поліції України	105
Приходько І.І. Вітчизняна система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю: сучасний стан	108
Садовнича О.О., Гурський В.Є. Психологічні методи самозахисту в агресивному середовищі	112
Самойленко О.О., Гула В.В. Зарубіжний досвід формування психологічної готовності військовослужбовців до дій в бойових умовах	114
Сіроха Л.В. Професійні кризи як фактор стресу	116
Стрельник О.Л. Стрес і професійна деформація поліцейського	119
Суббота С.О. Формування та прояви сексуальної агресії в контексті сексуальних відхилень	121
Тарановська А.О. Професійне спілкування працівників правоохоронних органів в умовах стресу	124
Товма І.М. Практичні рекомендації оперативному штабу з оцінювання та прогнозування суспільно-політичної обстановки для прийняття рішення на силові дії в екстремальних умовах	126
Турбін Д.О., Гурський В.Є. Професійний стрес поліцейського та його причини	128

Федоренко О.Б. Художня інтерпретація психологічного портрета українського лідера (на прикладі історичних романів про кошового отамана-характерника Івана Дмитровича Сірка)	131
Філоненко І.С. Емоційна свобода – копінг-стратегії і шляхи виходу із травматичних станів особистостей переживаючих травмуючу ситуацію	135
Хворостініна О.С. Психофізіологічні та поведінкові наслідки бойового стресу	139
Ходак К.С., Мухіна Г.В. Основні стратегії боротьби з професійним стресом	142
Черніков А.М., Гіренко С.П. До питання визначення методів подолання та профілактики стресу в діяльності працівників Національної поліції	145
Чорнобровенко В.В. Психологічні трансформації особистості працівників поліції, які працюють в умовах військового конфлікту	148
Шевченко В.В. Стресостійкість як один із компонентів професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів	151
Шикір Д.О., Теремцова Н.В. Основні методи подолання професійного стресу у працівників правоохоронних органів	154

Секція № 2 :

«Особливості ефективної комунікації правоохоронців з громадянами»

Авілов І.В. Протидія маніпулятивному мовному впливу у процесі виконання службово-бойових завдань	158
Александров Ю.В. Особливості Я-концепції патрульних поліцейських	162
Атаманенко Ю.Ю. Ставлення учасників дорожнього руху до застосування сучасних приладів під час оформлення дорожньо-транспортних пригод	164
Бойчук В.А., Бацилєва О.В. Міжособистісна взаємодія: теоретико-методологічний аспект	167
Вайда Т.С. Невербальні способи професійного спілкування поліцейських як умова ефективного здійснення правоохоронцями оперативно-службової (службово-бойової) діяльності	170
Вдович С.М. Формування комунікативної компетентності курсантів закладів вищої освіти державної служби України з надзвичайних ситуацій	177
Венцик О.В. Асертивність і комунікація як ефективна співпраця	179
Волошина О.В. Моделі ефективної комунікації в діяльності поліцейських (зарубіжний досвід)	182
Галустян О.А., Довгополий І.І. Деякі питання застосування технологій профайлінгу в слідчій діяльності	185
Гіренко С.П. Професійна комунікативна підготовка працівників поліції до подолання конфліктних ризиків у службовій діяльності	188

Гладчук Д.І. Особливості ефективної комунікації патрульних поліцейських з громадянами	192
Гнатенко О.І. Особливості ефективного партнерства поліції та закладу загальної середньої освіти	198
Гура С.О. Вивчення гендерних особливостей комунікативних якостей курсантів НУЦЗУ	200
Гурський В.Є. Подолання конфліктів викликаних агресією в роботі поліцейського	204
Давидова О.В. Психологічні особливості спілкування поліцейських ювенальної превенції з дітьми різного віку	207
Данилевський А.О. Обмежена осудність у кримінальному праві України	210
Джагунов Г.В. Професійне спілкування, як складова забезпечення поліцейського піклування	214
Дорош А.О., Гіренко С.П. Окремі аспекти проявів комунікативної культури працівників поліції у напружених (складних) ситуаціях	217
Дядюк А.М. Взаємодія органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами	220
Єршова В.О. Проблема розробки технологій навчання комунікації майбутніх офіцерів Національної гвардії України	224
Заєць С.В. Особливості ефективної комунікації патрульних поліцейських з громадянами	226
Ільченко І.П., Теремцова Н.В. Аналіз основних критеріїв ефективного спілкування працівників Національної поліції України з громадянами	231
Казміренко В.О. Особливості проведення опитування неповнолітньої особи, що стала свідком/жертвою злочину	234
Кизима Н.Ю. Причини агресії і шляхи її подолання	238
Конельська І.М. Проблеми ціннісних орієнтацій сучасних підлітків	241
Кочегаров А.С. Составляющие эффективной коммуникации	243
Леоненко І.В. Тактика встановлення психологічного контакту: формування ідеальних слідів в пам'яті людини, способи їх матеріалізації та фіксації	247
Лефтеров В.О. Дослідження особливостей комунікативної компетентності поліцейських	251
Литвин В.В. Етапи встановлення контакту поліцейського з неповнолітнім, який став жертвою насильства	254
Мазур О.В. Інноваційні технології, як засіб розвитку ефективної комунікації патрульних поліцейських	256
Малоголова О.О. Комунікативна компетентність як складова ефективної комунікації поліцейських	258
Озерський І.В. Психологічне вивчення особистості патрульного поліцейського	261
Пенькова О.І. Ціннісні характеристики самореалізації особистості	265

Пилипенко Є.О. Особливості спілкування поліцейських під час контролю за дорожнім рухом з учасниками дорожнього руху похилого віку	267
Піцик О.О., Мухіна Г.В. Про деякі особливості опитування дитини працівником поліції	271
Процько М.І., Теремцова Н.В. Вплив соціальних мереж на розвиток ефективної комунікації патрульної поліції з громадянами	274
Рівчаченко О.А. Розвиток навичок ефективної комунікації працівників Національної поліції засобами інтерактивних технологій	276
Роженкова А.О. Основи професійного спілкування з громадянами в нестійкому психоемоційному стані, в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння	278
Руденко Л.А. Культура спілкування як чинник ефективної комунікації фахівців цивільного захисту	281
Сорокіна М.А., Яловенко В.О., Мухіна Г.В. Про деякі прояви традиційних гендерних стереотипів у працівників поліції	285
Юрченко-Шеховцова Т.І. Простір як засіб невербального спілкування	288
Шинкаренко І.О. Особливості комунікативної компетентності слідчих	291
Шульга А.О. Особливості спілкування зі свідком під час кримінального провадження	294

Секція № 3 :

«Сучасні психотерапевтичні методи в роботі з психологічною травмою»

Бархан А.В. Досвід використання декомпресії з військовослужбовцями на виході із зони бойових дій	298
Васецька Є.В., Христюк О.С. Посттравматичний стресовий розлад та методи психотерапевтичної допомоги	301
Вишніченко С.І. Операціоналізована психодинамічна діагностика (OPD-2) – основа успішної психотерапії	304
Власенко С.Б. Зміни образу фізичного Я у працівників правоохоронних органів, які отримали тілесні ушкодження при виконанні службових обов'язків. Основи психологічної допомоги	307
Волинець І.П. Методи арт-терапії в подоланні ПТСР	310
Волинець І.П. Любовна залежність	315
Володарська Н.Д. Засади психологічного благополуччя в кризових ситуаціях	321
Гурлєва Т.С. Суб'єктні якості у здатності особистості протистояти деструктивному медіа-впливу : психологічна підтримка в кризових умовах	323
Збаранська А.С. Психологічне консультування залежних осіб	326

Лукашенко М.Ю., Романенко О.В. Сучасні підходи до психотерапевтичної роботи з посттравматичним стресовим розладом	328
Мариніна С.Л. Вплив сьогодення на розвиток та формування ціннісних орієнтацій особистості	331
Романенко О.В. Особливості змін у Я-концепції особистості під впливом психотравми	334
Самойленко-Тидір В.А., Михайленко Л.М. Психологічні рекомендації для членів сімей учасників бойових дій	337
Сергієнко О.О. Особливості мотиваційної сфери рятувальників з різною професійною ідентичністю	340
Сіренко В.С. Символ-драма як метод роботи з психотравмою та посттравматичними стресовими розладами	344
Скавінська-Абдал Аал Ю.В. Арт-терапія, як новітній ефективний психотерапевтичний метод в роботі з психологічною травмою працівників правоохоронних органів	346
Слурденко Д.О. Суїцидальна поведінка військовослужбовців як психологічна проблема	351
Степанчук Д.М., Романенко О.В. Я-концепція як механізм регуляції поведінки особистості працівників правоохоронних органів	353
Тохтамиш О.М. Системні складові психолого-терапевтичного супроводу учасників операції об'єднаних сил зі стресовими розладами	356
Трофимова А.С. Психологічні особливості рольової реабілітації військовослужбовців	359
Хлонь О.М. Попередження виникнення правового нігілізму як фактору, зменшення мотивації до формування правосвідомості у сучасній молоді	362
Христюк О.С., Христюк Г.С. Особливості надання психологічної допомоги учасникам АТО та членам їх сімей	366
Цюприк А.Я., Олійник О.В. Особливості організації допомоги особам з психотравмою	369
Шебанова В.І. Метафоричні асоціативні карти як інструмент психологічної допомоги особистості у травматичній ситуації	371

Секція № 4:

«Організація психологічного супроводу професійної спрямованості курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських»

Артемов В.Ю., Євтушенко В.В. Фізичне виховання правоохоронців в контексті формування «Я-образу»	375
Байда М.С. Поширеність адиктивної поведінки серед військовослужбовців, як одна з внутрішніх загроз національній безпеці	377

Барко В.І., Остапович В.П., Барко В.В. Сучасні психотехнології службової підготовки поліцейських	380
Борисюк О.М. Психологічні критерії рівня сформованості управлінської компетентності майбутніх офіцерів Національної поліції України	384
Вербицька Д.В., Стрельник О.Л. Організація психологічного супроводу професій професійної спрямованості курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських	387
Вишневський С.В. Актуальні проблеми професійної підготовки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання для практичної діяльності в поліції	390
Вдович С.М., Маковецька М.М. Особливості формування та розвитку професійної Я-концепції курсантів-рятувальників	393
Гончарова Т.Ю., Шестопалова О.П. Особливості діагностики професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів	396
Гурський В.Є. Психологічна готовність працівника поліції	399
Гуцман М.С. Арт-терапевтичний підхід у гармонізації внутрішнього світу особистості	401
Євтушенко В.І. Важливість формування індивідуального силую діяльності у майбутніх поліцейських	403
Іванова Н.Г. Організаційно-змістовні аспекти психологічного супроводу професійної підготовки правоохоронців	405
Кириченко А.А. Психологическая составляющая вины лица при квалификации обстоятельств, связанных с ДТП	407
Колесова О.В., Гурський В.Є. Психологічний супровід курсантів	411
Колосович О.С. Психологічні особливості формування командної взаємодії у майбутніх спеціалістів в умовах навчального процесу	414
Кучеренко С.М., Кучеренко Н.С. Урахування функціональних станів курсантів в організації психологічного супроводу в процесі професійного навчання	418
Кушова А.С., Когут О.О. Визначення лідерів у курсантському середовищі	420
Ларіонов С.О., Луньов О.Ю. Особливості морально-правової надійності правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України)	424
Литвин А.В. Рефлексивний підхід до психологічної підготовки співробітників ДСНС	428
Литвинова А.А., Христюк О.С. Розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця як один із складових професійної спрямованості	431
Лопатинська І.С. Особливості соціальної та психологічної адаптації першокурсників у ЗВО зі специфічними умовами навчання	434

Маковецька М.М., Вдович С.М. Особливості формування та розвитку професійної Я-концепції курсантів-рятувальників	437
Мацегора Я.В. Типологія професійної саморегуляції діяльності у військовослужбовців Національної гвардії України	440
Михайлюк І.В. Концептуальні засади формування діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки	443
Мілорадова Н.Е. Проблемні питання підготовки фахівця для органів досудового розслідування Національної поліції України на стадії здобуття вищої освіти	447
Мороз А.П., Пузь І.В. Особливості схильності до суїциду у студентів з паталогічним перфекціонізмом	449
Недбала В.А., Вдович С.М. Роль мотиву у навчально-професійній діяльності курсантів	452
Нестеров В.Д., Стрельник О.Л. Морально-професійна деформація особистості працівника правоохоронних органів	455
Паливода О.О. Розвиток професійної спрямованості фахівців сектору безпеки	459
Пекарська В.П. Психологічний супровід та перспективи розвитку системи професійного відбору майбутніх поліцейських	462
Сергієнко О.О. Особливості мотиваційної сфери рятувальників з різною професійною ідентичністю	464
Стрельченко О.Г. Особливості застосування інтерактивної дошки під час рекламування та презентування лікарського засобу	467
Твердохлебова Н.Є., Мілорадова Н.Е. Дослідження цінностей правоохоронців на етапі навчання у ЗВО	470
Тунтула А.С. Место экспертизы психики человека среди антиделиктных экспертных исследований и их классификация по иным основаниям	474
Шевченко Л.В., Горбач О.В. Основні інтерактивні методи навчання курсантів ВНЗ	477
Юр'єва Н.В. Особливості мотивації професійного вибору військовослужбовців-жінок підрозділів Національної гвардії України	479
Юрченко Р.А. Деякі особливості детермінації згвалтувань як найтяжчої форми сексуальної агресії	481
Ярема Н.Ю. Психологічні аспекти ведення бесіди в процесі поліграфічного дослідження	484
Резолюція за результатами проведення II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»	489

Бесчастний Віктор Миколайович – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

**ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА
ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ**

**Шановні учасники II Всеукраїнської науково-практичної
«Психологічні засади забезпечення службової діяльності
працівників правоохоронних органів»!**

Радий вітати учасників нашої конференції! Щиро вдячний усім, хто виявляє інтерес до психологічного напрямку діяльності правоохоронних органів та став учасником **II Всеукраїнської науково-практичної «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»!**

Ініціативу Донецького юридичного інституту щодо тематики та проведення конференції було підтримано головою правління Благодійної організації «БТ «Мережа» м. Кривий Ріг» Кріпак Олександром Олександровичем та виконавчим директором Благодійної організації «БТ «Мережа» м. Кривий Ріг» Соколюк Еллою Геннадіївною, які стали співорганізаторами конференції.

У сучасних умовах робота правоохоронців характеризується надзвичайною екстремальністю та пов'язана з наявністю багатьох стрес-факторів і психічними перевантаженнями. Тому тема сьогоднішнього науково-практичного заходу набуває неабиякої актуальності.

Мені приємно відзначити, що питання психологічного супроводу службової діяльності органів правопорядку завжди займали пріоритетне місце у науково-дослідній роботі Донецького юридичного інституту МВС України. Ми маємо багаторічний досвід психологічного забезпечення діяльності правоохоронних органів України. Ще у 2002 році у результаті плідної співпраці з Нюрнберзькою школою поліції (Баварія) в інституті було створено науково-дослідний центр психотренінгових технологій, який тривалий час залишався єдиним на теренах СНД.

Не дивлячись на труднощі, що склалися у зв'язку з вимушеним переміщенням інституту до м. Кривий Ріг, нам вдалося зберегти свої добрі традиції та продовжити наукову діяльність у психологічному напрямі, який сьогодні представлено сектором психологічного забезпечення діяльності працівників правоохоронних органів науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності та відділенням психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Донецького юридичного інституту МВС України. Робота науковців-психологів триває та має позитивну динаміку.

У лютому 2017 року на теренах Криворіжжя проведено круглий стіл за психологічним напрямом. Навесні цього ж року завдяки зусиллям керівництва та науково-педагогічного складу інституту, зокрема, доценту кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидату педагогічних наук Мухіної Галини Вікторівни, був відкритий «Психологічний проект», який став переможцем серед пітчінгу проектів «Активні громадяни», що проводився за підтримки Британської Ради й Координаційного центру переміщених закладів вищої освіти у м. Київ. Наразі він ефективно використовується в наукових доробках і практичній апробації.

У 2018 році інститутом було проведено I Всеукраїнську науково-практичну «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів». А сьогодні до наукового заходу долучилися й іноземні фахівці.

Сьогодні у науковому товаристві підіймається питання підвищення психологічної компетентності та стресостійкості співробітників правоохоронних органів під час виконання завдань в екстремальних умовах праці. Для реалізації цих завдань науковці розробляють засоби захисту особового складу від травмуючого впливу психогенних факторів оперативно-службової діяльності; проводять тренінги з розвитку стресостійкості для правоохоронців; розробляють новітні методи та психотехнології підготовки правоохоронців до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

Тематика психологічної готовності правоохоронців до виконання службових завдань є не новою, але вкрай актуальною, адже якісних наукових розробок, спрямованих на вирішення нагальних питань практичних підрозділів наразі бракує.

Тому науковці інституту тісно співпрацюють з територіальними органами Національної поліції України, Національної гвардії України, інших правоохоронних структур з метою виявлення потреб у психологічній підтримці працівників та напрацювання шляхів їх вирішення.

За даними організаційного комітету для участі у II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» зареєстровано понад 300 учасників. Серед яких – 13 докторів психологічних наук, 38 кандидатів психологічних наук, 8 кандидатів педагогічних наук, 18 кандидатів юридичних наук, 15 фахівців з психології практичних підрозділів Національної поліції, 25 військовослужбовців Національної гвардії України, 40 патрульних поліцейських, а також представники закладів освіти, аспіранти, курсанти і студенти, представники громадських організацій тощо.

В ШАНОВНІЙ ПРЕЗИДІЇ У НАС СЬОГОДНІ:

Кріпак Олександр Олександрович – голова правління Благодійної організації «БТ «Мережа» м. Кривий Ріг»;

Гладчук Дмитро Іванович – командир полку патрульної поліції в м. Кривий Ріг Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, старший лейтенант поліції;

Романова Ольга Іванівна – начальник сектору кадрового забезпечення Криворізького відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області, підполковник поліції;

Сидоренко Лариса Вікторівна – координатор проектів інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у м. Кривий Ріг, фахівець адвокатури Благодійної організації «БТ «Мережа» м. Кривий Ріг»;

Панченко Микола Анатолійович – проректор Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, полковник поліції.

СЕРЕД ПРИСУТНІХ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ МИ РАДІ ВІТАТИ:

- волонтерів Корпусу Миру США в Україні:

Меделін Сеней, Ньеміл Тьехімбу Дейвіс;

- завідувача кафедри психології та суспільно-гуманітарних дисциплін Криворізького інституту імені Петра Калнишевського (МАУП), кандидата медичних наук, доцента **Вишниченка Сергія Івановича;**

- психоаналітика аналітичного дослідницького центру "Seetarget", кандидата психологічних наук **Субботу Спартака Олександровича;**

- заступника командира полку патрульної поліції в місті Кривий Ріг управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, старшого лейтенанта поліції **Нікіфорова Олексія Олексійовича;**

- заступника командира полку патрульної поліції в місті Кривий Ріг управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, лейтенанта поліції **Шпаковського Дмитра Сергійовича;**

- старшого психолога відділу психологічного забезпечення Управління кадрового забезпечення ГУНП в Донецькій області, майора поліції **Капкіну Лілію Олександрівну;**

- головного спеціаліста відділу психологічного забезпечення Управління кадрового забезпечення ГУНП в Дніпропетровській області, старшого лейтенанта поліції **Мітченко Катерину Вікторівну**;

- співробітників служби психологічного забезпечення територіальних підрозділів ГУНП в Дніпропетровській області:

Криворізького відділу поліції, старшого лейтенанта поліції **Слащиліну Анну Олександрівну**;

Новомосковського відділу поліції, капітана поліції **Волинець Інну Петрівну**;

Павлоградського відділу поліції, лейтенанта поліції **Крупенькіну Юлію Олександрівну**;

- психолога Криворізької оперативної зони Головного управління Державна служба України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області, майора служби цивільного захисту **Брагарь Світлану Миколаївну**;

- психолога, тілесного практика, арт-терапевта, члена Східно-Української асоціації арт-терапії, керівника студії «Альфа Гравіті» в м. Дніпро **Дронь Ірину Олександрівну**;

- психолога-консультанта громадської організації «Баланс» у м. Дніпрі **Збаранську Анну Сергіївну**;

- психологів медичного центру «Нові Санжари» Національної гвардії України **Петренко Умідумі Уміровну та Кизиму Наталію Юрївну**;

- доцента кафедри психології Київського національного торгово-економічного університету, кандидата психологічних наук **Хлонь Олександра Михайловича**;

- завідувача відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ **Вишневського Сергія Вацлавовича**.

Також у цій залі сьогодні присутні

Представники органів місцевого самоврядування м. Кривого Рогу;

Представники Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших правоохоронних органів;

Науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти, практичні психологи, представники громадських організацій та інші.

Хочу наголосити, що сьогодні ми актуалізуємо такі питання як: «Стресостійкість у службовій діяльності працівників правоохоронних органів», «Особливості ефективної комунікації патрульних поліцейських з громадянами», «Сучасні психотерапевтичні методи в роботі з психологічною травмою», «Організація психологічного супроводу професійної спрямованості курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських».

Сьогодні у нас беруть активну участь представники та майстри своєї справи за такими напрямками, як: когнітивна психотерапія, коннatively-імагінативна

психотерапія, арт-терапія, тілесна психотерапія. Саме вони надихають на застосування новітніх практик в надскладних ситуаціях.

Приємно відзначити, що проведення науково-практичних заходів у сфері психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів вже стає доброю традицією та сприяє якісній підготовці фахівців та покращенню умов їх службової діяльності.

Тож, бажаю всім учасникам нашого наукового заходу плідної роботи, жвавих дискусій і яскравих вражень на майстер-класах!

Секція № 1

«Стресостійкість у службовій діяльності працівників правоохоронних органів»

- ▶ Успішні стратегії подолання стресу працівниками правоохоронних органів
- ▶ Роль психолога в формуванні опанувальної поведінки працівників

Національної поліції України

Бабенко Вадим Григорович

провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук, доцент

Кириєнко Людмила Андріївна

провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України

Пампура Ігор Іванович

старший науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України

ОКРЕМІ ТАКТИЧНІ Й СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Сутністю психологічної підготовки поліцейських до участі у тактичних та спеціальних заходах є підвищення загальної стійкості, підготовленості й готовності, а також опанування і вдосконалення вміння перетворювати фактори незнайомих або небезпечних дій правопорушників у добре вивчені, треновані й відпрацьовані, підпорядковані, контрольовані та керовані ситуації. Саме тому ми вважаємо, що при організації підготовки та проведенні тактичних і спеціальних заходів основними завданнями загальної професійно-психологічної підготовки поліцейського особового складу має бути [5, с. 12-30]:

- постійне підвищення рівня особистісної підготовленості та готовності до успішного виконання поставлених завдань;
- підвищення психоемоційної стійкості до різних екстремальних стресових впливів, їх профілактика, сприяння успішній професійній адаптації з урахуванням специфіки та умов службової діяльності;
- забезпечення й збереження психофізичного здоров'я особового складу, розвиток і зміцнення індивідуальної впевненості, сміливості, рішучості й здатності діяти в складних умовах оперативної обстановки з урахуванням необхідної обережності;

- розвиток управлінських якостей керівного персоналу;
- формування позитивної мотивації до службової діяльності;
- загальне, цільове або вибіркоче злагодження задіяних органів та підрозділів, покращення професійної й психологічної взаємодії між працівниками поліції та їх групами, об'єднаними за призначенням і завданнями, тощо.

Крім того, слід зазначити, що під час цільової підготовки до тактичних і спеціальних заходів (а також при їх організації та проведенні) виокремлюються певні психолого-педагогічні закономірності й особливості. Так, наприклад, під час самого штурму чи стрімкої атаки у належно підготовленого й тренуваного, забезпеченого й готового до дій позитивно мотивованого поліцейського персоналу повинні: 1) виникати стійкі відчуття особистої безпеки та захищеності, повністю й свідомо контрольовані азарт і збудження; 2) зникати дезорганізуючі страхи та побоювання; 3) мобілізуватися й посилюватися воля, гострота і почуття впевненості, власної правоти, справедливості та відповідальності за свої, законом визначені, дії тощо.

Урахування психолого-педагогічних особливостей тактичних і спеціальних дій під час захисних, охоронних чи оборонних заходів теж є важливою передумовою досягнення успіху. Попередні дослідження показали, що переважною більшістю підготовленого, однак немотивованого чи слабо мотивованого особового складу, перехід від активної до пасивної фази може сприйматися як: тимчасова втрата ініціативи, що була проявлена раніше; нівелювання результатів нещодавно здобутої або вже наявної переваги; послаблення віри у свою правоту, непереможність або доцільність проведення певного заходу взагалі [3; 4; 6].

Водночас поступово або різко може зростати невпевненість, яка породжуватиме неспроможність належного реагування і тривожність, що призведе до появи розгубленості, роздратованості, конфліктності й т. ін. У комплексі все це поступово збільшуватиме і так надзвичайно високу психоемоційну напруженість будь-якого, навіть найменшого, фізичного чи збройного протистояння.

Також через довготривале перебування в режимі небезпеки чи загрози, часткового або повного обмеження та напруженого очікування серед особового складу можуть поступово зростати й посилюватися інші негативні стани: занепокоєність, страх, афект, фрустрація, паніка, байдужість, втрата відчуття безпеки тощо. Саме тому психологічний супровід щодо забезпечення поліцейських тактичних дій та спеціальних заходів повинен мати конкретні, чітко визначені завдання, форми, методи і засоби психолого-педагогічного впливу на персонал щодо подолання наведених вище та інших негативних станів як самостійно, так і за участі відповідних фахівців [4; 5; 7].

У цьому випадку одним із найбільш дієвих засобів позитивного впливу на кожного поліцейського є спільне проведення організованих підбадьорюючих заходів у складі всього колективу (крім задіяної, резервної або чергової групи). Це може бути, наприклад, якась бесіда, нарада, чистка зброї, прослуховування радіо або перегляд телепередач, комплексне заняття, тренування позитивного ігрового

характеру щодо відпрацювання певного елемента чи завдання введеного в дію оперативного плану, інші різноманітні ситуаційні тренінги тощо.

Наразі специфіка проведення тактичних і спеціальних заходів у мегаполісі чи малому населеному пункті, районі, у великому будинку чи у межах малометражної квартири має комплексний характер і завжди вимагає від поліцейських відмінних знань, умінь та навичок діяти індивідуально чи колективно, обдуманно й оптимально економічно, часто віддалено від основних сил, як у «парах», «трійках», «п'ятірках», так і у складі інших груп визначеного бойового порядку. При цьому слід обов'язково враховувати, що надзвичайно складний режим, загроза та одноманітність постійного проведення активних поліцейських заходів у населених пунктах дуже швидко фізично, морально й психологічно втомлюють навіть добре підготовлений і досвідчений особовий склад.

Системні дослідження, які були проаналізовані за цим напрямом (війни й спеціальні операції в Афганістані, Нагірному Карабаху, Чеченській Республіці, Іраку, Сирії, Сомалі тощо), свідчать [1; 3; 4; 7], що на 4-9 день безперервної участі у таких заходах, на фоні поступово або раптово зростаючих ознак фізичної та психологічної втоми, на зміну так званому «Комплексу Рембо» (заряджена зброя в руках без використання ремня, бандана на голові замість форменої кепки чи шолому, відірвані рукава мундиру або бронежилет на голе тіло, обвіс із гранатами на поясі чи розвантажувальному жилеті, величезний тактичний ніж і темні окуляри, показна сміливість, яка часто межує з бравадою, виправданим чи не виправданим ризиком тощо) невблаганно й обов'язково, одночасно або нарізно, приходить розуміння сутності обережності (з виникненням відповідного свідомого й підсвідомого відчуття), усвідомлення законності й необхідності цілеспрямованої узгодженої індивідуально-колективної діяльності.

Ті ж самі дослідження, узагальнений і особистий досвід переконливо доводять, що переважна більшість середньо підготовленого особового складу більш-менш нормально освоюється за 3-5 днів, повністю адаптується лише через 10-20 днів після початку участі в постійних активних тактичних або спеціальних заходах. А вже після 35-45 днів безперервних вогневих зіткнень через постійне відчуття небезпеки та ризику, недостатність чи відсутність нормального відпочинку й процесів відновлення може наступати індивідуально-особистісне виснаження моральних, духовних та фізичних сил середнього чи вираженого ступеня [3, с. 76-108; 4, с. 111-113]. Саме тому, відповідно до індивідуальних психофізіологічних можливостей, у деякої частини особового складу можуть виникати стрес (в т.ч. і бойовий стрес) [4, с. 113-115], дезадаптація та інші розлади [7, с. 12-18]. Також багатьма фахівцями поліцейського та військового профілю (педагогами, психологами та фізіологами) й у різний час було відмічено, що виснаження духовних та фізичних сил через постійні прояви небезпеки, загрози життю й фізичному здоров'ю під час бойових дій або активних спеціальних заходів відбувається набагато швидше аніж зазвичай, а процеси відновлення навпаки – тривають набагато важче і довше [1; 3; 4; 5; 7].

Поряд із цим особливого значення набуває ситуація, коли поліцейський за якихось внутрішніх чи зовнішніх обставин не може повністю контролювати й регулювати свій психічний стан. Тоді його дії можуть призвести до негативних, а інколи й тяжких наслідків як для нього самого, так і для оточуючих. Неспроможність контролювати свої відчуття й емоції (хай навіть тимчасова) знижує соціально-психологічну адаптованість особистості до наявної ситуації і є серйозною перешкодою в реалізації всіх її професійних компетентностей під час виконання поставлених завдань.

Як правило, напередодні, під час загальної організації й підготовки, для активізації психологічних якостей, необхідних для успішного й безпечного проведення спеціальних заходів у населеному пункті, на вулиці, в будинку, квартирі чи інших місцях, найбільш доцільно використовувати відповідно підібрану, пристосовану та підготовлену для цього навчально-тренувальну матеріально-технічну базу (тактичні полігони, психологічні смуги перешкод, засоби індивідуального захисту, відповідне спорядження та обладнання, масогабаритні чи імітаційні макети зброї, холості патрони, мішені, гази, дими, піротехнічні, транспортні, технічні, інженерні, бричерні та інші засоби) – тобто весь той арсенал, який можливо буде застосовуватись чи використовуватись саме у цьому заході [1;2].

Також неабияку роль у системі організації й підготовки персоналу відіграє імітація різних ситуацій оперативно-службової діяльності. Існує правило, що чим більше схожого й реалістичного у навчанні – тим ефективнішим та успішнішим буде результат виконання обов'язків служби. Крім того, під час практичного відпрацювання особовий склад повинен ознайомитись і, за можливості, відчути переважну більшість зі спектру впливів, характерних для певної обстановки (зорових, слухових, нюхових, смакових, температурних, тактильних тощо), навчитися правильно і адекватно реагувати на їх виникнення.

Якщо більш уважно придивитися до правильно організованого навчально-тренувального процесу поліцейського [6], то ми побачимо важливість зосередження уваги як на основних засобах навчання, так і на його змістовному наповненні (мета, завдання, мотиви, прагнення, спрямування), що повинно бути сформовано відповідно до особистісної компетенції та існуючих професійних стандартів, які забезпечують успішне й безпечне вирішення завдань поліцейської служби.

Загалом підготовка, організація й імітація реальних ситуацій – це психолого-педагогічний процес створення (відтворення) реальної моделі чи шаблону того середовища, у якому може опинитися працівник поліції. Максимальне наближення професійно-психологічного навчання до умов сьогоденної оперативно-службової діяльності – це одна з найважливіших складових успішного формування професійно-психологічної підготовленості та готовності поліцейського.

Саме тому усвідомлення змісту оперативно-службової діяльності під час проведення підготовки до участі у конкретних тактичних і спеціальних заходах дозволить керівнику органу чи підрозділу поліції визначити, оцінити й передбачити:

- рівень і стан всебічної підготовленості й готовності кожної особистості для виконання тих або інших завдань;

- які професійні й особистісні якості повинен мати працівник поліції щодо успішного виконання особисто йому поставленого завдання;
- як послабити вплив негативних, фізичних і психотравмуючих факторів під час виконання професійних обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варганов В.П. Учебные центры, объекты и оборудование для стрелковой и тактико-специальной подготовки спецподразделений: уч. пособие. Киев, 2004. 160 с.
2. Вербенський М.Г., Криволапчук В.О., Проценко Т.О. Окремі технічні засоби військових спецпідрозділів та спецпідрозділів правоохоронних органів: види, класифікація, та правове забезпечення: навч.-довідк. посіб. Київ: ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін, 2016. 310 с.
3. Курило В.І., Голуб Ю.М., Большаков В.Н., Бабенко В.Г. Підрозділи спеціального призначення та їх спеціальні операції: історія, розвиток, заходи, досвід. Київ: МП Леся, 2015. 232 с.
4. Методичні рекомендації щодо проведення психологічної підготовки особового складу збройних сил України. Київ: ГШ та ГУРОС ЗСУ, 2012. 398 с.
5. Психолого-педагогічні особливості підготовки поліцейського до застосування заходів фізичного впливу: навч.-метод. посіб. / В.П. Остапович, В.Г.Бабенко, Л.А. Кирієнко, І.І. Пампура; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О.Криволапчука. Київ: Видавництво Людмила, 2018. 168 с.
6. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50.
7. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях: практ. посіб. / В.П. Остапович, В.Г. Бабенко, Л.А. Кирієнко; за ред. д.ю.н., проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2016. 84 с.

Борщак Станіслав Геннадійович

курсант 206 навчального взводу факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Я вважаю, що проблема подолання стресу працівниками органів внутрішніх справ (ОВС) у надзвичайних подіях а також при виконання обов'язків покладених на них в наш час набула особливої актуальності. Так як це є одним з головних факторів який гарантує працездатність поліцейського у своїй діяльності.

Однією з головних проблем подолання стресу є розробка стратегій, методів а також психологічних засад подолання стресу, які повинні забезпечувати службову діяльність працівників поліції у надзвичайних подіях. Ця проблема є однією з головних, так як в наш час не кожна людина, працівник поліції стресостійка, тим більш у надзвичайних ситуаціях, та у буденних справах на роботі. Пов'язано це з тим що на людину яка стоїть на охороні прав і свобод громадян, впливають психологічні фактори які негативно відбивається на її поведінці та психічному стані.

Виходячи з того, що оперативно-службова діяльність ОВС за своєю сутністю є ризиконебезпечною, питання психологічної допомоги працівникам, які зазнали психотравмуючого впливу екстремальних умов діяльності, є надзвичайно актуальною проблемою психологічного супроводу проходження служби. Практика і психологічні дослідження свідчать, що негативні емоційні стани, що виникають у працівників ОВС при виконанні службових обов'язків в екстремальних, небезпечних для життя і здоров'я ситуаціях, можуть провокувати наступ нещасних випадків, поранень і загибелі особового складу і знижувати рівень особистої безпеки працівників поліції. Психологічна допомога працівникам ОВС України після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням оперативно-службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень входять до функціональних обов'язків практичних психологів [1, с. 2-6].

У роботі правоохоронців динаміка екстремальних ситуацій та їх наслідки значною мірою ускладнюються такими чинниками як: несподіваність виникнення небезпеки, невизначеність ситуації та можливих наслідків, відсутність дійової підтримки (допомоги) з боку оточуючих громадян та гарантій соціального (у тому числі правового) захисту та ін. Особливо несприятливими в цьому плані є так звані "нештатні" екстремальні ситуації. Існує ряд чинників, що впливають на виникнення та перебіг того чи іншого стану психіки людини в екстремальній ситуації:

- інтенсивність і сила критичного впливу самої ситуації;
- психологічна стійкість та надійність;
- професійно-психологічна підготовленість;
- функціональний стан організму [1, с. 6-10].

Адже недостатньо розробленими та дискусійними залишаються питання щодо методів подолання стресу працівниками правоохоронних органів у їх службовій діяльності в наш час набула особливої актуальності.

Нашою метою є розгляд аспектів і методів подолання стресу для працівників ОВС, а також розгляд чинників які призводять психіку людини до стану психічної напруги у її діяльності як правоохоронця.

У діяльності працівників органів внутрішніх справ такі види небезпеки:

- Потенційна – виникає при будь-якому можливому контакті з негативними проявами об'єктів чи суб'єктів ситуації.
- Уявна є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, хибного тлумачення поведінки конкретних осіб.

- Провокована – виникає внаслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (зухвалість, агресивність, грубість, жорстокість тощо) і протиправної реакції на них з боку інших осіб.

- Реальна – це наслідок несприятливої динаміки службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника [1, с. 6].

Проблема психологічного забезпечення діяльності працівників поліції в екстремальних умовах займає важливе місце серед інших завдань в ОВС. Комплекс заходів психологічного забезпечення дозволяє цілеспрямовано формувати та розвивати професійні вміння, здібності працівників, підвищити їх професіоналізм, боєздатність, а також зберегти життя та здоров'я під час виконання службових завдань [1, с. 6-7].

Взагалі стрес це (від англ. stress – напруга) – неспецифічна (загальна) реакція організму на дуже сильну дію, будь то фізична або психологічна, а також відповідний стан нервової системи організму (або організму в цілому). У медицині, фізіології, психології виділяють позитивну (еустрес) і негативну (дистрес) форми стресу. Можливий нервово-психічний, тепловий або холодний, світловий, антропогенний та інші форми стресу. Яким би не був стрес, хорошим або поганим, емоційним або фізичним (або тим і іншим одночасно), дія його на організм має загальні риси. Особливо від стресу страждає імунна система. У стресовому стані люди частіше виявляються жертвами інфекції, оскільки продукція та активність імунних клітин помітно падає в період стресу.

Розглянемо найбільш ефективні і прості методи у вигляді практичних порад: [3] позитивне мислення; глибоке дихання; м'язове розслаблення.

Позитивне мислення. Два золотих правила позитивного мислення.

1. Якщо вийшло один раз, вийде і другий.
2. Вийшло небагато, вийде і більше.

Метод глибокого дихання. Важливою складовою всіх видів розслабляючих процедур є вправи з глибоким диханням. Глибоке природне дихання здатне принести користь практично всім. Воно особливо полегшує життя людям, схильним до паніки, тривоги, апатії, головних болів. Глибоке дихання є виключно виправданою стратегією для швидкого зниження стресу різних рівнів. Визначення типу дихання. Перевірити, який тип дихання властивий вам в звичайних умовах, можна наступним способом: прикладете долоню однієї руки на груди, інший - на живіт. Зробіть глибокий вдих. Якщо першою піднімається рука, що знаходиться на грудях, - тип дихання грудний (торакальний), якщо першою піднімається рука, що знаходиться на животі, - тип дихання діафрагмальний (абдомінальний) [3].

Техніка глибокого дихання:

- повільний вдих через ніс;
- вдих із заповненням повітрям нижніх відділів легенів, потім з поступовим заповненням середніх, а потім - верхніх відділів легенів (вдих - слід проводити плавно, як один рух);
- на декілька секунд затримати дихання;

- поступово видихати через рот, злегка втягніть живіт і поволі підтискайте його у міру спустошення легенів;
- розслабте плечі;
- в кінці вдиху злегка підійміть плечі і ключиці так, щоб легені можна було знов до самих верхівок наповнити повітрям.

М'язове розслаблення знімає фізичну напругу і приносить відчуття комфорту і життєрадісності. У стресовій ситуації, коли ви відчуваєте, як м'язи мимоволі напружуються, зробіть свідоме зусилля, щоб відразу ж розслабитися наступним способом: Глибоко вдихніть, поволі видихніть і сконцентруйте всі думки на своєму тілі. Напружте пальці ніг і ступні, потримайте так декілька секунд, і повністю розслабте. Звернете увагу на те, що м'язи стали як би важче. Перемістите свою увагу на литки ніг і повторите процедуру напруги/розслаблення. Потім те ж саме виконайте із стегнами. Тепер стисніть і розслабте сідниці. Далі переходите до м'язів спини. По черзі напружуйте і розслабляйте пальці рук, потім кисті, передпліччя, поступово піднімаючись вище до плечей. Зосередьте увагу на шиї, голові, щелепах і лобі. Не забудьте про очі і м'язи особи. Вас, можливо, здивує, як сильно вони напружені. І, нарешті, охопите внутрішнім поглядом все своє тіло відразу. Хай уява допоможе Вам уявити, як залишки напруги зримо йдуть з вашого тіла через ноги в підлогу [3].

Таким чином ці методи подолання стресу наведені вище є найбільш розробленими і діючими способами подолати стрес у надзвичайних ситуаціях та у повсякденному житті, роботі працівника поліції при виконанні обов'язків покладених на нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 9. Психологічна допомога працівникам ОВС, які виконують службові обов'язки в екстремальних умовах діяльності. Навч.-метод. посібн. / Д.О.Александров, О.А.Левенець. – К. : НАВС, 2015. – 120 с.
2. Методи подолання стресу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ua-referat.com/Методи_подолання_стресу.
3. Методика подолання стресу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nadoest.com/metodika-podolannya-stresu>.

Боснюк Валерій Федорович

доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, кандидат психологічних наук

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ

Загально визнаним є положення, що не кожна людина під впливом стрес-факторів життя й діяльності втрачає працездатність, впадає в депресію чи починає хворіти. Деяким людям вдається зберегти своє здоров'я та високий рівень успішності діяльності, хоча й вони відчувають негативні переживання, емоційне збудження або психічне напруження [2]. Починаючи з 70-х років минулого століття, вчені намагаються пояснити цей феномен. Вивчення поведінки, яке спрямоване на подолання труднощів, у зарубіжній психології проводиться в межах досліджень, що присвячені аналізу «coping».

Зараз у науці активно розвивається напрям досліджень копінг-поведінки в застосуванні до конкретних проблем і у спеціалістів різноманітних професій – прикладна галузь. Особливу значущість ці проблеми мають для фахівців екстремального профілю професійної діяльності (працівників правоохоронних органів, рятувальників, космонавтів, льотчиків, військовослужбовців, особового складу спецпідрозділів силових структур та ін.). Професійна діяльність цих спеціалістів протікає в особливих умовах, що вимагає від них вмінь застосувати ефективний копінг у стресових ситуаціях для успішного виконання своїх професійних обов'язків.

Так, одержані дані Г. Броневицьким і В. Іващенко вказують на те, що професійні рятувальники на відміну від особового складу нештатних аварійно-рятувальних формувань віддають перевагу «здоровим» моделям подолання складних (стресогенних) ситуацій, що виражається в більш впевненій поведінці, вступі в соціальні контакти, пошуку соціальної підтримки і більш низьких показниках агресивності й асоціальних дій.

Т. Рогачова навпаки декларує, що кожен другий рятувальник застосовує неадаптивні поведінкові копінг-стратегії. Це проявляється в униканні проблеми, спробах не думати про неї, інфантильних оцінках ситуації, намаганнях заховатися за спиною компетентних людей, бажанні забути за допомогою алкоголю і/або інших антидепресантів, компенсувати негативні емоції їжею. Була виявлена група рятувальників, у яких моделі поведінки мають тільки неадаптивний характер [4].

Провівши дослідження Т. Точиліна та В. Шахов роблять висновок, що адаптаційний потенціал працівників пожежної служби в Росії знаходиться в пограничному стані. Досліджувані часто звертаються до копіngu «дистанціювання», «уникнення» та «конфронтаційного копіngu». Третина часто використовує у своєму репертуарі таку копінг-стратегію, як «пошук соціальної підтримки». Рідко використовується респондентами стратегія «прийняття відповідальності», що свідчить про нездібність визнати свою роль у проблемі, яка виникла [6].

О. Склень виявив відмінності в копінг-поведінці рятувальників залежно від професійного досвіду. Він встановив, що найменш досвідчені пожежники (стаж менше 5 років) для подолання стресу здебільшого обирають активні та асоціальні копінг-стратегії. Для вогнеборців, стаж служби яких становить від 5 до 10 років, характерним є обрання пасивних непрямих та просоціальних форм подолання стресу. Найбільш досвідченим фахівцям характерне використання в умовах надзвичайної ситуації просоціальних та активних копінг-стратегій [5, с. 160].

І. Лебедєв встановив, що копінг-стратегії співробітників МВС значно розрізняються в екстремальних ситуаціях залежно від рівня стресогенності, через зниження значущості стратегії «вирішення проблем» і підвищення орієнтації поведінки на копінг-стратегії «пошук соціальної підтримки» та «уникнення» [3,с.214]. Аналізуючи динаміку активних і пасивних копінг-стратегій, він робить висновок, що в організації копінг-поведінки значна роль належить не тільки свідомим процесам, але і неусвідомленим психічним компонентам. При цьому, чим складніша в стресовому відношенні ситуація, тим роль неусвідомленого вагоміша у визначенні типу реагування у відповідь [3, с. 212].

О. Ашаніна у своєму дослідженні, вивчаючи копінг-стратегії за даними тесту «SACS» відзначає, що працівники Державної протипожежної служби МНС Росії, як і представники комунікативних професій, традиційно використовують чотири основні стратегії копінг-поведінки: «асертивні дії», «вступ у соціальний контакт», «пошук соціальної підтримки» і «обережні дії». Проте пожежник достовірно рідше використовують стратегії «асоціальні дії» і «імпульсні дії», ніж представники комунікативних професій [1, с. 24].

За результатами проведеного дослідження О. Ашаніна наголошує, що високоуспішні працівники Державної протипожежної служби МНС Росії з адаптивною копінг-поведінкою відрізняються від низькоуспішних великою кількістю моделей поведінки стресоподолання, переважанням «здорових» моделей подолання складних (стресогенних) ситуацій, що виражається в більш високих показниках асертивності (впевненості) поведінки, вступі у соціальні контакти, пошуку соціальної підтримки і в нижчих показниках агресивних і асоціальних дій [1, с. 24].

О. Склень встановив, що найбільш досвідчені фахівці пожежно-рятувальних підрозділів МНС України схильні демонструвати більш конструктивні та раціональні реакції на дію професійних стрес-факторів [5, с. 99]. До них він відносить «вирішення завдання» та «соціальне відволікання». Фахівці з найменшим досвідом служби в підрозділі відрізняються схильністю у складних ситуаціях занурюватись у свої емоційні переживання [5, с. 99].

На нашу думку, основним критерієм ефективності копінгу у професійній діяльності рятувальника може виступати професійна успішність. Під нею розуміється інтегральна якість особистості професіонала, що проявляється в частоті досягнення мети професійної діяльності та суб'єктивній задоволеності від процесу праці.

Стратегія поведінки орієнтована на вирішення проблем, вважається ефективною в більшості кризових ситуацій. З одного боку, вона усуває стресову ситуацію, а з іншого, – діє в якості стабілізуючого фактору, тобто зменшує психологічний дистрес. Хоча використання проблемно-орієнтованого копіngu в ситуації, що абсолютно не піддається контролю, також виявляється малопродуктивним. Він виснажує ресурси.

Найменш ефективними (непродуктивними), на думку більшості авторів, є копінг-стратегії уникнення й самозвинувачення. Неоднозначно оцінюються й інші емоційно-експресивні форми подолання. Наприклад, вираження почуттів прийнято вважати досить ефективним способом подолання стресу, але надмірний їх прояв аж до відкритої агресивності вважають непродуктивним через їх асоціальну спрямованість.

Нам близька позиція Л. Анциферової, відповідно до якої не існує одного універсального способу подолання всіх складних життєвих ситуацій. Адже копінг-поведінка – це процес, у якому на різних його етапах суб'єкт використовує різноманітні стратегії, іноді навіть поєднуючи їх. При цьому не існує таких стратегій, які були б ефективними в усіх складних ситуаціях».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашанина Е. Н. Психология копинг поведения сотрудников государственной противопожарной службы МЧС России: концепция, модель, технологии : автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора психол. наук : спец. 05.26.03. «Пожарная и промышленная безопасность (по отраслям)» / Е. Н. Ашанина. – СПб., 2011. – 38 с.

2. Боснюк В. Ф. Роль копінг-поведінки у професійній діяльності рятувальника // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 16.– Харків: НУЦЗУ, 2014. – С. 21-30.

3. Лебедев И. Б. Психологические механизмы, стратегии и ресурсы стресспреодолевающего поведения (копинг-поведения) специалистов экстремального профиля (на примере сотрудников МВД России): дис. ... д-ра психол. наук : 05.26.02 / Лебедев Игорь Борисович. – М., 2003. – 432 с.

4. Рогачева Т. В. Основные копинг-стратегии спасателей (на материале системы МЧС Уральского региона) / Т. В. Рогачева // Психология стресса и совладающего поведения в современном российском обществе : материалы II Международной научно-практической конференции. – Кострома, 2010. – Т. 2. – С. 145–147.

5. Склень О. І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Склень Олексій Іванович. – Х., 2008. – 198 с.

6. Точилина Т. В. Взаимосвязь личностных особенностей и копинг-стратегий работников пожарной службы / Т. В. Точилина, В. А. Шахов // Психология стресса и совладающего поведения в современном российском обществе : материалы II Международной научно-практической конференции. – Кострома, 2010. – Т. 2. – С. 163–164.

Валєєв Руслан Гельманович

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук

Фурса Вадим Вікторович

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ СЛУЖБОЮ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Становлення України як європейської держави відбувається через поступовий розвиток громадянського суспільства, гармонізацію законодавства і реформування державних інституцій. Важливою і знаковою реформою виступає створення Національної поліції України. Хоча ходу та результатам реформи притаманні суттєві недоліки, слушно акцентовані фахівцями та представниками громадськості, її певні позитивні ефекти спостерігаються на багатьох рівнях діяльності правоохоронних органів.

Важливою складовою ефективного функціонування Національної поліції є задоволеність роботою самих поліцейських. Концепція задоволеності роботою (*job satisfaction*) все ще залишається недостатньо затребуваною у вітчизняній науці. Тим часом, на Заході відповідний конструкт розвивається понад 50 років та налічує декілька системних теорій (зокрема, Ф. Герцберга [1], Дж. Хакмана та Х. Олдхема [2]) та тисячі емпіричних досліджень, як констатують фахівці [3].

В економічному аспекті низький рівень задоволеності роботою призводить до швидкої плинності кадрів, необхідності постійних витрат на підбір, підготовку персоналу, його кадрову розстановку, соціальні виплати звільненим тощо. Тому особлива увага приділяється задоволеності роботою працівників тих професій, по-перше, підготовка та адаптація яких потребує тривалий час і фінансування, та по-друге, працівників тих професій, що знаходяться у високому психофізичному навантаженні, відчувають вплив негативних стрес-факторів та внаслідок цього схильні до професійного вигорання. Відповідно, у фокусі досліджень дуже часто опиняються працівники швидкої медичної допомоги, рятувальники, пенітенціарії, поліцейські тощо. В Україні варто відзначити дослідження окремих психологічних засад забезпечення службової діяльності поліцейських, виконаних в останні роки В.М. Бєсчастним, А.А. Бовою, Д.О. Олександровим, Я.С. Посоховою та ін. фахівцями. Але ми виокремили в якості предмету розвідки досі недосліджений об'єкт: задоволеність службою вітчизняних поліцейських – працівників патрульної служби.

Наше дослідження проведено у липні – жовтні 2018 р. на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Опитано 404 працівників підрозділів патрульної поліції, з яких 347 чоловіків та 57 жінок, віком від 21 до 44 років (середній вік 28,36 при стандартному відхиленні 4 роки). Нами використано опитувальник П. Спектора [4] для вимірювання дев'яти різних аспектів задоволеності роботою працівників Національної поліції України: задоволеності

оплатою праці, задоволеності кар'єрними можливостями, задоволеності керівництвом, задоволеності додатковими пільгами, задоволеності винагородами за якість роботи, задоволеності станом бюрократії, задоволеності колегами, задоволеності від значущості своєї роботи, задоволеності станом комунікації в підрозділі. Також здійснено анкетування про демографічні показники та професійний стаж патрульних поліцейських. Описова статистика наведена у таблиці №1.

Таблиця 1.

Опис різних аспектів стану задоволеності роботою

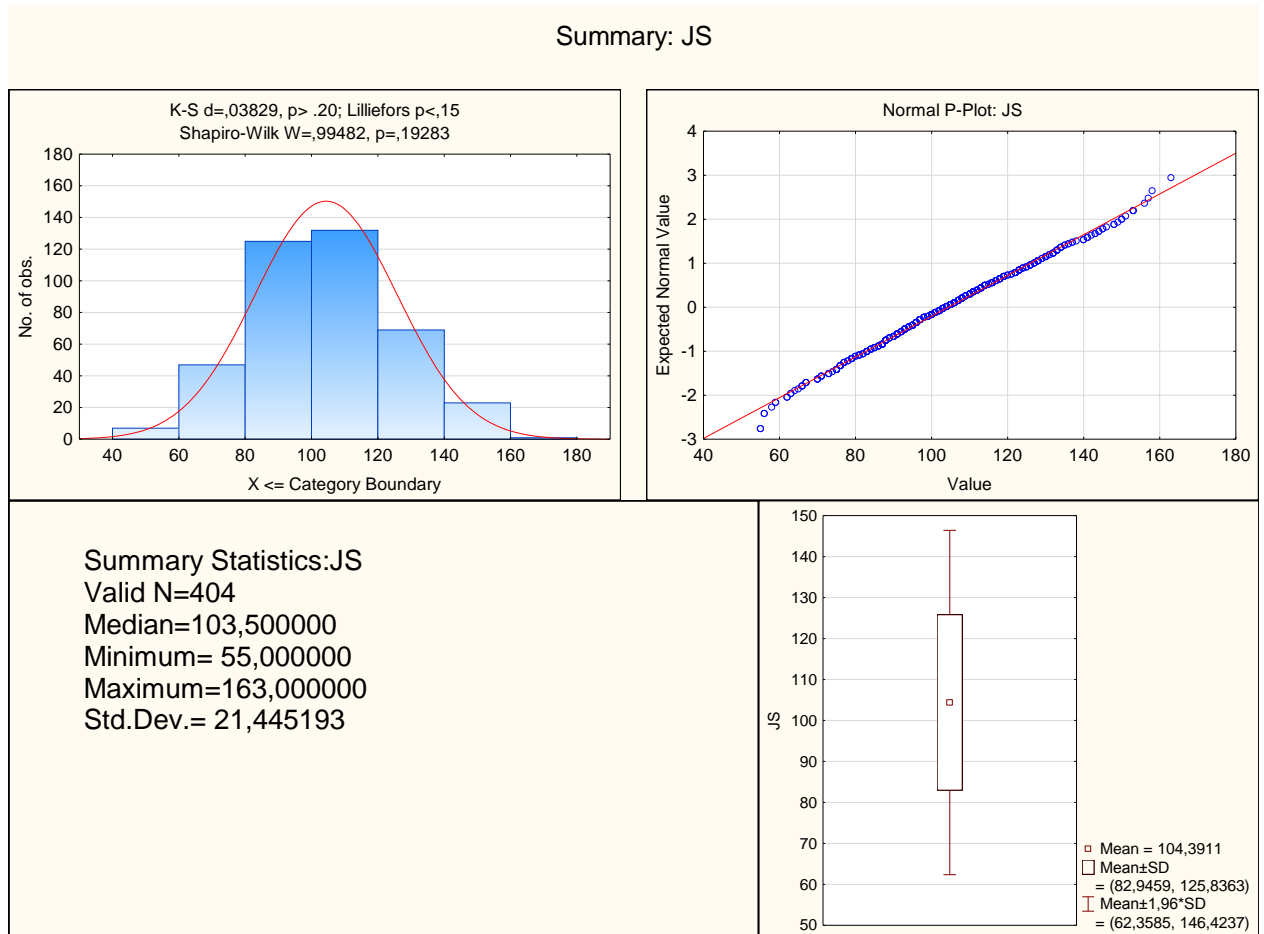
Аспекти задоволеності	<i>Median</i>	<i>Ranks</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Std. Dev.</i>
	1	2	3	4	5
задоволеність колегами	18	1	4	24	3,08
задоволеність значущістю роботи	16	2	5	24	3,55
задоволеність керівництвом	14	3	4	24	5,11
задоволеність станом комунікації в підрозділі	13	4	4	24	3,87
задоволеність станом бюрократії	11	5	4	20	3,37
задоволеність кар'єрними можливостями	10	6	4	24	4,23
задоволеність винагородами за якість роботи	9	7	4	19	3,39
задоволеність оплатою праці	7	8	4	19	3,09
задоволеність додатковими пільгами	6	9	4	20	3,06
Загальне задоволення роботою	103,50	-	55,00	163,00	21,45

Примітки: *Median* – значення медіани, *Ranks* – ранжування за рівнем медіани, *Std. Dev.* – стандартне відхилення

Аналіз тенденцій свідчить, що найбільшу задоволеність поліцейські відчувають від колег (медіана – 18) значущості своєї роботи (16), від керівництва (14), від стану комунікації у підрозділі (медіана 13), а найменшу – від оплати праці (7) та додаткових пільг (6). Ці тенденції відповідають результатам задоволеності роботою поліцейських підрозділів превентивної діяльності [5] та працівників кримінально-виконавчої служби [6], а також дослідженням поліцейських [7] та пенітенціаріїв [8] за кордоном.

За допомогою пакету прикладних програм StatSoft Statistica ми визначили нормальність розподілу зібраних даних відповідно до критеріїв Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілка. Зокрема, нормальність розподілу даних по загальному стану задоволеності роботою демонструє рисунок 1. Відповідно, до критерія Колмогорова-Смірнова, $d=0,03829$, $p>0,20$, а відповідно до критерія Шапіро-Вілка $W=0,99482$, $p=0,19283$.

Також нами з використанням коефіцієнта Пірсона (r) та критерію Фішера (p) здійснено аналіз кореляційних зв'язків між віком, статтю респондентів та аспектами задоволеності роботою (таблиця 2). Виявлено слабкий кореляційний зв'язок між віком та задоволеністю від значущості своєї роботи ($r=0,1053$, $p=0,034$) та той факт, що чоловіки менше задоволені додатковими пільгами, ніж жінки ($r=-0,1035$, $p=0,038$). Усі інші аспекти задоволеності роботи виявили ще слабкіший кореляційний зв'язок зі статтю та віком (коефіцієнт Пірсона менше 0,1).

Таблиця 2.

**Кореляція між віком та статтю респондентів
та аспектами задоволеності роботою**

	Стать	Вік
	1	2
задоволеність оплатою праці	r=-0,0443; p=0,374	r=0,0159; p=0,751
задоволеність кар'єрними можливостями	r=0,0581; p=0,244	r=0,0657; p=0,188
задоволеність керівництвом	r=-0,0555; p=0,266	r=0,0931; p=0,062
задоволеність додатковими пільгами	r=-0,1035; p=0,038	r=-0,0284; p=0,570
задоволеність винагородами за якість роботи	r=-0,0285; p=0,568	r=0,0916; p=0,066
задоволеність станом бюрократії	r=-0,0763; p=0,126	r=0,0211; p=0,673
задоволеність колегами	r=-0,0144; p=0,772	r=0,0043; p=0,931
задоволеність значущістю роботи	r=-0,0709; p=0,155	r=0,1053; p=0,034
задоволеність станом комунікації в підрозділі	r=-0,0633; p=0,204	r=0,0660; p=0,185
Загальне задоволення роботою	r=-0,0646; p=0,195	r=0,0811; p=0,104

Таким чином, констатуємо критично низький рівень задоволеності службою патрульних поліцейських, який в першу чергу поки що спирається на задоволеність колегами, керівництвом, станом комунікації в підрозділі та значущістю своєї роботи. Це потребує вжиття заходів щодо постійного моніторингу рівня задоволеності службою патрульних поліцейських та вивчення досвіду його підвищення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герцберг Ф. Мотивация к работе / Ф. Герцберг, Б. Моснер, Б. Снидерман. – М. : Вершина, 2007. – 240 с.
2. Hackman J.R. Development of the job diagnostic survey / J.R. Hackman, G.R. Oldham // Journal of Applied psychology. – 1975. – Т. 60. – № 2. – С. 159-170.
3. Roy S. The effect of prison security level on job satisfaction and job burnout among prison staff in the USA: an assessment / Sudipto Roy, Avdi Avdija // International Journal of Criminal Justice Sciences. – 2012. – Т. 7. – № 2. – С. 524-538.
4. Spector P.E. Job satisfaction survey (JSS) / P.E. Spector. – Department of Psychology, University of South Florida. – 1998. [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://shell.cas.usf.edu/~pspector/scales/JssEnglish.doc>. Дата доступу: 03.09.2018.

5. Валєєв Р.Г. Стан задоволеності роботою працівників поліції превентивної діяльності / Р.Г. Валєєв // Бочаровські читання : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – С. 45-49.

6. Pekarchuk V. Professional motivation and job satisfaction of personnel of state penitentiary service of Ukraine / Volodymyr Pekarchuk, Ruslan Valieiev, Yevhen Zozulia // Science and Education. – 2018. – № 3. – С. 43-53.

7. Lokesh L. Job satisfaction among police personnel: a socio-demographic study / L. Lokesh, Swati Patra & S. Venkatesan // Global Journal of Interdisciplinary Social Sciences. – 2016. – Т. 5. – № 4. – С. 56-62.

8. Getahun S. Job satisfaction and organizational commitment among probation and parole officers: A case study / Seble Getahun, Barbara Sims, and Don Hummer // Professional Issues in Criminal Justice. – 2008. – Т. 3. – № 1. – С. 1-16.

Гарькавець Сергій Олексійович

професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк), доктор психологічних наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Відомо, що стрес – це психічна напруга індивіда у гострій, небезпечній ситуації, що викликає шоківий стан, а потім стан резистентності – максимальної мобілізації зусиль для виходу з цієї ситуації. Дослідники розрізняють фізіологічний (фізичний вплив на організм) і психологічний (вплив чинників, що мають сигнальне значення) стреси, мобілізуючий (австрес) і демобілізуючий (дістрес) [2]. Викликається стрес стресорами, що є продуктами зовнішніх і внутрішніх надсильних небажаних впливів, здібних зруйнувати цілісність органічної системи. Отже, для індивідуума, здебільшого, стрес виступає дезінтегруючим чинником, що ускладнює його життєві прояви.

Але один й той же стрес (фізіологічний або психологічний) по різному впливає на індивідуумів, оскільки кожний з нас має відмінні внутрішні потенціали, що спроможні протистояти напрузі та забезпечити захист від його руйнівних наслідків. Тобто, кожна людина має певну сукупність якостей та властивостей, що дозволяє організму або психіці більш-менш спокійно переносити дію стресорів, не відчувати втрат, не переживати гострих емоційних плесків, не підпадати під його

деструктивний вплив, що відбивається на її діяльності та взаємовідносинах із оточуючими.

З того часу як Г. Сельє визначив стрес як синдром загальної неспецифічної захисної реакції організму на шкідливі чинники впливу, проблема стресу мала широкий спектр свого наукового розгляду [1]. Проте, відносно останніх наукових студій щодо вивчення та дослідження стресу, його продукування на особистісному рівні взагалі та у правоохоронців, зокрема, слід звернути увагу на таке поняття як психологічна резилентність (з англ. *resilience* – пружність, еластичність), що означає динамічну властивість індивідуума, що виступає підґрунтям його здібності долати стреси конструктивним шляхом [4]. Це здібність індивідуума зберігати у несприятливих умовах стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування, виходити з стресових ситуацій без втрат і порушень, спроможність адаптуватися до негативних змін, до потенційно травмуючих подій. Резилентність генерується у якості відповіді психіки на виклики середовища та є процесом, а не якістю особистості. Тому, резилентність може розглядатися як узагальнене поняття щодо різних аспектів поновлення та збереження цілісності людини, як системи.

Одним із чинників психологічної резилентності є життєстійкість особистості, яка визначається як система її переконань про себе, про світ, про відносини зі світом та включає в себе три автономних компонента: включення, контроль та прийняття ризику [3]. Включення – це переконаність у тому, що завжди є шанс знайти справжнє та цікаве для себе, бути «не зайвим на цьому святі життя». Контроль – переконаність у тому, що боротьба дозволяє впливати на результати того, що відбувається, навіть за умов не гарантованого успіху. Прийняття ризику – переконаність у тому, що все, що відбувається сприяє розвитку особистості за рахунок знань, які походять з досвіду, як позитивного, так й негативного. При цьому, життєстійкість виступає не тільки особистісною характеристикою, а й необхідною біологічною базою для їхньої реалізації. Це актуальні та потенційні можливості організму індивідуума, що перебуває в умовах стресу.

На наше переконання, з метою конструктивного подолання стресових ситуацій, перш за все, індивідууму необхідно формувати когнітивне сприйняття стресу як деструктивного впливу. Так, правоохоронці повинні розуміти значення того, що вони роблять, чітко усвідомлювати мету обраної діяльності та правильного реагування на виклики, з якими вона пов'язана. Це надасть можливість розвивати у собі пружність, еластичність, уникати ригідних інсталяцій та запобігати формуванню кризисної картини світу. Далі, відбувається побудова системи переконань про себе, про світ, про відносини зі світом як активного суб'єкту діяльності, що підвищує загальну життєстійкість особистості, яка спроможна виступити мобілізуючим чинником у подолання стресових впливів. Головною умовою таких релевацій виступає якісна психологічна підготовка правоохоронців із перших днів їхнього перебування в системі МВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: [монографія] / С. О. Гарькавець – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2010. – 343 с.
2. Еникеев М. И. Психологический энциклопедический словарь / М. И. Еникеев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – С. 437.
3. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М.: Смысл, 2006. – 63 с.
4. Masten A. S. Ordinary Magic. Resilience Processes in Development / A. S. Masten // American Psychologist. – 2011. – Vol. 56, № 3. – P. 227-238.

Горбенко Дар'я Андріївна

старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший лейтенант поліції

Швець Тамара Володимирівна

провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, підполковник поліції

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ КЕРІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА

Метою реформування МВС України, створення нового центрального органу виконавчої влади України – Національної поліції України є формування принципово нового правоохоронного інституту, який надійно захищатиме життя, здоров'я, права і свободи наших громадян. Дієздатність Національної поліції України повинна залежати від ефективності управління та від професіоналізму кадрового складу.

Саме на формування високопрофесійного кадрового складу, на вдосконалення кадрового забезпечення діяльності правоохоронних органів і мають бути націлені зусилля щодо вдосконалення кадрової політики МВС України, професійної підготовки особового складу, посилення та розвитку психологічної служби системи МВС України, яка має на меті сприяти успішній професійній діяльності працівників поліції.

Поліцейські піддаються дії професійного стресу більше, ніж представники інших професій, оскільки діяльність поліцейських часто пов'язана із ризиком для життя та здоров'я, характеризується постійним виникненням екстремальних ситуацій, проходить у напружених мінливих умовах з ненормованим робочим днем. Особливості служби в Національній поліції України (владні повноваження, носіння та застосування зброї, протистояння кримінальному світові) потенційно містять загрози психічному і фізичному здоров'ю.

Діяльність працівників поліції належить до максимально стресогенних і емоційно високо напружених. Небезпека (реальна чи уявна) – це постійно діючий стресор в їх діяльності. Специфіка вияву цього стресора в діяльності співробітників полягає в такому: з одного боку, є постійна можливість виникнення небезпеки, з іншого – небезпека може з'явитися раптово. І, нарешті, поліцейський, на відміну від представників інших професій, пов'язаний професійною необхідністю завжди йти назустріч небезпеці [1].

В умовах реформування системи МВС України дедалі більше уваги приділяється її якісному вдосконаленню. Здійснювані перетворення мають інноваційний характер, що викликає прогнозований опір, насамперед на особистісному рівні, і породжує значну кількість конфліктних ситуацій. Проблема соціально-психологічних і особистісних детермінант конфліктної поведінки тісно пов'язана з тим, що багатьом співробітникам не вистачає професійної компетентності. Більшість службових конфліктів мають деструктивний характер саме внаслідок нездатності грамотної і адекватної поведінки співробітників поліції. Не випадково сьогодні підвищуються вимоги до їх особистісних і професійних якостей, важливим регулятором яких виступає наявність вираженої активної професійної ідентичності, яка сприяє створенню психологічної стійкості.

Значно ускладнює ситуацію щодо особового складу поліції соціально-економічна криза нашого суспільства: зростає плинність кадрів, кількість звільнень за негативними мотивами, руйнується професійне ядро; на службу в Національну поліцію України залучається молоде покоління, яке досить часто не підготовлене до значних морально-психічних навантажень. Загострюється питання захисту особистого життя та здоров'я працівників поліції, викликають серйозне занепокоєння випадки загибелі при виконанні службових обов'язків, поранення, наявність стресових ситуацій, посттравматичні стани учасників Операції об'єднаних сил (АТО), що потребують втручання з боку кваліфікованих фахівців [2; 3].

У зв'язку із вищезазначеним, гостро постає питання про професіоналізм керівного складу, його здатності упоратися з зростаючим стресовим навантаженням, пов'язаним з вирішенням завдань щодо організації охорони правопорядку в нових умовах. На часткове вирішення цих важливих завдань спрямовані нормативні акти МВС України, що регламентують відбір, призначення та атестацію керівників [4].

Наслідками високої інтенсивності професійного стресу керівників поліції прямо або побічно можуть бути різні надзвичайні ситуації в поліції (порушення законності), дезадаптивні стани (психосоматичні захворювання, дезадаптивні типи поведінки, посттравматичні стресові розлади, агресивність, алкоголізація), низька ефективність діяльності [5].

Здатність упоратися з професійним стресом – один із основних структурних елементів професіоналізму керівників поліції. Для формування цієї здатності необхідний теоретично обґрунтований підхід і практична програма поетапного навчання керівників поліції активній адаптивній поведінці та вмінню протидіяти негативним впливам стресфакторів у різних повсякденних, стандартних і нестандартних, екстремальних ситуаціях професійної діяльності.

Робота керівника пов'язана зі стресами і негативними переживаннями. Стрес-фактори, які пов'язані з діяльністю керівника, велика завантаженість роботою та відсутність вільного часу; підвищена відповідальність за прийняті рішення; відчуття керівником невідповідності між тим, що повинен, що хотів би, і що реально робить; несприятливий соціально-психологічний клімат в професіональному колективі та інше. В стресових ситуаціях керівнику в поліції потрібно приймати неординарні рішення, докладати значних зусиль для того, щоб впоратися із загрозою, викликом або втратою.

Основне правило подолання стресу полягає в умінні керівника долати неприємності, не відноситися до них пасивно, одночасно не впадаючи в озлобленість, обвинувачувати інших. Реакція на стрес має бути обдуманною і зваженою. Не можна керівнику піддаватися першому емоціональному імпульсу, слід бути витриманим і холоднокрровним, дивитися на навколишній світ реалістично і так само реалістично діяти. Керівнику слід звертати увагу на розвиток у себе таких емоційно-вольових якостей, як рішучість, наполегливість, самовладання, емоційна рівновага, витримка, витривалість, обачність, холоднокрровність, впевненість у своїх силах та інше.

Під час призначення на керівні посади професійний психологічний відбір є одним із основних засобів психопрофілактики професійного стресу керівників поліції, у зв'язку з цим якісна трансформація правоохоронної системи, підготовка поліцейських, здатних захистити права та інтереси громадян в сучасних умовах, неможливі без активної участі у цьому процесі психологів-професіоналів. Особливу увагу під час відбору необхідно звернути на особистісну зрілість майбутніх керівників та їх готовність до самореалізації в управлінській діяльності. З метою формування в підрозділах поліції середовища, що сприяє запобіганню негативним наслідкам професійного стресу, необхідно вирішувати також і професійні труднощі (складність діяльності), організаційні (нераціональна тривалість робочого дня), комунікативні (неможливість впливати на процес ухвалення важливих рішень в організації), креативні (супровід діяльності зайвим документообігом), матеріальні (невідповідність оплати за аналогічну роботу порівняно з громадянськими організаціями), соціальні (частково не виконується законодавство про працю) та етичні (домінування в мотивації службової діяльності вищого керівництва часто особистих інтересів над внутрішньо та зовнішньо організаційними).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковалів М. В. Професійний стрес керівника органу внутрішніх справ та його профілактика. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 163–170.

2. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України (теоретичні та прикладні аспекти) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки: монографія. Харків: Харків. ун-т внутр. справ, 1999. 287 с.

3. Горбенко Д. А. Організаційно-правові та методичні засади удосконалення діяльності психологічної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2018. 307 с.

4. Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Никифорчук Д. Й., Підюков П. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект): навч. посіб. Київ: Київ. юрид. ін-т. 2005. 126 с.

5. Барко В. І., Клачко В. М., Волошина О. В., Остафійчук Т. В. Психологія управління: курс лекцій. Київ. АУ МВС. 2009. 123 с.

Грідчина Ольга Валеріївна

офіцер відділення психологічного забезпечення в/ч 3057 Донецької області, м.Маріуполь, Україна

ОСОБИСТІТЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ТА КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Зону бойових дій характеризують як сукупність екстремальних і гіперекстремальних ситуацій. Військовослужбовці, що виконують свій обов'язок в зоні ООС, переживають суттєві внутрішні навантаження, які перевищують можливості людини, руйнують звичне сприйняття і поведінку, це часто призводить до небезпечних наслідків, спричиняє бойовий стрес. Останній характеризується складними змінами в емоційній сфері, самопочутті, діяльності, прагненнях, когнітивних стратегіях, людських стосунках.

Причиною бойового стресу є реакція людей на численні стресові ситуації, психотравмуючі події, конфлікти (внутрішні, всередині колективу, між різними підрозділами), на фрустрування як базових потреб (погане харчування, порушення сну, брак питної води, функціонування в несприятливих кліматичних умовах тощо), так і вищих потреб (у прийнятті, визнанні). Окрім, власне бойового стресу, особовому складу доводиться долати ще й наслідки вторинного бойового стресу, що розвивається через нерозуміння потреб і прагнень військовослужбовців їхніми друзями, котрі не воювали, рідними та близькими. Військовий, у стані вторинного бойового стресу, переживає безсилля, відчай, для цього стану характерне «тунельне бачення» ситуації, прагнення помсти кривдникам [3, с. 6].

Автор терміну «стрес», вважав, що стресори мобілізують ресурси людського організму. Військовослужбовець, що побачив сильні поранення товаришів чи смерті, отримає стрес, адже для нього ця подія буде значною та травмуючою. Психічні прояви загального адаптаційного синдрому, тобто різні афективні переживання, які завжди супроводжують стрес і призводять до небажаних порушень в організмі людини, отримали назву «емоційний стрес». Що ж стосується поняття «психотравма», згідно сучасних уявлень про стрес, останній стає психотравмою, коли наслідком дії стресора стає порушення у психічній сфері людини аналогічно до порушень у соматичних процесах. До числа найбільш значимих стресорів відноситься ситуація, пов'язана з підвищеним ризиком для життя.

Травматичною стресовою подією є подія, що виходить за рамки звичайного людського досвіду. Вона є надзвичайно сильною і небезпечною для життя і здоров'я: серйозна погроза для життя або фізичної цілісності; серйозна погроза чи шкода дітям, дружині чи іншим близьким людям; видовище того, як інша людина одержує серйозну травму чи була убита в результаті нещасного випадку чи акту насильства. Оцінюючи особливості бойового стресу в умовах локальних війн останніх років, можна виділити наступні їхні характеристики: тривалість відриву від батьківщини, незвична географічна, кліматична й культурна обстановка, особливості взаємин із місцевим населенням, недостатність інформації про реальну військово-політичну обстановку, її динамічність та важкість прогнозування, невизначеність поняття “супротивник”, відсутність чіткого поділу фронту і тилу. Різниця у впливах екстремальних ситуацій на військовослужбовців та інших людей визначається тим, що для останніх властиво шукати який-небудь притулок і намагатися уникнути небезпеки, військовослужбовець же не має на це право і змушений свідомо знаходитися в цій ситуації і сприяти її вирішенню [2, с. 7-8].

Екстремальність умов бойових дій виражається в інтенсивності стресфактора, раптовості, небезпеці, тотальному впливі на великі групи людей, а також тривалим і важким плином постекстремальних психічних розладів. Екстремальні умови діяльності з психологічної точки зору характеризуються наявністю сильного психотравмуючого впливу подій і обставин на психіку військовослужбовця. Екстремальні умови можуть бути: могутні й однократні (застосування зброї, затримка озброєного злочинця, стихійне лихо); інтенсивні та багаторазові, що потребують періоду адаптації до постійно діючих джерел стресу (участь у бойових діях).

В умовах бойових дій може зустрічатися критичний інцидент – ситуація, що викликає надзвичайно сильні емоційні реакції людини, що негативно впливають на виконання обов'язків на місці подій або пізніше [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України : монографія / Віктор Іванович Алещенко. – Харків : ХУПС, 2009.
2. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. Зоя Григорівна Кісарчук. – Київ : НАПНУ, 2015.
3. Павлик Н.В. Психологічна адаптація особистості в екстремальних умовах військової діяльності: Наталя Василівна Павлик: НДЦ ГП ЗСУ, 2005.

Диса Олена Вікторівна

доцент кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного Університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

РОЛЬ СУБ'ЄКТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ПОДОЛАННІ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ

На життєвому шляху завжди трапляються події, які викликають різні емоційні реакції. Кожна людина по-різному їх переборює. Але за даними психологічних досліджень краще долають складні ситуації люди активні, творчі, сміливі, відповідальні тощо.

Одним з перших понять у сучасній науці, що відбивають активність людини як суб'єкта своєї життєдіяльності, можна вважати «самоактуалізацію» в гуманістичній психології А. Маслоу, «активність» С. Л. Рубінштейна та І. А. Джидарьяна та «надситуативну активність» В. А. Петровського; у руслі когнітивного біхевіоризму така активність отримала найменування «інтернальності» і «самоефективності»; у психоаналізі близьким за змістом є поняття «ідентичність» за Е. Еріксоном, в акмеології — «самореалізація», «самодетермінація», «зрілість», «професіоналізм». Найбільш повно поняття «людина як активний суб'єкт своєї життєдіяльності» було сформульоване і розвинене С. Л. Рубінштейном, К. О. Абульхановою-Славською, А. В. Брушлінським, В. О. Татенком.

Серед новітніх досліджень суб'єктності слід визначити суб'єктнорозвивальну парадигму і підхід до розробки критеріїв рівня розвитку суб'єктності Н.Т. Селезньової, Л.Н. Дроздової та О.О. Куркотової. Автори пов'язують оптимальність самореалізації особистості як суб'єкта з єдністю ціннісно-часового континууму і самосвідомості. У даному підході азначається, що у суб'єктно-розвивальній парадигмі підґрунтя суб'єктності складає свобода реалізації особистості у життєдіяльності ціннісно-смыслового простору, що уже сформувався. Під свободою розуміється інтеграція творчості, відповідальності і смыслового простору як ціннісно-часового континууму.

Під суб'єктністю ми розуміємо фізичний та інтелектуальний потенціал людини до діяльності, а під суб'єктивністю його практичну реалізацію. Сукупний потенціал людини до діяльності складається з певних задатків і можливостей, які в соціально-економічних умовах трансформуються в рушійну силу процесу діяльності.

Суб'єктний підхід, котрий розвивається у рамках гуманітарної парадигми освіти, акцентує увагу не стільки на категорії діяльності, стільки на аналізі стійкості особистості, тих її смыслових утворень, які забезпечують суб'єктну позицію людини у світі. Позиція особистості, як стверджується психологами – це складна система ставлень, установок та мотивів особистості, котрими вона керується у своїй діяльності, цілей та цінностей, на які спрямована ця діяльність. Суб'єктна позиція особистості – це інтегративна характеристика особистості, що виражає систему його

емоційно-ціннісних ставлень, визначає рефлексивно-особистісний спосіб активності.

Згідно з О.Ф. Бондаренком, суб'єктність є якістю особистості, яка "відображає, позначає здатність її перетворити принцип свого особистісного буття на певну умову життєдіяльності, адекватну чи неадекватну, таку, що допомагає або, навпаки, перешкоджає розгортанню, опредметненню персоналізованого індивіда у світі внаслідок його смислогенезу" [1, с. 57].

О.Ф. Бондаренко виділяє чотири сторони суб'єктності: 1) суб'єктність як інтернальність; 2) суб'єктність як продуктивність щодо своїх власних переживань; 3) суб'єктність як незалежність у соціальних та міжособистісних стосунках; 4) суб'єктність як здатність самовизначення [1].

Процес становлення та розвитку суб'єктної позиції, за І. Обуховою, має три фази: позиція слабкої суб'єктності, для якої є характерним пасивне сприйняття людиною умов, що склалися; позиція помірної суб'єктності, коли людина усвідомлює ситуацію, але не намагається змінити, або не досягає в цьому успіху; позиція сильної суб'єктності, коли людина усвідомлює ситуацію з позиції власного волевиявлення та виконує дії, що змінюють обставини життя [3].

Про наявність суб'єктної позиції у особистості свідчить наявність таких особистісних та професійних якостей: активність, відповідальність, самостійність; здатність до рефлексивної діяльності, інноваційна відкритість, ціннісне ставлення до взаємодії, прагнення до здобуття нових знань, ціннісне ставлення до самовдосконалення.

У колективній монографії «Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі» автори зазначають, що інтелект і суб'єктність визначають наявність творчого, антиманіпулятивного і антикризового потенціалу особистості і, вочевидь, вимагають постійного розвитку і психологічної підтримки [4].

Суттєвою рисою суб'єктної активності є здатність до саморегуляції - важливого фактору успіху в житті. Люди з розвиненою саморегуляцією досягають більшого успіху в роботі, навчанні, суспільному житті; вони є більш психологічно благополучними і менш схильними до адикцій, правопорушень та інших проблем

Найбільш відчутно активність суб'єкта розгортається в трьох проблемних контекстах – ситуаціях невизначеності, досягнення, тиску, які актуалізують структурні компоненти інтелектуально-особистісного потенціалу суб'єкту, для здійснення доцільних регуляторних корекцій власної активності на шляху до сприятливих результатів.

Стрес як стан напруги, у результаті своєї підвищеної тривалості або надмірної інтенсивності, приводить до перенапруги систем організму й «зриву» їхнього нормального функціонування. У багатьох дослідженнях представлено вивчення психологічних механізмів стресу, однак все також актуальним залишається завдання розробки методів і програм, що визначають успішність адаптації до стресогенних ситуацій, викликаних напруженою діяльністю, фрустрацією та депривацією різних потреб людини.

Є очевидним, що проблема стресу прихована у суб'єктивних властивостях сприйняття, розуміння і ставлення (мотивації) особистості до дійсності. Властивості дійсності, що об'єктивно існують для всіх, викликають у людей різні суб'єктивні переживання та дії (форми реагування), тому причина цих розходжень укладена в самій людині як суб'єкті, у її психологічній системі знань та значень про світ та своє місце у ньому.

Долання стресових ситуацій – це завжди тяжка робота. Людина з високим рівнем суб'єктної активності обирає ефективні стратегії подолання складних ситуацій. В основі таких стратегій лежить орієнтація на власні ресурси: інтелектуальний та творчий потенціал, емоційну стійкість, саморефлексію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії / О.Ф. Бондаренко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Методологічна потуга класичної психології та сучасної експериментальної психології особистості. - Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К. : Либідь, 2006. – С. 52-69.

2. Ліннік О.О. Формування суб'єктної позиції майбутнього педагога // Молодий вчений - № 3.2., 2017 р. - Київський університет імені Бориса Грінченка. Режим доступу: [<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.2/6.pdf>]

3. Обухова И. А. Профессиональная подготовка педагога к формированию субъектной позиции школьника в системе гуманистического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Обухова Ирина Александровна. – М., 2003. – 188 с.

4. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі: монографія / М.Л. Смульсон, П.П. Дітюк, І.Г. Коваленко-Кобилянська, Д.С. Мещеряков, М.М. Назар [та ін.]; за ред. М. Л. Смульсон. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – 180 с.

Доценко Вікторія В'ячеславівна

доцент кафедри педагогіки та психології факультету №3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

Федоренко Олена Іванівна

завідувач кафедри педагогіки та психології факультету №3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор

ФОРМУВАННЯ ОПАНОВУЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Одним із напрямків психологічного супроводу професійної діяльності працівників правоохоронних органів є формування та розвиток у них ефективних стратегій копінг-поведінки.

На сучасному етапі розвитку психології питання опанування особистістю стресонасиченою ситуацією вирішується у двох напрямках: 1) профілактика, нейтралізація та опанування стресом; 2) визначення та характеристика способів опанування стресом (стратегій копінг-поведінки).

Залежно від напрямку роботи зі стресовою ситуацією автори виокремлюють:

1) превентивний (профілактичний) напрямок – спрямований на запобігання стресу за рахунок посилення захисних сил організму, створення сприятливих умов життя і діяльності, зміну ставлення до психотравмуючих переживань, розвиток позитивного мислення тощо;

2) терапевтичний (корекційний) напрямок – робота з гострим стресовим станом; нейтралізація і опанування стресом, що вже виник, шляхом цілеспрямованого впливу на його тілесні, когнітивні та емоційні прояви [1, с. 175].

Згідно з вказаними напрямками В.О. Бодров описує наступні методи і засоби профілактики та корекції стресу. Профілактичний напрямок включає методи:

- групового впливу (проектування нових і вдосконалення існуючих видів діяльності спрямовані на зниження стрес-факторів виробництва; оцінка і формування професійної придатності);

- індивідуального впливу (забезпечення зорового способу життя, адаптація до екстремальних умов, управлінські дії, соціальне та медичне забезпечення) [1, с. 378-420].

Корекційний напрямок складається з методів:

- зовнішнього індивідуального впливу (психофізіологічні, електрофізіологічні, фізіолого-гігієнічні, фізичні, фармакологічні);

- методів психічної саморегуляції (формування навичок саморегуляції, аутогенне тренування, медитація, десенсибілізація, когнітивна реструктуризація, біологічно зворотній зв'язок) [1, с. 426-520].

Залежно від способів впливу на функціональні стани методи зменшення наслідків стресу поділяють на дві групи:

1) методи зовнішнього впливу (нормалізація харчування, фармакотерапія, функціональна музика, кольорові і візуальні впливи, рефлексотерапія, гіпноз, музика, ароматерапія тощо);

2) методи внутрішньої оптимізації (самогіпноз, нервово-м'язова релаксація, аутогенне тренування, спеціальне навчання, групові тренінги тощо) [3, с. 65-102].

В наступну класифікацію покладено ознаку способу застосування методу нейтралізації стресу, відповідно до якої розрізняють методи:

- самопомоги (аутогенне тренування, дихальна гімнастика, фізичні вправи, психічна саморегуляція),

- методи з використанням технічних засобів (комп'ютерних програм, біологічно зворотній зв'язок);

- методи, що вимагають участі інших людей (психологічне консультування, психотерапія, соціальна підтримка, соціально-психологічний тренінг) [3, с. 110-161].

Крім цього, виокремлюють три підходи у вирішенні проблеми опанування стресом [1]: 1) особистісно-орієнтований підхід базується на індивідуально-

типологічних характеристиках особистості які сприяють опануванню (механізми психологічного захисту, стратегії копінг-поведінки); 2) проблемно-орієнтований підхід розкриває види реакцій людей на різні стресори і розкриває адаптаційний потенціал особистості; 3) в основі когнітивного підходу лежить розуміння значення установок щодо стресової ситуації, оцінки вимог ситуації, власних можливостей з подолання труднощів і значущості самої проблеми. Ефективність подолання стресу визначається сформованістю механізмів психічної регуляції, що включають індивідуальні можливості (ресурси), стратегії і способи дій в стресонасичених ситуаціях.

Ми пропонуємо систематизувати методи розвитку здатності опановувати стрес за трьома напрямками: профілактика, нейтралізація і корекція негативних стресових станів та відновлення ресурсів організму [2].

1. Профілактичні заходи в роботі з негативними стресовими станами поділяються на три рівні:

Первинна профілактика спрямована на виявлення причин та умов, що негативно впливають на процес навчання, несення служби і відпочинку курсантів. Цей комплекс включає наступні методи:

- психологічне просвітництво (у формі лекцій, бесід, поширення спеціальної літератури, відеофільмів) для роз'яснення способів опанування складними життєвими ситуаціями і прискорення адаптації курсантів до умов навчання та служби;

- формування оптимального соціально-психологічного клімату в підрозділах (подорожі, екскурсії, значиме спілкування, розвиток соціальних навичок, творчість);

- оптимізація організаційної структури (вироблення режиму праці та відпочинку, розподілу обов'язків, повноважень і відповідальності; тайм-менеджмент);

- дотримання санітарно-гігієнічних норм праці та відпочинку (здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, загартування, спілкування з природою, книги із самопомочі і антистресові веб-сайти тощо).

Вторинна профілактика передбачає звільнення від стресогенних стереотипів мислення і поведінки, використання прийомів антистресового самозахисту, психологічної самооборони і включає наступні методи:

- психодіагностика і психологічне консультування, що забезпечують найбільш ранній вияв негативних факторів формування стресу;

- формування навичок ефективної комунікації, психічної саморегуляції, релаксації, позитивного мислення, підготовки та складання іспитів методами групового тренінгу;

- проведення тренінгів з питань профілактики залежності від психоактивних речовин, прихильності до здорового способу життя, керування часом, вирішення конфліктів тощо.

Третинна профілактика полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), спрямованих на соціально-психологічну допомогу курсанту з проявами стресу, що можуть виникнути під час навчання. Одним із методів

третинної профілактики може виступити індивідуальна психологічна консультація, як вплив на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень при вирішенні проблем.

2. Нейтралізація дії стресу – це зменшення фізичного ефекту стресу, активна взаємодія зі стресором та зміна погляду на проблему (ситуацію) і ставлення до неї за допомогою наступних методів:

- групові тренінги різноспрямованої тематики, а саме:

а) комунікативні тренінги – для курсантів, які мають проблеми у спілкуванні, адаптації, знаходяться у пригніченому стані, висловлюють наміри залишити навчальний заклад;

б) тренінги з розвитку лідерських та управлінських якостей – для курсантів які проявляють лідерські здібності і плануються на призначення на посади молодших командирів;

в) тренінги з формування команди і оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі;

г) тренінги з підвищення стійкості нервової системи та оптимізації працездатності;

г) тренінги з вольової регуляції поведінки, зниження емоційної вразливості і відреагування агресивних почуттів;

- індивідуальні та групові заняття (консультації) за темами, актуальними для конкретних колективів чи окремих категорій курсантів та з наступної тематики: зняття психоемоційного перевантаження та наслідків стресових ситуацій; проектування змісту і напрямків індивідуального розвитку особи та складання на цій основі життєвих планів; розв'язання та переоцінка внутрішніх конфліктів;

- психічна саморегуляція за допомогою технік НЛП;

- самоорганізація, самоконтроль, самонавіювання.

3. Корекція і відновлення ресурсів – це активний вплив спрямований на виправлення недоліків психологічного розвитку або поведінки курсантів за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу. Методи корекції стресу і відновлення ресурсів організму і психіки курсантів спрямовані на: формування професійно важливих якостей особистості; розвиток навичок самоорганізації, цілепокладання, мотивації до здорового способу життя, розвитку знань, умінь і навичок необхідних для майбутньої професійної діяльності, інтелектуально-вольових компонентів особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление. М. : Пер Сэ, 2006. 528 с.

2. Доценко В.В. Методи розвитку стресостійкості у правоохоронців на етапі фахової підготовки. *Право і безпека*. 2018. №2 (69), С. 29-35.

3. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 278 с.

Жданова Ірина Вячеславівна

доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ЧИННИК ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я

Службова діяльність працівників Національної поліції є досить стресогенною та напруженою, що пред'являє підвищені вимоги до адаптаційних ресурсів та адаптаційного потенціалу правоохоронців. Потенціал подолання стресогенних подій відбивається у виборі успішних чи неуспішних стратегій опановувальної поведінки. А те, наскільки розвиненим і різноманітним є репертуар адаптаційних механізмів, має велике значення як для оптимального професійного функціонування правоохоронця, так і для збереження його професійного здоров'я [1].

За останні роки з'явилася велика кількість зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених вивченню механізмів психологічної адаптації, зокрема, опановуючої стресу копінг-поведінки особистості (В.А.Аббасов, Л.І.Вассерман, Є.Р.Ісаєва, Л.Г.Дика, Т.Л.Крюкова, С.К.Нартова–Бочавер, Н.А.Сирота, В.М.Ялтонський, А.Антонівський, J.C.Coyne, R.S.Lazarus, S.Folkman, S.Cohen, T.A.Wills та інші). Досить активно ведуться дослідження копінг-ресурсів особистості та їх ролі у формуванні ефективної професійної поведінки та збереженні професійного здоров'я (Г.Г.Вербіна, В.В. Грандт, Н.Є. Водопьянова, С.О.Дружилов, І.В.Жданова та інші). В той же час проблема дослідження опановувальної поведінки в контексті професійного здоров'я працівників поліції, в тому числі майбутніх правоохоронців, залишилася поза увагою науковців.

Узагальнення літературних джерел з зазначеної проблеми дозволяє констатувати, що копінг-поведінка – це синтез когнітивних та поведінкових зусиль, які застосовує людина для опанування специфічними внутрішніми та/або зовнішніми вимогами, що викликають психічну напругу і перевищують її ресурси (З.Лазарус, С.Фолкман, Т.Крюкова).

Успішність подолання залежить від реалізації основних завдань копінг - поведінки, сутність яких визначено у працях Р. Лазаруса і С. Фолкмана. Це і мінімізація негативного впливу обставин, відновлення психічних та фізичних ресурсів людини; і пристосування до життєвої ситуації, її регулювання або зміна; і підтримання позитивного «образу Я» та впевненості у своїх силах; і підтримка емоційної рівноваги; підтримання і збереження тісних взаємозв'язків з іншими людьми [4]. Якщо поведінка усуває фізіологічні і зменшує психологічні прояви напруги, дає особистості можливість відновити достресову активність; оберігає індивіда від психічного виснаження, тобто, запобігає дістресу, вона вважається успішною.

Однак, як вказує О.Р.Ісаєва, успішність використання будь-якої стратегії в одній конкретній стресогенній ситуації не гарантує її ефективності в інших, оскільки це залежить від когнітивної оцінки суб'єктом проблеми, яка виникла [2].

При цьому домінування гнучких, адекватних і конструктивних стратегій психологічного подолання сприяє особистісному зростанню і самореалізації внутрішнього потенціалу людини, а застосування пасивних і неконструктивних стратегій підсилює невротизацію особистості та призводить до хвороб (Н.Веселова, О.Р.Ісаєва, С.Істомін, А.Рижик, В.Ташликов).

Метою нашого дослідження було визначення особливостей копінг-поведінки майбутніх правоохоронців з різним рівнем самооцінки професійного здоров'я. За допомогою «Опитувальника способів опанування» Р.Лазаруса в адаптації Крюкової Т.Л. Куфтяк О.В. [3] визначено домінуючі копінг-стратегії в групах курсантів ВНЗ МВС з високим (перша група), середнім (друга група) і умовно низьким (третья група) рівнем професійного здоров'я. Пред'явлення інструкції до тесту супроводжувалося означенням конкретного кола важких ситуацій навчально-службової діяльності, власну поведінку в яких оцінювали курсанти.

Встановлено, що курсанти з умовно низьким рівнем професійного здоров'я вірогідно частіше використовують для подолання стресу таку копінг-стратегію як «конфронтація» (8,69; 9,78 і 14,24; $p_{1,3} \leq 0,05$, $p_{2,3} \leq 0,05$). Аналогічна закономірність зареєстрована стосовно копінг-стратегії «втеча-уникнення», середні бали за якою були вірогідно вищими в третій групі (10,28; 11,05 і 14,36; $p_{1,3} \leq 0,05$, $p_{2,3} \leq 0,05$). «Признання відповідальності» також є на статистично значущому рівні більш характерним для курсантів з умовно низьким рівнем професійного здоров'я (9,24; 10,26 і 15,74; $p_{1,3} \leq 0,05$, $p_{2,3} \leq 0,05$). А такі копінг-стратегії як «планомірне рішення проблеми» і «позитивна переоцінка» достовірно частіше використовують для опанування стресу курсанти з високим рівнем професійного здоров'я (16,87 і 9,45; $p_{1,3} \leq 0,05$ по плануванню та 15,23 і 10,42; $p_{1,3} \leq 0,05$ по позитивній переоцінці). При цьому частота використання стратегії «планомірне рішення проблеми» поступово і достовірно знижується від першої групи до третьої (16,87 і 12,18; $p_{2,3} \leq 0,05$). Тобто, більш високий рівень опанування стресом за допомогою проблемно-орієнтованої стратегії «планомірне рішення проблеми» прямо пропорційно пов'язаний з більш високим рівнем професійного здоров'я майбутніх правоохоронців. Встановлено також, що курсанти з високим рівнем професійного здоров'я характеризуються більш розвиненим самоконтролем, здатністю регулювати свої емоційні почуття, думки і реальні дії; вони зберігають самовладання, впевненість і оптимізм (13,87. 10,65, 10,12).

Отже, майбутні правоохоронці з високим рівнем професійного здоров'я відрізняються від курсантів з умовно низьким рівнем професійного здоров'я частотою використання таких копінг-стратегій як планомірне рішення проблеми, позитивна переоцінка, самоконтроль, тобто проблемно-орієнтованих копінг-стратегій. А для курсантів з низьким рівнем професійного здоров'я більш характерним є опанування проблемних навчальних та службових ситуацій за допомогою стратегій конфронтації, уникнення і признання відповідальності. Отримані дані підтверджено за допомогою кореляційного аналізу. Тобто, можна казати про те, що використання у важких ситуаціях навчальної та службової діяльності курсантів таких копінг-стратегій як планомірне рішення проблеми,

позитивна переоцінка, самоконтроль сприяє збереженню професійного здоров'я майбутніх правоохоронців.

Слід зазначити, що не завжди можливо однозначно оцінити успішність тієї чи іншої копінг-стратегії. Це стосується, наприклад, стратегій «признання відповідальності», «позитивна переоцінка», «уникнення» та деяких інших. Зокрема, щодо «прийняття відповідальності» в описі шкал методики вказується на наступну характеристику даного копіngu: визнання своєї ролі в проблемі зі спрямованістю на її вирішення. Такий підхід до вирішення проблеми, звісно, є позитивним та ефективним. Однак, аналіз тверджень методики за цією шкалою свідчить про дещо інші особливості поведінки: «критикував і докоряв себе», «вибачався або намагався якось все владнати», «відмовився вірити, що це справді сталося». Тобто, коли прийняття (визнання) відповідальності у поведінці проявляється невпевненими і непослідовними діями, почуттям провини, безпорадності, докорами совісті, залежною позицією, з вибаченнями, спробами викликати поблажливість, ця копінг-стратегія стає неконструктивною. О.Р.Исаева зазначає, що надмірне використання даної стратегії призводить до розвитку почуття пригніченості та залежності з депресивними переживаннями [2], що, звісно, не сприяє збереженню та розвитку професійного здоров'я правоохоронців. Отже, мова йде не тільки про те, які стратегії використовує людина, а й про ступінь їх вираженості та адекватності ситуації. Саме в цьому аспекті доцільно розглядати роль психолога у формуванні опанувальної поведінки працівників Національної поліції України.

Отримані результати можуть бути використані при проведенні професійно-психологічної підготовки та психокорекційної роботи психолога в межах психологічного забезпечення освітнього процесу і службової діяльності майбутніх правоохоронців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанова Л.М. До проблеми психологічного забезпечення професійного здоров'я правоохоронців / Л.М.Балабанова, І.В.Жданова // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С.127-129.
2. Исаева Е.Р. Копинг-поведение и психологическая защита личности в условиях здоровья и болезни. – СПб.: Издательство СПбГМУ, 2009. – 136 с.
3. Крюкова Т.Л. Опросник способов совладания (адаптация методики WCQ) / Крюкова Т.Л., Куфтык Е.В. // Журнал практического психолога. – М.: 2007. – № 3. – С. 93-112.
4. Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Manual for the Ways of Coping Questionnaire: Research Edition. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Жуковська Карина Романівна

курсант 107 навчального взводу факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

УСПІШНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Робота працівника правоохоронних органів дуже різноманітна і складна, тому сьогодні поняття стресу набуло особливої актуальності, а уміння справлятися з ним перетворюється на загальну потребу.

Стрес (пер. з англ. stress – напруга) – система реакцій організму у відповідь на будь-яку висунуту до нього вимогу [1].

Види стресу:

1. Фізіологічний стрес пов'язаний з об'єктивними змінами умов життєдіяльності людини. Стресорами при цьому можуть бути мікроклімат, радіація, шум, вібрація, природні стихійні лиха (землетрус, повінь, виверження вулкана) та навіть затоплення квартири сусідами.

2. Психоемоційний стрес виникає з особистої позиції індивіда. Людина реагує на те, що її оточує згідно зі своєю інтерпретацією зовнішніх стимулів, яка залежить від особистісних характеристик, соціального статусу, ролі поведінки, віку, вихованості, життєвого досвіду. Скажімо, крадіжка гаманця для одного стане стимулом бути уважнішим, сконцентрованим, більше попрацювати, щоб повернути втрачене. А іншого навпаки охопить апатія, відчуття своєї нікчемності та постійного невезіння. Повна відсутність стану стресу при впливі збуджуючих факторів означає смерть. Здатність організму до адаптації поступово втрачається з віком [2].

Стадії стресу:

1. Стадія тривожності – характеризується зменшенням розмірів вилочкової залози, селезінки, лімфатичних вузлів, що пов'язано з активацією глюкокортикоїдів.

2. Стадія резистентності – розвивається гіпертрофія кори наднирників зі стійким підвищенням секреції кортикостероїдів та адреналіну. Вони збільшують кількість циркулюючої крові, підвищують артеріальний тиск, підсилюється утворення печінкою глікогену. В цій стадії зазвичай підвищується стійкість та протидія організму до надзвичайних подразників. У людини на цій стадії активізується розумова та м'язова діяльність, мобілізується воля та бажання подолати незвичні обставини або надзвичайну ситуацію. Якщо дія стресору на цій стадії припиняється або слабшає, зміни, які він викликав, поступово нормалізуються.

3. Стадія виснаження. Однак, якщо вплив патогенного фактору не припиняється, він продовжує бути надто сильним і тривалим, розвивається стійке

виснаження кори наднирників. Знову з'являються реакції тривожності. Ці процеси є необоротними і закінчуються загибеллю організму (смертю) [1].

Професійний стрес – емоційний стан людини, який викликається несподіваною та напруженою ситуацією у трудовому колективі, конфліктними взаємовідносинами, інтелектуальним і емоційним перевантаженням [5].

Різновиди профстреса:

1. Інформаційне напруження виникає при безперервному потоці інформації, коли людина повинна прийняти важливе рішення в екстремально короткі терміни. Ускладнює ситуацію високий рівень відповідальності, дефіцит потрібної інформації і відчуття, що людина не справляється з поставленим завданням.

2. Комунікативні проблеми обумовлені проблемами в діловому спілкуванні, невміння сформулювати аргументи, дати відмову, захиститися від нападок або маніпулювання, незнанні хитрих прийомів.

3. Емоційні збої з'являються під час ситуацій викликали почуття приниження, образу, провини, неспроможність, невпевненість, загрозу. Негативно впливають конфлікти з керівними людьми, колективом, діловими партнерами. Цей вид стресу переноситься співробітником особливо важко, оскільки руйнуються його цінності, самооцінка, принципи. Це негативно відбивається на робочій і життєвій сферах [3].

Причини профстреса:

- Низький рівень адаптації до найменших змін;
- Низька самооцінка, невпевненість у собі;
- Міжособистісні конфлікти;
- Грубість керівників;
- Конкуренція;
- Нерівномірне або несправедливий розподіл обов'язків, перевантаження, великий обсяг завдань;
- Незатишне приміщення;
- Відволікаючий шум;
- Посттравматичні стресові розлади;
- Недостатнє освітлення [4].

В ході недавно проведеного опитування в 15 країнах Європейського союзу 56% робітників відзначали високі темпи роботи, 60% - жорсткі терміни її виконання, 40% - її монотонність, понад третини не мали можливості надати будь-який вплив на порядок виконання завдань. Пов'язані з роботою стресові чинники сприяють розвитку проблем зі здоров'ям. Так, 15% працюючих скаржилися на головний біль, 23% - на біль в області шиї і плечей, 23% - на втому, 28% - на стрес і 33% - на біль у спині. Майже кожен 10-й повідомив, що до нього на робочому місці застосовують тактику залякування [5].

Засоби подолання стресу

1. Переключити увагу, наприклад, відійти до вікна, порахувати повз проходять жінок. Головне, не накопичувати напруження, повертаючись думками до

неприємної ситуації. Дістати улюблену фотографію з зображенням дітей або іншим зображенням, яке нагадує про щастя.

2. Соціальне участь . Включає спілкування з приємними людьми, допомога колезі.

3. Звернутися до техніки глибокого дихання або візуалізації , уявивши себе на морі. Можна обіграти в думках складну ситуацію в свою користь, додавши краплю гумору. Наприклад, директор кричить і раптом випускає газ, вибачається, йде.

4. Уникати непотрібного стресу . Сказати «ні» тому, хто перекладає свої обов'язки, уникати зіткнення з начальником.

5. Настрій на позитив . Важливо донести собі, що безвихідних ситуацій не існує, все проходить і Бог дає людям тільки ті труднощі, які їм під силу. Існує багато мотиваторів і афоризмів, які допомагають стрепенутися, посміхнутися і повірити в краще.

6. Змінити ситуацію . Якщо ви відповідаєте на грубість, спробуйте промовчати або навпаки. Зважитися на розмову з директором про підвищення зарплати і т.д.

7. Адаптація до стресу і прийняття того, що не можна змінити . Навчитися бачити хороші моменти в кожній події, витягуючи з нього користь, досвід. Шеф навантажив великим обсягом роботи, це означає, що саме ви надійний співробітник, якому це по плечу. Скандальну колегу треба пожаліти, бо її агресивна поведінка говорить про особисті психологічні проблеми. Найскладніше абстрагуватися від негативу.

8. Фізичні вправи знімають напругу . Навіть якщо немає можливості зробити розминку, можна поворухнути пальчиками, посувати шиєю, зробити зарядку для очей.

9. Найкращим способом подолання стресу є відпочинок . Організм потребує регулярних коротких перервах, під час яких можна сходити в туалет, помріяти, розслабившись на стільці, вийти з кабінету і зателефонувати рідній людині. У неробочий час намагатися більше рухатися, вести активний спосіб життя, робити те, що приносить задоволення [1].

Таким чином, ми зрозуміли що стресостійкість та адекватна поведінка являється собою у службовій діяльності працівників поліції вкрай необхідна для успішної реалізації в даному виді діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стрес. Засоби подолання стресу [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://studfiles.net/preview/3907231/page:17/>

2. Види стресу[Електронний ресурс] – Режим доступу:https://studopedia.su/5_37020_vidi-stresu.html

3. Психологічні чинники стресостійкості працівників правоохоронних органів[Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://diplomba.ru/work/111457>

4. Професійний стрес. Види професійного стресу. Причини його виникнення і протікання[Електронний ресурс] – Режим

доступу: https://stud.com.ua/25478/psihologiya/profesiyniy_stres_vidi_profesiynogo_stresu_prichini_yogo_viniknennya_protikannya/

5. Професійний стрес: причини і симптоми емоційного вигорання на роботі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://meduk.net.ua/archives/18868>

Завгородня Юлія Віталіївна

практичний психолог Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад № 186 Компенсуючого санаторного типу» Криворізької міської ради

СТРЕСИ ТА ДИСТРЕСИ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

За останні роки у всьому світі відмічається підвищення інтересу до психологічних проблем співпрацівників силових відомств в зв'язку з підвищенням інтенсивності різних надзвичайних подій, стресів, непередбачуваністю ситуацій в суспільстві. Тому визначення психологічної підготовки працівників поліції, підрозділів спеціального призначення набуває особливого значення, так як від неї в значній мірі залежить професійна поведінка та дії працівника, а саме, в свою чергу, від чого залежить часто життя людей.

Ключові слова: стрес, вивчення активності, напруга, стрес – чинник стресової активності, дистрес.

Постановка проблеми. Діяльність працівників поліції становить особливий різновид стресогенних видів професій, що передбачає підвищену активність, відповідальність і високий рівень ризику. Діяльність працівників поліції пов'язана з дефіцитом часу для ухвалення рішень та інформації, інтенсивними фізичними та психологічними навантаженнями, що робить їхню працю стресогенною. В таких умовах постає проблема з'ясування чинників розвитку стресу та регулювання його рівня. В таких умовах постає проблема з'ясування чинників розвитку стресу та регулювання його рівня [2 , с.195].

Актуальність. У професійній сфері діяльності співробітники оперативно-розшукової діяльності поліції зустрічається з безліччю специфічних стресорів, більшість із яких діє безупинно й довгостроково, котрі можуть привести до розладів невротичного реєстра в найкращому разі викликають перевтому, загальні й професійні захворювання, передчасне старіння і також соматичні деформації особистості.

Стан проблеми. Аналіз наукових джерел засвідчує, що стресу і чинників його розвитку досліджували чимало психологів, фізіологів, фахівців із психології праці, інженерної психології та менеджменту. Започаткував учення і ввів термін «стрес» канадський талановитий вчений Г. Сельє. Його дослідження набуло подальшого розвитку у працях Р. Лазаруса. Згодом чинники стресу з'ясовували: Л. М. Аболін, В. А. Бодров, О. М. Валуйко, Н. Є. Водоп'янова, Р. М. Грановська, О. В. Гошкодеря, Д.

Грінберг, Л. Джуелл, Л. А. Китаєв-Смик, Т. Кокс, Г. Купер, І. Д. Ладанов, Л. Є. Паніна, Р. А. Тигранян, О. Я. Чебикін, Ю. В. Щербатих та інші дослідники. Значна кількість досліджень присвячена вивченню особливостей різноманітних стресових станів (Е. І. Бистрицька, В. А. Бодров, Дж. Віткін, Л. А. Китаєв-Смик, Н. В. Самокіна, В. А. Татенко, О. Я. Чебикін, О. М. Черепанова, М. Борневасер, Д. Грінберг, Г. Купер, Л. Леві) [4, 7]. Однак, попри різноманітність досліджень проблем, пов'язаних із стресом і стресовими станами, уважного ставлення дослідників вимагає питання досі не вивчених чинників розвитку стресу, зокрема у працівників поліції, що дасть змогу регулювати рівень стресу та підвищувати працездатність працівників внутрішніх справ.

Мета. Визначення різних типів психологічного реагування особистості в тому числі працівника поліції з оперативно розшуковою функцією діяльності на різні стресові та дистресові ситуації.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність особистості може бути ускладнена впливом стресорів різної природи. Нерідко працівники поліції, особливо з оперативно-розшуковою функцією діяльності підпадають під вплив короткочасних, але значно сильних стресів, які можуть привести до дистресу. Деадаптація проявляється в зміні поведінки та обмеженні її можливості успішно виконувати соціальні функції, і суб'єктно проявляється в негативних переживаннях (горе, тривога, стид, біль, образа) [8] .

Стрес – це психофізіологічна реакція організму на будь-які стресори. Це нормальна реакція організму людини на будь-які потреби [4 с. 243] .

Никифоров Г.С. пропонує наступну систематизовану сукупність найбільш типових стресорів, розповсюджених в основних сферах професійної діяльності [1,с.79] .

Першим видом стресорів є організація й зміст професійної діяльності. До них відносяться: умови праці; неритмічність трудової діяльності; надмірне перевантаження, напружена психічна діяльність або, навпаки, явне недовантаження в обсязі виконуваної роботи; монотонність і одноманітність діяльності; рутинна робота, не передбачена даної посадою; зміна тривалості або умов праці; незручні часи роботи, робота без вихідних.

Важливим видом стресорів є професійна кар'єра. До таких стресорів можуть відноситися наступні значимі стресогенні фактори: проблема статусу; незадовільні перспективи просування по службі; неясно обкреслене коло обов'язків і прав, властивих даної посади; зміна службових обов'язків; перспектива скорочення (погроза звільнення, безробіття) або передчасного виходу на пенсію; фрустрація через досягнення межі своєї кар'єри; почуття «заручника» виконуваної роботи.

Третім видом стресорів, які мають важливе значення у виникненні стресу в професійній діяльності відіграє оплата праці, тобто економічна стимуляція праці. Сюди входять відсутність ясності в оплаті праці; переживання невідповідності між витратами сил на виконувану роботу і її оплатою; нерівна оплата праці; неприємності (конфлікт) з керівництвом зі служби; погане керівництво; взаємини з колегами по роботі, конфлікти.

Таким чином, вплив різних стрес-факторів професійної діяльності на емоційну складову особистості великий.

Діяльність працівників поліції характеризується виникненням екстремальних ситуацій, які мають значний вплив на психіку людей та їх діяльність. Останнім часом спостерігається тенденція підвищення екстремальності діяльності поліції, що пов'язано із затриманням правопорядку в період масових заходів, виконання службових завдань.

Екстремальними (від лат. *extremum* - граничний, крайній) називають ситуації, які викликають у людини великі труднощі, вимагають повного, граничного напруження сил і можливостей, щоб упоратися з ними і вирішити службові завдання [2].

Дослідження, що проводяться вченими-психологами, дають можливість виділити одну з істотних психологічних якостей – стійкість особистості працівника поліції до впливу екстремальних ситуацій службової діяльності.

Велика кількість небезпечних ситуацій, а іноді й таких, що загрожують життю, вимагає від працівників вміння володіти собою, швидко оцінювати складні ситуації та приймати найбільш адекватні рішення, що сприятиме більш ефективному виконанню поставлених завдань і зменшенню надзвичайних подій і зривів професійної діяльності серед особового складу підрозділів поліції.

Невміння працівника поліції регулювати свій психічний стан і дії призводить до негативних, часто тяжких наслідків як для нього самого, так і для оточуючих. Великих успіхів у службовій діяльності досягають працівники, в яких «міцніші нерви», які краще вміють налаштуватися на боротьбу зі злочинцем, більш раціонально розпоряджатися не тільки своїми фізичними та розумовими ресурсами, а і зберігати на оптимальному рівні нервово-психічну активність, проявляти у складних ситуаціях оперативно-службової діяльності свою психологічну стійкість [8].

Висновки. Як бачимо, періоди психологічної кризи, тобто стреси, надзвичайні ситуації та умови, фрустрації, конфлікти приводять до різних типів реагування особистості, які визначаються багатьма факторами, в першу чергу силою стресу, особистісними особливостями особистості, її психологічної стійкістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Землянська О.В. Особливості когнітивної сфери в екстремальних ситуаціях / О. В. Землянська, М. М. Кузьминова . – Харків, 2007. – С. 78-87.
2. Мазяр О. В. Особливості суб'єктної поведінки в екстремальних ситуаціях / О. В. Мазяр. – К. , 2008. –Т. 7. – Вип. 15. – С. 195-198.
3. Панок В.Г. Психологія життєвого шляху особистості: монографія / В.Г. Панок, Г.В. Рудь.— К. : Ніка-Центр, 2006. – 277с.
4. Рубинштейн С. Основы общей психологии. В 2Т / С.Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 396 с.
5. Бэляев Н.Г. Вікова фізіологія / Н.Г. Беляев. – Ставрополь: СГУ, 2009.
6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад.школа , 1971. – 208 с.

7. Бочелюк В.Й. Юридична психологія : навч.посіб./ В.Й.Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури – 2010. – 336 с.

8. Юридична психологія: підручник / Д.О.Александров, В.Г.Андросюк [та ін.] ; ред.: Л.І. Казміренко, Є.М.Моїсеєв ; Мін-во освіти і науки України. – К. : КНТ, 2007. – 360 с.

Зозуля Діана Едуардівна

студентка соціально-психологічно факультету Національного університету цивільного захисту України

Петрова Анастасія Сергіївна

студентка соціально-психологічно факультету Національного університету цивільного захисту України

Науковий керівник: Кучеренко Сергій Михайлович

доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, кандидат психологічних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Вивчення проблеми подолання особистістю стресових і критичних ситуацій обумовлене посиленням негативного впливу виробничих, природних, екологічних, соціальних та інших несприятливих умов на особистість і в сучасний час залишається однією з найбільш актуальних. Тому потребує комплексного дослідження в різних галузях знання: медицині, психофізіології, психології тощо. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення психологічних способів подолання стресу як фактора успішної організації професійної діяльності фахівців ризиконебезпечних професій до виконання службових завдань в екстремальних умовах.

Значну увагу питанням «копінга» фахівців, котрі виконують професійну діяльність в особливих умовах, стали приділяти зарубіжні і вітчизняні вчені в другій половині ХХ століття на основі ідей А. Маслоу. Котрий вказував на те, що готовність індивіда вирішувати життєві проблеми є поведінка, спрямована на пристосування до умов, та сформоване вміння використовувати певні засоби для подолання емоційного стресу, при цьому вибір активних дій впливає підвищення ймовірності усунення впливу стресорів на особистість.

Безпосередньо термін «копінг» вперше був використаний Л. Мерфі, котрий визначив, що «копінг» є створення нових сприятливих або несприятливих умов за допомогою яких індивід долає ситуацію або вродженою манерою поведінки, або придбаною манерою у зовнішньому середовищі. Виходячи з цього він спирався на те, що в основі подолання ситуації знаходяться індивідуально-типологічні

особливості та минулий досвід індивіда, які відіграють велику роль в копінг - поведінці [1].

Копінг використовується при описі механізмів розвитку психологічних станів, в нашому випадку, обумовлених екстремальними подіями або фруструючими ситуаціями. Так, Р. Лазарус визначає копінг як «... безупинно мінливі когнітивні і поведінкові спроби впоратися із специфічними зовнішніми і/або внутрішніми вимогами, які оцінюються як надмірні або перевищують ресурси людини»[3]. Він виділив вісім видів копінг-стратегій: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча-уникнення, планомірне вирішення проблем, позитивна переоцінка.

Останнім часом зростає інтерес до поняття «копінг – стратегій», яке розглядається як фактор впливу на організацію професійної діяльності рятувальників у надзвичайних ситуаціях, тобто «копінг – поведінка» визначається як спрямованість на мобілізацію зусиль фахівця для подолання стресогенних ситуацій. У дослідженнях багатьох вчених (Л.М.Балабанова, С.М.Кучеренко, Л.А.Перелигіна, І.І. Приходько, О.В.Тімченко та інш.) відзначається, що такі основні характеристики екстремальних ситуацій, як невизначеність, непередбачуваність тощо, оказують найбільш стресогенний вплив на психофізичний і функціональний стан фахівця. Наявність екстремального впливу на спеціаліста визначає особливості його копінг – стратегій, котрі в значній мірі можуть зумовлюватися різними формами особистісних порушень пов'язаних або з недостатністю ресурсів подолання, або з надмірністю дезадаптуючих стрес - факторів, що в свою чергу не дозволяє ефективно організовувати професійну діяльність фахівців. Тобто копінг - поведінку можна розглядати як стратегію дій, що застосовується фахівцем при психологічній загрозі та проявляється в поведінковій сфері здійснення професійної діяльності. Тому аналіз копінг - стратегій є надзвичайно важливим при визначенні особливостей організації службової діяльності рятувальників ДСНС України в екстремальних умовах.

Актуальність розгляду проблеми «копінг – стратегій» в галузі організаційної психології пов'язана зі специфікою діяльності рятувальників у надзвичайних ситуаціях. Невміння впоратися зі стресом і різними деструктивними психічними станами впливає на ефективність організації роботи підрозділів ДСНС та безпосередньо виконання професійної діяльності рятувальниками.

Для того, щоб виконання професійних завдань здійснювалося найбільш ефективно, необхідно вивчити особливості вираження копінг - поведінки в стресових ситуаціях та отримати необхідні знання і навички, щоб відкоригувати різні види копінг - стратегій і направити їх на організацію службової діяльності рятувальників у екстремальних умовах.

З цією метою було проведено дослідження на базі Національного університету цивільного захисту України. Застосування опитувальника копінг - поведінки Р.Лазаруса дозволило визначити, що у курсантів переважає позитивна переоцінка ($\pm 13,47$), тобто вони здійснюють спроби подолання проблемної ситуації за рахунок позитивного переосмислення її впливу на психіку, переосмисленням себе у ситуації.

Важливим показником є вміння рятувальниками вирішувати складні службові проблеми під час виконання професійної діяльності в екстремальних умовах, котрий ми вивчали за допомогою шкали планомірного вирішення проблем і отримали результат ($\pm 12,2$), що свідчить про вираження в рішенні проблем цілеспрямованого аналізу ситуації. В цій групі курсанти мають найбільшу схильність до дивергентного мислення, вони можуть виробляти різні стратегії вирішення стресових ситуацій, покладаючись на внутрішні ресурси і минулий досвід, отриманий під час практичних занять.

Так само ми можемо говорити проте, що високий рівень напруги у курсантів, котрий виражений в шкалі самоконтроль ($\pm 11,85$), проявляється в підвищеному контролі поведінки і стримуванні емоцій, тобто самоконтроль проявляється в поведінці, коли вони реагують на стрес в прагненні проявити чіткість і послідовність професійних дій, зберігаючи контроль над ситуацією і пригнічуючи емоції.

За результатами проведеного дослідження було виявлено що у курсантів спостерігається домінуюча тенденція до підвищеного самоконтролю, вмінню проводити аналіз проблемної ситуації і можливості використовувати різні варіанти вирішення проблеми за рахунок активної взаємодії із зовнішнім середовищем і інформації, що надходить. А також використання позитивної переоцінки, що склалася, як фактор стимулу особистісного та професійного зростання.

Вивчення копінг - стратегій дає нам можливість виявити найбільш домінуючи копінг - механізми і визначити їх позитивні та деструктивні прояви у організації професійної діяльності рятувальників. Тому в подальшому ми плануємо розробити комплексну програму їх дослідження та розробку рекомендацій щодо поліпшення найбільш адаптивних проявів копінг-стратегій, для підвищення ефективності організації службової діяльності рятувальників в екстремальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крюкова Т. Л. О методологии исследования и адаптации опросника диагностики совладающего (coping) поведения // Психологическая диагностика, 2005, № 2. с. 65-75.
2. Кучеренко С. М. Вивчення емоційного стану особистості як чинника, котрий визначає успішність професійної діяльності // Вісник Харківського державного педагогічного університету. – Харків, Вип.8.-2002. - С.138-141.
3. Лазарус, Р. Теория стресса и психофизиологические исследования Текст. / Р. Лазарус. // Эмоциональный стресс. Л.: Медицина, 1970.

Ковалькова Тетяна Олександрівна

доцент кафедри психології Університету економіки та права «КРОК», кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

У військовій сфері та у сфері інших силових структур діяльність психолога має свої особливості. Зміст і особливості сучасної війни, її технічна і морально-психологічна насиченість передбачають високу громадянську свідомість, справжню бойову майстерність, психологічну стійкість і готовність воїнів переносити проблеми сучасної війни. Ці якості ґрунтуються на базі гуманітарної, тактичної, спеціальної, технічної, вогневої, фізичної та загальновійськової підготовки військовослужбовців [8, с. 4].

Так як у бойовій обстановці психіка військових зазнає безлічі різноманітних впливів [1; 2]. Позитивні впливи сприяють мобілізації фізичних й психологічних можливостей людини, підвищенню бойової здатності, сміливості та самовідданості. Негативні впливи дезорганізують бойову діяльність, блокують доступ до резервів організму, пригнічують роботу нервової системи та психіки особистості. Нейтральні не мають помітного впливу на бойову поведінку.

Ще в мирний час необхідно проводити цілеспрямовану психологічну підготовку особового складу щодо подолання труднощів сучасної війни та ефективних дій на полі бою. Психологічна підготовка – це цілеспрямована наукова підготовка психіки військовослужбовців до стійкої практичної діяльності у складі підрозділу на полі бою в умовах сучасної війни. Вона має формувати психічну стійкість і психологічну готовність особового складу до діяльності в екстремальних умовах сучасного швидкоплинного бою [7, с. 113].

Роль психолога у військовій сфері полягає у виробленні в особового складу здатності переносити великі нервові навантаження і зберігати боєздатність в обстановці сильних психотравмуючих чинників. Це досягається формуванням готовності військовослужбовців до успішного виконання службових завдань; прогнозуванням і оцінкою морально-психологічної обстановки у військових колективах; формуванням психологічної стійкості військовослужбовців до впливу психотравмуючих чинників служби; наданням психологічної допомоги військовослужбовцям; оцінкою і прогнозуванням професійної придатності та раціональним розміщенням особового складу за підрозділами і прикордонними нарядами. Психологічна підготовка полягає в багаторазовому тренуванні службових дій у напружених ситуаціях, в обстановці небезпеки і невизначеності, в результаті чого у військовослужбовців зникає стан психологічної напруженості, що гнітюче діє на психіку [3].

О. В. Романенко здійснено порівняльний аналіз особливостей особистісних якостей практичного психолога органів внутрішніх справ з особистісними якостями психолога освітньої галузі. Психологам органів внутрішніх справ у порівнянні з психологами сфери освіти властиві: врівноваженість, моральні принципи, прагнення

до порядку, здоровий глузд, здатність ясно оцінювати ситуацію, сміливість, енергійність, принциповість, стриманість, коректність, недовірливість, завищена самооцінка, прагнення до домінування, незалежність, емоційна зрілість, врівноваженість, уміння реалістично сприймати оточуючий світ, здатність до рефлексії, схильність дотримуватися нормам поведінки [4; 5]. На думку О.В.Романенко, практичні психологи, які отримали вищу освіту за фахом «Психологія» в цивільних освітніх закладах, відчувають більші труднощі в пристосуванні до умов професійної діяльності, ніж спеціалісти, які отримали вищу освіту в закладах системи Міністерства внутрішніх справ.

Військові керівники мають передбачати вплив бою на психіку воїнів і створювати позитивний мобілізуючий характер цієї діяльності. Г. Є. Шумков вважає, що ризиковані дії і збільшують, і водночас зменшують ступінь передбачуваного успіху. В той час коли командир для досягнення мети збільшує ймовірність виконання певних умов для досягнення успішної діяльності за рахунок обмеження менш важливих, на його погляд, умов вважається ризикованою поведінкою [6, с. 13].

У професійній діяльності військових психологів важливо діагностувати рівень психологічної стійкості особового складу підрозділів і прогнозувати успішність їхньої військової діяльності. Об'єктивними показниками психологічної стійкості військовослужбовців, за оцінками командування і матеріалами об'єктивного контролю, є висока якість виконання бойових завдань, позитивний результат досягнення бойових цілей, тобто виконання своїх функцій протягом усього періоду ведення бойових дій і відсутність значних помилок та правопорушень у військовій діяльності. Суб'єктивними показниками психологічної стійкості військових є психологічні та фізіологічні особливості особистості військовослужбовців.

Попередження негативного впливу чинників оточуючого середовища, тобто психологічна протидія супротивникам, вимагає цілеспрямованої, активної, психологічно обґрунтованої роботи військових психологів та командирів.

До психологічної допомоги військовослужбовцям у подоланні негативних психологічних наслідків психотравмуючого бойового стресу належить проведення психореабілітаційних заходів. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що брали участь у бойових діях, проводиться разом з медичною та соціальною реабілітацією. Процес психологічного впливу спрямований на відновлення психічного здоров'я військовослужбовців, що дає їм змогу ефективно вирішувати бойові завдання. Під час роботи військові психологи використовують методи бесіди, опитування і тестування, проєктивні методики, методи аналізу результатів діяльності, експериментальні методи та ін.

Отже, у сучасних умовах життєдіяльності держави зростає потреба у висококваліфікованих та компетентних психологах. Таке соціальне замовлення формується під впливом деструкцій у соціально-економічній сфері суспільства. Ці суспільні особливості призводять до девіантної та делінквентної поведінки у фахівців органів внутрішніх справ. Психологічна допомога цим фахівцям є основним завданням діяльності психолога в органах внутрішніх справ. Такий

спеціаліст займається адміністративно-наглядовою, профілактичною роботою, діяльністю підрозділів швидкого реагування, слідчою, оперативною, диспетчерською, охоронною діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабанщиков А. В. Основы военной психологии и педагогики / А. В. Барабанщиков, В. П. Давыдов, Н. Ф. Феденко; Под. ред. А. В. Барабанщикова. – М. : Просвещение, 1988. – 269 с.

2. Барабанщиков А. В. Педагогические основы обучения советских воинов / А. В. Барабанщиков. – М. : Воениздат, 1962. – 152 с.

3. Маклаков А. Г. Психология и педагогика. Военная психология: учебник для вузов / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2005. – 464 с.

4. Романенко О. В. Особистість та професійна діяльність практичного психолога ОВС : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 «Юридична психологія» / О. В. Романенко. – Харків, 2007. – 182 арк. – Бібліогр.: арк. 162-180.

5. Романенко О. В. Особистість та професійна діяльність практичного психолога ОВС : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 «Юридична психологія» / Оксана Володимирівна Романенко. – Харків, 2007. – 24 с.

6. Шумков Г. Е. Психика бойцов во время сражений / Г. Е. Шумков. – СПб., 1905. – Выпуск I. – С. 13.

7. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник / В. В. Ягупов. – Київ : ТанDEM, 2004. – 656 с.

8. Ягупов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ягупов Василь Васильович. – К., 2002. – 34 с.

Когут Олександра Олександрівна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

СТИЛІ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПАТРУЛЬНИМИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ПРАЦІ

Психологічно та фізично підготовлена особистість до виконання спеціальних службових завдань потребує розвитку високого рівня стресостійкості. Аналіз наукової літератури з питання дослідження стилів подолання стресу в екстремальних умовах показує, що долаюча поведінка, або копінг-поведінка (з англ. «coping» – «опановувати, долати») розглядається у сучасній психології як індивідуальний спосіб «взаємодії» людини з ситуацією, відповідно до її життєвої значущості для неї, психологічних можливостей людини щодо її подолання та логіки реалізації цього процесу. Це когнітивні, емоційні та поведінкові спроби

подолання специфічних вимог ситуацій, які постійно змінюються й оцінюються як напруга або перевищення ресурсів людини щодо їх подолання [5, с. 177].

Феноменологія поведінки подолання і психологічного захисту широко представлена в зарубіжних теоріях особистості (З. Фрейд, А. Фрейд, К. Хорні, Е. Фромм та ін), трансактного аналізу (Е. Берн), гуманістичної психології (К. Роджерс, К. Коул), соціального навчання (Дж. Роттера, Д. Ефран), вчення про загальний адаптаційний синдром (Г. Сельє), в когнітивно-феноменологічній теорії (Р. Лазарус, С. Фолкман) тощо [4]. У вітчизняній психології активне вивчення вказаної проблематики почалося порівняно недавно, з 90-х років ХХ сторіччя. Проте існує досить великий ряд досліджень на цю тему (Василюк, 1984; Анциферова, 1994; Дика, Махнач, 1996; Нартова-Бочавер, 1997; Муздибаєв, 1998; Крюкова, 2004; Белорукова, 2005; Либіна, 2008 та інші) [2]. Лазарус Р. у своїй книзі «Психологічний стрес і копінг-процес» розглядає стилі подолання (копінг) як центральний ланцюг стресу, а саме – як стабілізуючий чинник, який може допомогти особистості підтримувати психосоціальну адаптацію в період його впливу [4]. «Копінг» (у перекладі з англ. означає «упоратися», «справитися») – здатність людини справитися зі стресовою ситуацією, оволодіти нею [3]. Термін, запропонований Р. С. Лазарусом, означає механізми саморегулювання у стресовій ситуації: поєднує когнітивні, емоційні й поведінкові стратегії, щоб впоратися зі стресом [3]. Попри значну кількість досліджень у вказаному напрямі розробка даної теми є актуальною.

Об'єктом дослідження є екстремальні умови життєдіяльності особистості. Предметом – стилі подолання стресу особистістю в екстремальних умовах. Метою: виокремити різні стилі подолання стресу патрульними поліцейськими в екстремальних ситуаціях. Вибірка досліджуваних складає: 60 осіб (працівників патрульної поліції). Діагностична база включає наступні методики:

1. Тестова методика Е. Хейм «Індикатор копінг-стратегій».
2. Експрес-діагностика Є. Т. Смірнова «Не дайте людині впасти» (проективна методика).
3. Діагностична методика Т. А. Немчіна «Оцінка нервово-психічного напруження».
4. Діагностична Е. С. Романова і Т. І. Ситько «Людина під дощем» (проективна методика).
5. Діагностична методика К. Роджерса і Р. Даймонда «Соціально-психологічна адаптація».
6. Тест Є.П. Ільїна «Трансактний аналіз спілкування».
7. Дослідження соціально-психологічної адаптації, за методикою К.Роджерса-Р.Даймонда.

У професійній діяльності патрульного можна виділити наступні різновиди екстремальних ситуацій:

- 1) швидкоплинна – пов'язана з необхідністю діяти в умовах жорсткого дефіциту часу, у максимально швидкому темпі, при високому рівні організованості та зі значним психологічним навантаженням (затримання злочинця тощо);

2) довготривала – психологічно напружена діяльність протягом тривалого часу (виконання службових умов без відпочинку);

3) викликана «невизначеністю» – потребує прийняття рішення за наявності альтернативних, суб'єктивно однаково значимих варіантів поведінки (виконання чи невиконання службових обов'язків в складних умовах, повідомити про службову недбалість або протиправну поведінку людини чи залишитися з нею у добрих стосунках, сімейний конфлікт тощо);

4) ситуація, що потребує постійної готовності до дій – перебування в монотонних, мало змінюваних умовах в очікуванні екстремальних змін (чергування на лінії);

5) заснована на надходженні ймовірно недостовірної інформації – потребує екстрених дій за відсутності впевненості в достовірності одержаної інформації (повідомлення про можливу аварію, зникнення людини, про вжиття запобіжних заходів тощо);

6) породжена суб'єктивними обставинами, тобто самим працівником (відволікання чи нестійкість уваги, непрофесійне виконання дій та ін.).

Більшість вітчизняних дослідників (Сирота, Ялтонский, 1994; Крюкова, 2005; Сергієнко, 2007 та ін.) під поведінкою подолання розуміють особливий вид соціальної поведінки людини, що забезпечує або руйнує її здоров'я і благополуччя. Вона дозволяє суб'єкту впоратися зі стресом або важкою життєвою ситуацією за допомогою усвідомлених дій і спрямована на активну взаємодію з ситуацією – її зміна (коли вона піддається контролю) або пристосування до неї (у разі, коли ситуація не піддається контролю). Таке розуміння ґрунтується на ідеях суб'єктно-діяльнісного підходу, підкреслює здатність особистості утримувати себе в якості суб'єкта свого життя [1].

У результаті об'єктивного аналізу досліджуваної нами теми, шляхом узагальнення виокремлено стилі подолання стресу особистістю: дезадаптивний, відносно адаптивний, адаптивний, нададаптивний. Дезадаптивний проявляється в девіантній та деліквентній поведінці, йому властиві симптоми посттравматичного стресового розладу та неадаптивні стратегії стрес-долаючої поведінки. Відносно адаптивний характеризується наявністю у світогляді особистості відносно адаптивних копінг-стратегій. Адаптивний – властивий особистостям з успішними стратегіями стрес-долаючої поведінки. Нададаптивний – властивий особам, які сприймають за норму аномальні явища (агресивні методи впливу на інших, порушення етичних норм взаємодії тощо).

Гіпотезою емпіричного дослідження є ствердження, що вибір стилів подолання стресу працівниками екстремальних професій залежить від рівня стресостійкості (або збалансованості) різних структур особистості (емоційної, когнітивної, вольової, поведінкової), які в свою чергу формуються в батьківському середовищі та проявляються в транзакціях спілкування і передвизначають вибір стилю подолання стресу в екстремальних ситуаціях.

Стресостійкість нами розглядається як збалансованість різних структур особистості, зокрема таких як емоційна, вольова, поведінкова, когнітивна. За

допомогою тестових методик ми дослідили показники різних структур особистості, які характеризують її стресостійкість (або збалансованість):

1) структура «воля», як самоусвідомлення (показники типових реакцій особистості на стрес, виявлені за проєктивною методикою «Спаси людину»), «воля», як вміння протистояти агресивному середовищу (показники прояву захисних механізмів, наявності батьківської підтримки та захищеності, виявлені за методикою «Людина під дощем»); «воля», як вміння справлятися із стресовою напругою, вчасно відновити втрачені після виконання службових обов'язків ресурси (показники рівня напруженості виявлені за тестовою методикою «Діагностика нервово-психічної напруги»);

2) структура «когнітивність», як вміння приймати рішення та застосовувати успішні копінг-стратегії (показники наявності емоційних, когнітивних та поведінкових копінг-стратегій виявлені за методикою «копінг-стратегії»); як вміння застосовувати діловий стиль спілкування на рівні «Дорослий-Дорослий», що проявляються в транзакціях спілкування (виявлені за методикою «Транзакція спілкування»);

3) структура «поведінка», як вміння адаптуватися у соціальному середовищі (показники за шкалою «адаптивності-дезадаптивності»), як вміння контактувати та взаємодіяти з іншими (показники за шкалою «прийняття інших-неприйняття інших»), як збалансованість у лідерстві та солідарності з іншими (показники за шкалою «домінування-відомості»), збалансований вектор розвитку (показники за шкалою «внутрішній контроль-зовнішній контроль»), внутрішня збалансованість різних ролей або частин Я (показники «прийняття себе-неприйняття себе», виявлені за методикою «Соціально-психологічна адаптація»).

У контексті вищезначеного емпіричного дослідження, підведемо підсумки:

1) Деадаптивний стиль подолання стресу проявляється в девіантній та деліквентній поведінці (13,83%). У опитуваних виявлено надмірну чи екстенсивну нервово-психічну напругу після виконання службових обов'язків в екстремальних умовах (71–90 балів). Розвинутий стан «Дитина» приведе до негативних наслідків праці в даному виді професії. Їх слід віднести до неадаптивного стилю реагування в екстремальних ситуаціях. Особи, які мають негативні форми самозахисту з дитинства: мають почуття незахищеності – (9,09%); залежність від оточуючих та батьків – (3,63%), переносять відповідальність за життя на інших – (5,45%); мають тенденцію до імпульсивної поведінки, залежність від програм мами, що діють як обмеження поля зору особистості – (23,63%); не мають батьківської підтримки – (12,72%); діє за програмою батьків протилежної статі – (1,81%) також схильні до деадаптації, адже вони не можуть протистояти екстремальним, зокрема агресивним умовам праці. За результатами дослідження є зрозумілим, що більшість опитуваних «пливуть за течією» (35,84%) (намалювали воду під ногами у людини, що вказує на їхню схильність пускати все насамотік, вони самі доводять ситуацію до критичного стану, не роблячи ніяких кроків по її врегулюванню, є бездієвими в ті моменти, коли необхідно бути активним і рішучим і брати бика за роги). 3,77% опитуваних наївно реагують на стресові ситуації (намалювали під урвищем людину з витягнутими

руками, що готова піймати падаючого в обійми, що вказує на непередбачливість і довірливість, у критичній ситуації схильні довіряти тому, кому не треба; самостійно не можуть знайти вихід із глухого кута і шукають людину, яка б допомогла, таких часто обманюють і підводять через нестачу розбірливості в людях).

2) Опитувані з відносно адаптивним стилем подолання стресу в екстремальних умовах застосовують відносно-адаптивні копінг-стратегії (21,38%); у них напруга коливає в межах 51–70 балів – помірна чи інтенсивна нервово-психічна напруга, вони мають тенденцію до негативних форм самозахисту, часто є тривожними, безпорадними в агресивному середовищі. 20% опитуваних мають після стресову тривогу, з якою їм важко справитися, 34,54% опитуваних живуть в очікуванні неприємностей, деяким із них властиві наявність депресивних станів – виражена у 3,63% опитуваних; втеча від труднощів – (1,81%); ігнорування стереотипів у поведінці, імпульсивність в реакціях – (18,18%); схильність до втечі від дійсності шляхом надмірного фантазування – (3,63%); що є результатом відсутності успішних копінг-стратегій (мотивів орієнтації на успіх, копінгів, які вчасно допомагають виявити та подолати проблему), їх можна віднести до малоадаптивного стилю реагування в екстремальних ситуаціях.

3) Більшість опитуваних з адаптивним стилем подолання стресу в екстремальних умовах застосовують адаптивні копінг-стратегії (66,025%), рівень їхньої напруги після виконання завдань в екстремальних умовах коливає в межах 30–50 балів – слабка чи детензивна нервово-психічна напруга; вони мають тенденцію протистояти агресивному середовищу. Особистість повинна керувати різними станами Я, особливо розвинутими мають бути стан «Дорослого» з вмінням приймати інших та станом «Батька» з вмінням витримувати недискомфортні умови праці. Менша частина (22,64%) шукають креативні виходи із ситуації (намалювали людині крила, що свідчить про те, що вони завжди найдуть дотепний вихід із складного становища). 18,86% є передбачливими (намалювали батут чи натягнуте одіяло, щоб пом'якшити падіння і піймати людину, що говорить про їхню передбачливість, вони дуже рідко потрапляють в критичні ситуації, тому що завжди ретельно прораховують всі можливі варіанти розвитку подій і намагаються передбачити все, що може трапитися, але навіть якщо вони все не врахують, то все одно завжди напоготові буде засіб для порятунку ситуації, на них можна покластися, вони не підведуть). 18,86% мають лідерські властивості і знаходять вихід із ситуації та здатні інших повести за собою (перетворили урвище в невеличкий горбочок, тим самим зупинивши падіння людини, що означає, що вони мають лідерські властивості і можуть вести людей за собою. У критичній ситуації не розгубляться і зроблять все необхідне, щоб виправити те, що відбулося).

4) опитувані з нададаптивним стилем (їх невиявлено) – сприймають за норму аномальні явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Абдульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абдульханова-Славская.– М. : Мысль, 1991.– 299 с.

- 2) Муздыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями / К. Муздыбаев // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1. – № 2. – С. 100 – 111.
- 3) Психотерапевтическая энциклопедия // Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб. : Питер, 2008.–720 с.
- 4) Селье Г. Стресс без дистресса / Ганс Селье. – Рига : Виєда, 1992. – 109 с.
- 5) Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко.– К. : Либідь, 2003. – 376 с.

Колесніченко Олександр Сергійович

начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

АЛГОРИТМ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ДІАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Під бойовою психологічною травматизацією персоналу екстремальних видів діяльності розуміємо процес впливу бойового стресу на особистість, який характеризується порушенням рівня психологічної безпеки особистості, напругою регуляторних систем та мобілізацією функціональних ресурсів організму, зниженням здатності адаптуватися до психічних та фізичних навантажень, є проміжним станом між здоров'ям та хворобою.

Створений автоматизований психодіагностичний комплекс «Бойова психологічна травматизація особистості» є корисним інструментом, що сприяє підвищенню точності, оперативності й ефективності діагностичних заходів з подальшим складанням типових рекомендацій щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях.

Функціонування автоматизованої системи прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців пов'язано зі збиранням, обробленням і зберіганням різноманітної інформації про респондентів. Цей процес вимагає наявності певного ресурсу дискового простору, оптимального надання та зберігання цієї різноманітної інформації та потребує певної оптимізації.

Алгоритм функціонування комплексу для оцінки стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом військовослужбовців НГУ здійснюється шляхом диференціації низхідного та висхідного типу психологічної травматизації особистості (див. рис. 1).

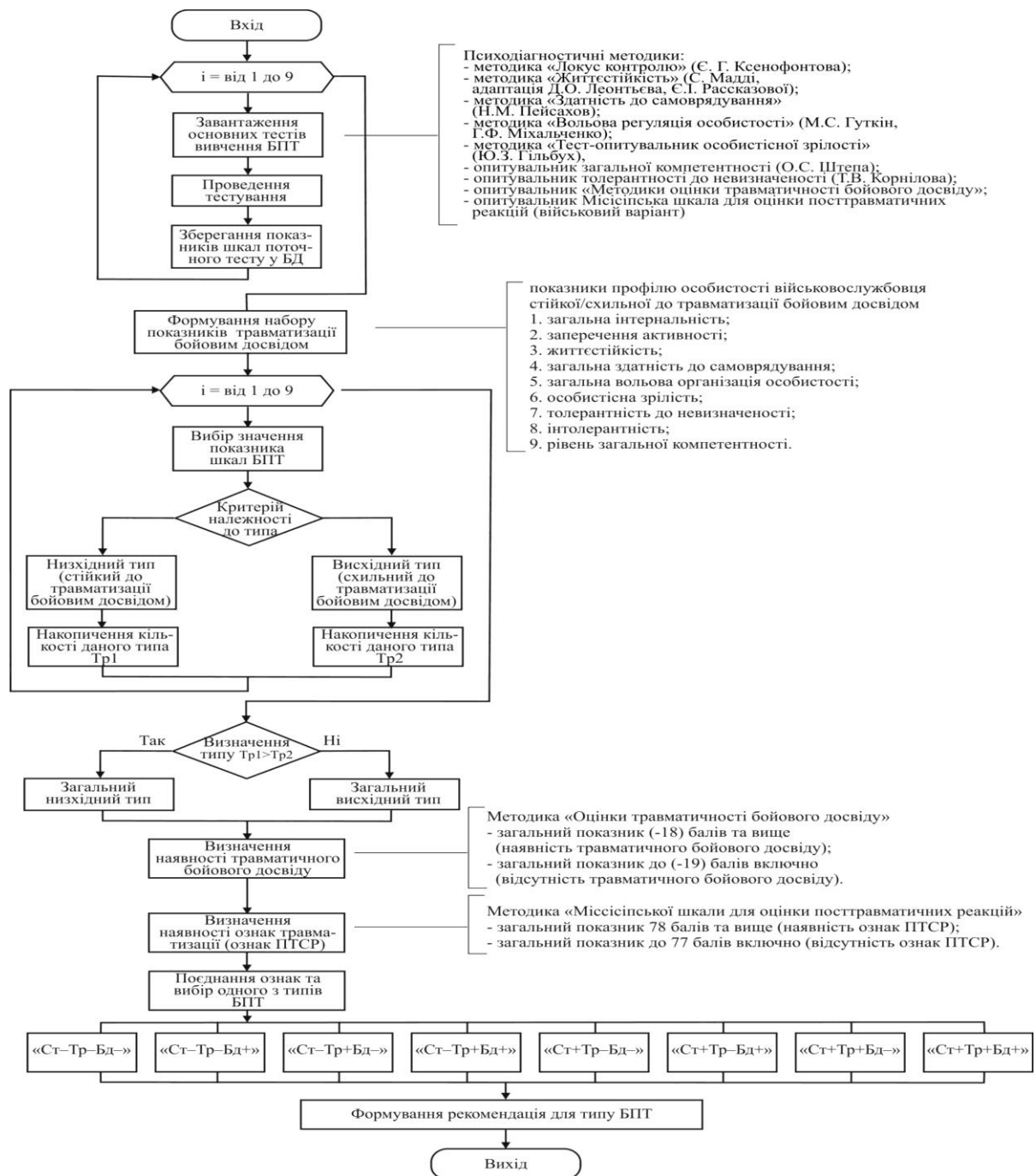

Рисунок 1 – Алгоритм функціонування комплексу для оцінки стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом військовослужбовців НГУ

Примітка: «Ст⁻Тр⁻Бд⁻» – нестійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст⁻Тр⁻Бд⁺» – нестійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст⁻Тр⁺Бд⁻» – нестійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст⁻Тр⁺Бд⁺» – нестійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст⁺Тр⁻Бд⁻» – стійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст⁺Тр⁻Бд⁺» – стійкий тип з відсутністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст⁺Тр⁺Бд⁻» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; «Ст⁺Тр⁺Бд⁺» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду.

наявністю ознак психологічної травматизації та відсутністю ознак бойового досвіду; «Ст⁺Тр⁺Бд⁺» – стійкий тип з наявністю ознак психологічної травматизації та наявністю ознак бойового досвіду; БПТ – бойова психологічна травматизація.

Для рекомендацій введено ще 2 змінні:

– наявність травматичного бойового досвіду (за даними методики “Оцінка психологічної травматичності бойового досвіду”);

– наявність ознак психологічної травматизації (ознак ПТСР) (за даними «Міссісіпської шкали для оцінки посттравматичних реакцій» (військовий варіант).

Поєднання 1) типу (стійкий / схильний до психологічної травматизації бойовим досвідом), 2) наявність / відсутність ознак ПТСР, 3) наявність / відсутність психологічної травматичності бойового досвіду дають можливим зробити 8 типових рекомендацій.

Застосування автоматизованого психодіагностичного комплексу «Бойова психологічна травматизація» дає психологу потужний інструмент для прогнозування та діагностики бойової психологічної травматизації військовослужбовців пов'язано зі збиранням, обробленням і зберіганням різноманітної інформації про респондентів. Даний автоматизований психодіагностичний комплекс дозволяє визначити типові висновки-рекомендації щодо можливості залучення військовослужбовця до участі у бойових діях виходячи із характеристик його стійкості до психологічної травматизації бойовим досвідом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колесніченко О. С., Горелишев С. А., Побережний А. А. Психодіагностичний комплекс для визначення рівня психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2014. Вип. 3 (40). С. 171–174.

2. Воробйова І. В. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України. Харків : Акад. Внутр. військ МВС України, 2012. 297 с.

3. Воробьёва И. В., Горельшев С. А., Мацегора Я. В. Информационные технологии в решении задач психологических исследований // Социальная психология здоровья и современные информационные технологии. Ч. 1 : сб. науч. ст. I Междунар. науч.-практ. конф., Брест, 14–15 апр. 2015 г. / Брест. Гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; под общ. ред. Е. И. Медведской. Брест : БрГУ им. А. С. Пушкина, 2015. С. 112–124.

4. Розробка автоматизованого психодіагностичного комплексу визначення професійної придатності військовослужбовців внутрішніх військ, кандидатів на військову службу за контрактом, на навчання у вищі та середні військові навчальні заклади внутрішніх військ МВС України : звіт про наук.-дослід. роботу / І. І. Приходько, І. В. Воробйова, О. В. Тімченко та ін. Харків, 2010. 444 с. (№ держреєстрації 0109U008191).

Коляда Оксана Сергіївна

курсант Харківського національного університету внутрішніх справ, рядовий поліції

Науковий керівник: Гіренко Сергій Петрович

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету №2, кандидат педагогічних наук, доцент

СПЕЦИФІКА СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА СТРЕСУ

Для роботи в поліції важливим чинником є особисті внутрішні якості поліцейського, також безумовним елементом є психологічна підготовка, а саме, психологічна-готовність поліцейського до щоденних, та екстремальних умов пов'язаних зі службою. Діяльність поліції, як визначає Закон України «Про національну поліцію» це «діяльність спрямована на охорону прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [1, ст.1]. Специфіка службової діяльності, дуже впливає на працівника поліції тим самим, створюючи усі умови для професійної деформації. Життя людини ,яка вирішила стати поліцейським можна поділити на два періоди: до службовий, і після службовий. Періоди життя легко відслідкувати. Щодо роботи поліцейського психолога, то його метою можна визначити, надання якісної системної професійної підготовка, задля вироблення всіх якостей та способу мислення, який сприяв би для морально стійкої особистості , та надання допомоги, щодо вирішення проблем конкретної особи. Слід зауважити, що « робота поліцейського це робота не тільки з особами ,які вчинили правопорушення, а також з законно послушними громадянами,» [2, с.127] обидві категорії осіб можуть бути різної вікової категорії ,в зв'язку з чим працівнику поліції треба уміти знаходити психологічний контракт з кожним із них . Різні форми соціальної взаємодії потребують різних форм моральної підготовки. В свою чергу завданням психолога також є підготовка соціально адаптованих, активних, ефективних та розвинених працівників, які потім завдяки своїм психологічним знанням, змогли б сприяти в допомозі, щодо вирішення життєвих ситуацій, не залежно від умов. Інтелектуальні якості, є одними з основоположних для працівника поліції, уміння чітко та ефективно давати правову оцінку ситуації що склалася, є якістю добре розвиненого мислення, яке у зв'язку з діяльністю стає рефлексивним. В силу своєї професійної діяльності поліцейського оточують різна загроза направлена на психіку та підсвідомість. Поліцейський має надати допомогу іншим, але і в свою чергу в його ж інтересах не нашкодити собі. Просоціальна поведінка працівників Національної поліції України, є проявом професіоналізму, але часто будучи просоціальними, поліцейські забувають про себе, тим самим шкодять собі. «Регулярне спілкування з громадянами, які перебувають в афективних станах, під час участь в заходах охорони публічної безпеки та порядку, застосування зброї і відповідальності за життя і здоров'я інших людей - все це обумовлює постійну присутність у службовій діяльності поліцейського таких стресових факторів, як небезпека, ризик, раптовість,

невизначеність, новизна, негативний емоційне реагування, тиск оточуючих і багато іншого. Ці та інші фактори призводять до хронічних перевантажень, погіршення психологічного і фізіологічного здоров'я, зниження працездатності. Виникають проблеми незадоволеності службою, її низькою результативністю, неможливістю реалізувати себе в роботі, домогтися значних результатів. В таких умовах одним з основних завдань психологічного супроводу службової діяльності співробітників органів внутрішніх справ виступає забезпечення психологічної безпеки особового складу, що сприяє збереженню стабільності особистості самого співробітника поліції і психологічного благополуччя суб'єктів його професійної діяльності. Проблема психологічної безпеки останнім часом є однією з найбільш актуальних у психологічній науці» [2, с. 127]. Доволі рідко поліцейський зі своїми проблемами приходиться до психолога, рефлекторність самому вирішувати проблеми зберігається протягом життя, але стреси, та фактори-подразники, які оточують працівників поліції, слідує за ними теж протягом життя. Можливо причиною такого малого відсотку звернень до психолога, є недовіра, зневіра тому що йому зможуть допомогти, не визнавання проблеми, та страх, щодо професійної не відповідності. Відношення сучасного суспільства зумовило необхідність вивчення психологічної безпеки особистості. Одним з найбільш розроблених напрямків виступає дослідження психологічної безпеки в поліції. Захист поліцейського, психологічна готовність це запорука безпеки поліцейського. Задля захисту поліції необхідно надавати психологічну оцінку працівникам Національної поліції України в незалежності від того звертаються вони за допомогою чи ні, треба організувати планові, індивідуальні візити до психолога, з метою, щоб кваліфікований працівник надав потрібну допомогу. Таким чином можна зробити невеликий висновок, що діяльність поліції та його психологічний стан прямо залежить від соціуму. Хоча також зазначити про важливу роль висококваліфікованих психологів в житті та діяльності працівників поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015 № 580-VIII ст.1.

2. Профессиональная психологическая подготовка как фактор психологической безопасности / Ю.В. Варданян, О.М. Воробьева Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2017. № 7 - с. 127.

3. Профессиональная психологическая подготовка как фактор психологической безопасности / Ю.В. Варданян, О.М. Воробьева Вестник Челябинского государственного педагогического университета. 2017. № 7 – с.128

Колядко Светлана Владимировна

ведущий научный сотрудник отдела теории и истории литературы Цента исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси, кандидат филологических наук, доцент

ЭМОЦИЯ И ПРОЦЕССЫ МЫШЛЕНИЯ, ПОЗНАНИЯ

В научной деятельности случаются ситуации, когда познание каких-то закономерностей, тенденций в объекте исследования проходит сложно, со многими испытаниями и трудностями, в процессе которого исследователь оказывается в состоянии подавленности, недовольства, или наоборот, восторга и гордости за себя и т.д. Эмоции сопровождают процесс познания всегда, и из-за очевидности их присутствия в любой сфере деятельности человека опредмечиваются, становятся «видимыми». Человек проявляет себя через интенциональную сферу (сферу желаний, стремлений, намерений), рациональную сферу (сферу мышления) и эмоциональную сферу (сферу чувств, эмоций, аффектов, страстей, настроений и т.д.). Познание проходит через все эти сферы, придавая когнитивной деятельности личности интенциональную, рациональную и эмоциональную грани. А эмоциональность выступает видом когнитивных состояний.

Ум и сердце, познание и чувства, интеллект и аффекты рассматриваются психологами в оппозиции, в которой сближение между понятиями скорее гипотетическое, обусловленное оценкой конкретных ситуаций. В современной зарубежной психологической науке царит интеллектуалистическая трактовка эмоций, суть которой в том, что эмоция рассматривается как свойство или разновидность ощущения. К примеру, эмоционально реагируя на найденную подсказку для решения задачи, которая долгое время была недостижима, исследователь причисляет эмоцию к мотивации познавательной деятельности, что движет его вперед, в неизвестные сферы научной мысли. Эмоциональность человека словно надстраивается над процессуальностью умственной деятельности, сопровождает все ее перипетии. Аналогичные процессы происходят в творческом акте. Результаты познания мира и себя в мире отражаются в поэтическом произведении в предметно-вещественных, абстрактных образах, образах-характерах, образах пейзажа и т.д., в структуре которых эмоции становятся слоем / уровнем психического, показателями субъективных отношений автора к предмету отображения. К примеру, в стихотворении «Трава» белорусская поэтесса Евгения Янищиц говорит о последствиях войны не публицистически, пафосно, гневно (что, по большому счету, ожидается, когда идет речь о стихах, посвящённых этой теме), она обращается к предметному образу травы – образу, наделенному длинной исторической памятью, ассоциативно богатому на различные сопоставления и раскрытие в разных контекстах. «Здесь на траншеях и пригорке / Растет трагическая трава» [1, с. 92], - эпитет «трагическая» как сигнал эмоциогенного воздействия по-новому открывает нам боль земли от войн, природных катаклизмов, экологических катастроф. Поэтесса познает, пропуская ощущения через душевное волнение, а

потому посредством ее образа трагической травы осмысливается, улавливается, постигается значительное, важное, незабываемое в бытии человека через эмоционально-окрашенное, индивидуально выраженное. Боль земли откликается в сердце поэтессы такой же болью, заставляя говорить о последствиях войны образами поэзии - это результат познания, который регулируется в произведении эмоциональностью автора.

Несмотря на то что различные исследователи, особенно психологи и философы, периодически отрицают связь эмоции с мышлением и когницией, нам больше импонируют взгляды тех ученых, которые эту связь обосновывают, основываясь на экспериментальных данных. Еще Рене Декарт отмечал двойственную природу эмоций и разделял их на интеллектуальные и чувственные. А Б. Спиноза стремился преодолеть противопоставление аффекта и интеллекта (античные мыслители также противопоставляли аффекты и разум), утверждал, что разум участвует в рождении аффектов. Стоит упомянуть представителей гносеологического редукционизма (В. Дильтей, М. Гартман, М. Шелер и др.), которые рассматривали эмоциональность как особый вид познавательных процессов, вроде эмоциональной интуиции. Или мотивационную теорию эмоций Р. В. Липера, в которой он относит эмоции к основным мотивам человеческой деятельности. Все названные и многие другие когнитивные теории устанавливают непосредственную связь между эмоцией и когницией.

Действительно, эмоциональный мир личности уникален, неповторим, и у каждого автора он приобретает свое эмоциональное наполнение, направленное на / опосредованное когницией. В целом с позиций научных открытий в начале XXI в. эмоцию представляют как единство аффективного и интеллектуального, переживания и познания, в ней и с ней связаны мотивация деятельности, воля, устремления, пристрастия и другие стороны жизни человека. Кстати, эмоционально заряженная лексика рассматривается в когнитивной теории языкознания, а языковые эмоции изучаются в когнитологии и лингвокультурологии. Эти и другие процессы в научном дискурсе, которые происходят вокруг эмоции и лексики, выражающей эмоции, дают нам право утверждать, что эмоция и в художественном творчестве приобретает когнитивную функцию. Связь между эмоцией и когницией доказана учеными, представителями различных научных дисциплин, и соответственно это не может не воздействовать на её (эмоции) выявление в художественном произведении. Реализуется это взаимодействие эмоции и когниции в первую очередь в специфике раскрытия образной системы.

Безусловно, многие теории психологов и философов могут стать основой для анализа поэтических текстов с позиций синхронизации эмоционального и рационального и их взаимообусловленности в интерпретации поэтических образов. К примеру, связь эмоционального состояния и мыслительного процесса отстаивается в позициях ученых А. Ортон, Дж. Клор и М. Фос, которые считали эмоции аффективным состоянием ума или внутренним состоянием ума, сфокусированном на аффекте [2]. Аффект классически рассматривается как душевное волнение, страсть, сильное эмоциональное переживание и имеет свои

категориальные особенности. Однако проявление аффекта в жизни и творчестве происходит различными путями. В творческом акте аффекты подчиняются умственному процессу, автор, отдаваясь свободному самовыражению, в то же время контролирует процесс эмоционального самораскрытия через художественное слово. Это «сдерживание» эмоций во многом обусловлено необходимостью введения словесного материала в определенную ритмико-организованную форму. На эмоцию словно надевают кандалы, которые ограничивают ее движение по тексту. Процесс перевода лексики в строгую, соответствующую жанровым формам конструкцию сопровождается, как правило, осознанным / неосознанным ограничением / дозированием словесного материала, автор обычно отслеживает меру и степень наполнения его конкретными эмоциональными образами, чтобы произведение не превратилось, к примеру, в слезящиеся причитания эмоционально безудержного или в гневную тираду неуравновешенного человека.

Мы не будем подробно останавливаться на случаях, когда стихотворение только записывается автором, оно сразу в законченном и неизменном виде переносится из виртуального пространства его зарождения в визуальное пространство в зафиксированном на бумаге тексте. При этом никакой дополнительной редакторско-корректорской работы над текстом не проводится, вся эмоционально-мыслительная работа над текстом была полностью проведена в виртуальном пространстве - в голове автора. Иногда причиной подобного рождения произведения называют божественное откровение (или «наитие»), интуитивное прозрение и т. д. Однако за результатом работы всегда есть процесс, который ему предшествует. Большая роль в нем принадлежит эмоциональному пере насыщению переживаниями, духовной просветленности, открытости миру автора, его информативной наполненности и многому другому.

Таким образом, аффект, эмоция адресует «сообщение» когнитивным процессам. Причем эмоциональность предшествует когниции, вступая с ней в причинно-следственные отношения. Воздействие эмоции проявляется в трансформации и подчинении мыслительных процессов состояниям души, настроениям автора (отсюда – и нарушение логических связей между посылками и выводами, доказательствами и их опровержением). Художественный эффект достигается за счет диффундирования формальных структур мыслительного акта, опускания тезисов в логику поэтического высказывания, создания открытых концовок произведений, которые позволяют читателю самостоятельно приходить к собственным выводам.

Эмоции – это своеобразные маяки в пространстве познания мира, для творческих людей, поэтов и писателей они становятся эмоциональными ориентирами в многоярусном информативном поле нашей жизни, указывая на основное и самое важное. Человек склонен к «подсказкам», в том числе к тем, которые не осознаются. Задача поэта не только почувствовать в себе эти «подсказки» эмоций, но и зафиксировать их в художественном произведении с помощью самых различных средств поэтики. В этой функции активизации творческих интенций писателя и соответственно читателя поэтическая эмоция

наделяється определенними когнитивними кодами, зв'язаними со смислами как выразителями сущностного, постоянного, неизменного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яўгенія Янішчыц: творы, жыццяпіс, каментарыі : у 4 т. – Т. 2 / уклад. : С. У. Калядка, Т. П. Аўсяннікава ; рэд. тома Л. Г. Кісялёва. – Мінск: Беларус. навука, 2017.
2. Ortony, A. The Psychological Foundations of the Affective Lexicon // Journal of Personality and Social Psychology / A. Ortony, G. L. Clore, M. A. Foss. – 1987. – Vol. 53. – P. 751–766.

Ксьонз Наталія Володимирівна

практичний психолог Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад № 85» Криворізької міської ради

УСПІШНІ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Результати комплексних досліджень психологів показали, що такі фактори, як ненормований робочий день, постійний контакт із асоціальними особами, необхідність повної віддачі психічних і фізичних сил під час припинення злочинів знижують функціональні резерви організму, аж до їхнього повного виснаження [2]. Вплив цих і цілого ряду інших несприятливих факторів призводять до виникнення невротичних розладів, перешкоджає виконанню працівниками службових обов'язків, сприяє психосоматичним захворюванням, а також появі станів, іменованих терміном «стрес». Крайні значення стресу, виявившись у цих умовах, за надзвичайних обставин вимагають уже психологічної реабілітації особистості.

Стрес – (від англ. stress – напруга, тиск) – термін, що використовується для позначення широкого кола станів людини, виникаючих у відповідь на різноманітні екстремальні впливи (стресори) [5, с. 368].

Внаслідок обумовленості стресу багатьма різноманітними організаційними і особистісними чинниками, його повне усунення з професійного середовища малоймовірно. Проте професійний стрес може і повинний бути керованим. На сьогодні розроблена досить велика кількість різноманітних методів для боротьби зі стресом, які, в основному, розділяються на дві категорії: *персональні стратегії*, що можуть бути застосовані персоналом правоохоронних органів щодо їхньої власної поведінки, й *організаційні стратегії*, методичне забезпечення яких спрямовано на мінімізацію напруги професійного середовища.

Розглянемо, насамперед, *персональні стратегії* подолання професійного стресу, тому що подібні методи і прийоми спроможні допомогти практично кожному правоохоронцю. Існує припущення, що фізичні вправи і система збалансованого харчування – два чинники, що покращують фізичне здоров'я та

можуть сприяти успішній боротьбі зі стресом. Непряме підтвердження цього припущення обумовлено тим фактом, що воно фізично пристосовує людей, роблячи менш ймовірним розвиток деяких хвороб (наприклад, серцево-судинних захворювань), ніж в осіб, фізично менше пристосованих. При сутичці зі стресом фізична підготовленість може служити „буфером”, що пом’якшує негативну дію стресорів. Крім того, популярні такі індивідуальні методи зняття напруги, як аутотренінг, методика загального розслаблення і відпочинку. За допомогою подібних прийомів працівник правоохоронних органів вчиться знижувати нервово-емоційну напругу, підвищену дратівливість, що виникає в процесі робочого дня, покращувати якість відпочинку, що, безсумнівно, позитивно позначається на загальному здоров’ї, працездатності, продуктивності оперативно-службової діяльності.

Протягом останніх років одержали велике поширення *психологічні стратегії* боротьби зі стресом. Деякі дослідники вважають, що особи, які володіють близькими приятельськими зв’язками з колегами, часто більш успішно справляються з професійним стресом у разі його виникнення, чим ті співробітники, які відчують брак такої підтримки. Очевидно, це пов’язано з тим, що правоохоронці, які володіють подібними близькими зв’язками з колегами, впевнені в одержанні підтримки з боку товаришів по службі. Отже, вони виявляють тенденцію сприймати велику кількість професійних ситуацій як меншу загрозу своїм інтересам, ніж це було б в іншому випадку [8]. Одна з найбільш простих і діючих технік боротьби з професійним стресом — *планування майбутнього*. У багатьох випадках правоохоронці піддають себе непотрібному стресу внаслідок недотримання цього основного правила. Якщо замість цього вони планують, які нові ситуації могли б відбутися і які екстрені заходи можуть бути використані в майбутньому, то вони можуть підготуватися до непередбачених обставин. Можливість пророкувати виникнення нових стресорів може різко зменшити їхній негативний вплив на власне здоров’я. Уникнути такого поширеного явища, як невроз, невротична реакція можна, якщо сформулювати установки й уміння виходити зі стресових ситуацій з мінімальними втратами. З цією метою дослідники пропонують використовувати наступні психологічні техніки боротьби з професійним стресом:

- динамічність установок. Правоохоронець з великим набором гнучких установок і достатньо великим числом різних цілей, який володіє спроможністю їх замінити у випадку невдач, захищений краще від можливості виникнення стресової реакції, ніж людина, яка однозначно орієнтована на досягнення цього і тільки цього результату. Необхідно вміти знизити цінність втрати до терпимого.

- об’єктивація стресорів. Суть цього методу полягає в умінні персоналу відрізнити невдачу від катастрофи, окремих промахів від краху всіх життєвих планів і т. п. Інакше кажучи, це спроможність об’єктивно оцінювати те, що в першому своєму вираженні частіше всього уявляється катастрофічним або трагічним.

- дискретне спілкування. Існує міра часу спілкування, вихід за межі якої може призвести не тільки до втрати конструктивного змісту, але й до конфліктів, і, як наслідок, – до стресових ситуацій.

Науковці пропонують ще декілька перевірених практикою прийомів посилення стресостійкості:

- гуманізація конфлікту;
- прийом нарощування антистресорних можливостей;
- уміння виходити „за проблему”;
- принцип задоволення необхідним;
- метод аналогій, що підбадьорюють;
- принцип позитивного ставлення;
- створення оптимістичного фону для діяльності;
- контроль психофізіологічних змін, що не усвідомлюються;
- прогнозування виникнення стресових ситуацій;
- створення системи „непотоплюваності”;
- установка на спокійне сприйняття неминучого;
- принцип „заощадження” емоцій; — фізіологічно здоровий сон [8].

Існує набір соціально-психологічних механізмів зниження напруженості, який пов’язаний з використанням прийомів „відходу” від напруженості шляхом „зниження” громадської і суб’єктивної значущості, значення ситуації. Ще одна ефективна поведінкова стратегія під час сутички з професійним стресом – відпустка, хобі або будь-які інші приємні заняття. У той час, як подібні заходи можуть показатися спрощеними, ряд свідчень переконує, що вони дуже корисні. Результати досліджень вказують на те, що приємне проведення часу може підвищити спроможність справитися навіть з інтенсивним професійним стресом. Додаткова стратегія боротьби з професійним стресом – це *розслаблення*. Релаксаційний тренінг містить у собі прийоми, що стимулюють глибоке розслаблення мускулатури. Таке розслаблення знижує тиск крові, нормалізує пульс і роботу інших тілесних функцій. Таким чином, використовуючи цю техніку в особливо напружений або неспокійний період, працівники правоохоронних органів можуть значно знизити вплив стресу на їхнє фізичне самопочуття. Основне правило подолання професійного стресу полягає в умінні переборювати прикrostі, не ставитися до них пасивно, одночасно не впадати в озлобленість, обвинувачення інших і не накопичувати приклади кривди долі. Реакція на стрес повинна бути осмисленою і зваженою. Не можна піддаватися першому емоційному імпульсу; слід бути витриманим і холоднокривним, дивитися на навколишній світ реалістично, а також реалістично діяти. Крім того, працівникам правоохоронних органів бажано використовувати різноманітні методи боротьби зі стресом і зняття психічної напруженості. Насамперед, варто назвати метод обов’язкового *аналізу виниклої ситуації*, що припускає виділення чинників, які викликали професійний стрес, і ухвалення рішення про способи його подолання. Заслуговує на увагу *метод „відключення”*, що рекомендує тимчасове усунення від складних, стресогенних проблем, перенесення уваги на відпочинок, хобі, інтереси, заняття фізичними вправами і т. п. Відключення (відволікання) складається в умінні

думати про що завгодно, крім емоційних обставин. Відключення потребує вольових зусиль, за допомогою яких людина намагається зосередити увагу на представленні сторонніх об'єктів і ситуацій. Переключення зв'язане зі спрямованістю свідомості на яку-небудь цікаву справу (читання захоплюючої книги, перегляд фільму і т. п.) або на ділову сторону майбутньої діяльності. Як відзначають фахівці, переключення уваги з болісних роздумів на ділову сторону навіть майбутньої діяльності, осмислення труднощів через їхній аналіз, уточнення інструкцій і завдань, уявне повторення майбутніх дій, зосередження уваги на технічних деталях завдання, тактичних прийомах, а не на значимості результату, дає кращий ефект, чим відволікання від майбутньої діяльності. Зниження значимості майбутньої діяльності або отриманого результату здійснюється шляхом надання події меншої цінності або взагалі переоцінки значимості ситуації по типу «не дуже-то і хотілося», «головне в житті не це, не варто відноситися до того, що сталося, як до катастрофи», «невдачі вже були, і тепер я відношуся до них по-іншому» і т. д.[8].

Можна порекомендувати працівникам правоохоронних органів користуватися такими порадами:

- обідати за межами установи, де він працює;
- під час обіду не вести розмови, що відносяться до професійної діяльності;
- постаратися в обідню перерву цілком відключитися від службових справ, не відповідати на телефонні дзвінки, провести невеличку фізичну розминку і т. п.;
- активно відпочивати у вільний час (використовувати активні форми відпочинку – заняття спортом, прогулянки в парку і т. п.);
- не зневажати на роботі гумором, тому що він знімає зайву психічну напругу.

Таким чином, використовуючи прості прийоми і принципи, можна ефективно надавати першу допомогу постраждалим від стресових впливів правоохоронцям та уникнути розвитку посттравматичних стресових розладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях / О. М. Бандурка. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ 1993.
2. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу ОВС України: науково-практич. посібник / О. М. Бандурка. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 319 с.
3. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М.: Наука, 1984. – 265 с.
4. Котенев И. О. Психологические реакции работников милиции в чрезвычайных обстоятельствах и постстрессовые состояния: предупреждение и психологическая коррекция / И. О. Котенев // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 1996. – № 1 (3). – С. 66–74.
5. Психологический словарь/ Под общ.ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Политиздат, -494 с.

6. Тімченко О. В. Основні психічні стани, що знижують ефективність діяльності особового складу підрозділів особливого ризику / О. В. Тімченко // Вісник Харків. державного ун-ту. – Х., 2000. – № 472. – С. 134–136.

7. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: [монографія] / О. В. Тімченко. – Х., 2000.

8. Екстремальна психологія: [підручник / заг. ред. проф. О. В. Тімченка]. – К.: ТОВ «Август-Трейд», 2007. – 502 с.

Куций Олександр Анатолійович

доцент кафедри психології управління Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВІ ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «TENSION & TRAUMA RELEASE EXERCISES» ПЕРСОНАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогоднішня ситуація в Україні, незважаючи на нещодавні сподівання на швидке покращення, бажає бути суттєво кращою. І в цій ситуації відмічається значне напруження у повсякденній діяльності громадян. Існуюче напруження має форму занадто затяжного та глибокого дистресу, який ще може тривати досить довго. Про це ж можна казати щодо психічних станів у персоналу поліції, який значно більше через особливості професії перебуває у напруженні. Тому, саме персоналу поліції необхідно застосовувати прості, але ефективні прийоми подолання надмірного та тривалого напруження, подолання наявних травм. Й не секрет, що не весь персонал спроможний за своїми вродженими якостями та набутими навичками витримувати без шкоди для здоров'я й долати зазначену ситуацію щодо власного стану. Відстрочені розлади складно прогнозувати, але безсумнівним є те, що кількість ПТСР буде з часом зростати, звісно, якщо не докласти скоординованих оптимальних зусиль.

На даний час здійснюється інтенсивний пошук шляхів надання психологічної допомоги особам, що мають ознаки ПСТР або ж професійного дистресу. Застосовуються різні концептуальні підходи та реалізуються психотехнології, що мають потенціал у вирішенні вказаної проблеми. Вони різні як за процедурою проведення, так й принципом застосування. Однак, існує потреба у визначенні найбільш ефективних шляхів подолання чи хоча б зниження інтенсивності ескалації (призупинення) ПТСР, які б можна було використовувати з великою кількістю постраждалих. Такою психотехнологією є метод «Tension & Trauma Release Exercises» (далі TRE), що запропонований Д. Берселі. Доктор Девід Берселі розробив комплекс вправ, що запускають властиві для організмів процеси подолання, вивільнення від стресу та для позбавлення від посттравматичних

синдромів. Комплекс цих заходів дозволяє самостійно «виправити» власний стан за допомогою простих вправ. Це відбувається завдяки тому, що травна й імунна системи починають продукувати кортизол та адреналін (гормони стресу). У такі моменти організм налаштовується на втечу, бій або стопориться (тимчасовий параліч, бездіяльність). Як вказують Д. Берселі, його послідовники та інші, у травматичних ситуаціях в організмі акумулюється велика енергія, яка необхідна для нервової системи для вибору правильного варіанту порятунку. Це відбувається на рівні інстинкту, несвідомо, а процеси ініціюються в лімбічній системі [4]. Якщо розглянути її функції (регуляція вісцеральних функцій, формування емоцій та участь у процесах пам'яті й настанов) [3] запропонований Д. Берселі метод здатен якщо не повністю подолати, то суттєво знизити ПТСР, а особливо його наслідки.

А. Герольд описав 2 випадки застосування TRE з військовослужбовцями, що перебували в зоні бойових дій при АТО та мали суттєві ознаки ПТСР. За його даними після 4-10 разових процедур нейронного тремтіння основними наслідками відмітив суттєве зниження психосоматичних реакцій, а також формування впевненості, доброго самопочуття, нормалізувався сон [1].

Автор даної статті, після навчання вправам TRE групою швейцарських тренерів у жовтні 2014 року, серед яких був А. Герольд, застосував його на собі та через 6 місяців почав здійснювати навчання. В результаті 4 річного набуття практики (майже 300 осіб) було узагальнено здобутий досвід та встановлено наступне:

головною причиною низької ефективності методу є окремі суб'єктивні фактори. Так, людям складно побороти себе, а особливо те, що необхідно «відпустити тіло у тремор» та перестати ним свідомо керувати, контролювати. За гіпотезою автора це є характерним для персон, у яких надмірно домінує SuperEgo. Особливо для жінок за віком понад 30 років, що досягли соціального та професійного статусу (в тому числі й серед психологів). Значна частина осіб відмовлялась від навчання через різні відмовки (мені це непотрібно, в мене не має стресу). Навіть, при наявності тремору при навчанні люди не продовжували застосовувати метод через те, що вони були здивовані та шоковані процесами, які відбуваються в їхньому тілі. Інші вказували на відсутність часу та забування про цей метод [2];

перед застосуванням TRE виявились доцільними у застосуванні нескладні методи релаксації (аутогенне тренування, початкові рівні каталепсії та левітації, елементарні дихальні вправи) та візуалізація. Так, релаксація здатна налаштувати особу на активізацію потреби у розслабленні, а візуалізація сприяє тому, що людина зосереджується на певних приємних, бажаних образах чи подіях (як з пам'яті, так й шляхом фантазування) та хоча б частково відволікається від тремору. Таким чином, процес тремору посилюється й цим досягається кращий ефект;

існує два основних різновиди реакцій організму на тремор, що позначається на станові особи. Перший (приблизно 85% осіб) проявляється в тому, що людина «скидає негатив» й при цьому виснажується майже повністю. Такі особи зазвичай після TRE неспроможні на швидкі реакції та повне сприйняття оточуючого

середовища. Їм стає все байдуже й головним бажанням є сон. Другий (15%) різновид реакцій відмічається тим, що відразу після тремору особи відмічають в себе спокійне, повноцінне сприйняття ситуації та готовність до впевнених дій. Терміни, що вони використовували для характеристики свого стану застосовувались такі: тверезий розум, готовий, впевнений, спокійний, адекватне та повне сприйняття, розуміння себе. Виявився й третій, особливо рідкий тип. Так, в одному випадку відбулась особлива реакція організму на тремор, яка проявилась у тому, що у даної особи вкрай складно було зупинити тремор. Він продовжувався навіть при вертикальному положенні тіла. Спроба зрозуміти причину дала можливість лише сформулювати гіпотезу про те, що у цієї особи існує комбінований вплив двох факторів: накопичений надмірний стрес та індивідуальна схильність психіки до вивільнення від напруги;

лише у 10-15% тремор з першого разу відбувається не лише в ногах, а й розповсюджується на тулуб чи руки. Відмічено, що це властиво для осіб, стан яких після тремору налаштований на діяльність. У решти цей процес досить тривалий час відбувається лише в ногах. При цьому особи вказували на наявність підвищеного напруження у руках (в порівнянні з рештою тіла). Через це люди відмовлялись від подальшого застосування TRE. Разом з цим, в осіб з такою реакцією, після продовження застосування методу через від 6 місяців до 1 року така реакція проходила, а тремор розповсюдився на тулуб та руки [2];

встановлено наявність тенденції до звикання щодо застосування TRE. Так, після 3-4 місяців застосування методу хоча б 2 рази на тиждень організм починає «вимагати» такої процедури. Це проявляється в тому, що людина стає неспроможною до адекватних дій в стресових ситуаціях без попереднього застосування TRE. Однак, при виконанні тремору кожні 3-5 днів працездатність є високою, амплітуда емоційних коливань несуттєва та контрольована суб'єктом готовність до дій знаходиться на достатньому рівні;

з віком здатність до запуску тремору через вправи TRE може знижуватися. Так, у двох осіб (понад 65 років) за 10 разів виконання вправ тремор так й не розпочався. В 100% осіб до 30 років тремор відбувся з першого разу.

Таким чином, досвід застосування та навчання TRE вказує на доцільність його застосування щодо осіб не лише при наявних ПТСР, а й таких, що періодично виконують професійні завдання в стресогенних умовах, що є характерним для значної частини персоналу Національної поліції України. Особи, що застосовують вказаний метод відмічають суттєве покращення стану через зниження інтенсивності переживання негативних емоційних психічних станів. Разом з цим, доцільність полягає в тому, що метод може виконувати роль налаштування на подальші психокорекційні чи психотерапевтичні дії за допомогою інших підходів оскільки може використовуватись з великою кількістю осіб, є простим у застосуванні, дозволяє знизити прояви ПТСР на емоційному та мотиваційному рівнях. Однак, різні реакції осіб при застосуванні TRE свідчать про необхідність дослідження процесів нейронного тремору та визначення його впливу на психіку особистості у залежності від її психофізіологічних особливостей. Тому, метод Д. Берселі «Tension

& Trauma Release Exercises» є дуже доцільним через його простоту та ефективність у зниженні рівня накопиченого стресу в організмі. Це може бути як суттєвим профілактичним методом щодо погіршення психічного та фізичного здоров'я персоналу поліції, так й вивільнення від вже накопиченого професійного (й не тільки) стресу. Це доцільно впровадити вже на етапі первинної професійної підготовки персоналу поліції, що виконує завдання у найбільш стресогенних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герольд А. Нейронное дрожание при проведении TRE-упражнений для снятия напряжения, стресса и травмы по методике доктора Дэвида Берсели при избавлении от посттравматического стрессового расстройства ПТСР // Андреас Герольд // Психологічне консультування і психотерапія. Т.2. № 1-2. К., 2015. – С. 85 – 95.

2. Куций О.А. Потенціал методу «Tension & trauma release exercises» у наданні психологічної допомоги особам з ПТСР / Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції. Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції. К. 2016. - С. 122 – 126.

3. Маруненко І. М. Анатомія, фізіологія, еволюція нервової системи. [текст] навчальний посібник / І. М. Маруненко, Є. О. Неведомська, Г. І. Волковська – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 184 с.

4. Berceli D. The revolutionary trauma release process. Transcend your toughest times. Vancouver: Namaste publishing. – 2009. – 206 p.

Кучеренко Александр Иванович

старший преподаватель цикла тактико-специальной подготовки отделения профессиональной подготовки Криворожского факультета Днепропетровского государственного университета внутренних дел, заместитель председателя комиссии по работе с молодежью Криворожской городской «Организации ветеранов Украины», руководитель Центра военно-патриотического воспитания молодежи «ВИТЯЗЬ»

УСПЕШНЫЕ СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРЕССА РАБОТНИКАМИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Исследование стратегий преодоления стресса сотрудниками правоохранительных органов успешно ведется в научной деятельности в области измерения механизмов совладания в разных направлениях сфер психической деятельности по всей шкале достаточно информативных рамок данного обзора возможных направлений. Поэтому необходимо рассматривать каждую возможную стратегию отдельно.

1. Стратегия **«конфронтации»** явно выраженного характера – может быть средством разрешения возникающих проблем с помощью высокой целевой активности и мобилизации, т.е. организации определенных действий, связанных с попыткой изменить ход ситуационных событий, возможно, с изменением эмоционального настроения в связи с фоном возникших стрессовых индикаторных факторов. Выбор этой стратегической программы влечет за собой импульсивность в поведении, где неизбежно возникают и нарастают трудности в направлении четкой планированности хода событий и действий, и естественно более точного предугадывания и прогнозирования их общего результата.

При этом данная стратегическая программа может утратить в значительной мере свою действенную силовую направленность и может трансформироваться в результат взрывного выхода, всплеска эмоционального состояния и потерей контроля или слабым контролем над течением всего процесса конфликтного отрезка в отношениях сторон. Здесь же могут быть потеряны спасительные задачи парирования и маневра в снижении напряжения в зоне конфликта.

В большинстве случаев рассматривая конфронтацию со стороны неадаптивности, нельзя забывать про факты, где умеренное использование ее открывает возможность решительно, энергично и предприимчиво подойти к решению стрессовой ситуации в целом.

Существует положительный эффект противодействия сложным критическим ситуациям в каждом конфликтном случае, но рационализация случившегося и недостаточная целеустремленность и собранность могут выглядеть отрицательными явлениями и влиять на общий фон событий в нежелательную сторону.

2. Стратегия **«дистанцирования»** – преобладающе несет интеллектуальный характер и переключение внимания с учетом отстранения от случившегося. Положительной стороной здесь проявляется недопущение различных эмоциональных реакций и их влияния на чувства. Нежелательным явлением выступает недооценка значимости преодоления проблемных ситуаций и обесценивание личных переживаний.

3. Стратегия **«самоконтроля»** нацеливает на преодоление расстроенного душевного равновесия путем подавления отрицательных эмоций и сконцентрированным стремлением к реабилитации и самообладанию. Выбирая эту стратегическую программу, ставится цель скрыть от окружающих свои чувства и переживания и общую эмоциональную настроенность. Часть из-за страха самораскрытия своих эмоций в обществе – возникает острая необходимость в данной стратегии. Здесь положительно выступают рациональное решение проблем и возможности избегать скоропостижных, возможно, ошибочных решений. Нежелательной стороной является настрой на сверх контроль поведения.

4. Стратегия **«поиск социальной поддержки»**. Эта стратегическая программа предусматривает возможность решения проблем с помощью привлечения социальных ресурсов и эмоциональной поддержки. Ориентирами основных характеристик в поведении личности выступают взаимодействия с людьми, возможное получение помощи и совета от окружающих, владеющих

необходимыми знаниями и возможностью оказать помощь, стремлением быть понятым, выслушанным и защищенным. Позитивными сторонами здесь выступают использование всех возможных внешних ресурсов и определенной повышенной внутренней мобилизации, для выхода из стрессовой ситуации. Нежелательными проявлениями служат формирование слишком зависимой позиции от окружающих в помощи решения проблемы.

5. Стратегия **«принятие ответственности»** может служить стратегической программой совладания в стрессовой ситуации и предусматривает осознание личностью собственного отношения в происходящих событиях. При выборе этой стратегии происходит осознание связи между личными поступками и выявления причин появившихся критических ситуаций. Развитием депрессивных состояний выступают также особенности факторов, как неудовлетворенность собой, чувство вины или излишней личной ответственности, приводящих к неоправданной чрезмерной самокритике. Поэтому позитивной стороной здесь проявляется возможность видения роли личности в возникновении существенных проблем. Нежелательной действительностью может быть проявление завышенной ответственности и необоснованной критики.

6. Стратегия **«бегства-избегания»** направлена на возможные попытки преодоления отрицательных событий и переживаний, связанных с трудностями отрицания проблемы, ложными представлениями о действительности. При выборе этой стратегической программы можно оказаться в положении с полным отрицанием происходящего психотравмирующего события. Срывы проявляющееся в агрессивных всплесках, употреблением спиртных напитков, нереальным планированием событий, пассивностью.

Этот механизм совладания может быть неэффективным решением жизненных задач при возникновении трудных и сложных жизненных обстоятельств. Здесь происходит потеря возможности узнать о том, что находится за сильной стеной страха, в том будущем времени, где может быть в результате тяжелой борьбы или неожиданно положительно изменившейся обстановки произойдет некий переход-перелом событий и выход их на качественно новый уровень. Тут же могут обнаружиться новые горизонты, как на пике высокой горы, куда мы с таким трудом забрались и в максимальной точке кипения, возможно, будет достигнута максимальная точка покоя, т.е. тот момент действительности где мы наконец-то поймем и распознаем многие причины происходящего с нами, и приобретем драгоценный опыт. Положительной стороной, все же, бегства-избегания является факт снижения уровня эмоционального напряжения, а нежелательной служит накопление нерешенных задач и краткосрочность в подавлении негативных эмоций. Ключевой составляющей психологического равновесия в стрессовой ситуации может быть решительность идти до конца и не выходить из коридора опасностей или искать спасение именно в эпицентре борьбы не логическим путем и предугадыванием, а живым внимательным реагированием на все виды воздействий извне с несламливаемой надеждой в положительный исход событий.

7. Стратегия **«планирование решения проблемы»** раскрывает возможность в составлении эффективного плана действий в решении поставленных задач, средством мобилизации личных ресурсов, приводящих к реальному разрешению проблемных задач. Положительной стороной здесь проявляется возможность составления плана последовательных действий, приводящих к желательному эффективному завершению поиска решений проблем. Нежелательной стороной здесь может быть спонтанность в поведенческих реакциях и недостаточную эмоциональность.

8. Стратегия **«положительной переоценки»** предполагает сложные эмоциональные проявления за счет положительной рефлексии, служившей наоборот личным ростом индивида. Глубокое в широком диапазоне понимание происходящих событий, может привести к философскому подходу к негативной ситуации. Положительным проявлением может быть правильная рефлексия проблемной ситуации. Нежелательной стороной проявляется непонимание всей сложности происходящего травмирующего события.

Учитывая профессиональную деятельность сотрудников ОВД, наиболее эффективным из перечисленных стратегий выступают «принятие ответственности», «планирование решения проблем», «самоконтроль» и «положительная переоценка», а непродуктивными – стратегия «бегства-избегания», «дистанцирования». Однако в некоторых случаях допустимой стратегией может быть «поиск социальной поддержки», в условиях правильно выбранных соответствующих объектов, поскольку возрастает риск коррумпируемости и криминализации у сотрудников ОВД.

Конфронтационная стратегия, как тип совладающего поведения, так же может выступать с позиции противостояния криминальным структурам, а может получить и отрицательную динамику.

По результатам исследования относительно ведущих стратегий совладающего поведения у сотрудников ОВД, можно сделать вывод, что они понимают значимость собственных действий для достижения результата и в состоянии критически оценить свой уровень профессионализма, но к вопросу ответственности и чрезмерному стремлению к совершенствованию своего профессионализма и линий характера, данный фактор может выступать провокатором депрессивных состояний, что неизбежно отразится отрицательно на успех реализации служебных задач. Положительную динамику ответственности добавляет развитая стратегия «положительной переоценки», которая помогает новый опыт рассматривать в качестве стимула для личного роста, при условии трезвой адекватной самооценки. Преобладание стратегии «дистанцирования» можно объяснить позиционированием высокой ответственности сотрудников ОВД со стороны руководства и общества в целом. Эта ситуация изначально может формировать мотивацию достижения успеха, а при неудаче единственным способом избегания отчаяния и снижения самооценки выступает «дистанцирование», как шанс оставаться минимум эмоционально включенным. К сожалению, этот тип совладания сложно назвать зрелым и профессионально желательным. Эта стратегия в большей степени

подтверждает нежелательный фактор профессиональной деформации и есть признаком эмоционального выгорания сотрудников.

Преимущественно развитыми являются стратегии «поиска профессиональной поддержки», «конфронтации» и «планирование решения проблем».

При поиске социальной поддержки выражается одобрение действий сотрудника ОВД с стороны социального окружения, но и в поиске ресурсов, повышающих профессионализм – поиск нужной информации, консультация у экспертов, учет опытного и авторитетного мнения.

Очень важным явлением эффективности поведения тут выглядит сохранение личного мнения и профессиональной независимости в ситуации оказания давления со стороны криминальных структур.

С этой же стороны рассматривая стратегию конфронтации при условии, если она проявляется в качестве фактора стрессоустойчивости и противостояния негативным воздействиям и выглядит, как индикатор профессионализма сотрудников ОВД. В случаях использования этой стратегии в виде эмоциональной разрядки утрачивается настойчивость и собранность в направлении достижения цели и общая эффективность профессиональной деятельности.

При возможности целевого и планомерного разрешения проблем путем систематического планирования является желательной и основной задачей сотрудников ОВД. Но излишне рациональная модель поведения снижает эффективность спонтанного реагирования на оперативные задачи и общая продуктивность труда также может заметно и значительно снижаться.

Менее продуктивными могут выглядеть стратегии «бегства-избегания» и «самоконтроля». Но не смотря на низкие показатели, на практике добавляет ответственности, обеспечивая активности при преодолении проблем, сосредоточенность при решении трудных задач, снижение риска дезорганизации.

В этом случае здесь усматривается возможность быстрого снижения эмоционального напряжения в ситуации стресса, но эффективное решение задач преобладательно в направлении дистанцирования больше, чем в стратегии избегания потому, что сохраняет общий эффект работоспособности.

Не высокие показатели ориентированные на стратегию самоконтроля говорят о существующих проблемах с контролем поведения и самообладанием.

Известно, что чрезмерный самоконтроль может формировать скрытность и социальную модель желательности в поведении, но постоянная сосредоточенность на контроле своего поведения значительно снижает внимание и сосредоточенность на задачах рабочей служебной действительности.

Продолжая говорить о необходимости развития у сотрудников ОВД навыков необходимого рационального руководства собственным поведением и управлением собственными эмоциями, и вытекающими отсюда способностями наблюдать и верно руководить похожими состояниями в других людях, может быть плодом здоровых размышлений и правильных действий.

Корнем решения данной задачи может быть только путь самопознания, самообразования и постоянной напряженной работы над искоренением своих

личностных недостатков и постоянного повышения своего профессионального мастерства. Закладка этих способностей может проходить уже в первоначальный период подготовки будущих сотрудников ОВД в специальных учебных заведениях и в предварительный период на встречах с молодежью по профессиональной работе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Быть неуязвимым. Часть 1-я. Я. Доброжияловски и др. Под редакцией: Управления профессиональной подготовки ГУРЛС МВД Украины. Киев, 1998г.
2. Методические рекомендации по организации и проведению занятий с рядовым и начальствующим составом органов внутренних дел по боевой подготовке. Отдел организации проф. подготовки ГУК МВД Украины. Киев, 1993г.
3. Обучение сотрудников действиям в экстремальных условиях на занятиях по рукопашному бою. Метод. пособие. В.И. Плиско, В.В. Крутов. Редакционно-издательский отдел МВД УССР. Киев, 1987г.
4. Каратэ, как система самообороны – уличное каратэ Америки. Мет.пос. Издат. «FLASH». Вашингтон, 2019г.
5. Боевая система Ощепкова В.С. Швец И.А. Независимое издательство: «Киевская Русь». Кривой Рог, 2012.
6. Аганянц Е. К., Горская Г. Б. Психологическое обоснование поведения человека. – Краснодар: «Экоинвест», 2003.

Лінник Анастасія Олександрівна

аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, старший інспектор з особливих доручень відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Департаменту патрульної поліції, старший лейтенант поліції

Науковий керівник: Казміренко Вікторія Олександрівна

старший викладач кафедри юридичної психології НАВС, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, майор поліції

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Проблема подолання стресових розладів у працівників правоохоронних органів є дуже актуальною сьогодні, оскільки вони піддаються дії професійного стресу більше, ніж представники інших професій. Діяльність поліцейських часто пов'язана із ризиком для життя та здоров'я, характеризується постійним виникненням екстремальних ситуацій, проходить у напружених мінливих умовах з ненормованим робочим днем. Особливості служби у поліції (владні повноваження, носіння та застосування зброї, протистояння кримінальному світові) потенційно містять загрози психічному і фізичному здоров'ю [1].

Для подолання стресових розладів працівники НПУ використовують різні захисні механізми.

Психологічний захист - це несвідома система регуляції психіки, що огорожує людину від травмуючих переживань в стресових ситуаціях. Вона допомагає їй зберегти самоповагу, зменшити емоційну напругу і пристосуватися до складних життєвих ситуацій за рахунок спотворення реальної інформації. Психологічний захист належить до тих складних процесів, які зачіпають мотиваційну сферу особистості, формують її стійкі способи поведінки і вирішення конфліктів, лежать в основі аномальних рис характеру і акцентуації, визначають психосоматичні розлади і стан здоров'я особистості [2]. Дослідження свідчать, що психологічний захист визначає суб'єктивний комфорт особистості у всіх ситуаціях напруженості, в патології, в професійній та побутовій діяльності. Наявність у людини внутрішнього відчуття неспокою, боязкості, тривоги метафорично пов'язується з відчуттям якогось недоліку. Такі відчуття надають деструктивний вплив на психіку, призводять до появи складних проблем в міжособистісних відносинах, до соціальної і професійної неадекватності. Саме з ситуаціями конфлікту, травми, стресу співвідноситься феномен психологічного захисту, що має несвідому природу, механізми якої якраз спрямовані на зниження емоційної напруженості, пов'язаної з конфліктом, запобігання дезорганізації поведінки, свідомості, психіки.

Захисні механізми - це психологічні стратегії, за допомогою яких люди уникають або знижують інтенсивність таких негативних станів, як конфлікт, фрустрація, тривога і стрес [3]. Види захисних механізмів:

Витіснення – це такий механізм, в результаті дії якого неприйнятні для людини думки, спогади або переживання ніби "виганяються" зі свідомості переводяться в сферу несвідомого, але при цьому продовжують впливати на поведінку особистості, проявляючись у вигляді тривоги, страху тощо.

Заміщення – пов'язано з перенесенням дії з недоступного об'єкта на доступний. Ті почуття і дії, які повинні були бути спрямовані на об'єкт, що викликав тривогу, переносяться на інший об'єкт. Так, наприклад, агресія по відношенню до начальства іноді зганяється на членів сім'ї працівника.

Ідентифікація - захисний механізм, при якому людина бачить в собі іншого, переносить на себе мотиви і якості, властиві іншій особі. Ідентифікація має і позитивний момент, так як за допомогою цього механізму індивід засвоює соціальний досвід, оволодіває новими для нього властивостями і якостями.

Заперечення – визначається як процес усунення, ігнорування травмуючих сприйняття зовнішньої реальності. В життєвому сенсі цей механізм відомий нам як "позиція страуса, який ховає голову в пісок, продовжуючи залишатися в небезпечній для себе ситуації. У разі дії даної захисної реакції психіки, при виникненні в зоні сприйняття людини будь-якої негативної для нього інформації, він несвідомо заперечує існування її.

Проекція - це найчастіше несвідомо механізм, за допомогою якого імпульси і почуття, неприйнятні для особистості, приписуються зовнішньому об'єкту і проникають у свідомість як змінене сприйняття зовнішнього світу. Власні бажання,

почуття та особистісні риси, в яких людина не хоче зізнаватися собі з-за їх непривабливості, він переносить (проектується) на іншу особу.

Раціоналізація - це механізм захисту, який маскує від свідомості самого суб'єкта справжні мотиви його дій, думок і почуттів, для забезпечення внутрішнього комфорту, створення власного позитивного уявлення про себе. Часто цей механізм використовується людиною для запобігання переживання провини або сорому. Після скоєння певних дій або вчинків, продиктованих несвідомими мотивами, людина намагається їх зрозуміти, раціонально пояснити, приписуючи їм більш благородні мотиви. Подібні спроби можуть сприйматися як виправдання перед іншими або самим собою.

Регресія – при регресії людина, щоб уникнути невротичного конфлікту, несвідомо як би повертається в той період минулого, до ранніх, дитячих типам поведінки, які на тій стадії були успішними. Тобто регресія - "повернення особистості від вищих форм поведінки до нижчих".

Формування реакції – в разі даної захисної реакції людина несвідомо переводить трансформацію одного психічного стану в іншу (наприклад, ненависть - в любов, і навпаки). Даний механізм дуже цікавий, тому що свідчить про те, що реальні дії людини неважливі, тому як вони можуть бути лише наслідком завуальованого спотворення його істинних бажань [4].

Розглянувши результати дослідження, яке було проведене серед патрульних поліцейських різної статі та з різним досвідом роботи можна сказати, що поліцейські найбільшою мірою прагнуть уникнути внутрішніх конфліктів шляхом витіснення неприйнятних для них бажань, думок і почуттів, заперечення потенційно травматичних переживань, регресії на більш ранній стадії розвитку, приписують неприйнятні для них власні почуття і думки інших людей, трансформують неприйнятні для них мотиви в протилежні.

Психологічне призначення долаючої поведінки полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людину до вимог ситуації шляхом оволодіння, ослаблення або пом'якшення цих вимог, тим самим редукується стресовий вплив ситуації.

В цілому співробітники поліції в більшій мірі, ніж цивільні особи, використовують пасивні стратегії подолання проблемних ситуацій, уникають проблем або використовують обережні дії та прагнуть уникати проблемних ситуацій, але якщо уникнути неможливо, то реалізують впевнену, наполегливу поведінку, вдаються до асоціальних і агресивних стратегій вирішення проблемних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нартова-Бочавер С.К. «Coping-behavior» в системі понять психології особистості // Психологічний журнал. – 1997. - №5. – с.20-30.
2. Родина Н.В. К проблеме соотношения понятий «копинг-стратегии» и «защитные механизмы». Психодинамический подход // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». – К.: Либідь, 2006. – с.98-104.

3. Сандомирский М.Е. Защита от стресса. Физиологически-ориентированный подход к решению психологических проблем (Метод РЕТРИ) / М.Е. Сандомирский. – М.: Изд-во Ин-тута Психотерапии, 2001. – 336 с.

4. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы. – М.: Педагогика, 1993.

Ліпатов Іван Іванович

професор кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, професор

Товма Микола Іванович

доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент

МЕТОДИ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ДО СТРЕС-ФАКТОРІВ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема стресостійкості поведінки людей в екстремальних умовах діяльності, а також оцінювання вірогідності збереження їхнього здоров'я і працездатності після впливу екстремальних факторів завжди привертала увагу дослідників.

Результати досліджень свідчать, що висока стресостійкість забезпечує виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах, збереження працездатності і здоров'я особистості після впливу екстремальних факторів зовнішнього середовища. Низький рівень стресостійкості, нездатність людини протидіяти стресам призводять до негативних наслідків у психічній, соціальній, професійній і поведінковій сферах – різноманітних проявів посттравматичних стресових розладів, суїцидів і т. ін. [1; 2; 3; 4].

Виконання службово-бойових завдань (ЗБЗ) військовослужбовцями Національної гвардії України (НГУ) спрямованих на забезпечення громадської безпеки ускладнюється сьогодні загостренням суперечностей, які супроводжують перехідні періоди розвитку суспільства. Критичність соціально-економічної ситуації, невизначеність молодого покоління в сенсі життя та відчуття невпевненості в майбутньому сприяють зростанню стресових ситуацій у житті молодих військовослужбовців, які складають більшу частину особового складу НГУ. Тому особливо важливо у роботі командирів, їх заступників по роботі з особовим складом, психологів з військовослужбовцями вміти вчасно попереджати виникнення в них негативних психічних станів.

Формування стресостійкості військовослужбовця допоможе йому подолати негативні наслідки стресових ситуацій, зберегти себе від дезінтеграції та різноманітних розладів, створити основу для внутрішньої гармонії, високої працездатності, визначити успішність своєї професійної діяльності, а також зберегти власне здоров'я.

Сучасна наука пропонує ряд методів підвищення стресостійкості [1; 2; 3; 4; 5]: соціально-психологічний ресурс (позитивне соціальне оточення); психологічна освіченість і психологічна культура особистості; особистісні ресурси (активна мотивація подолання стресу, сила Я-концепції, самоповага, емоційно-вольові якості, позитивність і раціональність мислення, стан здоров'я та ставлення до нього як до самоцінності тощо); інформаційні та інструментальні ресурси (здатність контролювати ситуацію, здатність до адаптації, інтерактивні техніки змінювання себе та навколишню ситуацію тощо); матеріальні ресурси (стабільність оплати праці, рівень матеріального доходу, безпека життя); характер і способи подолання стрес-ситуацій.

Варто виділити такі основні напрями формування стресостійкості військовослужбовців НГУ, як [2; 3; 5]:

- мотивація до розвитку стресостійкості, яка включає його прагнення підвищувати власну психологічну стійкість за допомогою різних технік та форм;

- забезпечення військовослужбовців знаннями про стрес, його чинники, особливості реагування на стресові ситуації, наслідки тощо;

 - оптимізація психологічного стану людини;

 - розвиток вольових якостей особистості;

- формування вмінь орієнтуватися в стресовій ситуації, обирати адекватні способи реагування на стресові чинники;

- попередження виникнення стресових станів серед військовослужбовців, що включає профілактичну діяльність керівного складу і психологів;

- формування сприятливого соціально-психологічного клімату у військовому колективі;

- налаштування особистості на позитивне мислення, що дає змогу знаходити оптимальний вихід із конфліктної чи стресової ситуації, уникати чинники, які призводять до негативних емоційних станів, дає можливість контролювати ситуацію тощо.

Також необхідно виділити такі основні методи профілактики стресу за допомогою ауторегуляції: релаксація, надання першої допомоги при гострому стресі, аутоаналіз особистого стресу та ін. Всі методи профілактики стресових станів можна згрупувати в одну групу – тренінги. Тренінги можна використовувати як профілактичні та психокорекційні методи подолання стресових станів.

Узагальнюючи наведені положення, можна зробити висновок, що використання наведених методів та напрямів дозволить формувати у військовослужбовців Національної гвардії України стресостійкість до стрес-факторів службово-бойової діяльності, сприяти збереженню їхнього здоров'я і працездатності після впливу екстремальних факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічна підготовка та адаптація військовослужбовців Повітряних Сил до ведення бойових дій (на основі досвіду антитеристичної операції): [Текст] / А.М. Алімпієв, В.С. Афанасенко, В.І. Пасічник та ін. – Х.: ХНУПС, 2017. – 358 с.
2. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник / І.І. Приходько, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2011. – 336 с.
3. Морально-психологічне забезпечення дій формувань Національної гвардії України [Текст]: навч. посіб. / І. І. Ліпатов, В. І. Пасічник, С. Л. Ліпатова, І. М. Товма. – Х. : Національна акад. НГУ, 2017. – 173 с.
4. Смирнов, Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях [Текст] / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Х. : Гуманит. центр, 2007. – 292с.
5. Теорія та практика психологічної допомоги [Текст]: навч. посіб. / В. І. Пасічник, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова, І. І. Приходько та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 250 с.

Маннапова Катерина Робертівна

доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ВПЛИВ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ НА ПОДОЛАННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У вітчизняній і зарубіжній літературі питання впливу професійної діяльності на людину та її стан одержали досить широке висвітлення. Проте роль цих чинників у розвитку психологічного (професійного) стресу, механізми регуляції цього стану, обґрунтування моделей його вивчення, оцінки і прогнозування стресостійкості до впливу екстремальних факторів у діяльності працівника правоохоронних органів, роль особистісної детермінації досліджувалися лише побіжно. Життєва проблематика психологічних досліджень характеризується неминущим і зростаючим інтересом у науковому світі (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьев, Л.І.Анциферова, І.Ф.Аршава, Л.Бинсвангер, Б.С.Братусь, М.П.Гур'янова, С.Кобза, Л.Куликов, А.І.Лактіонова, С.Мадді, А.В.Махнач, О.О.Рильська, Е.Фромм та ін.). Особлива увага вчених спрямована на вивчення внутрішніх потенціалів людини, які допомагають їй протистояти важким життєвим умовам, зберігаючи свою людську сутність, цілісність та ідентичність. Для позначення цих потенціалів сучасні психологи використовують цілий ряд категорій, таких як життєстійкість, адаптивність, психологічна стійкість, життєтворчість, особистісний потенціал, життєздатність та ін.

Стресостійкість співробітників ОВС це одна з основних особистісно-професійних якостей яка вкрай необхідна для успішної реалізації в даному виді

діяльності. Постійні навантаження, екстремальні ситуації, нервові напруження, ненормований графік роботи, необхідність спілкуватися зі складним контингентом - все це негативно впливає на психоемоційний стан особистості працівника правоохоронних органів. Як показав аналіз літератури з проблеми, на цей час, з одного боку, накопичена значна кількість результатів багатопланових досліджень, присвячених вивченню життєстійкості працівників правоохоронних органів, а з іншого боку - багато авторів відзначають складність і багато у чому суперечливість, а також недостатність концептуальних і методологічних розробок даного психологічного феномена.

Ефективність боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку багато в чому залежить від психологічної підготовки співробітника до дій в екстремальних умовах. Досліджуючи механізми модернізації суспільства, науковці звертають увагу на важливість відповідності домінуючого типу особистості соціальним змінам, які відбуваються. Сучасний правоохоронець має орієнтуватися в розширеному соціальному просторі, виявляти внутрішню гнучкість, різноманітність інтересів, прагнути до самовдосконалення, усвідомлювати теперішнє як особливо значимий часовий вимір людського буття. Тому в руслі копінг-досліджень зусилля вчених спрямовані на вивчення специфічної здатності людини, що допомагає успішно адаптуватися у складному швидкоплинному середовищі. На думку психологів, такою здатністю може бути особлива «життєва здатність» або життєздатність. Це поняття трактується як гнучкість, пружність, еластичність, стійкість до зовнішніх впливів. Життєстійкість вважається основним функціональним компонентом життєздатності, який зберігає стабільність системи особистості, системоутворюючим фактором, що задає параметри основних компонентів життєздатності. Життєстійкість виявляється ключовою особистісною змінною, що опосередкує вплив стресогенних факторів на соматичне і душевне здоров'я, а також на успішність діяльності особистості.

При вивченні психологічних особливостей формування стійкості до стресу у майбутніх правоохоронців Кім К.В. виявив, що формування стресостійкості та життєстійкості у курсантів-правоохоронців на етапі професійного навчання носить стихійний характер і формується поетапно через підвищення рівня усвідомлення особистісних особливостей і зміни взаємодії. Науковець зазначає, що в основі факторів, що детермінують рівень стресостійкості та життєстійкості майбутніх правоохоронців під час їх навчання у ВВНЗ лежать: високий рівень сформованості професійних навичок та вмінь і його адекватна самооцінка, інтровертованість, інтервальний локус контролю, мотивація досягнення успіху, високий інтелектуальний розвиток, адекватна моральна нормативність, високий рівень розвитку комунікативних навичок [3, с. 219-220].

Боднар А. Я. та Макаренко Н. Г. досліджуючи психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій, зазначають, що стресогенний характер професійної діяльності даних категорій працівників обумовлено високим рівнем нервово-психічного напруження. Ними емпірично доведено, що відмінності у прояві різних рівнів стресостійкості обумовлюються специфічним поєднанням

якісних й кількісних характеристик особистості, які складають комплекс когнітивних, інтелектуальних, емоційних, особистісних та інших властивостей особистості, пов'язаних зі стресостійкістю, і відповідають вимогам спеціальності [1, с. 55-56].

Проблемі забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності також присвячено дослідження С.Г. Лисюк. Створений автором алгоритм ефективного використання методів забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій дозволяє цілеспрямовано й диференційовано їх використовувати [4, с. 16].

В процесі вивчення психотренінгових технологій розвитку психологічної стійкості працівників транспортної міліції О.М. Шелухіна, виявила, що у структурі психологічної стійкості слід особливо виділити поняття толерантності, тобто наявність таких якостей, як прийнятність, терпимість, відсутність важких переживань, незважаючи на наявність фрустраторів. Толерантність відображає можливість людини впоратися із фруструючими ситуаціями, здатність зберігати об'єктивну оцінку й ухвалювати правильні рішення в умовах тиску середовища [5, с.340].

На думку Євдокімової О.О. психологічна саморегуляція як функція психіки є способом зв'язку різних рівнів діяльності, залежно від якостей і співвідношення з об'єктивним світом. Нечисленні дослідження з проблем життєстійкості виділяють саморегуляцію як один з основних її критеріїв, що проявляється через такі показники як стресостійкість, воля, оптимізм, незалежність, рівень суб'єктивного контролю, уміння виходити із складних ситуацій, рівень тривожності. Засоби психічної саморегуляції служать стимулом розвитку і вдосконалення механізмів, за допомогою яких відбувається оптимізація психічних можливостей особистості, компенсація недоліків адекватного сприйняття навколишнього світу, належне упорядкування індивідуальних станів в несприятливих умовах діяльності [2, с. 13-140].

Висновки. Екстремальні умови діяльності, у яких часто перебувають працівники органів внутрішніх справ, можна охарактеризувати з психологічної точки зору, як події з сильним психотравмуючим впливом на психіку співробітника. Цей вплив може бути як сильним та одноразовим, так і інтенсивним та багаторазовим (несення служби в надзвичайних умовах, участь у збройних сутичках зі злочинними групами). Ефективність професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ у складних, напружених та екстремальних ситуаціях визначається сформованістю у них необхідних стратегій копінг-поведінки та загального рівня життєстійкості. Незважаючи на те, що проблема ефективного подолання складних ситуацій у професійній діяльності працівників правоохоронних органів залишається вивченою недостатньо, можемо сказати, що науковці зазначають важливість вивчення життєстійкості та інших ресурсних складових особистості задля підвищення стресостійкості працівників, що працюють в екстремальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар А. Я. Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій (на прикладі працівників приватних охоронних структур) / А.Я. Боднар, Н.Г. Макаренко // Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – Том 149. – 2013. – С. 49-56.

2. Євдокімова О.О. Саморегуляція як критерій життєстійкості курсантів / О.О. Євдокімова // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 16 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2015. – С.13-16.

3. Кім К.В. Психологічні особливості формування стійкості до стресу у майбутніх правоохоронців / К.В. Кім // Матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (23 листопада 2007 року, Харків). – С. 213–221.

4. Лисюк С. Г. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних ситуацій професійної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / С.Г. Лисюк. – Хмельницький, 2011. – 18 с.

5. Шелухіна О.М. Психотренінгові технології розвитку психологічної стійкості працівників транспортної міліції / О.М.Шелухіна // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №2 (1). – С. 338-346.

Мігченко Катерина Вікторівна

головний спеціаліст відділу психологічного забезпечення УКЗ ГУНП в Дніпропетровській області, магістр психології, старший лейтенант поліції

РОЛЬ КЕРІВНИКА В РОЗВИТКУ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ

Умови сьогодення вимагають від працівників правоохоронних органів високої професійної підготовки та самовіддачі задля високої ефективності їх професійної діяльності. Практика свідчить, що ефективність та якість виконання поліцейськими поставлених перед ними задач, значною мірою залежить від здатності діяти в умовах ризику. Різноманітна та тривала діяльність працівників правоохоронних органів, часом виконання ними службових завдань в екстремальних, напружених умовах, висуває підвищені вимоги до їх фізичного та психологічного здоров'я, наявності високої нервово-психічної стійкості.

Формування стресостійкості працівників правоохоронних органів залежить від ряду чинників, як об'єктивних, так і суб'єктивних. При цьому, досить важливе місце тут посідає взаємодія між поліцейськими та керівною ланкою органу поліції. Адже від управлінського впливу керівника залежить не тільки забезпечення високої

готовності до ефективної праці підпорядкованого колективу, а й збереження їх фізичного та психічного здоров'я.

Постійно наростаючий темп життя, службові навантаження, індивідуально-типологічні характеристики кожного, відсутність вміння опрацьовувати великі за обсягом інформаційні потоки або ж значне скупчення людей – це лише незначна частина чинників, схильних викликати стан хронічної втоми, або ж навіть депресії, що в свою чергу може спричинити виникнення надзвичайних подій по відношенню до себе чи оточуючих. Тому досить важливо приділяти належну увагу розвитку стресостійкості серед особового складу.

Згідно тлумаченню Вікіпедії стресостійкість – це наявність якостей, які дозволяють організму спокійно переносити вплив стресорів, без шкідливих спалахів емоцій, що негативно впливають на діяльність безпосередньо індивіда та оточуючих, або ж стати приводом виникнення психічних розладів. Стрес досить складне та неоднозначне явище, при чому, говорити про його лише негативні наслідки буде не коректно та не професійно. Життя, позбавлене емоційних спалахів, може перетворитись в фізичне існування – ні бажань, ні інтересів, ні діяльності. Важливо пам'ятати, що стрес здатен швидко підняти продуктивність діяльності та мобілізувати прихованні ресурси організму.

Представникам керівної ланки, окрім основних функцій управління, важливо тримати фокус уваги на цьому та прагнути формувати стресостійкість в особового складу.

Алгоритм програми розвитку стресостійкості у підлеглих

1. *Завжди самі виконуйте ті норми та правила, які вимагаєте від підлеглих!* Керівник, який не є хазяїном своїх слів, який сам не дотримується своїх же вимог, не є прикладом, авторитетом для підлеглих та не може очікувати чіткого дотримання їх від особового складу! Наприклад, як можна очікувати пунктуальності підлеглих, якщо сам постійно запізнюєшся? Як можна очікувати ввічливості та тактовності від поліцейських при взаємодії з громадським населенням, якщо сам на кожній оперативній нараді дозволяєш собі хамство, грубість, не тактовність? Як можна очікувати рішучості та сміливості від інших, якщо сам боїшся приймати самостійні рішення, постійно очікуєш підтримки та вказівок, схвалення від вищого керівництва!

Безсвідомо підлегли завжди копіюють поведінку свого керівника, який являється еталоном для наслідування іншими, групою.

2. *Завжди аналізуйте слабкі та сильні сторони кожного окремого підлеглого.* При цьому, важливо розвивати та орієнтуватись саме на сильні якості та контролювати слабкі! Слід пам'ятати, що не може гарний аналітик бути провідним штурмовиком! Кожен підлеглий унікальний, кожен має свої важливі для спільної справи якості. При цьому, зверніть увагу, що коли працівник починає наголошувати на своїй специфічності – це яскравий прояв його небажання, не готовності працювати над собою, розвиватись, прагнення підпорядкувати оточуючих під себе! «Я такий від народження специфічний, рідкісний хам, і що від цього?!» - А нічого! Нічого хорошого – людина не хоче працювати над собою, хизується своєю

хамовитістю. Це можна використовувати на користь спільної справи – задіювати при взаємодії з категорією громадян, котрі розуміють лише хамство та силу, але в інших випадках це може призвести до виникнення конфліктних та складних ситуацій. В даному випадку важливо донести працівнику, що це не унікальність та специфічність, це певна «недалекість» під якою ховається сміливість, сила, відсутність залежності від схвалення оточенням, які є сильними якостями та потребують розвитку, розкриття.

3. В період наявності критичних, кризових (екстримальних, незвичних, стресових) ситуацій важливо взяти за правило *завжди працювати на результат, боротися з наслідками на «тут і зараз», а не на аналіз причин виникнення*. Метафорично можна привести приклад, як під час аварії корабля (літака) важливо рятувати людей, а не аналізувати причини виникнення аварії. Робота на результат в даному випадку повинна бути пронизана авторитарним стилем управління керівництва – чіткий контроль, орієнтація на майбутнє та активну діяльність, сильна власна мотивація та бажання особисто вкладати свої сили на подолання труднощів.

4. Також важливо розуміти та аналізувати відповідальність кожного окремого члена колективу. Адже *особиста відповідальність – це готовність діяти, чітко та добросовісно виконувати поставлені задачі або ж генерувати ідеї подолання труднощів*. При наявності особистої відповідальності кожного члена колективу, головною задачею керівника залишається – створення оптимальних умов для продуктивності та результативності службової діяльності підрозділу. А саме – аналіз та оцінка наявної ситуації, забезпечення потрібними ресурсами, матеріальна та нематеріальна мотивація підлеглих, готовність здійснювати гідне наставництво, обмін досвідом досвідчених працівників, а також не мало важливим є об'єктивне та оптимальне звітування.

Керівнику *важливо розуміти мотивацію кожного підлеглого*, це надає можливість розуміти їх особисті та службові пріоритети, цілі, прагнення та визначати ефективні методи взаємодії.

5. Важливо чітко дотримуватись правила: *за гідну роботу похвалити, за недостатню (а тим паче негативну або ж дисциплінарні проступки) - наказувати*. Неспірним є той факт, що добре слово навіть кішці приємне, а тим паче людині. Підлеглий завжди буде гідно, гарно виконувати свою роботу, якщо знатиме, що його підтримують. Похвала, а тим паче при інших, є системою координат речей, які вважаються правильними. Підсвідомо кожен намагається бути позитивний, гарним, намагається відповідати вимогам оточення та авторитетних осіб, шукає схвалення. Це особливо чітко спостерігається серед молодих чи новоприбулих до підрозділу працівників.

При цьому, не менш важливим, є контроль за дотриманням підлеглим встановлених правил та дисциплінарних вимог, здійсненням відповідних керівних рішень. Навіть самі сильні та відповідальні працівники перестають працювати, коли спостерігають безнаказаність колег. Виникає питання «Чому я повинен працювати, а інші можуть байдикувати або взагалі допускати такі проступки?» Відповідно, що при цьому, працездатність значно знижується та робота виконується формально.

Важливо як аксіому прийняти та дотримуватись правила – *сильних працівників заохочувати, слабких стимулювати до рівня сильних!*

б. В ситуаціях підтримки працівників, які знаходяться в негативному психоемоційному стані головним щире прагнення допомогти, підтримати! Важливо завчасно провести підготовку до непростого розмови. Важливо розуміти причини, які могли стати причинами виникнення наявного стану, провести бесіди із людьми з близького оточення, проаналізувати результати службової діяльності тощо. Під час безпосередньо розмови, окрім уважного та емпатійного слухання, задавати додаткові питання, при цьому, мати сміливість задавати важкі, можливо навіть не коректні запитання, головне розуміти основну мету розмови – ДОПОМОГА підлеглому.

Працівник, який потрапив у непросту ситуацію, схильний сприймати її як щось страшне, іноді безвихідне, у нього в такі хвилини виникає тунельне мислення, яке не дозволяє бачити альтернативні шляхи вирішення. Керівник в таких випадках, як авторитетна особа, людина з більшими соціальними можливостями, може допомогти подивитись на ситуацію по-іншому, побачити різноманітні шляхи подолання труднощів та, головне, надати психологічну підтримку.

Отже, робота керівного складу підрозділу в напрямку розвитку (формування) стресостійкості є дуже важливою, необхідно та навіть провідною серед управлінських функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батырев М. 45 татуировок менеджера. Правила российского руководителя / Максим Батырев. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. — 304 с.
2. Максютя А., Ефремов С. 99 секретов эффективного руководителя. — Харьков: «СИМ», 2013. — 56с.
3. Потапчук Є. М. Роль керівника у збереженні психічного здоров'я підлеглих суб'єктів праці // ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ. 1(32)/2015
4. Психология управления : учеб. пособие / Ю. А. Мальцева, О. Ю. Яценко. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 92 с.

Мухіна Галина Вікторівна

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Професійна компетентність поліцейського знаходиться в прямій залежності від його психологічної готовності до виконання службових обов'язків. Покликання поліцейського – служити благополуччю людей, впливати на їх правосвідомість та формувати правомірну поведінку. Успішне виконання цього завдання неможливо

без оволодіння поліцейським методами саморегуляції психічних станів. Найбільш характерним психічним станом, що розвивається під впливом екстремальних факторів професійної діяльності поліцейського, є стрес.

Стрес – стан психічної напруги, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах. Стрес в службовій діяльності поліцейського обумовлений надмірними фізичними навантаженнями, складними стосунками з іншими людьми, надлишком, недостатністю чи безсистемністю інформації, високою відповідальністю за рішення, що приймаються, особливо в умовах дефіциту часу, а також стрес проявляється в ситуаціях загрози, небезпеки, неочікуваної радості тощо.

Одним із головних завдань професійно-психологічної підготовки поліцейських, на нашу думку, є збереження і підвищення їх стресостійкості, яке пов'язане з пошуком та адекватним використанням їх власних ресурсів, що допоможуть ним у подоланні наслідків стресових ситуацій.

Проблема подолання або управління стресом тісно пов'язана з копінг-поведінкою або допінг-стратегією.

Багато зарубіжних психологів присвятили свої дослідження даному психологічному феномену, а саме: Р. Лазарус, С. Фолкман, Р. Мус, Н. Ендлер, Дж. Паркер, М. Перрез, М. Райчертз, Л. Китаєв-Смик, Л. Анциферова, В. Ялтонский, Н. Михайлова, Р. Грновська, І. Нікольська, Т. Крюкова та інші.

Поняття «соріng» у перекладі з англійської мови означає опанувати, додати. Деякі дослідники в якості аналогів поняттю «копіng» застосовують такі поняття як: «життєві стратегії» (К. Альбуханов-Славська), «система регуляції стресу» (В. Бодров), «типи переживань» (Ф. Василюк), «техніки існування або реакції на проблемні моменти життя (Л. Анциферова), «патерни розв'язання проблемних і несприятливих ситуацій (Л. Дика) тощо.

Вперше у науковій літературі поняття «допінг» використав Л. Мюрфі, який досліджував способи подолання дітьми викликів, що виникають під час криз психічного розвитку особистості. А саме які зусилля дитина спрямовує на оволодіння важкою ситуацією або проблемою, тобто, як дитина вирішує певну проблему [4].

Р. Лазарус під поняттям «допінг» розуміє зусилля індивіда, які спрямовані на вирішення проблем, якщо вимоги мають велике значення для його гарного самопочуття, оскільки ці вимоги активують адаптивні можливості особистості. Тобто саме через те допінг-стратегії почали розглядати як результат взаємодії між особистістю і навколишнім світом, яка опосередковано оцінюється нею [3].

На думку С. Корсун та Т. Ткачук копіng-стратегії – це засоби управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. У сучасних дослідженнях цього феномену виокремлюють базисні копіng-стратегії, до яких належать «розв'язання проблем», «пошук соціальної підтримки» та «уникання».

Метою *копіng-стратегії «розв'язання проблем»* є розгляд широкого кола альтернативних рішень, що сприяють загальній соціальній адаптації. Зазначена вище копіng-стратегія передбачає активну розумову діяльність, яка полягає в аналізі

стресової ситуації та засобів її зміни. Необхідною умовою реалізації її є фокусування на проблемі та визначення шляхів її вирішення.

Для того щоб поліцейський у своїй професійній діяльності міг використовувати копію-стратегію «розв'язання проблем», яка є найбільш раціональною та адекватною в стресовій ситуації, треба вчити його аналізувати та шукати оптимальні рішення шляхом вибору можливих альтернатив. Також розвивати у нього вміння планувати та поетапно долати існуючі перешкоди. Застосування практичних кроків, що спрямовані на розв'язання ситуації, значно підвищує конструктивність та ефективність подолання стресової ситуації. Тобто більш менш адекватна реакція поліцейського в стресовій ситуації залежить від знання його власних можливостей (ресурсів), рівня навченості способам управління і стратегіям поведінки, а також їх адекватному вибору.

Наступна копію-стратегія це стратегія «пошук соціальної підтримки», яка орієнтована на подолання складної життєвої ситуації за допомогою інших людей, тобто прагнення особистості до активної взаємодії з оточуючими для отримання підтримки.

Науковці виокремлюють такі варіанти поведінки, які спрямовані на взаємодію з іншими людьми у стресових ситуаціях:

- поведінка, що спрямована на пошук емоційної підтримки виражається у бажанні поділитися своїми переживаннями з близькими людьми і отримати відповідний емоційний відгук;

- поведінка, що спрямована на пошук інформаційної і практичної допомоги від інших людей, як правило, проявляється у звертанні до знань і життєвого досвіду значимої людини.

Щодо соціальної підтримки у процесі професійної діяльності, то у цьому випадку вона розглядається в широкому і вузькому розумінні; в широкому – це визнання в суспільстві важливості (неординарності) цієї професії, втілення соціальної цінності кожного професіонала за моральними, матеріальними та іншими факторами. У вузькому смислі – це схвалення, позитивна оцінка, в першу чергу, колег-професіоналів, в оточенні якого надається допомога й визнання заслуги порятунку. Тобто, це певне позитивне підкріплення, схвалення, приємні наслідки виконання суб'єктом професійної діяльності, що спонукає особистість до виконання цієї діяльності в майбутньому [1].

Застосуванням поліцейським цієї копію-стратегії можна оцінити як одну з найбільш продуктивних стратегій подолання різних складних професійних або життєвих ситуацій. Особливо якщо поліцейський розуміє необхідність створювати навколо себе соціальну мережу підтримки, звертається за консультаціями до фахівців (психолог-консультантів, психотерапевтів тощо). Зазначена копію-стратегія зберігає здоров'я і благополуччя поліцейського та формує його поведінку. Але потрібно враховувати, що соціальне оточення поліцейського може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив. З одного боку, сім'я, колеги можуть успішно запобігати впливу стресорів на нього. А з іншого боку, у багатьох випадках соціальне оточення створює і поглиблює тяжкі конфлікти з всім притаманним їм

колом негативних наслідків. Негативний ефект соціальної підтримки пов'язаний також з надмірним і недоречним її наданням, що може призвести до втрати почуття контролю і до безпомічності. У результаті тривалого негативного пошуку соціальної підтримки в оточуючому середовищі людина пригнічує мотивацію її пошуку і змушена використовувати пасивну копінг-стратегію уникання [2].

Копінг-стратегія «уникання» орієнтує поліцейського на відновлення емоційного благополуччя за рахунок спроб уникнути будь-якої взаємодії з існуючою проблемою. Це може проявлятися в намаганнях не думати про проблему, не звертати на неї уваги, забуватися за допомогою алкоголю, транквілізаторів або наркотичних речовин тощо. Психологічний механізм такої поведінки характеризується інфантильною оцінкою того, що відбувається і є дуже близьким до механізмів психологічного захисту і тому неконструктивним шляхом розв'язання проблемної життєвої ситуації.

Інший варіант цієї ж стратегії, це коли людина може намагатися змиритися з ситуацією, прийняти її як неминучу, вчитися співіснувати з новими обставинами, які не можна розв'язати об'єктивно, приймаючи їх як частину свого життя. В психологічній практиці подібна поведінка оцінюється як найбільш продуктивна в ситуаціях втрати (наприклад, смерть когось з близьких або колеги, втрата здоров'я тощо). В таких ситуаціях зусилля людини спрямовані на зміну власного ставлення до ситуації з врахуванням негативних обставин, що оцінюються нею як незворотні [1].

Отже, процеси психологічного подолання або копіngu – це засоби, за допомогою яких поліцейський здійснює контроль над загрозливими ситуаціями. Критеріями ефективності копінг-стратегій є: психічне благополуччя, тривалість позитивних наслідків, зниження рівня невротизації та вразливості до стресів. Інструментальні стратегії психологічного подолання ефективні у тому випадку, якщо ситуація контролюється поліцейським, а емоційні доречні, коли ситуація не залежить від його волі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корсун С. І., Ткачук Т. А. Психологія діяльності працівників податкової міліції: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2013. 194 с.
2. Ялтонский В.М. Копинг-поведение здоровых и больных наркоманией : дис..докт. мед. наук. СПб. 1995. 396 с.
3. Lazarus R., Folkman S. Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer, 1984.
4. Murphy L. Coping vulnerability and residence in childhood. Coping and adaptation. New York. 1974.

Озірна Марія Віталіївна

студентка першого курсу спеціальності «Правоохоронна діяльність» факультету №2
Донецького юридичного інституту МВС України

Науковий керівник: Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2, кандидат юридичних наук

ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У професійній діяльності правоохоронних органів, часто виникають ситуації, щодо яких працівники діють в екстремальних умовах. В таких випадках працівники повинні бути стресостійкі. Психологічна підготовка є однією з найважливіших факторів професійної діяльності, яка спрямована на вмінні діяти компетентно в екстремальних умовах, та здійснювати правоохоронні діяння. Фактори які впливають на психологічний стан працівників правоохоронних органів, з якими вони зустрічаються в сфері діяльності це : кров, вбивство, трупи, швидке реагування у надзвичайно складних ситуаціях, конфліктних ситуаціях, вміння швидко приймати рішення, застосовувати зброю при необхідності. Усі ці фактори дають на психологічний стан не тільки працівника, але й звичайної людини. Але відзнака що розділяє працівника правоохоронних органів та звичайної людини, щодо психологічного стану, це вміння контролювати свої емоції абсолютно во всіх випадках .

Спеціальні психологічні методи, які спрямовані на психологічний стан та стресостійкість, якими користується поліцейський, та інший працівник правоохоронних органів:

1. Мотиваційні методи, що дозволяють працівнику контролювати свій настрій, спрямувати його на позитивний.
2. Пізнавальні методи, спрямовані на пізнанні психологічних процесів.
3. Психомоторні, практичні методи, що дозволяють працювати та діяти у критичних ситуаціях.

Також, для того щоб легко діяти в екстремальних умовах, та бути готовим до складних випадків с працівниками правоохоронних органів проводять спеціальні профілаткичні роботи , які також містять свої методи [1].

Стратегії, які допомагають справлятися зі стресом: фізичний стан – сбалансоване харчування та фізична підготовка, допомагає при боротьбі зі стресом; аутотренінг (методіка відпочинку) при застосування таких прийомів працівник тренує свою нервово-емоційну напругу; підтримка товарищів по службі також допомагає знизувати стрес, працівник морально підготовлен до складних ситуацій, в яких розраховує на підтримку колег, що сприяє гарної роботі та налаштуванні оптимізму. Найефективнішою є стратегія “планування майбутнього”, коли фахівець планує ситуації, які можуть з ним статися у майбутньому, та вже бути психічно настроєним. Науковці пропонують ще декілька прийомів, за допомогою яких розвивається стресостійкість: уміння виходити “за проблему”; принцип задоволення

необхідним; метод аналогій, що підбадьорюють; принцип позитивного ставлення ; установка на спокійне сприйняття неминучого; прийом нарощування антистресорних можливостей; гуманізація конфлікту; створення оптимістичного фону для діяльності; принцип “заощадження” емоцій; здоровий сон. Поведінкова стратегія під час сутички с професійним стресом - це відпустка. Методика показала, що відпочинок допомагає справлятися навіть з інтенсивним професійним стресом . Додаткова боротьба з професійним стресом – це розслаблення. За допомогою тренінгу, який містить в собі прийоми розслаблення мускулатури, таке розслаблення знижує тиск в крові, нормалізує пульс та інші телісні функції. Таким чином людина знижує ризик стресу [2].

Таким чином, за допомогою методів, стратегій та принципів, працівник налаштовує свою стресостійкість, та має поняття, як себе поводити в екстремальних ситуаціях. Планування ситуацій та аналіз допомагає значно знизити ризик стресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип.7 (стр.233,234,235) Електронний ресурс- режим доступу: [http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol7/027.pdf] – інформація з екрану
2. Загальні підходи і стратегії боротьби зі стресом Електронний ресурс- режим доступу: [https://pidruchniki.com/2015082666282/menedzhment/zagalni_pidhodi_strategiya_borotbi_stresom] – інформація з екрану

Пасічник Володимир Іванович

доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент

Керницький Олександр Михайлович

доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення Національної академії Національної гвардії України, кандидат педагогічних наук, доцент

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Важливим та актуальним науково-практичним завданням на сучасному етапі розбудови Національної гвардії України є розроблення методики оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням. Невизначеність показників і критеріїв ефективності психологічної підготовки та відсутність відповідної методики, в умовах тривалої агресії Росії,

обмежують можливості командирів частин та підрозділів Національної гвардії України щодо визначення можливостей конкретних військовослужбовців та груп для виконання службово-бойових завдань.

Для обґрунтування методики оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України спиратимемось на такі вихідні положення [1; 2; 3]:

- оцінювання ефективності психологічної підготовки має здійснюватись у контексті розгляду її як системи, тобто з урахуванням всіх її взаємопов'язаних елементів (суб'єкта, об'єкта, мети, результату, методів, прийомів і організаційних форм впливу на особовий склад, засобів здійснення психологічного впливу), адже зміна характеристик кожного з них призводить до зміни стану системи в цілому;

- психологічна підготовка є процесом формування у військовослужбовців психологічної готовності до майбутніх дій та їх психічної стійкості до негативних впливів несприятливих умов діяльності. Тому оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців має здійснюватись з точки зору її процесуальної побудови: чіткого уявлення про кінцевий результат та алгоритм дій для його досягнення; визначення конкретних завдань для досягнення кінцевого результату; наявності логічно побудованого погодженого за часом, силами, засобами та методами впливу комплексного плану реалізації завдань; організації заходів психологічної підготовки та взаємодії її суб'єктів при проведенні; здійснення контролю, аналізу, оцінювання результативності та корекції процесу психологічної підготовки;

- психологічна підготовка як науково обґрунтоване формування професійно важливих психологічних, моральних та фізичних якостей особистості військовослужбовця, а також соціально-психологічних характеристик військових колективів може оцінюватись з точки зору її відповідності сучасним науковим вимогам щодо методологічного, організаційного, методичного та матеріально-технічного забезпечення;

- як результат цілеспрямованої діяльності суб'єкта психологічного забезпечення бойових дій військ, психологічна підготовка має оцінюватись за ступенем сформованості у особового складу професійно важливих якостей та психічних утворень, необхідних для надійного виконання завдань у ризиконебезпечних умовах (знань, умінь, навичок, настанов, звичок).

Узагальнюючи наведені положення, можна зробити висновок, що найбільш об'єктивне оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України може бути здійснене за умов реалізації інтегративного підходу, коли аналізуються:

- характеристики елементів конкретної системи психологічної підготовки, оптимальність побудови процесу її реалізації, відповідність формувальних впливів сучасним науковим вимогам щодо методологічного, організаційного, методичного і матеріально-технічного забезпечення;

- науковість організації та результативність проведених заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічна підготовка та адаптація військовослужбовців Повітряних Сил до ведення бойових дій (на основі досвіду антитеристичної операції): [Текст] / А.М.Алімпієв, В.С. Афанасенко, В.І. Пасічник та ін. – Х.: ХНУПС, 2017. – 358 с.

2. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник / І.І. Приходько, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2011. – 336 с.

3. Ягупов В.В. Військова психологія. – К.: Тандем, 2004. – 656с.

Петренко Уміда Уміровна

психолог медичного центру «Нові Санжари» Національної гвардії України

ВПЛИВ ПСИХІЧНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НА АКТИВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ В ЕКСТРИМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Проблема адаптації молодих людей до військової служби надзвичайно складна. На жаль, не всякий громадянин, покликаний до лав Збройних сил, в змозі успішно адаптуватися до нових умов діяльності. Вельми значна кількість молодих людей в перший період служби відчують ускладнення в адаптації, що призводить не тільки до проблем у міжособистісних відносинах, не сприйняття вимог військової дисципліни та низької ефективності професійної діяльності, а й до порушення здоров'я. Поведінка, як вважає більшість психологів (Р. Берон, Б.Річардсон), є спільною функцією окремої особистості та її оточення. Таким чином, поведінка індивіда в суспільстві визначається впливом ситуації, в якій він виявляється, а так само тими якостями, емоціями і схильностями, які він виявляє в цій ситуації.

Більшість сучасних теорій, які зачіпають проблему агресивної поведінки, допускають, що вона визначається не тільки зовнішніми факторами, що мають відношення до ситуації або до навколишнього оточення та когнітивними змінними і системами, а так само внутрішніми чинниками, що відображають характерні риси і схильності. Психічна напруженість являє собою одну з форм цілісної психологічної реакції людини в екстремальних ситуаціях. Як і всякий стан, психічна напруженість є динамічним проявом всієї психології особистості в даний час або за певний часовий відрізок. Психічна напруженість за своїми основними психологічними ознаками цілісна, як цілісна психологія самої особистості. Вона структурна і багатокомпонентна як і психологія особистості, і не може бути окремим процесом або деякою сумою елементів психіки. Вона включає в єдності і взаємозв'язках мотиваційні, пізнавальні, емоційні, вольові та психомоторні прояви.

Характеристики психічної напруженості в різних ситуаціях несуть на собі відбиток об'єктивної специфічності цих ситуацій і індивідуалізованої специфічності реакції особистості на них. У внутрішніх характеристиках психічної напруженості набагато більше специфічно-особистісного і специфічно-ситуативного ніж стандартного, енергетичного, що характерно для психологічного стресу. Психічна

напруженість буває різної тривалості: короткочасна (вимірювана хвилинами), тривала (зберігається годинами і цілодобово) і дуже тривала (тривати місяцями). Визначається вона як зовнішніми обставинами, так і більшою мірою, індивідуальними особливостями людини, особистісним змістом здійснюваної діяльності. [1, с. 35].

За ступенем інтенсивності психічна напруженість (напруга) буває:

- слабка; - оптимальна; - перенапруженість; - гранична; - позамежна.

Ступінь інтенсивності психічної напруженості відбивається на ефективності дій і досягненні цілей, переслідуваних людиною. На початку ХХ ст. Р. Йеркс і Дж. Додсон експериментально довели, що при підвищенні активності нервової системи успішність реакцій підвищується, але після досягнення певного рівня вона починає падати. Узагальнення даних наукових розробок і практики дій в екстремальних ситуаціях дозволили уточнити залежність між інтенсивністю психічної напруженості (напругою) і успішністю дій людини. Поки психічна напруженість не перевищує межі корисності, вона носить характер слабкої і оптимальної, сприяє діям людини, які стають більш енергійними, активними, швидкими; поліпшується увага, думка працює чітко і прискорено, посилюється мотивація, проявляється рішучість і сміливість, випробовується підйом, відчувається сила, інтерес. Людина, як кажуть спортсмени, «схопив кураж» - йому все вдається і все виходить якнайкраще. Коли людина відчуває більш високу психічну напруженість, що перевищує межу корисності, виникає перенапруження, яке, чим більше переходить межу, тим негативніше відбивається на успішності діяльності та її результатах. Це виявляється, перш за все, у втраті гнучкості та здатності діяти строго по обстановці: багато особливостей перестають помічатися, не отримують належної оцінки, дії стають шаблонними.

У пізнавальних компонентах напруженості виявляються, наприклад, нездатність зосередитися, погіршення спостережливості, уважності; складнощі у виконанні розумових операцій, втрата думки, «провали» пам'яті, зниження швидкості розумової переробки інформації. Для психомоторики характерні тремор (тремтіння) рук, ніг, озноб, зміна мови (зрив голосу, заїкання, вереск), погіршення координації рухів, поява скутості, сповільненості рухових реакцій, метушливість, слабкість в ногах, відчуття безсилля. З'являються помилки і неточності навіть у добре відпрацьованих діях, навичках і уміннях, які із зростанням перенапруженості з'являються все частіше і робляться відчутніше. Ефективність діяльності при високих значеннях перенапруги може знижуватися до 50% і більше [2, с. 45].

Тобто коли напруженість, випробовувана індивідом, більшає і переходить мотиваційну межу, вона характеризується як гранична, а негативні зміни, характерні для перенапруги, множаться. Якісно новим тут є ослаблення мотивації досягнення, прагнення до успіху, виникнення боротьби мотивів, придбання активністю іншої спрямованості (посилення мотивації самозбереження), коливань при вчиненні дій, розгубленості, боязкості. Можливі зриви у вчинках: відвертий прояв боягузтва, відмови від виконання небезпечних завдань, обман, турбота тільки про особисту

безпеку навіть ціною жертв інших і т.д. Виникають грубі, неспровоковані помилки в діях.

Подальше наростання психічної напруженості, що переходить межу максимуму переносимості, призводить до повного зриву психічної діяльності; виникають афективні стани, гострі психози, що супроводжуються втратою людиною усвідомлення того, що відбувається і розуміння себе в цілому. Оцінюючи неоднозначний вплив інтенсивності психічної напруженості на активність людини в екстремальних ситуаціях, слід зазначити, що всі межі (корисності, мотиваційності, максимуму переносимості):

- не однакові у різних людей;
- знаходяться в залежності від особливостей особистості, а не тільки від психофізіології та особливостей нервової системи людини;
- різні для різних дій: для простих (в основному - рухових) - підвищено (тобто ці дії, навички їх виконання більш стійкі), а для складних (що вимагають тонкого розрахунку, пов'язаних з вирішенням розумових завдань) - знижені;
- різні для різних видів діяльності: простих (переважно фізичних або виконавських) і складних (інтелектуальних, творчих): складні менш стійкі;
- знижуються під впливом стомлення, виснаження, страху, що передують невдачі, неготовності, розслаблення і др.;
- підвищуються під впливом цілеспрямованого їх зміцнення з особливих психолого-педагогічних технологій при екстремальній підготовці, а також сильній мотивації досягнення обов'язку, відповідальності, вищих почуттів патріотизму, колективізму, любові і т.д.

В окремих випадках під впливом інших психологічних причин можуть виникати парадоксальні феномени. В екстремальних ситуаціях будь-яка людина проявляє себе як особистість, у своїх головних, властивих йому особливостях. Головні особистісні особливості забезпечують повну самовіддачу людини у виникненні тієї актуальною психічної діяльності, яка забезпечує досягнення головних життєвих цілей, рішучий захист цінностей і якій приглушено все інше.

У цільних, соціально-розвинених і вихованих людей, які обрали гідний шлях у житті і добре підготовлених, при попаданні їх в екстремальні ситуації виникає психічна діяльність, для якої характерно:

- відсутність боротьби мотивів і установка на гідну поведінку, що відповідає головним життєвим цілям і ціннісним орієнтаціям, уявленням про борг, честь, гідність, совісті;
- спрямованість і рішучість у досягненні мети, віра в успіх;
- розуміння що відбувається, власних завдань і майбутніх дій;
- готовність до енергійних, рішучих, сміливим, мужнім, наполегливим, невідступним діям;
- оптимальна психічна напруженість;
- підвищена стійкість до ризику, небезпек;
- пильність, обачність і розумна обережність;
- зібраність і готовність до несподіванок;

- швидкість реакції на зміни обстановки;
- повне володіння собою.

Додатковими стимулами в досягненні і підтримці позитивного психічного стану і подоланні труднощів в особливо небезпечних і значущих для людини ситуаціях, виступають і такі почуття як гнів, злість, презирство, ненависть, лють. Однак вони можуть бути конструктивні тоді, коли направляються свідомістю, Надситуативним мисленням, соціально зрілими мотивами. Факти говорять і про те, що не дуже сильний страх перед фізичною небезпекою, загрозою покарання в разі поганих дій, засудження іншими людьми, громадською думкою, страх втрати авторитету і престижу та ін, позитивно позначається на мобілізації людини і додатку ним зусиль для належної поведінки.

Відомий вітчизняний психолог Л.П. Гримак пише: «регуляція поведінки за допомогою негативних емоцій є філогенетично більш ранньої і значною мірою орієнтована на уникнення особистих наслідків». Наведені характеристики психічного стану, нерідкі для екстремальних умов, свідчать не просто про позитивні зміни в психіці, а й у проявах достоїнств особистості в них. Це психологія особистості в екстремальній ситуації у своїх головних достоїнствах; це особливе особистісне стан, що виникає у багатьох людей - стан високого особистісно – діяльнісного настрою, зване в різних видах діяльності робочим, діловим, службово-бойовим або бойовим духом.

В останні роки помітно підвищився інтерес до проблем адаптації людини і особливо до екстремальних умов діяльності. Дана проблема останнім часом стала надзвичайно актуальною для всіх «силових» міністерств і відомств, так як професійна діяльність фахівців цих структур часто протікає в екстремальних умовах. Адаптація військовослужбовців до екстремальних умов професійної діяльності відрізняється від такої в мирних умовах.

Якщо у звичайних умовах основними адаптогенні факторами служать в основному природні чи соціальні умови середовища, то в умовах екстремальної діяльності на військових фахівців впливає цілий комплекс як несприятливих екологічних чинників, так і специфічних умов професійної діяльності, а також і ряд соціальних і психологічних факторів [4, с. 59].

Отже, основними факторами адаптації до професійної діяльності військовослужбовців є наступні:

- клімато-географічні фактори регіону, де здійснюється професійна діяльність (вплив на організм людини високих і низьких температур навколишнього повітря, гіпоксичного фактора при діяльності в умовах високо-і середньогір'я й ін);

- професійні фактори - хронічне психічне напруження, викликане реальною вітальною загрозою, багатодобові, ненормована навантаження, відсутність повноцінного відпочинку, додатковий вплив на організм військового фахівця, що експлуатує об'єкти техніки, фізичних і хімічних чинників (шуму, вібрації, різноспрямованих прискорень, продуктів ПММ, порохових газів);

- соціально-психологічні чинники – побутові незручності, пов'язані з особливостями розміщення, харчування та водопостачання, відносна сенсорна і інформаційна ізоляція, тривалий відрив від сімей, звичних умов життя та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александровский А.Ю. Социально-стрессовые расстройства – особая группа невротических и соматоформных нарушений // Материалы 12 съезда психиатров России. – М., 1995. – С. 142-144.
2. Вяткина В.А. Динамика пограничных форм нервно-психических расстройств у участников войны в Афганистане // Автореф. дис. канд. мед. наук. – М., 1991. – 19 с.
3. Лебедев В.И. Личность в экстремальных ситуациях. – М., Медицина, 1989. – 366 с.
4. Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях.- Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007, – 276 с.

Пічкуренко Сергій Іванович

доцент кафедри оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Кацан Любов Олексіївна

старший викладач кафедри оперативно-розшукової роботи Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В сучасних умовах реформування НП України та створення Національної поліції правоохоронці, вчені і експерти констатують, що протидія злочинності, зокрема організованих, в Україні стає все складнішим, оскільки злочинці постійно використовують у своїй протиправній діяльності не тільки сучасні технології, але й «удосконалюють» форми і методи протидії оперативним підрозділам кримінальної поліції України..

До блоку кримінальної поліції входить підрозділи карного розшуку, стратегічних розслідувань, боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, оперативної служби, оперативно-технічних заходів, виявлення небезпечних матеріалів та екологічних злочинів, протидії наркозлочинності (межрігіональний підрозділ), внутрішньої безпеки (межрігіональний підрозділ), кіберполіції (межрігіональний підрозділ), захисту економіки (межрігіональний підрозділ) [1].

Аналіз відомих нормативно-правових актів, щодо оперативно-розшукової та оперативно-службової діяльності вказаних підрозділів свідчить, що кожен з них здійснює комплекс оперативно-розшукових заходів у різних сферах життєдіяльності

нашої держави, серед яких головними є: охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, виявлення і розкриття злочинів загально-кримінальної спрямованості, розшук осіб, які їх учинили, документування протиправної діяльності учасників та членів ОГ і ЗО; забезпечення реалізації державної політики щодо захисту економіки та об'єктів права власності, виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки, у тому числі вчинених суспільно – небезпечними організованими групами та злочинними організаціями, які впливають на соціально-економічну і криміногенну ситуацію в державі та в окремих її регіонах, боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, які мають стратегічне значення для економіки держави, та серед посадових осіб органів державної влади і самоврядування; протидія корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією; забезпечення реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, учинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку; попередження та виявлення небезпечних (радіаційних, хімічних, біологічних, ядерних) матеріалів та пов'язаних з ними екологічних злочинів; забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, правопорушеннями у сфері суспільної моралі; розробка та реалізація програм протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та запобігання поширенню наркоманії, організація та проведення оперативно-розшукових заходів із виявлення і документування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, насамперед учинених злочинними групами осіб, які мають міжрегіональні та міждержавні зв'язки, особливо в їх організованих формах; забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в Національній поліції України, виявлення, попередження та припинення кримінальних правопорушень та корупційних діянь, що готуються або вчинені працівниками органів та підрозділів Національної поліції України, а також захист працівників Національної поліції України [2].

Підрозділи оперативної служби та оперативно-технічних заходів виконують доручення відповідних служб на проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, велику роль у забезпеченні діяльності підрозділів кримінальної поліції України відіграє психологічна підготовка оперативних працівників.

Психологічна специфіка оперативно-службової діяльності вказаних підрозділів визначається низкою чинників, знання і дослідження яких сприяє її розумінню у всій складності та повноті. До таких чинників належать; 1) детальна правова регламентація основних форм діяльності; 2) наявність владних повноважень і підвищеної відповідальності за прийняті рішення - їх важливість і суспільна значимість; 3) дефіцит часу; 4) протидія зацікавлених осіб; 5) різноманіття і творчий

характер розв'язання розумових (логічних і психологічних) завдань; б) виховний вплив здійснюваної діяльності

Основи психологічної роботи в Національній поліції України закладені в Законі України «Про Національну поліцію» [2], Положенні про Національну поліцію України [3], Наказі МВС України від 28 липня 2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», де визначаються психологічні якості особистості, ознаки психологічної стійкості та готовності до ефективного виконання оперативно-службових завдань[4].

Оперативно-розшукова діяльність із позицій психології є певною системою психологічних закономірностей, зв'язків і відносин, які стосуються різних аспектів цієї діяльності та особистості її суб'єктів та об'єктів, мають переважно психологічну природу й психологічно зумовлену змістовну структуру, підпорядковані загальним принципам і положенням психології та підвладні науково-практичним методам психологічного аналізу, діагностики й інтерпретації, а також психологічного упровадження та відповідної корекції при інтегруванні з іншими науково-практичними знаннями (соціальними, управлінськими, оперативно-розшуковими, кримінально-правовими, кримінально-процесуальними, криміналістичними, тощо) вони утворюють відокремлену галузь прикладної психології оперативно-розшукової діяльності ОВС [5,11].

Особливо слід наголосити на психологічному забезпеченні оперативно-розшукових заходів[6] та негласних слідчих (розшукових) дій [7] які застосовують оперативні працівники кримінальної поліції у сучасних умовах під час документування протиправної діяльності організованих груп та злочинних організацій [8].

Отже, є досить актуальними належна підготовка оперативних підрозділів кримінальної поліції, щодо вивчення психології суб'єктів і об'єктів оперативно-розшукової діяльності та психологічних аспектів застосування оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку це можливо лише при вмілому поєднанні знань практичних працівників та науковців у сфері психології та оперативно-розшукової роботи. Тому саме на цих питаннях зосереджена підготовка здобувачів вищої освіти для оперативних підрозділів кримінальної поліції в учбових закладах МВС України, зокрема національній академії внутрішніх справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Структура апарату Національної поліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/>

2. Закон України «Про Національну поліцію» // Документи Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2015 р. № 877 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п

4. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 28 липня 2004 р. № 842 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-04

5. Психологічне забезпечення оперативно службової діяльності працівників міліції. Ч. VI. Психологічна підтримка оперативно-службової діяльності кримінальної міліції. Навч. метод. Посібник /Д.О. Александров, Л.І. Казіміренко, Г.О. Юхновець та ін.; За заг. ред. Є.М. Моївєєва. – К.: Київський нац. Ун-т внутр. справ, 2007.-192с.

6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Документи Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. // Документи Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» // Документи Верховної Ради України : [сайт] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Приходько Ігор Іванович

начальник науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України, доктор психологічних наук, професор

ВІТЧИЗНЯНА СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ: СУЧАСНИЙ СТАН

Представники сил безпеки та оборони України з квітні 2014 р. щоденно виконують службово-бойові завдання (СБЗ) в окремих районах Донецької та Луганської областей нашої держави. Ця діяльність проходить в екстремальних умовах, вона відрізняється від інших видів професійної діяльності постійним нервово-психічним напруженням, фізичними перевантаженнями, високим ризиком для життя та здоров'я особового складу [1]. Невідповідність між складними професійними завданнями та здатністю особистості з ними впоратися призводить до професійного стресу (дистресу) та різних розладів адаптації як під час виконання СБЗ, так і після їх завершення [2, 3]. Вищевикладені особливості психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю вимагають використання сучасних науковообґрунтованих підходів до їх розроблення та практичного впровадження [4].

У вітчизняній науці за останні двадцять років вирішенню проблем психологічного забезпечення професійної діяльності в екстремальних умовах приділялася значна увага. Зокрема, це були дослідження: психофізіологічного забезпечення працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах

(М.С. Корольчук, 1997), морально-психологічного стану військ та його оцінки (М.Й. Варій, 1998), акмеологічного аспекту управлінської діяльності військових кадрів (О.Д. Сафін, 1998), теорії і практики психологічної допомоги потерпілим від катастроф (С.І. Яковенко, 1998), професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (ОВС) (В.С. Медведев, 1999), професійного стресу працівників ОВС (О.В. Тімченко, 2003), конфліктів у діяльності працівників ОВС та шляхи їх подолання (І.В. Ващенко, 2003) теоретико-психологічних засад управління персоналом ОВС (В.І. Барко, 2004), соціально-психологічних основ збереження психічного здоров'я військових (Є.М. Потапчук, 2004), психологічних закономірностей адаптації особистості до особливих умов діяльності (О.Р. Охременко, 2005), соціально-психологічного забезпечення функціонування аеромобільних військових підрозділів в умовах збройних конфліктів (В.В. Стасюк, 2005), психологічного впливу командира на підлеглих у військово-професійної діяльності (О.А. Матеюк, 2006), психологічних аспектів саморегуляції рятувальників (Г.С. Грибенюк, 2007), професійного розвитку фахівців екстремального профілю (В.О. Лефтеров, 2009), психології стресостійкості особистості (В.М. Корольчук, 2009), психології професійного становлення офіцера (В.І. Осьодло, 2013), психологічної безпеки фахівців ризиконебезпечних професій (І.І. Приходько, 2014), морально-психологічного забезпечення миротворчих підрозділів (В.І. Алещенко, 2014), акмеологічних аспектів розвитку правоохоронців (О.І. Кудерміна, 2014), екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайної ситуації (Н.В. Оніщенко, 2015) та багато ін. У працях науковців визначено основні принципи, методи, засоби, заходи, технології проведення психологічної роботи з персоналом ризиконебезпечних професій у звичайних та екстремальних умовах.

Проведений аналіз наукових досліджень з даної проблеми дозволив сформулювати власне визначення психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю, як системи психодіагностичних, психоформуєчих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, спрямованих на вивчення та розвиток у персоналу професійно важливих психологічних якостей, підтримання та відновлення позитивних психічних станів, необхідних для успішного виконання покладених завдань у звичайних та екстремальних умовах, збереження високого рівня психологічної безпеки, запобігання виникненню професійної деформації [5]. У загальному вигляді система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю представлена на рисунку.

Рис. Система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю

Невід’ємною складовою психологічного забезпечення є психологічний супровід професійної діяльності фахівців екстремального профілю, який є системою психологічних заходів, спрямованих на формування психологічної готовності та психологічної стійкості особистості до впливу стресових факторів, психологічної надійності під час виконання завдань в екстремальних умовах, запобігання виникнення негативних психічних реакцій та станів, надання необхідної екстреної психологічної допомоги, збереження та відновлення високого рівня психологічної безпеки особистості фахівців екстремального профілю. Вона складається з таких елементів: психологічна підготовка фахівців для здійснення професійної діяльності у звичайних та екстремальних умовах; цілеспрямований психологічний підбір фахівців для конкретної професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічна допомога та підтримка фахівців під час виконання професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічна діагностика особистості для

виявлення можливих ознак негативних психічних реакцій та станів після завершення професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічна допомога та психологічна реабілітація фахівців, які цього потребують, після завершення професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічна експертиза осіб, які цього потребують, для подальшого здійснення професійної діяльності в екстремальних умовах; психологічний моніторинг фахівців, які здійснювали професійну діяльність в екстремальних умовах, та виявлення осіб з ознаками ПТСР та інших психічних розладів.

Необхідно відзначити, що психологічна підготовка фахівців до екстремальної діяльності відрізняється в різних міністерствах у зв'язку зі специфічними завданнями та функціями, які вони виконують. Але основне завдання її полягає у цілеспрямованій психолого-педагогічній роботі, яка забезпечує належний рівень підготовленості фахівця та групи до зіткнення з особливими (екстремальними) ситуаціями службової діяльності та успішне подолання їх негативних наслідків при реалізації життєвих та професійних намірів [6].

Таким чином, сучасна система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю має загальні структурні елементи та завдання, але відрізняється наповненням заходів психологічної роботи з персоналом, пов'язаними зі специфікою виконання покладених завдань та функцій у звичайних та екстремальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходько І. І., Колесніченко О.С., Мацегора Я.В. Психологічний супровід службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України в екстремальних умовах. Честь і закон. 2014. № 3. С. 68-74.
2. Приходько І. І. Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України при проведенні антитерористичної операції. Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2015. № 2 (33). С. 35-39.
3. Психологічний супровід військовослужбовців, які виконують службово-бойові завдання в екстремальних умовах : метод. реком. Х. : НА НГУ, 2015. 68 с.
4. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. За заг. ред. проф. І. І. Приходька. Х. : НА НГУ, 2016. 571 с.
5. Приходько І.І. Сучасна система психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців екстремального профілю в Україні. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2017. Вип. 22. С. 214-227.
6. Екстремальна психологія : підручник. За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.

Садовнича Олександра Олександрівна

курсант 206 навчального взводу факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ САМОЗАХИСТУ В АГРЕСИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Зараз дуже актуальною є проблема самозахисту в нашому світі. Необхідно правильно навчитися вести себе в певних ситуаціях, при незрозумілій поведінці інших людей.

Психологічний захист - це зазвичай неусвідомлюваний процес усунення або послаблення психікою людини негативних, травмуючих або неприйнятних емоційних переживань [1].

Хулігани часто обходять стороною тих людей, які можуть за себе постояти. Ваш зовнішній вигляд повинен говорити про впевненість у своїх силах. Самозахист – це не тільки фізична готовність протистояти супернику. Це впевненість в собі і відмова стати жертвою. Впевнена поведінка не дає приводу для непорозумінь.

Саме як людина поводить себе на вулиці, її риси дають зрозуміти наскільки людина пристосована до агресивної поведінки, аморальних ситуацій.

Що треба робити в небезпечних ситуаціях:

- умійте вчасно побачити небезпеку;
- не чекайте, коли вам підкажуть, дійте самі;
- вчіться швидко приймати рішення;
- вчіться долати втома, страх, поганий настрій;
- будьте наполегливі і впertі в досягненні мети;
- вмійте підкоритися, якщо це необхідно;
- намагайтеся імпровізувати, знаходити нові рішення;
- не здавайтеся до кінця.

Чого не можна робити в небезпечних ситуаціях:

- не можна сподіватися на інших, чекати, що хтось прийде і все за вас зробить;
- не можна нервувати і метушитися;
- не можна впадати у відчай і панікувати навіть у самих, здавалося б, безнадійних випадках;
- не можна вирішувати питання силою, якщо є хоч маленька надія вирішити їх світом [2].

Важливо пам'ятати, що не треба бути скутим, завжди мати свою думку, не "йти на поводу" у інших, треба вміти себе показати. Це теж є дуже важливим фактором у психологічному самозахисту в агресивному середовищі.

Основною функцією психологічного захисту є "відмежування" сфери свідомості від негативних, травмуючих особистість переживань [1].

Психологія самозахисту:

1. Спробуйте знайти мирне вирішення конфлікту в самому його початку, коли агресор намагається знайти привід для зіткнення та нападу.
2. Заспокойтеся і не жестикулюйте, не грозить і не розмахуйте руками. Стійте рівно.
3. Спробуйте якомога швидше уявити мотиви нападу, що нападнику треба.
4. Намагайтеся тихо і тактично почати розмову, не злити нападника, звертайтеся на «Ви».
5. Переходьте на твердий рівний тон, спробуйте домовитися з нападником. Уважно слухайте кожне слово, підтримуйте постійний обмін фразами.
6. Не критикуйте дії нападника, не суперечте, не загрожуйте в його адресу.
7. Не уходьте поки нападник розмовляє з вами, не обертайтеся до нього спиною.
8. Якщо нападник вас притримує і справа йде до конфлікту, спробуйте зробити комплімент, відвернути увагу на нього самого.
9. У складній ситуації, коли починають конфлікт дві-три особи, визначте серед них лідера. Звертайтеся до нього поважно.
10. Якщо шансів домовитися немає, спробуйте відвернути увагу нападника і змусити його ослабити контроль ситуації, і нападайте першим, коли він найменше цього очікує. Використовуйте принцип несподіваності. Заради порятунку свого життя без коливань використовуйте всі можливі способи самозахисту [3].

Самосвідомість - не першочергова даність, притаманна людині, а продукт розвитку. При цьому самосвідомість не має своєї окремої від особистості лінії розвитку, а включається як сторона в процес її реального формування. В ході цього розвитку, по мірі того, як людина набуває життєвий досвід, перед нею відкриваються все нові сторони буття, здійснюється глибоке переосмислення життя. Даний процес його переосмислювання, що проходить через все життя людини, утворює найпотемніший основний зміст її сутності, визначає мотиви її дій і внутрішній зміст тих задач, які вона вирішує в житті [1].

А саме Ви, чи вмiєте захищати себе від агресивної поведінки? Це є дуже важливою рисою у сучасному світі. Наше суспільство стало настільки жорстким, що може "зламати" людину, яка не пристосована до таких умов. Обов'язково треба виховати в собі таку рису як самовпевненість, адже це є основною якістю, що буде потрібна по довгій та тернистій дорозі нашого життя. Також треба бути стриманим, не потрапляти в якійсь незрозумілі ситуації, не реагувати на всі прояви суспільства дуже близько до серця, тому що це може нанести дуже сильні травми до нашої свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічний захист, його призначення та види [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/12191010/psihologiya/psihologichniy_zahist_yogo_priznachennya_vidi.

2. Психологічні основи самозахисту [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://moyaosvita.com.ua/bzhd/psichologichni-osnovi-samozaxistu/>.

3. Єрмоєнко Е. Психологія самозахисту [Електронний ресурс] / Едуард Єрмоєнко // "Енциклопедія хортингу". – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://horting.org.ua/node/40999>.

Самойленко Олександр Олександрович

старший викладач кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького

Гула Віталій Вікторович

старший викладач кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ДІЙ В БОЙОВИХ УМОВАХ

Бойовий тренінг – форма психологічної підготовки, що являє собою особливим чином організовану взаємодію військовослужбовців в навчальному середовищі максимально наближеному до реальних бойових ситуацій, в процесі якого здійснюється цілеспрямоване формування професійної психологічної компетентності військовослужбовців до умов бою через оволодіння знаннями та набуття і відпрацювання професійних навичок до автоматизму.

Основними видами бойових тренінгів формування психологічної готовності до дій в бойових умовах американських військовослужбовців є:

1) бойовий тренінг подолання страху смерті – це тренінг, спрямований на подолання стійкості до вбивства. Щоб правильно підготувати воїна до бою, потрібно розуміти, що більшість учасників бойових дій злякаються до смерті. Як тільки кулі починають літати, а бійці «ховаються» в універсальну фобію людини, вони перестають мислити переднім мозком (та частина мозку, яка робить нас людиною) і починають мислити середнім мозком (примітивна інстинктивна частина) [2]. У конфліктних ситуаціях ця первісна обробка середнього мозку спостерігається в існуванні потужного опору щодо вбивства собі подібних – це ключовий чинник боротьби людей. Генерал С. Л. А.Маршалл (США) провів численні пост-бойові інтерв'ю у Другій світовій війні і дійшов висновку, що лише 15–20 відсотків окремих стрільців у Другій світовій війні вистрілили зі своєї зброї під впливом ворожого солдата [2]. Побідний бойовий тренінг дозволяє бійцям солдатам подолати стійкість до вбивства. Навчання у формі бойового тренінгу доречно проводити у стрільбі на цілі з використанням людських форм силуетних спливаючих цілей, які падають під час попадання і обов'язково у групі інших бійців, що просять допомогти подолати цілі, и прикрити власну спину, чи тримати контроль вогню в певному периметрі ведення бою тощо. Ці силуетні цілі, як

вважають військові фахівці, знецінюють солдатів до вбивства за допомогою психологічного процесу, що називається «кондиціонування» – з'єднання обстрілу зброї з зображенням за допомогою оперативного кондиціонування досягається зменшенням реакції страху, що впливає на первісну, середню мозкову обробку зляканої людини. Подібні тренування та базові методи навчання підвищили рівень вогню приблизно в 5 відсотків у Кореї та близько 95 відсотків у В'єтнамі [2]. Розуміючи ці основні психологічні концепції, американські командири проводять близько 2 тренувань під час навчань перед підготовкою до участі у бойових діях, щоб забезпечити бійців навичками боротьби з зазначеним страхом;

2) навчально-тренувальні заняття (військові навчання) у прямому ефірі – це форма занять з використанням людських цілей, імітацією крові і кишок, поранень, яких найчастіше військові зазнають в бою (американська форма навчання за системою Live-Tissue Training) [3]. Страх у бою є поширеним явищем, і боротьба напевно показує реальність смерті. Проте, страх і тривога зменшуються у бою після тренувального досвіду, коли солдати беруть участь у бойових навчаннях, коли військові підрозділи проводять жорстку і реалістичну підготовку в імітованих умовах битви. Бойове зміцнення військових під впливом створення навчальних середовищ, які нагадують поле битви з проведенням навчальних занять у прямому ефірі, використовуючи людські цілі, включаючи імітацію крові і кишок, поранень, яких найчастіше військові отримують в бою (ран від куль і фрагментів бомб) з підготовкою врятування життя колегам [4]. Подібне тренувальне середовище навчає військових швидко реагувати та адаптуватися до мінливих реалістичних сценаріїв умов та подій на полі бою;

3) тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни. Сімейна готовність означає бути готовим до ефективного руху викликів, пов'язаних із повсякденним життям, що переживає унікальний контекст військової служби. Підготовлені військові та їхні сім'ї розуміють проблеми, з якими вони можуть зіткнутися після того, як військовий повернеться додому з війни, знають про допоміжні ресурси, мають навички, необхідні для роботи з проблемами адаптації та самозабезпеченості, і використовують ці навички та ресурси для управління зазначеними ситуаціями. Тренінг психічного зміцнення та готовності до життя в сім'ї після війни сприяє активізації фізичним, емоційним, соціальним, сімейним та духовним силам як військових, так і членів їхніх сімей, які свідомо несуть відповідальність за власне благополуччя. Такий тренінг може проводитися в місцях дислокації військ, а також при військових частинах, за якими закріплені військові та члени їхніх сімей.

4) практичні заняття з духовно-патріотичної підготовки – це комплекс занять-дискусії, занять-обговорень стосовно ідеї обраності, переваги, впевненості в собі і в правоті своєї справи, гордості за свій рід військ тощо [1]. У програму навчання з духовно-патріотичної підготовки військовослужбовців повинні входити морально-духовні бесіди військових капеланів чи священників, спрямовані на підсилення їхньої віри в Бога та підвищення рівня моральності. Такі програми не повинні обмежуватися лише одними повчаннями, поясненнями і розповідями, потрібен

також особистий приклад керівництва, щоб серед керівного офіцерського складу було багато переконаних і віруючих, щоб у кожного з підлеглих не було обоження власного «Я», а було підпорядкування своєї волі – волі Божій. Морально-духовний підйом військовослужбовців можливий лише за умови, коли, піклуючись про фізичний розвиток тіла, вони не забувають і про свою душу. Такий підйом можливий в результаті власного прикладу широкій віри військового керівництва.

У перспективі цікавим міг би стати в нашій країні комплекс віртуально-конструктивних програм та ігрових навчальних посібників, пристроїв, симуляторів, онлайн та відео-тренінгів різних напрямків психологічної підготовки військовослужбовців, з метою передбачення і вирішення зростаючих потреб військових та їхніх сімей та збільшити їхню гнучкість та адаптаційні можливості, щоб забезпечення доступності програм психологічної підготовки та надання психологічних послуг там, де і коли вони потрібні найбільше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сыропятов О. Г. Медико-психологическое сопровождение специальных операций : учебно-методическое пособие. Москва : Издательство Litres, 2013. 270 с. URL: <http://gigabaza.ru/doc/148554-pall.html>.
2. Grossman D. On Killing II: the psychological cost of learning to kill I. International Journal of Emergency Mental Health. 2001. 3 (3). P. 138.
3. Reed W. Army Institute of Research U.S. Army Medical Research and Materiel Command, 10 Tough Facts About Combat : What Leaders Can Do To Mitigate Risk and Build Resiliency. Washington, DC : WRAIR Land Combat Study Team. URL: <http://slideplayer.com/slide/9322953>.
4. Walker M. Marine Corps Lifts Veil on Live Tissue Training' North County Times. August 2009. URL: <http://www.sandiegouniontribune.com/sdut-military-marine-corps-lifts-veil-on-live-tissue-2009aug08-htmlstory.html>.

Сіроха Лілія Вікторівна

аспірант кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОФЕСІЙНІ КРИЗИ ЯК ФАКТОР СТРЕСУ

Глобальна економічна криза, нестабільна суспільно-політична ситуація в державі, перманентні реформи в суспільстві зумовлюють негативні тенденції і труднощі в процесі професійної діяльності фахівців різних спеціальностей, зокрема працівників правничих професій. Такі труднощі можуть відчувати як молоді спеціалісти, котрі тільки розпочинають свій професійний шлях, так і досвідчені фахівці. Адже сьогодні юристи є представниками професійної сфери з найвищою конкуренцією, при цьому однією із головних проблем юридичної освіти є невідповідність знань та вмінь випускників юридичних факультетів та закладів

вищої освіти потребам юридичного ринку. Крім того, впродовж останніх років сфера правової діяльності в Україні перебуває в процесі реформування, що виступає істотним стрес-фактором для спеціалістів зі значним стажем професійної діяльності. Тож не дивно, що працівники правничих професій належать до групи ризику виникнення стресових станів, а отже, розвитку психічної дезадаптації, що призводить до соціально-психологічних порушень життєдіяльності, несприятливої динаміки змін особистості, сенсожиттєвих криз.

Статистичні дані свідчать, що досить часто фахівці-правники гостро переживають кризи професійної самореалізації внаслідок інтенсивних професійних змін, втрати орієнтирів, браку кваліфікованої психологічної допомоги у процесі професійного розвитку. Це особливо стосується діяльності працівників правоохоронних та судових органів, професійна діяльність яких відбувається в умовах підвищеної небезпеки, екстремальності, ненормованого робочого дня, а висока відповідальність за прийняті рішення та вчинені дії спричиняє виникнення станів емоційного напруження, фізичного та психічного виснаження, професійних стресів тощо. Крім того, це може активно проявлятися у фахівців правничих професій, які тільки розпочинають свій професійний шлях. Для них кардинально змінюється професійна ситуація розвитку. І дуже часто чинниками виникнення професійних криз є неспівпадіння реального професійного життя із очікуваннями, які має фахівець. Крім того, професійне становлення фахівця-правника є складним і тривалим процесом, який передбачає не лише поступовий перехід від одного етапу до іншого, а й виникнення професійних криз як наслідку накопичення зовнішніх і внутрішніх суперечностей. В зарубіжних дослідженнях наголошується про високий рівень стресу в поліції та його зв'язок з фізичними та психічними негативними наслідками. Вважається, що високий психологічний стрес негативно впливає не тільки на їхню здатність працювати, але й на особисту та міжособистісну сферу свого життя [1].

Загалом криза – це природна фаза розвитку будь-якої системи, але поряд з негативним моментом, вона може стати рушійною силою саморозвитку людських ресурсів. Криза, при широкому на неї погляді, так само потрібна системі (людині), що розвивається, як і стабільний стан. Кризу треба розглядати як переломний момент у розвитку системи, що дає простір новому витку психологічних змін. Кризовий стан змінює тенденції життєдіяльності системи, тобто порушує її стійкість, радикально її оновлює [2].

Саме ж слово «криза» має цікаве походження: грецькою воно означає «рішення», а у китайській мові позначається ієрогліфом, що складається з двох частин – «небезпека» або «страх» та «переломний момент» або «сприятлива можливість» [3]. На думку Л.С. Виготського кризи, або критичні періоди – це час якісних позитивних змін, результатом яких є перехід особистості на новий, вищий ступінь розвитку. Зміст кризи - це розпад ситуації розвитку, що склалася, і виникнення нової [4]. Але не всі науковці поділяють думку Л.С. Виготського. Наприклад, О.М. Леонтьєв вважав, що криза є болючим, гострим періодом у розвитку і не є обов'язковим симптомом переходу від одного стабільного періоду до

іншого, що неминучими є не кризи, а переломи, якісні зрушення у розвитку[5]. Криза, за О.М. Леонтьєвим, є свідченням того, що перелом не відбувся своєчасно.

Кризи часто супроводжуються нечітким усвідомленням недостатнього рівня своєї компетентності та професійної безпорадності. Ґрунтуючись на концепції професійного становлення особистості, кризи можна визначити як різкі зміни вектора її професійного розвитку. Нетривалі за часом, вони найбільш яскраво проявляються при переході від однієї стадії професійного становлення до іншої. Кризи у період дорослості протікають, як правило, без яскраво виражених змін у поведінці людини, але при цьому особистість може відчувати безпорадність, невпевненість у собі, відчай, так як в цей час відбувається зміни у смислових структурах професійної свідомості.

Професійна криза – це ситуація, в якій спеціаліст стикається з неможливістю реалізації у професійній діяльності власних мотивів, прагнень, цінностей з причини виникнення перешкод (найчастіше зовнішніх), подолати які, спираючись на свій минулий досвід, він не може. Така криза безпосередньо пов'язана з ціннісно-смісловою дезорієнтацією самої людини, відчуттям власної дисгармонійності, усвідомленням труднощів самореалізації в обраній професії, людина стає важко зрозуміти майбутні перспективи в професії. Крім того, глобальна економічна криза, що існує у нашому суспільстві лише поглиблює проблеми професійного становлення фахівців.

Кризи професійного життя відіграють важливу роль в професійному становленні особистості, вони пов'язані з перебудовою смислів особистості, з переорієнтацією цілей і звичайно змінами в соціально-професійній позиції. Проявами і наслідками професійної кризи є втрата мотивації до роботи і подальшого професійного вдосконалення, стресові стани, психосоматизація. Людина починає працювати не на повну силу, не має бажання підвищувати свою професійну кваліфікацію, замислюється над перекваліфікацією або зміною місця роботи.

У психологічних дослідженнях виокремлюють нормативні, ненормативні та наднормативні кризи. Вікові кризи вважають нормативними явищами, які є необхідними для нормального психологічного розвитку людини [6]. Кризи професійного розвитку особистості теж є закономірними, оскільки вони передбачають можливі шляхи подолання: з одного боку, криза може призвести до особистісної та професійної дезадаптації, коли фахівець не здатний упоратися зі своїми внутрішніми суперечностями, а з іншого – криза може спричинити подальший особистісний і професійний розвиток, це своєрідний шанс для людини перейти на вищий рівень професіоналізму. Результатом переживання кризи є певна метаморфоза особистості, її переродження, наповнення життя новим змістом, іншими цінностями, життєвою стратегією, формування нового образу «Я» [7].

Тому проблема психологічних криз у формуванні та функціонуванні особистості є досить актуальною для сучасної науки. Вивчення особливостей професійної кризи у сфері правничих професій, зокрема працівників правоохоронних органів, а також виокремлення і дослідження психологічних чинників їх подолання стають одним із нагальних завдань психологічної науки і

практики, яке вимагає пошуку дієвих засобів допомоги фахівцям як щодо обрання оптимальних методів виходу з кризового стану, так і щодо запобігання професійним кризам та їх негативному впливу на особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ravneet Kaur, Vamsi K. Chodagiri,¹ and Narasimha K. Reddi. A Psychological Study of Stress, Personality and Coping in Police Personnel. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3775045/>
2. Психосинергетичні особливості сталих та кризових періодів життя людини: монографія / М.-Л.А. Чепа, В.Ф. Маценко, Ж.М. Маценко, А.Д. Терещук [та ін.] ; за ред.. Чепи М.-Л.А. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 197 с.
3. Гроф С. Надличностное видение / Станислав Гроф. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 237 с.
4. .Виготський Л.С. Психологія розвитку дитини / Л.С. Виготський. – М.: Видавництво: Ексмо, 2003.
5. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. Психология эмоций [Тексты] / А.Н. Леонтьев // Под ред. В. К. Вилюнаса, Ю.Б. Гипенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С.168.
6. Балабанова Л. М. Особистість суб'єкта правоохоронної діяльності в аспекті динамічних перетворень у системі Міністерства внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Л. М. Балабанова. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/8/59/2136>. – Назва з екрана.
7. Акмеологический словарь / [под общ. ред. А. А. Деркача]. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 161 с

Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

СТРЕС І ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Діяльність поліцейського складна, відповідальна і передбачає високий рівень ризику, вона пов'язана з інтенсивними фізичними та психологічними навантаженнями. Тому діяльність поліцейського можна визначити як стресогенну.

Стрес (від англ. stress – тиск, напруження) – індивідуальна реакція організму людини на екстремальну ситуацію, яка вимагає певної перебудови функцій організму, його адаптації [1, с. 95].

Як ми знаємо, виділяють три стадії стресу: тривожність – стан підвищеного психологічного дискомфорту, переживання з приводу подій, які мають відбутися, стан невпевненості у своїх силах і можливостях, самонавіювання негативній думок. Адаптація – це період пристосування до нової ситуації, небезпеки, яка виникла.

Виснаження – це і є третя фаза стресу. Саме під час виснаження позитивний стрес переходить у негативний.

Значна частка стресових ситуацій пов'язана саме з професійною діяльністю. Особливо це стосується певних професій, зокрема, як ми зазначили, професії поліцейського.

Робота поліцейського постійно пов'язана з такими стресовими ситуаціями, як: недолік часу для прийняття рішення; необхідність одночасно обробляти велику кількість інформації; ситуації невизначеності; хронічна втома, виснаження, неможливість відпочити; недолік часу для особистого життя; конфліктне спілкування з керівниками та громадянами; низький рівень згуртованості у групі, негативна участь після дорожньо-транспортної пригоди, спілкування з раніше засудженими (рецидивістами); затримання злочинців; спілкування з тими, що повернулися із зони антитерористичної операції (АТО), а також участь самого поліцейського в АТО; при масових заходах (спілкування з агресивними людьми); застосування вогнепальної зброї; довготривале спілкування з неадекватними людьми; ситуації, що погрожують громадському порядку; спостереження за людськими втратами (смерть, поранення); ситуації, що погрожують життю поліцейського тощо.

Одним із наслідків професійного стресу є професійна деформація. Професійна деформація розглядається, як явище, що характеризується змінами властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки тощо), змінами рівня виразності професійно важливих якостей фахівця, що відбуваються під впливом змісту, умов, тривалості виконання діяльності та його індивідуальних психологічних особливостей [2].

Роботі поліцейського найбільш властиві такі види професійної деформації як правовий нігілізм та синдром «професійного вигорання».

Нігілізм (від лат. nihil - ніщо) – світоспоглядання та спосіб людського світовідношення, що містить інтенції заперечення, свавілля, відчаю, розчарування, недовіри тощо. Нігілізм виражається у запереченні свободи волі, могутності розуму, можливості пізнання, об'єктивності моралі, духовних підвалин буття, культурних засад, суспільного устрою, прав націй на самоідентифікацію та самовизначення, оптимістичних перспектив людської історії. Найчастіше він виражається через відносні форми, тобто скасовування або знецінення певного боку реальності, з метою піднесення інших. Акти негачії в нігілістичній свідомості пов'язані з усвідомленням людської неспроможності пояснити чи обґрунтувати всі підстави буття, а також з відчуттям непевності.

Нігілізм стає засобом переоцінки цінностей. В ньому існують дві позиції: “пасивна”, що базується в інтровертній поведінці, й “активна”, яка виходить з позиції сили, що здатна дієво перетворювати світ. Крім заперечення, нігілізму притаманні: здатність до “неантизації” (спосіб звільнення місця для легітимації нових моделей); песимістична іронія (метаісторичний спосіб оцінювання цивілізаційних процесів); інтелектуальна провокація (випробування цінностей); ситуація абсурду (відчуття відчуженості в світі); прояви гри (неупереджений спосіб

сприйняття дійсності в процесі відкриття шляхів свободи) [3, с. 425-426]. Тобто, правовий нігілізм – це невіра в закон та право.

«Професійне вигорання» – специфічний вид професійної деформації осіб, які під час виконання своїх робочих обов'язків тісно спілкуються з людьми. Цей синдром проявляється у почутті байдужості, емоційного виснаження (людина не може віддаватися своїй справі так, як це було раніше), у дегуманізації (розвиток негативного ставлення до людей (колег, клієнтів), у негативному самосприйнятті у професійному плані (відчуття свого непрофесіоналізму).

Звичайна повсякденна робота поліцейського – запорука спокою і порядку в державі та суспільстві. Формування стресостійкості поліцейського є завданням як держави (забезпечення належних умов роботи), психологів (проведення тренінгів тощо), так і самого працівника поліції (самовиховання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки: Навчальний посібник. Вид. 2-ге. доповнене та перероблене / [О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 138 с.

2. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України [Електронний ресурс]: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України № 354 від 15.05.2009 р. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0495-09>.

3. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

Суббота Спартак Олександрович

психоаналітик аналітичного дослідницького центру "Seetarget" м.Київ, кандидат психологічних наук

ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВИ СЕКСУАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ СЕКСУАЛЬНИХ ВІДХИЛЕНЬ

Проблема сексуального насильства все більше розглядається спеціалістами в контексті забезпечення продуктивної роботи та запобіжних заходів для працівників правоохоронних органів. Однак не так багато уваги приділяється темі вивчення глибинного мотиву та формуванню причин таких розладів, як перверсії (сексуальні девіації).

Вивчення даної теми є вкрай специфічним, на що вказує надзвичайно мала кількість спеціалістів в сфері психології, які займаються розвитком оцінки, запобіжних заходів та розкриття мотиву людей, що коять злочини на почві сексуальної пристрасті.

Тема формування та проявів сексуальної агресії розкривається в контексті психологічного розвитку особистості, травматизації, соціалізації та проміжних

аспектах, що обумовлюють схильність до насильницьких дій сексуального характеру.

Далі більше про самі перверсії.

Справжні сексуальні перверсії - сексуальні девіації, які стають для людини практично єдиним джерелом статевого задоволення (звичайний статевий акт якщо і можливий, то все одно не дає необхідних йому відчуттів і повної сексуальної розрядки), носять нав'язливий і примусовий характер, мають тенденцію до прогресування (почастішання перверсних сексуальних дій і поступового підпорядкування всього життя людини задоволенню спотвореного статевого потягу), виключають глибокі партнерські зв'язки, оскільки партнеру про водиться роль знеособленого сексуального подразника, необхідного для реалізації перверсних потреб. При цьому сильне сексуальне збудження і оргазм досягаються тільки строго певним чином, з використанням особливих ритуалів, що заміщають реальний коїтус фантазією або за допомогою незвичайної сексуальної "техніки".

При статевих збоченнях часто можливість відчувати статевий насолоду іншим шляхом різко обмежена або відсутня, а перверсні форми сексуальної поведінки поступово набувають примусовий, невідворотний характер. Людина втрачає вольовий контроль над своїми діями і перверсна сексуальність займає все більше місце в його житті. Так, поодинокі акти ексгібіціонізму з часом частішають і у важких випадках призводять до того, що пошук можливостей для здійснення ексгібіціоністських дій стає сенсом існування людини з даної перверсією і витісняє всі інші інтереси. Зростання частоти перверсних дій нерідко поєднується зі зниженням гостроти сексуальних переживань і одночасним посиленням дратівливості, відчуття порожнечі, почуття незадоволеності, що, в свою чергу, спонукає людину ще частіше вдаватися до перверсних сексуальних контактів, що приносить хоча б тимчасове полегшення.

Сексуальні переживання набувають характер непереборної хворобливої звички, нав'язливості, що має певну схожість з такими болючими пристрастями, як потяг до алкоголю або наркотиків. У людей з вираженим перверсним потягом поступово наростає соціальна непристосованість, ізоляція від навколишнього світу. Вони можуть відчувати свою неповноцінність, неспроможність, внутрішнє роздвоєння переживань. Нерідко з'являється почуття відрази до себе після зняття сексуального напруги.

Наростаючий і нерозв'язний конфлікт між перверсними способами статевого задоволення і загальноприйнятими сексуальними нормами часто призводить таких людей до психопатизації особистості, важким невротичних розладів і спроб самогубства. Однак можливі варіанти, коли перекручене статевий потяг настільки тісно пов'язане з деформованою особистістю чоло століття, що не викликає у нього серйозних душевних переживань і почуття провини за скоєне навіть після самого тяжкого сексуального насильства. Оскільки при перверсії фактично немає партнерства, сексуальні контакти характеризуються анонімністю та проявами проміскуїтету.

Жертва підбирається за ознакою наявності якихось суто зовнішніх сексуально збудливих символів, а його власні почуття і бажання повністю ігноруються. Вибір об'єкта для перверсних дій цілком залежить від характеру патологічного потягу. В одних випадках для реалізації перверсії потрібні особи певної статі, віку або статури, в інших головним сексуальним стимулом може з'явитися одяг або навіть запахи, іноді ж необхідні певні емоційні та поведінкові реакції людини (переляк, сором, заціпеніння або шалений опір гвалтівнику).

Для справжніх перверсій характерна періодичність наростання сексуального занепокоєння. Подібні імпульси у людей з проявами перверсій виникають періодично і можуть з'являтися в проміжках між періодами нормального сексуальної поведінки. Така людина часом починає відчувати сильне занепокоєння на тлі наростаючого сексуального напруження, яке вимагає негайної розрядки. В цей період значно зростає частота перверсних сексуальних актів.

Вважається, що у формуванні всіх сексуальних відхилень, включаючи і їх патологічні, перверсні форми, грає роль безліч біологічних і соціально-психологічних факторів. Мають значення несприятлива спадковість, гормональні порушення, органічні ураження головного мозку внаслідок пологової травми (перинатальна енцефалопатія), інтоксикації, перенесені нейроінфекції, різні спотворення психосексуального розвитку, в тому числі пов'язані з неправильним статевим вихованням, ізоляцією від однолітків, асоціальним оточенням, психічні розлади при шизофренії, епілепсії, тяжких психопатіях, органічних психозах і т.д. В основі перверсій найчастіше лежить поєднання кількох факторів, що негативно впливають на сексуальну сферу людини і перешкоджають становленню зрілої сексуальності.

Висновок, який можна зробити, беручи до уваги наукові знання про сексуальні девіації та насильство сексуального характеру:

Ми знаємо, що є певний механізм, певний сценарій та спосіб виконання, знаємо, що є моменти наростання агресії та прояви сексуальної агресії в соціальній поведінці. Ці знання можуть служити для більш детального вивчення мотиву, способу скоєння злочину та розумінню формування відхилення у злочинців, які коять сексуальне насильство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сексопатология: Справочник / Под ред. Г.С. Васильченко. М. : Медицина, 1990.
2. З. Фрейд. Навязчивость, паранойя и перверсия. – СПб: Азбука, 2015.
3. С. Гончар. Кое-что о сексуальных перверсиях.
4. Е. В. Троценкова. Нарушения психосексуальных ориентаций.
5. Джойс МакДугалл. Первосцена и сексуальные перверсии. – 1972.

Тарановська Альона Олегівна

провідний спеціаліст Інгулецького районного у місті Кривому Розі відділу державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Дніпропетровській області

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ СТРЕСУ

Спілкування – це взаємодія людей між собою, як необхідна потреба для взаємозв'язку, під час якого відбувається обмін інформацією та досвідом. Процес спілкування має багатогранну психологічну складову. Це специфічний суб'єктивний спосіб буття суспільства.

Професійне спілкування – це комунікативні якості, властиві професіоналу, людині, що має значний досвід та високі освітні стандарти, на відміну від дилетанта. Професійне спілкування має низку завдань визначеної діяльності, зокрема, це важливий засіб і умова досягнення необхідних професійних цілей, прийом і перетворення певного впливу. Досить часто в науковій літературі використовується поняття «ділове спілкування» та вживається як синонім до «професійного спілкування». Ділове спілкування як різновид формального спілкування, тобто з чітко встановленими ролями, регламентоване за формою і змістом та підпорядковане соціальним нормам.

Юридична діяльність має на меті досягнення соціально значущих результатів, що можливо лише у системі «суб'єкт – суб'єкт». Відповідно успішність такої діяльності залежить від вміння правильно та професійно будувати процес спілкування з представниками різних верств населення. Сфера професійної діяльності працівника органів внутрішніх справ характеризується ситуаційністю постійно змінних оточуючих умов.

Спілкування для правоохоронців це важливий процес, що забезпечує успішне виконання ними службових обов'язків і завдань, а також дозволяє надавати чи отримувати необхідну інформацію, демонструючи готовність і здатність надавати якісні професійні послуги. Комунікативна функція правоохоронця має на меті ще й емоційно виразне спонукання до вчинення (або не вчинення) особою певних дій. Існує дві позиції орієнтації спілкування: орієнтація на контроль і орієнтація на розуміння. Перше виражається у прагненні домінувати під час взаємодії, бажанні контролювати, керувати ситуацією та поведінкою інших. Друге, орієнтація на розуміння, характеризується прагненням зрозуміти всі обставини ситуації та поведінку людей в ній, при цьому зберігається рівність партнерів по спілкуванню, завданням є досягнення згоди й домовленості всіх сторін, уникаючи конфліктів.

В цілому, юридичній діяльності притаманний конфліктний характер. Професійна діяльність юриста, зокрема працівника правоохоронних органів, носить досить напружений, відповідальний характер та має підвищену стресогенність. Відомий канадський фізіолог Ганс Сельє визначав стрес як реакція людини на подію. Це шкода, завдана нашому організмові у відповідь на наш життєвий досвід.

Стрес є загальним адаптаційним синдромом і розглядається як емоційний стан, що виникає в умовах ризику, необхідності швидко і самостійно приймати рішення, вміння правильно реагувати на загрозу. Впевнено можна погодитись, що такі «сюрпризи» досить поширені у роботі правоохоронців. Професійна психологічна травматизація є неминучим явищем під час виконання правоохоронних обов'язків.

За родом своєї діяльності, правоохоронці мають справу з представниками різних верств населення, що можуть перебувати у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, мати складні життєві обставини і досить часто спілкуються на підвищених або принизливих тонах. В умовах стресу можлива різка зміна характеру комунікативної діяльності людей, що супроводжується емоціями гніву, ярості, тривоги, жаху тощо. Екстремальні умови професійної діяльності із психологічної точки зору характеризуються сильним посттравмуючим впливом подій і обставин на психіку працівника. Цей вплив може бути могутнім й однократним, а може інтенсивним і багаторазовим, потребуючим періоду адаптації до постійно діючих джерел стресу. Загалом, такі впливи провокують стресові стани, що в більшості випадків переходять у стійкі стресові розлади, що потребують психологічної корекції у фахівців, але це вже є актуальним завданням системи правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пам'ятка працівника Національної поліції України: Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 52с.
2. Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення: матеріали «круглого столу» від 24 листопада 2016 р. / за заг. ред. Гуменюк Л.Й., Козирєва М.П. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. – 296 с.
3. Основні стратегії регуляції професійного стресу, корекція стресових станів, 2010 р. / Кравченко О.В. – Проблеми екстремальної та кризової психології, вип.7. – С. 227-238.
4. Професійне спілкування в юридичній діяльності, 2006 р. / Радомський І.П. – Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». № 2(17). – С. 130 – 134.

Товма Ігор Миколайович

заступник начальника мовного відділу, начальник мовного відділення Національної академії Національної гвардії України

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ОПЕРАТИВНОМУ ШТАБУ З ОЦІНЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ НА СИЛОВІ ДІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Узагальнення одержаних результатів та їх апробація дозволяють сформулювати такі практичні рекомендації оперативному штабу щодо оцінювання та прогнозування суспільно-політичної обстановки для прийняття рішення з доцільності силових дій в екстремальних умовах з припинення заворушень [1; 2; 3]:

1. Для здійснення оцінювання і прогнозування рівнів складності та змінюваності суспільно-політичної обстановки (СПО) у регіоні й районі виконання службово-бойових завдань (СБЗ) під час підготовки до виконання службово-бойових дій необхідно постійно здійснювати її моніторинг, оцінювання і прогнозування, особливо при зміні рівня її складності та змінюваності.

2. Оцінювання і прогнозування рівнів складності та змінюваності СПО під час підготовки до виконання СБЗ доцільно здійснювати за допомогою методики, яка передбачає послідовне виконання оперативним штабом таких дій:

- визначення факторів, умов, подій, процесів, явищ у суспільстві, які впливають на рівні складності та змінюваності СПО;
- кількісний аналіз факторів, умов, подій, процесів, явищ у суспільстві, які позитивно і негативно впливають на рівні складності та змінюваності СПО;
- оцінювання рівнів складності та змінюваності СПО;
- прогнозування рівнів складності та змінюваності СПО;
- підготовку пропозицій на силові дії з урахуванням рівнів складності та змінюваності СПО.

3. Визначення оперативним штабом факторів, умов, подій, процесів, явищ, які впливають на рівні складності СПО у регіоні й районі виконання СБЗ доцільно здійснювати експертним методом з використанням «Анкети визначення ваги впливу факторів на рівні складності суспільно-політичної обстановки в регіоні, районі виконання службово-бойових завдань». Це дозволяє встановити суб'єкти соціально-політичних відносин (джерела), фактори які впливають на рівні складності та змінюваності СПО у регіоні й районі виконання СБЗ й канали розповсюдження впливів до об'єкту (споживача).

4. Здійснення кількісного аналізу оперативним штабом факторів, умов, подій, процесів, явищ у суспільстві, які впливають на рівні складності та змінюваності СПО доцільно здійснювати також за допомогою «Анкети визначення ваги впливу факторів на рівні складності суспільно-політичної обстановки в регіоні, районі виконання службово-бойових завдань» шляхом надання експертами ваги

(факторам, джерелам, каналам, об'єктам впливу), яка дозволяє встановити важливість факторів СПО, вагомість джерел впливу, спроможність каналів та чутливість об'єкту впливу з метою надання характеристики умов впливу факторів СПО на її напруженість у регіоні й районі виконання СБЗ.

5. Оцінювання оперативним штабом рівнів складності та змінюваності СПО у регіоні та районі виконання СБЗ дозволить йому за допомогою запропонованого нами «Способу оцінювання та прогнозування рівнів складності та змінюваності суспільно-політичної обстановки для прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень» здійснити якісний аналіз вагомості суб'єктів суспільно-політичних відносин, співвідношення їх сил, визначити соціально-політичні інтереси і цілі сторін, надати якісну оцінку реальним соціально-політичним подіям, процесам, явищам та тенденціям їх розвитку з метою визначення соціально-політичної напруженості між суб'єктами соціально-політичних відносин, рівнів складності та змінюваності СПО, а також впливу на оперативну обстановку та прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень.

6. Прогнозування оперативним штабом рівнів складності та змінюваності СПО у районі виконання СБЗ необхідно також здійснити за допомогою «Способу оцінювання та прогнозування рівнів складності та змінюваності суспільно-політичної обстановки для прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень». Використання способу дозволить спрогнозувати тенденції розвитку взаємодії або протистояння суб'єктів суспільно-політичних відносин, спрямованість соціально-політичних інтересів і визначеність цілій сторін, тенденції розвитку соціально-політичних подій, процесів, явищ з метою визначення соціально-політичної напруженості між суб'єктами соціально-політичних відносин, рівнів складності та змінюваності СПО у регіоні й районі виконання СБЗ на протязі певного часу, а також впливу на оперативну обстановку та прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень.

7. Отримані дані за результатами вирішення завдань оцінювання і прогнозування дозволять підготувати пропозиції на доцільність силових дій з припинення заворушень за участю Національної гвардії України.

За результатами розгляду розроблених практичних рекомендацій щодо оцінювання та прогнозування суспільно-політичної обстановки для прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень можна зробити такі висновки:

1. Реалізація завдань першої і другої частин розроблених практичних рекомендацій дозволяє визначити фактори, умови, події, процеси, явища у суспільстві, які впливають на рівні складності та змінюваності СПО у регіоні й районі виконання СБЗ та здійснити їх кількісний аналіз.

2. Оцінювання та прогнозування рівнів складності та змінюваності суспільно-політичної обстановки в районі виконання СБЗ здійснюється шляхом вирішення завдань третьої та четвертої частин розроблених рекомендацій та способу і передбачає якісний аналіз вагомості суб'єктів суспільно-політичних відносин, співвідношення їх сил, визначення соціально-політичних інтересів і цілей сторін, надання якісної оцінки реальним соціально-політичним подіям, процесам, явищам

та тенденціям їх розвитку з метою визначення соціально-політичної напруженості між суб'єктами соціально-політичних відносин, рівнів складності і змінюваності СПО та прогнозування рівнів складності та змінюваності СПО для прийняття рішення на силові дії з припинення заворушень.

3. Підготовка пропозицій о доцільності силових дій з припинення заворушень здійснюється з урахуванням значущих факторів СПО та станів суб'єктів соціально-політичних відносин.

4. Використання розроблених практичних рекомендацій оперативному штабу дозволяє йому адекватно ситуації приймати рішення на силові дії з припинення заворушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічна підготовка та адаптація військовослужбовців Повітряних Сил до ведення бойових дій (на основі досвіду антитеристичної операції): [Текст] / А.М. Алімпієв, В.С. Афанасенко, В.І. Пасічник та ін. – Х.: ХНУПС, 2017. – 358 с.

2. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: підручник / І.І. Приходько, І.І. Ліпатов, Л.Ф. Шестопалова та ін. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2011. – 336 с.

3. Морально-психологічне забезпечення дій формувань Національної гвардії України [Текст]: навч. посіб. / І. І. Ліпатов, В. І. Пасічник, С. Л. Ліпатова, І. М. Товма. – Х. : Національна акад. НГУ, 2017. – 173 с.

Турбін Данило Олексійович

курсант 206 навчального взводу факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ЙОГО ПРИЧИНИ

Актуальною залишається проблема професійного стресу поліцейських та дослідження його причин, що дозволить розробити шляхи його подолання.

Причинами професійного стресу можуть бути як фізичні, так і психологічні чинники, причому як реально існуючі, так і передбачувані. Фізичними стрессорами можуть бути несприятливі зовнішні впливи трудової діяльності: підвищене фізичне навантаження, погана розробка ергономічних складових і т.д. До психологічних стрессорам відносяться: підвищена відповідальність, недолік або надлишок інформації, невизначеність ситуації, підвищена мотивація, тимчасової дефіцит, часта або швидка перебудова стратегій поведінки в ході сформованої ситуації, незадоволеність кар'єрним зростанням, підвищена конфліктність в колективі і т.д. [1].

Причини стресу, які пов'язані з професійною діяльністю досліджуються вже тривалий час, і перелік потенційних чинників, що можуть викликати стрес, досить довгий. Більшість науковців, у тому числі Я.В.Крушельницька, схильні виділяти фізіологічні (надмірне фізичне навантаження, висока або низька температура, шум та ін.) і психологічні стресори, які поділяються на інформаційні (інформаційне перевантаження, нехватка інформації) та емоційні (небезпека, гнів, образа) [2].

Оновлення принципів діяльності працівників поліції вимагає швидкого пристосування до нових інформаційних та соціальних вимог. Але такі оновлення мають не, що інше як негативні наслідки, які згодом відображаються на змінах в організмі людини, а саме в психології. Виходячи з цього, надзвичайно актуальною проблемою є пошук шляхів регуляції стресових ситуацій. Саме тому постають питання подолання професійного стресу навіть психологічними засобами [3].

У ході професійної діяльності багато якостей людини залишаються незатребуваними, викликаючи внутрішньо особистісний стрес. Це сприяє розвитку професійних акцентуацій – надмірно виражених якостей, які негативно позначаються на діяльності та поведінці фахівця. Дослідники вказують, що багаторічне виконання професійної діяльності у разі хорошої адаптивності особистості повинно супроводжуватися особистісним і професійним ростом, задоволеністю працею і підвищенням продуктивності [1].

Практично будь-які аспекти трудової діяльності можуть стати причиною стресу, якщо вони оцінюються суб'єктом діяльності як такі, що переважають його можливості справитися з ними [2].

Причини стресу, що виникає у поліцейських, можуть бути різними, наприклад, загроза власному здоров'ю чи життю, смерть або поранення напарника, складний графік роботи, робота понад встановлений час, несприятливі умови праці, конфлікти на роботі, зміна місця роботи, незрозумілість або некоректність поставлених завдань тощо. Всі ці фактори викликають стрес і впливають на продуктивність робочого процесу та життєдіяльність загалом [4].

Специфіка реагування особистості на різного роду стресові ситуації найчастіше виявляється у двох протилежних стилях: проблемно-орієнтованому та суб'єктивно-орієнтованому [5]. Так, особи, які дотримуються першого стилю, аналізують проблему, що виникла, планують шляхи її вирішення, а головною ознакою цього стилю є самостійне вирішення проблеми. Індивіди з іншим стилем демонструють емоційне реагування на ситуацію, яке майже не призводить до конкретних дій, спрямованих на вирішення складної ситуації; як правило, людина з таким типом стресоподолання намагається не думати, не звертати увагу на проблему, вона може відволікатися розвагами, алкоголем, наркотиками, так званім «заїданням» власних проблем та переживань [6].

Професійні стреси є чинником, який негативно впливає на здоров'я людини, на якість праці та загалом на ефективність людської діяльності. Недостатній розвиток адаптивних здібностей до стресу, невміння регулювати своє психічне і психофізіологічне здоров'я може стати джерелом серйозних негативних наслідків для психічного і фізичного здоров'я. Та для того, щоб передбачити

стрес або подолати його та його наслідки, потрібно знайти самому або за допомогою психолога відповідні ресурси для подолання стресу та вчасно їх використати [4].

Підсумовуючи зазначимо, причинами професійного стресу є фізичні та психологічні чинники. Перелік потенційних чинників, що можуть викликати стрес, досить довгий, загроза власному здоров'ю чи життю, смерть або поранення напарника, складний графік роботи та інші фактори. Варто зазначити, що будь-які аспекти трудової діяльності можуть стати причиною стресу. Стрес негативно впливає на стан здоров'я людини. Для його подолання необхідно звернутися за допомогою до психолога, який допоможе розробити стратегію подолання стресу, або розробити таку стратегію самому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Професійний стрес. Види професійного стресу. Причини його виникнення і протікання [Електронний ресурс] // Підручники для студентів онлайн – Режим доступу до ресурсу: https://stud.com.ua/25478/psihologiya/profesiyniy_stres_vidi_profesiynogo_stresu_prichi_ni_yogo_viniknennya_protikannya.

2. Самолук Н. М. Професійні стреси: причини та методи запобігання [Електронний ресурс] / Н. М. Самолук – Режим доступу до ресурсу: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/18342/1/164-174.pdf>.

3. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції / Д. О. Александров. // Юридична Психологія. – 2016. – №1. – С. 129–140.

4. Діброва А. А. Ресурси подолання стресу працівників правоохоронних органів / А. А. Діброва // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції) – Кривий Ріг, 2018. – С. 42–44.

5. Панасенко Н. М., Войтович М. В. Психологічні особливості подолання особистістю життєвих криз / Н. М. Панасенко, М. В. Войтович // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 16. – С. 126-135.

6. Бацилева О. В. До питання про детермінанти стресоподолання та стресостійкості особистості у сучасних умовах життєдіяльності / О. В. Бацилева, І. В. Пузь // Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції) – Кривий Ріг, 2018. – С. 10-13

Федоренко Ольга Борисівна

викладач кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат філологічних наук

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТА УКРАЇНСЬКОГО ЛІДЕРА (НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ПРО КОШОВОГО ОТАМАНА-ХАРАКТЕРНИКА ІВАНА ДМИТРОВИЧА СІРКА)

У народній пам'яті найвизначнішим козаком-характерником залишився непереможний та непередбачуваний кошовий отаман Іван Дмитрович Сірка (1610–1680). Відповідно до фольклорних джерел про кошового-характерника Сірка згадували історики XIX ст. Зокрема, Д. Бантиш-Каменський, посилаючись на «Історію Русів», писав, що Сірко був хоробрим, підприємливим, цураючись корисливості, вигравав битви навіть на чолі малого війська, тож татари, утікаючи, називали кошового «руським шайтаном» (чортом), лякали його йменням своїх дітей, однак у спірних питаннях зверталися до нього, вважаючи – «що скаже Сірко, так тому і бути» [1, с. 315].

Історики XIX ст. С. Мишецький, Н. Марковін, Д. Яворницький також указали на авторитет, харизму і навіть сакральність Сірка після його смерті: у легендах і переказах розповідається, що запорожці возили із собою тіло і руку отамана задля слави і перемоги. Здатність Сірка впливати на перебіг подій і після смерті дослідники пояснюють так: за життя правою рукою Сірко тримав зброю, тому навіть після смерті його рука помагала козакам [6, с. 118].

А. Кащенко в публіцистично-історичній праці «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове» (1917) виокремлює Івана Сірка як «великого» характерника, наділеного екстрасенсорними здібностями – «замовляти ворожі кулі, одводити ворогам очі й таке інше» [2, с. 203].

В історичних есе «Козацькі вожді України» (1998) Б. Сушинський відзначає неабияку волю Івана Сірка, адже отаман міг підкорювати собі козацьку спільноту, заговорювати поранення, виживати і залишатися невразливим за надскладних обставин, що не під силу іншим [7, с. 541]. Тому пам'ять про характерництво кошового Івана Сірка зберігається і в XXI столітті – люди й сьогодні вшановують його «сторожову» могилу. Про це В. Чемерис розповідає у своїй статті, зокрема – історію перепоховання славетного кошового: «І тоді в Капулівці пронісся клич дзвоном на сполох: не віддамо Сірка! Та й допоки ж тривожити його кості? А Сірко не просто отаман, а – характерник. До тих, хто прийде до нього зі злом, він злом і віддячить» [12, с. 148].

Образ Івана Сірка як нездоланного воїна-характерника уславлено в народних легендах і переказах, де, зокрема, розповідається, що «превеликий характерник» наперед знає всі задуми ворога і заздалегідь готує військо і зброю. Тому серед турків Сірка називають шайтаном [8, с. 63]. Послугуючись фольклорними та історичними джерелами, Володимир Малик у романі «Таємний посол» (1977) показав кошового справжнім героєм, який перемагає в численних боях і здобуває

славу непоборного вояки. Одне ім'я Сірка лякає ворогів – вони розвертаються назад, дізнавшись, що попереду Урус-шайтан («руський чорт»), як називають Сірка бусурмани [4, с. 342].

Розкриваючи проблему ролі особистості в історії, Юрій Мушкетик у романі «Яса» (1987) подав приклад вірного служіння Україні: кошовий отаман Запорозької Січі Іван Дмитрович Сірко воює не заради власної вигоди, не задля слави своїх козаків-побратимів, а вболіває за весь український народ [5, с. 473]. Письменник розповідає, що характер козацького лідера зміцнили страждання і вболівання за рідний край. Герой стає виваженим, розсудливим і мудрим. Все ж зовні суворий Сірко в душі залишається добрим і щирим, проявляє життєву снагу та любов [5, с. 197]. Разом з тим кошовий Сірко в романі – людина високих моральних якостей і надзвичайно сильної волі, тож «люди нечесні відчували його внутрішній прищур, зневагу, силу й врешті торопіли перед нею» [5, с. 64].

Митець зауважив, що Сірко міг прозирати майбутні події. Цю незвичайну рису Сірка автор розкрив в епізоді прощання кошового з його джурою Лавріном, якого любив як рідного сина (тоді відчув, що більше не побачить його); і коли кошовий залишив життя Мазепі з думкою, що він ще прислужить Батьківщині [5, с. 79, 205].

Ю. Мушкетик показав Івана Сірка досвідченим стратегом, який може надихнути козаків на перемогу, передбачити хід бою і навіть відчути настрої супротивника. Сірко розуміє важливість досягнути влучний момент нападу на ворога, вчасно завдати удару. Тоді все військо відчує впевненість провідника, зрозуміє його задум і діятиме одним пориванням. Тільки так гарантована перемога у ще не розпочатій битві [5, с. 449].

У трилогії «Засвіти», «Між орлами і півмісяцем», «Під Савур-могилою» (1990–1993) А. Химко розкрив неоднозначне ставлення до характерництва Сірка. Наприклад, своєю блискучою перемогою в поединку Іван Сірко викликав щире захоплення друзів і однодумців, але одночасно – задрість та злобливу неприязнь лжепобратимів і ворогів [11, с. 202]. Унікальні риси («відчайдушна сміливість», «затятість характеру», «безперервна абсолютна чесність») кошового водночас стають і причиною ворожості і, як наслідок, фізичних нападів на нього навіть самих козаків, а також підступних провокацій-випробувань з боку козацької старшини. Автор змоделивав історичну епоху, психологічно вмотивувавши думки і вчинки персонажів: деякі козаки вкрай не задоволені тим, що досягненнями Сірка вимірюють можливості інших [9, с. 185]. Крім того, митець зауважив, що високих загальносуспільних цілей Сірка не розуміли, а отже, далеко не завжди підтримували, вважаючи, що кошовий веде козаків у бій не задля порятунку людей, а заради інтересів козацької верхівки [11, с. 68]. Цю думку немов продовжив В. Кулаковський – герой його однойменного роману Іван Сірко розповідає-згадує, що зрадники («перевертні») намагалися вбити його [3, с. 283].

Відповідно до фольклорних джерел письменник зазначив, що в уявленні полонених татар характерництво Сірка є результатом його «домовленості» з

потоїбічними силами. Татари вірять, що демонічний шайтан, який сидить в Сіркові, вказує йому час і місце майбутньої битви [11, с. 119]. Ці легенди «підтвердила» звістка про нову перемогу Сірка в поході [11, с. 182]. Крім того, характерництво героя автор розкрив і через сприйняття персонажів-козаків, які вірять: «Сірко – справжній від Бога характерник-передбачник, коли зумів лише своїм іменем “шайтан” паралізувати спагіїв» [11, с. 347, 405].

Автор подав роздуми героя над легендами про його унікальність та особливе призначення, самоаналіз витоків власного характерництва. Так, Сірко замислюється над своєю життєвою місією – для чого він вижив у багатьох січах, чому народився шульгою-ліваком? За авторською версією, кошовий вважає себе пересічним, адже, як і всі, боїться смерті, однак, очікуючи її, Сірко завжди готовий захищатися і водночас не зважати на смерть. Ватажок вправно приховує від козаків і ворогів цей страх у нестримності вчинків [10, с. 316]. Митець спробував пояснити мотиви діяльності козацького лідера. Усвідомлення Сірком його неспроможності врятувати любиму сестру з полону призводило до сумнівів щодо права називатися «характерником» і бути гідним пошани, хоча він і визволив багато тисяч людей [10, с. 324].

Власну художню версію життєпису героя подав В. Кулаковський у романі «Іван Сірко» (1992). За допомогою історичного екскурсу в минуле митець зауважив, що завдяки тренуванням хлопець стає фізично і психологічно загартованим, учиться долати власний страх. Проявивши виняткову рішучість, юнак рятує односельців від нападу татар [3, с. 26]. Розповідаючи про фізичні вправи Сірка в козацькому зимівнику, автор підкреслив його волю – хлопець терпляче продовжує заняття, не зважаючи на синці, тому він навчився влучно стріляти, уникати і вчасно завдавати удару під час бою [3, с. 33]. Своїми вміннями Сірко значно випереджає інших, а це обумовило соціальне просування козака – його обирають десятником, а з часом і сотником [3, с. 58].

Герой роману «Іван Сірко» згадує велику перемогу під час походу на Крим: «Хан, мурзи й беї знову тікали від нас без оглядки» [3, с. 213]. Письменник показав вплив Сірка на ворогів в епізоді морської виправи: зустріч із «урус-шайтаном» фізично, а головне, психологічно паралізувала капудан-пашу, який «опустив ятагана <...> і заляк на місці, вражений зустріччю з грізним суперником» [3, с. 286].

Романіст зауважив знання ватажком людської психіки, його неабияку інтуїцію та духовність – на січових радах Сірко заступається за скривджених, розгадуючи лукаві задуми і застерігаючи козаків, аби не велися на вмовляння зловмисників [3, с. 60]. І задля переконливості В. Кулаковський «доручив» розповідь літописцю, який визнає, що Сірко може з півслова розрізнити правду від брехні. Тому літописець Михайло Дидаскал і поважає кошового за його розум і кмітливість, за сміливість і людяність, а найперше – за справедливість. Крім того, автор зазначив, що в уявленні літописця Сірко – далекоглядний провидець [3, с. 6–7]. Здібність Сірка передбачати події митець підтвердив в епізоді зустрічі кошового з Юрасем Хмельницьким: Сірко із сумом подивився на недолугого сина великого Богдана, і йому одразу стало боязно за майбутнє України і Січі [3, с. 125].

Отже, письменники ХХ століття (В. Малик, Ю. Мушкетик, А. Химко, В. Кулаковський та інші) вивчили й художньо осмислили фольклорні та історичні джерела – змалювали кошового-характерника Івана Сірка великим полководцем, визнаним лідером козацтва і всього українського народу, непереможним воїном, сильною духом людиною, яка могла передбачити майбутнє, володіла рідкісними унікальними рисами і незвичайними характерницькими здібностями, які розвивала в собі упродовж життя й застосовувала на благо рідного народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства / Дмитрий Николаевич Бантыш-Каменский. – К. : Час, 1993. – 656 с.
2. Кащенко А. Ф. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове / Андріан Феофанович Кащенко ; упор. М. А. Шудря. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 494 с.
3. Кулаковський В. М. Іван Сірко : роман / Віталій Михайлович Кулаковський. – К. : Молодь, 1992. – 320 с.
4. Малик В. Таємний посол : роман. У 2 т. Т. 1 / Володимир Малик. – Х. : Євроекспрес, 2000. – 464 с.
5. Мушкетик Ю. М. Яса : роман / Юрій Мушкетик ; післямова В. Смоля. – К. : Рад. письменник, 1987. – 597 с.
6. Павленко І. Я. Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини: буття у просторі і часі : монографія / Ірина Яківна Павленко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – 243 с.
7. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX століть. Історичні есе. У 2 т. Т. 1 / Богдан Сушинський. – 2-ге вид., доп. – Одеса : «ЯВФ», 2006. – 592 с.
8. Федоренко Д. Кошовий лицарів чубатих. Іван Дмитрович Сірко в українській етнопедагогіці, фольклорі та етнології : нетрадиційний навчально-виховний посібник / Дмитро Федоренко. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 1999. – 144 с.
9. Химко А. І. Засвіти : істор. роман / Андрій Іванович Химко. – К. : Рад. письменник, 1990. – 447 с.
10. Химко А. І. Між орлами і півмісяцем : істор. роман / Андрій Іванович Химко. – К. : Укр. письменник, 1992. – 398 с.
11. Химко А. І. Під Савур-могилою : істор. роман / Андрій Іванович Химко. – К. : Укр. письменник, 1993. – 446 с.
12. Чемерис В. Сторожова могила / В. Чемерис // Дзвін. – 2002. – № 3. – С. 145–151.

Філоненко Ірина Сергіївна

практичний психолог Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад № 14»
Криворізької міської ради

ЕМОЦІЙНА СВОБОДА–КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ І ШЛЯХИ ВИХОДУ ІЗ ТРАВМАТИЧНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАЮЧИХ ТРАВМУЮЧУ СИТУАЦІЮ

У житті людини можуть відбуватися травматичні переживання. Інтенсивність реакцій на них залежить від поєднання декількох факторів:

- незвичність самої події і у зв'язку з цим відсутність відповідних копінг-стратегій;
- типа ВНД (вищої нервової діяльності);
- можливості наступної адекватної обробки отриманого травматичного досвіду.

Багато подій у житті можуть бути неприємними, та не відносяться до розряду психологічних травм. Наприклад, почуття горя, втрати – відносяться до розряду адекватних людських почуттів, так як усі припускають, що люди смертні. У культурі існують ритуали, полегшуючи ці переживання – похорони, поминки, траур.

Чутливість нервової системи, її сила і стійкість у значній ступені обумовлює реакцію людини на травмуючу подію, у зв'язку з цим відбувається або мобілізація зусиль, реакція агресії і опіру, або завмирання, перечикання, коли вплив травмуючого фактора закінчиться. Рухливість ВНД (вищої нервової системи) впливає на те, як довго людина буде відновлюватися після впливу стресового фактора.

Після впливу травмуючого фактора спрацьовують копінг-стратегії і психологічний захист, частина з них була і раніше, частина – сформувалась під впливом адаптації до травмуючого фактора. Якщо дія цих захисних механізмів виявилася цілком успішною, то наявність формування пост стресових розладів не велика.

Психологічний супровід усіх категорій людей проходить крізь травмуючу ситуації. Котрі розподіляються на три види:

- тривала травмуюча ситуація;
- завершена у нещодавньому минулому;
- пережита у дитинстві.

Незначна частина людей звертається у хвилини впливу травми. Поки триває вплив травмуючого фактора, у людини напрацьовуються захисні і адаптаційні механізми, потрібні для виживання саме у цих умовах. Жертва сімейного насилля вчиться ховатися, не дратувати агресора, пояснювати його поведінку своєю «виною». Всі ці дії допомагають довше і відносно благополучно вижити в обстановці сімейного насилля. Біженці звикають до своєї безпорадності, починають почувати себе ущемленими у правах, нездатними знайти житло і роботу і це дозволяє адаптуватися і перебувати як довше у статусі біженця, а не адекватно

приспосовуватися до нового місця перебування. Військові звикають до погодинної небезпеки, навчаються вбивати, навчаються необхідним бойовим навикам і стану постійної насторожі.

Усі ці навички корисні для виживання при травматичних ситуаціях і шкідливі при нормальній течії життя.

З точки зору психологічного консультування пацієнта краще направити не на адаптацію до небезпечних для життя обставин, а на вихід з цієї неблагонадійної ситуації.

Дорослі, з нещодавніми травматичними переживаннями - це військові, біженці, потерпілі від сексуального насилля, потерпілі від стихійного лиха.

Розглянемо механізми виникнення травматичного розладу на прикладі військовослужбовців. Провокує його виникнення декілька факторів:

- рівень професійної підготовки, недостатність навчання;
- фізичний стан і психологічна готовність до майбутніх подій;
- відсутність адекватних заходів по реадaptaції військових;
- відсутність відбору військовослужбовців;
- незрозуміла війна для самих військових.

Ознаки травматичного стану військовослужбовців:

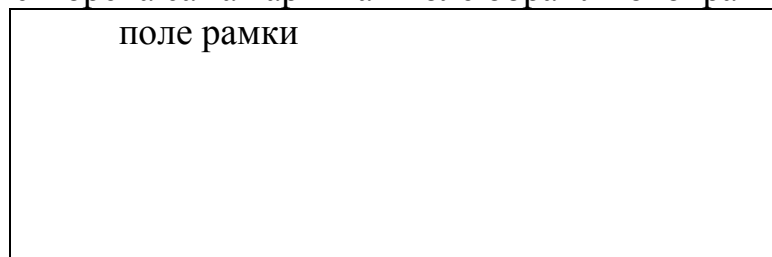
- порушення сну;
- «напливи» травмуючих спогадів;
- почуття бар'єру між тими, хто пережив травму і людьми, не маючими такого досвіду;
- порушення цілепокладання.

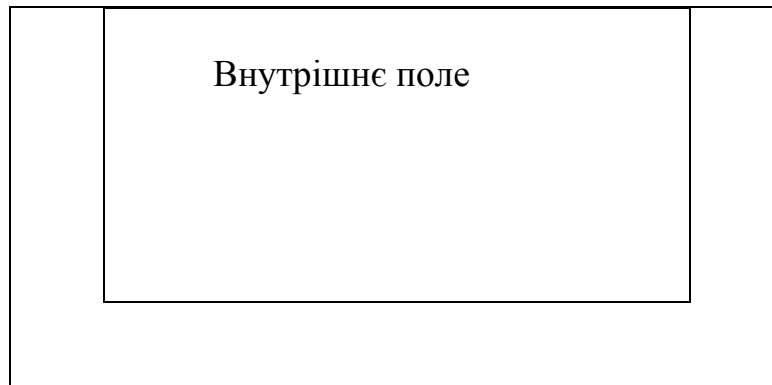
Допомога психолога повинна бути направлена на профілактику і подолання симптомів травми. До методів подолання потрібно віднести, наперед усього роботу з «завершеністю» травматичного досвіду. У період «латентної паузи» і на фоні сформованої травми можна використовувати цілий ряд технік. Приведемо приклади декілька таких технік.

1. Техніка «Картина у рамці»

Техніка допомагає знизити інтенсивність негативного емоційного переживання в емоційне поле особистості

Інструкція: пригадайте яку-небудь подію, людину чи ситуацію, у котрій ви відчували такі почуття які вам заважали, вони важкі, хворобливі для вас. Візьміть лист паперу А1 і намалуйте на ньому прямокутник, розділіть аркуш на внутрішнє поле, у котрому буде створена сама картина і поле обрамлюючої рамки.

Психолог пояснює : « Почуття котре ви сприймаєте як загрожуючи, потребує обрамлення, у надійній рамці». Намалюйте у внутрішньому полі те почуття, котре готово поглинути тебе, а у рамці – те, що дає тобі безпеку.

Виписати 10 глаголів-дій, котрі можуть допомогти реалізуватися у різних сферах життя так , щоб знизити тривогу яка була задана у внутрішньому полі і людина може почати рух у сторону надвигаючої ситуації з почуттям внутрішньої стійкості , впевненості і сили.

Ця техніки за умови відкритості терапевта і гнучкості допомагає придбати новий досвід самопізнання.

2. Техніка « Зміна відчуттів»

Сконцентруйте на фізичному відчутті, котре приносить страх. Потім сконцентруйте на почуттях, котрі ви б хотіли відчувати натомість – відвагу, впевненість у собі, спокій, радість.

Зафіксуйте перед уявним поглядом обидва види відчуттів і повільно переводьте погляд (уявно) з одного на інше, затримуючись на кожному секунд 15. Після 1-2 хвилин страхи розсіються, і ви залишитесь спокійними і зібраними.

3. Техніка « Що потрібно?»

Невідреговані травми продовжують свою руйнуючу роботу, тому необхідно «повернутися» у момент травматичного переживання і «перепрожити» його з ціллю завершення.

- ❖ Ця техніка застосовується коли клієнт пам`ятає зміст травмуючої ситуації, та незнає, що з цим робить.

- ❖ Попросіть клієнта уявити травмуючу події з боку, у вигляді фільму.

- ❖ Що було потрібно у цьому фільмі вам?

- ❖ Якщо клієнт уявляє, що саме потрібно, то попросіть дати йому саме це, і подивиться як змінюються події фільму.

- ❖ Якщо у людини нема ніяких ідей, про те, що можна було б привнести в цю ситуацію. Тоді запропонуйте різні ресурси і перевірте, що вплине на зміну ситуації.

Наприклад: ресурс часу – «Якщо б у вас була машина часу, на котрій можна переміщуватися в будь-яку точку світу, куди б ви хотіли переміститися щоб допомогти людині з цього фільму?»

ресурс простору – « Якщо б ви використовували будь-які стіни, простір, щоб ви могли зробити?»

ресурс енергії – «Якщо б у вашому розташуванні були будь-які енергії і сили, щоб ви використовували, щоб допомогти собі?»

У діагностичній реакції на травму може у значній мірі допомогти тест Сільвер

4. Техніка «Емоційна розрядка»

Аби скинути зайву напругу через розкритість свого тіла і очищення своїх думок.

Знайдіть собі таке місце де вас ніхто не буде бачить. Вимкніть на час своє критичне мислення, перестаньте аналізувати і оцінювати усе оточуюче і головне себе. Робіть усе, що прийде вам на розум. Бігайте, стрибайте, кричіть, слухайте музику, танцюйте, робіть фізичні вправи. Для покращення настрою потрібно використовувати свій «м'язі вий корсет». Коли ви втомитесь – неодмінно відпочиньте.

У терапії травм важливий темп зближення і поступова довіра між клієнтом і психологом. Якщо приближення до травми буде надто інтенсивним, людина загубить свої старі засоби захисту від травми, та не встигне наростити нові. Клієнту у роботі гарно прислухатися до себе, орієнтуватися на свої відчуття, вчитися довіряти їм. Не просто виконувати завдання, а з поглядом на себе – про що вони для мене, що дають, що я дізнаюся про себе. Прислухатися до себе хоча б на рівні комфорту чи дискомфорту – наскільки це переносно.

Проживаючи травматичний досвід при підтримці психолога, людина звільняє великий шматок своєї душі, знаходить цілісність. В неї з'являються нові замисли, ідеї, сили на їх втілення. Знову просинається чутливість, можливість пережити емоції, проживати їх не уникаючи особистих почуттів у їх різноманітності. По-новому відчувається власне тіло – сильним, красивим і гармонійним. Настільки сильно змінюється відчуття при проживанні травми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мілютіна О.Л. Технології раціонально-інтуїтивної психотерапії / Навчальний посібник. – К.: ДІФ, 2016, - 292с.

2. Баєр У. Творча терапія – Терапія творчістю (Теорія і практика психотерапії, використовуючи різні форми творчої активності) / М.: «Клас», 2013. – 552с.

3. Майєрс Д. Соціальна психологія. 6 –в. перероб. та доп. – СПб.: Пітер, 2003. с-590. – 752с.

4. Трейсі Б. Досягнення максимуму / Пер з англ. В.Ф.Волченко – 3-вид. Мн.: ООО «Попурі», 2004 р – с. 266.- 368 с.

Хворостініна Олександра Сергіївна
психолог медичного центру «Нові Санжари» Національної гвардії України

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАСЛІДКИ БОЙОВОГО СТРЕСУ

Потрапляючи у ситуацію реальної або потенційної загрози життю (стаючи її свідком) частина людей не в змозі надалі залишатися такими ж, як були до того. У них спостерігається ряд симптомів, що виражаються у самовільно виникаючих, нав'язливих спогадах, думках, провалах у пам'яті, напруженості, імпульсивності, гніву, неконтрольованій (не зрозумілій для неї самої) поведінці, втраті сну, тривожності, замкнутості, почутті провини, підозрливості, прагненні уникати людей [1, с. 9].

Зберігаються і на перший час можуть навіть посилюватись, різні тілесні реакції – скорочене важке дихання, м'язова слабкість, втрата енергії, відчуття тяжкості любої дії, відчуття порожнього шлунку, тиск в грудях, ком в горлі, підвищена чутливість до ароматів, зниження або не звичайне підвищення апетиту, сексуальна дисфункція.

Яким чудовим чином, людині спустошеній втратою, вдасться відродитися і наповнити свій світ сенсом? Як вона впевнена, що назавжди втратила радість і бажання жити, зможе відновити духовну рівновагу, відчутти яскравість і смак життя? Як страждання переплавляться в мудрість? Все це – істотні питання, знати відповіді на які потрібно хоча б тому, що всім рано чи пізно знадобиться, на професійному рівні чи людському, втішати і підтримувати страждаючих людей. Переживання горя, може бути одним із самих таємних проявів духовного життя.

Втрата близького – складна подія, котра доторкається до всіх сторін життя, всі рівні тілесного, душевного і соціального існування людини. Горе унікальне, воно залежить від єдиних в своєму роді відносин з ним, від конкретних обставин життя і смерті, від всієї неповторної картини взаємних планів і надій, образ і радощів, справ і спогадів.

Стрес - стан психічної напруги, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах. Життя часом стає суворою і безжалісною школою для людини. Виникаючі на нашому шляху труднощі (від дрібної проблеми до трагічної ситуації) викликають у нас емоційні реакції негативного типу, що супроводжуються цілою гамою фізіологічних і психологічних зрушень.

Стрессова реакція має різний прояв у різних людей: активна - зростає ефективність діяльності, пасивна - ефективність діяльності різко зменшується.

Для осіб які перебували чи перебувають в зоні бойових дій війна є психотравмуючим фактором. Травматичні події (насильство, пожежні та природні катаклізми, автокатастрофи, війна..) можуть трапитися з кожним. Як наслідок людина потерпає від стресу від декількох днів до декількох тижнів і, навіть, місяців. ПТСР- (психотравмуючий стресовий розлад) може трапитися зразу після події, через декілька місяців чи років [2, с. 8].

Процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, який супроводжується зниженням рівня психологічної безпеки особистості та появою неспецифічних доклінічних психологічних проявів, які у сукупності складають поняття «бойова психологічна травматизація особистості» або досягають специфічних нозологічних проявів психічних розладів, об'єднаних у категорію «бойова психічна травма».

Основні заходи системи профілактики та контролю бойового стресу на I етапі:

Психологічна підготовка:

1. Навчання військовослужбовців:

- розпізнанню негативних психічних реакцій та станів;
- аутогенним способам психологічної підтримки (самодопомоги), прийомам самоконтролю та саморегуляції психоемоційного стану;
- прийомам першої психологічної само- та взаємодопомоги;
- про можливі психічні наслідки бойової діяльності та шляхи їх подолання.

2. Використання психологічної смуги перешкод.

3. Проведення психологічних тренінгів:

- “Формування та відновлення психологічної безпеки особистості”;
- “Мотиваційні ресурси життєстійкості”;
- “Формування психологічної готовності до екстремальної діяльності, ризику”;
- “Командоутворення (групова робота, згуртування колективу, взаємодопомога);

Основні заходи системи профілактики та контролю бойового стресу на II етапі

- ✓ психодіагностика о/с з використанням автоматизованого психодіагностичного мультикомплексу “Психодіагностика”;
- ✓ цільова психологічна підготовка о/с до виконання СБЗ в екстремальних (бойових) умовах;
- ✓ психологічна підтримка та психологічна допомога о/с (індивідуальне та групове консультивання, дебрифінги);
- ✓ відновлення психологічної безпеки особистості, підтримання позитивного психоемоційного стану о/с після БД.
- ✓ моніторинг психологічного стану особового складу;
- ✓ експрес-психодіагностика в особового складу ознак дезадаптації, рівня психологічної безпеки особистості, стійкості до бойової психологічної травми особистості;

Основні заходи системи профілактики та контролю бойового стресу на III етапі

Психологічна допомога (робота з групою посиленої психологічної уваги):

- **індивідуальна психологічна допомога військовослужбовцям, які цього потребують** (за результатами психодіагностики з ознаками бойової

травматизації; які раніше мали поранення, були травмованими; перебували у полоні; тривалий час перебували в ізоляції від основних сил; були свідками смерті, поранення, травмування людей тощо);

- **психологічна підтримка** (відвідування поранених у медичних установах; робота з членами сімей військовослужбовців; розробка рекомендацій командирам щодо оптимізації службової діяльності);

- **психологічна реабілітація** (авторський психологічний тренінг відновлення психологічної безпеки особистості у військовослужбовців – учасників бойових дій”).

Для вирішення поставлених завдань та реалізації вимог Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (зі змінами та доповненнями), а також Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 №1285, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19 січня 2017 року за № 80/29948 була написана Постанова № 1057 «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності», яка видана Кабінетом Міністрів України 27.12.2017 року. В даний час на базі медичного центру «Нові Санжари» Національної гвардії України проводяться заняття, що розвивають уміння спілкуватися, конструктивно виявляти свої думки і почуття, підтримувати з людьми гарні стосунки, залагоджувати конфлікти і допомагати іншим, це поглиблена робота з власним досвідом, що мають учасники та тренери, співпраця та взаємодія між собою. Це обмін інформацією, аналіз, моделювання ситуації, спільний пошук шляхів розв’язання проблеми. Інтерактивні методики дають можливість задіяти не тільки розум людини, а також її почуття, емоції, вольові якості, творчість, таким чином в процес включається потенціал цілісної особистості, – це сприяє формуванню почуття власної гідності, позитивного ставлення до життя і усвідомлення доцільності свого існування.

Метою психологічної реабілітації є: збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров’я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій, запобігання інвалідності, профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки. Реабілітація передбачає надання послуг із психологічної діагностики, психологічної просвіти та інформування, консультування, психологічної підтримки та супроводження, психотерапії, групової роботи.

Тривалість заходів психологічної реабілітації протягом 14 днів – 40 годин.

Для покращення результатів роботи потрібно дотримуватися чіткості, структурованості Програми, доцільності та простоти вправ, гнучкості та варіативності завдань, наповненості теоретичної, практичної, медичної, культурно-масової складових, удосконалення матеріально-технічної бази.

На перший погляд здається, що психологічні проблеми у бійців АТО – питання вузьких спеціалістів. Та насправді, вони мають хвилювати всіх без

виключення, як працівників різних сфер обслуговування, так і просто тих, хто знаходиться поруч. Тому, що попередити простіше, аніж лікувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Наукова редакція Галини Циганенко, к. психол. н., старшої наукової співробітниці лабораторії психології малих груп та між групових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей. – Посольство Великої Британії в Україні, 2016. – 200 с.

2) А.М. Романишин, О.В. Бойко, І. М. Гузенко. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах: навчально-методичний посібник. – Львів: АСВ, 2014. – 140 с.

Ходак Крістіна Сергіївна

курсантка 202/17 навчального взоду факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Мухіна Галина Вікторівна

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З ПРОФЕСІЙНИМ СТРЕСОМ

У сучасному житті ми вживаємо слово «стрес» досить часто і пов'язуємо його з різними проблемами особистого життя: сімейні, фінансові або психологічні негаразди, конфлікти, розлади здоров'я тощо. Проте частіше ми зустрічаємося зі стресовими ситуаціями на роботі. Професійний стрес являє собою багатовимірний феномен, що виражається у фізіологічних і психологічних реакціях на складну робочу ситуацію.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема професійного стресу є предметом досліджень багатьох вчених: Г. Сельє, В. Бодрова, Дж. Грінберга, Р. Карасека, Г. Купера, Л. Леві тощо. Моделі професійного стресу перебувають у центрі наукових доробок П. Гамільтона, Р. Лазаруса, Р. Хоккі та інших. Дослідженню психічного здоров'я в діяльності поліцейського присвячено наукові праці В. Барка, О. Матеюка, В. Медведєва, І. Моцонелідзе, І. Слюсара, О. Тімченка та інших.

Стрес – це стан психічного напруження, який виникає внаслідок дії різноманітних екстремальних подразників – стресорів. Стресори – екстремальні дії, що призводять до розвитку небажаного функціонального стану – стресу.

В. Бодров визначає поняття психологічного стресу як своєрідну форму віддзеркалення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій він знаходиться. Специфіка психічного віддзеркалення обумовлюється процесами діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значущість, інтенсивність, тривалість протікання і

так далі) в значній мірі визначаються вибраними або прийнятими цілями, досягнення яких спонукає змістом мотивів діяльності. У процесі діяльності мотиви «наповнюються» емоційно, сполучаються з інтенсивними емоційними переживаннями, які відіграють особливу роль у виникненні і протіканні стану психічної напруженості [1].

Однією з основних причин виникнення стресу в житті поліцейського – є особливість його професійної діяльності. Професійна діяльність працівників поліції відноситься до складних видів діяльності, які супроводжуються високою емоційною напруженістю.

Екстремальні умови діяльності, з якими нерідко приходиться зіштовхуватися правоохоронцю, характеризуються сильним посттравмуючим впливом подій і обставин на його психіку. Цей вплив може бути як однократним (наприклад, застосування зброї, затримка озброєного злочинця, загибель напарника), так і багаторазовим, потребуючи періоду адаптації до постійно діючих джерел стресу (велике психологічне та фізичне навантаження, несення служби при надзвичайних ситуаціях тощо).

Незважаючи на специфіку кожного виду правоохоронної діяльності, основними психологічними факторами, що зумовлюють високу психологічну напруженість роботи працівників поліції є:

- тривале перебування на службі, що виражається в ненормованому робочому дні;
- значні емоційні навантаження, пов'язанні з високою відповідальністю за результати виконаної діяльності, ступенем ризику для власного життя і відповідальність за безпеку інших людей;
- постійні стресові ситуації, підґрунтям яких є: психосоціальний вплив кримінальної субкультури; ступінь відповідності професійної діяльності працівника його здібностям, пристрастям і упередженням щодо робочого середовища; недостатня «включеність» у роботу і слабка організаційна підтримка, що виявляється у неадекватному для конкретної ситуації стилі керівництва і відсутності умов для професійного зростання тощо.

Такі впливи провокують стресові стани в більшості працівників, причому нерідко зазначенні стани переходять на рівень стресових розладів. Корекція психічних станів у працівників поліції є актуальним завданням для системи Національної поліції України.

Американський дослідник Т. Айзенберг виділяє п'ять сфер, що породжують стрес у поліції:

- зовнішні організаційні чинники;
- внутрішні організаційні чинники;
- рівень злочинності;
- стосунки з громадськістю;
- безпосередньо поліцейська діяльність [4].

Ці основні сфери включають такі джерела стресу, як: рольовий конфлікт, змінна робота, просування на посаді, ситуація ризику, судові рішення тощо.

В. Лефтеров виокремив такі стрес-фактори підвищеної інтенсивності, що впливають на працівників правоохоронних органів у їх професійній діяльності: смерть або тяжка хвороба близьких; загибель або поранення напарника під час несення служби; надмірне фізичне навантаження; відсутність нормальних умов праці та соціального захисту; несправедливе ставлення керівництва; конфлікти з керівництвом, колегами, друзями або родичами; фінансові проблеми; власна низька кваліфікація тощо [2].

Для психічного та фізичного здоров'я поліцейського важливим є уміння долати наслідки стресів. Подолання стресу науковці розглядають як особливу соціальну поведінку, що забезпечує продуктивність праці, збереження здоров'я та благополуччя людини. У такій ситуації важливу роль відіграють суб'єктні характеристики, які дають змогу людині долати стрес адекватними психологічними засобами, насамперед реалізуючи потенціал особистісних характеристик.

Проблема протидії стресу у західних дослідників отримала відображення в понятті «копінг», яке пропонується вживати в значенні «успішно впоратися, долати»). У психології поняття «копінг» включено в структуру стресу і перекладається як психологічне подолання, що включає комплекс способів і прийомів подолання дезадаптації і стресових станів.

Р. Лазарус виокремив такі основні завдання копінгу як:

- мінімізація негативних впливів обставин і підвищення можливостей відновлення (одужання);
- терпіння, пристосування або регулювання, перетворення життєвих ситуацій;
- підтримання позитивного «образу Я», впевненості в своїх силах; емоційної рівноваги; збереження досить тісних взаємозв'язків з іншими людьми [3].

Отже, в якості критеріїв ефективності подолання він висуває психічне благополуччя, зниження рівня невротизації і уразливості до стресів.

В якості боротьби зі наслідками професійного стресу у діяльності поліцейського можна запропонувати такі стратегії як:

- зміна погляду на проблему, зміна ставлення до неї або інша інтерпретація проблеми: переоцінка, переосмислення природи проблеми; соціальне порівняння; уникання; гумор тощо;
- прийняття проблеми і зменшення фізичного ефекту від стресу: вживання ліків є відомим способом зменшення шкідливого стресу; релаксація або розслаблення; фізичні вправи; свіже повітря і вода;
- комплексні способи: допомога рідних та близьких людей; релігійність; зміна способу життя тощо.

Отже, у психології стрес розуміється як стан психічного напруження, що виникає у людини в процесі діяльності в найбільш складних умовах як у повсякденному житті, так і професійній діяльності. Існують безліч стратегій і способів, щоб уникати негативних впливів стрес-чинників на фізичне та психічне здоров'я поліцейського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодров В.А. Роль личностных особенностей в развитии психологического стресса. Психические состояния: Хрестоматия. СПб.: Питер, 2000. 151 с.
2. Лефтеров В.А. Стресс и предрасположенность работников органов внутренних дел к несчастным случаям в процессе профессиональной деятельности. Наука і освіта, 2000. № 1. С. 68 – 69.
3. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования .Эмоциональный стресс / под ред. Л. Леви. 1999. 152 с.
4. Харченко С., Лапій Х. Наукові підходи до вивчення особливостей професійного стресу керівників як актуальна проблема [електронний ресурс] режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/34.pdf

Черніков Антон Миколайович

курсант третього курсу факультету № 2 (кримінальної поліції) Харківського національного університету внутрішніх справ, рядовий поліції

Науковий керівник: Гіренко Сергій Петрович

заступник декана з навчальної та методичної роботи факультету № 2 (кримінальної поліції), кандидат педагогічних наук, доцент

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ ПОДОЛАННЯ ТА
ПРОФІЛАКТИКИ СТРЕСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Професійна діяльність фахівців правоохоронних органів належить до професій підвищеного ризику й має один із найвищих рівнів стресу, що вимагає від правоохоронців посиленої витрати ресурсів (ціннісних, емоційних, мотиваційно-вольових, когнітивних, поведінкових) і наявності вміння опанувати себе в стресових ситуаціях [2]. Службова діяльність переважної частини поліцейських передбачає щоденні фізичні і психічні навантаження; наявність складних та різноманітних завдань в умовах дефіциту часу, інформації, проблем комунікації; постійний ризик, а інколи - наявність загрози життю. За подібних умов ефективна робота правоохоронців, рівень їх стресостійкості значною мірою залежать від наявності необхідних психологічних ресурсів, що допоможуть їм в процесі саморегуляції поведінки та опанування складною ситуацією.

Тому актуальним сьогодні постає питання формування й розвитку стресостійкості у правоохоронців, як важливого чиннику їх професійного розвитку.

За результатами досліджень, стресостійкість – це професійно важлива риса характеру працівника правоохоронних органів, що дозволяє протидіяти стресовому впливу, опанувати стресовими ситуаціями; здатність людини протистояти впливу стресових чинників шляхом активного протистояння стресовій ситуації або пристосування до неї [3].

Сьогодні в психології стресу відомо, що існує, як мінімум, два види стресових чинників, які істотно впливають на мобілізацію людини її життєвих сил: це – фізіологічні (несприятливі умови, які впливають на життєдіяльність людини) й психологічні (які люди самі оцінюють, як шкідливі для самих себе) стресори [4].

Незважаючи на специфіку кожного виду правоохоронної діяльності, основні психологічні детермінанти, що зумовлюють високу напруженість роботи працівника МВС:

1) тривале перебування на службі, що виражається в ненормованому робочому дні;

2) значні емоційні навантаження, пов'язані з високою відповідальністю за результати виконуваної діяльності, ступенем ризику для власного життя і відповідальністю за безпеку інших людей;

3) часті стресові ситуації, що виникають у зв'язку з виконанням функціональних обов'язків.

Враховуючи великий ризик виникнення стресової ситуації у працівників Національної поліції, важливим для психологічного супроводження діяльності фахівців правоохоронних органів постає питання визначення та практичного використання ефективних методів подолання стресу.

Один із таких системних методів, що забезпечує психологічне врівноваження правоохоронця й можливість орієнтуватися у стресовій ситуації та під час виконання службових завдань, виступає постійний фізичний та психологічний розвиток особи, здоровий спосіб життя та відмова від шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв тощо).

Також фахівцями відмічаються як результативна психологічна підтримка працівників поліції, що спрямовується на актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів з метою попередження розвитку негативних психічних явищ усім працівникам МВС. Під час виконання правоохоронцями їх функціональних обов'язків, задля попередження стресу та зменшення впливу стресогенної ситуації на психіку працівника, широко використовуються комунікативні способи психологічної підтримки, що виражаються у формі вербальних, візуальних, тактильних, емоційних дій. Наприклад, словесне підтримання напарника для підвищення емоційної впевненості: «Ми справлялись і не з такими завданнями, впораємося і з цим!», «Впевнений, ти впораєшся з цим!», «Молодець!» та ін.

Деякі дослідники проблеми стресу пропонують систематизувати методи розвитку здатності опановувати стресом за трьома напрямками: профілактика, нейтралізація та корекція негативних стресових станів і відновлення ресурсів організму [2]. Модель профілактики передбачає виявлення причин та умов, що негативно впливають на процес навчання, несення служби й відпочинку курсантів, психологічне просвітництво, формування оптимального соціально-психологічного клімату в підрозділах, оптимізація організаційної структури; дотримання санітарно-гігієнічних норм праці та відпочинку, спілкування з природою (первинна профілактика); звільнення від стресогенних стереотипів мислення та поведінки,

використання прийомів антистресового самозахисту (вторинна профілактика); соціально-психологічна допомога особистості з проявами стресу, що можуть виникнути під час навчання. служби (третинна профілактика) [2].

Слід зауважити, досить актуальним стрес-чинником, який впливає на особистість працівника поліції є конфлікт. Саме тому, на думку ряду дослідників, важливим профілактичним засобом недопущення або подолання конфліктного стресу виступає розвиток комунікативної та конфліктологічної культури. Остання, на думку деяких авторів [1], є досить важливим чинником, що знижує руйнування психіки особистості правоохоронця від впливу «професійних» конфліктогенів (суперечок, агресії, загрози життю та здоров'ю, маніпуляціям та ін.). Розвиток конфліктологічної культури поліцейських та курсантів закладів вищої освіти МВС, на думку С.Гіренка, полягає не тільки у формуванні нових знань про конфлікт, його закономірності, форми та наслідками, але й серйозну роботу з конфліктною самосвідомістю суб'єкта, осмислення компонентів його конфліктної сфери, визначення рівня власної конфліктності, особистісних ресурсів (комунікативних, перцептивних, когнітивних, емотивних), що забезпечують достатній контроль за поведінкою, спілкуванням, зумовлюють «захист» від конфліктогенів [1].

І на останок серед методів профілактики стресу можна виділити самопомогу (аутогенні способи), що, на наш погляд, є досить ефективним засобом регулювання психічної діяльності особистості. Ефективність та результативність даного підтверджується багатьма закордонними та вітчизняними дослідженнями. Серед них - способи саморегулювання побудовані на основі дій механізмів взаємозв'язку типів дихання, тону, скелетних м'язів і станів нервової та психічної системи людини [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гіренко С.П., Ларіонов С.О. Стан, перспективи та досвід формування конфліктологічної культури майбутніх працівників патрульної та кіберполіції // Право безпека – Харків, 2016, №4 (63). - С.121-127.

2. Доценко В.В. Методи розвитку стресостійкості у правоохоронців на етапі фахової підготовки // Право і Безпека. – Харків, 2018. - №2 (69) [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/120/140>.

3. Кравченко О.В. Основні стратегії регуляції професійного стресу, корекція стресових станів./ Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип.7. – Харків: УЦЗУ, 2010.-424 с.[Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://edu-mns.org.ua/nmc/120/ЕКР_7.pdf.

4. Петрик Г. Методи подолання стресу / - Львів. Гуманітарні та соціальні науки (HSS-2009). – 2009р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6673/1/88.pdf>.

Чорнобровенко Василь Васильович

начальник циклу професійної підготовки Державної установи «Академія патрульної поліції»

ПСИХОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Майже п'ять років на сході України відбувається збройний конфлікт, який суттєво змінив життя усіх громадян України незалежно від місця їх проживання. Але значний вплив негативних психогенних факторів збройного конфлікту зазнали мешканці зони локального військового конфлікту (ЗЛВК), які вимушені проживати в екстремальних умовах існування. Працівники Національної поліції України, які являються мешканцями (ЗЛВК) зобов'язані виконувати службові завдання в цих нестандартних та екстремальних умовах.

Збройний конфлікт, з точки зору екстремальних умов, окрім механічних ушкоджень, супроводжується психічною травматизацією всіх мешканців ЗЛВК. Життєдіяльність в зоні бойових дій призводить до психологічних змін в структурі особистості людини, помітних змін травматичного характеру у свідомості особистості, а також є чинником деформації цінностей та смисложиттєвих установок.

З метою розробки та впровадження програми соціально-психологічної адаптації жителів ЗЛВК, а також нових ефективних психологічних методів підвищення стресостійкості, розвитку внутрішніх ресурсів, що сприятимуть швидкій адаптації до екстремальних умов життєдіяльності, необхідно здійснити дослідження психологічних змін в структурі особистості мешканців, зокрема мешканців-поліцейських ЗЛВК.

Ю.Ю. Стрельнікова зазначає, що тривала (15 і більше років) службова діяльність викликає у працівників поліції психологічні зміни, схожі з тими, які відбуваються під впливом короткочасної (4-5 місяців), екстремальної службово-бойової діяльності в умовах проведення спеціальної операції об'єднаних сил [8]. Але, слід зазначити, що поліцейські, які мешкають в ЗЛВК, здійснюють несення служби в екстремальних умовах впливу на них комплексу інтенсивних тривало діючих стресогенних чинників, що призводить до глибоких психологічних змін особистості, зміни цінностей, а також призводить до напруження та виснаження адаптаційних систем організму і проявів у значній кількості осіб наслідків психічної травматизації і як наслідок стає причиною психосоматичних захворювань.

Тяжкі переживання, пов'язані з екстремальними ситуаціями, - тобто кризи, викликані зовнішніми чинниками, - мають ускладнену зовнішню симптоматику, проте психологічна природа таких криз абсолютно ідентична розвитку індивідуальної кризи. Кризи, які мають суто зовнішнє походження, ніколи не обмежуються змінами соціальної ситуації, але завжди призводять до переструктурування внутрішнього смислу цієї ситуації, ставлення людини до себе самої та інших [1].

Життєдіяльність для поліцейських в ЗЛВК відноситься до переломних життєвих подій і є сильним провокуючим фактором, внаслідок якого людина може повністю змінити свій світогляд та цінності.

І. О. Ральникова виділяє такі види переломних життєвих подій:

– подія-травма – подія, пов'язана з переживанням екстремальних ситуацій (воєнних дій, стихійного лиха, техногенних катастроф тощо);

– подія-втрата – подія, пов'язана із якоюсь життєвою втратою, втратою когось або чогось важливого (значущих людей, роботи, здоров'я, надії тощо);

– подія-фрустрація – подія, через яку в житті людини на шляху досягнення мети виникають перешкоди, які важко або неможливо подолати (хвороба, старість, чинні правила, норми, закони);

– подія-криза – ситуація, яку подолати звичним способом людина не може (особистісна, професійна, вікова криза тощо) [2].

Особливості переживання мешканцями ЗЛВК складних життєвих ситуацій, у яких вони опинилися залежать від їх індивідуального сприймання та надання їм певного смислу відповідно до ціннісних орієнтацій людини. Загалом, цінність є важливою характеристикою психологічної структури особистості і визначає: спрямованість суб'єкта на реалізацію певних відношень, які відповідають певній цінності, спрямованість на певну діяльність, зміст уявлення про своє «Я», що відповідає спрямованості [3].

Цінності є найбільш потужним регулятором життєдіяльності людини. Вони направляють людину на шляху її розвитку і обумовлюють поведінку і діяльність. Ціннісне самовизначення неминуче пов'язане з вибором і зі зверненням людини до основ власного буття. Крім того, спрямованість людини на певні цінності і ціннісні орієнтації обов'язково вплине і на процес формування суспільства в цілому. Н.Н. Ніязбаєва зазначає, що екзистенційна цінність – це домінанта екзистенції людини, спрямована на досягнення досконалого буття, наповненого смисловою значущістю. Екзистенційні цінності – це сутність та умови повноцінного буття людини [4].

Постійне знаходження людини у зоні військово конфлікту може викликати екзистенційну кризу. Екзистенційна криза по суті, це особливість внутрішнього світу, яку не варто вважати хворобою або великою патологією організму. Індивід в умовах війни не просто пізнає себе, він намагається знайти в соціумі власне місце, визначити функції та значимість людського буття у даній ситуації. І як зазначає О.Ю. Пурло, у свідомості під час екзистенційної кризи відбувається радикальне переосмислення моральних, матеріальних і духовних цінностей [5].

Екзистенційна криза сприймається вченими двояко. З одного боку, її наслідки можуть бути самими несприятливими для становлення особистості, наприклад, людина впадає в глибоку депресію і відчуває повну самотність, власну нікчемність. Нею рухає внутрішній страх, емоції, які тільки підводять до «краю прірви». Негативні наслідки екзистенційної кризи можуть бути наступними: розвиток неврозів, психічні відхилення, думки про суїцид, самогубство, усвідомлення внутрішнього дисбалансу, глибока депресія, схильність до самотності,

відлюдництво, крайні стани відчаю. На жаль такі психологічні прояви є сьогодні типовими для мешканців ЗЛВК.

З іншого боку, дослідники екзистенційної кризи виділяють і позитивні її наслідки, які допомагають колись зневіреній людині розкрити очі на те, що відбувається і почати нове життя. Екзистенційна криза може спровокувати постановку нових цілей, правильну розстановку життєвих пріоритетів, розкриття нових потенціалів особистості, унікальних можливостей власної свідомості, переживання духовного переродження, переоцінку життєвого підходу, вирішення соціальних проблем тощо [6]. На думку В.О. Климчука, якщо людині вдається конструктивно переосмислити власні переживання, пов'язані з травмою, її життєстійкість суттєво підвищується [7, с. 49].

Як висновок необхідно зазначити, що психологічні трансформації особистості поліцейського, в умовах військового конфлікту, ситуаціях реальної загрози життю і здоров'ю заключаються в переосмисленні екзистенційних цінностей у всіх без виключення мешканців, змінюючи ті найважливіші особистісні конструкти, які визначають специфіку ставлення до навколишньої дійсності, до життя, до себе. При цьому, слід зазначити, що екстремальність ситуації не лише сприяє станам дезадаптації, провокуючи негативні зміни у мотиваційно-смісловій, ціннісній сферах особистості, а й здатна мобілізувати особистісні резерви особистості, для подолання негативного впливу екстремальних факторів. Зазначене обумовлює необхідність подальшого всебічного емпіричного дослідження психологічних особливостей мешканців зони локального військового конфлікту на сході України та розробку дієвого комплексу психокорекційних та психопрофілактичних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дальниченко Т.В. Методичні проблеми вивчення суб'єктивного соціального благополуччя / Т.В. Дальниченко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2015. – Вип. 126. – С. 57-62.

2. Ральникова И. А. Перестройка системы жизненных перспектив человека в контексте переломных событий : автореф. дис. доктора психол. наук / Ральникова И. А. – Томск, 2012. – 39 с.

3. Горлач М.І. Природа цінностей. Наукові записи Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків: ХВУ, 1999. Вип.3 с. 14-26.

4. Ниязбаева, Н.Н. Экзистенциальные ценности образования: монография / Н.Н. Ниязбаева. – М: Издательство «Перо», 2014. – 124 с.

5. Пурло О.Ю. Особливості психотерапії екзистенційної кризи / О.Ю. Пурло // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. X, част.3. - К., 2008. - С.400-407.

6. Поліщук О.М. Ресурси саморозвитку особистості / О.М. Поліщук // Психологія саморозвитку особистості : зб. наук. праць. [Електронний документ] / за

ред.. Н.В. Чепелевої, Я.Ф.Андреєвої. – Чернівці – Київ, 2016. – Чернівці – Київ, 2016. – С. 64–82. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/704781/>

7. Климчук В. О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії / В. О. Климчук // Наука і освіта. – 2016. – № 5. – С. 46–52.

8. Стрельникова Ю.Ю. Психологічні особливості комбатантів і працівників ОВС з тривалим стажем служби в мирних умовах.

Шевченко Вікторія Василівна

викладач кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НГУ

Актуальність дослідження стресостійкості в складі професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України обумовлена наступними чинниками: 1) проведенням на Сході України операції об'єднаних сил; 2) реформами, які проводяться в країні та в структурі НГУ; 3) критичністю соціально-економічної ситуації в країні. На сьогоднішній день Національна гвардія України приймає безпосередню участь у забезпеченні внутрішньої безпеки держави та виконує різноманітні службово-бойові завдання. Основними з них є: охорона громадського порядку, конвоювання та екстрадиція засуджених, здійснення режимно-карантинних заходів під час ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф, охорона дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України, охорона особливо важливих об'єктів, атомних електростанцій. Національна гвардія України є основним суб'єктом з припинення масових заворушень, координує діяльність сил та засобів правоохоронних органів, залучених до припинення зазначених протиправних дій, та ін.

Саме для виконання цих функцій і завдань важливою є професійно-психологічна компетентність, що охоплює систему професійно-психологічних знань, умінь, а також особистісних якостей, які забезпечують ефективне виконання завдань у сфері професійної діяльності.

Високий рівень професійно-психологічної компетентності майбутніх офіцерів-нацгвардійців, оволодіння ними знаннями, вміннями, набуття необхідного досвіду, насамперед в галузі психології, є запорукою успішної професійної діяльності і сприяє підвищенню якості та ефективності роботи Національної гвардії загалом [4, с. 152-157].

Ми вважаємо, що до структури професійно-психологічної компетентності майбутніх фахівців офіцерів належать наступні компоненти: ціннісно-

мотиваційний; рефлексивний; управлінський; когнітивний; емоційно-вольовий; комунікативний; самоактуалізуючий; і не менш важливий – це стресостійкість.

Адже професійна діяльність майбутніх офіцерів НГУ характеризується постійним впливом значного числа стрес-чинників і ставить підвищені вимоги до психологічних якостей, які і забезпечують стресостійкість особистості, детермінують способи подолання стресу і як наслідок ефективність діяльності в екстремальних умовах.

Давайте розглянемо визначення поняття «стресостійкість». Стресостійкість – це сукупність особистісних якостей, які дозволяють людині переносити значні інтелектуальні, вольові й емоційні навантаження та перенавантаження, зумовлені особливостями професійної діяльності без особливих шкідливих наслідків для цієї діяльності, оточуючих і свого здоров'я [1].

Характеризуючи прояви професійного стресу офіцерів-нацгвардійців, слід відмітити, що вони численні й різноманітні.

Так, до основних із них належить фрустрація, яка виражається в постійному незадоволенні, розчаруванні та роздратуванні офіцерів, котрі супроводжуються його невпевненістю в собі, емоційним напруженням, постійним занепокоєнням, заклопотаністю й нервозністю, що є ознакою його професійної деформації. Такий офіцер або командир із високою особистісною тривожністю володіє більш низькою самооцінкою та, захищаючи себе від несприятливих умов довкілля, досить часто вдається до авторитарного стилю керування підлеглими, проявляючи при цьому власну озлобленість й агресію як фізично, так і вербально.

Водночас серед проявів професійного стресу виокремлюють загальне нездужання, депресію, хронічну втому, втрату сну, які можуть призвести до “емоційного вигорання” особистості фахівця – особливого фізичного, емоційного та розумового виснаження. Вище описані прояви не тільки погіршують загальний стан здоров'я офіцера і його професіоналізм, а й значною мірою знижують ефективність його діяльності, виступаючи не найкращим прикладом для наслідування поведінки свого наставника курсантами або солдатами [2].

Сьогодні існує досить багато способів подолання професійного стресу співробітниками національної гвардії, до яких належать соціальна підтримка, різноманітні тренінги, психотехнічні ігри та вправи тощо. Проте всі вони в основному спрямовані на зняття наслідків стресу. Пріоритетом має бути формування стресостійкості майбутнього офіцера, особливо під час його навчання у закладі вищої військової освіти, яка забезпечить мінімізацію окреслених вище наслідків. При цьому, основною психологічною умовою формування стресостійкості майбутнього офіцера повинен бути розвиток його позитивного ставлення до себе, до професійної діяльності та її учасників. Офіцер, який володіє позитивною й адекватною самооцінкою, здатний впоратися з різними стресовими ситуаціями, пов'язаними з професійною діяльністю. У представників національної гвардії, які позитивно сприймають себе, підвищується впевненість у власних силах, проявляється прагнення до активного саморозвитку та самореалізації, що підвищує ефективність їх професійної діяльності, в той час як офіцери з низькою

самооцінкою, зіткнувшись із різноманітними проблемами, сприймають навколишній світ через призму своїх переживань і тривог, вдаються до авторитарного стилю, що негативно позначається на ефективності їх професійної діяльності [3, с. 265-268].

Таким чином, ми вважаємо, що необхідно цілеспрямовано підвищувати рівень стресостійкості у курсантів ще в стінах навчального закладу. Для цього під час проведення занять проводити аналіз можливих проблемних ситуацій, які можуть виникнути в майбутній професійній діяльності офіцера, обговорення шляхів виходу з них, залучення курсантів до різноманітних навчальних практик та стажувань, котрі виступають першим місцем перевірки набутих курсантом знань, умінь, навичок. Розвиток у майбутніх офіцерів наступних рис характеру: стійкість, активність, співпереживання, витримка. Адже саме без цих рис неможливим є успішне виконання майбутніми фахівцями своїх професійних обов'язків, зокрема в складних ситуаціях взаємодії з підлеглими. Належний рівень стресостійкості є однією з провідних професійно важливих якостей майбутнього офіцера Національної гвардії України, яка дозволить йому зберегти фізичне та психічне здоров'я, запобігти "емоційному вигорянню", що підвищить результативність і якість виконання роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольчук В.М. Стресостійкість і адаптивний потенціал особистості в стресогенних умовах / В.М. Корольчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2010_82_1/korolchuk.pdf
2. Корольчук М.С. Психофізіологічні засади дослідження стресостійкості особистості / М.С. Корольчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2011_94/Korol1.pdf
3. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості: монографія / В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
4. Шевченко В.В. Поняттєво-термінологічний аспект формування професійно-психологічної компетентності майбутнього офіцера НГУ [Текст] / В.В. Шевченко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: зб. наук. праць. – Вип. 2 (37). – Глухів: ГНПУ ім. О.Довженка, 2018. – С. 152-157

Шикір Дмитро Олександрович

студент другого курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рецензент: Теремцова Ніна Володимирівна

доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ОСНОВНІ МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Актуальність теми мого дослідження обумовлена тим, що на сьогоднішній день існує велика потреба подолання професійного стресу, який впливає на співробітників правоохоронних органів під час виконання ними своїх професійних обов'язків. У своїй роботі я б хотів більш детально проаналізувати декілька методів, застосування яких, на мою думку, повинно прискорити процес подолання даної проблеми.

У діяльності працівників правоохоронних органів рано або пізно виникає момент, коли хто-небудь із працівників опиняється в таких умовах, за яких здійснення фахових обов'язків, по-перше, надзвичайно ускладнено високими ступенями фізичної небезпеки; по-друге, цілком залежить від спроможностей і навичок вибрати оптимальну лінію поведінки і домогтися спеціальної мети в критичних умовах оперативно-службової діяльності.

Екстремальні умови діяльності, з якими нерідко приходиться зіштовхуватися особовому складу органів внутрішніх справ, із психологічної точки зору характеризуються сильним посттравмуючим впливом подій і обставин на психіку людини.

Цей вплив може бути:

- могутнім і однократним (застосування зброї, затримка озброєного злочинця);
- інтенсивним і багаторазовим, потребуючим періоду адаптації до постійно діючих джерел стресу (несення служби при надзвичайних обставинах).

Незважаючи на специфіку кожного виду правоохоронної діяльності, основними психологічними детермінантами, що зумовлюють високу напруженість роботи працівника правоохоронного органу, є:

- 1) тривале перебування на службі, що виражається в ненормованому робочому дні;
- 2) значні емоційні навантаження, пов'язані з високою відповідальністю за результати виконуваної діяльності, ступенем ризику для власного життя і відповідальністю за безпеку інших людей;
- 3) часті стресові ситуації.

Такі впливи провокують стресові стани в більшості працівників, причому нерідко зазначені стани переходять на рівень стресових розладів. Корекція нервово-психічних розладів у працівників правоохоронних органів, діяльності яких

властивий професійно високий рівень емоційно-стресових навантажень, є актуальним завданням у системі Національної поліції України [4].

Корекція здійснюється за двома напрямками:

– оптимізації зовнішніх умов діяльності (попередження і нейтралізація психологічного впливу кримінальної субкультури на особовий склад; оптимізація середовища проживання; раціоналізація режиму діяльності і т. п.);

– психологічної допомоги працівникам поліції у подоланні психотравмуючих чинників ризиконебезпечної обстановки (психологічна підтримка і реабілітація) [1].

Оптимізація зовнішніх умов виконання ризико-небезпечних завдань оперативно-службової діяльності здійснюється здебільшого методами організаторської, інформаційно-виховної, соціально-правової роботи. Завдання психологічної роботи тут бачиться в наданні об'єктивного зворотного зв'язку ефективності вживаних у цьому напрямку заходів, характері їхнього впливу на психічні стани, мотивацію і підпорядкування персоналу правоохоронних органів органам управління. У залежності від вхідних умов і психологічних параметрів діяльності, окремі з перерахованих елементів можуть не затребуватися і, отже, пропускатися в роботі.

По суті, весь персонал правоохоронних органів, що піддається впливу стрес-чинників ризиконебезпечної ситуації, потребує психологічної допомоги. Психологічна допомога (самодопомога) – це комплекс психологічних, організаційних, медичних заходів, спрямованих на збереження боєздатності і попередження розвитку у них посттравматичних стресових розладів. Психологічна допомога включає в себе психологічну підтримку і психологічну реабілітацію.

Психологічна підтримка спрямовується на актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів, що забезпечують активні дії персоналу правоохоронних у надзвичайних ситуаціях оперативно-службової діяльності. Психологічна підтримка надається в профілактичному плані з метою попередження розвитку негативних психічних явищ усім працівникам поліції. Досвід роботи з персоналом правоохоронних органів, що піддається стресу в умовах ризиконебезпечної ситуації, дозволяє виділити основні способи психологічної підтримки: комунікативні, організаційні, аутогенні [5].

Комунікативні способи психологічної підтримки:

– вербальні (словесні, мовні) – доведення до персоналу правоохоронних органів мобілізуючої інформації.

– візуальні – контакт очима, схвальна пантоміміка тощо;

– тактильні – дотики, обіймання, потискання руки, поплескування по плечу, і т.ін.;

– емоційні – знаходження поруч в тяжку хвилину, співчуття, дружня посмішка тощо;

– діяльнісні – особистий приклад активних і рішучих дій, підтримка діями й вогнем, пригощання сигаретою, водою і т. п.

Організаційні способи психологічної підтримки:

– припинення або послаблення інтенсивності дії психотравмуючих чинників надзвичайної ситуації (виведення працівника поліції в безпечне місце; ліквідація або блокування джерел травматизації і т. п);

– попередження контактів персоналу правоохоронних органів з особами, які піддалися деморалізації;

– тверде управління діями підлеглих, порушення чітких завдань на продовження оперативно-службових дій [1].

Аутогенні способи психологічної підтримки (самодопомога) при їхньому якісному засвоєнні є найбільш ефективним засобом регулювання психічної діяльності. Надзвичайна ситуація пред'являє до методів психічного саморегулювання жорсткі вимоги. По-перше, вони повинні бути ефективними, тобто за короткий термін (3-5 хв.) давати відчутний результат. По-друге, вони не повинні мати побічних ефектів (млявість, розслабленість, зниження уваги або, навпаки, підвищення психічної напруги). На думку багатьох дослідників, таким вимогам відповідають способи саморегулювання, побудовані на основі дій механізмів взаємозв'язку типів дихання, тонуусу скелетних м'язів і станів нервової та психічної системи людини [3].

З метою зниження інтенсивності больових відчуттів при травмах, пораненнях, ударах тощо рекомендується вправа „Видихання болю”. Знаходячись у будь-якому положенні, розслабитися, встановити рівне дихання. Після цього, роблячи вдих, уявити, що в грудях формується хмара цілющих життєвих сил, наприклад, сіро-блакитного кольору. Далі уявити болючу ділянку, „побачити” хворий орган, що є коричнево-чорного кольору. Після чого, роблячи повільний видих, направити цілющу хмару на хворий орган, спостерігаючи, як вона огортає болючу ділянку, виринає шматки болю і викидає з тіла. Вправа повторюється до тих пір, доки вона не „вичистить” больовий орган і останній не набуде природного кольору

Науковці пропонують ще декілька перевірених практикою прийомів посилення стресостійкості:

- гуманізація конфлікту;
- прийом нарощування антистресорних можливостей;
- уміння виходити „за проблему”;
- принцип задоволення необхідним;
- метод аналогій, що підбадьорюють;
- принцип позитивного ставлення;
- створення оптимістичного фону для діяльності;
- контроль психофізіологічних змін, що не усвідомлюються;
- прогнозування виникнення стресових ситуацій;
- створення системи „непотоплюваності”;
- установка на спокійне сприйняття неминучого;
- принцип „заощадження” емоцій;
- фізіологічно здоровий сон [2].

Зняти в себе емоційну напругу допомагають наступні способи:

- одержання додаткової інформації, що знімає невизначеність ситуації;

– розробка запасної відступної стратегії досягнення мети на випадок невдачі (наприклад, якщо не буду призначений на цю посаду, то займу іншу).

Таким чином, використовуючи прості прийоми і принципи, можна ефективно надавати першу допомогу постраждалим від стресових впливів працівникам правоохоронних органів та уникнути розвитку посттравматичних стресових розладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу ОВС України: науково-практич. посібник / О. М. Бандурка. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 319 с

2. Екстремальна психологія: [підручник / заг. ред. проф. О. В. Тімченка]. – К.: ТОВ «Август-Трейд», 2007. – 502 с.

3. Бандурка О. М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях / О. М. Бандурка. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ 1993.

4. Котенев И. О. Психологические реакции работников милиции в чрезвычайных обстоятельствах и постстрессовые состояния: предупреждение и психологическая коррекция / И. О. Котенев // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 1996. – № 1 (3). – С. 66–74.

5. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: [монографія] / О. В. Тімченко. – Х., 2000.

Секція № 2

«Особливості ефективної комунікації правоохоронців з громадянами»

- ▶ Складові ефективної комунікації
- ▶ Особливості ускладненого спілкування

Авілов Ігор Валерійович

викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, м. Харків

ПРОТИДІЯ МАНІПУЛЯТИВНОМУ МОВНОМУ ВПЛИВУ У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Мовний вплив у широкому розумінні – це будь-яке мовне спілкування, подане з позиції одного з комунікантів, коли він вважає себе суб'єктом впливу, а свого співрозмовника – об'єктом. Отже, у широкому розумінні мовний вплив пов'язаний із перебудовою індивідуальної свідомості, імпліцитної картини світу суб'єкта. Мовний вплив у вузькому розумінні – це мовне спілкування в системі засобів масової інформації або у виступі безпосередньо перед аудиторією [1].

Мовний вплив є тією галуззю комунікативної діяльності людини, у якій перетинаються інтереси психології спілкування, пропаганди, масової комунікації і реклами, теорії і практики педагогіки, дипломатії та інших видів діяльності.

Ефективність мовного впливу забезпечується комунікативною компетенцією та комунікативною грамотністю.

Сутність маніпулятивного мовного впливу та його види

У науковій літературі поняття маніпулятивного впливу тлумачиться по-різному. Узагальнюючи інформацію, Є. Л. Доценко дає чотири визначення поняття маніпулятивного впливу, які, відрізняючись за формою вираження, акцентують увагу на головних ознаках цього феномена. Одне з них має такий вигляд: маніпуляція – це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого призводить до прихованого збудження в іншій людини намірів, що не збігаються з її актуально наявними бажаннями [1].

Одним із засобів маніпулятивного мовного впливу є маніпулювання інформацією, що справедливо вважається ефективним засобом ведення інформаційної війни [2].

Маніпулювання інформацією – це приховане від об'єкта впливу варіювання змісту інформації, спрямоване на досягнення цілей адресанта.

Необхідно звернути увагу і ще на один факт. Маніпулятивний вплив може

здійснюватись і виключно психологічними методами, без участі мови наприклад 25-й кадр, а також і за допомогою мови, з використанням спеціальних комунікативних стратегій і тактик [1].

Назване поняття слід відмежувати від інших і передусім від поняття *психологічного впливу* взагалі. Психологічний вплив – поняття більш широке, ніж маніпулятивний. Маніпулятивний вплив буває лише прихованим, психологічний – і прихованим, і відкритим. Маніпуляції свідомістю – явище негативне, психологічний же вплив може бути й негативним, і позитивним.

Поняття *психологічного тиску* і маніпулювання свідомістю не є тотожними. Об'єднує ці два поняття те, що вони являють собою негативні явища і передбачають досягнення цілей суб'єкта дії за рахунок об'єкта.

Від *хитрування* маніпуляції свідомістю відрізняються за аксіологічними ознаками: маніпуляціям соціум виносить категоричну негативну оцінку, хитрування може бути негативним (тоді воно і є маніпуляцією), жартівливим, розважальним і виховним. Від маніпуляцій людина мусить бути захищеною, хитрування цього не потребує, більше того, людина може його підтримати, розвиваючи комунікативну тему.

Як видно з викладеного, охарактеризовані поняття виражають явища, пов'язані з маніпулюванням певним чином: кожне з них може стати або засобом маніпулювання, або його видом.

Розглядаючи питання про види маніпулювання, науковці відзначають різні критерії їх класифікації. А. А. Акмасова виділяє такі типи психологічного впливу:

– самодовільний вплив, зумовлений технологічними режимами функціонування інформаційних систем (електромагнітні випромінювання тощо);

– запланований вплив на особистість із метою спонукання її до певних дій (психотропний, інформаційно-пропагандистський, психоаналітичний, нейролінгвістичний, психотронний) [3].

Протидія маніпулятивному мовному впливу

Не викликає сумніву той факт, що вибір засобу протидії маніпулюванню залежить від того, який його вид реалізується. Щоб створити саму можливість вибору, необхідно, по-перше, чітко визначити поняття психологічного захисту, по-друге, розглянути арсенал засобів захисту, які пропонуються в науковій літературі [1].

Традиційно виділяються такі базові засоби захисту від маніпулятивного впливу: відхід, блокування, управління, завмирання та ігнорування [3].

Звертаючись до питання про засоби психологічного захисту, А. А. Акмасова відзначає, що посиленню ефекту навіювання сприяють фізичне та психологічне напруження, недосипання, втома, сильне емоційне збудження, відчуття відірваності, дефіциту інформації [3]. Навіювання здійснюється легше, якщо об'єктові впливу властиві такі риси характеру, як безвідповідальність, довірливість, сором'язливість, тривожність, мрійливість, схильність до копіювання когось, наявність забобонів, релігійність. Крім того, наголошується на ролі натовпу в реалізації маніпулятивного

впливу: натопв створює особливі умови, у яких притупляється мислення, діють переважно емоції і людина стає вразливою до емоцій та настрою натопву [1].

Аналіз наукової літератури дозволив виявити номенклатуру засобів захисту від маніпулятивного впливу: виховання у військовослужбовців інформаційної культури; формування критичного мислення, логічного мислення, уміння аргументувати думки; виховання почуття відповідальності, виховання вольових якостей; озброєння засобами спростування думок, засобами контролю над своїми діями та вчинками. Підтримуючи викладені положення, зупинимось на питанні про комунікативні стратегії протидії маніпулятивному мовному впливу.

Мета маніпулятивного впливу перед виконанням службово-бойових завдань (далі: СБЗ) цілком прозора – зірвати виконання завдання або створити перешкоду для його виконання. Суб'єктом маніпулятивного впливу, як правило, стає стороння особа, але вона може залучати до своєї діяльності і знайомих військовослужбовця, і навіть його родичів.

Як розпізнати факт маніпулятивного мовного впливу?

Якщо вплив не приховується, то розпізнати його легко – це погроза, шантаж або залякування. Йому легше протидіяти, оскільки ворога видно в обличчя. Проте і в подібних випадках часто виникають ускладнення, наприклад, у разі деструктивного впливу, який намагається здійснити терорист. Ускладнення пов'язані з вибором стратегій спілкування, які забезпечують успішність результату. Якщо ж факт впливу приховується, то протидіяти значно важче, оскільки суб'єкти маніпулятивних дій часто надягають маску добродійців.

Представниками прагматичної лінгвістики доведено, що існують мовні сигнали, або так звані індикатори маніпулювання. Їх дуже багато і вони поділяються на дискурсивні і власне мовні (текстові та лексичні). Приведемо декілька з них: *підмацування компліментом, апеляція до авторитету, спростування авторитету іншої особи, категорична критика без позитивної програми дій, апеляція до логіки, апеляція до вірувань, провокаційні заяви.*

Застосування маніпулятивного впливу до військовослужбовця Національної гвардії України у процесі його професійної діяльності може бути спричинене такими позамовними цілями: проникнути на заборонену територію; отримати таємну інформацію; приховати і пронести заборонені речі; уникнути відповідальності за свої дії; підпорядкувати адресата у виконанні завдань; заволодіти зброєю; спровокувати конфлікт, силові дії; приховати чи викривити факти тощо. З огляду на це визначаємо основні комунікативні наміри маніпулятора у спілкуванні з військовослужбовцем: 1) приспати пильність, знизити критичність сприймання інформації; 2) порушити емоційну рівновагу, дезорганізувати. Реалізація цих комунікативних намірів пов'язане зі стратегією підпорядкування адресата, тобто керування його поведінкою.

Які є способи протидії маніпуляціям зі свідомістю?

Передусім слід зафіксувати для себе сам факт маніпулятивної агресії.

Залежно від типу маніпуляції, соціального контексту та умов комунікації обираються стратегії протидії: стратегія припинення комунікації; стратегія холодної

ввічливості; стратегія конфронтації; стратегія корпоративних стереотипів поведінки; стратегія трансформації теми або інші.

Під час виконання СБЗ у разі спроби маніпулювання із зовні можна вибрати наступні стратегії:

Припинення комунікації: не реагувати на жодні спроби встановлення контакту.

Холодна ввічливість. Усі ваші репліки дуже ввічливі, але вони підкреслюють безмежну відстань, яка відділяє вас від маніпулятора.

Конфронтація передбачає викриття факту маніпулювання і таку відповідь, що позбавляє агресора бажання продовжувати комунікацію.

Корпоративні стереотипи поведінки ґрунтується на формулах спілкування, наведених у статутах ЗСУ, і передбачає поведінку, яка відповідає їх вимогам і з посиланням на них.

Висміювання. Висміювання знищує силу маніпулятивного впливу.

Трансформація теми використовується в тих випадках, коли припинення комунікації неможливе, а інші стратегії суперечать правилам етики. Такі умови створюються, якщо функції маніпулювання виконує старенька бабуся.

Узагальнюючи викладене, окреслимо напрями підготовки особового складу до протидії маніпулятивному впливу перед виконанням СБЗ:

- детальний аналіз та розкриття змісту тих видів маніпулювання, з якими особовий склад може зіштовхнутися на службі;
- навчання моделям захисту і протидії для кожного виду маніпулювання;
- робота керівників підрозділів щодо профілактики підкорення маніпуляціям;
- організація тренінгів з психологічного захисту для особового складу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку [Текст] : навч. посіб. / С. Т. Полторак, Л. М. Пелепейченко, В. В. Посмітна, С. М. Ревуцька; за заг. ред. С. Т. Полторака. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 114 с.

2. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О., Михайлова О.Г., Павлова О.О., Пелепейченко Л.М., Посмітна В.В., Ревуцька С. М. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті: моногр. / За ред.. Л. М. Пелепейченко. – Харків : Національна академія НГУ, 2014.

3. Акмасова, А. А. Информационно-психологическая безопасность личности [Електроний ресурс] / А. А. Акмасова – Режим доступа : http://www.bla.by/public/conf_2/1_2003.pdf

Александров Юрій Васильович

доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Успішна професійна діяльність поліцейського в сучасній Україні вимагає від поліцейського високого професіоналізму, досконального знання своїх функцій та нормативних актів і Законів України, а також високого рівня сформованості навичок комунікації та необхідності формування інших особистісних властивостей. Для цього потрібна професіоналізація працівника Національної поліції України, яка уявляє собою цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця. Професіоналізація починається з моменту вибору майбутньої професії. Одна з важливих складових професіоналізації поліцейських є формування сприятливої для ефективної професіональної діяльності Я-концепції.

«Я-концепція» - це узагальнене уявлення про самого себе, система установок відносно власної особистості, або (як вважають психологи А. Капська, І. Кон, Б. Паригін та інші) «теорія самого себе» [1, с. 200]. Це концепція людини про те, яка вона є.

Я-концепція — динамічна система уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей, самооцінку, суб'єктивне сприйняття, що характеризує вплив на власну особистість зовнішніх факторів. Вона формується під впливом досвіду кожного індивіда.

«Я-концепція» – відносно стійка, в більшій чи меншій мірі усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе [2, с.373].

Питання Я – концепції тісно пов'язане з поняттям «самосвідомість». Самосвідомість - це особлива форма свідомості. Вона відображає рівень розвитку свідомості та її спрямованість. Якщо свідомість орієнтована на весь об'єктивний світ, то самосвідомість на частину, найважливішу для людини - внутрішній світ. Не випадково «Я-концепцію» дуже часто називають самосвідомістю [3, с. 89].

Р. Бернс зазначає, що Я-концепція може бути позитивною та негативною. Людина з позитивними уявленнями про себе приймає та поважає себе, відчуває власну цінність, у той час як негативна Я-концепція провокує відчуття неповноцінності, негативне ставлення до себе та неприйняття [4, с. 84].

Проведені дослідження були присвячені виявленню особливостей Я-концепції поліцейських які мали стаж роботи в правоохоронних органах, та поліцейських, які такого стажу зовсім не мали (молодих поліцейських), тобто до роботи в поліції вони працювали на штатських посадах не в правоохоронній системі.

В результаті дослідження було встановлено, що поліцейські з досвідом роботи в правоохоронних органах мають більш адекватну самооцінку, тоді як у поліцейських без досвіду роботи частіше зустрічається завищена самооцінка. Це можна пояснити тим, що перші мали змогу оцінити себе і свої дії в різноманітних

професійних ситуаціях, розуміють складність виконуваних функцій а отже, і можуть скласти адекватну професійну самооцінку.

Поліцейські без досвіду роботи вважають себе більш добросовісними, відкритими, незалежними, діяльними, чуйними, енергійними, справедливими, дружніми, товариськими та чесними чим міліціонери старої формації.

Поліцейські з досвідом роботи все ж вважають себе більш чесними, добросовісними та більш справедливими, чим їхні колеги старої формації. Однак є сумніви в достовірності їх відповідей. Ми вважаємо що за такий короткий час не можливо так швидко змінитися і стати більш добросовісним, чесним, порядним. Ми можемо говорити, що в своїх відповідях вони, скоріш за все, уявляють себе саме такими.

Відрізняються погляди в обох групах на поняття «професіонал». Молоді поліцейські без досвіду роботи вважають, що професіонал – це більш діяльна, рішуча та енергійна людина, чим вони. Професіонал в їхній уяві – справедливий, чуйний, чесний та незворушливий працівник.

Професійна Я-концепція молодих поліцейських ще не сформована, вона формується в першу чергу під впливом очікувань суспільства від працівника нової поліції (рівність всіх перед законом, вимогливість та незворушність, рішучість та інш.). В їх уяві ідеальний поліцейський – це професіонал, який поважає громадян, не виявляє відносно їх диктаторських проявів, не вважає себе вищим за простого громадянина тому, що він є представником влади, тощо. І себе і поліцейського професіонала вони бачать як носіїв лідерських якостей. Вони хочуть бути незалежними при прийнятті рішень, діяти тільки згідно вимог закону, не залежати від зовнішнього тиску на них, бути свободними від різних маніпуляцій. Вони бажають бути більш делікатними, наслідувати правила «хорошого тону», бути більш альтруїстичними, ніж міліціонери старої формації, більш схильними до кооперації, поводитися так, щоб виправдати очікування оточуючих громадян, заслужити їх повагу та визнання.

На їх думку, вони повинні більше приділяти увагу суспільній користі, безкорисливій допомозі, виявляти співчуття, симпатію, турботу до людей, тощо.

Враховуючи величезне значення Я-концепції у житті людини, з метою удосконалення роботи працівників Національної поліції України, вважаємо доцільним глибше досліджувати це явище, різні його аспекти, особливості формування у працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенова А.В., Гурін Р.С., Осипова Т.Ю. Вашенко А.М. : навчальний посібник ; за ред. А.В. Семенової. 2-ге вид., випр. і доп., Київ : Знання, 2007. 341 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376с.
3. Маклахов А. Г. Общая психология : учебник для вузов. СПб. : Питер, 2007. 583с.
4. Орлова Г.В. Виховання Я-концепції особистості в західній психології. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 20, книга 2. С. 79-86.

Атаманенко Юлія Юрївна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат технічних наук

СТАВЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРИЛАДІВ ПІД ЧАС ОФОРМЛЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Безпека на дорогах – одна з серйозних проблем міжнародного розвитку, що вимагає розроблення спільної стратегії та оптимальних заходів щодо гарантування безпеки дорожнього руху [1]. Смертність і травматизм унаслідок дорожньо-транспортних пригод (ДТП) є не тільки глобальною проблемою охорони здоров'я, а й чинником, що негативно впливає на соціально-економічний прогрес і виконання країнами поставлених цілей розвитку.

За останні три роки в Україні зареєстровано 471 422 ДТП, у яких загинуло майже 10,2 тис. і травмовано понад 99 тис. осіб.

Згідно зі статистикою аварійності за 12 місяців 2018 року, яку оприлюднило Управління безпеки дорожнього руху Національної поліції України [2], загалом за означений період у країні відбулося 150 120 аварій, що на 7,63 % менше, ніж у попередньому році. У середньому за добу по всій країні траплялося по 67 аварій з постраждалими, у яких гинуло 9 осіб і було травмовано 85 осіб.

Слід наголосити на серйозній проблемі виникнення ДТП в Дніпропетровській області (таблиця 1, [2]), про наслідки якої свідчать цифри їх фіксації за 2010–2018 рр.

Таблиця 1

Стан аварійності в Дніпропетровській області

Рік	Усього ДТП	ДТП з постраждалими		
		Усього	Загинуло	Травмовано
2010	10 986	2 246	374	2 731
2011	10 592	2 527	340	3 127
2012	11 531	2 760	372	3 466
2013	11 721	2 985	394	3 596
2014	10 947	2 720	366	3 371
2015	9 604	2 516	334	3 121
2016	11 496	2 494	242	3 130
2017	11 203	2 198	192	2 791
2018	10 357	2 008	220	2 588

Водночас ситуація щодо аварійності на дорогах не тільки Дніпропетровської області, але й усієї України продовжується залишатись напруженою. Викладене свідчить про те, що складні ситуації під час дорожньо-транспортного руху вимагають нових підходів до швидкої реєстрації та дослідження місця пригоди [3].

На підставі аналізу стану і тенденцій розвитку процесу реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод у розвинених країнах і в Україні встановлено нагальність завдань підвищення оперативності та достовірності процесу фіксації місця скоєння ДТП з використанням сучасних цифрових технологій. Водночас в Україні з цією метою в умовах зростання інтенсивності дорожнього руху застосовують переважно застарілі технології фотофіксації та лінійних вимірів рулеткою. Застосування новітніх технологій для картографування і реєстрації ДТП в Україні залишається малодослідженим, що зумовлено двома причинами: достатньо високою вартістю приладів і спеціального програмного забезпечення та відсутністю експериментальних досліджень з практичним застосуванням технології в умовах України.

На основі аналізу дорожньо-транспортних пригод як інформаційних об'єктів і подій, що мають складні причинно-наслідкові аспекти і властивості, розроблено низку питань (таблиця 2), які стосуються впровадження ідеї реєстрації ДТП. З-поміж різних категорій учасників дорожньо-транспортного руху проведено анкетування.

Таблиця 2

Анкета для учасників дорожнього руху

1	Чи маєте Ви автомобільний засіб пересування?	Так	Ні			Планую придбати
2	Ви дотримуетесь правил дорожнього руху?	Так	Ні			Не завжди
3	Чи були Ви коли-небудь учасником дорожньо-транспортної пригоди (ДТП)?	Так				Ні
4	Чи були Ви свідком ДТП?	Так				Ні
5	Як Ви вважаєте, які заходи можуть зменшити показник аварійності на дорогах нашого міста?	дотримуватися правил дорожнього руху	підвищити контроль за безпекою руху поліцейськими	збільшити покарання	використовувати безпілотні літальні апарати для стеження за порядком на дорогах	
6	Співробітникам поліції для оформлення ДТП потрібно:	30 хв.	1 год.	1,5 год.		
7	Чи вплине на оперативність оформлення та складання протоколу ДТП зміна назви Державної автомобільної інспекції в Україні на Управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції?	Так	Ні			Не знаю
8	Чи підтримуєте Ви складання Європротоколу без участі поліцейських?	Так	Ні			Не знаю
9	З якими із наведених методів реєстрації ДТП Ви ознайомлені?	використання металевої рулетки	метод наземного лазерного сканування	фотограмметричний метод	реєстрація безпілотним апаратом	
10	Чи вважаєте Ви методику використання рулетки під час реєстрації аварії у наш час сучасною та актуальною?	Так	Ні			Не знаю
11	Чи були Ви свідком використання іншої технології реєстрації ДТП, окрім рулетки?	Так			Ні	
12	У якому масштабі, на Ваш погляд, будуть краще відобразитися усі елементи ДТП, якщо:	в 1см – 5 м	в 1см – 10 м	в 1 см – 20 м	дрібніше	крупніше
13	Яка із наведених технологій реєстрації аварій може замінити наявний спосіб фіксації ДТП металевою рулеткою?	метод наземного лазерного сканування	фотограмметричний метод			реєстрація безпілотним апаратом
14	Чи скоротиться час реєстрації ДТП, якщо використовувати безпілотні моделі?	Так	Ні			Не знаю

15	Як Ви вважаєте, чи можна з отриманих фотографій безпілотного літального апарата скласти схему точнішу, ніж із використанням рулетки?	Так	Ні	Не знаю
16	Чи можна усунути причину виникнення заторів під час реєстрації аварій за рахунок упровадження нової методики з використанням безпілотного літального апарата?	Так	Ні	Не знаю
17	Чи покращиться процес реєстрації пригод, якщо використовувати безпілотні апарати?	Так	Ні	Не знаю

У результаті анкетування досліджено статистичні показники та зроблено висновок, який показав, що:

- 2 % учасників опитування ознайомлені з технологією реєстрації дорожньо-транспортних пригод із застосуванням безпілотних апаратів;
- 85 % респондентів визнають, що час реєстрації дорожньо-транспортних пригод скоротиться, якщо використовувати безпілотні апарати;
- 87 % респондентів вважають, що за результатами опрацювання цифрового аерознімку можна скласти ортофотоплан та схему місця дорожньо-транспортної пригоди точніше, ніж із використанням рулетки;
- 60 % респондентів не підтримує самореєстрацію за регламентами Європротоколу.

Встановлено низку недоліків, які притаманні технології, що використовується в Україні для реєстрації дорожньо-транспортних пригод, зокрема: тривалий процес оформлення, складність процедури вимірювання, неможливість за складеними матеріалами додатково досліджувати місце аварії, недостатня точність зображення транспортних засобів та елементів дорожньої ситуації тощо.

Результати проведеного соціального дослідження засвідчили, що учасники дорожнього руху потенційно готові до сприймання нової технології картографування і реєстрації ДТП, яка створює умови для подолання означених вище проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління Державної автомобільної інспекції в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gaidp.gov.ua/pro-da-krivogogogu.html>.
2. Упрощенное оформление дорожно-транспортных происшествий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dtp-profi.ru/page3.html>.
3. Бесчастный В. М. Основы безопасности дорожного руху / Бесчастного В. М. – К.: Знання, 2007. – 312 с.

Бойчук Валентина Анатоліївна

аспірант кафедри психології Донецького національного університету імені Василя Стуса

Бацилєва Ольга Валеріївна

завідувач кафедри психології Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор психологічних наук, професор

МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постійні динамічні зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, висувають до людини підвищені вимоги стосовно різноманітних знань, навичок, особливостей реагування та паттернів поведінки, що забезпечує ефективне її пристосування до умов життєдіяльності та є підґрунтям її успішної соціалізації. Загальновідомо, що важливим чинником соціалізації та соціальної адаптації людини в суспільстві є ефективне спілкування, вміння налагоджувати комунікацію та співпрацювати, які є невід'ємною складовою успішності людини як в особистому житті, так і в професійному становленні. Особливо це стосується фахівців, діяльність яких пов'язана з роботою з людьми, а також з виконанням професійних обов'язків у надзвичайних та екстремальних ситуаціях. Всі ці вміння входять в структуру міжособистісної взаємодії як інтегрального соціально-психологічного феномену, тому, не дивлячись на значну кількість досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою. Отже, мета нашої роботи – проаналізувати на основі літературних даних особливості міжособистісної взаємодії як інтегрального соціально-психологічного феномену, який має складну багаторівневу структуру.

Проблема міжособистісної взаємодії достатньо широко представлена в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів. Зокрема, розглядалися такі питання, як природа міжособистісної взаємодії (М. М. Обозов), провідні механізми міжособистісної взаємодії (Р. Л. Кричевський), типи, стилі та стратегії міжособистісної взаємодії (Г. М. Андреева, О. Г. Ковальов), структура міжособистісної взаємодії (В. Г. Крисько, Б. Ф. Паригін) та ін. Під час дослідження взаємодії фахівці розглядали співвідношення взаємодії, спілкування, сумісну діяльність та комунікацію (Г. М. Андреева, М. М. Обозов, В. М. Панфьоров); взаємодію як форму активності суб'єкта (Б. Ф. Ломов); взаємодію як умову сумісної діяльності; (А. Л. Журавльов); фактори, що спричиняють взаємодію (Ю. Л. Ханін), взаємодію у контексті часу та простору (Я. Щепанський).

Основну методологічну складність вивчення міжособистісної взаємодії представляє велика кількість дефініцій даного феномену. Так, С. В. Ситнік визначає, що міжособистісна взаємодія – це складне соціально-психологічне явище, що включає в себе такі акти психічної діяльності, як взаєморозуміння, взаємовплив, взаємодія, взаємовідношення, міжособистісне спілкування та інтегративні феномени сумісності і спрацьованості [8]. Крім того, міжособистісна взаємодія розуміється як один із факторів формування загальної культури особистості. Важливим кроком у

формуванні культури міжособистісної взаємодії майбутнього фахівця є розвиток комунікативних умінь на основі розвитку його комунікативності як однієї із важливих людських якостей.

На думку З. Фрейда, міжособистісна взаємодія визначається уявленнями, засвоєними ще в ранньому дитинстві, і конфліктами, які були пережиті в цей період. В межах цього напрямку теорію взаємодії розглядав також Е. Берн, яку він репрезентував як сукупність певних транзакцій, що представляються в конкретний момент часу в певних его-станах особистості.

У дослідженнях В. Москаленко, поняття «взаємодія» розглядається через призму активності особистості. Найчастіше в ній виділяються когнітивні, емоційні та поведінкові (або практичні) компоненти, співвідношення яких по різному представлено в залежності від того, індивідуальна це діяльність чи групова.

За Є. Руденським, поняття «взаємодія» являє собою систематичне, стійке виконання дій, які спрямовані на те, щоб викликати відповідну реакцію партнера, що, у свою чергу, породжує реакцію людини, яка впливала [5]. Таке тлумачення потребує певного уточнення, оскільки має дещо узагальнений характер та нечітко відображає психологічну суть терміну. За визначенням А. Петровського, термін «міжособистісна взаємодія» розглядається у вузькому змісті як система взаємообумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку решти [6].

Окремою проблемою є структура та аспекти міжособистісної взаємодії, оскільки від цього безпосередньо залежить вибір критеріїв її діагностики, однак, якраз в цьому питанні позиції дослідників суттєво відрізняються. Нами були проаналізовані і узагальнені найбільш поширені трактовки структури міжособистісної взаємодії.

В структуру міжособистісної взаємодії С. В. Ситнік включає два класи феноменів: групові явища та міжособистісні процеси в системі «суб'єкт-суб'єкт». Зауважимо, що в першому випадку характер міжособистісної взаємодії визначається не стільки особливостями особистостей, скільки умовами, в яких група функціонує. На якість міжособистісної взаємодії системи «суб'єкт-суб'єкт» впливає адекватність сприйняття, ставлення до партнера взаємодії та міжособистісні відношення. На думку О. М. Леонтьєва, на характер взаємодії впливають соціальні установки особистості – певних інваріантів «особистісних смислів», які забезпечують стан готовності до відповідних відношень у взаємодії. Взаємодія пов'язана зі сумісною діяльністю [2, 8].

З точки зору В. М. Панфьорова, взаємодія має дві сторони: інформаційно-комунікативну діяльність і психологічну діяльність. У першому випадку передбачається взаємозв'язок і взаємопрояви, в іншому – взаємопізнання, взаємовідношення та взаємовплив. Крім того, А. І. Шипілов виділяє п'ять аспектів міжособистісної взаємодії: спонукальний, комунікативний, перцептивний, емоційний і поведінковий.

В зарубіжній психології популярною є трикомпонентна біполярна модель У. Беккера. Вона включає: 1) домінантність – підпорядкованість (перевага-підпорядкованість, паритетність – нерівність); 2) доброзичливість – непривітність (позитивність-негативність); 3) стриманість – експресивність [4, 7].

Питання корекції негативних проявів у міжособистісній взаємодії складає окрему проблему психології. Один з варіантів покращення міжособистісної взаємодії пропонується зарубіжними дослідниками Д. Джонсон і Р. Джонсон, які доводять, що соціальні навички міжособистісної взаємодії цілеспрямовано формуються в процесі кооперативного навчання в малій групі та виокремлюють чотири рівні кооперативних навичок [5].

Ту ж саму ідею кооперації у розвитку ефективної міжособистісної взаємодії висуває Н. В. Гагіна, яка зазначає, що у будь-якій сфері діяльності конструктивна міжособистісна взаємодія за своєю суттю є ефективною кооперацією, де кожен із її учасників є активним суб'єктом, відкритим для впливу, вважаємо, що розвиток навичок конструктивної взаємодії майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземної мови буде ефективно відбуватися в умовах кооперативного навчання. Важливим чинником ефективності міжособистісної взаємодії є питання про її стиль, який розуміється як система принципів, форм, методів та прийомів, які проявляються в поведінці індивіда в процесі спілкування з іншими людьми. Найбільш вдалою, на нашу думку, класифікацією стилів, яка до того ж має психодіагностичну методичку для дослідження, є класифікація Т Лірі, який виділяє 8 типів міжособистісної взаємодії [1, 3].

Отже, аналіз науково-психологічних джерел свідчить про те, що більшість дослідників схильні вважати, що міжособистісна взаємодія – це цілісна система взаємозумовлених і взаємодоповнюючих індивідуальних дій двох або більше її учасників, поведінка кожного із яких є стимулом і водночас реакцією на поведінку інших, їхні дії спрямовані на досягнення певного спільного результату, а також на особистісний розвиток кожного учасника. Підвищення ефективності різних аспектів міжособистісної взаємодії є підґрунтям ефективності функціонування особистості у всіх аспектах її життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гагіна Н.В. Формування навичок конструктивної міжособистісної взаємодії майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2013. Вип. 22. С. 16-19.
2. Журавльова Л.П., Коломієць Т.В. Структурно-динамічна модель міжособистісної взаємодії. *Вісник ОНУ ім. І.І.Мечникова. Психологія*. Вип. 22. Ч. 2. 2013. С. 17-24.
3. Малигіна Г.С. Особливості взаємозв'язку компонентів відповідальності та стилю міжособистісної взаємодії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 3. С.23-38.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник Київ, 2004. 576 с.
5. Руденский Е. В. Социальная психология: курс лекцій. Москва, 1997. 224с.

6. Савчин М.В. Особливості міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України серія «Психологічні науки»*. 2012. № 1. С. 35-44.

7. Семенів Н.М. Психологічні параметри міжособистісної взаємодії у структурі розвитку особистості. *Вісник НТУУ КПІ серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. 2010. Вип. 1. С. 135-139.

8. Ситнік С.В. Характеристика та ознаки міжособистісної взаємодії. *Наука і освіта*. № 11. 2014. С. 156-161.

Вайда Тарас Степанович

завідувач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

НЕВЕРБАЛЬНІ СПОСОБИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОНЦЯМИ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ (СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність проблеми. У відповідності з вимогами законодавства Національна поліція України (далі – поліція, НПУ) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Безпосередніми завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1]. Ефективність виконання поліцейськими вищезазначених завдань безпосередньо залежить не тільки від належної фізичної, вогневої, тактичної чи спеціальної підготовки, а й від сформованості у правоохоронців навичок практичного застосування різних способів комунікації в залежності від створеної оперативно-службової ситуації – тобто від налагодження відповідного професійного спілкуванням з різними суб'єктами фахової діяльності (при наданні допомоги громадянам, затриманні правопорушників чи у співробітництві з колегами).

Професійне спілкуванням поліцейських є досить широким поняттям, під котрим нами розуміється різновид спеціально організованої взаємодії працівників поліції (керівників і підлеглих; працівників, рівних за посадовим становищем; працівників і представників засобів масової інформації (далі – ЗМІ); працівників та громадян; працівників і осіб-правопорушників), змістом котрого є пізнання дійсності (оперативної ситуації – *уточнено нами*), обмін інформацією та вплив

учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань [2, с. 22-23].

У свою чергу професійна діяльність поліцейського характеризується підвищеним рівнем конфліктності, значним негативним впливом низки об'єктивних умов і факторів на особу працівника поліції (новизна та невизначеність ситуації, обмеженість часу на прийняття рішення, існування реальної загрози життю чи здоров'ю тощо). Це призводить не тільки до зниження результативності виконання поліцейськими поставлених перед ними завдань, а й до погіршення в подальшому іміджу поліції в суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблеми. Особливості використання працівниками правоохоронних органів різних способів комунікації під час розв'язання конфліктних ситуацій, специфіку взаємодії поліції з різними особами (представниками верств населення) відображено у роботах низки науковців, які приділяли необхідну увагу цьому важливому аспектові фахової діяльності працівників поліції (В. Барко, І. Ващенко, С. Гіренко, В. Друзь, В. Лефтеров, О. Олійник, О. Скакун та ін.). Соціальний (в тому числі й комунікативний) аспект професійного спілкування поліцейських у діяльності різних підрозділів НПУ відображено у роботах Т. Вайди, М. Дідика, Н. Матюхіної, В. Поліщука, В. Синьова та ін.

Разом з тим, застосування традиційних (вербальних) способів спілкування в екстремальних умовах несення оперативно-службової (службово-бойової) діяльності поліцейських викликає ряд незручностей, а часто й слугує умовою для виникнення безпосередньої загрози життю чи здоров'я правоохоронців. В таких обставинах на передній план виступає мова жестів перш за все через її специфічні особливості: 1) розуміння спеціальних знаків (жестів) та їх застосування обмеженою кількістю осіб – контингентом правоохоронних чи військових спецпідрозділів, які залучаються до проведення спецоперацій; 2) відсутність потреби у жестикуляції, а отже й недоцільність її використання громадянами у повсякденному житті суспільства (за винятком осіб з вадами слуху); 3) жорстко регламентований характер проведення оперативно-тактичних заходів не передбачає розповсюдження службової інформації, в тому числі й розголошення та популяризації застосування мови жестів в побутовому середовищі – поліцейські спецпідрозділів слідує чіткому алгоритму дій, службова інформація має режимний (закритий для доступу інших осіб) характер «для службового користування»; 4) відсутність пропаганди та реклами в ЗМІ щодо діяльності спецпідрозділів через висвітлення тактики проведених правоохоронцями спецоперацій тощо; 5) відпрацювання навичок тактичних дій поліцейських здійснюється на спеціальних полігонах для уникнення витоку інформації (спостереження, фото- чи відеозапис) щодо застосування сучасних прийомів застосування поліцейських засобів примусу тощо. У зв'язку з розглянутими та іншими причинами, на наш погляд, невербальні способи комунікації (мова жестів) працівників правоохоронних органів не знаходять належного відображення у

дослідженнях вчених та в розробках працівників практичних спецпідрозділів НПУ, НГУ, СБУ та ін.

Результати дослідження. Одним із важливих аспектів професійної діяльності поліцейських є його комунікативна складова, котра забезпечує можливість обміну інформацією, уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, почуттями, установками між колегами по фаху. У свою чергу *невербальне спілкування поліцейських* – вид спілкування, для якого характерне часте використання невербальної (безсловесної) поведінки і невербальних комунікацій (жестів) як головного засобу передачі інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про іншу особу (потерпілого громадянина, правопорушника), здійснення впливу на іншу людину (колегу).

До таких засобів в першу чергу належить система знаків, які відрізняються мовними способами та формою їх виявлення. У процесі взаємодії вербальні й невербальні засоби можуть підсилювати або послаблювати дію один на одного. Разом з тим способи невербального спілкування є мовою не лише жестів. Працівники поліції використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів: погляди, міміку, пози, жести тощо.

Оцінюючи роль засобів спілкування, А. Мейерабіан установив, що передача інформації відбувається за допомогою тільки слів на 7 %, звукових засобів (інтонація, сила звуку тощо) – на 38 %, а за рахунок невербальних засобів – на 55 %. Аналогічні дані отримав Р. Бердвісл, згідно з результатами якого розподіл вербальних та невербальних засобів у спілкуванні складає 35 % та 65 % відповідно [2, с. 28].

В той же час, як свідчать окремі резонансні події, котрі трапилися останнім часом під час оперативно-службової діяльності поліцейських при забезпеченні ними публічної безпеки (затримання осіб, перевірка документів, поверхневий огляд транспортних засобів, припинення застосування злочинцями вогнепальної зброї тощо), правоохоронці неоднаково реагують на невербальні сигнали колег: одні чутливі та уважні до них, інші – або не обізнані з цією сферою комунікації (завчасно не підготовлені), або не мають досвіду фіксації чи розшифрування знаків невербальної комунікації більш досвідчених колег по службі.

Невербальне спілкування між поліцейськими, як і мовне, передбачає зворотний зв'язок. Позитивний невербальний зворотний зв'язок сприятливо впливає на взаємини між працівниками поліції, а негативний – супроводжує або породжує деструктивні взаємини. Колега по службі, який роздратовано відповідає на запитання іншого поліцейського, подає негативні сигнали для присутніх осіб, котрі у свою чергу можуть використати цю ситуацію на свою користь (для нападу, втечі, заволодіння зброєю чи транспортним засобом).

Мова міміки та жестів є важливим засобом комунікації при безпосередньому спілкуванні поліцейських, яка не тільки доповнює та збагачує, а й індивідуалізує звичайну мову. Інколи, наприклад, при спілкуванні в умовах проведення спецоперації, й замінює її повністю – радіозв'язок та стільниковий телефон не зможуть замінити мову жестів, яка є лаконічним і безшумним способом

спілкування. При цьому працівникові спецпідрозділу поліції необхідно дотримуватись хоча б двох умов: 1) необхідно добре бачити того, кому він хоче повідомити необхідну інформацію, і звичайно ж, 2) вміти розуміти його відповідь.

Інформація щодо координації дії з іншими поліцейськими, попередження їх про виявлену небезпеку тощо може бути зображена з допомогою жестів (міміки), відображувати окремі аспекти оперативної обстановки. Наведемо як приклад

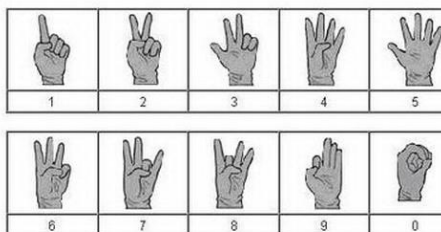

Рис. 1. Невербальний спосіб зображення кількості об'єктів

зображення поліцейськими кількості правопорушників за допомогою пальців руки, див. рис. 1 [3].

Метою створення цілої системи сигналів, які поліцейські подають руками, є потреба у можливості використання простих і безпечних способів передачі інформації, у в той час як інші засоби зв'язку застосувати в деяких службових обставинах досить важко (мають демаскуючий фактор). Як правило, жести застосовуються в ситуаціях безпосереднього

контакту із злочинцем (злочинцями), котрі перебувають в укритті (автомобілі, будинку, квартирі, підвальному чи горішньому приміщенні тощо), при затриманні правопорушника на вулиці у публічному місці.

На основі опрацювання спеціальної літератури нами зроблена спроба умовної класифікації невербальних жестів, котрі є найбільш вживаними в середовищі правоохоронців при здійсненні ними поліцейських заходів примусу в умовах оперативно-службової діяльності (див. табл. 1) [3].

Таблиця 1

Відповідність значення інформації, котра передається невербальними методами (жестами)

№ з/п	Зображення жесту	Значення невербального способу передачі інформації
1. Конкретизація виконавця		
1.		Привернення уваги працівника поліції, що рухається позаду. Під час спецоперації такий жест означає «ти!». Як правило, з цього жесту керівник спецгрупи починає віддавати накази.
2.		Вказування вказівним пальцем поліцейського на самого себе – жест означає «я».
3.		Так як майже в кожній групі захоплення (спеціального призначення) обов'язково присутній взломщик, цей жест командира повідомляє, що в даній ситуації необхідна його допомога.
2. Керування діями інших осіб щодо їх переміщення		

4.		Жест, яким правоохоронець немов би кличе людину до себе (використовується і в повсякденному житті). Цей жест означає, що поліцейський просить іншого правоохоронця підійти.
5.		За допомогою цього руху рукою групі віддається наказ рухатися в певному напрямку або ж підніматися за командиром наверх.
6.		Жест означає пришвидшення руху, активізація переміщення або швидкий рух.
7.		Якщо поліцейський побачив цей сигнал, йому потрібно пригнутися або ж рухатися пригнувшись.
8.		Сигнал «стоп» (відомий кожній людині в усьому світі).
9.		Жест – стиснутий кулак командира – означає наказ «завмерти».
3. Інформування про виявлене джерело небезпеки		
10.		Рука біля вуха може означати, що поліцейський щось почув, або ж сигналізує іншому учаснику спецоперації про сторонній шум і закликає його прислухатися.
11.		Подібний жест говорить про виявлений об'єкт, за котрим ведеться спостереження, а також про те, що поліцейський бачить те, що привернуло увагу всієї групи, на чому варто сфокусувати свою увагу.
12.		Жестом сповіщаються члени штурмової групи про те, що неподалік знаходиться ворог.
13.		За допомогою цього сигналу членам штурмової групи (групі захоплення) можна повідомити про заручників.
14.		Жест, який інформує про виявлення снайпера.
15.		Сигнал подається, якщо в ході операції правоохоронець побачив собаку.
4. Подання команди щодо початку (ведення) активний дій		
16.		Поліцейський наказує захищати цю ділянку.

17.		Поліцейський повідомляє про необхідність сформувати бойову колону.
18.		Повідомлення про формування шеренги.
19.		Працівник спецпідрозділу поліції інформує членів оперативної групи про потребу сформувати суцільну лінію (ланцюг).
20.		Потреба в формуванні «клина».
21.		Кругові обертання вказівного пальця на піднятій вгору лівій руці означають, що поліцейським необхідно зібратися разом в конкретному місці збору.
5. Позначення зброї (боєприпасів) та транспортних засобів		
22.		Даний жест називається «пістолет».
23.		Цей сигнал працівників спецпідрозділу поліції має назву «гвинтівка».
24.		Такий знак називається «дробовик», але також може означати будь-яку іншу помпову рушницю.
25.		Транспортний засіб.
26.		Цей рух тіла розшифровується як «боєприпаси» (виявлені набої чи потреба в них).
6. Перевірка розуміння учасниками спецоперації правильності поставленого завдання (виконання конкретної команди)		
27.		Поширений знак серед цивільного населення, але, тим не менш, також використовується поліцейськими силами спецпризначення. Він означає, що правоохоронець зрозумів суть мети (поставленого завдання).
28.		Жест, що сигналізує про те, що працівник спецпідрозділу поліції щось не розуміє.

7. Жести для позначення небезпечного фактору чи окремих елементів будівель (споруд)		
29.		Цим жестом позначається виявлений «газ».
30.		Жест-сигнал позначає «двері».
31.		Жест, за допомогою котрого працівник спецпідрозділу демонструє «вікно».
32.		Жест котрим під час проведення спецоперації вказується точка (місце) входу.

Отже, ці та інші жести невербального спілкування працівників поліції дають змогу налагодити ефективну взаємодію між ними під час проведення заходів оперативно-службової (службово-бойової) діяльності, коли одночасно необхідно зберігати режим таємності й тиші, і в той же час вони є лаконічними та безшумними способами комунікації.

Висновки. На основі проведеного дослідження можемо констатувати, що в екстремальних ситуаціях оперативно-службової (службово-бойової) діяльності підрозділів поліції набуває особливого значення невербальна комунікація. Інформація, котра надходить від поліцейського (міміка, жести, погляд правоохоронця тощо) в цих умовах, сприймається громадянами під час конфліктного спілкування більш гостро, ніж за звичайних обставин, і таким чином може спровокувати людей на неадекватні дії. Враховуючи екстремальний характер припинення конфлікту (правопорушення, злочину), працівник поліції може вдаватися до невербальних жестів й неусвідомлено. Проте така його поведінка здатна викликати агресивні емоції (призвести до загострення спілкування громадян із поліцейськими, спричинити посягання на його життя чи здоров'я) або знизити в цілому ефективність всієї спецоперації, котра проводиться працівниками спецпідрозділу НПУ.

Як правило, жести часто застосовуються в ситуаціях не тільки безпосереднього контакту з злочинцем (злочинцями), а й при перебуванні їх в укритті, при звільненні заручників, під час затримання правопорушника на вулиці у публічному місці тощо.

Невербальне спілкування між поліцейськими повинно передбачати обов'язковий зворотний зв'язок. Тому навчання поліцейських цим методам обміну інформацією має носити системний характер (наприклад, засвоєння відповідних тем під час професійного навчання, первинної професійної підготовки, службової підготовки), значення жестів має правильно розуміти кожен працівник поліції для уникнення непорозуміння з колегами, а відтак і до запобігання створення

загрозливих обставин для їх життя чи здоров'я в екстремальних умовах службово-оперативної діяльності працівників поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page1-4> (дата звернення 30.12.2018).

2. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

3. Мова жестів спецназу // Офіційний сайт ТОВ «Харківська обласна охорона «Щит»». URL: <http://www.ohrana-ua.com/articles/689-mova-zhestv-specnazu.html>.

Вдович Світлана Михайлівна

доцент кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Будь-яка професійна діяльність передбачає комунікацію – передавання й отримання людьми інформації, у тому числі знань, фактів, ідей, думок, поглядів, переконань, переживань та емоцій. При цьому учасники взаємодії активно використовують вербальні та невербальні засоби спілкування. Від ефективності комунікації рятувальників та психологів під час виконання професійних обов'язків залежить злагодженість їх роботи та своєчасність надання допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях. Надаючи психологічну допомогу дорослим і дітям, які пережили травмуючу ситуацію, необхідно вміти, передусім, налагоджувати контакт, добирати потрібні в тій чи іншій ситуації слова, переконувати, «зчитувати» і тлумачити невербальні ознаки, впливати на їхні емоції. Отже, формування комунікативних навичок курсантів закладів вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є важливою складовою їхньої професійної підготовки.

Питання формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців були предметом дослідження багатьох науковців. З психологічної точки зору їх розглядали Б. Ананьєв, Є. Ільїн, Г. Костюк, О. Леонтєв, Л. Петровська, С. Рубінштейн; із педагогічної та філологічної – О. Горошкіна, Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Уваркіна та ін. Особливості формування комунікативної компетентності курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними

умовами навчання досліджували Н. Калинюк, І. Поліщук, В. Розов, О. Федоренко та ін.

Комунікативна компетентність передбачає здатність особистості взаємодіяти з іншими, адекватно тлумачити отриману інформацію та передавати її без спотворень. Завдяки комунікативній компетентності людина здатна гармонійно спілкуватися і співпрацювати з друзями, рідними та колегами по роботі. Це також дозволяє їй легко налагоджувати контакти з незнайомцями, знаходити нових друзів та однодумців, підтримувати з ними теплі стосунки, відстоювати свої інтереси, переконувати людей і схилити їх на свою сторону, глибше пізнавати себе і свої емоційні стани, розуміти вчинки й емоційні стани співрозмовників, ефективно вирішувати конфліктні ситуації, бути впевненою за будь-яких обставин і творчо розвиватися.

Н. Калинюк визначає формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників як «процес цілеспрямованого і систематичного впливу на мотиваційну, когнітивну й емоційну сферу курсантів, метою якого є становлення такої особистості, яка усвідомлює значення комунікативної складової своїх професійних обов'язків, має розвинуті морально-особистісні якості та практичні вміння офіцера-прикордонника у сфері професійної комунікації, що забезпечують вибір ним свідомої поведінки відповідно до професійно-етичних і комунікативних норм» ними [1]. Як бачимо, дослідниця тісно пов'язує комунікативну компетентність із моральністю особистості, а тому її формування неможливе без морального й етичного виховання курсантів.

Основними педагогічними умовами формування професійно-комунікативної компетентності, на її думку, є: оптимізація змісту навчання курсантів у ВНЗ через надання їм професійно-комунікативних знань і пов'язаних із цим понять; вибір відповідних методів, форм та засобів навчання, зокрема використання на лекційних, семінарських і практичних заняттях таких активних методів навчання, як дискусійні, тренінгові, ігрові та проблемні, а також дослідницького методу при організації самостійної роботи курсантів; створення на заняттях атмосфери доброзичливості та взаємоповаги через налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами та курсантами й активізацію діалогічного спілкування між ними [1].

У процесі формування комунікативної компетентності курсантів закладів вищої освіти ДСНС України важливими є засвоєння відповідних знань (мовних, психологічних, професійних) і опанування необхідними вміннями та навичками.

Досконале знання державної й іноземних мов, норм української літературної мови, правил ведення ділової документації, володіння професійною лексикою, культура мовлення дозволять майбутнім фахівцям зрозуміло висловлювати свої думки, однозначно розуміти колег по роботі та потерпілих, чітко віддавати команди, правильно передавати інформацію, грамотно вести необхідну документацію.

Знання з психології (функцій спілкування, особливостей професійного спілкування, стилів поведінки, стратегій поведінки в конфліктних і екстремальних ситуаціях, особливостей поведінки людей різних вікових категорій, представників різних субкультур, поведінки людини в натовпі, у стресових ситуаціях тощо)

сприятимуть ефективному налагодженню контактів і довірливих стосунків із постраждалими; визначати і розуміти їх психологічний та емоційний стани, мотиви поведінки; справляти позитивне враження на керівників, колег по роботі, постраждалих та інших партнерів по спілкуванню; слухати і чути співрозмовника, розуміти його потреби; вести ділові переговори; адекватно реагувати на будь-яку поведінку співрозмовника, у тому числі на образи, спроби маніпуляції, агресію тощо; визначати істинні емоції та прагнення співрозмовника за допомогою невербальних засобів; долати комунікативні бар'єри у професійному спілкуванні; переконувати і психологічно впливати у професійних цілях; захищатися від психологічного маніпулювання; запобігати виникненню та розв'язувати конфліктні ситуації у спілкуванні; адекватно оцінювати достовірність отриманої інформації.

Важливою складовою комунікативної компетентності майбутніх рятувальників є знання змісту професійної діяльності та посадових обов'язків, їхня професійна грамотність.

Комунікативна компетентність передбачає також розвиток і вдосконалення комунікативних умінь і навичок у майбутніх фахівців. З цією метою курсантам закладів вищої освіти ДСНС України пропонуються такі психологічні тренінги: «Комунікативний тренінг», «Тренінг сенситивності», «Мотиваційний тренінг», «Тренінг особистісного зростання» та ін.

Таким чином, формуванню комунікативної компетентності курсантів закладів вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій сприятимуть досконале оволодіння державної й іноземних мов, опанування психологічними знаннями, професійна грамотність та постійне вдосконалення комунікативних умінь і навичок під час тренінгів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калинюк Н. В. До проблеми формування та розвитку професійної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_11.

Венцик Ольга Василівна

старший викладач кафедри психології управління факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ

АСЕРТИВНІСТЬ І КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНА СПІВПРАЦЯ

Відповідне спілкування та ефективна взаємодія в групі є важливими елементами в кожній роботі. Комунікація означає передачу та отримання інформації в безпосередньому контакті з іншою особою [1].

Асертивність - це здатність викладати свою думку, причини, думки про інших людей, зберігаючи повагу до почуттів та бажань іншої людини. Вона служить

насамперед поліпшенню наших міжособистісних взаємодій і дозволяє нам зберегти нашу індивідуальність таким чином, що є прийнятним для всіх учасників розмови.

Спілкування дає можливість обмінюватися ідеями та інформацією між тим, хто передає повідомлення, і тим, хто отримує повідомлення. Прийом або просто прослуховування є основним і часто недооціненим елементом у процесі комунікації. Замість того щоб слухати - скажемо, замість уважності до партнера по розмові - ми думаємо про власне повідомлення або ми вже оцінили співрозмовника, що практично все, що він говорить - ми вже знаємо. І якщо ми додатково маємо складний досвід спілкування з цією людиною, вміння активного та емпатичного прослуховування зменшується майже до нуля.

Асертивність і комунікація - тісно пов'язані поняття. Можна сказати, що асертивність підтримує належне спілкування. «Асертивна поведінка - це сукупність міжособистісної поведінки, що виражає почуття, погляди, побажання, думки або права людини у прямому, рішучому та чесному вигляді, поважаючи почуття, ставлення, побажання, думки та права інших людей» [3, с. 4]. Асертивність, є здатністю вести себе рішуче, але без агресії, - впевнений, але вільний від страху. Це означає повагу як і до інших людей, так і до своєї особистості. Асертивна поведінка дозволяє бути собою в повній мірі.

Відповідне спілкування та асертивність дуже важливі при взаємодії в групі, яка з'являється на кожному етапі нашого життя. Ми не живемо самотійно, а поряд з іншими, з іншими і для інших. Дитина вдома, в школі, у дворі, дорослий на роботі та за її межами - виконує багато спільних завдань з іншими і встановлює контакти. Склад групи змінюється, але ми повинні мати можливість співпрацювати з усіма. Наші ролі також змінюються, в яких ми повинні знайти свої навички.

Відповідна взаємодія в групі є важливим навиком. Асертивна поведінка дає можливість бути самими на тлі групи, що сприяє відкритому ставленню до життя, самореалізації. Це має значний вплив на соціальний розвиток особистості, яка зможе існувати в будь-якому середовищі, буде викликати повагу і довіру. Така людина повинна характеризуватися позитивним ставленням у житті. Важливо також будувати справедливі відносини і вміло відмовлятися від запитів, які ми не готові виконати. Пам'ятайте, щоб нікому не зашкодити. Асертивна людина у відносинах з іншими дає собі раду з критикою і може звернутися за допомогою в складних ситуаціях, знаючи, що їй може бути відмовлено. З кожним добрим співробітництвом та спілкуванням, ми поважаємо права інших, та ми не повинні забувати і про власні.

Так звані *асертивні права* формулюються по-різному в літературі. Ось приклад списку Г. Лінденфілда - автора книги: «Наполегливість, або як бути відкритою, ефективною, природною» [за: 4]: «...ви маєте право просити того, чого ви хочете - але не вимагати цього, мати і висловлювати свою думку, діяти нелогічно і не виправдовуватись, приймати рішення і нести відповідальність за їхні наслідки, постановляти, чи хочете ви втручатися в проблеми інших людей, не знати, не розуміти, робити помилки, досягати успіхів, змінювати свою думку, вашу приватність, залежність і незалежність, змінювати і здійснювати свої права».

Науковці [1, 5, 6] вважають, що асертивна поведінка, в якій ми захищаємо наші права, повинна бути соціально прийнятною поведінкою. Отже, захищаючи наші права, ми не можемо порушувати добро інших. Не вартує також плутати асертивну поведінку з агресивною поведінкою. Людина, яка веде себе агресивно, досягає своїх цілей за рахунок інших. У результаті часто відбувається приниження одержувача. Та, при асертивній поведінці ми не повинні допускати агресії.

Роберт Альберті та Майкл Еммонс перераховують декілька ключових моментів щодо асертивної поведінки [2]: асертивна поведінка робить можливою автоекспресію, характеризується повагою до прав інших людей, є чесною, прирівнює обидві сторони і дозволяє кожній з них отримувати вигоди, є вербальною, включаючи самі Я-повідомлення (почуття, права, факти, думки, вимоги, межі), є адекватною щодо людини і ситуації, не будучи універсальною, вона соціально відповідальна, є набутою, а не вродженою.

Ці автори відзначили, що те, *як* ви висловлюєте асертивну поведінку, набагато важливіше, ніж *що* ви говорите. Багато людей сприймають асертивність як вербальну поведінку, вважаючи, що для того, щоб ефективно справлятися з даною ситуацією, вони повинні просто знайти «правильні слова». Асертивність не залежить від буття красномовним.

Кожен є унікальною людиною, і всі знають, що їм важливо. Існують ситуації, в яких ми вибираємо неасертивну поведінку, наприклад, у відносинах з надчутливими людьми. Поважаючи старших, ми поважаємо їхні бажання. Коли хтось, кого ви знаєте, має поганий день, ви відкладете важливу розмову на більш відповідний момент. Є й унікальні ситуації, в яких ми просто не можемо відмовити. Однак, коли ми відмовляємо, не вартує говорити «ні, тому що ні». Обґрунтування позиції в доброму спілкуванні є дуже важливим. Також необхідно пам'ятати, що коли ви просите когось іншого, вони теж можуть вам відмовити. Тому ми повинні бути готові уникнути непотрібних розчарувань.

Уміла та розумна асертивність має значний вплив на ефективну співпрацю в групі та належні відносини з іншими.

Асертивне спілкування допоможе знайти команду колег, виробити позицію в бізнесі або досягти особистих цілей. Здатність встановлювати межі і чітко повідомляти ваші потреби безпосередньо перетворюється на поліпшення якості життя - отже, варто працювати над асертивною поведінкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леонтьев А. Ассертивность. Общение и деятельность общения / А. Леонтьев. – СПб. : Питер, 2008. – С. 160-215.
2. Alberti Robert E., Emmons Michael L.. Your Perfect Right: Assertiveness and Equality in Your Life and Relationships / Robert E. Alberti, Michael L. Emmons // Impact Publishers. – 2008. – 299 s.
3. Bartosz D. Asertywność / D. Bartosz // Przyroda Polska, dod. Natura i Zdrowie. – 2013, nr. 3. - S. 4.
4. Giannantonio M.: Być asertywnym / M. Giannantonio // Kraków: eSPe, 2011. - S. 9-30.

5. Kuśpit M. Kształtowanie zachowań asertywnych. Cz. 1 / M. Kuśpit // *Remedium*. - 2005, nr. 3. - S. 14-15.

6. Teliszewska A. Jak asertywnie chwalić i krytykować / A. Teliszewska // *Psychologia w Szkole*. - 2012, nr. 4. - S. 41-47.

Волошина Оксана Василівна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Актуальність проблематики ефективної комунікації типова не лише для Національної поліції України, але й для поліцейських систем різних країн світу, де, як свідчить зарубіжний досвід, значна увага приділяється формуванню професійної майстерності службовців поліції, наявності у них професійних знань, певних соціальних умінь, серед яких найбільш значущими є уміння спілкуватися, вирішувати конфліктні ситуації тощо. Досвід роботи з персоналом поліції в низці цивілізованих країн переконує в наявності ефективних нормативних та психологічних механізмів опрацювання навичок ефективної комунікації, цілком прийнятних в Національній поліції України.

Зокрема, уміння спілкуватися, як необхідний елемент професіоналізму, розглядається у роботі поліції Великої Британії, насамперед патрульно-постової служби. На думку англійських фахівців, поліція поступово втрачає довіру громадян. Повернути її є життєво важливим завданням. І саме в якості головних суб'єктів на цьому шляху вважаються поліцейські патрульно-постової служби. У процесі вивчення прийомів, потрібних для досягнення цієї стратегічної мети, був сформульований головний принцип – «підтримка порядку на основі підтримки зв'язків» і, звідси, основоположний метод – «йти до людей». Вважається, що поліцейський патрульно-постової служби повинен спілкуватися з населенням постійно, цілеспрямовано, вникаючи у щоденні потреби та сподівання людей.

Важливим є і зворотній зв'язок, оперативне інформування громадян про результати їх допомоги, актуальну ситуацію тощо, стимулюючи тим самим формування добрих та сталих зв'язків між громадськістю та поліцією [1, с. 2-3].

Значна увага проблемі комунікації поліції та населення приділяється у США. Так, у більш ніж двохстах міст США реалізуються програми громадської діяльності патрульної служби поліції. Вони створені для забезпечення активного співробітництва поліції з населенням. Сутність цих програм полягає в тому, що патрульні поліцейські приділяють із своєї восьмигодинної зміни певний час на встановлення та розвиток контактів з громадянами. Наприклад, у Далласі, де діє

програма «Зупинись, йди та поговори», у кожній з трьох змін, патрульний поліцейський залишає в людяному місці своє службове авто принаймні на 30 хвилин, чотири дні на тиждень для того, щоб поспілкуватися з населенням. Процес такого спілкування може включати пояснення підліткам, як працює радіозв'язок патрульної машини, розмови з працівниками у магазині, на ярмарках, відвідування зборів громадян у бібліотеках, громадських центрах, лікувальних закладах тощо.

Уміння спілкуватися з різними людьми, наявність терплячості та впевненості у собі – основа успішної діяльності поліцейських, які беруть участь ще у одній програмі, яка діє в декількох містах США. Це програма ROPE. Вперше вона запроваджена поліцейським департаментом м. Елгін (штат Іллінойс). Згодом цей досвід почав використовуватися і в інших містах країни. Поліцейські, які задіяні у програмі, живуть і працюють у проблемних кварталах, головне їх завдання – створення здорового мікроклімату у межах конкретного району. Місто забезпечує поліцейських та їх сім'ї помешканням, машиною для патрулювання, автовідповідачем, оплачує комунальні послуги (крім міжміських розмов) і всі спеціальні витрати, що пов'язані із здійсненням програми. У свою чергу поліцейські зобов'язані познайомитися з кожним мешканцем свого району, працювати з людьми, що мешкають в ньому, відвідувати їх збори, здійснювати нагляд за всіма інформаційними листками та виданнями, які регулярно розповсюджуються з-поміж мешканців, і, крім того, постійно спілкуватися з ними з метою виявлення існуючих проблем та надання допомоги в їх розв'язанні. Максимальний строк перебування поліцейського на цій роботі – три роки. Про результати реалізації програми свідчать зміни у характері відповідей громадян в процесі опитувань, що були проведені в одному із мікрорайонів. Коли вперше програма ROPE була запроваджена, то на питання про найбільші свої проблеми мешканці відповідали: «наркотики та банди». Через два роки ті ж мешканці дали таку відповідь на те ж запитання: «надто гучна музика та шум від автомашин». Для підготовки поліцейських до участі у програмі ROPE впроваджена навчальна програма, у межах якої розглядаються такі проблеми як «вживання» у мікрорайон, спілкування з мешканцями, робота в умовах ризику, подолання невдач та конфліктних ситуацій тощо [2, 3].

Розглянуті програми – це не поодинокі випадки. Існує велика кількість різноманітних програм. Це і програми роботи з безпритульними, проблемними підлітками, громадянами престарілого віку, такими, що мають психічні та фізичні вади та багато інших. І кожна з програм передбачає наявність у поліцейських певних навичок спілкування.

Звертає на себе увагу ще один бік проблеми, що розглядається. З точки зору американських фахівців, уміння спілкуватися, проводити опитування, управляти спілкуванням за тих або інших обставин – це обов'язкові уміння поліцейського, від якості сформованості яких залежить його особиста безпека. Саме тому, ці питання обов'язково входять до навчальних програм, що спрямовані на забезпечення безпеки поліцейських у різних ситуаціях.

Узагальнення результатів проведення пілотного проекту «Робота поліції з громадськістю» на Талсінській дільниці поліції Латвії протягом 2009-2012 років

надало можливість сформулювати практичні рекомендації. Деякі з них містять цікаві пропозиції, зокрема: – спонукайте поліцейських сприймати населення як клієнтів! Мається на увазі така форма спілкування, за якої поліцейський повинен сприймати громадян як партнерів чи клієнтів, замість того, щоб вважати їх потенційними джерелами неприємностей; – максимально обмежуйте концентрацію на конфліктах в навчальній програмі навчання! Під цим розуміється, що під час викладання навчальних дисциплін для майбутніх поліцейських акцент з сприйняття службової діяльності поліцейського як дуже ризикованої, яка породжує постійну загрозу – страх втратити роботу, здоров'я чи навіть життя доцільно зміщувати на важливість усвідомлення, що поліцейським доступні засоби, які дозволяють уникати конфліктів потрібно тільки продумати як ними користуватися; – в програмі первинної підготовки поліцейських вкажіть, на що потрібно звернути увагу на навички спілкування в ситуаціях де немає конфлікту! Іншими словами, навчити працівників поліції спілкуватися в ситуаціях де конфлікт відсутній, установлювати неформальний і не авторитарний контакт з населенням. Поліція повинна вміти спілкуватися в безконфліктних ситуаціях і діяти так, щоб конфлікт не посилювався і взагалі не виникав;– делегуйте завдання превентивної роботи окремим працівникам поліції та визначте це в якості їх повсякденного обов'язку! Мається на увазі, що поліція, в спілкуванні з населенням, повинна вміти виконувати свою превентивну функцію, не зважаючи на те, що є причиною такого спілкування.

Доцільно зазначити, що в Україні також накопичений значний досвід співпраці правоохоронних органів з населенням, підготовки працівників поліції до цієї діяльності. На сьогодні важливим є не тільки актуалізація цього досвіду, але й наповнення його новим змістом, запровадження сучасних принципів, підходів та стандартів роботи, враховуючи, у тому числі, досвід правоохоронних органів зарубіжних країн у всьому різноманітті його здобутків і суперечностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великобритания: Поддержание порядка на основе поддержания связей – главный метод работы участковой патрульно-постовой службы. Обзорная информация МВД РФ. Вып.2. Москва: ЭИ., 1990. 13 с.
2. Матюхіна Н. П. До проблеми професійної культури працівників правоохоронних органів (зарубіжний досвід). Науковий вісник ХНУВС. Харків, 2009. С.23-28.
3. Джурканин Т., Негодченко А., Сергевнин В. Кадровое обеспечение полиции США : монография. Харків : Лира ЛДТ, 2003. 360 с.

Галустян Олена Аркадіївна

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Довгополий Ігор Ігорович

курсант третього курсу Національної академії внутрішніх справ, рядовий поліції

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФАЙЛІНГУ В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна криміналістика поряд з юридичними та спеціальними знаннями передбачає обов'язкове застосування в процесі розкриття та розслідування злочинів передових досягнень психологічної науки. Світовий досвід свідчить про актуальність та практичну значущість застосування методу психологічного портретування або іншими словами психологічного профілювання при розслідуванні тяжких та особливо тяжких кримінальних проваджень. Цю думку підтверджено результатами опитування слідчих Національної поліції України, згідно з яким 95 % від опитаних слідчих вважають ефективним застосування технологій профайлінгу в слідчій діяльності та 43 % вказали, що застосовують профайлінгові технології при розслідуванні більшості кримінальних проваджень.

Під профайлінгом розуміють практику поліції, за якої певний набір характеристик (профілів) використовують для пошуку та затримання особи, яка вчинила злочин (кримінальний профайлінг), чи для виявлення осіб, які, ймовірно, причетні до злочинної діяльності (поведінковий профайлінг) [1, с.13].

Також прикладна актуальність застосування технологій профайлінгу в слідчій діяльності вбачається у побудові ефективної комунікації та визначенні психоемоційних станів та намірів особи, з якою слідчому доводиться взаємодіяти.

Цікавою, на нашу думку, є запропонована В. В. Пономаренком методика визначення основних складових людини – радикалів, за допомогою аудіовізуальної психодіагностики. Радикали, за визначенням автора методики – це особливості особистості, в яких окремі риси характеру проявляються сильніше за інші, що призводить до схильності людини застосовувати ті самі стратегії поведінки в різних ситуаціях [2; 3].

Знання радикалів в умовах взаємодії слідчого з учасниками досудового розслідування виступає допоміжним інструментом для слідчого у визначенні перш за все, психоемоційних станів та намірів особи. У зазначеній методиці, вченим виокремлені сім радикалів (типів характеру): 1) істероїдний; 2) епілептоїдний; 3) паранояльний; 4) шизоїдний; 5) гіпертимний; 6) емотивний; 7) тривожний [3].

Найбільш дотичними до нашого дослідження є, на наш погляд, такі агресивні психотипи: 1) істероїдний; 2) епілептоїдний (застрягаючий та збудливий); 3) паранояльний; 4) шизоїдний, які ми проаналізуємо з точки зору їх застосування в якості підґрунтя технологій профайлінгу під час інформаційно-комунікативних слідчих дій. Інші психотипи (гіпертимний, емотивний, тривожний), без додаткового

впливу з боку третіх осіб, з меншою вірогідністю здатні до самостійного вчинення злочину.

Істероїдний психотип.

Загальна характеристика: рухома, швидка, але слабка нервова система; переривчаста, нестабільна працездатність; підвищена виснажливність; поверховість; лінощі; пошук завжди й усьому легких шляхів; самовпевненість.

Зовнішній вигляд: яскравість, насиченість кольорів в одязі, макіяжі, аксесуарах; претензія на оригінальність; здатність до соціальної мімікрії; мінливість у зовнішності (часта зміна зачіски, макіяжу, одягу); манерність; театральність.

Особливості поведінки: здатність справляти позитивне враження; багато обіцянок; декларація масштабних намірів; безпринципність; егоцентризм; брехливість; ненадійність; любов до подарунків; маніпулятивність; схильність до суїциду; скандальність.

Кримінальний профіль істероїдного психотипу характеризується схильністю до вчинення терористичних актів [4, с. 9]. При розбудові комунікації з істероїдним психотипом найкращою тактикою поведінки для слідчого буде позиція – «слухач». Тактично правильним буде імітація вигляду, що ви вірите тій грі, яку веде істероїд. Для того, щоб спіймати таку людину на брехні, необхідно просто попросити її повторити свою розповідь [2].

Епілептоїдний психотип.

Загальна характеристика: слабка, малорухома нервова система, яка послаблена органічними змінами; агресія, намагання нейтралізувати суперника; базова емоція – гнів; базова поведінка – напад.

Зовнішній вигляд: велика м'язова маса, міцний кістяк; масивний торс; коротка шия; важкий погляд; віддає перевагу робочому або спортивному стилю в одязі; охайність, чистота, порядок в одязі; коротка зачіска.

Особливості поведінки: схильність до наведення зовнішнього, формального порядку; рішучість; схильність до ризику; занудність; азартність; уміння справлятися з рутинною роботою.

Кримінальний профіль епілептоїдного психотипу характеризується схильністю до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів проти особистості, у тому числі вбивств [4, с. 9]. У спілкуванні зі збудливим епілептоїдом, слідчому краще дотримуватися дистанції та жорсткої лінії поведінки. Також важливо такій людині продемонструвати свій авторитет та обізнаність у предметі спілкування. При цьому, слідчому не варто провокувати збудливого епілептоїда, що може призвести до агресивних дії з його боку й, в такому випадку, людину буде вкрай важко контролювати. Даний психотип легко схилити до співпраці, якщо необхідно отримати свідчення проти іншої особи.

Успіх побудови комунікації зі застрягаючим епілептоїдним психотипом можливий за умов пред'явлення слідчим аргументованої системи доказів. Процес взаємодії повинен відбуватися без метушні. З метою конструктивної взаємодії з даним психотипом, слідчому варто продемонструвати його інтерес у справі [2].

Паранояльний психотип.

Загальна характеристика: сильна, проте малорухома нервова система, легкі органічні зміни в головному мозку; схильність до «застрягання»; схильність до лідерства; базова емоція – презирство, відроза; базова поведінка – незгода.

Зовнішній вигляд: напруженість; стабільність; статусність; стійкість; класичний стиль в одязі; спрямовуюча та ритмоутворююча жестикуляція; скорочення дистанції між собою і співрозмовником.

Особливості поведінки: цілеспрямованість; наполегливість; впевненість у собі; висока працездатність; завзятість у подоланні перешкод; лідерство.

Кримінальний профіль паранояльного психотипу притаманний організаторам та лідерам злочинних груп, спільнот, банд, екстремістських та терористичних організацій [4, с. 10]. Для того щоб досягнути порозуміння з паранояльним психотипом, слідчому варто продемонструвати свій статус. Під час спілкування слідчому необхідно робити посилення на закони, думку авторитетних особистостей, приводити чітку структуру аргументів. Також, для подальшої конструктивної взаємодії, слідчому необхідно показати важливість його пропозицій для успішного вирішення глобальних ідей особи паранояльного психотипу [2].

Шизоїдний психотип.

Загальна характеристика: шизоїдність – це мислення; поведінка, яка забезпечує схематичне уявлення про оточуюче середовище; базова емоція – цікавість, пізнання, дослідження; базова поведінка: обстеження-організація-систематизація.

Зовнішній вигляд: частіше худорлявої, витягнутої статури; астенічної будови тіла; «футлярний» стиль оформлення зовнішності; неохайність зачіски, часто – борода; невпорядкованість, неакуратність, нечистоплотність; різноплановість образу; незграбність, незвичайність пози, дивна хода; незвичайність та неузгодженість міміки (виникають різні гримаси); часто носять рюкзаки та великі сумки.

Особливості поведінки: ерудованість відносно абстрактного знання; відсутність знань про реалії; дистантність, незрозумілість; вибірковість у спілкуванні; побоювання нового, вразливість.

Кримінальний профіль шизоїдного психотипу – це серійні сексуальні вбивці, а також фігуранти інших злочинів, при вчиненні яких простежується неординарний «почерк» та витончені схеми [4, с. 10].

Враховуючи інтровертованість шизоїдного психотипу, будувати комунікацію з такою людиною дуже важко. Під час взаємодії з цим психотипом, слідчому варто уникати різких оцінок та прямої критики (шизоїди дуже вразливі). Задачі шизоїду краще ставити, орієнтуючи його на кінцевий результат, оскільки сам процес вони не сприймають [2].

Отже, врахування особистісних особливостей різних психотипів в якості однієї зі складових технологій профайлінгу допоможуть слідчому звузити коло підозрюваних осіб під час розслідування злочину; з урахуванням можливих поведінкових реакцій підготуватися до майбутньої взаємодії з конкретною особою,

побудувати ефективну стратегію спілкування та сприяти здійсненню ефективного психологічного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції: аналіз сучасної західної літератури: наук.-практ. вид. /за заг. ред. Дж. Перлина. Львів: Астролябія, 2011. – 632.

2. Пономаренко В.В. Практическая характерология с элементами прогнозирования (методика «семь радикалов»). – Ростов-н/Д.: Феникс, 2006. – 252 с. (Психологический практикум).

3. Пономаренко В.В. Психотипы: методика 7 радикалов. URL: <https://docplayer.ru/27018771-Psihotipy-metodika-7-radikalov-po-v-v-ponomarenko.html> (дата звернення 28.11.2018).

4. Кудин В.А., Статный В.М. Профайлинг в деятельности органов внутренних дел: от теории и методологии к практике. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/profayling-v-deyatelnosti-organov-vnutrennih-del-ot-teorii-i-metodologii-k-praktike> (дата звернення 26.11.2018).

Гіренко Сергій Петрович

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА КОМУНІКАТИВНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТНИХ РИЗИКІВ У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливість та необхідність конфліктологічної підготовки майбутніх працівників поліції зумовлена постійним впливом конфліктогенів на їх професійну діяльність, знаходженням значний час в середовищі, насиченому протиборством, агресією та жорстокістю, маніпуляціями, іншими соціально непривабливими, а інколи, небезпечними для життя та здоров'я стресовими чинниками, психоемоційним опором з боку правопорушників, підвищеними вимогами щодо дисциплінованості, законності службових дій, високою відповідальністю за недбалість та помилки [1].

Виявляється, серед переліку базових компетенцій працівника Національної поліції здатність протистояти негативному конфліктному впливу з боку агресивно, конфліктно налаштованих громадян або груп займає одне з провідних місць, знаходячись поряд з комунікативними, когнітивними та соціально-перцептивними здібностями. Невміння деяких працівників поліції конструктивно та виважено реагувати на конфліктонебезпечну, а інколи-провокаційну поведінку окремих громадян вже стало тематикою неодноразових резонансних відеоматеріалів, причиною звільнення ряду патрульних поліцейських, судових розглядів, які тільки закінчили навчання. Тому комісії, що здійснюють первинний відбір кандидатів на

навчання в патрульну поліцію, на наш погляд, повинні ретельніше діагностувати та враховувати показники їх емоційної та поведінкової сфер, більше уваги приділяти рівню їх психоемоційної стійкості, конфліктологічної компетентності та особистої комунікативної культури, здатності до варіативного спілкування. Психологічна практика має в своєму арсеналі певний психодіагностичний інструментарій, здатний прогнозувати схильність кандидата до конфліктної, агресивної поведінки, визначати рівень його конфліктостійкості та самоконтролю, показники збудливості, напористості, непоступливості, мстивості та підозрливості.

Проблема конфліктологічної підготовки фахівця, науково-практичні аспекти конфліктності та конфліктів в професійній діяльності, в тому числі – в правоохоронній сфері, представлені у публікаціях Ю.П.Аленіна, Г.А. Антонова, А.Я.Анцупова, О.Я.Баєва, О.М.Бандурки [2], В.О. Бачиніна, О.В. Бауліна, І.В.Ващенко, В.М.Великого, Н.В. Гришиної, Н.С. Карпова, Г.І. Козырєва, О.В. Кришевича, Н.І.Леонова, Г.В.Ложкіна, Л.М. Лобойка, О.Р. Михайленка, В.В.Назарова, М.І. Панова, М.А.Погорецького, Н.В.Самсонової, В.А.Светлова, Б.І. Хасана, О.І. Щербакової [6] та багатьох інших. Попри це, незважаючи на численну кількість публікацій, неvirішеною, на наш погляд, сьогодні залишається проблема систематизації конфліктогенних ризиків, якими насичена службова діяльність працівників різних правоохоронних підрозділів.

Про конфліктний характер професії правоохоронця свідчать опитування, проведені нами протягом багатьох років серед працівників ОВС різних областей України зі стажем роботи від 1 до 24 років. Дані анкетних досліджень свідчать, що протягом 2000-2016 рр. від 51% до 76% правоохоронців вважали та продовжують вважати свою професію конфліктно-ризикованою.

Ряд фахівців (О.Бандурка, І.Ващенко, В.Великий, В.Друзь, О.В. Кришевич) відмічають надзвичайно важливою роль внутрішньо особистих конфліктів в конфліктологічному просторі правоохоронців. На наш погляд, це пов'язано з рядом особистісних протиріч, які відчуває особа як суб'єкт правових стосунків, як особистість, що стикається під час несення служби з цілим рядом екзистенційних обмежень внаслідок переважання почуття «службового боргу», впливу зовнішніх «обставин професії» на власну мотиваційно-ціннісну сферу, перевірку рівня психічної витривалості, працездатності. До найбільш значущих та «психічно відчутних» можна віднести дефіцит вільного часу, який можна було б витратити на себе, родину та близьких, різноманітність завдань та обмеженість часу на їх виконання. Також серед внутрішніх конфліктів, які виникають під впливом професії, респондентами відзначені: адаптаційний конфлікт (частіше - в перші періоди професіоналізації, рідше – при переході в інші підрозділи); конфлікт інтересів; морально-ціннісний конфлікт; конфлікт особистісної нереалізації; конфлікт неадекватної самооцінки; конфлікт не збутих очікувань. Досить часто основою конфлікту стають внутрішні протиріччя між низьким рівнем соціальної захищеності та відносно незначного матеріального забезпечення з одного боку та великим обсягом виконуваної роботи працівника – з іншого («контраст обміну»). Підвищення матеріальних стандартів в останній час дещо зменшило останній конфлікт, але у

певної частини працівників він присутній.

На наш погляд, професійними конфліктними ризиками виступають ситуації впливу різного роду конфліктогенів на особистість поліцейського під час виконання ним службових обов'язків або в ситуаціях, які опосередковано виникають внаслідок цього виконання. Генезис конфліктів актуалізується внаслідок «чинників професії», серед яких :

- висока напруженість у роботі при нестачі вільного часу, необхідного для відпочинку та відновлення сил, перебування з родиною та близькими;
- вербалізовані образи, категоричні відмови, ультиматуми громадян, керівництва, колег тощо;
- прояви психологічної та фізичної агресії у спілкуванні;
- «психологічний опір», маніпуляції, брехня під час контактів з суб'єктами службового спілкування;
- безапеляційність, авторитарність керівництва та необхідність підкорятися наказам при ігноруванні власної думки працівника;
- суворі вимоги до службової дисципліни;
- значний обсяг зобов'язань та обмежені строки їх виконання;
- випадки, пов'язані із ризиками для життя та здоров'я працівника;
- замученість до конфліктних ситуацій за участю третіх осіб, загроза емоційного втягування в протиборство;
- критичне, інколи упереджене ставлення до правоохоронців з боку суспільства, ЗМІ, громадян;
- психоемоційне навантаження та тривожність;
- відчуття суворої відповідальності за помилки у роботі.

Завдання, яке стоять перед вищими навчальними закладами в сучасних умовах роботи правоохоронних органів – підготувати майбутніх фахівців до ефективної діяльності у конфліктогенному середовищі, створити особистісно-психологічне підґрунтя для розвитку та трансформації конфліктологічної культури працівників майбутньої національної поліції [5].

Моделювання професійних конфліктних ризиків у фаховій підготовці - це систематизований процес організації інтерактивних форм навчання, спрямований на формування вмінь та навичок конструктивної поведінки в службових конфліктних ситуаціях. Формування необхідних та важливих для правоохоронця знань про конфліктогени та стрес-чинники професійного середовища – це досить тривалий процес, що супроводжується не тільки проходженням особистістю певних етапів професіоналізації, але й кардинальними особистісно-психологічними змінами, трансформацією особистісних (мотиваційних, емоційно-вольових, соціально-перцептивних, культурних [6] та поведінкових [2] складових фахівця.

Комунікативна складова розвитку конфліктологічної культури правоохоронця передбачає низку трансформацій в особистісній сфері, а саме: формування толерантного, стриманого та виваженого ставлення до співрозмовника, розуміння його права на індивідуальність, розвиток неконфліктного сприйняття опонента,

збереження стабільної адекватної самооцінки, аналіз власних мотивів, потреб, когнітивних установок («Яка мета моєї конфліктної поведінки?»); наявність в поведінковому арсеналі варіативних стратегій дій, відпрацювання гнучких стилів професійного спілкування; діагностика базових конфліктних станів та прогностичні уміння (передбачення подальшого сценарію та можливих наслідків).

Вивчення слухачами ЗВО МВС навчальних дисциплін «Стресостійкість» та «Ефективна комунікація» включає формування у них теоретичних знань про зміст та складові конфлікту як явища, ретельного аналізу причин його виникнення під час служби [5]. Слухачі формують уявлення про стратегії та тактики конфліктної поведінки опонентів під час взаємодії, аналізують алгоритми вирішення конфлікту в різних ситуаціях [4].

З метою формування у поліцейських практичних навичок розв'язання та попередження конфліктів тренерами створюються навчально-професійні ситуації, в яких слухачами відпрацьовуються алгоритми конструктивної та максимально раціональної правомірної службової поведінки [5].

Освітня модель формування конфліктологічної культури поліцейського при складається з низки компонентів:

- *комунікативного* (обмін інформацією, вербалізація переваг та помилок),
- *інтерактивного* (вплив на опонента, уникання маніпуляцій),
- *корекційного* (трансформація власних компонентів конфліктної сфери),
- *управлінського* (підкорення, координація дій, делегування, самоконтроль),
- *перцептивного* (сприйняття опонента, конфлікту, самосприйняття),
- *правового* (знання юридично дозволених операційних механізмів вирішення конфліктної ситуації),
- *прогностичного* (передбачення наслідків розвитку можливого сценарію подій),
- *емоційного* (усвідомлення власних емоцій та почуттів, що зафарблюють стосунки, послаблення власних деструктивних станів),
- *операційного* (стратегії та тактики дій).

Протягом конфліктологічної підготовки кожен слухач бере участь не менше ніж у 6-8 різновекторних навчальних конфліктних ситуаціях, що дозволяє йому продемонструвати конструктивні та деструктивні моделі власної конфліктної поведінки [4].

Серед психологічних технік, які при цьому використовуються тренерами та викладачами, нами виділені *особистоорієнтовані, комунікативні, поведінкові, рефлексивні, раціонально-емотивні та когнітивні*.

За результатами перевагами застосування моделей потенційних конфліктних ризиків в тренінговій роботі є: активне спілкування (діалог) та активне слухання слухачів протягом навчальної гри, систематичне обговорення та аналіз проблем, помилкових дій одногрупників, взаємний обмін позиціями та оцінками, розвиток рефлексивних здібностей, здатності ставати на позицію іншого, розвиток умінь

групового співробітництва для досягнення спільної мети, формування цінності колективних зусиль для подолання конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ № 1179 від 09.11.2016 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>.
2. Бандурка А. М. Конфліктологія. Харків: Ун-т внутр. дел, 1997. –356 с.
3. Гіренко С.П. Методологічні основи та зміст тренінгу конфліктологічної культури особистості / С.П.Гіренко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб.наук. праць.-Х.:ХНПУ,2007.– С.30-39.
4. Гіренко С.П. Стан, перспективи та досвід формування конфліктологічної культури майбутніх працівників патрульної та кіберполіції // «Право безпека, 2016, №4 (63)-. С.121-127.- режимдоступу: http://pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&pub_id=400460&mid=8&year=2016&pub_article=400631].
5. Гіренко С.П. Формування конфліктологічної культури майбутніх працівників поліції в умовах реформування системи первинної професійної підготовки // Матеріали науково-практичної конференції «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України», 08 квітня 2016 р Харків, :ХНУВС, 2016.– С.47-51.
6. Щербакова О.И. Контексты в конфликтологии: монография. – М.: МГГУ им.М.А. Шолохова, 2006. – 80 с.

Гладчук Дмитро Іванович

командир полку патрульної поліції в місті Кривий Ріг управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, лейтенант поліції

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З ГРОМАДЯНАМИ

У діяльності працівника патрульної поліції спілкуванню належить одна з головних ролей. Спілкування протікає в рамках самих різних професійних дій як спілкування з громадянином, що звернувся по допомогу, профілактичній бесіді, адміністративному розборі правопорушення, в ході особистого розшуку, опиту, допиту та інше. В переважному числі випадків це не проста розмова працівника з іншою людиною, а акт проведення і дій, здійснюваних для вирішення певних професійних задач. Професійні особливості його визначаються тим результатом, який повинен бути досягнутий (надання свідчень, встановлення істини, зміна поведінки громадянином і інше), протіканням в режимі права і правовідносин, контактом, як правило, з непростими людьми, обстановкою напруженості, часто, конфліктності і протиборства.

Володіючи загальною психотехнікою спілкування, можна адаптувати її до кожного конкретного випадку.

Професійне спілкування поліцейського – це обумовлений правом, актами органів державного управління, службового етикету процес установаження та підтримання (засобами та прийомами спілкування) психологічного контакту, дозволяючого успішно вирішувати завдання по охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю.

У спілкуванні з людьми працівнику патрульної поліції необхідно дотримуватись вимог Конституції України, Закону України «Про Національну поліцію», Наказу МВС України «Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу ОВС України», Дисциплінарного статуту Національної поліції України, Етичного кодексу працівника ОВС України та Присяги працівника Національної поліції України, тощо.

Складові ефективної комунікації.

До основних факторів, які впливають на успішність спілкування та встановлення психологічного контакту в службовій діяльності, належать:

1. Особистість працівника (його комунікабельність, вміння вивчити психологію людини та готовність установалювати контакт навіть при несприятливих обставинах, вміння розговорити людину, підтримувати бесіду, якщо необхідно, протягом тривалого часу).

2. Психологія людей, з якими працівники вступають в спілкування.

3. Умови спілкування, в процесі яких встановлюється психологічний контакт та взаємовідносини з громадянами та працівниками при вирішенні професійних завдань [2].

При виконанні службових обов'язків працівники патрульної поліції спілкуються з різними категоріями громадян на дорогах міста, в громадських місцях, з представниками інших правоохоронних органів. Специфіка спілкування поліцейських в кожному конкретному випадку залежить від полу, віку, стану здоров'я, національності, відношення до Національної поліції з боку громадян, із якими вступає в спілкування працівник. Нерідко приходится вступати в спілкування з людьми, взаємовідносини з якими можуть складатися несприятливими. Але, при будь-якому особистісно негативному оцінюванню конкретних взаємовідносин, працівник повинен будувати спілкування таким чином, щоб виконати завдання, службовий обов'язок та нормалізувати відношення з людьми, з якими він вступає в контакт. В процесі професійного спілкування кожний працівник повинен формувати необхідний рівень взаємовідносин з громадянами. Тобто професійне спілкування є для поліцейського важливим засобом, від уміння користуватися яким буде залежати успіх професійних дій працівника. Тому вибір засобів спілкування (позиції, інтонації, жестів, міміки, дистанції) повинні усвідомлюватися працівниками та засвоюватися відповідно кожного конкретного випадку.

Основні функції професійного спілкування:

1. Інтелектуальна функція. Пов'язана із взаємним сприйняттям та розумінням один одного, оцінкою психічних станів, проявом інших індивідуальних особливостей людини.

2. Інформаційна функція. Включає в себе передачу різних відомостей. Обмін думками та почуттями в процесі спілкування.

3. Функція виявлення взаємного впливу. Це організація взаємодії, корекції поведінки інших осіб. [1]

Існують загальні соціально-психологічні передумови досягнення позитивного результату від кожного акту професійного спілкування працівника з громадянами. Необхідно пам'ятати, що кожне слово, тон розмови, манери поведінки, вчинки, зовнішній вигляд працівника – все це знаходиться у полі зору громадянина. Працівник повинен замислитися, яке враження про нього складається у оточуючих осіб. Він повинен поводити себе так, щоб громадяни бачили його юридичну компетентність, психолого-педагогічний такт, доброзичливість, в необхідних випадках суворість та мужність.

Прийом комплексного психологічного спілкування. Спілкування виступає вельме спрощено – як обмін словами і інформацією, що стоїть за ними. Насправді спілкування протікає як контакт:

- Ситуативно-діловий, який здійснюється для вирішення певної юридичної задачі;

- Юридичний, в ході якого виникають правовідносини. З боку працівника воно протікає строго в режимі дотримання встановлених норм;

- Статусний - ролевий. І працівник, і громадянин віддають собі звіт у відмінностях позицій в ситуації, яка спонукала їх до спілкування;

- Пізнавально-оцінний. Люди, що вступили в контакт, уважно придивляються один до одного і залежно від його результатів вирішують, що і як говорити, а що не говорити;

- Міжособовий. Розмовляють не звукові пристрої, а особи, що певним чином відносяться один до одного, з симпатіями і антипатіями, що намагаються вплинути один на одного і використовуючи для цього всі засоби спілкування;

- Інформаційний [2]

Особливості ускладненого спілкування

Істотні труднощі в спілкуванні виникають через те, що співробітник змушений вступати в спілкування, не дивлячись на своє ставлення до співрозмовника, часто негативне, на свій стан, бажання спілкуватися і т.д. - спілкування є невід'ємною частиною його діяльності. Сам об'єкт спілкування вельми специфічний, як правило, це не найкращі представники нашого суспільства і тому особливої радості спілкування з ними співробітників не дає.

Ускладнене спілкування є наявністю психологічних бар'єрів, пов'язаних з багатьма факторами: боязкістю вступати в контакт з працівниками поліції, взаємо непорозумінням, невірним поясненням намірів сторін, недовірою і т.п. До того ж ці бар'єри можуть створюватися штучно і приводити до загострення взаємин, виникнення конфліктів.

У спілкуванні люди не тільки передають – приймають інформацію, але вступають у взаємодію, взаємостосунки, вивчають, впливають один на одного, проводять свою лінію поведінки, боронять свої інтереси. [3]

При ускладненому спілкуванні необхідно дотримуватись таких правил:

Правило психологічних умов, вимагає, щоб надавалася увага наступним чинникам:

- діловій атмосфері спілкування;
- виборі і створенні психологічно доцільних умов спілкування;
- вивчення співбесідника і проведення бесіди з урахуванням (по можливості) індивідуально-психологічних особливостей і станів;
- виборі відповідаючих вимогам законності і вирішуваній задачі засобів і способів психологічної дії.

Правило продуманості цілей і сценарію спілкування. До кожної зустрічі потрібно готуватися індивідуально, продумавши, як її звістки, враховуючи конкретну мету і задачі, питання, по якому вестиметься спілкування, бажаний результат спілкування, індивідуальні особливості запрошуваного на розмову, обстановку і ін. Чітка уявна модель майбутнього спілкування, що відповідає на питання, чого треба добитися і як, це і є *сценарій спілкування*.

Правило передбачливості в спілкуванні вимагає враховувати наслідки сказаних працівником слів і поведінки в різних ситуаціях спілкування, думати не тільки про те, *що сказати, але і як сказати*. Помилково сказана фраза, тон, слово можуть серйозно нашкодити спілкуванню, а деколи на довгий час зіпсувати відносини між людьми.

Прийом створення початкових сприятливих психологічних умов для вирішення задач спілкування. Необхідно будувати спілкування в спокійній, діловій обстановці, при бажанні розмовляти між собою і досягати взаєморозуміння і домовленостей.

Правило надання сприятливого враження на співбесідника. Зовнішній вигляд працівника повинен бути охайним, його обличчя повинне виражати спокій, упевненість в собі і уважність, прихильність до співбесідника. Це враження посилюється, якщо працівник ввічливо вітається, виходить йому на зустріч або встає, запрошує сісти і розповісти, що турбує. Буває вигідним виглядати простим, «своїм», а буває – мати імідж офіційного представника влади.

Прийом розвитку сприятливої психологічної атмосфери в ході спілкування. Вдале створення початкових сприятливих психологічних умов задає тон спілкуванню. Проте початковий успіх треба розвивати і бути працівником-психологом до кінця.

Правило авторитету, справедливості і доброзичливості представника влади. Працівник – не приватна особа, а представник влади, правової сфери. Йому слід пам'ятати, що в спілкуванні з громадянами він представляє не себе, а державний апарат, владу, закон, і бути уважним, справедливим. Хорошому початку спілкування сприяє доброзичливий і спокійний вираз обличчя, усмішка, привітний обіг.

Правило «розмови» співбесідника. Для того, що краще зрозуміти, прослідити яку лінію і тактику розмови почне проводити не варто спочатку відразу піднімати хворобливі і складні питання, інакше співбесідник може замкнутися в собі. Краще дати йому дещо заспокоїтися, задати спочатку ввічливі і нічого не значущі питання, наприклад: «Ви прямо з роботи?», «Розкажіть, будь ласка, трошки про себе: де працюєте? Де живете? Яка сім'я?» і ін.

Правило уваги до співбесідника і до того, що він говорить. Всім своїм виглядом – позою, виразом обличчя і очей, голосом – виражати готовність об'єктивно розібратися і допомогти.

Правило активного слухання і підтримки мовної активності громадянина: слухати, вивчати, розуміти, оцінювати. Висловлюючись, людина не просто повідомляє, але завжди і поводить по відношенню до працівника і предмету розмови. Слухати тому треба не тільки слова, але людини, прагнучи зрозуміти, що він хоче і не хоче сказати. Правильна позиція активного слухання, яка реалізується: нахилом тіла у бік говорячого, виразом, візуальним контактом, мімікою, очима позиції; реагуванням всіма невербальними способами на зміст висловлюваного говорячим: жестами, очима, рухом губ, положенням голови: «розумію», «Уявляю, що Ви відчували!» та ін.: стимулюванням докладного викладу: «Не зрозумів. Уточніть це», «Розкажіть детальніше» та ін.: резюмування з пропозицією правильність або внести уточнення: «Я Вас зрозумів так... Правильно?», «Висновок з ваших слів я роблю такий...».

Правило заборони емоцій. В атмосфері емоцій логічні міркування і доводи втрачають свою силу і ніякого питання вирішити не можна. До працівника люди за своєю ініціативою звертаються тоді, коли їх щось сильно хвилює і обурює. Прояв відчуттів при розповіді про це, про свою образу, гніві, природно, емоційно, присікти це не можна, та і не треба. Буває корисне почекати якийсь час і дати людині «розрядитися». Вільно «вилити душу». При сумісному ж розгляді істоти питання, роз'ясненнях, ухваленні рішень емоції треба стримувати, показуючи приклад співбесіднику.

Прийом досягнення моменту істини в рішенні задач розмови. Спілкування служить для вирішення певних питань, а тому в ході його правильно розбиратися з проблемою, її причинами, а не з людьми, з якими здійснюється спілкування.

Правило відмови від демонстрації своєї переваги. Працівник завжди кращий, ніж звичні громадяни, обізнаний в правовій тонкості, законах, інструкціях, має досвід рішення юридичних питань, чіткіше формулює свої думки, причому нерідко мовою, яка пересічним громадянам малозрозумілий. Це і положення громадянина як прохач, допитуваний і т.п. психологічно ставить тих, що спілкуються в нерівні положення, визначає перевагу працівника, спокушає деяких до використання можливості «зіграти» на непоінформованості громадянина, зовні обґрунтовано, а по суті несправедливо відмовити йому.

Правило вивчення співбесідника і обліку його психології, психологічних станів в спілкуванні. Вивчення психологічних особливостей співбесідника дозволяє гнучкіше вести його, вносити корективи, якщо психологічні зміни по ходу, що

помічаються, не відповідають наміченому психологічному сценарію спілкування і поставленим цілям.

Правило призумці довіри. Не можна спочатку, апіорно проявляти упередженість, недовір'я, антипатію до громадянина, прагнення лише б як, але скоріше закінчити розмову і справу. Необхідно пригнічувати початкове бажання не вірити абсолютно нікому і нічому, переконання. Помилкова і протилежна крайність. Неприпустимо також спрощений вважати, що свідки явно недобросовісні, і навпаки.

Правило етичності і психолого-педагогічної тактовності. Доречно пригадати, що ніщо не стоїть так дешево і не цінуватися так дорого, як ввічливість. Це і обов'язок будь-якого державного службовця, норма цивілізованості [4,5].

Професійне спілкування поліцейських є обов'язковим і важливим елементом їх професійної діяльності, в процесі якого здійснюється організація і тактика взаємодії з різними категоріями громадян із метою попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень і злочинів. Таке спілкування має свою психологічну специфіку, обумовлену причинами для вступу у спілкування, високою ймовірністю виникнення негативних психічних станів (високого рівня нервово-психічної напруги, тривожності, агресивності) у його учасників, необхідністю досягнення багатьох цілей на кожному етапі, важливістю встановлення психологічного контакту, високою ймовірністю виникнення конфліктів, іншими екстремальними умовами.

Підводячи підсумки того, що ми вже зробили, пріоритетним напрямком нашої подальшої роботи буде підняття рівня довіри населення. Ми маємо служити прикладом для інших, якщо ми хочемо реально побороти злочинність в нашому місті. Немає більш достойної професії, ніж служити людям. Бути поліцейським – це не просто служба, робота чи професія, це – стиль життя!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецов М., Цыкунов И. Практическая психология PR и журналистики. – М., 2003.
2. Прикладная юридическая психология//под ред. А.М. Столяренко. – М., 2001.
3. Дмитрієв В. О. Конфліктологія : [навч. посіб.] / В. О. Дмитрієв. – М. : Гардаріні, 2003. – 111 с. 8. Довідник працівника
4. Шитов С. Культура спілкування у професійній діяльності працівників ОВС / С. Шитов // Іменем Закону № 16 (5558). – 20.04 – 26.04.2007.
5. Шитов С. Культура спілкування у професійній діяльності працівників ОВС. Правила спілкування з окремими категоріями громадян / С. Шитов // Іменем Закону № 41 (5583). – 12.10 – 18.10.2007.

Гнатенко Олена Іванівна
соціальний педагог Криворізької гімназії №127

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОГО ПАРТНЕРСТВА ПОЛІЦІЇ ТА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Питання девіантної поведінки серед здобувачів освіти є досить актуальним. Унаслідок відхилень від нормальної поведінки відбувається руйнація спокійного укладу життєдіяльності, життєвих планів. Саме у підлітковому віці неприйнятна поведінка проявляється найвиразніше. Адже, саме у період самовизначення, ідентифікації, молода людина приміряє на себе соціальні ролі, які за браком досвіду та відсутністю самоконтролю, призводять до правопорушень і злочинності. Тому своєчасна допомога підлітку та корекція його девіантності є дієвою профілактикою асоціальної поведінки в майбутньому. Представники освітнього закладу є помічниками поліції. Педагоги забезпечують раннє знайомство здобувачів освіти з роботою поліції, несуть однакову відповідальність за рівень безпеки та стан боротьби зі злочинністю. Основою роботи поліції і закладу освіти є профілактика правопорушень, відновлення справедливості щодо потерпілого, недопущення втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Здебільшого, батьки негативно налаштовані на співпрацю з поліцією, можливо через наявність негативного досвіду або загальну недовіру населення, що й навіюють своїм дітям. Доступність Ювенальної превенції для залучення до профілактичної роботи в школі забезпечить прозорість їх діяльності та сприятиме довірі педагогів, батьків і здобувачів освіти. Досвід роботи Криворізької гімназії №127 свідчить, що спостерігається позитивна динаміка у міжсекторній взаємодії представників поліції і педагогічних працівників. У закладі налагоджено тісний зв'язок з оперуповноваженими Ювенальної превенції, що підтримує соціальний педагог. Це допомагає швидко зібрати поліцейським потрібну інформацію, встановити особу, налагодити зв'язок із батьками тощо. Соціальний педагог, у свою чергу, має можливість терміново за необхідністю залучити представників Ювенальної превенції до індивідуальної чи групової профілактичної роботи з учнівською молоддю. Активна участь освітнього закладу і Ювенальної превенції у розв'язанні проблем на основі рівності в їх діяльності є пріоритетом у профілактиці правопорушень, злочинності, булінгу і характеризується як взаємовигідне співробітництво. До основних напрямів взаємодії правоохоронних органів з освітнім закладом належать: формування підліткової думки щодо питань боротьби зі злочинністю, поглиблення правової поінформованості здобувачів освіти, інформування про діяльність правоохоронних органів, забезпечення розкриття та розслідування злочинів за участю неповнолітніх, профілактика правопорушень серед дітей та підлітків.

У процесі виконання службових обов'язків у поліцейських часто виникає необхідність у спілкуванні зі здобувачами освіти. У відносинах із цією категорією осіб, оперуповноважені разом із педагогічними працівниками мають виявляти спільні особливості спілкування, а саме: доброзичливість у стосунках,

зацікавленість та інтерес у розмові, застосування психологічних прийомів під час налагодження контакту, повага до особистості дитини, уникнення тиску, застосування суб'єктивно-індивідуального підходу до кожного, спонукання підлітків, поведінка яких суперечить соціальним нормам, до виправлення [3].

Відповідно до ст. 226 Кримінального процесуального кодексу України, на підставі листів департаменту освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації №8085/0/211-18 від 06.12.2018 та прокуратури Дніпропетровської області №08-635 вих-18 від 26.11.2018 щодо забезпечення оперативної участі педагогічних працівників та практичних психологів системи освіти у проведенні слідчих дій за участю малолітніх або неповнолітніх осіб, соціальний педагог КГ №127 активно співпрацює з представниками Інгулецького відділення поліції Криворізького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області і тільки в присутності батьків. Адже, задача педагогічного працівника – допомогти слідчому встановити психологічний контакт із неповнолітнім, виробити правильну тактику проведення слідчої дії, сформулювати питання з урахуванням дитячої психіки. Водночас проведені слідчі дії без залучення педагогічних працівників, психологів в силу ст. 86, 87 КПК України є недопустимими доказами. Це призводить до того, що при наявності фактичного складу злочину, слідчі вимушені приймати рішення про закриття кримінального впровадження, а правопорушники таким чином уникають кримінальної відповідальності [2].

Отже, ефективна комунікація поліцейського та педагогічного працівника з неповнолітніми може відбутися при дотриманні наступних правил:

1. створити у дитини відчуття безпеки та захищеності;
2. встановити емоційний контакт;
3. сприймати індивідуальність дитини, відзначити її здібності, поважати її гідність;
4. враховувати психологічні особливості її вікового розвитку;
5. враховувати сенситивність до зовнішності, одягу, манер;
6. використовувати факти, аргументації;
7. уникати проявів негативного емоційного впливу на психіку дитини;
8. вміти керувати емоціями;
9. уникати моралізації, повчального тону, наказу, бути чесними і відвертими;
10. використовувати пропозицію, прохання, домовленість;
11. підтримувати доброзичливий стиль розмови, демонструвати позитивне ставлення, використовувати заохочення, похвалу, схвалення;
12. слухати і чути дитину, співпереживати, аби зрозуміти причину і наміри;
13. ретельно добирати слова, використовувати інформування, пояснення, переконання;
14. пропонувати допомогу у подоланні труднощів;
15. не використовувати погроз, залякувань, уникати тиску.

Такий підхід здатен сформувати під час взаємодії патрульних поліцейських з педагогічними працівниками навички ефективної ненасильницької комунікації, що, безумовно, вплине на формування належного рівня довіри громадян до поліції та допоможе створити безпечне і комфортне соціальне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марінушкіна О.Є., Вишнева І.М. Настільна книга соціального педагога [Текст] / О.Є. Марінушкіна, І.М. Вишнева. – К.: Ранок, 2010. – 142-143 с.
2. Галустьян О. А., Захаренко Л. М., Юрченко-Шеховцова Т. І. Спілкування патрульних поліцейських з різними категоріями осіб [Електронний ресурс] : [К.], 2017 . - с. 23-27, - Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream>.
3. Клименко І.В., Швець Д.В., Євдокимова О.О., Посохова Я.С./ Пам'ятка працівника Національної поліції України/ Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських осіб [Електронний ресурс] : [Харків], 2017. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads>

Гура Світлана Олександрівна

викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, кандидат педагогічних наук

ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ НУЦЗУ

Професійна діяльність працівників ДСНС вимагає з-поміж різних професійних умінь наявності в них і комунікативних умінь, що формуються під впливом навчально-виховного процесу у вищому відомчому навчальному закладі. Саме комунікативні вміння є запорукою якісного виконання своїх службових обов'язків під час різноманітних контактів із населенням [4].

Службова діяльність курсанта є основним складником у системі формування комунікативних умінь майбутнього працівника ДСНС. Виконання службових обов'язків закріплює навички взаємного спілкування між начальниками і підлеглими, старшими і молодшими, вимагає дотримуватися субординації. Кожен курсант, перебуваючи в різних видах нарядів, по черзі виконує ролі то начальника, то підлеглого, то старшого, то молодшого. У них формуються вміння здійснювати нормативно фіксовані форми службового спілкування, розпоряджатися підлеглими, організовувати спільну діяльність, здійснювати чіткі та лаконічні доповіді. Водночас стереотипність заходів, їх циклічна повторюваність, сувора регламентація наказами і законами життєдіяльності, жорсткий розпорядок дня, постійний часовий дефіцит спричиняють стан психологічної напруженості та емоційні стреси, які не завжди позитивно розв'язуються у сфері взаємного спілкування [4].

Вивчення проблем комунікативності займалися В.Я. Ляудіс, А.М. Матюшкіна, А.Я. Пономарьова, А.Б. Добрович, Б. Екман, Т.В. Бендас, В.М. Погольш, Е. П. Ильїн, Д. Батлер, Ш. Берн, М. Снайдер, В.Ф. Ряховський.

Дослідження проводилося на базі Національного університету цивільного захисту України в групах, до якої входили курсанти факультетів цивільного захисту, оперативно-рятувальних сил та пожежної безпеки. Загальна кількість учасників 56, вік респондентів від 18 до 23 років. У роботі було використано психодіагностичний метод та метод математично-статистичної обробки отриманих даних. Для досягнення поставленої мети нами були обрані наступні методики: статево-рольовий опитувальник С. Бем, тест комунікативних вмінь Міхельсона, методика діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК), тест оцінка рівня спілкування (В. Ф. Ряховського).

Нами було здійснено аналіз отриманих результатів за методикою С. Бем. Він вказав, що андрогенний гендер має 94% чоловіків та 92% жінок. Фемінний – 4% жінок, маскулінний – 3% чоловіків. Це досить цікаві результати, майже всі опитані мають чітко виражену андрогену психологічну стать.

Для наочності результатів відповідей за методикою С. Бем, з діагностики психологічної статі та визначення ступню андрогінності, маскулінності та фемінності особистості курсантів НУЦЗУ, представимо у вигляді діаграм.

Рис. 1.1. Результати діагностики психологічної статі особистості курсантів НУЦЗУ.

Проаналізувавши результати відповідей курсантів НУЦЗУ можна побачити, що різниці за гендером немає. Для підтвердження отриманих результатів нами було обрано t – критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Результати можна побачити наступній таблиці.

Таблиця 1.1.

Показники (в балах) за гендером в двох групах респондентів

Шкали	Середні показники	Стандартне відхилення	t-коефіцієнт Стьюдента	Рівень значущості
Перша група	0,01	0,46	1,07	p>0,1
Друга група	0,16	0,58		

Проведені розрахунки підтвердили, що різниці між двома групами респондентів немає. Тобто гендер респондентів обох груп однаковий.

Слід зазначити, що саме в процесі статевої соціалізації і засвоєнні індивідом статевої ролі формується індивідуальний статево-рольовий тип поведінки, який яскраво виражається в молодому віці.

Результати тесту комунікативних вмінь Міхельсона вказали нам на те, що більшість досліджуваних обирають компетентний спосіб спілкування. Для математичної обробки отриманих результатів було обрано критерій узгодженості Пірсона. Провівши розрахунки залежності між статтю та стилем спілкування не було знайдено ($p > 0,1$; $\chi^2 = 1,2$). Це свідчить, що чоловіки і жінки обирають стиль спілкування однаково.

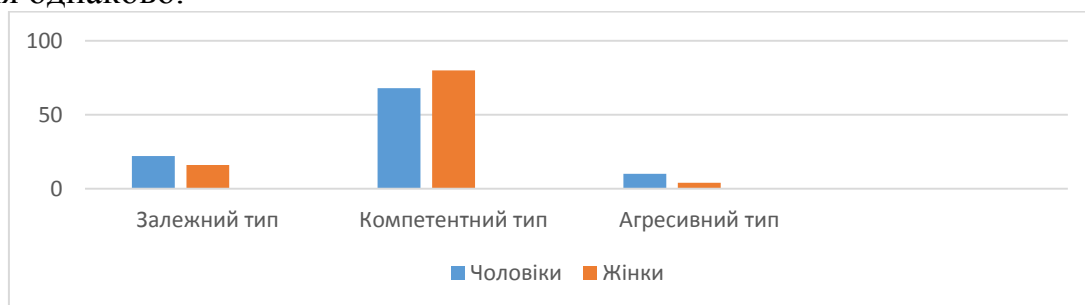

Рис. 1.2. Результати тесту Міхельсона, переважання стилів комунікативних вмінь у курсантів НУЦЗУ.

Спробуємо пояснити одержані результати обох методик. Перший висновок, за результатом методики С. Бем, більшість (90%) респондентів мають андрогенну психологічну стать. Курсанти які мають переважно андрогенну психологічну стать, їм притаманні такі особистісні риси надійність, серйозність, адекватна самооцінка, тактовність.

Ці рівні відповідають досить високому рівню спілкування із незначними негативними характеристиками. Для інтеграції та обробки результатів двох груп респондентів було обрано t – критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Математичний критерій вказав нам на те, що різниці між групами респондентів немає ($t = 1,1$; $p > 0,1$). Тобто і хлопці і дівчата однаково комунікативні.

Результати математичної обробки за методикою «Тест оцінка рівня спілкування (В. Ф. Ряховського)» можна побачити в наступній таблиці.

Таблиця 1.2.

Показники (в балах) за рівнем комунікабельності в двох групах респондентів

Шкали	Середні показники	Стандартне відхилення	t-коефіцієнт Стьюдента	Рівень значущості
Перша група	17	3,4	1,1	$p > 0,1$
Друга група	16	3,5		

Середній показник першої групи респондентів 17 – це відповідає нормальному рівню комунікабельності. Таки люди розсудливо підходять до процесу спілкування. Однаково добре вміють слухати і розповідати. З повагою відносяться до співрозмовника, терплячі, допитливі. Охоче ідуть на новий контакт. Не відрізняються надмірною імпульсивністю, але з рішучістю відстоюють свою точку зору.

Середні показники респондентів за цими шкалами та математичну обробку можна побачити у наступній таблиці.

Таблиця 1.3.

Середні показники за методикою КСК (в балах)

Шкали	Перша група	Друга група	t-коефіцієнт Стьюдента	Рівень значущості
Інтелект	13	15	1	p>0,1
Товариськість	12	14	1,05	p>0,1
Веселість (безтурботність)	10	12	1,01	p>0,1
Чутливість	8	12	1,2	p>0,1
Асоціальність	10	8	1,1	p>0,1
Незалежність	12	13	1	p>0,1
Самоконтроль	15	12	1,07	p>0,1
Емоційна стійкість	14	11	1,02	p>0,1

Отже, навіть за середніми показниками методики «Діагностика комунікативної соціальної компетентності (КСК)» можна побачити, що групи респондентів не відрізняються. Рівень комунікативної соціальної компетентності однаковий як для чоловіків так і для жінок.

Ці показники ще раз підтверджують, що андрогінні люди більш гнучкі й легше адаптуються до оточуючого середовища. Андрогінні люди можуть бути незалежними і сильними та водночас м'якими і добрими, в залежності від ситуації. Тому і комунікативна компетентність знаходиться на досить високому рівні.

Проаналізувавши результати відповідей курсантів НУЦЗУ можна побачити, що різниці за гендером немає. Проведені розрахунки також підтвердили, що різниці між двома групами респондентів немає. Тобто гендер респондентів обох груп однаковий. Більшість респондентів має андрогенний тип. Комунікативна компетентність респондентів знаходиться на однаково високому рівні як для респондентів першої групи так і для респондентів другої групи.

На нашу думку комунікативна діяльність працівників ДСНС – це складна, багатопланова діяльність щодо встановлення та розвитку контактів із представниками різних вікових, професійних, культурних, етнічних груп, а також з особами, психічний стан яких непередбачуваний (потерпілі, свідки ЧС), що відбувається за несприятливих умов та обставин, породжена виконанням службового обов'язку містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батлер Д. Гендерное беспокойство. Антология гендерных исследований / Д. Батлер. – Минск: «Пропилеи», 2000. – 384 с.
2. Вердербер К. Общение / К. Вербер, Р. Вердербер. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – 320 с.
3. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 183 с.

4. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: Підручник / за заг. ред. В.П. Садкового. – Х.: УЦЗУ, 2009. – 244 с.

Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ ВИКЛИКАНИХ АГРЕСІЄЮ В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Актуальною залишається проблема подолання конфліктів викликаних агресією. Поліцейські щодня, під час служби на вулиці, стикаються с проявами агресії, конфлікти є невід'ємною частиною роботи. Важливим завданням є подолання психологічних бар'єрів під час спілкування з особою, та подолання конфліктних ситуацій що можуть нести шкоду поліцейському або іншим особам.

Найчастішими конфліктні ситуації викликані фізичною агресією. Фізична агресія – це форма боротьби, в основі якої лежить насильство (побиття, бійка, вбивство, терористичні замахы, знищення майна, обладнання тощо), з допомогою якого одна сторона (або декілька) хоче досягти перемоги над іншою. Метою фізичної агресії, є знищення людини фізичними методами [1].

Взагалі, агресія – це поведінка, яка спричинює шкоду іншим людям. Агресія проявляється у побитті інших людей, у вербальних образах, погрозах, ворожих насмішках, жартах, а також містить непрямі форми фізичної та вербальної агресії. Тобто, це така поведінка що спрямована на залякування нанесення фізичних травм іншій людині, породжує конфлікт [2].

Слово "конфлікт" означає зіткнення двох або декількох соціальних груп, організацій, осіб і т.д. з метою однієї із сторін реалізувати свої матеріальні або духовні інтереси за рахунок іншої. Це боротьба, де використовуються будь-які засоби, щоб тільки здобути перемогу [1].

Для подолання конфліктного стану викликаного агресією необхідно, перш за все, не відповідати зустрічною агресією, розмовляти спокійно, тихо, утримувати дистанцію та не реагувати на дії що не загрожують оточуючим.

Важливо користуватися максимально об'єктивними і справедливими критеріями, показувати, що не бажаєте ущемити чи заперечити бажання особи, але тим часом, переконати його, що існує межа поступок, за яку не можна відступити, не втративши власної гідності [3].

Необхідно наголосити, що манера спілкування поліцейського має враховувати такі чинники:

- рівність особистісних позицій, відкритість та довіру між колегами;
- зосередженість на співрозмовникові;
- персоніфіковану манеру висловлювання;

– поліфонію взаємодії (можливість кожного учасника розмови висловити свою позицію) [4].

У підвищеному емоційному стані людина не здатна сприймати логічні доводи, а тому, зовні імітуючи згоду («Так, я погоджуюсь з Вами»), оцінить ситуацію з позиції спостерігача для обрання стратегії подальшого спілкування. Ваша зовні виражена впевненість у собі (не показна, а справжня) може стримати агресивно настроєну людину, натомість Ваша невпевненість викличе подвоєння агресії, а тому займіть стійку просторову позицію – сядьте або станьте так, щоб відчувати опору, рівновагу [5].

Особистісні фактори, які зумовлюють підвищення рівня агресивності, виділяють такі: підвищену ворожість та подразливість, підвищений рівень тривожності та депресії, підвищену емоційну реактивність, негативну афективність, перевищену самооцінку, певні особливості мотиваційної сфери, антисоціальну спрямованість особистості, заздрісність, приписування оточуючим агресивних намірів тощо. Уникання цих факторів призведе до зниження ворожості, та спаду конфліктної ситуації [6].

За будь-яким конфліктом відкрито чи приховано знаходяться інтереси людей, ось чому завжди необхідно з'ясувати, чи є щось спільного в інтересах конфліктуючих, незважаючи на наявність конфліктної ситуації. Необхідно, проаналізувавши, зрозуміти, які існують розбіжності в особистих інтересах сторін стосовно спільного інтересу. Розібратися в суті інтересів партнера і пояснити йому свої бажання, нарешті, обговорити, які можуть бути взаємні спільні кроки, аби можна було спільно подолати конфлікт [1].

Ніколи не відповідайте грубістю, особливо при затриманні злочинців і осіб, підозрюваних у скоєнні злочину. Використовуючи найменшу помилку у поведінці співробітника поліції, вони намагаються підбурювати до групових хуліганських дій осіб, схильних до порушення громадського порядку, щоби за їх допомогою зникнути. Слідкуйте за тим, щоб своєю поведінкою не спровокувати небажане розгортання подій [7].

Спілкуючись з особами з антисоціальним типом особистості, варто постійно і детально стимулювати обговорення з ними можливого настання для них шкідливих наслідків в результаті антисуспільних діянь, але уникати прямих погроз та залякування. При спілкуванні з особами з неадекватними особистісними рисами, бажано уникати висловлювань, що можуть хоч незначною мірою торкнутись їх почуттів, зокрема почуття самоповаги та гордості. Доцільно надати їм можливість вийти з ситуації гідно, без зайвого приниження [5].

Зупиняючи особу, пам'ятайте, що будь-який громадянин, якого зупиняє поліцейський за те чи інше порушення, відчуває, як правило, своєрідне почуття, що здатне корінним чином міняти його поведінку. Ввічлива людина може раптом стати грубою, привітлива – агресивною, врівноважена – нетерплячою, спокійна – дратівливою, і, нарешті, сором'язлива – рішучою. Для того, щоб уникнути неприємних інцидентів, поліцейський має завжди залишатися спокійним, ввічливим, уважним, готовим до рішучих дій [7].

Підсумовуючи зазначимо, у своїй роботі поліцейські постійно стикаються з конфліктами, велика частина з них викликана агресією, і направлені на спричинення шкоди іншим людям. Для подолання конфліктного стану необхідно розмовляти спокійно, не кричати. Показати, що не бажаєте ущемити бажання чи права особи, але тим часом, переконати його, що існує межа поступок, за яку не можна відступити. Необхідно уникати факторів які підвищують рівень агресивності, наведених вище. Особа спілкуючись з поліцією відчуває стрес, який може змінити його поведінку, для подолання цього стану поліцейський повинен бути уважним, спокійним, ввічливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варенко В.М. Референтна справа. Навчальний посібник / В. М. Варенко, О. В. Горбунова. – К.: Видаництво «Центр учбової літератури», 2016. – 196 с.
2. Палчей М. В. Агресія – перший крок до насильства. [Електронний ресурс] / М. В. Палчей // KlasnaOcinka. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikhovna-godina-provedena--v-ramkakh-seminaru-psik.html>.
3. Поняття «конфлікт». Джерела виникнення конфліктів. Типи конфліктів. Зародження конфліктів та шляхи їх подолання. Місце конфліктів в людському спілкуванні [Електронний ресурс] // Студопедия. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://studopedia.org/4-62366.html>.
4. Клачко В. М. Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : [метод. реком.] / В. М. Клачко, В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 48 с.
5. Галустян О. А. Особливості професійного спілкування патрульних поліцейських з різними категоріями осіб [Електронний ресурс] / О. А. Галустян, Л. М. Захаренко, Т. І. Юрченко-Шеховцова – Режим доступу до ресурсу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2987/1/Методичка.pdf>.
6. Коломієць О. Г. Агресивність особистості: етологічний і екзистенційний контекст [Електронний ресурс] / О. Г. Коломієць – Режим доступу до ресурсу: <http://ird.npu.edu.ua/files/kolomiec.pdf>.
7. Правила поведінки та спілкування працівників органів внутрішніх справ з іноземцями [Електронний ресурс] // Studies.in.ua – Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/etika-i-estetika-lekcii/3979-pravila-povednki-ta-splkuvannya-pracvnikv-organv-vnutrshnh-sprav-z-nozemcyami.html>.

Давидова Ольга Василівна

доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, підполковник

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З ДІТЬМИ РІЗНОГО ВІКУ

Основними повноваженнями підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, зокрема, є планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей; участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей; проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною [1]. Отже, у своїй професійній діяльності працівники підрозділів ювенальної превенції стикаються з низкою питань, вирішення яких потребує високопрофесійної психологічної підготовки, а саме: урахування психологічних та фізіологічних особливостей розвитку дитини при проведенні її опитування та допиту, здійсненні індивідуально-профілактичної роботи з дітьми, які схильні до вчинення правопорушень та перебувають на профілактичних обліках у поліції.

Очевидно, що діти, які виступають об'єктом професійного спілкування працівників підрозділів ювенальної превенції, часто мають травматичний досвід, що зумовлює складність встановлення з ними психологічного контакту. І основоположним у встановленні контакту з такими дітьми є позитивний емоційний фон, створення ситуації безпеки, безумовного прийняття, довіри та відкритості [2, с.124]. Саме зміна емоційного досвіду дитини за рахунок появи в її житті принципово інших відносин – доброзичливих, позитивних, приймаючих – забезпечує можливість корекції вихідної негативної моделі світу.

Професійне спілкування передбачає:

- 1) формування першого враження та уточнення актуального емоційного стану;
- 2) усунення психологічних бар'єрів та встановлення психологічного контакту;
- 3) досягнення мети (здійснення психологічного впливу та отримання необхідної інформації чи зміна поведінки в бажаному напрямі);
- 4) завершення спілкування та вихід з контакту;
- 5) оцінка та корекція процесу взаємодії [3, с. 40].

Процес встановлення довірчих відносин з дітьми, які характеризуються порушенням соціалізації, займає досить тривалий час.

На першому етапі важливо сформуванню у дитини відчуття безпеки у взаємодії через прояв позитивного ставлення до дитини, уваги до її переживань та потреб,

інформування про те яким чином і для чого буде відбуватися процес її взаємодії з поліцейським ювенальної превенції.

На другому етапі роботи, коли довіра сформована, дитина нерідко намагається перевіряти відносини, проявляє гнів, агресію та інші негативні реакції, очікуючи у відповідь негативного ставлення до себе. Поведінка дитини може набувати різних деструктивних форм, тому важливо встановлені певні межі. Важливо дати дитині зрозуміти, що її не будуть зневажати, проте це не означає всюдозволеності.

Третій етап – заключний, на цьому етапі зусилля спеціаліста повинні бути спрямовані на те, щоб підготувати дитину до завершення роботи [4, с. 85].

Спілкування з дорослими є одним з вирішальних чинників розвитку дитини. Вона не може жити і розвиватися поза практичним і мовним спілкуванням з дорослим. У спілкуванні відбувається усвідомлення дитиною свого досвіду, систематизація та накопичення життєвого досвіду, визначення способу вирішення життєвих завдань (пошуку виходу з різних ситуацій).

Мотиви спілкування дитини зумовлені її основними потребами, передусім потребами у нових враженнях (пізнавальні), активній діяльності (ділові), визнанні і підтримці (особистісні).

Пізнавальні мотиви спілкування породжені потребою у нових враженнях, що спонукає її звертатися із запитаннями до дорослих. Ділові мотиви спілкування виникають у процесі задоволення потреби дитини в активній діяльності, внаслідок усвідомлення необхідності допомоги дорослих. Особистісні мотиви (потреба у визнанні та підтримці) становлять суть спілкування дитини і дорослого. На відміну від пізнавальних і ділових, які відіграють службову роль і опосередковують досягнення дитиною віддалених, кінцевих мотивів, особистісні мотиви остаточно задовольняються у спілкуванні.

Отже, розуміння та вмиле формування відповідної мотивації сприятиме встановленню працівниками підрозділів ювенальної превенції психологічного контакту з дітьми.

На перебіг діяльності дитини, ставлення до себе, до однолітків і дорослих впливає її емоційний стан. Позитивне налаштування на сприймання навколишнього світу свідчить про наявність у дитини сприятливих переживань. Натомість усі інші види емоційних проявів — це тривожний симптом, який вказує на проблеми в емоційній та особистісній сфері. Так, амбівалентне ставлення може вказувати на наявність у дитини суперечливих переживань, глибокого внутрішнього конфлікту, а індіферентне – на байдужість, «заблокованість» пізнавальних і соціальних потреб.

Особливості емоційної сфери дитини визначають за такими показниками:

1. Емоційний фон. Він може бути позитивним або негативним і демонструє ступінь емоційного благополуччя дитини.

2. Вираженість емоцій. Дає змогу з'ясувати, наскільки багатим і різноманітним є емоційний світ дитини, чи вмиле вона виражати відтінки емоцій чи відповідає прояв емоцій ситуації.

3. Емоційна лабільність. Нестійкий емоційний стан, який легко змінюється під впливом зовнішніх обставин, може ускладнювати відносини з оточуючими та негативно позначатися на ефективності діяльності.

За критерієм параметру, на основі якого реєструється емоція, методи діагностики можна поділити на такі види:

- методи діагностики на основі слухових критеріїв;
- діагностика на основі змін поведінки (рухи, міміка тощо);
- діагностика на основі вибору кольору;
- діагностика на основі малюнку;
- діагностика на основі відповідей на питання (тестові методи);
- діагностика за допомогою ляльки.

Отже, основними методами для визначення особливостей емоційного розвитку й оцінювання емоційного стану дитини є спостереження та проєктивні методики.

Показниками емоційного стану дитини є контактність, тривалість зосередження уваги, реакція на заохочення та осуд, загальний емоційний фон.

Вікова періодизація є умовним поділом цілісного життєвого циклу людини на вікові періоди, що вимірюються роками. Відомо, що розвиток дитини відбувається за кілька періодів, які послідовно змінюють один одного. Фізіологічні та психологічні особливості кожного вікового періоду зумовлюють відповідні рекомендації щодо комунікації з дітьми.

Немовля (до 3 років):

- заборонено годувати немовля чи давати їй ліки (можливі алергічні реакції);
- якщо дитина знайдена, а батьки безпорадні (у стані сп'яніння, загублені та ін.), необхідно викликати швидку допомогу.

Дошкільний вік (від 3 до 6 років):

- вести бесіду на рівні очей;
- доброзичливий, товариський стиль розмови;
- зрозуміла для дитини мова, можливе неформальне привітання "Привіт", представлення своїм іменем, а не повним званням;
- спроба говорити про цікаві для дитини теми.

Підлітковий вік (від 12 до 16 років):

- ставлення як до дорослого, повага, врахування думки підлітка;
- переважання пропозицій, прохань, домовленостей над наказовою формою, обережне використання зауважень, повчального тону;
- врахування важливості для підлітка збереження статусу у власній соціальній групі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 року № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 07 червня 2018 року за № 686/32138.

2. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинились у складних життєвих обставинах. Практичний посібник для спеціалістів соціальної сфери // Авт. кол. : С.С. Валько, Л.С. Лоріашвілі, М.С. Лоріашвілі та ін. – К., 2011. – 304с.

3. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції: Навч.-метод. посіб. Ч. 1 Професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів / Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Я.Ю. Кондратьєв та ін. – К.: НАВС, 2003. – 123 с.

4. Безпалько О.В. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям : метод. посібник / О.В. Безпалько, Л.П. Гурковська, Т.В. Журавель та ін. / За ред. І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрочко. – К. : КАЛИТА, 2010. – 376 с.

Данилевський Андрій Олександрович

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

ОБМЕЖЕНА ОСУДНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Обмежена осудність є відносно новим явищем для кримінального законодавства України. Поява у КК України статті 20, яка визначила це поняття та його кримінально-правові наслідки, викликала жваві дискусії у науковому середовищі. І це не дивно, оскільки обмежена осудність є надзвичайно складним явищем, цей інститут має яскраво виражений міждисциплінарний характер, а тому потребує уваги не тільки з боку юристів, але і потребує вивчення окремих положень психології, судової психіатрії, філософії.

Зазначеній проблемі у науковій літературі присвятили свою увагу: Л.М. Балобанова, В.М. Бурдін, А.А. Васильєв, Н.В. Завязкіна, О.В. Зайцев, Н.Г. Іванов, А.В. Каніщев, В.В. Лень, В.Я. Марчак, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, Н.А. Орловська, В.Б. Первомайський, Т.М. Приходько, О.Д. Сітковська та інші. Проте окремі питання обмеженої осудності залишаються невирішеними і на сьогоднішній день.

Метою цієї роботи є стислий огляд кримінально-правових наслідків обмеженої осудності.

Відповідно до положень статті 20 КК України підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ).

Разом з тим, у законі чітко не визначено, як саме повинен враховуватись стан обмеженої осудності при призначенні покарання і в яких випадках доцільно застосовувати ПЗМХ. Єдиний висновок, який однозначно можна зробити з тексту статті 20 КК України – це те, що стан обмеженої осудності не виключає кримінальної відповідальності, а застосування ПЗМХ не заміняє собою покарання, застосовується судом незалежно від призначеного покарання.

Зазначену прогалину у законодавстві намагається заповнити Верховний Суд України (далі – ВСУ), який у постанові Пленуму «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03.06.2005 № 7. Так, у пункті 6 зазначеної постанови вказується, що необхідно визнати правильною практику тих судів, які, отримавши на розгляд кримінальну справу з обвинувальним висновком та визнавши під час судового розгляду, що злочин вчинено в стані обмеженої осудності особою, яка внаслідок загострення наявного у неї психічного розладу потребує застосування ПЗМХ, постановляють обвинувальний вирок і при призначенні засудженому покарання враховують його психічний стан як пом'якшуючу покарання обставину з одночасним застосуванням ПЗМХ у виді амбулаторної психіатричної допомоги за місцем відбування покарання. А у пункті 7 конкретизується, що з огляду на те, що надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги застосовується щодо осіб, які мають психічні розлади, наявність яких саме і є критерієм обмеженої осудності (ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 94 КК), судам слід враховувати, що до осіб, визнаних обмежено осудними, у разі потреби може застосовуватися лише цей вид ПЗМХ. Своєрідність зазначеної психіатричної допомоги полягає в тому, що вона надається обмежено осудним особам у примусовому порядку одночасно з відбуванням покарання, призначеного за вирок суду [1].

Не викликає сумнівів позиція ВСУ, відповідно до якої стан обмеженої осудності повинен визнаватись обставиною, що пом'якшує відповідальність особи. Як правильно зазначається у літературі, психічні аномалії можуть пом'якшити відповідальність, оскільки під час вчинення злочину суб'єкт, який ними страждає, в силу інтелектуальних чи вольових розладів, не здатний повною мірою усвідомити ситуацію, яка склалася. Особі, яка страждає психічними аномаліями важче, в порівнянні зі здоровою людиною, втриматися від вчинення деяких дій [2, с. 193]. Порушення в інтелектуальній і вольовій сферах, розлади емоційної сфери, відсутність самокритичності, самоконтролю, обмеженість інтересів, не дозволяють особі застосовувати адекватне до конкретної ситуації рішення, зіставляти свої дії з соціально-правовими нормами та нормами моралі [3, с. 115].

Не можна погодитись з позицією авторів, які зазначають, що обмежена осудність може бути нейтральною обставиною [2, с. 193; 4, с. 145], адже сама суть цього явища полягає в тому, що винна особа не в повній мірі усвідомлює значення своїх дій або не в повній мірі контролює свою поведінку, тобто зменшується ступінь вини такої особи, на зважати на таку обставину означає нехтувати однією з основних ознак складу злочину.

Проте, на нашу думку, положення про необхідність визнання стану обмеженої осудності обставиною, що пом'якшує відповідальність особи, повинно бути закріплено у кримінальному законі. На сьогоднішній день, далеко не всі суди враховують такий стан як обставину, що пом'якшує відповідальність, надаючи їй нейтрального значення.

Твердження суду про можливість застосування лише амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку ґрунтується на тому, що психічний розлад при обмеженій осудності не є тяжким, а отже немає потреби у застосуванні госпіталізації до стаціонарного психіатричного закладу.

У літературі обґрунтовано звертається увага на нерівність становища обмежено осудних осіб порівняно з іншими засудженими або особами, які вчинили суспільно-небезпечне діяння у стані неосудності. Так, по відношенню до осудних осіб застосовується лише покарання, а по відношенню до осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння у стані неосудності, – лише ПЗМХ. В той час, як по відношенню до обмежено осудних осіб можуть бути застосовані і покарання, і ПЗМХ. Виходить так, що з одного боку обмежена осудність повинна визнаватись обставиною, що пом'якшує відповідальність, з іншого – вона може покласти на винного додатковий тягар у виді застосування ПЗМХ. За своїми наслідками (незалежність від покарання, місце лікування) ПЗМХ щодо обмежених осіб є більш подібними до примусового лікування.

У зв'язку з цим у літературі висловлюється думка про можливість застосування по відношенню до обмежено осудної особи лише одного заходу кримінально-правового впливу – або покарання, або ПЗМХ. Так, А.В. Каніщев зазначає, що кримінальне покарання та ПЗМХ можуть бути тільки взаємовиключними формами державного примусу. Таке їх співвідношення зумовлюється взаємовиключними станами осіб, до яких застосовуються зазначені форми примусу. Кримінальне покарання та ПЗМХ не утворюють континууму та не мають зони перетину [5, с. 49].

Проте в умовах усталеної судової практики, коли коло ПЗМХ обмежується лише амбулаторною психіатричною допомогою, а відповідальність за ухилення від її надання практично відсутня, навряд чи можна вважати такий захід адекватною реакцією держави на вчинене суспільно небезпечне діяння (особливо, якщо мова йде про тяжкий злочин). На нашу думку, якщо вже передбачати можливість застосування щодо обмежено осудної особи ПЗМХ, то тільки у випадку звільнення від кримінальної відповідальності з можливістю застосування будь-якого виду таких заходів з урахуванням суспільної небезпечності вчиненого діяння та характеру захворювання особи.

На думку деяких вчених застосування до обмежено осудних ПЗМХ взагалі позбавлено сенсу. Вони зазначають, що точкою відліку для самої постановки питання про призначення ПЗМХ є втрата особою здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Поки ж така здатність не втрачена, питання про призначення ПЗМХ є неправомірним. А оцінка суспільної небезпечності злочинів таких осіб має суто правовий характер, визначається виключно соціально-оцінними категоріями і

не має будь-якого психіатричного змісту, який міг би визначатися за допомогою спеціальних знань судово-психіатричного експерта. Як оцінка суспільної небезпечності особи без тяжкого психічного розладу, так і надання такій особі недобровільної психіатричної допомоги є покладанням на психіатрію невластивих їй функцій. Немає жодного доводу на користь того, що виправлення та перевиховання злочинців є медичною функцією [5, с. 50]. Відмовитись від застосування по відношенню до обмежено осудних ПЗМХ пропонує і О.В. Зайцев [6, с. 15].

В.М. Бурдін взагалі пропонує відмовитись від поняття обмеженої осудності і виключити статтю 20 КК України, доповнивши частину 1 статті 66 КК України такою обставиною, як вчинення злочину особою, яка під час його вчинення не могла повною мірою забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями [7, с.172].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день у доктрині кримінального права відсутня єдина точка зору щодо кримінально-правових наслідків обмеженої осудності. Враховуючи складність проблеми, необхідно проводити подальші ґрунтовні дослідження у цій сфері із залученням не тільки юристів, але й психологів та психіатрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму ВСУ від 03.06.2005 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05?lang=uk>.

2. Марчак В. Я. Обмежена осудність: актуальні питання практичного застосування. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 190-195.

3. Завязкіна М. В. Вплив формування поняття «обмежена осудність» на розвиток судово-психологічної експертизи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2015. Вип. 128. С. 112-115.

4. Ситковский Д. В. Преступность лиц с психическими расстройствами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Махачкала, 2006. 182 с.

5. Каніщев А. В. Обмежена осудність та примусові заходи медичного характеру. *Архів психіатрії*. 2007. Т. 13. № 1–2. С. 42–50.

6. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України : автореф дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 20 с.

7. Бурдін В. М. Поняття обмеженої осудності: термінологічні аспекти та функціональне призначення *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 161-172.

Джагунов Григорій Володимирович

заступник декана з навчально-методичної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ факультету № 3, кандидат юридичних наук, професор

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ, ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

З'ясовуючи психологічний аспект діяльності Національної поліції України, на наш погляд, необхідно звернути увагу на реалізацію нею превентивних заходів. На прикладі дослідження поліцейського піклування ми можемо побачити, що саме спілкування є значущим не тільки в контексті механізму застосування цього заходу, а й у контексті вирішення проблеми тісної співпраці та взаємодії органів поліції з громадянами та громадськими інститутами на принципах рівенства і спрямованості на вирішення їхніх потреб та завдань, що стоять перед правоохоронними органами.

На сучасному етапі реформування держави та її інститутів завданнями Національної поліції, відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію», «є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [1].

Відразу після набрання чинності вказаного закону, виникло питання застосування поліцейського піклування як абсолютно нового для нашої держави, що з'явився серед переліку превентивних поліцейських заходів (п. 11 ч. 1 ст. 31).

Насамперед, підкреслимо, що закон визначає поліцейський захід, як дію або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону про забезпечення використання покладених на поліцію повноважень. Також, цей поліцейський захід може застосовуватися тільки при виконанні поліцією своїх повноважень та ґрунтуватися на принципах законності, необхідності, пропорційності і ефективності.

Відзначимо, що в контексті реалізації стратегії Community Policing – «партнерство заради спокою», поліцейське піклування є інноваційною формою превентивної діяльності поліції щодо формування безпечного суспільного простору. Фактично діяльність Національної поліції здійснюється в тісній співпраці з населенням, територіальними громадами і громадськими інститутами [2, с. 158].

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови «піклуватися» означає: увагу, турботу про потреби кого-, чого-небудь, клопотатися щодо влаштування кого-, чого-небудь, клопотатися про когось, щось; форму правового захисту правових і майнових прав та інтересів громадян [3].

Законодавець у п. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює категорії осіб, щодо яких застосовуються поліцейське піклування. Так,

якщо особа з цього вичерпного переліку, в силу певних причин або обставин не може реалізувати самостійно свої права та інтереси, або може створити реальну небезпеку як оточуючим так і безпосередньо самому собі, то тоді й застосовується «підключення», що саме й полягає у небайдужому ставленні та здійсненні реальних дій поліцейським, спрямованих на недопущення таких негативних наслідків [1].

На наш погляд, варто погодитись з баченням того, що цей же перелік визначає й підстави застосування такого виду превентивного заходу [4, с. 316]. По-перше, ці підстави окремо у законі не прописані. По-друге, у п. 2 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» говориться, що реакція поліцейського повинна бути негайною, і він зобов'язаний повідомити особі, зрозумілою для неї мовою, підставу застосування цього поліцейського заходу. Також, він зобов'язаний роз'яснити особі право отримати медичну допомогу, дати пояснення та оскаржити дії поліцейського. Крім цього, поліцейському необхідно негайно повідомити про місце перебування зазначеної особи родичів або близьких.

Аналізуючи ці норми, є розуміння того, що реалізація зазначеного превентивного заходу поліцією неможлива без базових психологічних знань.

Одна з найважливіших, на наш погляд, складових цього процесу, є дотримання загальних правил спілкування. При розмові з людьми поліцейському, перш за все, потрібно дотримуватись вимог Конституції України, яка гарантує кожному громадянину право на недоторканість приватне життя, особисту і сімейну таємницю, захист честі та гідності, свого доброго імені [4, с. 317].

Можна звернутися до навчального посібника «Психологія», в якому М.Й. Варій дав визначення необхідного нам терміну: «спілкування – це процес передавання й сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття й пізнання, а також їхній вплив один на одного і взаємодію щодо досягнення змін у діяльності. Динаміку процесу спілкування можна подати в такий спосіб: а) передавач, відправник; б) одержувач, приймач, адресат; в) канал зв'язку; г) шум, сигнал; г) код, декодер» [5, с. 233]. З чим ми й погодимося.

Науковці до структури спілкування відносять: комунікативно-інформаційний, пізнавальний (перцептивний) та інтерактивний (конативний). Перший з них означає приймання (реципієнт) і передавання (комунікатор, кореспондент) повідомлень та зв'язок, що налагоджується, на основі психологічного контакту. Другий компонент, ґрунтується на процесі сприйняття й розуміння людьми один одного і третій – пов'язаний з процесом впливу та поведінкою [6].

Спілкування, зрозуміло, відбувається лише за допомогою знакових систем. Так, виділяють вербальні засоби спілкування (усне і письмове мовлення) та невербальні (немовні).

Фахівці зазначають, що психологічна взаємодія при спілкуванні фокусується навколо проблеми контакту. Її не потрібно звужувати вміннями і навичками комунікативної поведінки та вмінням використовувати засоби спілкування. Головне в цьому процесі – сприйняття партнерами один одного. Психологічний контакт починається з сприйняття зовнішнього вигляду партнерів за допомогою органів

відчуттів. Як відзначає М. Й. Варій – «у цей момент домінують психічні відносини, пронизані емоційною реакцією один на одного як на психофізичну даність. Реакції прийняття-неприйняття виявляються в міміці, жестах, позі, погляді, інтонації, що свідчать про те, подобаємося ми один одному чи ні» [5, с. 234].

При спілкуванні з громадянами існують загальні правила, тому працівник поліції повинен виявляти витримку та бути готовим до: неадекватної поведінки з боку громадян, в тому числі до прояву агресії вчинення опору; надання громадянам першої медичної допомоги (направлення до закладу охорони здоров'я).

Спілкуючись з громадянами, працівник поліції не може допускати висловлювання і дії дискримінаційного характеру за ознаками віку, статі, раси, національності, громадянства, мови, соціального, майнового або сімейного стану, релігійної або політичної належності. Нестерпним є надмірний тон, некоректність зауваження, грубість, пред'явлення неправомірних звинувачень, погрози, образливі вирази або репліки, суперечки, протиправна поведінка, необгрунтована перевірка документів. В свою чергу, поліцейському рекомендується не реагувати на образливі зауваження, непристойні жарти у свою адресу та ін. [4, с. 317–318].

Неприпустимо, як нам здається, не приділяти уваги питанню психологічного стану самого поліцейського, як суб'єкта піклування, при і особливо після спілкування. Ми пропонуємо звернутися до досвіду та порад військових психологів та врахувати його. Так, вони зазначають, що постійний вплив психотравмувальних факторів може зумовити виникнення негативних психічних станів у військовослужбовців. На наш погляд, ці стани характерні й для поліцейських, в першу чергу для тієї категорії, що здійснює піклування. Деякі поради науковців прийнятні і для них, наприклад: у разі виникнення перших ознак депресивного стану скажіть собі: «Я сильна людина. Я можу перемогти депресію»; переключайте увагу з поганого самопочуття на конкретну справу, дію; не здавайтесь; не розраховуйте лише на оточуючих. Завжди зважуйте свої сили й можливості. Не вважайте себе гіршим за інших; ніколи не забувайте про самоконтроль і таке інше [7, с. 21–22].

Насамкінець, аналізуючи статтю 41 Закону України «Про Національну поліцію» зауважимо, що на сьогодні крім юридичних існує декілька проблемних питань психологічного характеру, пов'язаних із застосуванням норми цієї статті, а саме: недостатньо визначено психологічну складову поліцейського піклування; мало уваги приділяється негативному психічному стану самого поліцейського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 20.02.2018).

2. Джагунов Г. В. Проблемні питання поліцейського піклування // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 157–159.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 972.
4. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2018. 684 с.
5. Варій М. Й. Психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. С. 233–234.
6. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учб. літ., 2009. С. 192.
7. Прикладні аспекти військової психології : навчальний посібник / колектив авторів; за заг. ред. В. І. Осьодла. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. – 208с.

Дорош Анастасія Олександрівна

курсант першого курсу факультету № 2 (кримінально поліції) Харківського національного університету внутрішніх справ, рядовий поліції

Науковий керівник: Гіренко Сергій Петрович

заступник декана з навчальної та методичної роботи факультету № 2 (кримінальної поліції) Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЯВІВ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У НАПРУЖЕНИХ (СКЛАДНИХ) СИТУАЦІЯХ**

Професійна психологічна готовність працівників Національної поліції України до виконання покладених на них обов'язків включає низку компонентів, серед яких одну з головних позицій займає ефективна службова комунікація. Сучасний процес реформування діяльності Національної поліції відповідно до вимог європейського і світових стандартів вимагає формування свідомої національно-мовної особистості поліцейського, який повинен бути зорієнтований на надання сервісних послуг, як представник поліцейської сервісної служби (service police), з урахуванням нових підходів до встановлення взаємин з населенням [1].

Ефективна комунікація між працівниками Національної поліції та громадським суспільством закладена як один з головних елементів реалізації Стратегії її реформування. Ефективне вирішення професійних завдань у процесі виконання службової діяльності працівниками Національної поліції України потребує наявності у них певного рівня психологічних знань, умінь та навичок, а також розвинених професійно важливих рис особистості. Однією з інтегральних особистісних характеристик, що відбиває рівень професіоналізму правоохоронця, є його розвинена комунікативна сфера [2].

В нашій роботі ми ставимо за мету з'ясування деяких особливостей професійного спілкування поліцейських у складних (напружених) ситуаціях,

розгляд особливостей тактик та стратегій спілкування при вирішенні конфліктів в професійній діяльності правоохоронця, що сприятиме формуванню необхідних умінь та навичок комунікативної культури у працівників Національної поліції України.

Ефективність професійної діяльності поліцейських суттєво залежить від їх професійно-психологічної підготовленості, адже найчастіше їм доводиться здійснювати професійне спілкування у складних ситуаціях, з необхідністю прийняття законного рішення в умовах гострого дефіциту часу, тому вимоги сьогодення потребують нових підходів до вдосконалення професійної діяльності поліцейських, що і визначає актуальність представленої роботи [3].

Спілкування поліцейських – складний процес встановлення і розвитку контактів з іншими людьми (суб'єктами правових стосунків) під час виконання професійних обов'язків, що полягає в обміні інформацією й обумовлений необхідністю спільної діяльності й взаєморозуміння в процесі міжособистісної взаємодії.

Плідна співпраця поліцейських із громадянами є запорукою забезпечення належного рівня громадської безпеки у суспільстві. Опанування працівниками поліції навичок ефективної комунікації, їх досконале володіння повним спектром засобів професійного спілкування як у службовій діяльності, так і з громадянами та представниками засобів масової інформації є необхідною умовою виконання Національною поліцією України поставлених перед нею завдань із забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [3].

Під час спілкування з громадянами поліцейським доводиться розв'язувати соціально-комунікативні проблеми негативного оцінювання їх дій іншими суб'єктами комунікації, агресивності, погроз, спроб принизити їх гідність, спровокувати на перевищення службових повноважень [4].

Аналіз низки публікацій з соціальної та юридичної психології дає можливість визначити основні проблемні сектори соціально-професійних комунікацій працівників поліції. Серед них: робота в конфліктно небезпечному середовищі, психологічний вербалізований опір з боку певних категорій громадян, маніпулятивний тиск, різноманітність категорій співрозмовників, що є носіями різних стилів спілкування, темпу та інших характеристик мовлення, перцептивних стереотипів, емоційних станів, мотивації щодо спілкування з представниками правоохоронних органів [6].

Досить типовими проблемними ситуаціями професійної взаємодії поліцейських з особами, що становлять службовий інтерес, є такі, які набувають характеру крайньої психоемоційної напруженості, екстремальності. Особливістю поведінки при комунікації є усвідомлений, цілеспрямований характер, що припускає формування у комунікантів певного плану дій, заснованого на аналізі якісних та кількісних характеристик екстремальної взаємодії і усієї існуючої ситуації в цілому [3].

Поліцейський повинен знати та враховувати, що у особи, яка перебуває в стані стресу помітно ускладнюється оцінка сили погрожуючого фактору, спостерігається тенденція до його перебільшення. Це особливо важливо при вирішенні питань, пов'язаних з перевищенням меж необхідної оборони, суїцидальною поведінкою тощо [3].

На думку деяких дослідників, при спілкуванні з громадянами у конфліктних ситуаціях правоохоронцям слід дотримуватись наступних правил:

1. Поважати право кожної людини на життя. У будь-яких випадках поліцейські не мають права піддавати загрозі життя затриманого і підозрюваного або просто пересічного громадянина.

2. Поліція в жодному випадку не повинна діяти так, щоб це було актом знущання. Поліцейський не має принижувати людську гідність, повинен ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо, неупереджено, з почуттям поваги до їх людської гідності, не допускаючи при цьому жодних виявів дискримінації на ґрунті статті, раси, віку, мови, релігії, національності, та ін..

3. Поліція може застосовувати силу лише у тому випадку, коли є необхідність для досягнення законної мети. У психологічно напруженій ситуації особливого значення набуває так звана невербальна інформація. Міміка, жестикуляція, погляд поліцейського сприймаються гостріше, ніж у звичайних обставинах, і можуть спровокувати людей на неадекватні дії [5].

4. Застосовувати стратегії та тактики конфліктної поведінки відповідні до ситуації та суб'єктів конфліктної ситуації, віддаючи перевагу моделям компромісу та співпраці.

Протидіючи будь-яким провокаційним діям поліцейський має контролювати власну поведінку, вербальну активність. Велике значення ту має рівень особистої конфліктостійкості правоохоронця. Не приймати поспішних рішень, намагатися встановити зв'язок між подіями, що відбуваються. Слід пам'ятати, що спроби чинити тиск на знервовану людину призводять до загострення конфліктної ситуації з вірогідною невизначеністю її наслідків [6].

Отже, орієнтованість нової поліції України на гуманістичне і толерантне ставлення до громадян при вирішенні складних та конфліктних ситуацій під час виконання професійних завдань передбачає залучення нових комунікативних технологій психологічного характеру в реалізації професійного спілкування, якому притаманний не лише правоохоронний, але й виховний, суспільно-резонансний аспект. Такий підхід здатен сформувати у поліцейських навички ефективної ненасильницької комунікації, що, безумовно, вплине на формування належного рівня довіри населення до поліції та допоможе створити відповідний їй позитивний імідж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особливості спілкування патрульних поліції з учасниками масових акцій в конфліктних ситуаціях : [метод. реком.] / В. М. Клячко, В. Л. Костюк, В. В. Литвин, Н. В. Федоровська. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 48 с.

2. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 52 с.

3. Галустян О. А. Особливості, професійного спілкування патрульних поліцейських з різними категоріями осіб: методичні рекомендації [Електронний ресурс] / О. А. Галустян, Л. М. Захаренко, Т. І. Юрченко-Шеховцова // Наукове видання. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/.pdf>.

4. Довідник працівника міліції / [С. М. Бадьора, О. Г. Беліх, С. Г. Братель та ін.]; за заг. ред. В. В. Коваленка. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 208 с

5. Шитов С. М. Культура спілкування у професійній діяльності працівників ОВС / С. Шитов // Іменем Закону № 16 (5558). – 20.04 – 26.04.2007.

6. Гіренко С.П. До питання мінімізації конфліктологічних ризиків в діяльності працівників поліції на етапі професійної підготовки // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки у ВНЗ МВС.- Матеріали науково-практичної конференції. – Харків, :ХНУВС, 30 березня 2018. - 290с.- С.79-82.

Дядюк Андрій Миколайович

головний спеціаліст відділу взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи апарату Криворізької міської ради і виконкому

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

В останні роки особливо гостро стоїть питання реформування правоохоронних органів України. Метою такого реформування є остаточний перехід системи органів Міністерства внутрішніх справ від каральних до соціально-сервісних функцій та досягнення основних організаційних і правових параметрів моделі, здатної найефективніше забезпечити права, свободи і законні інтереси особи, протидію злочинності та корупції, громадську безпеку, виконання інших завдань, покладених на правоохоронні органи. Досягнення такої мети неможливе без ефективної взаємодії правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України, підпорядкований Президенту України і підконтрольний Верховній Раді України. Указом Президента від 15.12.1999 р. № 1573/99 «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» було визначено, що Служба безпеки України є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом.

На неї покладається, у межах визначеної законодавством компетенції, захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних

інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб.

До завдань СБУ також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сферах управління та економіки, а також інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

У своїй діяльності Служба безпеки України взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань.

Прокуратура – єдина централізована система органів, що від імені держави забезпечує верховенство закону, підтримку державного обвинувачення в суді, представництво інтересів громадян або держави у суді, а також нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство і нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Прокурори при здійсненні своїх повноважень є незалежними від органів державної влади і місцевого самоврядування, але це ніяк не виключає їх взаємодії. Зокрема, значні взаємозв'язки прокуратури з вищими органами державної влади виявляються в установчій сфері. Законодавством передбачено й широкий перелік форм участі прокурорів в організаційних заходах органів публічної влади. Так, Генеральний прокурор може брати участь у засіданнях Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, а прокурори нижчого рівня можуть виступати з доповідями про стан дотримання законності на відповідній території на сесіях місцевих рад, апаратних нарадах у місцевих державних адміністраціях. Прокурори узагальнюють факти порушення законності й можуть вносити подання про усунення їх причин в органи державної влади, місцеві ради та їх виконкоми. Прокурори можуть бути присутніми на засіданнях постійних комісій місцевих рад, на громадських засадах брати участь у роботі підкомісій і робочих груп у якості експертів, у роботі постійних комісій із законності й охорони громадського порядку.

Взаємодію органів місцевого самоврядування з органами внутрішніх справ слід розглядати через призму завдань, що стоять перед поліцією – забезпечення правопорядку, захист власності, попередження правопорушень – вона постійно повинна співробітничати з органами державної влади й місцевого самоврядування з питань, що відносяться до її компетенції. Одним з провідних завдань поліції є сприяння в межах своєї компетенції органам публічної влади у виконанні покладених на них обов'язків. Зокрема, на поліцію покладено обов'язок надавати в межах наданих прав допомогу народним депутатам, представникам державних органів та органів місцевого самоврядування у здійсненні їх законної діяльності, якщо їм чиниться протидія чи загрожує небезпека з боку правопорушників. У свою чергу, органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні сприяти поліції в її роботі.

Якщо проаналізувати структуру підрозділів поліції, то можна дійти висновку про те, що деякі підрозділи безпосередньо пов'язані з діяльністю місцевих органів влади. Наприклад, поліція охорони безпосередньо забезпечує охорону різних об'єктів, у тому числі й об'єктів державної та комунальної власності. Для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, що постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи створюється спеціальний підрозділ, який повинен тісно співпрацювати з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування для виконання зазначених завдань. Ці підрозділи повинні координувати проведення тих або інших заходів з місцевими органами публічної влади, включаючи й органи територіальної самоорганізації населення.

Органи поліції зобов'язані повідомляти органи державної влади та органи місцевого самоврядування про аварії, пожежі, катастрофи, стихійні лиха та інші надзвичайні події, і разом з цими органами вживати негайні заходи для ліквідації їх наслідків, рятування людей, надання їм допомоги, охорони майна, що залишилося без нагляду. Органи поліції разом з органами місцевого самоврядування беруть участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій і епізоотій як на місцевому, так і на регіональному рівнях.

У випадку оголошення воєнного або надзвичайного стану на всій території України або в окремих місцевостях поліція сприяє органам державної влади та місцевого самоврядування в забезпеченні відповідного режиму.

Поліція відповідно до своєї компетенції забезпечує виконання рішень місцевих рад, прийнятих ними в межах своєї компетенції, з питань охорони громадського порядку і додержання правил торгівлі.

Під час проведення масових заходів комерційного характеру на кошти організацій, що їх проводять на території певних адміністративно-територіальних одиниць, органи місцевого самоврядування дають згоду на проведення зазначених заходів, затверджують порядок їх проведення і залучають поліцію до забезпечення громадського порядку.

Відповідно до діючого законодавства поліції надане право безкоштовно і безперешкодно отримувати від органів публічної влади за письмовим запитом відомості, необхідні у справах про злочини, що знаходяться у провадженні поліції.

З метою профілактичного впливу на правопорушника поліція може повідомляти в органи публічної влади, за його місцем роботи про їх вчинення. Органи поліції вносять до органів місцевого самоврядування обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяли вчиненню правопорушень.

У випадку виникнення надзвичайних ситуацій поліція разом з органами місцевого самоврядування у відповідності зі своєю компетенцією тимчасово обмежують доступ громадян на окремі ділянки місцевості або об'єкти з метою забезпечення суспільної безпеки, охорони життя і здоров'я людей і попередження настання іншого роду негативних наслідків.

За надзвичайних умов, стихійних лих, для доставки в лікувальні установи осіб, що вимагають невідкладної медичної допомоги, для переслідування правопорушників і доставки їх у відділення поліції, працівники поліції мають право використовувати транспортні засоби, що належать органам публічної влади, а ті, у свою чергу, за таких умов повинні безперешкодно надати їх. Крім того, у невідкладних випадках працівники поліції мають право користуватися засобами зв'язку органів державної влади чи органів місцевого самоврядування.

Поліція тісно співробітничает з органами місцевого самоврядування з питань соціального захисту своїх працівників. Працівники поліції користуються пільгами під час розподілу житла, встановлення квартирних телефонів, влаштування дітей у дошкільні установи, вирішення інших питань соціально-побутового забезпечення. Адже всі ці питання відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування.

Працівникам поліції та членам їх сімей надається знижка по оплаті житлової площі, комунальних послуг, палива, а тим, що працюють у сільській місцевості, безкоштовне забезпечення житла з опаленням і освітленням за встановленими нормами. Цими ж пільгами забезпечуються і працівники поліції, звільнені із служби за віком, хворобою або вислугою років. Відповідно до чинного законодавства, місцеві ради можуть встановлювати й інші соціальні гарантії для працівників міліції. Виконкоми місцевих рад надають безкоштовно органам і підрозділам міліції службові приміщення, а дільничним інспекторам поліції – приміщення для роботи, обладнані офісною та комп'ютерною технікою.

У той же час слід вказати, що питання правового регулювання взаємовідносин органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами не є досконалим, пов'язане з рядом проблем. Так, законодавство не встановлює вичерпного переліку форм взаємодії, тому досить складно встановити всі існуючі напрями. Крім того, потребують удосконалення організаційні та інформаційні форми взаємодії, способи узгодження позицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павліченко. В.М. Організаційно-правові засади взаємодії міліції з органами місцевого самоврядування у сфері підприємницької діяльності/ В.М. Павліченко // Право і Безпека. – 2012. – №1. – С. 95–99.

2. Назар Ю.С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія / Ю.С. Назар. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 160 с.

3. Колеснік Т.Є. Особливості взаємодії органів прокуратури з іншими органами державної влади в Україні/ Т.Є. Колеснік // Право і суспільство – 2015. – №3. – С. 14–21.

4. Проект Закону України «Про органи внутрішніх справ України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672.

5. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 №878 // Офіц. вісн. України. – 2015. – №89. – Ст. 2972.

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 №580-VIII// Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – №40–41. – Ст. 379.

7. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 №1697-VII// Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – №2–3. – Ст. 12.

8. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 №93-IV// Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – №40. – Ст. 290.

9. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII// Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Єршова Валерія Олегівна

старший викладач відділення мовного тестування мовного відділу Національної академії Національної гвардії України

ПРОБЛЕМА РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Агресивні дії Росії проти суверенної України поставили сьогодні питання захисту держави на новому рівні. Національна гвардія України (НГУ) приймає безпосередню участь у забезпеченні безпеки держави та виконує різноманітні службово-бойові завдання.

Сьогодні вища військова школа здійснює активні пошуки сучасних концепцій та педагогічних технологій всебічної підготовки майбутніх офіцерів, які орієнтовані на формування професіонала, патріота, командира, фахівця. Удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів НГУ – провідна лінія реформування системи підготовки кадрів для цієї силової структури МВС України.

Проблему підготовки військових фахівців досліджували В. Балашов, М. Нещадим, О. Сафін, Ю. Сердюк, І. Тихонов, В. Щербаков, В. Ягупов та ін. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах в сучасних умовах розроблено В. Давидовим, А. Іваніцьким, О. Латишевою, Ю. Шарановою, А. Шестаковою та іншими.

У дисертаційних дослідженнях останніх років проблеми підготовки військових фахівців вивчали Н. Арсеньева, О. Євсюков, В. Рахманов (підготовка курсантів у ВВНЗ); В. Монастирський (підготовка правоохоронців); Н. Берестецька, С. Будник, А. Галімов, О. Діденко, В. Матвійчук, М. Недбай, Е. Суслін, Ю. Сичевський, В. Шевчук та ін.

У сучасних умовах для військово-професійної діяльності офіцерів НГУ характерним стало суттєве ускладнення службових функцій, необхідність сучасних

знань і вмінь, зростання значущості психологічної підготовки, що суттєво впливають на рівень підготовленості випускників військових ЗВО [1].

Сьогодні серед вимог до офіцера НГУ відзначається здатність ефективно управляти, взаємодіяти з підлеглими та населенням при вирішенні складних службово-бойових завдань.

Однак, аналіз рівня розвитку професійно важливих якостей випускників показав, що ними часто проявляється стереотипність у вирішенні професійних і управлінських ситуацій, що означає недостатній рівень сформованості комунікативної компетентності під час навчання у ЗВО, слабке прагнення до вдосконалення у професійній сфері, що негативно позначається на результатах служби. Це, на нашу думку, потребує розробки нових педагогічних технологій навчання курсантів, визначення їх методологічної та теоретичної бази.

У науковій літературі пропонується враховувати три рівні технологій – науковий, теоретико-методичний та праксиологічний [2].

Науковий рівень передбачає застосування військово-професійної педагогіки, яка досліджує та обґрунтовує цілі, зміст і методи професійної освіти та проектує педагогічні процеси у ЗВО.

Теоретико-методичний рівень – це теоретичне визначення ієрархії цілей, змісту, методів, методик, технологій, засобів та організаційних форм професійної підготовки майбутніх офіцерів НГУ.

Праксиологічний рівень полягає у практичній реалізації розробленої технології, результатом якої буде розвиненість їх комунікативної компетентності.

Педагогічна технологія формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів НГУ, на нашу думку, являє собою сукупність найбільш доцільних і методично скомпонованих навчальних способів, прийомів, форм підготовки, принципів і правил їхнього застосування, послідовних методичних і технологічних дій щодо досягнення поставлених цілей їх професійної підготовки, інтегральним результатом якої має бути сформованість комунікативної компетентності.

Головною метою цієї технології, її провідним психолого-педагогічним завданням є формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів НГУ через цілеспрямовано створені професійно-орієнтовані завдання проблемного характеру та на основі педагогічних умов, що дозволяють спиратися на рушійні сили розвитку основних якостей особистості курсанта й реалізуються під час проведення аудиторних та позааудиторних занять, спецкурсів, що науково побудовані на модульній основі, системі інформаційно-виховного впливу особистості науково-педагогічного працівника на особистість курсанта, застосуванні інформаційно-комунікативних технологій та сучасних засобів навчання.

За результатами аналізу теорії та практики навчання курсантів, можемо зазначити, що така технологія повинна включати: характеристику об'єкта проектування, таксономію завдань, педагогічні умови, етапи навчально-виховного процесу, форму проекту навчально-виховного процесу (план, програма, де відображено зміст, форми і технологічний порядок діяльності), систему форм,

методів, засобів реалізації навчально-виховного процесу, критерії продуктивності навчально-виховного процесу у ЗВО. Основними компонентами такої технології визначено організаційно-технологічний та дидактичний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологія натовпу та управління ним при виконанні службово-бойових завдань: навч. посіб. / І.І. Приходько, О.В. Тимченко, С.Т. Полторак та ін. – Х.: НАНГУ, 2015. – 175 с.

2. Дніпровська Т.В. Суб'єктно-діяльнісна технологія формування управлінської компетентності майбутніх інженерів автотранспорту у ВНЗ / Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Вінниця. – Випуск 73. – Ч.2. – 2012. – С. 78-83.

Заєць Світлана Володимирівна

старший інспектор з психологічного забезпечення відділення кадрового забезпечення полку патрульної поліції в м. Кривий Ріг управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З ГРОМАДЯНАМИ

Ефективне вирішення професійних завдань у процесі виконання службової діяльності працівниками патрульної поліції потребує наявності у них певного рівня психологічних знань, умінь та навичок, а також розвинених професійно важливих рис особистості. Однією з інтегральних особистісних характеристик, що відбиває рівень професіоналізму правоохоронця, є його комунікативна компетентність, тобто вміння грамотно та ефективно спілкуватися, насамперед, з об'єктом службової діяльності, з громадянами, колегами, а також із представниками засобів масової інформації.

Для поліцейських спілкування є інструментом виконання функціональних обов'язків та виступає основним засобом реалізації всіх сторін правоохоронної діяльності. Саме тому працівникам патрульної поліції необхідно знати як загальні закономірності спілкування, так і особливості їх проявів у конкретних умовах службової діяльності, володіти технологіями та психотехніками спілкування, тобто бути здатними ефективно взаємодіяти з оточуючими в системі міжособистісних стосунків.

Плідна співпраця поліцейських із громадянами є запорукою забезпечення належного рівня громадської безпеки у суспільстві. Опанування працівниками патрульної поліції навичок ефективної комунікації, їх досконале володіння повним спектром засобів професійного спілкування як у службовій діяльності, так і з громадянами та представниками засобів масової інформації є необхідною умовою виконання працівниками патрульної поліції поставлених перед ними завдань із

забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Складові ефективної комунікації

Спілкування поліцейських – це складний процес встановлення і розвитку контактів з іншими людьми під час виконання своїх професійних обов'язків, що полягає в обміні інформацією й обумовлений необхідністю спільної діяльності й взаєморозуміння в процесі міжособистісної взаємодії.

Культура спілкування є невід'ємним атрибутом будь-якої цивілізованої людини. Працівнику патрульної поліції як представнику державної влади слід приділяти особливо значну увагу дотриманню норм культури спілкування з громадянами під час виконання службових обов'язків [1; с. 32].

На норми етикету, яких мають дотримуватися працівники патрульної поліції у спілкуванні з громадянами, накладається, крім комунікативного, ще й велике додаткове навантаження: знизити рівень недовіри до правоохоронних органів, змінити негативне ставлення до них на протилежне. В процесі виконання службових обов'язків патрульний опиняється в різних ситуаціях, що вимагають від нього рішучих дій, професійних знань, навичок і вмінь. В ході спілкування враховують *основні психологічні реакції* працівника патрульної поліції на процес спілкування з громадянами розподіляють на позитивні та негативні. Основними *позитивними психологічними реакціями* виступають:

- мобілізація можливостей, активізація ділових мотивів, обов'язку, відповідальності;
- виникнення ентузіазму, інтересу, азарту;
- підвищена готовність до рішучих та сміливих дій;
- прискорення реакцій, зниження межі відчуттів;
- зниження стомлюваності;
- зникнення втоми, безтурботності, недбалості.

Негативними можна назвати:

- появу тривоги, неспокою, невпевненості, загострення почуття самозбереження;
- появу страху, гостра боротьба мотивів обов'язку і особистої безпеки;
- значне зниження нижньої межі моральної допустимості, руйнація звичних нормативних етичних уявлень;
- ступор, фрустрація, дезорганізація, відчай, нерозуміння того, що коїться;
- втрата самоконтролю, психоз [2].

Всі ситуації спілкування в діяльності працівників патрульної поліції розділяють на *шаблонні*, які не є надзвичайними, та на *специфічні*, що вимагають від працівника особистої мужності, психологічної стійкості, і, навіть, героїчних вчинків, які неможливо запланувати, але патрульний завжди повинен бути готовий морально і психологічно діяти в таких умовах.

В шаблонних ситуаціях, враховуючи те, що умовою і метою спілкування має бути встановлення психологічного і комунікативного контактів з громадянами, патрульний:

- починає службове спілкування з привітання; представляється та називає посаду, спеціальне звання, прізвище, коротко повідомивши мету і причину звернення, на прохання громадянина пред'являє службове посвідчення;
- висловлює свої зауваження та вимоги в коректній і переконливій формі, якщо потрібно, спокійно, без роздратування повторює і роз'яснює зміст сказаного;
- вислуховує пояснення або питання громадянина уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість і повагу до співрозмовника;
- ставиться з повагою до громадян, перш за все до людей похилого віку, ветеранів, інвалідів, надає їм необхідну допомогу;
- виявляє увагу до жінок та дітей.

Особливості ускладненого спілкування

У специфічних ситуаціях від патрульного вимагається толерантних та виважених дій. Поліцейським категорично забороняється грубо висловлюватись та здійснювати дії дискримінаційного характеру за ознаками статі, віку, раси, національності, мови, громадянства, соціального, майнового або сімейного стану, політичної чи релігійної належності. Якщо виникають агресивні дії з боку громадян, патрульний зберігає витримку і гідність, контролює свій емоційний стан; своїм виглядом і діями демонструє впевненість і спокій. Крім цього, виявляє емоційно-психологічну стійкість при провокації правопорушниками конфліктної ситуації, не дозволяє втягнути себе в конфлікт, уживає всіх можливих заходів до його мирного вирішення і припинення.

Ефективність виконання поставлених перед працівниками патрульної поліції завдань у сучасних умовах залежить, насамперед, від високого рівня їх професіоналізму, правильних дій у разі виникненні конфліктних ситуацій, застосуванні теоретичних знань та набутих практичних навичок спілкування з різними категоріями населення, використанні заходів і засобів примусу.

Під час спілкування з громадянами працівнику патрульної поліції доводиться розв'язувати проблеми негативного оцінювання їх дій, брутальності, погроз, спроб принизити їх гідність, спровокувати на перевищення службових повноважень [3;с.115].

Правилами етичної поведінки поліцейських, затверджених наказом МВС України від 09.11.2016 року № 1179 закріплено, що у спілкуванні з людьми поліцейському необхідно дотримуватись вимог Конституції України, яка гарантує кожному громадянину право на недоторканність приватного життя, особисту й сімейну таємницю, захист честі, гідності, свого доброго імені, законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського.

При цьому, патрульному поліції *необхідно*:

- починати службове спілкування з привітання (прикласти руку до головного убору, перебуваючи у форменому одязі), утримуючись від рукостискання; представитися, назвати прізвище, посаду, спеціальне звання, коротко повідомити мету і причину звернення, на прохання (вимогу) громадянина пред'явити службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому

інформацією, не випускаючи його з рук (ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»);

– виконувати свої службові обов'язки в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямовує свою діяльність на задоволення їхніх потреб.

Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський також зобов'язаний:

- бути тактовним та доброзичливим;
- висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій та переконливій формі;

- надати можливість особі висловити власну думку;
- до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя.

– за будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

– при зверненні до особи поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику.

– поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним.

– з метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконавання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості [4].

При спілкуванні з громадянами працівник патрульної поліції повинен виявляти витримку і бути готовим:

– до поведінки, яка виходить за етичні рамки з їх боку, у тому числі й до проявів агресії і здійснення опору;

– до надання їм першої медичної допомоги (у тому числі направлення до закладу охорони здоров'я).

У спілкуванні з громадянами з боку працівника патрульної поліції неприпустимі:

– будь-які висловлювання і дії дискримінаційного характеру за ознаками статі, віку, раси, національності, мови, громадянства, соціального, майнового або сімейного стану, політичної чи релігійної належності;

– надмірний тон, грубість, некоректність зауваження, пред'явлення неправомірних, незаслужених звинувачень;

– погрози, образливі вирази або репліки;

– суперечки, дискусії та дії, що перешкоджають нормальному спілкуванню або провокують протиправну поведінку;

– необґрунтовані перевірки паспортів та інших документів.

Поліцейському рекомендується не сприймати на свій рахунок образливих зауважень, недоречних жартів, глузувань, висловлених на вулицях і в громадських місцях.

Для працівника патрульної поліції важливо не тільки правильно спілкуватися з людьми, а й уміти здійснювати психологічний вплив на них, стимулювати позитивні вияви в їхній поведінці (схиляти їх до своєї точки зору, переконувати, спонукати до припинення порушення публічного порядку та ін.).

Характер професійно-ділового спілкування, а також поведінки під час забезпечення публічної безпеки і порядку під час масових акцій патрульними поліції визначаються специфікою їх службової діяльності і мають такі особливості:

1. Патрульним поліції доводиться мати справу найчастіше з особливим контингентом людей, які порушують публічну безпеку і порядок.

2. У деяких випадках моральні принципи і норми в професійному спілкуванні працівникам поліції носять імперативний характер. Це викликано необхідністю особливої чіткості, швидкості, старанності, обов'язковості у виконанні наказів і своїх обов'язків кожним патрульним.

3. Дії працівників патрульної поліції, при всій серйозності та рішучості, завжди повинні бути справедливими та зрозумілими широкому загалу. У спілкуванні патрульного поліції з правопорушниками має яскраво проглядатися, перш за все, шанобливе ставлення до людської гідності.

5. Діяльність патрульного поліції пов'язана з вимогою виявляти непримиренність до несправедливості, порушень законності, антигуманність і грубого індивідуалізму.

6. У процесі спілкування потрібно від патрульного поліції здійснення профілактичного виховного впливу на людей, які порушили закон та допустили аморальні вчинки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Службовий і мовний етикет // Іменем Закону № 16 (5558). – 20.04-26.04.2007. – С. 32. Прикладная юридическая психология//под ред. А.М. Столяренко. – М., 2001.

2. Культура спілкування в професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ. Правила спілкування з окремими категоріями громадян. Малахов В. Етика: Курс лекцій : [навч. посіб.]. – К., 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referat.co/ref/93824/read?p=3>.

3. Довідник працівника міліції / [С. М. Бадьора, О. Г. Беліх, С. Г. Братель та ін.]; за заг. ред. В. В. Коваленка. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 208 с.

4. Правила етичної поведінки поліцейських: затв. наказом МВС України від 09.11.2016 року № 1179 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

Ільченко Іван Петрович

студент другого курсу юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Теремцова Ніна Володимирівна

доцент кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНАМИ

В сучасних умовах патрульних поліцейських, неабияке значення має їх професійно-психологічна підготовка, яка охоплює розвиток уміння діяти в складних, непередбачуваних умовах, які часто бувають пов'язані з необхідністю пришвидшеного прийняття рішень, орієнтації в складних, незвичних ситуаціях, затриманням правопорушників і злочинців, збереженням життя людей та власного життя.

Специфічна комунікація патрульних поліцейських, яка передбачає спілкування з різними категоріями громадян, зокрема з правопорушниками, злочинцями, – одна з невід'ємних складових їх професійної діяльності. Зважаючи на особливості сучасного розвитку правоохоронної системи, варто вказати, що особливе місце в ній посідає вміння професійного спілкування кожного окремого поліцейського, оскільки у населення складається думка про систему правоохоронних органів і власне довіру до поліції у цілому.

Працівники поліції, виконуючи свої професійні обов'язки, беруть активну участь у різних видах професійного спілкування: входять у контакти зі службовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств і установ, з громадянами та правопорушниками. Таке спілкування впливає на прийняття рішень організаційного, процесуального характеру та в цілому на всю професійну діяльність.

У структурі професійного спілкування важливе місце посідає психологічний контакт працівників поліції з іншими особами. Встановлення психологічного контакту є цілеспрямованою діяльністю щодо створення умов, підкреслює В.О. Дідоренко, які забезпечують розвиток спілкування у потрібному напрямі та досягнення його мети. Установити психологічний контакт – означає забезпечити наступний процес спілкування. Факт встановлення психологічного контакту визначається наявністю бажання однієї особи увійти в спілкування з іншою особою, готовністю та здатністю сприймати та переробляти інформацію, що надходить у процесі спілкування, обмінюватися довірчою інформацією, вступати у взаємодію та долати психологічні бар'єри [1, с. 42].

У процесі розвитку психологічного контакту, наголошує Л.Е. Орбан-Лембрик, відбувається взаємне оцінювання, взаємна зацікавленість, взаємний діалог. При цьому варто зважати на низку обставин, пов'язаних зі специфікою юридичної діяльності. Йдеться зокрема про те, що розмова правозахисника, тобто кожного

патрульного поліцейського, з контрагентом доволі часто має проблемний характер. І щоб установити психологічний контакт за таких умов, слід показати співрозмовнику за всіх відмінностей позицій і розходжень думок готовність його зрозуміти і обговорити його аргументи [2, с. 117].

У діяльності правоохоронців дуже важливу роль виконує використання мовних засобів спілкування, зазначає Г.К. Колісницький. Від уміння правильно формулювати свої думки, грамотно їх висловлювати під час безпосереднього спілкування або складання документів значною мірою залежить ефективність службової діяльності. Професійне мовлення правоохоронця потребує поступової переорієнтації стилю спілкування правоохоронців з громадянами з режиму монологу на режим діалогу, що є незвичним для поліцейського, який підготовлений за традиційною навчальною програмою. Тому для ефективної діяльності поліції у режимі комунікативної діалогової активності необхідно в процесі їх підготовки застосовувати інноваційні концепції, стратегії, педагогічні та психологічні технології, методи і прийоми. Це надасть змогу вирішувати завдання формування і розвитку особистих соціально значущих здібностей професійної міжособистісного спілкування правоохоронця [3, с. 4].

Не менш важливим для працівників поліції є культура мовлення – це вміння сказати необхідне слово в потрібний час, доцільно, із дотриманням правил мовного етикету, щоб не образити людину і водночас не втратити власну гідність. Це особливо виявляється на прикладі фахівців-юристів, які завжди були майстерними ораторами, промовцями, чиї виступи ставали подією суспільного життя і запам'ятовувалися слухачам або читачам майстерним поєднанням форми і змісту промови.

Низький рівень мовної культури, навпаки, є ознакою обмеженості, виявом невміння замінити власні думки і сприймати чужі. Людина, яка виявляє низький рівень мовної культури, не здатна до креативного, нестандартного мислення, вирішення професійних і організаційних проблем, що обов'язково позначається на її успіхах у трудовій діяльності.

Однією з найбільш важливих якостей, яка сприяє підвищенню ефективності процесу спілкування, є вміння вислуховувати інших. Коли людина уважно слухає свого співбесідника, вона демонструє свою зацікавленість у тому, що він говорить, проявляє повагу до нього. І це обов'язково полегшуватиме встановлення взаєморозуміння. Звертаючись до поліцейського, людина очікує, що її уважно вислухають, розглянуть її проблеми і допоможуть у їх вирішенні. Уміння вислуховувати людину дозволяє правоохоронцю викликати її прихильність до себе, зняти психологічне напруження, яке зазвичай виникає на початковій стадії спілкування.

Суттєвою особливістю професійного спілкування є зацікавленість працівника поліції у тому, щоб більше говорив його співрозмовник. Адже людину, яка активно говорить, можна краще зрозуміти, від неї можна отримати необхідну для вирішення питання інформацію, простежити її позицію і тактику розмови. В юридичній практиці є чимало конкретних прийомів, за допомогою яких здійснюється

спонукання свідка, потерпілого, підозрюваного чи звинувачуваного до передачі інформації працівнику правоохоронних органів.

Для правоохоронця важливо не тільки правильно спілкуватися з людьми, а й уміти впливати на них: схилити їх до своєї точки зору, переконувати, стимулювати позитивні вияви в їх поведінці, спонукати до надання правдивої інформації, тощо.

Світовий досвід показує, за дослідженнями А.В. Барко, що успішне виконання управлінської діяльності і правоохоронних функцій потребує вміння будувати взаємини з людьми, створювати атмосферу невимушеності у відносинах з підлеглими, бути здатним переконувати здійснювати стимулюючий вплив, виражати визнання і схвалення за досягнення успіхів, долати опір з боку тих працівників, чії цілі не збігаються з цілями організації і команди [4, с. 38].

Оскільки патрульному поліцейському доводиться щодня зустрічатися і спілкуватися у різноманітних ситуаціях з різними людьми, то від того, наскільки вміло він входить із ними у контакт, доречно зауважують П. Сопек, Л. Мороз, З.Яковенко, наскільки швидко й ефективно це робить, залежатиме й кінцевий результат його діяльності, вміння викликати до себе прихильність людини, завоювати її довіру дозволяє встановити довірчі взаємини, одержати від неї оперативну значущу інформацію. Крім того, правоохоронцю у контактах потрібно бути гнучким і винахідливим, вміти вести переговори. Він повинен виокремлювати проблеми різних соціальних груп населення; вміти вирішувати соціально-психологічні проблеми з точки зору правоохоронної роботи [5, с. 7].

Також, варто зауважити, що комунікативна діяльність працівників поліції відрізняється ще й такими особливостями: багатосторонністю спілкування, через те що комунікація здійснюється з різними людьми за професією, віком, рівнем інтелекту; допустимістю і правомірністю засобів впливу в процесі спілкування; конфліктним характером і різноманітними приводами для вступу у спілкування; необхідністю встановлення психологічного контакту і довірчих стосунків тощо.

Тож знання про специфіку спілкування працівників правоохоронної системи нами було виокремлено низку вмінь, розвиток яких допоможе підвищити ефективність їхньої діяльності:

- професійно встановлювати психологічний контакт з представниками будь-якого прошарку населення;
- використовувати специфічні прийоми для спонукання співрозмовника до потрібних правоохоронцю дій.
- здійснювати психологічний вплив у професійній діяльності;
- адекватно передавати та інтерпретувати інформацію (вербальну, невербальну);

Отже, професійне спілкування працівників поліції є обов'язковим і важливим елементом їх професійної діяльності, в процесі якого здійснюється організація і тактика взаємодії з різними категоріями громадян із метою попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень і злочинів. Таке спілкування має свою психологічну специфіку, обумовлену приводами для вступу у спілкування, високою ймовірністю виникнення негативних психічних станів у його

учасників, необхідністю досягнення багатьох цілей на кожному етапі, важливістю встановлення психологічного контакту, високою ймовірністю виникнення конфліктів, іншими екстремальними умовами.

Для працівника поліції також важливо не тільки правильно спілкуватися з людьми, а й уміти здійснювати психологічний вплив на них, стимулювати позитивні вияви в їхній поведінці, тобто схилити їх до своєї точки зору, переконувати, спонукати до надання правдивої інформації, тощо.

Перспективи подальших досліджень цієї проблематики вбачаю у експериментальному вивченні психологічних чинників, які впливають на розвиток комунікативної компетентності правоохоронців, а також подальших розробок проблем вербальної комунікативної культури в діяльності працівників поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22.
2. Барко В.І. Розвиток комунікативних умінь керівників міліції та вирішення конфліктів (психолого-педагогічний аспект): навчальний посібник / В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, П.П. Підюков. – К.: Київський юридичний інститут, 2005.
3. Колісницький Г.К. Педагогічні аспекти навчання персоналу органів внутрішніх справ професійній ситуативно-адаптивній рольовій поведінці шляхом формування та розвитку акторських здібностей / Г.К. Колісницький, О.І. Цис // Зб. наук. праць. – Харків: Академія ВВ МВС України, 2006. – № 1–2(7–8).
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Юридична психологія: курс лекцій / Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В. Кощинець. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, 2005.

Казміренко Вікторія Олександрівна

старший викладач кафедри Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, майор поліції

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЩО СТАЛА СВІДКОМ/ЖЕРТВОЮ ЗЛОЧИНУ

Українське суспільство почало усвідомлювати, наскільки поширеним явищем є насильство у різних його формах та проявах, як це травмує дітей, що стають його жертвами. Всупереч поширеній думці, кривдниками є не незнайомці, а родичі й люди, яких дитина знає і яким довіряє. Діти часто соромляться або бояться розповісти про те, що з них знущаються. Основними причинами незвернення дітей до правоохоронних органів вважають страх помсти кривдника, сором перед оточенням, зневіра в можливостях захисту, небажання згадувати та говорити про

травмуючі події, а іноді діти просто не знають іншого ставлення до себе, а тому вважають його нормою.

Таким чином, діти стають учасниками проваджень у різних ситуаціях: вони можуть стати жертвою чи свідком кримінального діяння, їхні батьки можуть розлучатися, і дитині доводиться висловити думку перед суддею або стати учасником процедури ретельного обстеження умов життя. Якщо діти стають учасниками провадження, вони переживають напруження, тривогу, страх, почуття вини та сорому і, як правило, не розуміють мету провадження, не знають юридичних термінів і своїх прав у провадженні, їх лякає незнайома ситуація та люди.

Діти – це особливі свідки у провадженні через свій розвиток, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість. Умови і характер провадження також впливають на свідчення дітей, а тому дуже важливим стає планування і підготовка до бесіди з дитиною для того, щоб отримати достовірні відомості, необхідні для розслідування злочину і недопущення повторного травмування дитини [1].

Зміст і форма свідчень дитини залежить від характеру обставин справи. Дитині важче помітити, запам'ятати й описати події, які:

- ✓ незвичні,
- ✓ незрозумілі,
- ✓ опис яких вимагає особливої інформації,
- ✓ яка виходить за межі знань дитини про навколишній світ;
- ✓ травматичні для дитини, пов'язані із сильними емоціями та негативним досвідом.

У свою чергу, у випадку розповіді дитини про травматичний досвід слід враховувати відсутність запам'ятовування тих елементів злочину, які супроводжувалися негативними емоціями. Особливе значення відіграють емоції у випадку отримання свідчень від дітей - жертв сексуального насильства, оскільки ці події викликають у дитини почуття провини, сором, самозвинувачення, нехтування та засудження оточуючих.

Пошкодження слідів пам'яті в період між опитуванням і подією можуть спричинити:

- ❖ особи з близького оточення дитини свідомо або несвідомо, через розмови з нею, навіювання власних оцінок та інтерпретації подій;
- ❖ новий досвід дитини, який накладається на вже існуючий;
- ❖ інші важливі в житті дитини події;
- ❖ зміни в оточенні дитини, які зазвичай є наслідком розкриття нею інформації про обставини злочину та початком процедури розслідування.

Існують певні вимоги до особи, яка здійснює опитування дитини. Серед них найважливішими є такі:

- урахування рівня розвитку та можливостей дитини;
- гнучкість;

- об'єктивність;
- емпатія.

Урахування рівня розвитку та можливостей дитини полягає в тому, щоб помітити й використати в контакті з нею інформацію про її здібності у сфері комунікації, знання про оточуючий світ і обставини справи, пам'ять, мислення та емоційну зрілість.

Запитання, що адресуються дитині, мають ставитися з урахуванням її мовних можливостей, а також знань і досвіду. Гнучкість передбачає, що сам вік дитини - свідка чи жертви не має вирішального впливу на її можливості й не зумовлює вірогідності її висловлювань. Рекомендується не дотримуватися жорстких сценаріїв, прийнятих згідно з правилами, що впливають з вікових особливостей, а враховувати індивідуальні особливості дитини – темп її роботи, процес мислення й розуміння світу.

Рекомендація щодо об'єктивності нагадує про необхідність нейтрального ставлення особи, яка веде опитування, уникання тенденційності, що може проявлятися свідомо чи несвідомо у голосі, міміці, позі тіла або запитаннях, які містять вказівку щодо відповідей або їхню оцінку.

Емпатія полягає в допомозі дитині впоратися зі страхом, пов'язаним із раніше пережитим негативним досвідом та із ситуацією опитування [2].

Слід дотримуватись наступних рекомендацій для налагодження позитивних відносин із дитиною - свідком чи жертвою:

- звертайтеся до дитини за іменем;
- намагайтесь створити безпечну атмосферу, виражайте позитивне, доброзичливе ставлення до дитини; говоріть повільно, чітко, спокійним голосом;
- використовуйте просту, зрозумілу для дитини мову;
- часто виражайте свою зацікавленість дитиною жестом (хитанням головою) або інтонацією;
- переконайте дитину, що вона є партнером у розмові, скажіть, що те, що вона розповідає, є важливим;
- підтримуйте відповідний зоровий контакт, без надмірного, безперервного спостереження за дитиною;
- переривайте розповідь дитини лише тоді, коли це вкрай необхідно;
- перепитайте дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань;
- якщо дитина довгий час не відповідає на запитання, спробуйте сформулювати його інакше;
- гідно оцініть зусилля дитини, яка дає показання, але не хваліть за конкретні відповіді, не обіцяйте винагороди;
- скажіть дитині, якщо виникне така потреба, що ви усвідомлюєте, що дитина відчуває занепокоєння, і підкресліть небезпідставність її почуття;
- коли ви намагаєтесь, щоб дитина розповідала про себе, покажіть готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для малолітнього свідка чи потерпілого більш реальною, ближчою людиною [1, 3].

Слід уникати таких помилок:

- не порушуйте фізичного простору дитини, залишайтеся на безпечній для неї відстані;
- не підганяйте дитину, давайте їй час на те, щоб обдумати свої відповіді;
- не оцінюйте дитину та її висловлювання;
- не реагуйте здивуванням на висловлювання дитини, навіть якщо вони вас шокують;
- не коментуйте описуваних дитиною ситуацій згідно з уявленнями дорослих (наприклад, «Це було небезпечно для тебе...», «Це, мабуть, було для тебе жахливим»);
- не змушуйте дитину до відповіді, говорячи, що вона повинна щось знати або пам'ятати;
- не давайте дитині обіцянок, яких ви не зможете виконати;
- не питайте у скривдженої дитини, чи злочинець повинен бути покараний і яким чином; не оцінюйте близьких дитині осіб;
- не впадайте в паніку, якщо дитина виражає свої негативні емоції, наприклад, плаче, скажіть, що розумієте її реакцію;
- не кажіть дитині «не плач», «не нервуй» [1, 4].

Звертайте увагу на специфічні слова, які використовуються дитиною, а також ключові вирази, що стосуються даної справи, це дозволить вживати їх або уточнити їх значення у подальшому спілкуванні з дитиною. У випадку дітей дошкільного віку або школярів із затримкою у розвитку під час опитування можна використати папір і олівці. Вони полегшують дитині надання інформації, яку важко передати словами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. - 114с.
2. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических ВУЗов / Под ред. Н.К. Асановой. – М.: Издательский гуманитарный центр ВЛАДОС. – 1997. – С.241 – 253.
3. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н.П. Бочкор, О.М.Цільмак, О.В. Швед та ін. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. – 112 с.
4. Вікова психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001.

Кизима Наталія Юрїївна

психолог медичного центру «Нові Санжари» Національної гвардії України

ПРИЧИНИ АГРЕСІЇ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Війна на Сході України стала великим викликом для країни. Під впливом подій людина змінюється як внутрішньо так і зовнішньо. Потрапляючи у ситуацію реальної або потенційної загрози життю (стаючи її свідком) частина людей не в змозі надалі залишатися такими ж, як були до того. У них спостерігається ряд симптомів, що виражаються у самовільно виникаючих, нав'язливих спогадах, думках, провалах у пам'яті, напруженості, імпульсивності, гніву, неконтрольованій (не зрозумілій для неї самої) поведінці, втраті сну, тривожності, замкнутості, почутті провини, підозрливості, прагненні уникати людей. Багатьом з нас добре знайомий вислів Ф. Ніцше: « Все, що нас не вбиває, робить нас сильнішими». Цю фразу ми говоримо собі, чи іншим людям, коли хочемо підбадьорити себе чи тих, хто поруч. Розуміння того, що ми пройшли через складнощі, пережили їх робить нас мудрішими і сильнішими. Досвід отриманий протягом останніх кількох років для кожного є різним. Дехто змінив місце проживання, втратив чи знайшов нових друзів. Біль, тривога та різні випробування спонукають нас визначитись, що є насправді важливим, почати цінувати близькі стосунки та життя, розуміти необхідність змін, шукати ефективні способи саморегуляції [2].

Для осіб які перебували чи перебувають в зоні бойових дій війна є психотравмуючим фактором. Результати міжнародних досліджень у країнах, де відбувалася війна, показують, що поширеність ПТСР серед осіб, які перебували в зоні бойових дій (як військових, так і мирних жителів), зростає вдвічі і сягає 15 - 20 %. При цьому, як свідчать дослідження, більшість осіб, які пережили психотравмуючу подію, не матиме жодних проблем із психічним здоров'ям; значна кількість людей із ПТСР одужає спонтанно. Тож важливо не перебільшувати проблему, але водночас і не мінімізувати її. Важливо також усвідомлювати і те, що у значної частини осіб, які пережили психотравмуючу подію, проблеми у сфері психічного здоров'я виникатимуть не одразу, а можуть з'явитися за якийсь час. Варто пам'ятати, що ці проблеми можуть проявитися не лише як ПТСР, а й у формі інших розладів, зокрема: зловживання психоактивними речовинами, депресії, тривожні розлади, порушення контролю, спалахах злості та ін..

На жаль, сучасний світ не тільки не сприяє тому, що б людина відчувала себе максимально комфортно і безпечно, але і постійно провокує її на різні негативні реакції, такі як агресія і відкритий напад. Ці реакції людина отримала у спадок від своїх давніх предків, які могли виживати в складних умовах лише завдяки силовому захопленню територій і ресурсів.

З приходом цивілізації люди стали менш агресивні, але коли над людиною або його близькими нависає певна небезпека, а також в ситуації втрати стабільності свого положення, то тенденція до прояву агресії знову набирає обертів. Також рівень агресивності може істотно зростати при перебудови старої системи цінностей

особистості і зміни усталених стереотипів, які здійснювали регулювання відносин людини з суспільством.

Для того щоб зрозуміти, що ж таке агресивність, необхідно проаналізувати поняття агресія і агресивні дії. У психології під агресією (від лат. *aggredi* – нападати, нападаю) розуміють специфічну форму руйнують (деструктивних) дій людини, які передбачають застосування силових впливів і нанесення іншим людям, а також живих істот або предметів, різного роду шкоди (сюди включається як фізичну шкоду, так і психологічний). Подібна поведінка сприймається іншими як таке, що не відповідає певним стандартам, нормам і правилам, затвердженим в конкретному суспільстві.

Слід підкреслити, що різні автори, яких цікавила проблема агресивності з наукової точки зору, розглядали агресію як поведінку, і як стан, і як властивість психіки, тобто, даний феномен знаходив відображення в усіх формах прояву людської психіки. Так, наприклад, деякі стверджували, що під агресією слід мати на увазі певну подію, а під агресивною поведінкою – конкретних дій, які здійснюються людиною[4].

На думку засновника психоаналітичного напрямку Зигмунда Фрейда агресію можна вважати природною формою реагування людини на стрес, фрустрацію його потреб (актуальних в даний момент), прояв якої супроводжується серією різних негативних емоційних станів, таких як ворожість, ненависть, гнів, злоба і т. п. Агресія може бути як деструктивною формою відповідної реакції людини, так і конструктивною, коли вона виконує роль одного способу збереження індивідуальності особистості, умовою підвищення її самооцінки і самоствердження, засобом досягнення мети і способом зняття емоційної напруги.

Під агресією розуміють не тільки поведінкові та емоційні прояви, але й аналізують її з точки зору форми соціальної поведінки людини. Агресія – це будь-яка поведінка людини, яке відрізняється тим, що містить в собі явну або приховану загрозу, а також нанесення шкоди. Таким чином, це певна дія, спрямована агресором на свою жертву (це може бути як людина, так і будь-який предмет) з метою вчинити над нею насильство чи заподіяти шкоду. Якщо агресію можна розглядати як намір здійснення шкоди, то агресивна поведінка спрямоване на вчинення дії. Серед основних ознак такої поведінки виділяють такі його прояви:

- до домінування над іншими;
- використання інших людей відповідно до своїх цілей і бажань;
- тенденцію прагнення до руйнувань;
- заподіяння шкоди оточуючим людям, живих істот і речей;
- схильність до прояву насильства і жорстокості.

Отже, агресія є деструктивною формою поведінки, яка знаходиться в конфронтації з існуючими нормами і правилами в суспільстві, а також приносить фізичну шкоду людині або ж створює психологічний дискомфорт його особистості.

Причини агресивності криються як в особливостях самої особистості, так і у впливі навколишньої дійсності, тому дана властивість часто визначається як

біполярний феномен – як негативний прояв людини і як центральна функція особистості, спрямована на пристосування до умов життя [1].

Таким чином, у психології агресивність розглядається і як негативне властивість особистості, і як необхідна умова для саморозвитку та реалізації людини, адже для досягнення мети і бажаних результатів необхідно проявляти безліч різних лідерських якостей (наполегливість, силу, завзятість і навіть тиск на інших).

Агресивність людини варто розглядатися в двох аспектах – як намір заподіяти шкоду іншому і як необхідність для гармонічного розвитку людини, умовою його успішної соціальної адаптації та здатністю долати перешкоди на своєму шляху (тобто те, що сприяє формуванню наполегливості, ініціативності та лідерства). Незважаючи на те, що агресивність знаходить свій прояв всіх людей, у кожного окремого індивіда вона характеризується різним рівнем і володіє своїми особливостями. Сила агресивних реакцій, а також спрямованість і тривалість агресивних дій залежить від безлічі різних причин.

Тому, проблема агресивності повинна аналізуватися з точки зору впливу на людину фізіологічних, психологічних, соціальних та ситуаційних факторів. Але тут слід зазначити, що якими б не були фізіологічні та психологічні особливості людини, основні причини агресивності – конфлікти і конфліктні ситуації, будь-то вони короткочасними або тривалими, осознаваемими або несвідомими, вимушеними або спеціально створеними. Таким чином, будь-який прояв агресивності є наслідком незадоволеності людини навколишньої дійсності, рівнем свого життя, іншими людьми або ж самим собою [3].

Будь-який прояв агресивності має під собою певний ґрунт, тобто існують певні фактори, які сприяють подібних реакцій людини. Отже, основні причини агресивності наступні:

- ненависть, яка може приймати форму моральних переконань, агресивного затвердження власних ідеалів і влади, або ж стати психопатологією характеру людини;
- ситуативні фактори;
- особистісні особливості (персональні чинники), тип темпераменту і риси характеру;
- ситуативні, соціальні, соціально-психологічні та поведінкові фактори.

Більш докладно перераховані причини агресивності (а точніше фактори, які сприяють її прояву)

Отже, агресія людини не є неминучою формою його реагування на різні труднощі і незручності навколишньої дійсності. Вченими доведено, що при правильній роботі над собою, а також створення більш комфортних умов для життя, можна не тільки контролювати прояв агресії, але і запобігти різні її психопатологічні форми. І тут найбільш ефективною є корекція агресивності, яка може здійснюватися практикуючим психотерапевтом або психологом-консультантом (іноді виникає необхідність звертатися до більш вузького фахівця –

психіатра, але це лише тоді, коли агресія починає приймати патологічні форми – серйозна загроза життю і здоров'ю як іншим, так і самому собі).

Основні методи і способи боротьби з високим рівнем агресивності :

- аутогенне тренування, методи психорегуляції і релаксацію;
- гіпноз і аутосуггестію;
- психодраму, арттерапію, гештальт-терапевтичні методи, юнґіанський психоаналіз і холотропне дихання;
- різні тренінгові програми;
- моделювання ситуацій та рольові ігри;
- зворотний зв'язок і рефлексія (відбувається обмін реакцій між учасниками та їх аналіз);
- перенесення сформованих на тренінгових заняттях умінь і навичок у життєві ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия и контроль. СПб, «пройм Еврознак», 2001. – 516с.

2) Наукова редакція Галини Циганенко, к.психол.н., старшої наукової співробітниці лабораторії психології малих груп та між групових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей. – Посольство Великої Британії в Україні, 2016. – 200 с.

3) А.М. Романишин, О.В. Бойко, І. М. Гузенко. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах: навчально-методичний посібник. – Львів: АСВ, 2014. – 140 с.

4) Психологія людської агресивності / К.В. Сельченко. – Мн., 1999. – 656с.

Конельська Ірина Миколаївна

практичний психолог Криворізької гімназії № 49

ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

На сучасному етапі запровадження основних принципів Нової української школи важливого значення набуває реалізація компетентнісного підходу до формування особистості учня. У структурі ключових компетентностей значне місце приділено соціальній компетентності як готовності і здатності до соціальної взаємодії в різних життєвих сферах, як єдності соціальної адаптованості й мобільності.

Організація цієї багатоаспектної роботи можлива й необхідна в умовах освітнього закладу, що передбачає розвиток всіх складових компонентів соціальної компетентності: базових цінностей, особистісних якостей, соціально-психологічних знань, умінь і навичок.

Багатозначний термін «соціалізація» означає сукупність усіх соціальних процесів, завдяки яким індивід освоює і відтворює визначену систему знань, норм і цінностей, які дають йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. Крім того, соціалізація містить не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи (зокрема, виховання в широкому розумінні слова), а й стихійні, спонтанні процеси, які так чи інакше також позначаються на формуванні особистості [1].

Саме система ціннісних орієнтацій виражає змістовне відношення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначає мотивацію її поведінки, робить істотний вплив на усі сторони її діяльності. Це складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особи, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надаючи сенс і напрям особистим позиціям, поведінці, вчинкам [4].

Питанню вивчення цінностей присвятили свої роботи Бех І. Д., Головатий М. Ф., Дубчак Г. М., Козаков В. М., Пірен М. І., Ребер А., Рокич М., Савчин М. В., Таланчук П. М., Хмелько В. Є., Щепанський Я., Ядов В. О. та ін.

Ціннісні орієнтації, у широкому значенні даного поняття, можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. В ціннісних орієнтаціях акумулюється життєвий досвід людей, вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності [2].

Науковці, так чи інакше досліджуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій, дійшли висновку, що ціннісні орієнтації особистості не виникають ні звідкіль, а формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників.

На соціалізацію особистості впливають багато політичних (держава, політичні партії та рухи) та неполітичних чинників (сім'я, школа, церква, неформальні групи, ЗМІ), які, включаючи молоду людину в систему суспільно-політичних відносин, готують її до засвоєння існуючих у суспільстві норм, цінностей культури і вироблення на їх основі власної громадської позиції [1].

Нами було проведене дослідження ціннісних орієнтацій підлітків серед учнів 9-11 класів з використанням методики ціннісних орієнтацій М. Рокіча [3]. М. Рокіч розрізняє два класи цінностей: термінальні — переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прямувати; інструментальні — переконання в тому, що певний образ дій або якість особистості є найкращими у будь-якій ситуації. Такий поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі та цінності-засоби.

Під час аналізу результатів дослідження термінальних ціннісних орієнтацій М. Рокіча виявлено, що серед учнів 9-х класів перше місце в списку займає така цінність як «здоров'я (фізичне та психічне)», друге рангове місце займає цінність - «матеріально забезпечене життя» і третє місце - «щасливе сімейне життя». Серед учнів 10-х класів на першому місці знаходиться така цінність як «наявність друзів», на другому місці – «любов», на третьому – «щасливе сімейне життя». Серед учнів

11-х класів на першому місці знаходиться «здоров'я (фізичне та психічне)», на другому – «активне діяльне життя», на третьому – «любов». Нажаль, для учнів всіх класів такі термінальні цінності як «краса природи та мистецтва», «щастя інших», опинилися на останніх місцях.

Необхідно враховувати, що базові цінності особистості формуються в період так званої первинної соціалізації індивіда, до 18-20 років, а потім стають достатньо стабільними, суттєво змінюючись лише у кризові періоди життя людини і її соціального середовища. Саме в цей період особистість активно залучається до політичного процесу, громадської діяльності, у молодій людині починають формуватися політична свідомість та самосвідомість, норми поведінки.

Беручи до уваги, що наша молода незалежна держава, що не так давно стала на самостійний шлях формування нових соціально-економічних, політичних, духовних орієнтирів і свої ідеї, мрії та сподівання значною мірою пов'язує з молоддю, перед сучасною українською школою постають складні завдання по формуванню істинних базових цінностей учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зінчук В. Теоретичні засади дослідження політичної соціалізації особи /Віктор Зінчук// Соціогуманітарні проблеми людини. – 2006. - №2. – С.165-172.

2. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі/Марія Пірен, Олена Цілюрик//Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. - № 4. – С.213.

3. Психологические тесты: в 2 т. / ред.-сост. А. А. Карелина. — М.: ВЛАДОС, 2002. — Т. 1. — С. 25–29.

4. Савчук О.В. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді [Електронний ресурс] / О.В. Савчук. – Режим доступу: http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob16_60-67.pdf

Кочегаров Алексей Сергеевич

инспектор отделения организации службы Криворожского факультета Днепропетровского государственного университета внутренних дел

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Коммуникация, или общение, – обмен информацией и форма взаимодействия людей. С помощью общения происходит организация целесообразного взаимодействия людей в ходе совместной деятельности, передача опыта, трудовых и бытовых навыков, проявление и удовлетворение духовных потребностей.

Сотрудники органов внутренних дел при общении с населением решают служебные задачи, от их умений общаться с людьми, устанавливать психологический контакт зависит эффективность их деятельности.

Коммуникативные качества являются одними из наиболее важных элементов в структуре профессионального мастерства сотрудников органов внутренних дел.

Повседневная деятельность сотрудников ОВД протекает на виду у населения, авторитет которых во многом зависит от поведения их при общении с людьми. Очень важно, чтобы каждый правоохранитель был вежлив и тактичен при обращении с гражданами, чутко относился к их просьбам и заявлениям, справедливо оценивал их поведение.

Коммуникативная деятельность сотрудников органов внутренних дел имеет ряд психологических особенностей, которые, с одной стороны, делают ее весьма специфичной, с другой - могут ее осложнять.

Одной из важнейших психологических особенностей общения в органах внутренних дел является его профессиональная направленность, связанная с необходимостью установления лиц, совершивших преступления, свидетелей, потерпевших и т.д.

Общение затруднено наличием психологических барьеров, связанных со многими факторами: боязнью вступать в контакт с работниками ОВД, взаимонепониманию, неверным объяснением намерений сторон, недоверием и т.п. К тому же эти барьеры могут создаваться искусственно и приводить к обострению взаимоотношений, возникновению конфликтов.

Сотрудник ОВД должен учитывать особенности общения в криминальной среде, их знание полезно и порой необходимо для решения ряда оперативно-служебных задач.

Для успешного выполнения служебных задач сотруднику необходимо обладать следующими коммуникативными качествами:

умением быстро устанавливать психологический контакт с незнакомыми людьми и располагать их к себе;

умением слушать других людей, которое позволяет сотруднику располагать их к себе, снять психологическое напряжение, которое, как правило, неизбежно в начальном периоде общения;

умением оказывать психологическое воздействие на людей при осуществлении оперативно-служебной деятельности, склонять их к своей точке зрения, убеждать, стимулировать положительные проявления в их поведении, принуждать к даче правдивой информации и т.п.

умением преодолевать психологические барьеры в общении, которые могут возникать из-за взаимонепонимания, неприязни, нежелания общаться с сотрудником ОВД и т.д.

ролевыми умениями, при необходимости постоянной конспирации, скрытия своих целей, маскировки действительных социальных ролей.

Важным компонентом профессионального мастерства сотрудников ОВД являются умение устанавливать психологический контакт и навыки профессионального общения с гражданами при решении оперативно-служебных задач.

Установление психологического контакта – деятельность по созданию условий, обеспечивающих развитие общения в нужном направлении и достижения его целей.

Успехом психологического контакта сотрудниками ОВД является в конечном итоге получение значимой информации и изменение линии поведения граждан от противодействия - к содействию и сотрудничеству.

При установлении психологического контакта выделяют несколько этапов:

1. *Прогнозирование предстоящего общения.* При установлении психологического контакта целесообразно иметь предварительный план действий. Для этого желательно иметь в наличии предварительные данные о психических свойствах личности, которые облегчают установление с ней контакта (откровенность, любознательность, общительность, вежливость, тактичность) или затрудняют его (повышенная раздражительность, вспыльчивость, агрессивность, подозрительность, скрытность, озлобленность).

2. *Создание внешних условий, облегчающих установление контакта.* В каждом конкретном случае желательно чтобы внешние условия соответствовали, ничто не должно мешать общению, отвлекать вашего собеседника. Обстановка должна располагать к доверительной беседе.

3. *Проявление внешних коммуникативных качеств и накопление согласия.* Улыбка, радушие в облике, жестах, мимике располагают собеседника к вам, вызывая у него положительные эмоции. Для преодоления психологических барьеров в общении необходимо накопление согласия с собеседником на первоначальном этапе общения. Согласие может быть достигнуто в любой области, очень важно количество согласий. Необходимо уметь так ставить вопросы, чтобы человек не мог не согласиться с вами (например: «Вам неприятно, что вас вызвали на допрос?», «Вы конечно будете говорить правду?» и т.п.)

4. *Поиск общих и нейтральных интересов.* Важно расположить человека к себе, найти общий язык с ним. Решению этой цели помогает выявление общих и, в то же время, нейтральных интересов. Общие интересы вызывают положительные эмоции.

5. *Действия по устранению помех в общении.* При развитии психологического контакта с человеком необходимо обращать внимание и предпринимать необходимые меры по устранению помех в общении таких, как отрицательное отношение к предстоящему общению; психическое состояние, затрудняющие или делающие невозможным развитие общения; вмешательство посторонних лиц и т.п. Снятие всех помех - необходимый этап установления психологического контакта.

6. *Индивидуальное воздействие.* Завершать установление психологического контакта сотрудник должен индивидуальным воздействием на личность собеседника. Цель этого воздействия - получение от него доверительной информации. При этом могут вырабатываться какие-то общие нормы доверительных отношений на будущее.

Большое значение для профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел (в особенности для сотрудников оперативных подразделений,

следователей) имеют их ролевые умения – способность перевоплощаться при решении ряда важных оперативно-служебных задач.

Особое значение для реализации ролевого поведения оперативного работника имеет умелое применение речевых и неречевых средств, что имеет важное значение для обеспечения тактического превосходства над противником.

В юридической психологии различают три вида ролевого поведения:

конспиративно-ролевое – сотрудник, осуществляющий личный сыск, маскирует свою принадлежность к органам внутренних дел и представляется окружающим покупателем, отдыхающим, рыбаком и т.п., представителем определенной социальной группы, исходя из оперативно-служебной целесообразности;

личностно-ролевое – сотрудник скрывает собственные личностные свойства и состояния. Он должен уметь приводить впечатление простака, который верит во все, что ему говорят, доверчивым лицом, неисправимым оптимистом и тому подобное;

целеролевое – проявляется в маскировке цели беседы, встречи.

При этом необходимо соблюдать ряд важных требований к выбору роли и ее использованию:

1. Открытая роль должна способствовать негласной. Выбор роли должен преследовать главную цель – возможность установления контакта с нужным человеком, завоевание его доверия.

2. В роли должны быть моменты, объясняющие заинтересованность сотрудника ОВД тем человеком, с которым он вступает в контакт. Роль должна быть связана с его интересами и потребностями.

3. Первое впечатление, которое производит сотрудник должно быть положительным.

4. Необходимо, чтобы сотрудник был отнесен к эталонной группе.

5. Чем больше человек играет себя, тем меньше он отойдет от роли.

При освоении навыков ролевого поведения необходимо научиться и правильно пользоваться средствами ролевого поведения: маскировочными, личностно-психологическими и поведенческими. *Маскировочные средства* – это материальные средства: одежда, прическа, предметы украшения и т.п. Экипировка должна соответствовать той роли, которую выбрал для себя сотрудник. *Личностно-психологические средства* ролевого поведения – это содержание и манера разговора, демонстрируемые качества и привычки. Здесь могут маскироваться или демонстрироваться сильные и «слабые» стороны своей личности, в зависимости от складывающейся оперативно-служебной ситуации. *Поведенческие средства* ролевого поведения – это играемая роль, занимаемая позиция, проводимая линия и тактика поведения. Необходимо подстраиваться под своего оппонента, уметь идентифицировать его истинную роль, обладать способностью сопереживать, понимать чувства другого человека.

Все эти навыки и умения связаны с определенным артистизмом, полным владением способами подачи себя в поведении.

Професійне спілкування – складний процес, що вимагає розвитку певних здібностей співробітника, але при наявності бажання, відповідної комунікативної підготовки та постійного підвищення досвіду, він легко може стати управляємим, що позитивно вплине на результативність діяльності співробітника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки ВНЗ МВС України. Матеріали науково-практичної конференції. Харків 2013.
2. Воробьева Е.А. Професійно-психологічні особливості контактності слідователів в умовах допиту. Автореф. дисс. канд. психол. наук. – 2003.
3. Каратэ, як система самооборони – уличне каратэ Америки. Мет. пос. Издат. «FLASH». Вашингтон, 2019г.
4. Флоровский М.Ю., Синюгин А.А. Тактика допиту: особливості встановлення психологічного контакту. – Електронний ресурс.
5. Носков В.А. Психотехніка спілкування в роботі оперуповноваженого БХСС. — Горький, 1989.

Леоненко Ігор Володимирович

доцент кафедри державно-правових дисциплін Університету економіки та права «КРОК», кандидат юридичних наук

ТАКТИКА ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ: ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛЬНИХ СЛІДІВ В ПАМ'ЯТІ ЛЮДИНИ, СПОСОБИ ЇХ МАТЕРІАЛІЗАЦІЇ ТА ФІКСАЦІЇ

Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) проголошує: «Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1].

Іншими словами, процесуальна діяльність учасників кримінального провадження спрямована на: 1) збирання фактичних даних (доказів), які вказують на причетність тієї чи іншої особи до скоєння кримінального правопорушення та 2) збирання відомостей (доказів), що спростовують причетність відповідної особи до скоєного кримінального правопорушення. У першому випадку йдеться про

встановлення особи підозрюваного (розкриття злочину) на підставі зібраних в процесі досудового розслідування доказів. Даний процес бере свій початок з моменту огляду місця події та триває до направлення слідчим обвинувального акту до суду. У другому випадку йдеться про процесуальну діяльність сторони захисту (підозрюваного, захисника), яка розпочинається з моменту повідомлення особі про підозру та триває до ухвалення судом відповідного рішення – обвинувального чи виправдувального вироку.

Відповідно до ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. В свою чергу, процесуальними джерелами доказів є *показання*, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Процес збирання доказів у кримінальному провадженні отримав назву – процес доказування. При цьому, факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, поділяються на дві групи: 1) перераховані в ст. 91 КПК (обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні), 2) ті, які не входять в коло цих питань; їх можна назвати побічними фактами. Останні виникають у момент вчинення злочину, до і після нього. Причини їх утворення можуть бути різними. Вони продовжують існування після вчинення злочину, не змінилися або змінилися, але не втратили важливих для доказування властивостей [2, с. 223].

В криміналістиці існують поняття *матеріальні сліди* та *ідеальні сліди*. До матеріальних слідів відносяться всі речі, що утворюються та існують в реальній дійсності. Як слушно вказує Є. А. Подольська, світ існує у вигляді сукупності різних речей, явищ, подій, що мають свої індивідуальні та неповторні ознаки [3, с. 107]. Дане положення є базовим у теорії ідентифікації, яка, в свою чергу, являється основою всіх криміналістичних досліджень та криміналістики як науки в цілому.

Ідеальні сліди виникають та існують виключно в пам'яті людини. Рух людського пізнання йде від зовнішньої форми предмета до його внутрішньої організації. Пізнання об'єкта починається з встановлення зовнішніх властивостей предмета [3, с. 109]. Проте, якщо відомості, що містяться у пам'яті людини, перенести на аркуш паперу або записати на магнітну плівку чи цифровий диктофон, то вони трансформуються у матеріальні сліди, адже стають доступними для пізнання іншими особами.

Безпосереднє пізнання слідчим, судом обставин, що підлягають доказуванню, може мати правове значення, якщо воно відбувалося в кримінальному процесуальному провадженні при проведенні відповідних дій, які передбачені КПК, у встановленому порядку і закріплені в протоколах. Іншими словами, для того, щоб відомості (фактичні дані) стали доказами, вони повинні бути отримані у передбаченому КПК порядку (ч. 1 ст. 84 КПК). Це означає, що *доказами* можуть бути лише ті фактичні дані, які отримані в результаті проведення слідчих

(розшукових), негласних (розшукових) дій, які передбачені КПК, і в тому порядку, як це передбачено відповідною процесуальною дією [2, с. 223].

У ч. 1 ст. 84 КПК законодавець чітко окреслив нам, які фактичні дані можуть бути процесуальними джерелами доказів, а саме – показання, речові докази, документи, висновки експертів [1]. Процесуальні джерела відображають зміст та об'єктивну основу доказів. Під показаннями, речовими доказами, документами, висновками експертів слід розуміти процесуальні джерела, тобто матеріальну форму, в якій містяться і за допомогою якої передаються фактичні дані. Такі джерела гарантують отримання найбільш повних і достовірних фактичних даних, що є важливою умовою допустимості доказів. З урахуванням цього, під доказами в кримінальному процесі слід розуміти єдність фактичних даних і їх процесуальних джерел. Залежно від способу і процесуального режиму отримання і їх характеру законодавець сформулював конкретну вимогу про те, що доказами можуть бути тільки показання, речові докази, документи, висновки експертів, незалежно від того, чи вони отримані в результаті гласних чи негласних слідчих (розшукових) дій [2, с.226].

Отже, до матеріальних слідів слід віднести речові докази, документи, висновки експертів, а до ідеальних слідів – показання очевидців події, свідків, потерпілого, підозрюваного. При цьому, трансформація ідеальних слідів в матеріальні – письмові речові докази, відбувається під час проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій шляхом фіксації отриманої інформації на різноманітні носії. Кінцевою формою даного процесу являється процесуальний документ – протокол.

Так, наприклад, під час досудового розслідування слідчому С. стало відомо, що до скоєння кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 Кримінального кодексу України (крадіжка з проникненням в житло), яке знаходиться в його провадженні, може бути причетний раніше судимий за скоєння аналогічних злочинів громадянин Ф. Відповідну інформацію слідчий С. отримав від джерела А. та зафіксував у протоколі допиту свідка. Для того, щоб довести причетність громадянина Ф. до скоєння відповідної крадіжки та можливого скоєння інших злочинів, слідчий С. вирішив провести негласні слідчі (розшукові) дії, адже розумів, що раніше судимий Ф. відмовиться давати показання. Таким чином, слідчий С. звернувся з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, обґрунтувавши необхідність проведення даної негласної слідчої (розшукової) дії тим, що в нього є відомості про те, що громадянин Ф., користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування.

Отримавши ухвалу від слідчого судді та провівши відповідну негласну слідчу (розшукову) дію, слідчому С. вдалося встановити не тільки причетність громадянина Ф. до скоєння крадіжки, але й місця зберігання та збуту викрадених речей. Результат негласної слідчої (розшукової) дії було у вигляді протоколу додано до матеріалів кримінального провадження. Викрадені раніше судимим Ф. речі були

вилучені та долучені до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів. Під час допиту підозрюваний Ф. у скоєнні злочину зізнався повністю.

Слід зазначити, що в даному випадку мала місце двоетапна трансформація ідеальних слідів в матеріальні, зокрема: 1) аудіо фіксація розмов Ф. спеціальними технічними засобами на електронні, цифрові або магнітні носії інформації та 2) письмова фіксація отриманої інформації з відповідних носіїв (спеціальне зведення) та долучення протоколом до матеріалів кримінального провадження.

Таким чином, на даному прикладі ми побачили яким чином вдалося матеріалізувати ідеальні сліди, які містилися в пам'яті свідка та підозрюваного. При цьому, відомості про обставини скоєння злочину та місця зберігання та збуту викрадених речей, які містилися у пам'яті підозрюваного вдалося отримати лише негласним шляхом та протоколом долучити до матеріалів кримінального провадження.

Поряд з цим, існує інший спосіб отримання відомостей, які мають значення для досудового розслідування, від осіб, що ними володіють. В даному випадку мова йде про тактичні прийоми допиту та тактичні прийоми встановлення психологічного контакту.

Так, результати проведеного у 2016 році анкетування та інтерв'ювання 150 слідчих МВС України вказують на необхідність розробки системи тактичних прийомів, що спрямована на встановлення психологічного контакту під час допиту. На запитання анкети, як ними використовуються тактичні прийоми під час проведення слідчої дії 74% опитаних відповіли «в певній системі», і 26% – «окремо». На запитання анкети щодо необхідності та доцільності розробки систем тактичних прийомів, що спрямовані на встановлення психологічного контакту під час допиту, 92% опитаних відповіли «так» і 8% – «ні». Узагальнення та аналіз слідчої практики, що пов'язана з проведенням допиту, та криміналістичної літератури, що присвячена тактиці допиту, показує, що в слідчих органів виникають труднощі відносно здійснення систематизації тактичних прийомів та особливостей застосування сформованих систем тактичних прийомів у процесі встановлення психологічного контакту [4, с. 123].

Процес установлення психологічного контакту є складним. Іноді застосування всієї сукупності систем тактичних прийомів може не дати бажаного кінцевого результату. Результати встановленого психологічного контакту можуть використовуватися під час реалізації системи слідчих дій, наприклад, під час проведення одночасного допиту, впізнання, слідчого експерименту. Тому ефективність психологічного контакту визначається не тільки результатами даної слідчої дії, але і результатами суміжних слідчих дій, в яких брала участь особа, яка перебуває в психологічному контакті зі слідчим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 01.02.2019 р.)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.

3. Подольська Є. А. Філософія / Підручник – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

4. Баранчук В. Проблеми побудови системи тактичних прийомів, що спрямована на встановлення психологічного контакту під час допиту // Национальный юридический журнал: теория и практика. – № 6. – Ч. 1. – Одесса, 2016. – С. 127 – 133.

Лефтеров Василь Олександрович

завідувач кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія», доктор психологічних наук, професор

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Загально визнано, що однією з вагомих складових успішності в соціономічних видах діяльності є рівень комунікативної обізнаності та спроможності фахівців [1]. До таких видів діяльності, які вимагають високий рівень соціально-комунікативної компетентності, відноситься професія поліцейського. Серед низки професійно-психологічних навичок і вмінь беззаперечним є те, що поліцейський повинен впевнено володіти прийомами спілкування та комунікативної взаємодії. В умовах реформування правоохоронних органів України, психологічне осмислення проблем та дослідження особливостей комунікативної компетентності поліцейських відкриває нові можливості для удосконалення їх професійної діяльності.

З метою психологічного аналізу комунікативної компетентності поліцейських, нами було проведено емпіричне дослідження, яке включало анкетування та психодіагностичні тестування. Зокрема була використана методика «Діагностика комунікативної компетентності» (Л. Герасимова, 2008), а також методика «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» Г.Я. Розена (модифікований варіант Н. Фетіскіна, 2002) [2]. Для обробки отриманих даних був використаний параметричний t-критерій Стьюдента.

Загальну вибірку дослідження склали 267 дільничних офіцерів поліції та слідчих підрозділів Національної поліції України в Одеській області, які протягом 2016-2017 років залучались до тренінгів з підвищення кваліфікації, що проводились в межах спільного проекту ЄС – Ради Європи «Посилення імплементації європейських стандартів прав людини в Україні».

За результати проведеного анкетування виявлено, що переважна більшість досліджуваних поліцейських (88%) визначають, що ознаки та властивості зовнішності й поведінки людини здатні нести невербальну інформацію, яку слід

враховувати під час правоохоронної діяльності. Відповідаючи на питання відносно достатнього словникового запасу, 59% респондентів визначали, що проявляють це завжди, оцінивши цю якість у себе на оцінку «5». 31% досліджуваних оцінили власний словниковий запас на «4», який в достатньому ступені проявляють часто. На оцінку «3» свій словниковий запас (проявляють іноді) оцінили 10 % поліцейських, а оцінку «2» (рідко) та оцінку «1» (ніколи) не обрав жоден респондент.

На питання «Чи спроможні зрозуміло і точно висловлювати свої думки?» більшість досліджуваних оцінили на «4» та «5» відповідно 47% і 44%. Більшість поліцейських також зазначили про свою здатність змінити напрямок бесіди за власним бажанням. Запитання «Врахування інтересів іншого при спілкуванні» отримало 17 % оцінок «5» (завжди), 30% оцінок «4» (часто), майже третина (32 %) досліджуваних поліцейських зазначили, що при спілкуванні враховують інтереси іншого лише іноді (оцінка «3»), а 21 % - вказали «рідко» (оцінка «2»).

Близько половини досліджуваних поліцейських (47 %) зазначили, що завжди спроможні чітко формулювати свої вимоги до людей (оцінка «5»), ще 36 % - визнали, що часто спроможні на це (оцінка «4»). Іноді здатними формулювати свої вимоги до людей виявилися за власною оцінкою – 12 % (оцінка «3») та рідко – 5% (оцінка «2») поліцейських.

Поліцейські в цілому оцінили власну здатність організувати спільну роботу у групі на оцінки «5» та «4» відповідно – 32% та 51% досліджуваних. Таку якість, як володіння навичками спілкування з людьми, що належать до різних прошарків населення оцінили у себе на оцінку «5» – 25%, оцінку «4» – 37%, на оцінку – «3» – 24%, на оцінку «2» – 12% та на оцінку «1», тобто ніколи не проявляють цієї якості – 2% досліджуваних поліцейських.

Щодо мовленнєвого етикету та культури спілкування досліджувані оцінили себе достатньо високо, 53% з них вважають, що проявляють такі якості завжди (оцінка «5»), 32% – часто (оцінка «4») та 15 % – іноді.

Тестування за методикою «Діагностика комунікативної компетентності» виявило показники комунікативної компетентності за шкалами (фазами комунікації) та зальний рівень комунікативної компетентності поліцейських. Так, найвищі показники з комунікативної компетентності поліцейські отримали зі шкал «Контактна фаза комунікації» (6,8 бали), «Управління розмовою» (6,2 балів) та «Фаза розуміння» (5,7 бали). Це свідчить, про те, що поліцейські в комунікативному процесі виявляють здатність розговорити співбесідника, створити у нього позитивне і конструктивне налаштування на розмову. Деяко нижчими виявлені показники за шкалами «Підготовча фаза комунікації» (4,1 бали) та «Фаза завершення» (3,7 бали), що говорить, про менше приділення уваги поліцейськими під час спілкування питанням ретельного планування розмови, засобів та етапів досягнення її мети, а також спрощення процедури завершення діалогу, та недостатнє надання зворотного зв'язку за результатами спілкування.

Загальний показник рівня комунікативної компетенції у поліцейських знаходиться в межах високого (35,6 бали), що в цілому свідчить про впевнене

володіння ними комунікативним мінімумом, доречним використанням комунікативних прийомів і технік для вирішення різноманітних професійних завдань. Разом із тим, під час дослідження виявлено, що рівень комунікативної компетентності у досліджуваних поліцейських розподілено нерівномірно. Загалом 58 % поліцейських виявили високий рівень комунікативної компетентності, в тому числі 17 % з них отримали найвищі бали. Середній рівень комунікативної компетентності виявили 35 % досліджуваних, та низький рівень комунікативної компетентності отримали 7 % досліджуваних, це говорить про певні труднощі у них під час спілкування, що може ускладнювати виконання комунікативних функцій, необхідних під час служби.

Результати тестування за методикою «Визначення рівня перцептивно-невербальної компетентності» виявило середньогруповий помірний рівень невербальної компетентності поліцейських, який наближається до високого (в межах 7 стенив). Розподіл за шкалами засвідчив, що з досліджуваних 27 % мають високий рівень невербальної компетентності (8-10 стенив), що характеризує їх, як здатних до встановлення відносин і вмінню прочитувати контекст міжособистісного спілкування, проте вони бувають занадто поглиненими у проблеми й поведінку інших людей і неухвагою до своїх власних.

У результаті порівняльного статистичного аналізу даних проведеного дослідження були виявлені певні закономірності. Так, 15 % поліцейських, які, за результатами проведеного нами анкетування, зазначили, що під час спілкування вони не верифікують невербальні прояви співрозмовника, виявили значимо нижчий рівень перцептивно-невербальної компетентності ($p \leq 0,01$). Також виявлено, що 21 % поліцейських користуються власною методикою дослідження невербальної інформації та під час психодіагностики виявили більш високий рівень перцептивно-невербальної компетентності ($p \leq 0,01$) і вищі показники за шкалою «Управління розмовою» методики «Діагностика комунікативної компетентності» ($p \leq 0,05$).

Таким чином, комунікативна компетентність поліцейських забезпечує ефективну комунікативну діяльність у ситуаціях міжособистісної взаємодії під час службової діяльності. В структурі комунікативної компетентності значне місце належить навичкам і вмінням вербального і невербального спілкування. За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що поліцейські в цілому мають розвинені комунікативні здібності і властивості, володіють достатнім словниковим запасом, демонструють мовленнєвий етикет та культуру спілкування, вміють слухати й чути, спроможні зрозуміло і точно висловлювати свої думки, сформулювати вимоги до людей та відстоювати свою позицію при суперечці, з легкістю підтримують бесіду, вміють керувати своїми емоціями під час спілкування.

Відзначається впевнене володіння поліцейськими комунікативним мінімумом, доречним використанням комунікативних прийомів і технік для вирішення різноманітних професійних завдань. Переважна більшість поліцейських має середній та високий комунікативний контроль під час спілкування, що свідчить про відносну легкість входження їх в будь-яку роль, гнучкість реагування на зміни ситуації. Проте, до особливостей комунікативної компетентності поліцейських

відноситься те, що деякі з них менше приділяють увагу під час спілкування питанням ретельного планування розмови, засобів та етапів досягнення її мети, а також спрощують процедури завершення діалогу, надання зворотного зв'язку за результатами спілкування.

Для розвитку комунікативної компетентності поліцейських пропонується подальше впровадження в систему їх підготовки та професійного навчання комунікативних тренінгів, які дозволяють моделювати та відпрацьовувати різноманітні моделі спілкування і взаємодії поліцейських у повсякденних та екстремальних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мамчур Л. І. Комунікативна компетентність особистості: її роль і значення в успішному спілкуванні / Л. І. Мамчур. – Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Частина 2 / Гол. ред.: Мартинюк М.Т. – К.: Міленіум, 2006. – С. – 168-174.

2. Фетискик Н. П., Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискик, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с

Литвин Вікторія Вікторівна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, лейтенант поліції

ЕТАПИ ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З НЕПОВНОЛІТНІМ, ЯКИЙ СТАВ ЖЕРТВОЮ НАСИЛЬСТВА

В Україні, як і у всьому світі, проблема захисту дитинства набуває глобальних масштабів. Насильство над неповнолітніми є одним із найбільш разючих випадків порушення прав людини. Випадки застосування насильства до неповнолітніх в більшості залишаються латентними. Пояснюється це тим, що неповнолітні найбільш вразливі до насильства через свою психічну, фізичну, соціальну незрілість та цілковиту підлеглисть дорослим і не завжди готові поскаржитися на дії з боку кривдників.

Така ситуація сприяє тому, що з часом діти стають терпимими до насильства. Разом з цим, у неповнолітнього деформуються ціннісні орієнтації та моральні установки. Через страх зганьбити сім'ю не кожен підліток зважиться розповісти про свою ситуацію іншим. І тому, варто висвітлити порядок встановлення взаємодії поліцейського з неповнолітнім.

Вище згаданий порядок має містити декілька етапів встановлення контакту. Перший етап стає *оціночним*. Поліцейський встановлює безпосередні обставини події; цікавиться мотивами, якими керувався кривдник; визначає характер суспільно

небезпечних наслідків діяння (наміри та реалізація); вивчає інформацію щодо неповнолітнього та рівень його відношення до небезпечного діяння.

Під час другого *аналітичного* етапу поліцейський визначає психологічний портрет неповнолітнього. Цей етап супроводжується збиранням інформації щодо:

- соціального статусу (вік, стать, соціальна характеристика сім'ї: повна, неповна; благополучна, неблагополучна, матеріальний стан сім'ї);
- кола друзів та дорослих осіб, з якими неповнолітній підтримує контакт;
- дорослих осіб, з якими неповнолітній в дружніх стосунках (батьки, вчителі, тренери спортивних секцій тощо);
- осіб, на авторитет яких, неповнолітній рівняється;
- відомостей про психологічний портрет конкретної дитини, її психологічні особливості;
- стану психічного та фізіологічного здоров'я неповнолітнього;
- щодо відомостей, які характеризують особисте відношення дитини до дій, які були вчинені щодо нього [2].

Враховуючи отриману вище зазначену інформацію, поліцейський переходить до третього основного етапу – *безпосереднє встановлення контакту з потерпілим*. Для ефективного спілкування з дітьми різного віку потрібно забезпечити задоволення їх базових потреб: потреби у безпеці; потреби у безумовній любові; потреби у визнанні; потреби у пізнанні та набутті навичок; потреби бути собою; потреби бути дитиною. Для цього необхідно створити у дитини відчуття безпеки та захищеності, добре ставитися до неї, відзначати її здібності; бути прикладом для наслідування; сприймати дитину такою, якою вона є.

Під час спілкування з дітьми молодшого шкільного віку (6-10 років) слід враховувати, що у них є цілком достатній словниковий запас для висловлювань, вони можуть описувати подробиці, пояснювати хід подій. Пам'ятають факти протягом тривалого часу, розрізняють категорії «добре» та «погано», мають власну думку. Їх мислення та оцінки контрастні, крайні (добре-погане, свої-чужі, правильно-неправильно). З 9-10 років починають вільно виражати свої емоції, швидко говорити, можуть брехати для самозахисту від негативних наслідків. До дорослого ставляться з довірою і відкритістю. Для них надважливим є особистий приклад дорослих, громадське оцінювання їх вчинків, знань і особистих якостей [3].

Під час спілкування з дітьми підліткового віку (10-15 років) необхідно враховувати, що підлітки здатні мислити критично, можуть висловлювати незгоду із діями дорослих, потребують фактів та аргументації. Вони дуже чутливі до зовнішності, одягу, манер. Особистісно значущим для них є збереження статусу у власній соціальній групі. Необхідно пам'ятати, що у підлітків спостерігаються різкі зміни емоційних станів – запальність, дратівливість, конфліктність з дорослими (батьками, вчителями, представниками влади), в тому числі через гормональні зміни у зв'язку із статевим дозріванням. В спілкуванні з цією категорією потрібно бути чесними, відвертими, прислуховуватись до їхньої думки та поважати як особистостей, обережно використовувати зауваження, повчальний тон чи наказ.

Використовуючи пропозицію, прохання, домовленість можна отримати певну довіру підлітка.

Під час спілкування з дітьми юнацького віку (15-18 років) слід опиратися на їх морально-вольові якості. Юнаки (юнки) у спілкуванні вибірково, усвідомлюють цінність власної особистості, своєї неповторності, прагнуть рівності стосунків з дорослими як з друзями чи порадиниками. У цьому віці посилюється увага до особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людини, на основі чого робиться висновок про неї. Треб враховувати, що небажання чи невміння дорослих визнавати автономію юнаків (юнок) часто призводить до конфліктів [4].

Як висновок варто зазначити, що поліцейські одні з перших опиняються з неповнолітньою жертвою, яка зазнала психологічного, фізичного, сексуального чи економічного насильства. І тому, вони повинні виробити чіткий порядок комунікативної взаємодії з такими жертвами, щоб одночасно не нашкодити їм та отримати необхідну оперативну інформацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII;
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 06.12.2017 року №4952;
3. Наказ МВС України «Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції в справах дітей» від 19.12.2012 №1176;
4. Порядок взаємодії інспектора підрозділу ювенальної превенції з неповнолітніми, які стали жертвами насильства [Текст]: метод. реком. / Костюк В.Л., Литвин В.В., Мозоль В.В., Галустьян О.А. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. – 40с.

Мазур Олександр Вікторович

доцент кафедри державно-правових дисциплін Університету економіки та права «КРОК», адвокат, кандидат юридичних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Останні 10–15 років в Україні все частіше говорять про кризу підготовки юридичних кадрів для правоохоронних органів. Сучасні криміногенні виклики вимагають створення нової системи юридичної освіти, що сформувало б у майбутніх професіоналів віру в себе та свої професійні здібності, відповідальність перед народом України, вміння приймати законні рішення. Саме тому державна освітня політика має відходити від авторитарної педагогіки, а спеціалізовані навчальні заклади повинні впроваджувати сучасні інноваційні технології.

Інновації (італ. *innovazione* - новизна, нововведення) – це нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери

життєдіяльності людства. Інноваційні процеси покликані оновити систему вищої юридичної освіти, модифікувати її мету, зміст, організацію, форми і методи навчання та виховання, адаптувати навчальний процес до нових суспільно-історичних умов.

Метою запровадження інноваційних технологій в процесі навчання патрульних поліцейських є формування у них їх критичного мислення, здатності піддавати сумніву існуючі твердження, а також розвивати творчі здібності. Люди, які вміють критично мислити, живуть активним життям і відчують себе творцями, навіть, на роботі. Майбутнє здається їм відкритим і залежним від їхньої волі, а не закритим і зумовленим насамперед вислугою років. Підходячи до всього критично, поліцейський усвідомлює всю різноманітність цінностей, реакцій, суспільних структур тощо.

Існує два підходи до процесу навчання: когнітивний та гуманістичний. У підготовці правоохоронців «радянська школа» спиралась здебільшого на когнітивний підхід, за якого головним у навчанні вважався розвиток мислення та пам'яті, інтелектуальних умінь слухача, як-от: абстрагування, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, оцінювання, теоретичні міркування, тобто те, що дає можливість розв'язати конкретну висунуту задачу.

Сьогодні ж на ринку праці найбільший попит мають випускники гуманістичних шкіл. Спираючись на «Я–концепцію», вони самостійно обирають мету навчання, заглиблюються у суб'єктивний досвід та прогнозувати його наслідки. За такого підходу змінюється сама ідея навчання: програма складається відповідно до потреб та інтересів слухача; навчальний процес будується на солідарній основі; викладач – це консультант і джерело знань, а не контролер; постійно існує вибір альтернативних предметів і напрямів освіти, а сутність навчання зводиться до накопичення суб'єктивного досвіду.

Нажаль, враховуючи тоталітарне минуле нашої країни, сучасне навчання у ВНЗ України й досі тяжіє до когнітивного. Зокрема, традиційна (пост-радянська) система продовжує розглядати слухача, як об'єкт навчання, яким керують викладачі за допомогою зовнішніх впливів. Тому в сучасних умовах викладачі спеціалізованих освітніх закладів повинні приділяти більше уваги гуманізації освіти.

Будучи особисто вихованцем такого спеціалізованого закладу (факультету підготовки слідчих для СБ України при Національній юридичній академії України), можу назвати основні недоліки традиційної системи навчання правоохоронців: авторитарний стиль керівництва; домінування пояснювально-ілюстративного типу навчання і репродуктивної діяльності слухачів; перевага фронтальної роботи, обмеженість діалогового спілкування та можливостей для самоосвіти (саморозвитку).

Сьогодні, маючи досвід слідчої роботи та вже десятилітній стаж адвокатської діяльності, я розумію, що ефективне навчання працівників правоохоронних органів неможливе без запровадження інноваційних технологій та викладача-дослідника, який володіє системним мисленням і багатою практикою. На мою думку, розвитку

ефективної комунікації патрульних поліцейських сприятиме широке запровадження технологій ігрового навчання.

Технології ігрового навчання - це організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється у процесі включення слухача у навчальну гру (ігрове моделювання явищ, «проживання» ситуації).

Крім засвоєння навчального матеріалу, навчальні ігри надають можливості самовизначитися, розвивають творчі здібності поліцейських, сприяють емоційному сприйняттю змісту навчання. Такі інноваційні технології навчання допомагають розкрити суть правозастосовної діяльності, розвивають правосвідомість і правове мислення.

Головною метою навчальних ігор є формування у патрульних поліцейських вміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними фаховими вміннями і навичками поліцейській зможе лише тоді, коли навчиться поєднувати теоретичні знання і самостійно розв'язувати практичні задачі, близькі до справжніх життєвих ситуацій.

Ігрові технології характеризуються активізацією мислення; високим ступенем «включенням» слухачів у навчальний процес; обов'язковістю їх взаємодії між собою та викладачем; емоційністю й творчим характером заняття; самостійністю слухачів у прийнятті рішення; їх бажанням набути умінь і навичок за відносно короткий термін.

Проведення ігрових занять серед патрульних поліцейських підвищить їх інтерес до навчання та сприятиме розвитку їх комунікабельності, що внесе позитивні зміни у структуру їх особистості.

На мою думку, використання у процесі навчання патрульних поліцейських активних методів дозволить досягнути ще однієї мети – це соціально-психологічне виховання, в якому основним принципом виступає їх активна життєва позиція. Включення в освітній процес активних форм навчання, у тому числі психологічних тренінгів, суттєво підвищить розвиток професійних та комунікативних якостей патрульних поліцейських.

Малоголова Олеся Олексіївна

науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного і дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Досягнення оптимальних результатів у будь-якій професійній діяльності залежить від професійної компетентності фахівця як складного синтезу

когнітивного, предметно-практичного і особистісного видів досвіду. У науковій літературі найбільш широко використовується визначення професійної компетентності - як досконале знання своєї справи, сутності виконуваної роботи, розуміння складних зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення намічених цілей [1, с. 16]. Окремі автори включають у зміст компетентності рівень базової і фахової освіти, стаж роботи, уміння акумулювати широкий досвід в області управління тощо.

На думку Т.В. Крашеннікової, комунікативна компетентність визначається як «спроможність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, яка включає уміння розширювати (або звужувати) коло спілкування, розуміти партнера по спілкуванню, прогнозувати наслідки різноманітних комунікативних ситуацій» [2, с. 11].

Від рівня професійної компетентності поліцейських, їх схильності до постійного особистісного та професійного розвитку залежить ефективність виконання поставлених завдань та результатів роботи. Враховуючи специфіку поліцейської діяльності, до складових їх професійної компетентності слід віднести: комунікативну, інформаційну, організаційно-управлінську та емоційно-регулятивну.

Проблема формування та розвитку комунікативної компетентності, комунікативної культури поліцейських надзвичайно актуальна та визначена в низці нормативно-правових актів, зокрема, у наказі МВС України від 21.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України». Опанування навичками ефективної комунікації, вміння використовувати мовні й позамовні засоби у службовій діяльності офіцера поліції в процесі спілкування з громадянами, представниками ЗМІ та іншими представниками громади передбачено навчальною дисципліною «Ефективна комунікація» в межах первинної професійної підготовки поліцейських та є одним з основних завдань професійно-психологічної підготовки поліцейських.

Зазначимо, що комунікативна компетентність знаходить свій прояв у спілкуванні, а високий рівень її розвитку свідчить про професіоналізм та професійну зрілість фахівця.

В діяльності поліції виокремлюються певні види професійного спілкування, зокрема:

1) спілкування працівника в колективі: спілкування з колегами по роботі у підрозділі (по горизонталі); спілкування з керівництвом (по вертикалі); спілкування з працівниками інших служб.

2) спілкування з особами, причетними до вчинення злочинів чи правопорушень.

3) спілкування з особами, що надають сприяння у попередженні, виявленні та розкритті злочинів.

4) спілкування з посадовими особами [3, с. 9].

Враховуючи вид, специфіку та широкий спектр професійного спілкування поліцейських у контексті професійної діяльності можливе виникнення певних ускладнень, які можуть бути спричинені комунікативними бар'єрами.

Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання особою інформації. На міжособистісному рівні комунікативні бар'єри виявляються в інформаційному перевантаженні (великий обсяг інформації знецінює її зміст). Різновиди та інтенсивність комунікативних бар'єрів залежать від:

- індивідуальних особливостей особистості (сором'язливість, невпевненість, некомунікабельність);
- уважності в процесі комунікативної взаємодії;
- уміння висловлювати думки;
- уміння слухати співрозмовника;
- особливих психологічних стосунків, що склалися між людьми: неприязнь, недовіра тощо.

Для подолання або уникнення складнощів бар'єрів спілкування необхідно, в першу чергу, зрозуміти особливості їх різновидів, а саме: комунікативного, психологічного, інтелектуального, бар'єру культурних упереджень, естетичного, мотиваційного, емоційного тощо.

Крім того, певні непорозуміння у професійному спілкуванні працівників поліції можуть викликати:

1) ситуації спілкування, пов'язані з реалізацією конкретних функцій професійної діяльності;

2) ситуації спілкування з конкретною категорією громадян (діти, особи похилого віку, громадяни з особливими потребами, безпритульні, психічно хворі, особи в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння).

3) ситуації спілкування, пов'язані з певними умовами (місце, час, тривалість спілкування);

4) ситуації спілкування, пов'язані з високим рівнем емоційно-вольового напруження, що потребує жорсткого самоконтролю з боку працівника поліції.

Тому для ефективного попередження та подолання комунікативних бар'єрів, труднощів у спілкуванні з громадянами поліцейський повинен поєднувати знання фундаментальних питань теорії з практикою, досконало знати та застосовувати законодавство України, вільно володіти державною мовою, враховувати особливості категорій суб'єктів спілкування та їх психофізичні стани, вміти встановлювати психологічний контакт, володіти навичками саморегуляції та керувати власними емоціями. Крім того, доцільним є використання базових психотехнік професійного спілкування, наприклад, запропонованих фахівцями Харківського Національного університету внутрішніх справ – авторами Інформаційно-довідкових матеріалів з питань професійного спілкування поліцейських [3, с. 21], ефективними з яких ми вважаємо техніку залучення партнера до спілкування; техніку створення і використання оптимальної обстановки спілкування; техніку емоційного впливу; техніку мотивування партнера; техніку налагодження взаєморозуміння тощо.

Таким чином, комунікативну компетентність, її психологічний зміст та структурні компоненти слід визнати одним з найбільш перспективних напрямів

наукових досліджень, орієнтованих на суттєве вдосконалення поліцейської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпушина Н. Б. Інформаційна компетентність в професійній діяльності слідчого: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 198 с.
2. Крашеніннікова Т.В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: навч. посіб. Дніпро: Адверта, 2017. 107 с.
3. Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських МВС України. Харків: ХНУВС, 2017. 52 с.

Озерський Ігор Володимирович

професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, доктор юридичних наук, доцент, радник юстиції

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПАТРУЛЬНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Сьогодні можна ствердно заявити, що реформа поліції так і залишилася неоднозначною в розумінні її якісного, ресурсного реформування. «З одного боку, дійсно було зроблено чимало кроків, для того, щоб поліпшити застояну систему, яка зжила себе, з іншого – майже нічого із запланованого не увінчалися серйозним успіхом». Так за даними проведеного дослідження Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, виявилось, що лише кожен третій українець зовсім не довіряє поліції, а ще 37% наших співвітчизників швидше не довіряють, ніж довіряють [1].

Як відзначив голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В.Фесенко, «негативними чинниками в діяльності патрульної поліції виявилися низька ефективність, відсутність досвіду нових поліцейських, а також надмірна ліберальність патрульних – що, здавалося б, можна назвати досягненням, адже працювали вони по-західному і найчастіше з великою повагою ставилися до громадян». Дослідник вважає, що після реформи поліції з відомства пішло багато професіоналів, що спричинило за собою істотний дефіцит кадрів [1].

Відповідно до статті 72 закону України «Про Національну поліцію» [2] система професійного навчання поліцейських складається з: первинної професійної підготовки; підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання; післядипломної освіти; службової підготовки. Однак, як слушно зазначає В.Бондаренко, не зважаючи на те, що професійному навчанню працівників патрульної поліції

відводиться чільне місце, численні випадки, що виникали під час практичної діяльності патрульних, свідчать про низький рівень теоретичної підготовленості, зокрема, й у частині психологічної готовності до ефективного здійснення професійної діяльності [3].

Вважаємо, що одним із основних аспектів підвищення ефективності діяльності патрульного поліцейського є формування готовності до дій в психологічно та інтелектуально складних ситуаціях. Реалізувати це можливо лише за умови здійснення комплексної професійної підготовки, яка передбачає формування не тільки правової компетентності, але й обов'язково – психологічної підготовленості поліцейських. Найбільш складною для реалізації в підготовці і важливою в поліцейській діяльності є психологічна готовність фахівця до певного виду діяльності, у нашому разі - патрульної.

Беручи до уваги вищезазначене, до системи оптимізації діяльності патрульної поліції слід віднести: 1) профорієнтаційну роботу з можливими кандидатами до патрульної поліції; 2) відбір; 3) професійну адаптацію (наставництво, стажування); 4) професійне навчання (початкова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації патрульних поліцейських, службова підготовка); 5) присвоєння спеціальних звань, нагородження відомчими та державними нагородами; 6) розстановку персоналу (переміщення, ротацію); 7) психологічне та професійне оцінювання персоналу; 8) профілактично-виховну роботу; 9) правовий захист; 10) правовий статус; 11) соціальне забезпечення; 12) психологічне забезпечення; 13) облік порушень законності (правопорушень); 14) забезпечення законності та службової дисципліни; 16) вивільнення патрульних поліцейських.

Варто додати, що особливого значення у психологічному супроводженні діяльності патрульного поліцейського набуває удосконалення навичок професійного спілкування, оскільки робота останнього передусім пов'язана з контактною взаємодією з населенням. Щодо цього, то вважаємо, що основним методом формування комунікативних якостей у професійній підготовці патрульного поліцейського має стати спеціальний психологічний тренінг, який доцільно включати у навчальний процес «Академії поліції», «Академії патрульної поліції» і проводити практичним психологом психологічної служби ЗВО разом з практичним психологом Національної поліції. Для тренінгових занять доречно використовувати такі методи, як навчальна бесіда, групова дискусія, ділові ігри, “кейс-стаді” (прості ігрові ситуації), робота в команді, практичні вправи, моделювання ситуацій, розв'язання завдань, медитаційні та психологічні вправи [4, с.17].

Таким чином, основною метою психологічного вивчення діяльності патрульної поліції є визначення професійно важливих якостей, якими повинен володіти патрульний поліцейський та виокремлення особливостей, котрі відрізняють патрульну діяльність від інших напрямів поліцейської професії. Найбільш значущими цілями психологічного вивчення професійної діяльності патрульного поліцейського є: 1) удосконалення методик діагностики та сформування професійно важливих професійно-психологічних якостей (властивостей) поліцейського; 2) визначення професійної придатності осіб до

здійснення патрульної діяльності до, під час, та після навчання в «Академії поліції», «Академії патрульної поліції»; 3) дослідження шляхів і способів вироблення у патрульних захисних установок до психологічного виснаження, конфліктності, деформаційних впливів.

З наведеного вище можна зробити висновок про профіль особистості успішного діючого патрульного поліцейського. Отже середньостатистичний професійний патрульний характеризується: добре розвиненим контролем над емоціями, тобто емоційною сталістю; добре розвинутою, але вибірковою комунікативністю; розвинутим інтелектом; обдуманною та оправданою рішучістю; добре розвинутим моральним контролем поведінки; середньою лідерською позицією; достатньою впевненістю у собі; адекватністю самооцінки; середньою тактовністю; середньою активністю; середньою чуттєвістю, з, безумовно розвинутою інтуїцією; однаковою мірою розвинутим практичним та образним мисленням; середнім рівнем конформності; низьким рівнем прояву підозрливості.

Враховуючи, що за нашими даними до 59,9% всіх службових ситуацій патрульних поліцейських оцінюються як екстремальні, важливість діагностики показників психоемоційної напруженості вважається достатньо суттєвою. Згідно з результатами обстеження, не виявлено чіткого значного кореляційного зв'язку між порівнювальними даними особистості патрульного поліцейського (вік, загальний професійний стаж та стаж на теперішній посаді) та можливими станами психоемоційної напруженості. Деяка позитивна кореляційна тенденція (на рівні приблизно 0,200) дозволяє констатувати, що досить типовим психоемоційним станом працівників підрозділу патрульної поліції є внутрішньоособистісний конфлікт – стан, що виникає внаслідок актуалізації альтернативних мотивів поведінки в напружених ситуаціях і викликає труднощі в прийнятті рішень, детермінації поведінки, сумніви щодо адекватності та правильності професійних дій. Причому ця тенденція виявляється лише в залежності від стажу на посаді патрульного.

Зокрема, виявлено перелік конкретних професійно значущих психофізіологічних та психологічних якостей, які зумовлюють професійну діяльність та мають бути притаманні фахівцю, що працює за досліджуваним фаховим напрямом підрозділу Національної поліції. Результати системного та комплексного дослідження дозволили розробити критеріально виважену професіограму фахівця патрульної поліції. Варто зазначити, що проведеним дослідженням виявлено достатньо високу надійність та прогностичність обраних методик. За рахунок вилучення частин, які діагностують статистично не значущі якості, методичний комплекс припустимо економізувати з метою достатнього обстеження професійної придатності патрульних поліцейських.

Зважаючи на важливість психологічного забезпечення ефективності діяльності підрозділів патрульної поліції, вважаємо доцільним поряд з розробкою професіограм за іншими фаховими напрямами водночас накопичувати матеріал за вже визначеними критеріями з метою їх уточнення та удосконалення методичного інструментарію. Варто розробити тренінгові програми, спрямовані на професійно-

психологічну підготовку патрульних поліцейських, метою яких має стати формування та розвиток професійно важливих якостей патрульного. Також необхідно кадровим підрозділам Національної поліції використовувати «професійний портрет» високоефективних патрульних з метою підвищення достовірності професійного добору патрульних поліцейських для прогнозування професійної ефективності патрульних. Структурно-функціональний та психологічний аналіз діяльності патрульної поліції уможлиблює формулювання кваліфікаційної характеристики поліцейського, яка може слугувати основою здійснення організаційно-кадрового та психологічного відбору.

На ґрунті означеного варто виокремити і психологічні протипоказання до професійної діяльності в патрульній поліції, серед яких, слід виокремити: *мотиваційно-ціннісні протипоказання* (низький рівень моральності, безчесність, користолюбство, безвідповідальність, безініціативність у роботі, недисциплінованість, недобросовісність, виражена мотивація запобігання невдачі, надмірна вираженість владних повноважень); *інтелектуальні протипоказання* (знижений інтелект, інтелектуальна ригідність, нерозвинена уява, слабка пам'ять, слабка пізнавальна активність); *комунікативні протипоказання* (виражена інтровертованість, цинізм, надмірна агресивність, риси залежності, уразливість, відсутність емпатійності); *особистісні протипоказання* (неадекватна самооцінка, відсутність самостійності, пасивність, наявність внутрішніх конфліктів, песимізм, емоційна нестійкість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іщенко А. Нова поліція і старі проблеми: що не так з правоохоронною реформою. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/novaya-policiya-i-starye-problemy-cto-ne-tak-s-pravoohranitelnoy-reformoy-1161735.html>
2. Про Національну поліцію : Закон України. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2015. 104 с.
3. Бондаренко В. В. Проблеми професійної підготовленості працівників підрозділів патрульної поліції. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/12527/16961>
4. Богдан С. М. Формування комунікативних якостей особистості майбутнього фахівця податкової міліції у вищому навчальному закладі : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2005. 25 с.

Пенькова Олена Іванівна

провідний науковий співробітник лабораторії психології особистості імені П.Р.Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ЦІННІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Дослідження особистості неможливе без вивчення феномену самореалізації, що трактується як прагнення людини отримати підтвердження про власну цінність, завдяки встановленню еквівалентних відношень між оцінкою Я і об'єктами, що мають цінність у суспільному житті.

Цінність є багатогранним утворенням в результаті суб'єкт-об'єктних відносин. З дефініцією «цінність» нерозривно пов'язане поняття «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації – це феномен, що відображає позитивну чи негативну значущість для особистості предметів або явищ соціальної дійсності. Особливого значення набуває зв'язок ціннісних орієнтацій зі спрямованістю особистості, яка характеризує останню з точки зору її соціальної і моральної зрілості. Зміст спрямованості – це, насамперед, детермінуюче, соціально зумовлене ставлення до діяльності. Саме через спрямованість і можливе реальне виявлення ціннісних орієнтацій людини (Боришевський М.Й. [2], Музика О.Л. [7], Пенькова О.І. [9], Сердюк Л.З. [10], [12], [13]).

Система ціннісних орієнтацій індивідуальна для кожної особистості. Сформованість особистості можна оцінювати в залежності від того, як у її свідомості диференціюються ті чи інші цінності, наскільки змістовні ціннісні орієнтації, що притаманні конкретному періоду в житті особистості, відповідають інтересам суспільства.

Усвідомлення і прийняття власної значущості відбувається завдяки проекції Я на іншу цінність, порівняння з нею і інтеграцію результату цього порівняння з Я. Цінність, з якою відбувається порівняння, називається засобом самореалізації. Цінність Я як предмет самореалізації особистості відноситься до так званих суб'єктивних цінностей або цінностей свідомості.

Сутність цінності Я полягає у здатності людини оволодівати власним внутрішнім світом шляхом його структурування за критерієм значущості і залежності від можливостей середовища, які вона надає для апробації ступеня даної цінності. Самореалізуючись, особистість намагається підвищувати рівень домагань в залежності від рівня її реальних досягнень. Самореалізація є та цінність, що характеризує життєву спрямованість. Вона має забезпечувати розв'язання життєвих завдань, а саме: 1) погодження особистісних потреб, здібностей з вимогами діяльності (середовища); 2) побудова життя відповідно до власних цілей і цінностей; 3) постійне прагнення до досконалості через протиріччя. Досконала особистість починає керуватись не власними психічними якостями, а, виходячи зі свого ставлення до життя, яке визначається її цінностями та метою.

Розглядаючи образ Я з позиції соціальних настановлень, яка передбачає три

взаємопов'язаних компоненти: когнітивний (знання про себе, свої можливості, Я-концепцію); емоційно-оцінний (самооцінка можливостей, прийняття чи неприйняття себе); поведінковий (готовність і здатність діяти заради мети), ми вважаємо, що у процесі самореалізації особистість актуалізує лише ті цінності, які відіграють у її житті важливу роль. Саме завдяки цьому вона формує індивідуальну систему ціннісних орієнтацій, від яких залежить динаміка її самореалізації. На базі ціннісних орієнтацій формується мотивація особистості, на яку позитивно впливає наявність вибору і свобода його здійснення. Людина завжди мотивована і здійснює вибір між альтернативними формами поведінки. Також на даний вибір впливають цінності самореалізації, які відображають внутрішню потребу людини до самозмін. Можна говорити, що цінності є підставою для самовдосконалення і факторами самореалізації особистості. В той же час, ціннісний компонент може обмежувати життєві домагання, якщо це необхідно для реалізації найбільш значущих для особистості життєвих цілей.

Проблема самореалізації особистості актуалізувалась у зв'язку з дослідженням процесів, у яких відображаються різні аспекти самосвідомості: (Боришевський М.Й. [2], Костюк Г.С. [4], Максименко С.Д. [5], Сердюк Л.З. [10], [12], [13]). В зарубіжній психології дане питання вивчали: Р. Бернс [1], У. Джемс [3], А. Маслоу [6], Г. Олпорт [8], К. Роджерс [11] та інші.

Серед психологічних досліджень звертають на себе увагу роботи, які порушуючи проблему гуманізації освіти, одночасно розглядали питання самоактуалізації особистості. Гуманістична психологія наголошує, що людському індивіду притаманна тенденція до реалізації або актуалізації свого потенціалу. Найбільш яскраво схильність до самоактуалізації виражена у осіб, чия особистість можна вважати здоровою з точки зору гуманістів, сама сутність людини постійно рухає її в напрямку особистісного зростання, творчості і самодостатності, якщо лише надмірні обставини оточення не заважатимуть цьому. Послідовники гуманістичної психології розглядають людей як активних творців власного життя, що вільні обирати і розвивати стиль життя, яке обмежене лише фізичними чи соціальними впливами. Особи, які актуалізуються – це сильні індивідуальності, люди, які знають, хто вони, чого прагнуть, люди, які адекватно і успішно використовують свої можливості, свою природу.

Отже, основою самореалізації особистості є цінності, характерні для особистості, що самоактуалізується, які забезпечують їй психологічне благополуччя та задоволеність життям. Характер і зміст цих цінностей визначають загальну спрямованість людини, зумовлюють її активність та соціальну спрямованість.

Як показали результати проведеного дослідження, процес самореалізації відбувається завдяки здатності людини оволодівати власним внутрішнім світом шляхом його структурування за допомогою ціннісного критерію. Самореалізація – є та цінність, що реалізує життєву спрямованість на досягнення вершин у різних сферах буття.

Отже, відповідно до викладеної теоретико-методологічної інтерпретації розглянутого явища було виокремлено складові процесу самореалізації,

самоактуалізації особистості. Функція, що детермінує роль утворень у процесах саморегулювання, визначається їх оцінними ставленнями до інших людей. Завдяки цьому процес самореалізації є детермінованим не лише тими внутрішніми утвореннями, які в інтегрованій формі становлять структуру самосвідомості особистості, а й реальним досвідом спілкування, взаємодії з навколишнім середовищем, у процесі яких дані утворення постійно піддаються соціальній апробації.

Виходячи з аналізу результатів дослідження, можна констатувати, що самореалізація особистості – це усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудова й перетворення суб'єктом власних дій і вчинків відповідно до особистісно значущих цілей, актуальних потреб, цінностей. Необхідною умовою розвитку даного процесу є тісний взаємозв'язок змістових характеристик його цілей з актуальними цінностями суспільства, які фактично виступають регуляторами міжіндивідуальних взаємин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс – М.: Прогресс, 1986.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: Монографія / М.Й. Боришевський – К.: Академвидав, 2010. – 416с.
3. Джемс У. Личность / У Джемс // Психология самосознания: Хрестоматия. Самара: БАХРАХ – М, 2000. С. 7-44.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк // Під ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608с.
5. Максименко С.Д. Структура особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження / С.Д. Максименко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України // За ред.. С.Д. Максименка. – Нора-прінт, 2004. – Вип. 24. – С. 3-15.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 2008, 352 с.
7. Музика О.Л. Особистісно-ціннісна взаємодія як чинник розвитку педагогічної обдарованості / О.Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том VI: Психологія обдарованості. – Випуск 13. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 6-19.
8. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
9. Пенькова О.І. Психологічні аспекти саморегуляції особистості / О.І.Пенькова // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. – Випуск 9. – К.: Талком, 2016. – С. 393-399.
10. Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості. – Монографія [Електронний ресурс]; За ред. Л.З. Сердюк. – К.: Педагогічна думка. – 2015. – [http // lib.iitta gov/u.a./](http://lib.iitta.gov/u.a/) ISBN 978-966-644-410-6. С. 95-98.

11. Роджерс К. Вчитися бути вільним / К. Роджерс // Гуманістична психологія: Антологія в 3-х т. / За ред. Р. Трача і Г. Балла. – Т. 1. – К., 2001.

12. Самотворення у розвитку особистості: навчально-методичний посібник / Л.З. Сердюк, Т.М. Яблонська, О.І. Пенькова, Н.Д. Володарська [та ін.]; за ред. Л.З.Сердюк. – К., 2015. – 91 с.

13. Сердюк Л. З. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді / Л. З. Сердюк // Освіта регіону. – №2, 2012. – К.: Університет «Україна». – С.311-317.

Пилипенко Євгенія Олексіївна

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, капітан поліції

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ПОЛЩЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС КОНТРОЛЮ ЗА ДОРОЖНІМ РУХОМ З УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПОХИЛОГО ВІКУ

Особливе місце у взаємовідносинах працівників патрульної поліції з учасниками дорожнього руху належить сфері спілкування.

Спілкування – процес передавання й сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття й пізнання, а також певний вплив один на одного і взаємодія щодо досягнення відповідних змін у діяльності. Є необхідною умовою будь-якої сфери діяльності, найважливіший фактор формування і розвитку суспільства та людини.

Культура спілкування передбачає наявність таких рис характеру, як: терпимість, доброзичливість, повага до людей, тактовність і чемність. Ці риси характеру виховуються в людині з дитинства. Моральні якості людини, рівень її культури оцінюються вчинками стосовно інших людей.

При спілкуванні з усіма учасниками дорожнього руху необхідно поважати особистість, виявляти витримку, такт та ввічливість. При розмові, або складанні адміністративного матеріалу необхідно дотримуватися наступних *принципів*:

- з нетерпеливими – терпляче;
- з сором'язливими – турботливо;
- зі знервованими – запобіжливо;
- з образливими – тактично;
- з брутальними – стримано;
- з педантичними – делікатно;
- з усіма – ввічливо, коректно, неупереджено.

Дещо проблематичним для патрульного поліцейського є спілкування з учасниками дорожнього руху похилого віку, адже саме ця категорія учасників дорожнього руху є найвразливішою.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» *громадянами похилого віку* визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 26), а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

Ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає, що особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та наявності страхового стажу не менше 15 років.

До досягнення зазначеного віку, право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

55 років – які народилися до 30 вересня 1956 року включно;

55 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1956 року по 31 березня 1957 року;

56 років – які народилися з 1 квітня 1957 року по 30 вересня 1957 року;

56 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 року по 31 березня 1958 року;

57 років – які народилися з 1 квітня 1958 року по 30 вересня 1958 року;

57 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1958 року по 31 березня 1959 року;

58 років – які народилися з 1 квітня 1959 року по 30 вересня 1959 року;

58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1959 року по 31 березня 1960 року;

59 років – які народилися з 1 квітня 1960 року по 30 вересня 1960 року;

59 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1960 року по 31 березня 1961 року;

60 років – які народилися з 1 квітня 1961 року по 31 грудня 1961 року.

З точки зору психологів, є певні особливості у спілкуванні з людьми похилого віку. По-перше, потрібно стежити за темпом мови, оскільки літні люди не завжди добре сприймають швидку мову. Це не означає, що необхідно зайво розтягувати слова. Просто стежити за тим, щоб всі фрази звучали ясно і чітко, а паузи дозволяли зрозуміти, де закінчилося одне речення і почалося інше. По-друге, не варто нагромаджувати в розмові велику кількість складносурядних думок. Висловлюватися лаконічніше. Так Ви досягнете не тільки кращого розуміння, а й покажете зразок добре побудованої мови. З цим пов'язана і третя рекомендація: спілкуючись з людьми похилого віку уникайте слів-паразитів, стежте за формулюваннями. Не повинно бути так званого словесного «сміття», варто уникати новомодних слівець, адже дітям потрібна «чиста» мова, а літні люди вже усвідомили всю естетичну непривабливість словесного «сміття».

Також, порадою психологів є рекомендація щодо манери поведінки з особами похилого віку. Не варто підкреслювати свою «інакшість», адже особи похилого віку – такі ж люди, як і Ви.

При поводженні з особами похилого віку як учасниками дорожнього руху також є певні особливості. Ця категорія учасників дорожнього руху, як правило, має достатній життєвий досвід, водійський стаж, але похилий вік, фізіологічні зміни в організмі (поганий зір, слабкий слух, знижені ситуативні реакції, хвороби опорно-рухового апарату і т.ін.) не дозволяють їм у повному обсязі забезпечити безпеку дорожнього руху. Похибки при керуванні транспортним засобом, при переході вулиці неминучі. Тому патрульному поліцейському при спілкуванні з такою категорією учасників дорожнього руху необхідно зважати на суб'єктивну сторону правопорушення. Не варто діяти принципово та зневажливо, повчати або соромити літніх людей. Навпаки слід надати їм всебічну допомогу, чуйно поставитись до наявних у них проблем зі здоров'ям. Уявіть собі, що це ваші близькі або знайомі, і дійте відповідно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. (Дата оновлення: 01.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 02.01.2019).

2. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 № 3721-XII. (Дата оновлення: 22.05.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12> (дата звернення: 02.01.2019).

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. (Дата оновлення: 01.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 02.01.2019).

4. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306. (Дата оновлення: 18.07.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF> (дата звернення: 02.01.2019).

5. Розпорядчо-регулювальні дії працівників дорожньо-патрульної служби ДАІ в умовах проведення ЄВРО-2012: науково-практичні рекомендації / За заг. ред. В. Ф. Коробкіна та М. Ю. Веселова / авт. кол. Бугрім О. В., Веселов М. Ю., Величко Д. А. та ін. – Донецьк : ДонНАБА, ДЮІ МВС України, 2012. 84 с.: іл.

Піцик Олександр Олександрович

курсант другого курсу навчання факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Мухіна Галина Вікторівна

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

**ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ
ПРАЦІВНИКОМ ПОЛІЦІЇ**

Останнім часом явище насильства до дітей стає більш актуальним. Як свідчать дані численних соціологічних опитувань, близько 40% осіб, які не досягли повноліття, вважають, що ця проблема є актуальною для нашої країни. Діти найчастіше зазнають жорстокості з боку ровесників, але кожна четверта дитина з тих, хто зазнав насильства та знущання, зіткнулася з цим у власній родині.

При проведенні допиту дитини слід враховувати певні вікові та психологічні її особливості. До таких особливостей слід віднести вікові особливості психіки, що впливають на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення допитуваними особами обставин кримінальної справи [1, с.333].

Діти сприймають та описують світ притаманним лише їм способом. Установлення з ними контакту вимагає особливих умінь та відповідних умов.

Отже, процес опитування повинен бути відповідним чином запланованим та підготовленим.

З психологічної точки зору чинники, які впливають на зміст і форму свідчень малолітніх свідків та потерпілих, можна згрупувати за чотирма категоріями:

- індивідуальні особливості свідка, з урахуванням його інтелектуальних можливостей, особистісних рис та відносин із оточуючими, зокрема з винуватцем злочину та іншими особами, пов'язаними з даною справою;
- характер події, яка стала підставою для введення у дію правових процедур;
- умови створення та збереження інформації про подію, що трапилися;
- умови відтворення свідком інформації, з урахуванням рис особи, яка здійснює опитування та аналізує й оцінює показання [3].

Вищевказані чинники набувають особливого значення, коли мова йде про малолітніх свідків чи потерпілих.

Тому, враховуючи це все ми можемо сказати, що в залежності від стану дитини і її характеру, показання ми не можемо приймати, якщо у неї наявний поганий розвиток та виховання. Але це не так, бо навіть дуже маленькі діти або діти з нижчим за середній рівнем інтелектуального розвитку вміють помітити суттєві елементи події, а потім представити їх у свідченнях, цінних з правової точки зору.

У групі психологічних чинників, пов'язаних із особистістю дитини, малолітнього свідка або потерпілого, важливу роль відіграють його індивідуальні риси, сформовані в результаті попередніх пережитих подій і досвіду.

Серед них слід виокремити:

- потребу в надмірній увазі до себе з боку інших;
- страх перед покаранням і негативною оцінкою інших людей;
- тенденції до фантазування та ідентифікації з іншими;
- стійкість до стресу й психічних перевантажень, вміння впоратися зі складними ситуаціями;
- відкритість у висловленні власних почуттів, оцінок і суджень;
- психологічні захисні механізми;
- симптоми посттравматичного стресового розладу.

Значну роль у готовності дитини до дачі свідчень та відвертості розповіді відіграють її взаємини з близькими людьми. Очевидним є те, що діти залежать від батьків та опікунів. Від впливу близьких людей часто залежить мотивація дитини до давання показань, а також зміст і форма її розповіді.

Це особливо помітно у справах про насильницькі злочини, вчинені на сімейному ґрунті, в яких підозрюваним/обвинуваченим є особа, близька дитині, важлива в її оточенні. Часто дитина має стосовно неї амбівалентні почуття: любові, захоплення, ненависті, огиди, страху. Діти, які після важкого досвіду користуються підтримкою, добрим ставленням і розумінням з боку близьких людей, висловлюються під час допиту дуже вільно, відкрито й у відповідності до власних автентичних слідів пам'яті.

У випадку малолітніх свідків та потерпілих слід підкреслити роль, яку відіграють їхні відносини з учасниками процесу та іншими особами, які беруть участь у справі, обвинуваченим, потерпілим, іншими свідками тощо, як у щоденному житті, так і в особливій ситуації вчинення злочину, що розслідується.

На готовність до дачі показань, їх спонтанність та зміст найбільш суттєвий вплив має те, ким для дитини є особа, що підозрюється або обвинувачується у злочині, і якою була її поведінка у тих подіях, які є предметом розгляду, а у випадку знайомої особи – якою була її поведінка у період, що передував критичній події, та після неї, а також її позиція серед осіб, важливих для дитини.

Зміст і форма показань свідків залежить від характеру обставин справи. Дитині важче помітити, запам'ятати й описати такі події:

- незвичні, незрозумілі, розпізнавання та опис яких вимагає особливої інформації, яка виходить за межі знань дитини про навколишній світ;
- травматичні для дитини, пов'язані з сильними негативним досвідом.

По-різному виглядають розповіді про дорожньо-транспортну пригоду восьмирічної дівчинки, яка автомобілі розрізняє за кольорами, та підлітка, який ними захоплюється і розуміється на правилах дорожнього руху. Відмінності між їхніми свідченнями стосуватимуться, зокрема, кількості подробиць і взаємозв'язків між ними.

Особливе значення відіграють емоції у випадку отримання свідчень від дітей, потерпілих від злочинів сексуального характеру, оскільки ці події викликають у дитини почуття провини, сором, самозвинувачення і соціальне нехтування та

засудження. Отже, слід враховувати обмежену свободу висловлювань щодо даної теми і перекручення, в основі яких лежить захист власної репутації.

У цій категорії справ дитина може бути не готовою до розмови на тему, якщо її сильно залякали. Особа, яка вчинила злочин, могла застосувати декілька стратегій, аби стримати дитину від розголошення факту сексуальної експлуатації: погроза вбивством або заподіянням фізичної шкоди (*Я тебе вб'ю, якщо ти комусь про це розкажеш. Я вб'ю твою маму*); підкуп (*винагорода за покірність дитини у формі різного роду подарунків*), маніпулювання (*Якщо ти комусь процес кажеш, я перестану тебе любити. Якщо ти розповіси про це, станеться щось погане з тобою або близькою тобі людиною, наприклад, тебе віддадуть у дитячий будинок*), а також обтяження дитини почуттям вини та спільної відповідальності за хід подій (*Ти сам цього хотів*).

Дитині важко описати словами досвід сексуальної експлуатації, яка належить до подій, що викликають сором, і тому дитина розкриває інформацію про неї з труднощами, часто поступово, винятково в сприятливих умовах.

На сприйняття певної інформації суттєвий вплив мають умови, в яких відбувається спілкування. Важливими є зокрема:

- відстань свідка від місця події;
- перспектива, з якої він може сприймати інформацію;
- час перебування під впливом різних подразників;
- інші події, що є фоном для основної події;
- елементи, які перешкоджають у сприйнятті інформації (наприклад, галас);
- освітлення;
- можливість використання при сприйнятті інформації різних аналізаторів (зору, слуху, нюху, смаку, дотику) [2].

Отже, отримати достовірну, до певної міри повну інформацію від дитини, що стала свідком злочину або потерпілим – це особливо складний процес, оскільки цінність одержаного матеріалу залежить не лише від етапу розвитку, індивідуальних особливостей та сімейного середовища дитини, але й умов та способу проведення такої процесуальної дії як опитування малолітнього свідка або потерпілого. Діти сприймають та описують світ притаманним лише їм способом. Установлення з ними контакту вимагає особливих умінь та відповідних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленчук П. Д. Криміналістика. Київ, 2001. 500 с.
2. Будзинська А. Як опитати дитину: poradnik для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих [електронний ресурс].
3. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: метод. посіб. за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП КЛИМЕНКО, 2015. 114 с

Процько Максим Ігорович

студент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Теремцова Ніна Володимирівна

доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДЯНАМИ

З активним розвитком сучасних інформаційних технологій широкого поширення в різних сферах суспільного життя набули соціальні мережі. У соціальних мережах дуже зручно поширювати актуальну інформацію щодо певних подій, а також спілкуватися. Великою перевагою є швидкість та мобільність здійснення таких дій, оскільки це не вимагає багато часу, зусиль та засобів, фактично потрібен лише пристрій із доступом до мережі Інтернет. Останнім часом суб'єкти владних повноважень в Україні активно використовують соціальні мережі з метою інформування щодо виконання покладених на них завдань та ефективної комунікації з громадянами, не винятком є й підрозділи патрульної поліції.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про Національну поліцію», поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [1]. Таким чином, на підрозділи поліції (у т.ч. патрульної поліції) покладається обов'язок інформування громадян про основні напрями діяльності. На мою думку, однією з найбільш ефективних форм такого інформування, що наразі використовується є ведення відповідними підрозділами Національної поліції України публічних сторінок у соціальній мережі Facebook.

Власні публічні сторінки в соціальній мережі Facebook ведуться Департаментом патрульної поліції, деякими обласними управліннями патрульної поліції, а також управліннями патрульної поліції у відповідних містах обласного підпорядкування (наприклад, управліннями патрульної поліції у місті Полтаві, Кременчуці, Кривому Розі, Краматорську та Слов'янську, Борисполі та в інших містах України).

Здійснивши моніторинг профілів підрозділів патрульної поліції у соціальній мережі Facebook, робимо висновок, що, як правило, на таких публічних сторінках відображається актуальна інформація щодо розкритих злочинів, притягнення порушників до адміністративної відповідальності, рейдів профілактичної роботи, заходів за участі співробітників патрульної поліції, привітання, а також інформація щодо вільних вакансій, конкурсів на заміщення вакантних посад у підрозділах патрульної поліції. Це досить вдало, оскільки новини патрульної поліції

відображаються безпосередньо у стрічці користувача, що підписався, а перейти на публічну сторінку відповідного підрозділу можна за лічені секунди, що є дуже зручно. Наявна також можливість зворотнього зв'язку, громадянин може звернутися, написавши у коментарі, приватні повідомлення, однак варто зазначити, що такі звернення не є офіційними.

На моє глибоке переконання, така практика є досить успішною, оскільки наочно демонструє відкритість, готовність співпрацювати з громадськістю, що безумовно позитивно впливає на авторитет та рівень довіри до патрульної поліції, а також певним чином виконує превентивну функцію щодо попередження злочинності, оскільки висвітлює готовність патрульної поліції запобігти та негайно припинити прояви протиправних діянь.

Щодо пропозицій варто зазначити, що доцільним було б ведення публічних інформаційних сторінок підрозділів патрульної поліції не лише в соціальній мережі Facebook, а й у Twitter, Instagram, каналів у Youtube, Telegram тощо.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про національну поліцію», поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом [1]. Статтею 6 Закону України «Про інформацію» передбачено, що право на інформацію забезпечується обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення [2]. Таким чином, на мою думку, для зручності громадян доцільним було б оприлюднювати у соціальних мережах і певний обсяг публічної інформації (у т.ч. статистичної), розпорядниками якої є підрозділи патрульної поліції.

Отже, зважаючи на вище наведене, хочу наголосити на тому, що в сучасному українському суспільстві соціальні мережі здійснюють великий вплив на розвиток комунікації патрульної поліції з громадянами, таким чином підвищуючи авторитет та рівень довіри населення до правоохоронних органів, а також певним чином виконують превентивну (попереджувальну) функцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII (Редакція від 01.01.2019) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) . [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – К.: Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII (Редакція від 01.01.2017) (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 48, ст.650) [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – К.: Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

Рівчаченко Олена Анатоліївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЗВИТОК НАВИЧОК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Вимоги, які висуваються до працівників Національної поліції потребами сучасного українського суспільства, передбачають не лише ґрунтовну фахову підготовку фахівців, всебічний розвиток власної особистості та особистісних якостей – толерантності, самостійності, відкритості, відповідальності, але й постійний рух до самовдосконалення та самореалізації в професії. Розвинуті комунікативні навички у працівників Національної поліції є запорукою ефективного виконання професійної діяльності, яка фактично повністю побудована на спілкуванні правоохоронців з різними верствами і групами населення, які потребують допомоги в різноманітних життєвих ситуаціях. Саме тому велика увага керівництва МВС України приділяється якості професійної підготовки поліцейських під час першопочаткової підготовки, навчанні у спеціалізованих ВНЗ, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» [1] обов'язкових курсах підвищення кваліфікації.

Н. Бардин вказує, що навчання ефективній комунікації працівників поліції передбачає:

- формування нового, відповідного вимогам сучасності, всебічно розвиненого, позитивно спрямованого на успішну професійну діяльність типу особистості працівника поліції;
- навчання працівників переборювати почуття страху при спілкуванні з громадянами, орієнтуватись в будь-яких обставинах міжособистісної взаємодії;
- вихід з різноманітних конфліктних ситуацій, застосування ефективних стратегій поведінки, надання початкових знань з конфліктології;
- підвищення рівня комунікативних та організаторських здібностей, які впливають на комунікативну компетентність;
- розширення комунікативної сфери та поля взаємодії, підвищення комунікативного потенціалу;
- підвищення здатності до візуальної діагностики співбесідника, зокрема підозрюваного, злочинця, з метою вміння розрізняти та «читати» невербальні засоби комунікації (міміку, жести тощо);
- навчання вмінню розпізнавати власні стереотипні уявлення про співрозмовників, комунікативні бар'єри та негативні установки, які сформувались, вмінні їх уникати і переборювати [2, с. 292].

Для вирішення поставлених завдань досягнення високого рівня професійної підготовки працівників Національної поліції в процесі викладання предмету «Ефективна комунікація» для працівників Національної поліції, що навчаються на курсах підвищення кваліфікації викладачами Національної академії внутрішніх

справ застосовуються інтерактивні (діалогові) технології навчання, що вже показали свою високу освітню ефективність. В процесі проведення занять з дисципліни «Ефективна комунікація» використовуються такі методи як: тренінг, ігрові технології, рольова (імітаційна) гра, творчі завдання, «мозковий штурм», «круглий стіл», дискусія, аналіз реальних ситуацій («кейс-стаді») в поєднанні з відео-презентаціями тощо.

Інтерактивне навчання визначається спеціалістами як спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен, хто навчається, відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [3, с. 9].

На думку М. Радченко, теоретичне значення використання інтерактивних методів у процесі навчання у вищих закладах освіти виявляється в тому, що вони сприяють формуванню комунікативної культури студентів, розвитку толерантності, емпатії, взаємоповаги; стають ефективним засобом формування комунікативних умінь та навичок (висловлювання та доведення своїх ідей, думок тощо) [4, с. 303].

Відмітимо, що навчання проводяться з обов'язковим врахуванням психологічних та педагогічних особливостей навчання дорослих людей, їх індивідуальності, особистого професійного і життєвого досвіду. В свою чергу, це сприяє утвердженню партнерських відносин обох суб'єктів педагогічної взаємодії, створенню сприятливої психологічної атмосфери на заняттях, посиленню мовної й інтелектуальної активності працівників поліції, підвищують їх мотивацію, почуття впевненості в собі, знижують тривожність і створюють оптимальні умови професійної підготовки фахівців.

Крім того, значна увага викладачів приділяється взаємодії і співпраці працівників поліції між собою, що дозволяє активізувати навчальний процес, перетворювати аудиторію пасивних спостерігачів на активних учасників заняття, забезпечити розвиток комунікативних умінь і навичок; досягнення емоційного контакту між слухачами; розвиток уміння працювати у команді, прислухатись до думки свого колеги, сприйняття якого відбувається з позиції рівного собі, а також постійний обмін не тільки знаннями, але й професійним досвідом вирішення певних ситуацій ускладненого спілкування з різними категоріями громадян.

Як показує практика, викладач повинен аналізувати стан групової динаміки та враховувати її в ході проведення заняття, оскільки склад групи може бути неоднорідний за віком, вислугою років, професією та професійними навичками, тому не може бути постійної методики чи усталеної назавжди програми викладання дисципліни. Викладач фактично тільки визначає загальний напрям, а саме група формує запит на його роботу в рамках запропонованої тематики, тому слід уважно вислуховувати висловлювання та думки слухачів, щоб не пропустити можливість дати їм дійсно потрібний матеріал та розвинути необхідні навички. Навчання тільки тоді досягне своєї мети, якщо спиратиметься на потреби, інтереси і мотиви слухачів. Частіше за все запитами виступають питання професійного спілкування зі «складними» категоріями громадян та такі, що набувають характеру крайньої психоемоційної напруженості, екстремальності.

Наш досвід використання інтерактивних методів при викладанні дисципліни «Ефективна комунікація» показує, що працівники поліції позитивно сприймають інтерактивні педагогічні технології, оскільки атмосфера невимушеного, неформального спілкування створює підґрунтя для саморозкриття учасників групи, їхньої позитивної взаємодії, активного включення в процес обговорення та прийняття рішень ключових проблем, висловлення своїх думок, поглядів на ситуації. Все це дає можливість слухачам випробувати свої професійні здібності та вміння на практиці в процесі активної участі у професійно спрямованих навчальних інтеракціях, а викладачу на основі зворотного зв'язку та рефлексії вдосконалювати свій професійний педагогічний рівень.

Отже, підвищення рівня професійної підготовки працівників Національної поліції, формування високорозвинутої особистості професіонала вимагає використання сучасних педагогічних форм та методів, чому повністю відповідають інтерактивні технології. В подальшому заслуговує на детальне дослідження питання педагогічної підготовленості викладачів ВНЗ до застосування інтерактивних технологій та умови підвищення результативності навчання працівників поліції на короткотермінових курсах підвищення кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради. - 2015. - № 40–41. - Ст. 379.

2. Бардин Н. Використання соціально-психологічного тренінгу у підготовці працівників поліції до ефективної комунікації з населенням / Н.Бардин // Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі: матеріали III міжнар. наук. практ. конф. 19-20 травня 2016 р. Секція 6. Соціально-гуманітарні науки. – Тернопіль. Крок. - 2016. – С. 290-293.

3. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В.Пироженко. За.ред. О.І.Пометун. - К: Видавництво А.С.К., 2004. -192 с.

4. Радченко М.А. Інтерактивні технології навчання в професійному становленні майбутніх спеціалістів / М.А. Радченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Вип. 34 – 2014. – С. 299-306.

Роженкова Анастасія Олегівна

інспектор Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області Департаменту патрульної поліції, лейтенант поліції

ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ З ГРОМАДЯНАМИ В НЕСІЙКОМУ СТАНІ ТА В СТАНІ АЛКОГОЛЬНОГО АБО НАРКОТИЧНОГО СП'ЯНІННЯ

Щодня поліцейські змушені входити в контакт з громадянами різних категорій, це можуть бути і заявники, і потерпілі, і правопорушники, і так як

поліцейські нерідко змушені вживати заходів, які обмежують права громадян, все це може привести до конфлікту. Почнемо з того, що людина, опинившись в кризовій або нестандартній ситуації може кардинально змінити свою поведінку, ввічливий може стати грубим, спокійний-агресивним ...

Крім того, в процесі розкриття злочинів, затримань ... неминучі конфлікти між підозрюваними і поліцією, так як інтереси не збігаються.

Тому треба слідкувати за тим, щоб не спровокувати негативну поведінку. Дуже важливо вчасно помітити ознаки агресивності.

Основними ознаками є:

- Різка зміна емоцій і виразів обличчя
- Стиснення пальців рук
- М'язова гра скул

• Повороту тіла з прикриттям грудної частини, плече попереду, ведуча нога виставлена вперед і напівзігнута.

• При висловленні погроз-відстань скорочується, а перед можливою фізичною агресією навпаки-збільшується.

Негативна сторона конфліктів полягає в тому, що в процесі конфліктної взаємодії неминуче відбувається перемикання уваги, з діяльності на з'ясування міжособистісних відносин. Агресивно налаштована людина розраховує, що правоохоронець почне вести себе також, на крик відповідати криком, тим самим вивести на конфлікт і послабити пильність. Тому відповідаючи агресією провокуємо на посилення агресивної поведінки.

Слід зазначити, що при гніві людина відчуває прилив сил, стає набагато більш енергійним і імпульсивним в своїй поведінці. Особливістю гніву є те, що в такому стані людина відчуває потребу у фізичній дії, і, чим сильніше гнів, тим вище ця потреба. Самоконтроль знижений або відсутній.

У такій ситуації при спілкування-заборона на будь-які виправдувальні фрази- така поведінка сприймається як слабкість.

Замість виправдань використовуйте контрольну паузу, дивіться впевнено в очі використовуйте міміку.

Вступаючи в розмову, з людиною, яка вам загрожує або ображає, зверніть увагу спрямована ця агресія на вас або він просто «ображений на весь світ». Найчастіше людина яка кривдить вас відчуває страх.

При прояві агресії важливо з'ясувати причину, обговорити-прі спокійному спілкуванні агресор може заспокоїтися.

Також прояв розгубленості при спілкуванні, чи не найбільш чіткою промовою, коли ви не впевнені в своїх діях, вказує опоненту на вашу слабкість, беззахисність і може посилити агресію, спровокувати на «напад».

Для виконання професійних завдань співробітнику поліції важливо вміти встановлювати контакт з будь-якою категорією громадян.

З огляду на дану обставину правоохоронцю слід вибирати оптимальний варіант власної поведінки в кожній конкретній ситуації і знаходити індивідуальний підхід в спілкуванні з громадянами.

Великий відсоток людей, з якими доводиться спілкуватися, це люди, що знаходяться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, з такою категорією треба враховувати психологічні особливості людини в стані сп'яніння. У багатьох випадках людина, хвора на наркоманію, на жаль, стає аморальним, цинічним і жорстоким. Людина в стані наркотичного сп'яніння неадекватно відображає дійсність і не може в повній мірі, а то і зовсім контролювати свої дії. Зникає оцінка ситуації, притупляється відчуття ризику, порушується координація рухів.

Наркоман, незалежно від того, чи перебуває під впливом наркотику або відчуває потребу в черговій порції, представляє реальну небезпеку для оточуючих.

Правило спілкування з людьми, які знаходяться в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння:

1. Не говорите з ними зневажливим тоном

2. Зберігати певну дистанцію

3. Не ображатись на його слова і вчинки, він робить їх не спеціально.

4. Поводьте себе спокійно, пам'ятайте, що його неадекватна поведінка є наслідком алкоголю або наркотичної речовини. У періоди загострення почуття у такої людини можуть бути дуже напружені, тому не кричіть на нього. У такі моменти він просто не зможе зрозуміти всього того, що ви намагаєтеся до нього донести. Ваш спокій допоможе йому впоратися з тривогою, плутаними думками і поліпшити психічний стан, а конфлікт і сварка, навпаки, здатні викликати агресію.

5. Якщо людина знаходиться в стані гніву і дратівливості не сперечайтесь з ним, коли він замкнутий почніть розмову першим. При труднощах з концентрацією уваги повторюйте сказане і кажіть короткими фразами.

6. Якщо у людини галюцинації, розпитайте його про переживання, тільки не заперечуйте його маренням, тому що це може викликати агресію по відношенню до вас.

Зовнішніми відмітними ознаками алкоголіків, чітко виражена злість і агресивність, важка хода, похмуре, іноді з виразом нудьги і безвиході особа, метушливі руки, поношений одяг, в загальному неохайний вигляд. У нетверезому вигляді симптоми алкоголізму проявляться в такий спосіб: неслухняний мову, обм'яклі руки, нерозбірлива мова, настирливе домагання до перехожих з непристойними питаннями.

З такими особами слід бути стриманими, навіть в тому випадку, якщо особа поводиться неправильно.

Спочатку голосно, вимагайте припинення правопорушення. Якщо це не допомагає, поясніть, яку відповідальність тягне за собою його поведінка і після цього приймайте рішучі дії з припинення правопорушення чи затримання правопорушника.

Крім того, пам'ятайте, що ознаки алкогольної інтоксикації можуть включати в себе: сексуальну або агресивну поведінку, відхилення в процесі прийняття рішень, порушення координації руху, розсіяна увага, порушення пам'яті.

Алкогольна інтоксикація, в залежності від ступеня її впливу, як правило, серйозно відбивається на поведінці людини. Така особа можливо буде зазнавати

труднощів під час розмови через порушення процесу мислення. Порушується здатність концентрації уваги, стежити за думкою співрозмовника, приймати рішення. Розумовий процес характерний для осіб, які перебувають в стані алкогольної інтоксикації, характеризується розумовими помилками, невмотивованими вибаченнями, звинуваченнями на адресу інших, надмірним оптимізмом, брехнею, перебільшеним почуттям власної гідності і неповторності, неуважністю, раптовим гнівом. Тому з такими особами слід говорити повільно, використовувати повтори і прості слова намагатися бути коротким і уникати абстракцій. Не варто вдаватися до обвинувачень або оціночних суджень, що стосуються вживання особою алкоголю. Треба постійно пам'ятати, що вживання алкоголю призводить до зміни емоційного стану суб'єкта та його здатності адекватно реагувати на будь-які речі.

Свої особливості існують в спілкуванні з особами в стані наркотичного сп'яніння. До ознак, що свідчать про прийняття наркотичних засобів, відносяться:

- Зміни в свідомості різного ступеня (галюцинації, ілюзії)
- Порушення функцій організму (сприйняття, увага, пам'яті, зору, слуху)
- Зміни в настрої, коли підйом чергується зі спадами.

При легких ступенях змін свідомості, наркоман занурений в себе, іноді щось бубонить, ні до кого не звертаючись, посміхається, робить якісь рухи без певної мети.

Якщо це група наркоманів, то всі, хто вживає наркотичні засоби, спілкуються один з одним (кажуть, сміються), не звертаючи ніякої уваги на оточуючих, не реагуючи на події навколо, також і на звернення до них.

У випадки глибоко потьмарення свідомості наркоманам властива малорухливість, розслабленість кінцівок, обвисла голова. При ейфорії (безпричинно радісний настрій) відзначається збудженість.

Отже, при спілкуванні з особами в такому стані пам'ятайте, що звертатися до їх свідомості безглуздо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубова І.О. Психологічні особливості професійного спілкування працівників міліції в екстремальних умовах : – дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.06 / Дубова Ірина Олександрівна ; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2003. – 187 с.

2. Стрілецька М. В. Етика ділового спілкування: взаємини в колективі / [Електронний ресурс] / М. В. Стрілецька. <http://www.bizslovo.org/content/index.php//diloviy-etyket/160-kerivnyk-pidlegliy/657-etyka-dil-spilk-vzaemynyv-kolektyvi.html>. – Назва з екрана.:

3. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 52 с.

Руденко Лариса Анатоліївна

професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У спілкуванні, як важливій формі людського буття, виявляється інтерсуб'єктивність людської культури. Спілкування потребує від особистості вміння орієнтуватися в різноманітних, навіть суперечливих ситуаціях, здійснювати пошуки шляхів розв'язання багатьох проблем, зокрема виробничих. Це стосується професійного спілкування в будь-якій галузі, а передусім – в соціономічній сфері, до якої належать фахівці цивільного захисту. У процесі професійної діяльності їм доводиться спільно з іншими розв'язувати проблеми в умовах надзвичайних ситуацій, що виникають внаслідок природних, техногенних катастроф та ін. Для успішного вирішення цих проблем фахівцям цивільного захисту потрібно володіти різноманітними способами й засобами спілкування, знати етичні та психологічні правила їх застосування і враховувати відмінності між людьми у процесі міжособистісної взаємодії з бійцями рятувальних підрозділів, потерпілими, волонтерами тощо.

Сума набутих людиною знань, вмінь і навичок спілкуватися, які створені, прийняті та реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку, виражається в культурі спілкування, яка виявляється у свідомому ставленні людини до використання всіх його функцій, видів і якісних особливостей у єдності. Слід зауважити, що успішна професійна взаємодія неможлива без творчого підходу до кожної ситуації та потребує добору відповідних вербальних конструкцій та невербальних сигналів, що їх супроводжують. Наприклад, коли взаємодіють індивіди однакових особистісно-психологічних типів, то їхня творча активність у спілкуванні може як підсилюватись, так і знижуватись. Якщо ті, хто взаємодіють, готові до інтеграції своїх зусиль і сприймають іншого як цінність, то їхнє спілкування може досягти високого рівня [6, с. 10].

Важливим елементом культури спілкування, який нині набуває особливої актуальності, є етика міжособистісних стосунків [1, с. 358–361]. Моральний аспект культури спілкування охоплює певні цінності, норми, звичаї, традиції та інші способи регуляції поведінки, що визначають етичну структуру міжсуб'єктних відносин і забезпечують їх успішну реалізацію. Вищий рівень моральної структури спілкування характеризують гуманістичні орієнтації особистості та емпатійний спосіб сприймання один одного [6, с. 77].

Отже, основною сферою реалізації культури спілкування є міжособистісна взаємодія. Професійну комунікативну взаємодію в будь-якій галузі людської діяльності важливо орієнтувати на гуманістичні цінності з урахуванням природних і соціальних особливостей партнерів по спілкуванню. Гуманістичний контекст

культури спілкування фахівців цивільного захисту передбачає знання, розуміння й дотримання норм комунікативної взаємодії, які відображають гуманістичний підхід до інтересів, прав і свобод особистості, прийняті суспільством як «керівництво до дії», не суперечать поглядам і переконанням самої особистості та передбачають її готовність і вміння дотримуватися цих норм [2, с. 143].

Культура спілкування ґрунтується на розумінні, співпереживанні, відповідальному ставленні до своїх слів і вчинків. У процесі комунікативної взаємодії вона виявляється через делікатність, відчуття такту, уміння «не помічати» недоліків співбесідника, а, навпаки, бачити в ньому позитивні риси, намагатися підтримати у складних обставинах. Психологами встановлено, що у процесі взаємодії людей від 60 до 80 % комунікації здійснюється за рахунок невербальних засобів вираження, і лише 20-40 % інформації передається за допомогою вербальних. Ці дані змушують замислитися над значенням невербальних засобів для психології спілкування і взаєморозуміння, звернути особливу увагу на жести й міміку людини [3, с. 51]. Цей аспект також є важливим для ефективної професійної комунікації фахівців цивільного захисту.

Досліджуючи етичні аспекти спілкування, В. Саф'янов трактує його не лише як форму буття людини та інтерперсональний діалог, а й убачає в ньому особливий спосіб існування моралі й реалізації міжособистісних стосунків і взаємозв'язків. Дослідник переконливо аргументує, що процес спілкування детермінується і регулюється, передусім, етичними цінностями, ідеалами, принципами і нормами, а також психологічними, соціальними, естетичними і навіть фізіологічними й медичними чинниками. Але саме етичні начала, – підкреслює він, – визначають спрямованість, духовну забарвленість, ціннісну орієнтацію всіх реальних аспектів у сфері спілкування [4]. В. Саф'янов також обґрунтовує відмінності між поняттями «культура спілкування» та «етика спілкування». На його думку, культура спілкування відображає всю сукупність цінностей, якостей, норм, поведінкових стереотипів особистості, а також культуру етикету, культуру поведінки, культуру мови, почуттів, володіння невербальними засобами спілкування, психологічну культуру суб'єктів спілкування; натомість етика розкриває етико-поведінковий зміст культури спілкування та відображає рівень етичної культури особистості.

Очевидно, що зміст поняття «культура спілкування» значно ширший, а етика спілкування може трактуватися як одна з його складових, але зв'язок цих понять є настільки наскрізним, що виокремити етичний аспект з культури спілкування, або відокремити етику спілкування від культури спілкування можна лише умовно в рамках теоретичного аналізу.

Розглядаючи культуру спілкування як невід'ємну частину культури особистості взагалі та реальне втілення культури суспільства, В. Саф'янов пропонує визначати культуру спілкування як складну, історично мінливу систему, що має інтеграційний характер і виражає цілісний підхід до комунікативного процесу [4]. Ця система ґрунтується на цінностях, які спрямовують процес спілкування, відображає рівень розвитку і особливості суб'єктів спілкування, їхню здатність до взаєморозуміння, міру опанування способів, засобів, прийомів, правил спілкування.

Взаємопов'язаними показниками культури спілкування є: орієнтація на високі етичні цінності; опанування високої психологічної та етичної культури; опанування «техніки» спілкування.

Не можна залишити поза увагою й психологічні аспекти культури спілкування, які передбачають наявність знань і вмінь щодо: розпізнання психологічних особливостей співрозмовників; адекватного емоційного реагування на їхні дії й поведінку; вибору способів і засобів спілкування, які б узгоджувались із мораллю й відповідали індивідуальним особливостям людей. До головних компонентів культури спілкування дослідники відносять: комунікативні установки, які «включають» механізми спілкування; знання прийнятих у суспільстві норм спілкування, психології спілкування (категорій, закономірностей, механізмів) і психології сприймання та розуміння один одного; вміння застосовувати ці знання в комунікативній практиці відповідно до загальнолюдських цінностей [5, с. 35–36].

Зважаючи на викладене, культуру спілкування фахівців цивільного захисту розглядаємо як систему норм, принципів і правил спілкування, а також технологій їх виконання та дотримання, вироблених людським суспільством із метою оптимізації й ефективності комунікативної взаємодії. У її структурі виокремлюємо три компоненти: особистісний, когнітивний та праксеологічний.

Особистісний компонент показує комунікативні установки особистості (стан готовності адекватно реагувати на зовнішні об'єкти чи вплив), що ґрунтуються на її цінностях. У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту важливо забезпечити формування гуманістичних комунікативних установок, завдяки яким вони не зашкодять іншим під час вирішення надзвичайних ситуацій. Професійний контекст особистісного компонента культури спілкування фахівців цивільного захисту полягає: у їхній здатності узгоджувати та співвідносити свої дії з іншими, приймати і сприймати інших, добирати аргументи, розуміти й шанобливо ставитися до думок інших, що забезпечує успішність спільних дій; готовності до тактової комунікативної взаємодії й рефлексії власної комунікативної діяльності.

Когнітивний компонент характеризує знання з етики та психології спілкування, рівень опанування способів встановлення міжособистісного контакту, здатність адекватно оцінити людину, збагнути її емоційний стан у конкретній ситуації, налагодити продуктивну взаємодію. Його професійний контекст великою мірою пов'язаний із розвитком пізнавальних здібностей і особистісних потреб майбутніх фахівців цивільного захисту, його здатністю до ефективного сприймання та осмислення професійно значущої інформації.

Праксеологічний компонент культури спілкування визначає практичне володіння способами і формами спілкування, нормами і правилами мовного етикету, вербальної та невербальної комунікативної дії, здатність адекватно реагувати на комунікативну ситуацію і знаходити відповідний спосіб поведінки у ній стосовно конкретних обставин. Професійний контекст цього компонента виявляється у готовності фахівців цивільного захисту виконувати професійну діяльність на основі практичного застосування комплексу комунікативних умінь, навичок

міжособистісної взаємодії, відбору професійно значущої інформації, в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

У процесі професійної підготовки у ЗВО ДСНС ці компоненти набувають особистісно орієнтованого характеру та спрямовуються на вирішення завдань навчання, виховання та розвитку компетентних фахівців цивільного захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малахов В. А. Етика : курс лекцій : навч. посіб. К. : Либідь, 2004. 384 с.
2. Мишаткина Т. В. Педагогическая этика : учеб. пособие. Ростов н/Д : Феникс ; Мн. : ТетраСистемс, 2004. 304 с.
3. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія Львів : Піраміда, 2015. 343 с.
4. Сафьянов В. И. Этика общения : учеб. пособие. М. : Изд-во МГУП «Мир книги», 1998. 164 с.
5. Чмут Т. К. Культура спілкування : навч. посіб. Хмельницький : ХІРУП, 1999. 358 с.
6. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування : навч. посіб. К. : Знання, 2007. 230 с.

Сорокіна Марина Андріївна,

курсант другого курсу навчання факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Яловенко Владислав Олегович

курсант другого курсу навчання факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Мухіна Галина Вікторівна

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

ПРО ДЕЯКІ ПРОЯВИ ТРАДИЦІЙНИХ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Дослідження гендерної проблематики та загальне врахування принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в діяльності поліції та в суспільстві в цілому, набуває сьогодні все більшого розмаху. У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» виходить з правового контексту і пов'язане з впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо. Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності, забезпечення рівної участі жінок і

чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, недопущення дискримінації за ознакою статі тощо [1, с. 7].

Згідно Закону України «Про Національну поліцію України» на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [2].

Отже, на законодавчому рівні створено реальні передумови забезпечення та реалізації рівних прав жінок та чоловіків у секторі безпеки. Проте з приходом жінок на службу в правоохоронні органи виникло багато виробничих питань. В прагненні досягнути гендерної рівності не слід забувати про розповсюдженість традиційних гендерно-рольових стереотипів, їх інертність. Як чоловіки, так і жінки є їхніми носіями. Служба в органах поліції висуває до жінок вимоги, які суперечать всім традиційним стереотипам жіночої поведінки і підтримують чоловічі. Жінки такі вимоги «чоловічої поведінки» виконують у більшості не в повному обсязі [3].

Стереотипи самореалізації у виконанні традиційних сімейних обов'язків вимагають від жінки набагато більших витрат часу ніж від чоловіків. Відсутність «часу на родину» жінка також переживає боляче. Наслідки «подвійної зайнятості» негативно впливають як на родину, так і на службу. Наприклад, працівники-жінки висувають більш низькі вимоги до власного кар'єрного зростання. За даними опитування дівчат-курсантів кар'єрні очікування не піднімаються вище посади заступника начальника або начальника відділення. В той же час хлопці-курсанти 129 хотіли б стати заступником начальника або начальником райвідділу, отримати посаду в міністерстві. Серед пояснень більш низьких вимог до кар'єри з боку дівчат на першому місці стоїть побоювання не справитися з виконанням сімейних ролей та небажання демонструвати жорсткий авторитарний стиль керівництва [4, с. 322].

Також проводилися дослідження особистісних змін у жінок, які працюють під впливом таких специфічних факторів правоохоронної діяльності, як висока стресогенність, суворе регламентація індивідуальної поведінки та чітка субординація стосунків. У якості проблеми для подальшої розробки визначено процес маскулінізації жінок, як результату сприймання і засвоєння ними суто чоловічих стереотипів поведінки, що складає зміст початкової професійної деформації. Результати здійсненого протягом трьох років психологічного вивчення курсантів зафіксували постійну позитивну динаміку різних видів агресивності у дівчат-курсантів внаслідок впливу поліцейської субкультури на особистість в процесі професійного становлення. Одночасно відзначено, що робота в підрозділах поліції підвищує рівень самооцінки жінок, стимулює їх подальшу професіоналізацію, надає досить широкі можливості для самореалізації.

Як недолік існуючої системи професійної підготовки відзначено відсутність спеціалізованих адаптаційних програм, спрямованих на допомогу жінкам з числа молодих фахівців в усвідомленні свого статусу та формальних обов'язків, засвоєння необхідних рольових позицій при вирішенні конфліктних питань. Перший прототип такої програми, розроблений у 1997 р. фахівцями

Харківського університету внутрішніх справ, складався з дванадцяти занять та передбачав подальшу розробку відповідних корекційних програм різного ступеню інтенсивності та напрямку [5, с. 205-213].

Аналіз наукових джерел дозволяє сформулювати перелік питань, які наразі є найбільш проблемними в діяльності жінок-правоохоронців та об'єктом найбільш активної уваги фахівців у секторі безпеки, прав людини та гендерних питань:

- проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками;

- протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок;

- дискусійність позитивного впливу наступних психофізіологічних особливостей жінок на якість виконання ними професійних обов'язків (більш високий рівень емоційності, самокритичності та комунікабельності; розвиненість інтуїції, емпатії; більш високий рівень виконавчої дисципліни; більша схильність до робочих стресів; менша залежність від шкідливих звичок (алкоголь, куріння); менша фізична сила; більш низький рівень агресивності тощо);

- розрив, що існує між декларацією рівних можливостей та реальним рівнем дискримінації жінок;

- наявність проблеми сексуальних домагань на робочому місці;

- проблема адаптації до умов роботи у чоловічому середовищі;

- проблемні питання у сфері соціальної та правової захищеності жінок.

Отже, ми сподіваємося, що врахування означених проблем стане в нагоді при реалізації державної політики в сфері забезпечення гендерної рівності, подоланні гендерних стереотипів, а також при формуванні відомчих програм попередження порушень прав жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жінки. Мир. Безпека Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки. Київ, 2017. 264 с.

2. Про Національну поліцію України: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. с. 379.

3. Свеженцева Ю.О., Мороз А.В. Аналіз проблеми гендерної нерівності в органах внутрішніх справ крізь призму теорій визнаних і сторонніх, схізмогенезісу та маргінальності. Наукові студії Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін»: Збірник наукових праць. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. С. 375-379.

4. Ляшенко Н.О., Гузьман О.А. Соціологічні аспекти дослідження гендерного паритету в органах внутрішніх справ. Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ, 2010. №48. 2010. С. 318-325.

5. Мартиненко О.А. Проблеми професійної адаптації жінок у системі правоохоронних органів. Вісник Луганського ін-ту внутр. справ. Луганськ: Луганський інститут внутрішніх справ, 1998. № 4. С. 205-213.

Юрченко-Шеховцова Тетяна Іванівна

науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, майор поліції

ПРОСТІР ЯК ЗАСІБ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

Враховуючи соціальний характер професійної діяльності співробітників Національної поліції України, можна з упевненістю стверджувати, що важливою детермінантою ефективності цієї діяльності є вміння спілкуватися з різними категоріями громадян.

Психологами переконливо доведено, що під час взаємодії людей близько 60 – 80 % комунікації здійснюється за рахунок невербальних (позамовних) засобів, і лише 20 – 40 % – за допомогою мовних, вербальних. Тому опрацювання вмінь та навичок розуміння мови невербального спілкування є гарантом успішного вирішення поліцейським професійних завдань.

Невербальні засоби спілкування – це система немовних знаків, що слугують засобами для обміну інформацією між людьми (жести, міміка, пози, погляд, тембр голосу, дотик) і сприяють розпізнанню психічних станів людини на основі "мови тіла". Одним із засобів позамовного спілкування є міжособистісний простір – дистанція, яка не усвідомлено встановлюється в процесі безпосереднього спілкування між людьми. Зазвичай, близькість стосунків між людьми зменшує дистанцію комунікації. Існує навіть загальноприйнятний вислів «триматися ближче» до того, хто нас цікавить, й навпаки, «триматися подалі» від неприємних нам осіб.

Е. Холл, відомий фахівець в галузі досліджень міжособистісного простору, виокремив чотири основні дистанції, які є показником того, якого роду взаємини пов'язують комунікантів. Відповідно характеру взаємодії їх назви: інтимна, особистісна, соціальна, офіційна (публічна) [1].

А. Піз надав типам дистанції між співрозмовниками конкретних числових значень [2], зокрема:

- **Інтимна зона (від 15 до 46 см).** Цю зону вважають головною, оскільки її людина охороняє. Обирати цю зону спілкування можуть особи, які мають тісний емоційний контакт з людиною (батьки, діти, чоловік, жінка, коханці, родичі, близькі друзі). В інтимній зоні є ще так звана «понад інтимна зона» радіусом 15 см, яка реалізується виключно через фізичний контакт.

- **Особиста зона (від 46 см до 1,2 метра)** – це дистанція, яка розділяє людей при спілкуванні, наприклад, між співрозмовниками–друзями.

- **Соціальна зона (від 1,2 до 3,6 метрів)** обирається для неформальних соціальних та ділових стосунків. На такій відстані особа зазвичай спілкується з не дуже знайомими, або з незнайомими людьми.

- **Громадська зона (більш ніж 3,6 метрів)** визначається у ситуації взаємодії з великою групою людей. На цій відстані не вважається образливим обмінятися лише декількома словами чи взагалі утриматися від спілкування.

Зазвичай дотримання дистанції відповідно до вищезазначених видів взаємодії викликає у людей почуття зручності та справляє приємне враження.

Деякі дослідники зазначають, що при спілкуванні на незначній дистанції люди менше дивляться один на одного. Навпроти, при збільшенні дистанції люди більше спрямовують погляд на співрозмовника і використовують жести для збереження уваги [3].

На дотримання дистанції при спілкуванні впливає низка факторів. Наприклад, відчуваючи симпатію до співрозмовника людина орієнтується на скорочення дистанції. Однак у подібних ситуаціях поліцейській повинен бути уважним. Якщо виникає бажання продемонструвати схильність до людини й скоротити дистанцію із співрозмовником, але після Вашого першого кроку (чи нахилу) наперед комунікант робить такий самий крок назад чи відхиляється від Вас, значить Ви таким чином порушуєте межі прийнятної для людини дистанції. Можливо через декілька хвилин почуття співрозмовника зміняться, особливо, якщо Ви підлаштуєтесь до нього за позою, жестами, диханням, темпу розмови тощо. Якщо ж опір Вашому прагненню скоротити дистанцію продовжується, не робіть завчасних висновків про те, що людина не налаштована на спілкування з Вами, це може бути типове для неї загальне ставлення до людей.

Дистанція у спілкуванні безпосередньо пов'язана також із статусом людини. Чим більше людина вважає себе значущою, тим більшу дистанцію для спілкування вона обирає. Крім статусно-рольових особливостей, на дистанцію при спілкуванні впливають охайність людини, життєвий досвід, особисті та національні особливості.

У різних культурах норми дистанції також мають відмінності. Так, при спілкуванні у населення півночі допускається менша дистанція, ніж у південних жителів. Англійці, американці, скандинави не терплять занадто близьких дистанцій, оцінюючи їх як замах на свій особистий простір. Японці сприймають торкання до себе як втрату самоконтролю з боку співрозмовника або агресивність, а тому до них не слід наближатися менш ніж на 1 м. Навпаки, французи легко переходять на близьку дистанцію, якщо Ви їх зацікавите. Араби, латиноамериканці, греки, італійці, іспанці вважають, що не торкатися до співрозмовника у взаємодії означає холодність й недружність у ставленні до нього. Тому нормою соціальної взаємодії у них вважається активна жестикуляція. Експериментально також доведено залежність простору взаємодії від криміналізованості особи, що може бути корисним для поліцейського. Так, особи, які вчиняють насильницькі правопорушення, зазвичай підсвідомо обирають дистанцію спілкування удвічі більшою, аніж судимі за злочини корисливі (крадіжки, шахрайство тощо).

Окрім цього, існує наукова, підтверджена практикою думка, що дотримання дистанції певною мірою залежить від гендерної та вікової приналежності людей, які взаємодіють. Зазвичай, жінки розташовуються ближче до співрозмовника (незалежно від його статі), аніж чоловіки. Віковий фактор впливає на простір спілкування таким чином, що чим більшою є різниця у віці між людьми, тим більша дистанція між ними обирається. При спілкуванні з однолітками дистанція скорочується, на відміну від спілкування зі старшою за віком людиною. Діти та літні

люди тримаються ближче до співрозмовника. Проте у дітей по мірі дорослішання дистанція також збільшується.

Скупченість людей у громадських місцях (на концертах, у кінотеатрах, на ескалаторах, у транспорті, ліфті) і відповідне скорочення простору взаємодії, часто призводить до вторгнення в «інтимні» зони інших, що інколи може призводити до конфліктних ситуацій. Науковець А. Добрович сформулював декілька корисних рекомендацій щодо поведінки в умовах неминучої тісняви [4]:

✓ Чим тісніше у приміщенні, транспорті, тим стриманіше повинні бути рухи людини.

✓ Не бажано прискіпливо дивитися очі в очі на інших.

✓ Не бажано вести розмову, навіть із знайомими.

✓ Обличчя не повинно виражати будь-які емоції.

✓ Бажано зануритися в читання газети чи журналу, в екран мобільного телефону.

✓ У ліфті краще дивитися на покажчики поверхів (кнопки) або над головами людей у приміщенні.

В роботі поліцейського при взаємодії з особами, що становлять професійний інтерес, корисно намагатись не порушувати «інтимні» зони інших. До того ж необхідно зберігати власну особисту дистанцію від втручання в неї неприємних і небезпечних осіб. Вміння визначати та обирати для кожного виду взаємодії (спілкування) властиву дистанцію надасть поліцейському можливість зберегти власні ресурси, уникнути конфліктних ситуацій та, головне, досягти мети за результатами спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Семечкин Н. И. Социальная психология. Часть 2. 2003. URL : <http://scicenter.online/sotsialnaya-psihologiya-scicenter/310-mejlichnostnaya-distantsiya-35265.html>

2 Пиз Алан. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам. URL : https://www.e-reading.club/chapter.php/44714/13/Piz_-_Yazyk_telodvizheniii._Kak_chitat%27_mysli_okruzhayushchih_po_ih_zhestam.html

3 Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Підюков П. П. Розвиток комунікативних умінь керівників міліції та вирішення конфліктів (психолого-педагогічний аспект) : навчальний посібник. Київ : Київський юридичний інститут, 2005. 110 с.

4 Добрович А. Общение: наука и искусство. М. : Яуза, 1996.

Шинкаренко Інна Олександрівна

доцент кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛІДЧИХ

Комунікативна компетентність – це у значній мірі усвідомлюваний досвід спілкування між людьми, що розвивається і формується за умов безпосередньої взаємодії. До складу компетентності включають сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Такого роду компетентність передбачає вміння змінювати глибину та коло спілкування, адаптивність та вільне володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, розуміти та бути зрозумілим партнерами по спілкуванню.

Процес удосконалення комунікативної компетентності пов'язаний з розвитком особистості. Засоби регуляції комунікаційних актів є часткою людської культури і їх засвоєння та збагачення відбувається за тим же законом, що і опанування та збільшення культурної спадщини в цілому. У багатьох випадках набуття комунікативного досвіду відбувається не тільки під час безпосередньої взаємодії. З літератури, театру, кіно, інтернету людина також отримує відомості про характер комунікативних ситуацій, проблеми міжособистісної взаємодії та способи їх вирішення. У процесі засвоєння комунікативної сфери людина позичає з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних та візуальних форм.

Комунікативна компетентність безпосередньо пов'язана з особливостями виконання людиною соціальних ролей. Тому питання комунікативної компетентності слідчого є нагальною проблемою психологічного забезпечення діяльності сучасного працівника Національної поліції.

Проведення допиту, очної ставки, перевірки свідчень на місці передбачають більшою мірою міжособистісну взаємодію слідчого із громадянами сам на сам. В аспекті комунікативної компетентності слідчий повинен професійно володіти такими вміннями: встановлювати контакт з людиною навіть за умов протистояння, прихованої психологічної боротьби; недирективно керувати діалогом; бути чутливим до невербальних виявів допитуваного, як індикаторів його внутрішньої позиції; хибності або правдивості щодо встановлення реальної картини події.

Ряд дій слідчого по розкриттю злочинів відбувається за умов агресивного комунікативного середовища: очна ставка, обшук та ін. Під терміном «агресивне комунікативне середовище» розуміються всі галузі контактів слідчого, пов'язані з негативним емоційним напруженням, протистоянням позиції, відкритим конфліктом різного ступеня, виявами психологічної боротьби. Одним із типів спілкування в агресивному комунікативному середовищі є прихована психологічна боротьба. В основі даного класу комунікативних ситуацій лежить низка прихованих трансакцій спілкування, метою яких є отримання моральної або матеріальної вигоди, тобто психологічна гра [1]. На соціальному рівні така взаємодія маскується під соціально

прийнятне, однак вона заснована на прихованому повідомленні, що являє собою психологічну пастку відповідно до виявленої у співрозмовника «слабинки». Будь-який слідчий є людиною з притаманними їй особливостями, захопленнями, потребами, які у взаємодії з гравцем-шахраєм можуть перетворитися в таку пастку. Спілкування із злочинцем часто є маніпулятивним, суб'єкт-об'єктним, де злочинець намагається виступити в ролі активного суб'єкта, який контролює ситуацію. Майстерність слідчого полягає в тому, щоб вчасно виявити ігрову поведінку, провести контргру та налагодити ефективну взаємодію для з'ясування істини. У цьому складному комунікативному процесі важливими професійними комунікативними якостями є: контроль свого стану, що впливає на сприйняття ситуації та взаємодії зі злочинцем; чутливість до стану особистості правопорушника; уміння встановити належний контроль відповідно до стану особистості.

В агресивному комунікативному середовищі можлива ситуація відкритої психологічної боротьби. Вона пов'язана з перебігом конфліктної взаємодії різного ступеня. Відкрита психологічна боротьба виникає із певним контингентом правопорушників, які мають характерні внутрішні позиції щодо себе як до «цінності» та до інших людей, як до нижчих у порівнянні з ними категорій. Щодо слідчого, така позиція найчастіше виявлена шаблонними поняттями: переслідувач, черствий, бездушний. Поряд з образами можуть виникнути ситуації загрози життю та здоров'ю слідчого. В цьому випадку внутрішня позиція правопорушника стосовно інших людей є більш жорсткою: життя людей не розглядається як цінність, внутрішні цінності інших зовсім не визначаються. Крайня егоцентрична внутрішньо-особистісна позиція злочинця стосовно інших може призвести в будь-який момент до конфлікту різної глибини, аж до розгортання силових дій. В умовах психологічної боротьби важливими професійними комунікативними якостями будуть навички самоконтролю стану, адекватного психологічного захисту, що дозволяє вчасно сприйняти важливу інформацію незалежно від емоційної напруги ситуації; уміння жорстко локалізувати конфлікт, вибрати стратегію ефективної взаємодії.

Контакти за умов агресивного середовища спілкування можливі як із правопорушниками, так і з законослухняними громадянами (які перебувають у тяжкому емоційному стані та ін.). У наш час нерідкі випадки негативного ставлення громадян до представників правопорядку. Іноді звинувачують співробітників Національної поліції у невиконанні своїх обов'язків, відмовляються від співробітництва із правоохоронними органами. Ці ситуації викликають негативний емоційний стан у поліцейських. Одним із шляхів профілактики несприятливої взаємодії з громадянами ми вважаємо спрямоване формування комунікативних умінь у даному класі ситуацій.

Усі перелічені ситуації професійного спілкування слідчого об'єднуються одним параметром – виникненням ситуації загрози, як реальної, фізичної, так і чисто психологічної.

Ситуації загрози часто автоматично запускає стереотип реагуючої поведінки, який перешкоджає адекватній оцінці того, що відбувається. Ми вважаємо, що однією з центральних комунікативних якостей слідчого та інших представників Національної поліції є самоконтроль стереотипного та емоціонального блоків реагування, які можуть стати бар'єрами на шляху адекватного сприйняття інформації та джерелами неадекватних дій. Слідчий повинен володіти адекватними захисними механізмами власної особистості, які можуть надійно захистити блок власних цінностей, однак не перетворюватися в бар'єри на шляху адекватного сприйняття інформації.

Таким чином, можливо схематично визначити структуру професійної комунікативної компетентності слідчого, виділяючи при цьому три основні блоки вимог до її якостей:

1. Блок соціальної перцепції. Висуває вимоги до:
 - чутливості (чуйності до інших людей);
 - саморегуляції емоційного та стереотипного реагування;
 - здібності до адекватної інтерпретації того, за ким спостерігають.
2. Блок інформаційного обміну:
 - здатність спиратися як на вербальну, так і на невербальну інформацію;
 - уміння керувати інформаційними процесами в контактах персональних і групових.
3. Блок взаємодії:
 - організаційні уміння щодо забезпечення ефективної взаємодії у групі та у партнерському спілкуванні.

Описана структура є орієнтиром у формуванні необхідних професійних якостей працівників Національної поліції. Для набуття комплексних професійних комунікативних якостей курсантам відповідних спеціальностей недостатньо освоєння теоретичних курсів із юридичної психології. Вироблення комунікативних навичок у майбутніх працівників Національної поліції можливо за умов впровадження у навчальний процес активних методів навчання, що пов'язують теоретичні схеми із конкретними моделями поведінки людей [2]. З цією метою ми пропонуємо багатоступеневу систему підготовки фахівців, яка становить логічно пов'язану низку стадій соціально-психологічного тренінгу, що забезпечує розвиток особистості та формування необхідних професійно-комунікативних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Л., 1992.
2. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. Л., 1982.
3. Коновалова В.Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. К.: РИО МВД СССР, 1973.
4. Костицький М.В., Марчак В.Я., Черновський О.К., Федіна А.В. Судова психологія: навч. посіб. 2013.
5. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. Минск: Вышэйшая школа, 1978.

6. Берназ В.Д. Психологическое воздействие в следственной деятельности. *Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства в сучасних умовах: тези доповідей науково-практичної конференції* (Київ, 25 квітня 2002 р.). Ч. 1. К., 2002. С. 177-179.

7. Леженіна Л.Н. Професійно-психологічний вплив слідчого на допитуваного при проведенні допиту. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. 2009. Випуск 31. С. 51-58.

8. Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві. К.: НАВСУ – НВТ «Правник», 2002. С. 172.

Шульга Андрій Олександрович

доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ЗІ СВІДКОМ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканість і безпека є найважливішою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), кожен громадянин має право на повагу до його гідності і не може бути підданий катуванню, жорстокому або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28 Конституції України). Як засвідчує практика досудового розслідування існує чимало недоліків в організації і проведенні допиту свідка, серед яких – недосконалість чинного законодавства, недостатній професіоналізм працівників правоохоронних органів, недоліки в їх теоретико-психологічній підготовці, низький рівень загальної та правової культури. Наявна ситуація ускладнюється тим, що на сьогодні спостерігається тенденція зростання злочинності та збільшення обсягу навантаження на органи досудового розслідування, які мають забезпечувати належне розслідування кримінальних проваджень [1].

Виходячи з емпіричного досвіду вивчення психології допиту свідків у кримінальному провадженні слід зазначити на основні проблеми цього інституту. Отже, якщо повернутися до твердження стосовно проблем допиту свідків, які зазначаються вище у роботі О.В. Ряшко, їх можна розбити на певні види, а саме:

- недосконалість чинного законодавства;
- низький професіоналізм учасників кримінального процесу, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження;
- низький рівень психологічної підготовки учасників кримінального процесу, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження;
- низький рівень загальної та правової культури учасників кримінального процесу, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження.

Отак розглянемо вказані проблеми у суто психологічному аспекті. Якщо звернутися до чинного Кримінального процесуального законодавства України, то в ньому майже відсутні норми, які б конкретно регулювали морально-правовий аспект здійснення допиту свідків. Безумовно, КПК України не позбавлений загально визнаних норм моральності у людському суспільстві. Наприклад, справедливість у чинному Кримінальному процесуальному законі України визначена вимогами змагальності, поваги до честі та гідності особи, положеннями презумпції невинуватості, рівністю усіх перед законом та судом. Певні слідчі дії враховують норми моральності під час проведення освідування, слідчого експерименту, допиту неповнолітніх та малолітніх осіб тощо. Але, конкретного зазначення на обов'язковість додержання норм моральності під час провадження слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій, чинне Кримінальне процесуальне законодавство України не містить, на відміну від норм Європейської конвенції з прав людини, в якій норми поведінки з учасниками кримінального провадження складаються на самперед з норм загальнолюдської моралі. Наприклад, ст. 5 зазначеного документу вказує на право щодо свободи та особистої недоторканості, чітко розмежовує випадки позбавлення людини свободи та особистої недоторканості. Ст. 6 прямо вказує, що суд має бути справедливим, а будь хто має на нього право. В ст. 7 Конвенції вказується на заборону покарання без закону. В ст. 13 Конвенції вказується на ефективний засіб правового захисту [2], тощо.

Розглядаючи роль низького професіоналізму у побудові стратегії психології допиту свідків, слід зупинитись на тактичних аспектах цієї слідчої дії. Адже, досить часто, здійснюючи допит свідків слідчі припускаються помилок, плутаючи тактику із шантажем, погрозами, оманом та іншими неприйнятними у галузі суспільної моралі речами, забуваючи при цьому, що кожний такий неприйнятний «тактичний» прийом призводить до негативних наслідків, і здатен створити несприятливі для розслідування умови взагалі.

Зрозуміло, що розслідуючи злочин кожний слідчий прагне як можна швидше розкрити його, виявити винних та направити кримінальне провадження до суду з обвинувальним актом, адже цього вимагають від нього вищестоящі органи та посадові особи, і кількість направлених до суду кримінальних проваджень є показником роботи слідчого та прокурора. В даному випадку виникає ситуація коли норми суспільної моральності відходять на задній план, а доцільність розкриття злочину займає пануюче місце у розслідуванні [2, с. 50]. Для уникнення передумов таких негативних ситуацій, було б, доцільно у кримінальному процесуальному законодавстві України ввести норму, яка чітко б вказувала на відсутність відповідальності органів досудового розслідування за винесення судом виправдувальних вироків та норму, яка б вказувала на заборону показників в галузі кримінального провадження.

Низький рівень психологічної підготовки учасників кримінального процесу, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження, має споріднені корені з проблемою низького професійного рівня. Але, якщо в першому випадку йдеться про підвищення за будь яку ціну показників розкриття кримінальних правопорушень, то

в цьому випадку йдеться про негативні якості особистості слідчого чи іншого учасника кримінального провадження, який уповноважений його здійснювати. До таких якостей слід віднести почуття помсти, завзятості, неповаги до тих, хто «нижче зростом», чванство, самовдоволення, егоїзм, надмірна амбіційність, підступність, боягузливість або навпаки відчуття всюдозволеності чи безкарності, хамство та інші негативні якості уповноваженої посадової особи, яка здійснює допит свідка. В цьому випадку показання свідка можуть бути викривлені і спотворені під впливом негативного психологічного тиску, що в суді може бути переглянуте або взагалі скасоване.

Досить часто слідчий, виїжджаючи на місце скоєння кримінального правопорушення вимушений допитувати свідків на місці а не в комфортних умовах робочого кабінету. В даному випадку велике значення має рівень загальної та правової культури учасників кримінального процесу, які уповноважені здійснювати кримінальне провадження. А саме, в сучасних умовах, коли кожний слідчий, здійснюючи певні слідчі дії, описуючи їх хід та результати у конкретному протоколі, звик користуватися клавіатурою свого ноутбука чи комп'ютера. Виїжджаючи на місце події майже завжди не має можливості роздрукувати текст протоколу допиту на принтері, отак слідчий вимушений писати протокол допиту свідка на окремих паперових аркушах. І якщо культура написання цих документів слабо відома слідчому, то він може опинитися у ситуації втрати доказів завдяки неправильному оформленню протоколу допита. Особливо це торкається коли свідок допитується на транспорті, наприклад у потязі чи допитується транзитний пасажир в іншому транспорті, який проїжджає з одного місця в інше, чи водії дальнього слідування. Така проблема виникає, коли слідчий складаючи протокол допиту свідка просто забуває, а може і в загалі не знає, що складаючи від руки будь який процесуальний документ потрібно дотримуватись формату написання документу а саме, текст документу потрібно формувати таким чином, щоб під час його підшивання (скріплення) у матеріалах кримінального провадження текст можна було прочитати і його частина не була зашита в ході скріплення. В даному випадку навіть якісь сторонні жирні плями, неохайний почерк тощо не нанесуть стільки шкоди розслідуванню, скільки безкультурне формування тексту допиту свідка у відповідному протоколі. Адже тоді прийдеться проводити повторний допит, а свідків у вищезазначених випадках знайти та викликати для допиту буде вкрай складно, враховуючи завантаженість слідчого та строки розслідування.

До культури розслідування також можна віднести і особисті якості посадової особи, якщо вона неохайна, безкультурна у спілкуванні з іншими людьми, то це може суттєво вплинути на слідчу ситуацію, яка спровокує певний конфлікт між слідчим та свідком, що безумовно відіб'ється на виконанні завдань кримінального провадження зазначених у ст. 2 Кримінального процесуального закону України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ряшко О.В. Допит свідка та потерпілого на стадії досудового розслідування. Радник Український юридичний портал. 2011. URL: <http://radnuk.info/statti/573-psihih/15249-2011-01-22-02-42-16.html>

2. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf

3. Крапивін Є.О. Оцінка ефективності роботи поліції в Україні: від «палиць» до нової системи (на прикладі органів досудового розслідування). Наукове практичне видання. Київ. Софія-А, 2016. – 120 с.

Секція № 3: **«Сучасні психотерапевтичні методи в роботі з психологічною травмою»**

- ▶ Асертивність, агресивність, смисложиттєві орієнтації особистості
- ▶ Психотерапія психотравми та ПТСР
- ▶ «Я-концепція» особистості та її роль в адаптації до світу

Бархан Артем Володимирович

психолог військової частини №3052 Національної гвардії України

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОМПРЕСІЇ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НА ВИХОДІ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Досвід провідних країн світу показує, що з роками все більше людей страждають від посттравматичних розладів, ніж у всіх бойових діях. Андрій Самойленко, військовий лікар-психіатр Національного військово-медичного центру "ГВКГ" визначає особливу медичну реакцію організму на стрес людей під впливом жахливих наслідків посттравматичних розладів у разі нехтування лікуванням. Під час війни у В'єтнамі була популярна фотографія, що показує солдата, що дивиться в далечінь. Ця робота військового кореспондента, історика Томаса Лі, під назвою "Погляд на 2000 метрів", показала не тільки вдумливий погляд солдата, який тільки що повернувся з війни у В'єтнамі, але і втрачену свідомість - типовий посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). З цього часу десятки тисяч військових попали під вплив цього явища. Фактично, боєць після ПТСР не може жити мирним життям. Він завжди повертається до війни. Наприклад, відкриті джерела визначають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР, посттравматичний синдром, комбінований синдром, синдром В'єтнаму, афганський синдром, східний синдром тощо) як психічне захворювання, яке виникає внаслідок тривоги або численних психотравматичних подій, таких як військові дії, терористичні атаки, нещасні випадки чи стихійні лиха, катастрофи, серйозні тілесні ушкодження, домашнє чи сексуальне насильство, ризик смерті або присутність свідком злочину. Посттравматичний стресовий розлад - це серйозне порушення психіки, викликане реальною загрозою для життя людини або її родичів. Це дійсно великий стрес для воїнів. Деякі люди тільки після першого бою в перестали їсти і розмовляти, тому вони негайно були прикуті до лікарняного ліжка. Проте були й ті, хто постійно кидався в бій, незважаючи на тяжкі прояви соматичних і фізичних хвороб. За даними американських експертів, загальна поширеність ПТСР серед призовників становить від 3 до 6%. Оцінка сухопутних військ США в іракському та афганському

військовому театрі (2004-2007 рр.) показала, що поширеність гострого стресу або ПТСР (на 50 або більше балів в анкеті PCL) становить від 10 до 20% і присутня чітка кореляція від частоти та інтенсивності бойових дій. У США кількість ветеранів, які звернулися за допомогою від ПТСР у Департаменті медицини США у 2004-2008 роках, зросла з 274 тис. до 442 тис. Проблема ПТСР, яка була на порядку денному військової медицини на Заході в 2005-2015 роках, займала одне з провідних позицій. Цей складний психосоціальний феномен впливає на самого солдата, його сім'ю та все суспільство. Добровольці та військовослужбовці, і навіть ті, хто просто дивиться телевізійні новини, потребують допомоги. Навіть лікарі та психологи страждають від цього синдрому, тому що вони постійно спілкуються з пацієнтами, які пережили жахливі події. Попередня психологічна підготовка солдатів до війни могла б позитивно вплинути на психічний стан і, відповідно, після повернення бійців додому, щоб мінімізувати вплив бойового стресу на психіку військовослужбовців. Тому сьогодні перед виведенням воїнів в район ООС приділяють більше спеціальної підготовки. Чим більше духовно розвинений досвід, з встановленими пріоритетами в житті, тим легше переносити психічний стрес і пристосовуватися до складних умов. Таким чином, психологи в цій області повинні приділяти більше уваги методам навчання саморегуляції, допомагаючи не тільки собі, але й побратимам, вивчити здатність до самогубства і здатність своєчасно розрізняти загрозливі психічні розлади, а також психіатричні. Але іноді це важко навіть для тих, хто добре підготовлений і сильний фізично і психічно. Як стверджують лікарі, один пацієнт у своїй практиці був молодим офіцером, якого неодноразово обстрілювали в зоні АТО. Порушення психіки в ньому, почалося через виконання службових обов'язків, які не стосувалися того, що вони часто були менш напружені, а через численні втрати товаришів і численних виступів. У результаті воїн отримав важку депресію з постійними некерованими думками про власну смерть. Є ще одна категорія - ті, хто був у війні до цього. Вони вже розробили сценарії поведінки в екстремальних умовах, але після повернення їм важче пристосуватися до мирного життя. Існує, мовляв, розшарування психічних проблем, які найбільш важко піддаються лікуванню, наприклад забута хронічна хвороба. Коли людина повертається з фронту, її тіло зберігає високі рівні гормонів стресу протягом тривалого часу. Тому солдати в багатьох західних арміях не можуть негайно повернутися додому з зони бойових дій. Для такої психологічної «декомпресії» він проходить обов'язкову процедуру (швидкий перехід від одного середовища високого емоційного стресу до іншого середовища). За цей час він можете зробити свої думки більш ясними і краще пристосуватися до мирного сценарію життя. Для своєчасного виявлення бійців, які потребують підтримки, вони повинні бути направлені в реабілітаційні центри на строк до двох тижнів, щоб подумати. На нашу думку, такий "карантин" повинен, без винятку, стати обов'язковим для будь-кого підданого нападу в зоні ООС. Максимальна тривалість ротації не може перевищувати шести місяців. Потім через місяць і треба пристосовувати психіку до мирного життя. Необхідна зміна організму з "бойового режиму" на "режим будинку". На жаль, в Україні досі немає культури, коли звертаються до психолога і

тим більше до психіатра. Деяким людям соромно звертатися за медичною допомогою, втрачаючи цінний час і посилюючи захворювання. І посттравматичний стресовий розлад, настільки страшний, що незворотні процеси ініціюються, якщо їм не вчасно допомогти. Страшним наслідком цього є самогубство. Найчастіше скаргою у пацієнтів є порушення сну. Також характерні постійні неконтрольовані спогади про ворожість. Людина також змінюється ззовні: це втрачений погляд, опущені губи і очі. А коли вона опинилася в спокійній обстановці, вона не відчуває себе в безпеці, шукає притулок, де вона може захистити себе від обстрілу і шукає на даху снайпер. В одному з українських міст був випадок, коли демобілізований був знятий з поїзда, а потім відправлено до лікарні за неадекватну поведінку. Люди не розуміли, що з ним сталося. Хлопець поведився агресивно. Як пізніше виявили медики, у нього з'явився так званий «спогад» - подолання травматичної події. У такому стані він бачив «боротьбу» як «реальність»: він почав повзати і ховатися під столом. Коли люди побачили, що хлопчик не в собі, його побили і викликали поліцію. Потрібно говорити про численні «подвиги» ветеранів як результат гострого почуття справедливості. На жаль, такі прояви тепер є масовими. – У всьому світі основний метод лікування ПТСР в психотерапії. Однак суттєвою передумовою успішного подолання хвороби має бути емоційний, інтелектуальний та психологічний ресурс. Іншими словами - сили. Адже в результаті емоційного виснаження організм не приймає психотерапевтичних методів. Тому, для тих, хто не може спати по ночах, спочатку призначають снодійні таблетки, а в разі важкої депресії - встановлюють курс антидепресантів, зменшують загальну тривожність, дають можливість відпочити, відійти від зовнішнього світу - тривожних новин зі ЗМІ, дзвінки від товаришів. Тільки тоді вдається усунути постійні занепокоєння, встановити мету на проведення психотерапевтичного лікування при ПТСР. Якщо в даний час перебуваєте в регіоні ООС і емоційно неймовірно важко і психолог не знаходиться поруч, лікарі рекомендують такі спроби в зменшенні стресу:

Візьміть методуку, відому у пілотів і розвідників - «Політний аналіз». Приходьте разом і обговорюйте всі події посекундно, обговоріть всі плюси і мінуси. Це буде як перший етап психотерапії. Таким чином, ви можете вирішувати проблемні питання послідовно в часі, знімаючи емоційний тягар і перетворюючи його на сухі факти. Це буде як запобігання помилок під час стресових ситуацій, так і дуже ефективний вид емоційного розряду після подібних подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фрідман, М та ін. (1994). "Пост-травматичний стресовий розлад у військових ветеранів." (Friedman, M. J., Schnurr, P. P., McDonagh-Coyle, A. "Post-traumatic stress disorder in the military veteran". Psychiatric clinics of North America, v.17, No.2, с.265—277англ.
2. "Опубліковано діагностичні критерії для ПТСР згідно DSM-5" (2016) DSM-5 Diagnostic Criteria for PTSD Released. Офіційна публікація Міністерства у справах ветеранів США. англ.

3. Табаровскі, І. Що може Україна запозичити із досвіду інших країн щодо ПТСР? (Tabarovsky, I. Kennan Cable No.13: What Ukraine Can Learn from Other Countries' Experiences with PTSD) Публікація Wilson Center, 5 січня 2016англ.

4. Полковник Стеблюк: "У позиційних війнах небойові втрати перевищують бойові"Веб-сайт Главред, 18 вересня 2016

Васецька Єлизавета Владиславівна

студентка психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Христюк Оксана Сергіївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ТА МЕТОДИ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДОПОМОГИ

В один з моментів життя абсолютна більшість людей стикається з сильним стресом. Для деяких професійних груп – поліцейські, військові, пожежники – ця статистика є ще більш показовою. Наприклад, поліцейські відчують у середньому більше трьох травмуючих подій за кожні шість місяців служби [3]. Звичайно, що така кількість стресових навантажень не сприяє стабільному психічному здоров'ю, а тому у вищезгаданих професійних груп існує велика ймовірність виникнення посттравматичного стресового розладу. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР, «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «донбаський синдром») – це тяжкий психічний стан, розлад, що виникає в результаті одної або декількох пережитих психотравмуючих ситуацій, як, наприклад, тяжка фізична травма, сексуальне насилля або загроза смерті [2]. Дослідження показують, що приблизно 34% офіцерів страждають від симптомів, пов'язаних з ПТСР, які однак при цьому не відповідають усім діагностичним критеріям розладу [3].

Найбільш важливим предиктором виникнення ПТСР є, таким чином, наявність психотравмуючої ситуації, яка привела до ПТСР, і її характер (зміст, тяжкість стресора, тривалість травматичної дії). Однак, слід зазначити, що далеко не всі індивіди, що пережили психотравмуючу ситуацію, пізніше страждають від ПТСР. В.А. Солдаткин наводить дослідження факторів, які можуть сприяти виникненню розладу: особистісні (високий рівень нейротизму, тривожності, інтроверсії, екстернальний локус контролю, низький рівень інтелекту, неадекватний стиль виховання в батьківській родині); соціальні (низький соціально-економічний статус і самотність); біологічні (нестабільність вегето-судинної регуляції, генетична схильність); гендерні (жіноча стать); вікові (молодий або похилий вік) [1]. Вважаємо, що ці фактори необхідно враховувати в професійному доборі та професійній психологічній підготовці працівників, так як це допоможе запобігти виникненню ПТСР у найбільш вразливих до нього індивідів.

Чіткі критерії, за якими можна діагностувати наявність ПТСР найкращим чином представлені у Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) – це остання, найактуальніша версія класифікації (нозології) усіх психічних порушень, підготовлена у 2013 році Американською Психіатричною Асоціацією (АРА). Так, відповідно до DSM-5, для встановлення діагнозу посттравматичний стресовий розлад, необхідне виконання декількох критеріїв [2], а саме: (А) Переживання смертельної небезпеки, насилля, отримання серйозного поранення або переживання загрози смерті чи серйозного поранення (через безпосередню участь у травматичній події, або ж спостереження за подією); (В) Симптоми повторного переживання, пов'язаних з травматичною подією (повторювані нав'язливі спогади, сновидіння, флешбеки, що викликають дистрес); (С) Уникнення стимулів, пов'язаних з травмою (внутрішніх: спогадів, думок, почуттів, або зовнішніх: місць, ситуацій, людей); (D) Погіршення когнітивного функціонування і настрою (амнезія стосовно аспектів травматичної події; спотворені негативні переконання про себе або світ, щодо причин або наслідків травматичної події; негативні емоційні стани (почуття провини страху), зниження інтересу до значимих раніше видів діяльності; відчуття відчуженості від інших; ангедонія); (Е) Зміна фізіологічної збудливості і реактивності (дратівливість або вибухи гніву; агресія; самоушкодження; ризикована поведінка; порушення сну; порушення концентрації уваги).

На сьогоднішній день існують два великих методичних посібника з терапії ПТСР, засновані суто на методах доказової медицини - від Американської Психологічної Асоціації (Clinical practice guideline of American Psychological Association (2017)) і від Департаменту зі справ ветеранів США (VA / DoD Clinical Practice Guideline Working Group (2010)). В них рекомендується використання таких основних травмоорієнтованих психотерапевтичних методів як: метод тривалої експозиції (Prolonged Exposure) і когнітивно-процесуальна терапія (Cognitive Processual Therapy). Саме вони мають дуже валідну і велику доказову базу, що підтверджує їх ефективність в лікуванні ПТСР.

Крім цих методів, в список найбільш рекомендованих терапевтичних методів також входять: когнітивно-біхевіоральна терапія, когнітивна терапія і травмофокусована когнітивно-біхевіоральна терапія, нарративна експозиційна терапія, коротка еклектична терапія, десенсибілізація і переробка рухів очей.

Розглянемо особливості застосування даних методів психотерапії ПТСР.

1. Терапія тривалої експозиції (Prolonged Exposure)

Дана терапія ґрунтується на емоційно-процесуальній теорії, згідно з якою ПТСР виникає внаслідок розвитку патологічних структур страху, які легко активуються будь-якою інформацією, пов'язаною з травмуючою подією. В результаті, людина починає уникати різні стимули і ситуації, які можуть нагадати їй про травматичну подію, що з кожним разом підкріплює структуру страху та уникаючу поведінку. Терапія зазвичай вимагає 8-15 сеансів, включає в себе інформування клієнтів про ПТСР і загальні реакції на травму, навчання їх дихальної техніки в стресових ситуаціях і два типи експозиції: експозиція *in vivo* (тобто, в

реальному житті) і експозиція в уяві. Експозиція *in vivo* вчить клієнтів йти назустріч тим ситуаціям, місцям і людям, яких вони уникали через сформовану реакцію страху і активацію болісних спогадів про травмуючу подію, і, таким чином, «відучує» клієнтів відчувати дистрес. Експозиція в уяві полягає в тому, аби наблизити, відкрити особі спогади, думки та емоції про травмуючу подію, які зазвичай уникаються. Клієнти багато разів вербально описують травмуючу подію на сеансі, в цей час записуючи себе на диктофон, щоб практикувати експозицію в уяві вдома. Потім разом з терапевтом на наступному сеансі працюють над тими емоціями і думками, що виникають під час експозиції в уяві. За допомогою цих двох типів впливів клієнти активують свою структуру страху і включають у неї нову інформацію, яка деактивує реакцію уникнення. Особи, які проходили терапію, виявили значне зменшення симптомів ПТСР в порівнянні з підтримуючим консультуванням, тренінгом по релаксації і лікуванням фармакотерапією. Відомо, що серед клієнтів, що проходили дану терапію, від 41% до 95% позбулися ПТСР в кінці лікування.

2. Когнітивно-процесуальна терапія (Cognitive Processing Therapy)

Когнітивно-процесуальна терапія (КПТ) – це травмофокусований метод терапії, згідно з якою клієнти, хворі на ПТСР, часто формують спотворені та дезадаптивні уявлення про себе і світ внаслідок пережитої психотравми. Намагаючись інтегрувати травмуючу подію з попередніми переконаннями, такі особи часто розповсюджують ті переконання, що сформувалися після травми, на усі сфери життя аби запобігти повторенню травмуючих подій в майбутньому. Наприклад, формують переконання: «У цьому світі абсолютно нікому не можна довіряти», що призводить до уникаючої поведінки. Переконання: «Я можу тримати своє життя під контролем» після травмуючої події може трансформуватися в переконання «Я міг цьому запобігти», яке викликає почуття провини за те, що сталося. Таким чином, основною метою КПТ є пошук таких дезадаптивних переконань та їх заміщення більш адаптивними і адекватними (наприклад: «Я можу контролювати своє життя у цілому, але не завжди»). КПТ складається з 12 щотижневих сесій, які можуть проходити в індивідуальному чи груповому форматах. На початкових сесіях основна увага приділяється травмуючій події і когнітивній моделі, що склалася після неї. Клієнт аналізує, чому сталася подія і як вона змінила його уявлення про себе, світ та інших. Потім клієнт переосмислює травмуючу подію, приділяючи особливу увагу адекватній інтеграції отриманого досвіду в своє життя.

Результати досліджень показують, що КПТ ефективно лікує ПТСР у осіб, що пережили сексуальне насильство, ветеранів, які служили у В'єтнамі, Іраку і Афганістані. Було виявлено, що КПТ демонструє клінічно значуще зниження симптомів ПТСР, депресії і тривожності, при цьому результати зберігаються через 5 і 10 років після терапії. Кількість осіб, які позбулися ПТСР після КПТ, варіюється від 30% до 97%, а у порівнянні з контрольними групами, на 51% більше учасників, що лікувалися за допомогою КПТ, позбулися ПТСР.

Таким чином, на сьогоднішній день ПТСР є вкрай актуальним і поширеним психічним розладом – особливо, в професійному середовищі працівників поліції, військовослужбовців, які брали участь в проведенні АТО тощо. Однак, надання допомоги методами психотерапевтичної інтервенції з високою ефективністю і доказовістю відбувається здебільшого в західних країнах і в США, а не на українських теренах, де подібна допомога з огляду на політичну і воєнну ситуацію в державі є вкрай необхідною. Така ситуація, на нашу думку, потребує змін та впровадження відповідних методів психотерапії в українські психотерапевтичні та спеціалізовані медичні центри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Солдаткин В. Посттравматическое стрессовое расстройство / В.А. Солдаткин. – Ростов н/Д: Изд-во РостГМУ, 2015. – С. 39-59.
2. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. — Fifth. — Arlington, VA : American Psychiatric Publishing, 2013. — P. 271–280.
3. Hartley T. A. PTSD Symptoms Among Police Officers: Associations With Frequency, Recency, And Types Of Traumatic Events [Електронний ресурс] / Tara A. Hartley, Khachatur Sarkisian, John M. Violanti // Int J Emerg Ment Health. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4734407/>

Вишніченко Сергій Іванович

доцент кафедри медичної біології та теоретичної медицини Інституту менеджменту та охорони здоров'я ПрАТ «ВНЗ «МАУП», доцент Міжнародного товариства Кататимного переживання образів та імагінативних методів в психотерапії та психології (МТКПО), керівник Дніпропетровського регіонального відділення ГО «Інститут розвитку символдрами та глибинної психології» (ІРСГП), кандидат медичних наук, супервізор

ОПЕРАЦІОНАЛІЗОВАНА ПСИХОДИНАМІЧНА ДІАГНОСТИКА (OPD-2) – ОСНОВА УСПІШНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Qui bene dignosced – Bene curat
(Хто добре розпізнає – той добре лікує)
Давня мудрість

Операціоналізована психодинамічна діагностика (OPD) – система, яка була розроблена в Німеччині в 1992-1996 роках групою психодинамічних психотерапевтів, які працюють в області психоаналізу, психіатрії, та психотерапії.

Протягом кількох десятиліть фахівці клініцисти розробляли діагностичний інструмент, який забезпечував би поєднання досліджень як процесу та оцінки результатів, що відповідають критеріям контролю якості. Робоча група змогла сформулювати операціоналізацію терапевтично релевантних психодинамічних

аспектів, тобто зуміла максимально точно описати те, за якими емпіричними показниками, критеріями та індикаторами можна однозначно оцінити абстрактну концепцію, явище, визначене в концепції або теорії, та розробили вказівки щодо практичних дій або операцій, які може виконати будь-який дослідник, щоб переконатися, що концепція явища має саме ті властивості, які їм приписуються [2]

OPD-2 – сучасна версія ОПД, яка з'явилася в 2006 році і є універсальним діагностичним інструментом, стандартизованим методом опису психодинаміки, поєднує стратегію і тактику лікування.

OPD-2 – це надійний помічник і навігатор для терапевтів різних напрямків психотерапії. Представники різних психотерапевтичних шкіл застосовують операціоналізовану психодинамічну діагностику в багатьох клініках Європи більше 10 років. Багато лікарів і психологів пройшли навчальні семінари та використовують діагностичну систему в своїй практичній роботі. Звичайно, ОПД-2 не є кінцевим результатом, ОПД-2 це "один великий крок на шляху до науково обгрунтованої та гарантовано якісної психодинамічної психотерапії" (Манфред Сіерпка (Гейдельберг), представник OPD) [1].

Успіх ОПД-2 заснований на плануванні терапії та оцінці її ефективності через багато осьову діагностичну систему. Кожна вісь відповідає за конкретний аспект.

В ОПД розроблені чіткі критерії оцінки стану пацієнта в п'яти осях:

Вісь I – переживання хвороби та передумови для лікування;

Вісь II – міжособистісні відносини (у тому числі трансфер та контрперенесення);

Вісь III-конфлікт;

IV вісь – структурний рівень розвитку особистості;

V-вісь – психічні і психосоматичні розлади (зв'язок з МКБ-10 і DSM-IV).

Отже, перша вісь «переживання хвороби і передумови для лікування» – допомагає спеціалісту визначити, наскільки клієнт готовий доторкнутися до того, що йому, за словами Зигмунда Фрейда, заважає "жити, любити і працювати" і чи готовий до психологічної роботи, чи він зорієнтований на психотерапію. Значення 1 осі можна порівняти з "медичним сортуванням" в військово-польових умовах, яке було введено в 1854 році Миколою Івановичем Пироговим, коли спеціаліст сортує, розподіляє пацієнтів в залежності від тяжкості травми, стану і т. і.

Таким чином, перша вісь дозволяє терапевту планувати подальшу роботу з клієнтом. Обрати той стиль психотерапії, на який орієнтований клієнт (рефлексивний, підтримуючий, активно-директивний та/або на ліквідацію симптомів), та який буде для нього найбільш ефективним [3].

Друга вісь ОПД-2 – «Міжособистісні відносини» покликана уточнити патологічні дезадаптаційні паттерни поведінки і допомагає терапевту разом з клієнтом зрозуміти ці дизфункціональні паттерни, і створити ефективну модель поведінки та спілкування.

Через між особові стосунки проявляються конфлікти (3 вісь ОПД), та структура (4 вісь ОПД), що дозволяє визначити основні проблеми клієнта, його "сліпу зону, сліпу пляму", вибрати фокуси психотерапії і здійснити ефективну

взаємодію клієнта та терапевта на рівні суб'єкт-суб'єктних стосунків. Це дозволяє зменшити панічні атаки, тривожні розлади, вивести людину з депресії та вирішити багато різних проблем, з якими стикається людина.

Таким чином, 3 і 4 вісь ОПД-2 дозволяють зрозуміти, що домінує в патології клієнта: структурний дефіцит чи конфлікт і як побудувати терапевтичну роботу на цій основі.

Психодинамічна психотерапевтична діагностика – інструмент, який направляє дії психотерапевта, дозволяючи ідентифікувати проблеми або симптоми хворого і оцінювати їх тяжкість, визначати дизфункціональні паттерни відносин, стресові внутрішні конфліктуючі конфігурації, структурні стани пацієнта, визначати всі чинники, які можуть сприяти не тільки підтримці, але й зникненню симптомів, концептуалізувати бажані зміни за допомогою терапії, і все це дозволяє встановити фокуси терапії настільки, наскільки вони пов'язані з симптомами і переживаннями пацієнта, і дає можливість описати процеси змін у хворого, викликані психотерапією, в розвиткові (прогресивно), в динаміці і описувати результати лікування.

ОПД-2 дозволяє здійснювати діагностичний процес на всіх етапах взаємодії з пацієнтом, в т.ч. і на етапі першої зустрічі, коли він тільки починає розповідати про себе, свої проблеми, описуючи себе, своїх близьких, друзів, колег, те яким чином вибудовує відносини з іншими, та справляється з конфліктами.

ОПД-2 дозволяє:

-визначити, наскільки пацієнт відрізняється по відповідним характеристикам від загальної вибірки;

-дослідити наслідки змін, що виникають в процесі психотерапії, а також визначити, наскільки ефективними можуть бути механізми психотерапії;

-вивчити ресурси пацієнта: стреси пацієнта і наявні ресурси (I вісь), теми взаємовідносин дизфункціональних і ресурсні (II вісь), здатність пацієнта, що дозволяє йому адекватно взаємодіяти з навколишнім середовищем і з самим собою (IV вісь "Структура").

ОПД-2 в процесі психотерапії встановлює рух в напрямку принципу, що дозволяє примирити проблеми, лікування і результат (Штрапп і Шахт (Strupp, Schacht, 1988)), спрямовується на безпосереднє відображення клінічної практики психотерапевтів, використовуючи загальну концептуальну основу для опису проблеми, що вимагає лікування, процесу втручання та результатів лікування.

Таким чином, для визначення лікувальних підходів і адекватних утручань в кожному наступному кроці лікування, включаються знання процесу, що дозволяють зробити лікувальний процес більш корисним для пацієнта.

OPD-2 це інструмент, необхідний професіоналам, що працюють в галузі психології, психоаналізу, психіатрії та психотерапії, який служить для

- постановки діагнозу,
- опису і диференціювання людей,
- планування терапії,

- визначення цілей терапії, та фокусу лікування;
- вистежування змін у хворого в процесі психотерапії;
- оцінки результатів лікування, контролю якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Операционализиrowанная Психодинамическая Диагностика (ОПД)-2. Руководство по диагностике и планированию терапии. – М.: Академический Проект; Культура, 2011. – 454 с. – (Психотерапевтические технологии)
2. Operacionalizacija [Electronic Resource] : <http://vocabulary.ru/termin/operacionalizacija.HTML>
3. OPD-2 [Electronic Resource] : <http://www.B17.ru/article/opd2>

Власенко Софія Борисівна

доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

ЗМІНИ ОБРАЗУ ФІЗИЧНОГО «Я» У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ТІЛЕСНІ УШКОДЖЕННЯ ПРИ ВИКОНАННІ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ. ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Діяльність працівників правоохоронних органів характеризується особливими, часто екстремальними за своїм характером умовами, які пов'язані не лише із дією надмірних стресових факторів, а і нерідко становлять небезпеку для життя та здоров'я особистості, можуть стати причиною тяжких тілесних ушкоджень, інвалідизації. Саме тяжкі фізичні травми чинять непоправний вплив на самосвідомість особистості, її самовідношення, Я-концепцію, Я-образ, в першу чергу, образ фізичного Я. Такі зміни негативно впливають на процес самоактуалізації особистості, перешкоджаючи розгортанню її особистісного потенціалу, самореалізації та самовдосконаленню.

Беручи до уваги небезпечні умови у яких здійснюється діяльність працівників правоохоронних органів, підвищений ризик травматизації, що може змінити образ фізичного Я особистості і, як наслідок, перешкоджати успішному процесу її самоактуалізації, необхідність своєчасного та правильного надання психологічної допомоги - будемо говорити про актуальність теми дослідження.

У різних концептуальних трактуваннях особистості провідне місце відводять її спрямованості (Г. Балл, Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Моргун, В. Мясичев, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн та ін.), серед складових якої розглядається Я-концепція як відносно стійке психічне утворення в більшій чи меншій мірі усвідомлене, що переживається індивідом як система уявлень про самого себе, на основі якого вибудовується ставлення до самого себе та

стосунки з іншими людьми [1]. В структурі Я-концепції у відповідності до досліджень Р. Бернса прийнято виділяти когнітивний, емоційно-оціночний та поведінковий компоненти [1].

Серед множини Я-образів когнітивного компоненту Я-концепції багато дослідників (Р. Бернс, А. Дорожевець, В. Мухіна, О. Соколова, В. Столін, О. Тхостов та ін.) домінуючу роль відводять образу фізичного Я як такому що чинить провідний вплив на формування самооцінки, самовідношення, самоактуалізації особистості та визначає її поведінку.

Вивченню порушень образу фізичного Я та їх впливу на формування оптимальної інтегрованої внутрішньої динамічної структури особистості присвячені роботи багатьох дослідників. Зокрема особливості Я-концепції дорослих осіб із ампутаційними дефектами кінцівок вивчала О. Купреєва; особливості образу фізичного Я при наявності вроджених чи набутих дефектів зовнішнього вигляду констатувала Р. Моляко; при психічних порушеннях різної етіології аналізувала О. Соколова.

Розглянемо більш детально структуру образу фізичного Я особистості та зміни, які можуть відбутися при отриманні тяжких тілесних ушкоджень у працівників правоохоронних органів при виконанні службових обов'язків.

В структурі образу фізичного Я прийнято виділяти матеріальний та тілесний компоненти. До складу тілесного компоненту належить схема тіла, образ тіла, концепція тіла або формальні знання про власне тіло, тілесні фантазії. Особливу увагу дослідники приділили вивченню схеми тіла та образу тіла як основних складових тілесного компоненту образу фізичного Я. Тривалий час дані поняття розглядалися як синонімічні і лише порівняно недавно (у першій половині ХХ ст.) поняття «образ тіла» та «схема тіла» стали розглядатися як психічні феномени наділені самостійними характеристиками.

Схему тіла визначають як пластичну модель власного тіла, що формується на основі соматичних відчуттів [3]. Варто зазначити, що схема тіла являє собою нейронну модель тіла сформовану у центральній нервовій системі ще до моменту народження. У структурі просторових уявлень, що відображають формування схеми тіла індивіда прийнято виділяти чотири рівні [4]:

- I. Просторові уявлення про власне тіло.
- II. Просторові уявлення про взаємовідношення тіла та зовнішніх об'єктів.
- III. Вербалізація просторових уявлень.
- IV. Лінгвістичні уявлення.

Схеми тіла як автономного психічного феномену не достатньо для формування та усвідомлення образу фізичного Я особистості. Ще одна важлива складова образу фізичного Я – образ тіла. Образ тіла – це репрезентація в самосвідомості власного тіла як вмістилища Я [3].

В. Столін, посилаючись на роботи В. Шонфельда [5], виділяє наступні фактори, що детермінують структуру образу тіла особистості на свідомому та несвідомому рівнях:

I. Сприймання тіла з точки зору зовнішнього вигляду та здатності до функціонування.

II. Інтерналізовані психологічні фактори, що є результатом емоційного досвіду особистості.

III. Соціальні фактори (реакція оточуючих на індивіда)

IV. Ідеальний образ тіла, що формується на основі порівняння власного образу тіла та образу тіла оточуючих.

Оскільки схема тіла, як первинне утворення образу фізичного Я, має нейронну природу, то будь-які травми, що призводять до зміни границь власного тіла, будуть переживатися особистістю не лише у фізичному плані, а і вимагатимуть перебудови моделі власного тіла в центральній нервовій системі. Останнє не може відбутися одночасно і нерідко призводить до тяжких переживань у вигляді змін зі сторони емоційно-оціночної, когнітивної та поведінкової складової Я-концепції, анозогностичного ставлення до власного дефекту, використання примітивних психологічних механізмів захисту, негативних емоційних проявів (тривоги, дисфорії та ін.), з'являються проблеми у побудові міжособистісних стосунків, ізоляція від оточуючих [2]. При тяжких травмах, які супроводжуються ампутаційними дефектами у переважній більшості випадків спостерігається неврологічна симптоматика у вигляді фантомних болів, що завдає не лише фізичних, а й моральних страждань особистості.

О. Купреєва зазначає що надання психологічної допомоги в таких випадках повинне бути спрямоване на вироблення у особистості можливості сприйняття власного фізичного дефекту; формування позитивного самоствлення та ставлення до інших людей, конструктивної взаємодії із оточуючими, кореляцію рівнів особистісної тривожності [2].

При порушеннях образу фізичного Я використовують такі методи психотерапевтичної роботи як когнітивно-поведінкова психотерапія, тілесно-орієнтована терапія, танцювально-рухова терапія, терапія мистецтвом (арт-терапія) та інші методи, при наявності фантомного болю досить ефективною є терапія за допомогою дзеркала. У більшості випадків робота із порушеннями тілесного компоненту образу фізичного Я потребує співпраці психолога та лікаря, тобто поєднання медикаментозної терапії та психологічної допомоги.

Таким чином, образ фізичного Я є невід'ємною частиною Я-концепції особистості, його порушення чинять негативний вплив на усі сфери життєдіяльності працівника правоохоронних органів, подолати негативні зміни в більшості випадків можна лише за умови вчасної та кваліфікованої медико-психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва : Прогресс, 1986. 420 с.
2. Купреєва О. І. Особливості «Я-концепції» дорослих інвалідів з ампутаційними дефектами кінцівок : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2003. 16 с.
3. Психология личности : словарь-справочник / под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Киев : Рута, 2001. 320 с.

4. Семаго Н. Я. Пространственные представления ребёнка. Школьный психолог. 2000. № 34. URL: <http://psy.1september.ru/article.php?ID=200003411>. (дата звернення 26.01.2019).
5. Столин В. В. Самосознание личности. Москва : Изд-во МГУ, 1983. 288 с.

Волинець Інна Петрівна

психолог сектору кадрового забезпечення Новомосковського ВП ГУНП в Дніпропетровській області, магістр психології, тілесно-орієнтований психотерапевт

МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ В ПОДОЛАННІ ПТСР

Застосування арт-терапії в роботі з людьми, що пережили психічну травму, здійснюється з перших десятиліть розвитку цього напрямку. Так, наприклад, арт-терапію почали застосовувати ще в роки Другої світової війни і в післявоєнний період з військовослужбовцями, з якими проводили відновне лікування і реабілітацію в таких країнах, як США і Великобританія. Вже тоді було помічено, що зайняття учасників бойових дій образотворчою творчістю на базі художніх майстерень (арт-ательє) благотворно позначається на їх фізичному і емоційному стані.

У останні десятиліття арт-терапію застосовують усе більш активно з різними групами клієнтів з реакціями на важкий стрес і порушеннями адаптації внаслідок пережитої психічної травми - жертвами сексуального і фізичного насильства, терористичних атак і стихійних лих, біженцями та ін. Важливе значення при цьому надається невербальному характеру арт-терапії, багатим можливостям вираження і інтеграції досвіду на основі використання невербальної експресії, роботи з образами та екстерналізації переживань.

Образотворча діяльність і творча активність в інших її проявах виступають універсальними механізмами відновлення психологічного гомеостазу і адаптації людини до умов довкілля, що змінюються, в різні періоди життя.

Лікувально-реабілітаційний потенціал арт-терапії при переживанні травматичного стресу і його наслідків значною мірою пов'язаний з можливістю невербальної експресії, багатими комунікативними і захисними можливостями метафоричної мови образів, образотворчих матеріалів і видів образотворчої роботи. Образотворча діяльність сама по собі може бути потужним терапевтичним чинником. Вона допускає різні способи поводження з художніми матеріалами. Одні з них дозволяють досягати седативних ефектів і знімати емоційну напругу. Інші - відреагувати травматичний досвід і досягти над ним контролю.

Перенесення травматичного досвіду на образотворчі матеріали і образи також робить арт-терапевтичний процес психологічно безпечним і для клієнта, і для терапевта та надає додаткові можливості для рефлексії і когнітивного опрацювання переживань з опорою на метафори і засоби символічної комунікації.

На першому етапі психокорекційної роботи повинен переважати щадний підхід, що підтримує, з підвищеною увагою до створення атмосфери безпеки.

На другому етапі по мірі стабілізації стану і встановлення довірчих стосунків з фахівцем можна розпочинати опрацювання травматичної події з переоцінки досвіду, зміни самооцінки клієнта і його сприйняття оточуючого світу. Для успішнішої корекції можуть використовуватися методи навчання, пов'язані з освоєнням релаксації і візуалізації, а також дозоване занурення в стимульний матеріал, управління емоційними, розумовими, поведінковими і фізичними реакціями. Слід уникати затягування курсу психотерапії і психосоціальних втручань, щоб уникнути формування ефекту вторинної вигоди хвороби.

Спроба вираження і переоцінки травматичного досвіду, що починається на другому етапі психотерапії, за допомогою розповіді, опису або образотворчої діяльності, може бути психологічно небезпечна, супроводжуватися повторним переживанням негативних станів і загостренням симптомів посттравматичного стресу, зокрема, переживанням тривоги і відчаю. Вираження і осмислення такого досвіду повинні починатися лише по мірі стабілізації емоційного і фізичного стану в присутності фахівця, здатного вибрати оптимальний рівень допустимого для людини психологічного навантаження.

Щоб уникнути ускладнень і повторної травматизації, доцільне дозування психологічного навантаження, пов'язане з поступовим «розблокуванням» і опрацюванням травматичного матеріалу. Важлива роль в утримуванні і управлінні травматичним матеріалом, а також в регулюванні навантаження належить образотворчим засобам, використанню метафоричної, символічної «мови» художньої експресії. Вони не лише дозволяють виражати травматичний матеріал, але і забезпечують безпечну дистанцію від нього і можливість контролю на різних етапах роботи з психічною травмою. Тим самим створюються умови для безпечної роботи і трансформації травматичного матеріалу на основі зайняття арт-терапією.

Важливою умовою успішного подолання наслідків психічної травми є мобілізація здорових і ефективних способів переробки і інтеграції пережитого досвіду, відновлення і підтримка позитивної самооцінки і віри у свої сили, знаходження життєвих сенсів. Усе це може відбуватися успішно завдяки наявності у людини певної системи зовнішньої підтримки, яка включає не лише професійну допомогу, але і різні інші чинники, що знаходяться в місці його існування.

Підвищену роль також може грати творча активність, що виступає одним з універсальних і ефективних способів подолання травматичного досвіду, підтриманню і зміцненню особистості. Слід також підкреслити важливу стабілізуючу роль включення людини в різні групи і співтовариства, у тому числі психотерапевтичні групи і групи психологічної взаємодопомоги, а також посильна участь в наданні допомоги іншим людям у міру подолання гострих реакцій на стрес.

Незалежно від особливостей підходу і конкретної форми організації арт-терапевтичних занять при їх проведенні зазвичай обов'язковими є наступні умови:

- психологічна безпека учасників процесу,
- відмова від оцінювання процесу і результатів творчої діяльності,

- приватність і конфіденційність,
- партнерство в стосунках клієнта і фахівця,
- необмежена свобода вибору клієнтом образотворчих матеріалів і способів роботи з ними, тем і сюжетів для творчості, допустимість відступу від традиційних образотворчих форм,
- делегування клієнту відповідальності за процес і результат діяльності.

Ті, що перенесли психічну травму, можуть підтримувати оптимальну для себе дистанцію в стосунках з фахівцем. Художні матеріали і образи є своєрідними посередниками в терапевтичній взаємодії. Це допомагає особам з посттравматичними розладами в процесі арт-терапії відчувати свої особисті межі, відновити почуття власної гідності і реалізувати широкий репертуар захисно-пристосовних реакцій. Слід також відмітити велику цінність фізичного контакту учасників арт-терапії з різними матеріалами, що дозволяє не лише актуалізувати і відреагувати травматичний досвід, але і оживити сферу фізичних відчуттів, заблокованих в результаті травми.

Вираження почуттів за допомогою символічних образів, у тому числі в тісному зв'язку з образотворчою діяльністю, здатне призводити до катарсису, навіть якщо зміст образотворчої продукції і сенс переживань в процесі її створення людиною не усвідомлюються. В той же час образотворча діяльність часто супроводжується досягненням кращого розуміння глибинного сенсу переживань, зростанням саморозуміння і самосприйняття.

На основі уявлень про рівні захисної системи людини І. Н. Нікольською була розроблена і використана програма психологічної допомоги людям, що пережили наслідки травматичного стресу, яка включає чотири етапи. Кожен етап пов'язаний з відповідним рівнем захисних реакцій, що послідовно формуються в онтогенезі і одночасно функціонують у дорослого:

1. Соматовегетативний (фізіологічний) рівень, що забезпечує адаптацію до стресу за допомогою автоматичних змін в діяльності різних систем організму.

2. Поведінковий (психомоторний) рівень адаптації на основі автоматичної зміни об'єму і характеру загальної моторної активності, міміки, пантоміміки, загального малюнка поведінки.

3. Рівень психологічного захисту (несвідомої психіки), для якого характерна автоматична захисна переробка тривожної інформації, що приводить до її ігнорування, спотворенню або до зниження емоційної значущості. Обгороджування свідомості людини від негативних переживань знижує внутрішню напругу і дискомфорт, дозволяє зберегти звичні, хоча і нереалістичні образи світу і свого «я».

4. Рівень копінг-стратегії поведінки (свідомість), що забезпечує адаптацію за рахунок усвідомлення особою виниклих труднощів і оцінки їх як такі, що представляють небезпеку, використання знань про те, як слід долати ситуації цього типу, умінь застосовувати стратегії цих дій на практиці.

Відповідно, на першому етапі (сомато-вегетативний рівень захисту) психологічної допомоги основне завдання полягає в тому, щоб задовольнити

основні фізіологічних потребі («нагодувати, напоїти, обігріти» і т. д.), а також провести необхідних лікувально-профілактичні заходи.

На другому етапі (поведінковий рівень захисту) зусилля фахівця спрямовані на те, щоб задовольнити базисні психологічні потреби у безпеці, захищеності, прийнятті і соціальному схваленні (помістити потерпілого у безпечну обстановку і адаптувати до середовища, налагодивши успішне функціонування в сім'ї, освітній установі, групі однолітків і т. д.).

На третьому етапі найважливішим напрямком роботи стає корекція і подальше зміцнення психологічного захисту потерпілого за рахунок створення у нього позитивних образів світу, майбутнього і самого себе з опорою на особистісні ресурси.

На четвертому, завершальному етапі, переходять до рішення довгострокових завдань по розвитку копінг-ресурсів і формуванню ефективної совладаючої поведінки. Дотримання певної послідовності в розробці тематики психокорекційної роботи формує динаміку емоційного стану. Від обговорення нейтральних тем, що створюють довірчі стосунки, фахівець і клієнт переходять до занурення в кризові переживання з їх відреагуванням і подальшим створенням позитивного настрою і життєвої перспективи.

Вибір і комбінування конкретних арт-терапевтичних технік і видів діяльності, а також тем для творчої роботи визначається не лише поточним станом і запитам учасників заняття, але і тактичними і стратегічними завданнями втручання. З метою більшої зручності арт-терапевтичні техніки і види діяльності можна розділити на декілька категорій.

Критеріями для розподілу технік і видів діяльності на категорії можуть являтися:

- сфери особистого досвіду або системи стосунків (наприклад, теми «Я і моя хвороба», «Мої життєві пріоритети», «Значимі спогади», «Автопортрет» та ін.);
- кількість пацієнтів, необхідна для їх виконання (індивідуальна, парна, мікрогрупова, загальногрупова техніка та види діяльності);
- спрямованість уваги (на події «там-і-тоді» або «тут-і-зараз»; на зовнішні предмети, що знаходяться в просторі арт-терапевтичного кабінету або «внутрішні» об'єкти - фантазії з їх відтворенням в малюнку);
- орієнтація на процес образотворчої творчості і властивості матеріалу (створення серії каракулей) або кінцевий продукт, який утворює певні уявлення;
- психічні процеси і аспекти особистісного функціонування, що активізуються у зв'язку з виконанням тієї або іншої техніки або виду діяльності (сенсорні, емоційні, когнітивні, поведінкові);
- міра фізичної активності і загальні витрати енергії, пов'язані з роботою;
- образотворчі матеріали, що розрізняються за своїми фізичними і експресивними властивостями;
- способи роботи з образотворчими матеріалами;
- склад засобів виразності (окрім образотворчих засобів), використовуваних в процесі роботи над темою.

Можливе доповнення образотворчих засобів іншими формами творчого самовираження.

Коли ми стикаємося з життєвими лихами, з травмуючими подіями або з катастрофами, непідвладними нам, ми відносимося до них, як до «волі долі». Але важливо пам'ятати, що наші реакції на кризові ситуації, фактично завжди знаходяться в наших руках. У цьому полягає сенс «подолання» кризи. Здолати - це означає побороти себе і спробувати успішно впоратися з наслідками горя, нещастя або іншої кризи. Кожен з нас від народження наділений певним набором даних нам природою механізмів подолання криз, і кожен з нас виробляє додаткові навички в результаті накопиченого життєвого досвіду. Усі ці механізми подолання криз можуть бути вдосконалені за допомогою поглибленого вивчення, тренування або відповідної терапії.

Почуття. Серце - це скринька наших почуттів: любові і ненависті, мужності і боягузтва, радості і печалі, ревності і співчуття, і так далі. Цей спосіб подолання криз вимагає від нас, раніше усього уміння розпізнавати різні почуття і називати їх своїми власними іменами. Потім вже слідує спроба вираження цих почуттів найбільш відповідними для кожної людини способами: за допомогою слів - будь то усній бесіді, або письмово: в розповіді або в листі; чи без використання мови - в танці, в малюнку, в ліпленні, в музиці або пантомімі.

Розум. Спосіб подолання криз, що використовує наші ментальні здібності, уміння логічно мислити, оцінювати ситуацію, осягати нові ідеї, планувати, аналізувати проблеми і вирішувати їх.

Діяльність. Спосіб подолання криз, що звертається до діяльності нашого фізичного тіла. Цей спосіб звертається до таких здібностей нашого фізичного тіла, як сприйняття сигналів навколишнього світу за допомогою відповідних рецепторів і органів чуття: слуху, зору, нюху, дотику, смаку, тепла і холоду. Відчуття болю і задоволення, внутрішньої напруги або розслаблення. Цей спосіб включає фізичне зайняття різного роду, наприклад: виконання фізичних вправ, спорт, роботу, що вимагає фізичних зусиль, прогулянки на природі.

Суспільство. Цей спосіб подолання криз використовує нашу здатність до спілкування. Ми можемо звертатися за підтримкою до сім'ї, до друзів, до професійних психологів або самі надавати допомогу іншим потерпілим, йти з головою в громадську роботу, звалювати на себе відповідальність по управлінню яким-небудь бізнесом.

Гра уяви. Цей спосіб подолання криз звертається до наших творчих здібностей. Завдяки уяві ми можемо мріяти, розвивати інтуїцію і психологічну гнучкість, постійно трансформуватися, шукати рішення у світі гри і фантазії. Використовуючи уяву, ми можемо з легкістю змінювати майбутнє і минуле.

Віра. Цей спосіб подолання кризи базується на умінні вірити - будь то віра у Бога, в людей, в диво або в себе самого. Коли нам не під силу, ми можемо з надією і довірою протягнути руки до небес і помолитися про допомогу. Скорочено усі ці стратегії можна запам'ятати за допомогою аббревіатури «ДИВО І Ви». У реальних

критичних ситуаціях, щоб залишитися в живих, люди часто використовують комбінацію цих стратегій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник / Олена Вознесенська, Марина Сидоркіна. – К. : Золоті ворота, 2015. – 148 с.
2. Вознесенська О.Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості / ISSN 2311-214X Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015 №4 (29). 28 УДК 159.923.
3. Копытин А.И. Основы арт-терапии / А.И. Копытин. – СПб.: Изд-во «Лань», 1999. – 256 с.
4. <http://pushkov.com.ua/articles/how-to-use-metaphorical-cards-in-the-treatment-of-trauma/>

Волинець Інна Петрівна

психолог сектору кадрового забезпечення Новомосковського ВП ГУНП в Дніпропетровській області, магістр психології, тілесно-орієнтований психотерапевт

ЛЮБОВНА ЗАЛЕЖНІСТЬ

Напевно, жоден невротичний розлад не породжує стільки розбіжностей, суперечок, наукових дискусій, скільки любовна залежність. Причому спори тривають з часів появи психотерапії. Але і сьогодні ми знаємо про цей стан дуже трохи.

Як свідчить статистика, кожна третя жінка, що приходиться на консультацію, страждає від любовної залежності. Чоловіки теж потрапляють в любовну пастку, але рідше. Цей руйнівний стан дуже схоже на наркотичну залежність. Почуття може бути взаємним і не розділеним, але у будь-якому разі воно дурманить, як наркотик. На жаль, його часто приймають за справжню любов. Досвід такої «любові» не проходить безслідно. Нерідко жінки усе життя страждають від любовних залежностей, потрапляючи з однієї в іншу, витрачаючи кращі роки. Чоловіки ж найчастіше, випробувавши подібні муки один раз, розчаровуються в любові назавжди. Боячись нових страждань, вони забороняють собі любити, виправдовуючи це тим, що любові немає взагалі, її придумали. І починають не усвідомлено мстити жінкам: закохують в себе, а потім несподівано кидають, знаючи, що якщо це станеться в розпал романтичних стосунків, то жінка стане залежною. Потім можна буде повертатися і йти знову, маніпулювати нею як завгодно, використовувати її. Але найсумніше, що, випробувавши таку пристрасну любов, іншої любові, спокійної і щасливої, людина вже не хоче. Йому бракує мук, божевільних страждань, гострих відчуттів. І, зустрівши справжню любов, він цілком може пройти мимо.

Причини співзалежності. Виховання в сім'ї з ненормальним психологічним кліматом формує ті психологічні особливості, які складають ґрунт співзалежності. З моменту народження до 2-3 років дитина в здоровій сім'ї завершує рішення ряду завдань свого розвитку, у тому числі встановлення довіри між матір'ю і дитиною. Якщо встановлення базової довіри завершилося успішно, то дитина відчуває себе в достатній безпеці, щоб відокремитися від матері і почати досліджувати зовнішній світ самостійно. Важливі навички, придбані на цьому шляху - вміння покладатися на свою внутрішню силу, пред'являти свої емоції і бажання. Здатність брати на себе відповідальність за свої дії, ділитися, взаємодіяти і стримувати агресію, ефективно справлятися із страхом і тривогою. У них існує цілісне внутрішнє відчуття своєї унікальності і чітке уявлення про своє «я» і про того, хто вони є. Вони можуть знаходитися у близьких стосунках з іншими людьми, не побоюючись втратити себе як особистість. Вони можуть ефективно задовольняти усі свої потреби, звертаючись безпосередньо до інших осіб, якщо їм потрібна допомога. І, нарешті, вони не втрачають загального позитивного уявлення про самого себе, коли оточення їх критикує.

Щоб процес розвитку автономності людини завершився успішно, треба, щоб обидва його батьки мали добре розвинену психологічну автономність, щоб допомогти дитині відокремитися. Проте батьки з дисфункціональної сім'ї не можуть служити прикладом психічної автономності і провокують розвиток патологічних співзалежних патернів поведінки у своїх дітей. Дисфункціональна сім'я є джерелом психічної, фізичної і духовної травматизації особистості.

Зростаючи, люди з дисфункціональних залежних сімей тягнуться один до одного. Співзалежна жінка потрібна алкохоліку для задоволення своїх потреб психопатичного характеру (обслуговуючий персонал). Алкохолік або наркоман потрібний їй для задоволення її невротичних потреб в прихильності, приналежності, незамінності.

Емоційна залежність багато в чому співпадає з розладом особи у вигляді залежності, проте не ідентична йому. Для розладу особи у вигляді залежності характерне підпорядкування своїх потреб потребам інших. Такі особи змушують інших брати на себе відповідальність за найбільш важливі події в їх житті, відчувають нестачу впевненості в собі і іноді відчувають значний дискомфорт, якщо знаходяться наодинці більш менш тривалий період часу.

Співзалежність – патологічна, афективно забарвлена залежність від іншої людини. Вона проявляється в патологічному зміщенні фокусу уваги на емоційно значимий суб'єкт з прагненням контролювати його поведінку і розладами, що повторно розвиваються, в адаптації, серед яких найбільш поширені депресивні і тривожні реакції. Цей розлад частіше зустрічається у жінок, ніж у чоловіків, частіше в сім'ях алкохоліків і наркоманів. Виникає на фоні тривалого знаходження в стресовій ситуації, коли використовуються пригнічуючі правила, які не дозволяють відкрито виражати свої почуття і прямо обговорювати особисті і міжособистісні проблеми.

Розширюючи поняття співзалежності, можна сказати, що співзалежними являються: особи, що знаходяться в шлюбі або близьких стосунках з хворим хімічною залежністю; особи, що мають одного або обох батьків, хворих на хімічну залежність; особи, що виростили в емоційно-репресивних сім'ях.

Співзалежність – дзеркальне відображення залежності. В основі емоційної залежності лежать схожі з хімічною залежністю процеси. Співзалежність – це реактивний процес, сенс і мета якого полягає в знятті внутрішньоособистісного конфлікту за допомогою саморуйнівної поведінки.

Життя співзалежних протікає так, як ніби і не сприймається усіма почуттями (емоційна обнубіляція). У них як би втрачені навички розпізнавання і розуміння своїх почуттів (алекситимія). Вони повністю поглинені задоволенням бажань інших людей. Відчуваючи біль і відчай, такі жінки можуть ходити з постійною посмішкою на губах (синдром Мони Лізи), демонструючи класичний приклад подвійного послання своєму оточенню.

Сором. У нормі сором – соціальна реакція, пов'язана з недоречною поведінкою, «поломкою міжкомунікативного моста». Сором аддикта – пов'язаний з коливанням самооцінки від переживання нікчемності до грандіозності. Під час інтоксикації аддикти здійснюють ганебні вчинки, що посилюють почуття сорому, від усвідомлення якого вони звично захищаються, напиваючись до несвідомості (цикли сорому). Співзалежні соромляться як самій себе, так і «за алкоголіка» оскільки для них характерно приймати відповідальність за почуття оточення і у них немає чітких меж особистості. Виступаючи в ролі рятівника, співзалежна жінка впадає в іншу нарцисичну полярність – грандіозність. Очевидний недолік адекватної критики і здорового сорому. Сором призводить до соціальної ізоляції. У спробах приховати «ганьбу сім'ї» співзалежні перестають ходити у гості і запрошувати людей до себе.

Провина. Ірраціональне відчуття провини, що випробовується співзалежною жінкою, викликане прийняттям відповідальності за асоціальну поведінку алкоголіка (провина заступника). У континуумі почуттів вина - моральна гордість співзалежні часто переймаються почуттям ірраціональної моральності. Стати святою, мученицею за ідею - ще один неадаптивний спосіб вирішення проблеми.

Тривога і страхи. Люди, що не випробовують базової довіри до світу, живуть в постійній тривозі, яка посилюється постійними і частенько раціональними побоюваннями за життя алкоголіка або наркомана. Проте сама присутність неосудного аддикта не приносить заспокоєння, а може викликати розумні побоювання за власну психофізичну цілісність. Таким чином, співзалежні живуть у вічній тривозі і в різних страхах: страх бути побитою, приниженою, знедоленою; танатофобії, соціофобії, агорафобії.

Депресія. Одно з найпоширеніших розладів при співзалежності. У міру тривалості стресової ситуації в сім'ї у співзалежних ростуть переносимість емоційного болю і толерантність до негативних емоцій. Сприяє зростанню толерантності пригнічення почуттів (емоційна анестезія). Відчувати занадто боляче. А пригнічення почуттів – це прямий шлях в ангедонию і депресію.

Гнів відноситься до деструктивних емоцій і в здоровому варіанті може бути спрямований на розрив деструктивних стосунків. Співзалежні жінки бояться прояву власних емоцій, у тому числі і гніву. Вони можуть багато і тривало хворіти на соматоморфні розлади, несвідомо наносити самоушкодження. Або ж «вилити» свій гнів на слабкіших членів сім'ї : дітей і тварин.

Механізми захисту і стратегії співволодіння співзалежних жінок. Співзалежні використовують усі форми психологічного захисту: раціоналізацію, мінімізацію, витіснення і ін., але понад усе – заперечення. Вони заперечують наявність захворювання у хімічно аддиктивного члена, проблеми в сім'ї і тим паче, свою співзалежність. Їм вигідніше бути наївними і жити у світі фантазій про уявне благополуччя в сім'ї, чим міняти щось в собі. Заперечення допомагає співзалежним жити у світі ілюзій, оскільки правда дуже болюча. Вони думають, що не зможуть її винести, хоча від усвідомлення болю частенько втікають в ще інтенсивніші страждання. Заперечення дає їм можливість обманювати, заплутувати себе і оточення.

Саме заперечення заважає мотивувати їх на подолання власних проблем, попросити допомоги, затуляє і посилює хімічну залежність у близького, дозволяє прогресувати співзалежності і тримає усю сім'ю в дисфункціональному стані. Уникнення – одна з ведучих стратегій при формуванні аддиктивної поведінки. Це стратегія, спрямована на те, щоб упоратися із стресом, але що забезпечує функціонування і розвиток індивіда на нижчому функціональному рівні. Співзалежні також використовують копінг-стратегію пошуку соціальної підтримки. Негативний ефект цієї копінг-стратегії може проявлятися в надмірному і недоречному наданні підтримки, що може привести до втрати почуття контролю і до безпорадності, що посилює прояви співзалежності. Подружжя в шлюбі реалізує деякі очікування, які були сформовані у власній батьківській сім'ї. Феноменологія стосунків невротичної любові багатолика.

Токсична любов. У дитинстві ряд людей отримали травматичний досвід покинутості. Її джерела дуже глибокі і частіше усього неусвідомлювані. В період психотерапії цей біль переживається як страх і часто пов'язан з почуттям нестачі повітря, а також описується пацієнтами як почуття порожнечі (відсутність турботи з боку батьків). Ця первинна покинутість має значний «токсичний» вплив на дитину, результати якої позначаються на усьому житті людини, у тому числі і на періоді дорослості. Первинний досвід покинутості пов'язаний з переживанням і акумуляцією страху, гніву, сорому, почуття порожнечі, недостатній любові до себе і прийнятті себе. У дорослості людина з інфантильною травмою покинутості прагне створити такі зв'язки з партнером, в яких вона позбавляється від початкового страху. Одним з найважливіших захисних механізмів для людей, що пережили інфантильну травму покинутості, являється механізм фантазування. Це мрія про рятувальника. Для жінок - це лицар, який прийде і полюбить, надасть їй життя сенс. Для чоловіків захисною фантазією виступає гіперопікаюча жінка.

Інфантильна травма покинутості може призводити до формування різного роду залежностей – алкогольної, нікотинової, релігійної, робочої (трудоголізм),

любовної і тому подібне. Слід розрізняти співзалежні стосунки партнерів і нав'язливу любов (невротичну любов). Для нав'язливої (невротичної) любові характерно: прагнення до зближення з партнером; партнер любові є найвищим авторитетом; очікування від партнера безумовного прийняття.

Структура невротичної любові включає двох партнерів: залежного партнера, що прагне до любові і незалежного партнера, що уникає любові.

Стосунки між цими партнерами визначаються як залежність одного партнера від іншого. Залежний партнер має три особливості:

1) він присвячує непропорційно багато часу і турботи людині, від якої залежить, цінує його більше, ніж себе і obsесивно зосереджений на ній;

2) він не реалістично чекає від партнера безумовного позитивного відношення до себе;

3) він мало піклується про себе і не відчуває власної цінності.

Головне переконання залежного партнера полягає в тому, що партнер позбавить його від усіх важких ситуацій в житті і розв'яже його головну екзистенціальну проблему «покинутості» або знедоленості. Відчуваючи неможливість встановлення здорових стосунків з самим собою, залежний партнер прагне до зближення з іншою людиною, вірячи, що він в змозі і повинен зменшити його внутрішній біль за допомогою безумовної любові, постійного інтересу і опікою. При співзалежних стосунках любові, яку не можна назвати стосунками невротичної залежності, незалежний партнер не обов'язково перетворюється на найвищий авторитет для залежного партнера. Навпаки, залежний партнер може перетворити себе на вищу цінність, вимагаючи беззаперечної слухняності. Очевидно, що залежного партнера чекає розчарування: він ніколи не зможе вирішити за допомогою партнера свою базову проблему. Виникають амбівалентні почуття по відношенню до партнера – любов (причому, любов як хвороба, рід залежності) і ненависть, пов'язана з розчаруванням в партнерові. Залежний партнер не може жити зі своїм партнером і, одночасно, не може жити без нього.

Любов-залежність. В.Сатир пише, що вибір шлюбного партнера у такому випадку може здійснюватися за критерієм «сила-слабкість». Це стосується партнерів, які невпевнені в собі. Вибір ними один одного не був випадковим. У кожному було щось таке, що вселяло в іншого упевненість. Проте, після весілля кожен з них виявляє, що інший зовсім не є тією сильною людиною, на яку він сподівався. Як наслідок – на них навалюється розчарування, фрустрація, побоювання. Кожен сподівався на іншого, а думав про себе. За слабкістю-силою ховаються співвідношення владних позицій матері і батька в сім'ї, і ідентифікацію дитини з батьками. Жінка починає розуміти, що єдиний шлях співіснування з чоловіком - це підставити йому плече, щоб в хвилину слабкості йому було на що обіпертися. Кожен усім своїм видом показує: «Я - нікчемність. Я живу заради тебе». Але при цьому кожен поводить себе так, як ніби хоче сказати: «Я - нікчемність, тому ти повинен жити заради мене».

Для подружжя з дисфункціональними стосунками любов і повна згода у всьому нероздільні. Партнери бояться втратити один одного, а звідси приховані, а

не прямі прохання і звинувачення один одного. Багато людей живуть в незадовільних, руйнівних стосунках, вважаючи, що так і має бути – «щоб сильні почуття і неможливо довго знаходитися один без одного». І не розуміють, що може бути по-іншому.

Здорова, гармонійна особистість здатна створювати стосунки з багатьма іншими особами. Це обумовлено тим, що центральною мотивацією людини є внутрішня потреба досягти багатих, складних і пристрасних стосунків з собою, батьками, однолітками, співтовариством, тваринами, природою, навколишнім і духовним світом.

Самодостатня людина – це не той, хто не випробовує душевних переживань і потреби в утворенні близьких стосунків з іншими людьми. Цей той, хто від них не руйнується, хто не робить іншу людину запорукою свого щастя або нещастя.

Аддикція, або хвороблива пристрасть – сімейне захворювання. Співзалежність – глибша і така, що важче піддається корекції аддикція. І аддикція, і співзалежність відносяться до нездорових життєвих маршрутів, що завдають збитку, затримують розвиток людини і погіршують її здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологія адиктивної поведінки: Навчально-методичний комплекс для студентів зі спеціальності «Психологія» / Укладачі: Кочарян О. С., Фролова Є. В. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 24 с.

2. Бурлачук Л. Ф. Психотерапія: учебник для вузов (психологические модели) / Л. Ф. Бурлачук, А. С. Кочарян., М. Е. Жидко – СПб.: Питер, 2009. – 496 с.

3. Коцар А. В. Особливості психосексуального розвитку хворих на невроз жінок, що знаходяться у відносинах подружньої залежності / Коцар Алла Вікторівна. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук 19.00.04 / Київський національний університет імені Т. Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

4. Кочарян А. С. Психотерапія сексуальних расстройств и супружеских конфликтов / А. С. Кочарян, Г. С. Кочарян – М.: Медицина, 1994. – 224 с.

5. Пил С. Любовь и зависимость / Стентон Пил, Арчи Бродски / Пер. с англ. – М.: Институт Общегуманитарных исследований, 2005. – 384 с.

6. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости / Берри Уайнхолд, Джерей Уайнхолд / Перевод с англ. А. Г. Чеславской. – М.: Независимая фирма «Класс» – 224 с.

Володарська Наталія Дмитрівна

провідний науковий співробітник лабораторії психології особистості імені П.Р.Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Проблеми сьогодення диктують завдання психологічній науці - розробку нових методів психологічної підтримки, супроводу людей, які опинились в кризових ситуаціях. Загострюються проблеми відновлення почуття благополуччя особистості. Це складний психологічний феномен, який має суб'єктивну природу. Це почуття може виникати в певних життєвих ситуаціях, індивідуально для кожної людини. Воно пов'язано з ієрархією цінностей кожної окремої людини. У зв'язку з цим зростає потреба в індивідуальній психологічній допомозі, що дає особистості можливість перебороти життєві кризи, набути нові життєві смисли, перспективи. У процесі особистісних змін відбувається переструктурування уявлень про життєві перепони, проблеми, які проявляються у взаємостосунках між членами сім'ї, колегами по роботі.

Основуючись на підходах Т.А. Флоренської, Г.В. Дьяконова, які запропонували духовно-моральний підхід у діалогово-феноменологічному напрямку психотерапії, А.Ф.Копьєва (діалогічний підхід у психологічному консультуванні) [1,2,3], ми визначили основні засади формування почуття благополуччя. Ці підходи пов'язують емоційну складову (переживання, чуттєвість, почуття) з змістовою та поведінковою складовою. Почуття благополуччя виникає в певному контексті життєвих цінностей особистості, певного оточення: сімейному, професійному, особливостей проживання (сусіди, географічне розташування, клімат, архітектура). Не тільки смислотворення, і не тільки соматичні або психічні виміри стають визначаючими в становленні почуття благополуччя у особистості.

Основні засади формування почуття благополуччя визначаються на трьох рівнях: когнітивному, емоційному та поведінковому. В кризових ситуаціях людина починає пошук нових цінностей, життєвих смислів, що опосередковує появу більш реалістичних очікувань, більш адаптивний, динамічний образ картини світу, свого Я, почуття задоволення, комфорту, благополуччя, нові поведінкові стратегії.

Надання психологічної допомоги у відновленні почуття благополуччя особистості спрямовується на налагодження стосунків в сім'ї між її членами, сусідами, колегами по роботі; на усвідомлення можливостей вирішення проблемних ситуацій; причин непорозуміння один одного; набуття навичок компромісних рішень, зміну емоційного реагування, стримування імпульсивних рішень. Психологічна допомога спрямовується на зміни в емоційно-вольовій та мотиваційно-смісловій сферах, що впливають на поведінку особистості. Ці зміни дають можливість розібратися у власних помилках.

Формування почуття благополуччя опосередковується особистісними змінами:

- зниженням рівня тривоги;
- змінами ставлень до змін соціального, професійного, матеріального статусу в суспільстві;
- актуалізацією та усвідомленням причин емоційних реакцій в кризовій ситуації ;
- усвідомленням впливу деструктивних факторів, що впливають на виникнення конфліктів у стосунках з іншими, професійної діяльності;
- зниженням рівня емоційної напруги при актуалізації конфліктних ситуацій;
- підвищенням впевненості у своїх можливостях, силах в переборенні проблем, особистісного потенціалу, стремлінням до аналізу причин виникнення конфліктів;
- прояву терпимості і розуміння думок, позиції, точок зору інших людей, знаходження компромісу в конфліктних ситуаціях;
- підвищення пізнавальної і соціальної активності особистості.

В кризових ситуаціях у особистості відбуваються зміни ставлення до власної стратегії поведінки, емоційного реагування. Дієвими методами психологічного супроводу особистості можуть бути: арт-терпія, психоаналітичне інтерв'ю (фокус-реконструкція історії життєвого шляху), аналіз ситуації взаємостосунків з членами своєї сім'ї, аналіз психологічних захистів, взаємодія з іншими, підтримка позитивного ресурсу особистості, схвалення позитивних змін у ставленні до кризових ситуацій. Завдяки цьому формується простір значущих соціальних взаємодій, взаємовідносин, нових рішень в складних життєвих ситуаціях непередбачуваності та невпевненості. Це допомагає перейти від руйнівної до позитивної моделі поведінки особистості, побачити своє життя в іншій перспективі, оволодіти новим ставленням до кризи.

Методи психологічної допомоги в кризових ситуаціях спрямована на актуалізацію особистістю своїх переживань, емоцій, розуміння стану інших, контексту життєвої ситуації. Це повертає особистість до реальності і розширює бачення картини того, що відбувається та наслідків цього. Відбувається усвідомлення і розуміння ролі зовнішніх ситуативних факторів своєї поведінки, стремління до самоаналізу причин своїх внутрішніх особистісних конфліктів, терпимість до прояву конфліктної поведінки інших, пошук компромісу в взаємостосунках з ними. Це формує зміни, реструктуризацію психологічних захистів, почуттів, переживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Флоренская Т.А. Диалог в практической психологии: наука о душе /Флоренская Т.А.– М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208 с.
2. Дьяконов Г.В. Основы диалогического подхода в психологической науке и практике / Дьяконов Г.В. – Кировоград : РИО КГПУ им. В. Винниченко, 2007. – 847с.
3. Копьев А.Ф. Диалогический подход в консультировании и вопросы психологической клиники / А.Ф.Копьев // Московский психотерапевти-ческий журнал, 1992. – № 1. – с.31–48.

Гурлева Тетяна Степанівна

старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України, кандидат психологічних наук

СУБ'ЄКТНІ ЯКОСТІ У ЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРОТИСТОЯТИ ДЕСТРУКТИВНОМУ МЕДІА-ВПЛИВУ: ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Пріоритетним у розвитку вітчизняної психологічної науки є дослідження у галузі психологічної, психореабілітаційної, психотерапевтичної допомоги постраждалим унаслідок важкого стресу (З.Г. Кісарчук, Л.М. Найдьонова, О.Д. Сафін, Т.М. Титаренко, та ін.).

У сучасних кризових умовах, у період інформаційної війни набуває особливої актуальності та потребує ретельного всебічного дослідження проблема психологічної підтримки населення через різноманітні ЗМІ. Це зумовлено збільшенням кількості людей, які страждають через вплив гострих та хронічних стресових чинників, мають виражену посттравматичну симптоматику і потребують всебічної – як безпосередньої, так і опосередкованої допомоги, а також з тим, що на сьогодні відсутня чітка психологічна стратегія та відповідні їй технології подолання негативних наслідків впливу травмивних обставин через різні інформаційні джерела – телебачення, Інтернет, радіо, пресу, агітаційні плакати тощо.

Необхідним вважається створення таких технологій, якими було б передбачено само-відновлення, само-допомога, само-розвиток, само-організованість, само-визначення, само-детермінація тощо особистості. Тобто вкрай важливим є звернення до свідомості людини, активізація її суб'єктної активності, особистісної відповідальності за споживання і творче осмислення отриманої інформації, створення допомагаючих технологій на принципі “суб'єкт-суб'єктної” взаємодії фахівця з постраждалим з метою сприяння розвитку суб'єктних якостей особистості, її здатності протистояти деструктивному, руйнівному медіа-впливу.

До суб'єктних якостей відносяться такі, як: особиста відповідальність, самостійність, ініціативність, креативність, автономність, довіра до себе та ін., які визначають особистість як суб'єкта життєдіяльності (категорія суб'єкта для характеристики «Я» як джерела психічної причинності, за В.В. Зеньківським [5, с. 206]). Розглянемо поєднання деяких із суб'єктних якостей у контексті протидії людини деструктивному медіа-впливу.

Переважаюча більшість вітчизняних вчених, резюмує у своєму дослідженні Н.О. Єрмакова, вказують на надзвичайну актуальність *довіри до себе* як стрижневої характеристики особистості. Виявлено, що нестабільність довіри до себе, що викликає невпевненість, позбавляє рівноваги і веде до глибоких психологічних порушень, притаманна 75 % сучасних українців. Втім, «посилення довіри до себе у громадян позитивно вплине на зростання у них впевненості як особистісної риси і в цілому зробить можливим одужання українського суспільства від «хвороб» перехідного періоду» [3, с. 242].

На міжнародній конференції «Уроки гібридного десятиліття: що треба знати для руху вперед», яка відбулася 7 жовтня 2018 р. у Києві, йшлося про інформаційну війну з боку Росії як частину гібридної війни, що виражається, зокрема, у впливові агресора на свідомість, «мізки» людей, у використанні ним таких інструментів, які можуть впливати безпосередньо на «розум і серце» громадян як Росії, так і країн Європи і Америки. Учасники конференції звернули увагу на важливості «не довіряти» ворожій інформації і дезінформаторам. Тут доречно наголосити на значенні здатності людини довіряти собі, що сприяє критичному сприйманню і розумінню отриманих відомостей і їх творчого застосування у житті, свідомому відторгненню, аналізу і критиці негативної, маніпулятивної інформації.

Виявити рівень довіри людини допоможе тест «Довіра до себе» Т.П. Скрипкіної, що дає, по-перше, самим опитаним інформацію про себе, рівень власної довіри і сприяє мотивації їх до подальшої роботи з психологом, по-друге, надає фахівцю необхідні відомості про особливості довіри людини до себе задля того, щоб допомогти їй підвищити рівень цієї суб'єктної якості. Адже «людина, що довіряє собі – незалежна, орієнтована на досягнення, позитивно приймає власні переваги та недоліки, ставиться до власної суб'єктності як до цінності, вміє використовувати власний досвід і співвідносити його з планами самозміни» [4, с. 40]. Тож, одним із основних завдань психологів має бути збереження, зміцнення в особистості довіри до себе, власного Я, теперішніх ресурсів і перспектив на майбутнє. Довіра до себе, своїх цінностей і смислів, до найближчого оточення, своєї спільноти, країни в цілому посилюється в людини через довіру психолога до неї, повагу до її вибору, віру в те, що вона здатна сприймати належну і правдиву інформацію, має в собі особистісні потенції, суб'єктні риси і якості, які можуть уберегти її від негативного медіа-впливу і сприятимуть подальшому особистісному розвитку. Засобом такої розвивальної, суб'єкт-суб'єктної взаємодії медіа-психолога і людини, є діалог, який може здійснюватись через телебачення, радіо, друкований текст [1].

Питання довіри вивчали такі вчені, як Е. Еріксон, Дж. Боулбі, В.П. Зінченко, Дж. Роттер, В.В. Столін та ін. Довіра до світу як базове утворення, найважливіша умова нормативного психічного розвитку особистості є результатом активної і конструктивної, благополучної взаємодії зі світом людей, речей, природи. Недовіра ж пов'язана з такими почуттями і станами людини, як невпевненість у собі, підозрілість, замкненість, почуття меншовартості, несамоствійність, тривожність, розгубленість, почуття страху і смерті, стан песимізму; відчуття занедбаності (З.С. Карпенко, О.Ю. Осадько, Н.В. Тарабріна, Н.П. Шайда) як прояв ПТСР, що проявляються у страхах, роздратованості, агресивній неконтрольованій поведінці, спалахах гніву, порушеннях сну, депресіях, схильності до суїцидів, неврозах (С.О. Ніколаєнко, В. М. Корольчук, Є.В. Підчасов, В.С. Цихоня, Ю.С. Бучок та ін.). Неабияку загрозу для розвитку особистості становить нинішня ситуація, пов'язана з соціальною, політичною нестабільністю в Україні, війною на Сході, переселенням людей, втратою родичів і друзів, постійного місця проживання тощо. Перебуваючи в неблагополучних, агресивних для людського існування умовах, людина без

підтримки та інформування про суть подій та можливі варіанти поведінки у складних життєвих ситуаціях може втрачати довіру до світу і самої себе, а значить психологічну опору і суб'єктивну перспективу майбутнього.

Довіра до себе пов'язана з такою суб'єктною якістю особистості як *автономність*, а також здатністю до діалогічної взаємодії, що забезпечує і виявляє взаємну довіру партнерів, які спілкуються зокрема у мас-медійному просторі, і зміцнює довіру людини до себе.

Так, суб'єкти автономного типу характеризуються більш відкритою пізнавальною позицією у порівнянні з залежними (несамостійними) людьми, відрізняються наполегливістю, цілеспрямованістю, більш розвинутим самоконтролем, схильністю до самостійного виконання робіт. Такі індивіди за зміни умов діяльності вміють брати на себе відповідальність, своєчасно вносити корективи у свої плани і програми, їм характерна адекватна самооцінка і впевненість у собі (Г.С. Пригін).

Зміцненню довіри до себе, розвитку суб'єктної автономності сприяє довірче ставлення людини до фахової «текстової психологічної допомоги», що стає можливим за умови довіри з боку психолога, яка виявляється у діалозі з читачем через текст. За даними нашого дослідження, більшості споживачів друкованої, текстової психологічної допомоги, які відносяться до суб'єктів автономного типу, прийнятний той виклад матеріалу, який містить як загальну інформацію, так і таку, яка налаштовує на роздуми, формування особистої думки, діалог з психологом-автором статті. Водночас ті, хто віднесені до групи залежних, неавтономних людей, більш орієнтовані на конкретні вказівки, поради і рекомендації психолога [2]. Останнє може свідчити про певну недовіру людини до себе, власного досвіду, брак критичності до інформації, а значить про реальну здатність до навіювання, піддатливості зовнішньому маніпулятивному впливу через ЗМІ.

Послугуючись професійною психологічною допомогою через мас-медіа, читач/глядач/слухач не лише удосконалюється у сприйманні, розумінні та інтерпретації медіа-продукції, але й сам у змозі правильно, компетентно надавати допомогу, ділитися своїми думками і діалогічними навичками з іншими людьми, сприяючи тим самим розвитку їх діалогічної компетентності. Психолог має спілкуватися з населенням таким чином, аби долати схильність деяких людей покладатися на волю «сильного і авторитетного», кріпити власну суб'єктну здатність активно творити своє життя, самостійно і відповідально впливати на його якісні зміни, довіряти собі. Конструктивна, підтримуюча і уперед спрямовуюча діалогічна взаємодія між медіа-психологом і громадянами сприяє опору деструктивним, маніпулятивним технологіям, інформаційній агресії, бо допомагає людині думати, формувати власні оцінки і переконання, попереджає прийняття чужих думок і спрямовуючих до дії вказівок без критичного їх осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурлева Т.С. Довіра до себе як запобіжник негативному впливу медіа середовища: роль психолога // «Віртуальний освітній простір: психологічні

проблеми», мат-ли онлайн конф. листопад-грудень 2018 р. – Електр. ресурс: http://newlearning.org.ua/sites/default/files/tezy/2018/Hurlieva_Tetiana_2018.pdf

2. Гурлева Т.С. Особистісна автономність читачів в опірності деструктивному впливу медіа-текстів: реалії та перспективи розвитку / Т.С. Гурлева // Зб. Актуальні проблеми психології. – Електронний ресурс: <http://lib.iitta.gov.ua/710924/>

3. Єрмакова Н. О. Довіра до себе як особистісна детермінанта професійного зростання студентів юнацького віку / Н.О. Єрмакова // Вісник післядипломної освіти. – 2012. – Вип. 6. – С. 241-249. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2012_6_30

4. Скрипкина Т.П. Доверие к себе как условие развития личности / Т.П. Скрипкина // Вопросы психологии. — 2002. — № 1. — С. 95–103.

5. Татенко В. О. До питання про соціально-психологічний потенціал суб'єктно-вчинкового підходу / В.О. Татенко // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – 2013. – Вип. 4. – С. 204-225.

Збаранська Анна Сергіївна

практичний психолог громадської організації «Баланс», магістр психології

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗАЛЕЖНИХ ОСІБ

Залежність постає гострою проблемою в Україні. Згідно статистики, наша країна посідає одне з чільних місць в Європі та світі загалом за кількістю людей, що вживають алкоголь та наркотики, і це число постійно зростає [4,5]. Залежність не є виключно медичною проблемою. Вона охоплює також психологічний та соціальний виміри життя людини. Тому не можна говорити про успішне вирішення проблеми зловживання психоактивними речовинами та алкоголем лише у площині створення медичних центрів та наркологічних диспансерів. До того ж, сучасні діагностичні керівництва розглядають як залежність і стани, напряду не пов'язані з вживанням речовин, наприклад, ігроманію [3]. Саме тому важливість саме психологічної роботи з залежними виходить на перший план для їх повноцінного одужання.

Залежність від психоактивних речовин, як і будь-яке відхилення у поведінці людини, має певні фактори, що до неї призводять. До них відносяться:

1) Біологічні фактори, тобто генетична схильність до формування залежності, пов'язана з особливостями функціонування нейромедіаторних систем в головному мозку.

2) Соціальні фактори, що включають вплив сімейного та більш широкого суспільного кола контактів, а також загальне ставлення соціуму до вживання наркотичних речовин.

3) Психологічні фактори, до яких входять як акцентуації характеру, відхилення особистості та порушення психіки, так і наслідки психічних травм, особливості мотивації та потреб особистості [6].

Запорукою успішності будь-якого консультативного процесу є правильна діагностика стану клієнта. Необхідно визначити симптоми та зробити психологічний висновок, аби обрати найбільш ефективний метод роботи з клієнтом. Симптоми зловживання наркотичними речовинами й алкоголем та залежності включають:

1) Неадаптивну схильність до вживання речовини, яка проявляється в підвищеній толерантності та синдромі відміни.

2) Нездатність припинити вживання психоактивної речовини, незважаючи на висловлюване бажання це зробити і негативні наслідки, до яких призводить продовження вживання речовини.

3) Фізичні та фізіологічні зміни, що відображають наслідки схильності до інтенсивного вживання речовини.

4) Відмову визнати, що хімічна залежність є проблемою, незважаючи на доводи з боку близьких про те, що вживання речовини негативно впливає на людину і оточуючих.

5) Часті провали в пам'яті під час вживання речовини.

6) Продовження вживання, незважаючи на усвідомлення існуючих постійних проблем зі здоров'ям, законом, фінансами, роботою, суспільством і відносинами з оточуючими, безпосередньо пов'язаних з вживанням речовини.

7) Припинення важливої діяльності, оскільки вона перешкоджає вживанню речовини [1].

Ці симптоми можна об'єднати у специфічну «тріаду залежності», що включає заперечення (як основний механізм психічного захисту, що перешкоджає усвідомленню свого стану), втрату контролю (над вживанням речовини, її кількістю та часом вживання) та обсесивно-компульсивну поведінку, що не підкорюється ані волі самої людини, ані зовнішнім обставинам.

Оскільки існує велика кількість напрямків психології та психотерапії, спеціалісти, що працюють із залежними особами, обирають методи та техніки згідно концепції, якою користуються в своїй загальній практиці. Проте консультування таких клієнтів певним чином відрізняється від звичайного процесу взаємодії клієнт-психолог, та вимагає чіткої структури та доведеної ефективності. Тому когнітивно-поведінкова терапія є рекомендованим методом консультування залежних осіб [2].

Основними цілями консультування є:

1) Визнати безсилля і безпорадність перед психоактивними речовинами і брати участь в програмі одужання.

2) Відмовитися від психоактивної речовини, стабілізувати фізичний і емоційний стан, а потім розробити план подальшого одужання.

3) Визнати свою хімічну залежність.

4) Стабільно працювати над власним одужанням, вільним від вживання всіх видів психоактивних речовин.

5) Встановити і підтримувати повне утримання, одночасно підвищуючи рівень обізнаності про залежність і процеси відновлення.

Психологічне консультування залежних осіб включає не лише підтримку стану утримання від вживання психоактивних речовин, а також і навчання клієнта навичкам психологічного здоров'я (здоровій комунікації, вираженню емоцій, будуванню стосунків тощо). До того ж, ефективність одужання підвищується у разі консультування не лише залежної особи, а і близьких родичів для створення сприятливого середовища для одужання клієнта.

Таким чином, психологічне консультування залежних осіб є необхідною умовою їх одужання та подальшої інтеграції в суспільство. Для такого втручання потрібно застосовувати лише перевірені методи із доведеною ефективністю, спрямовані на повну відмову від вживання психоактивних речовин, а також на розвиток навичок психологічно здорової особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5) / American Psychiatric Association. – 2013. – 992 p.
2. McHugh R. K. Cognitive-Behavioral Therapy for Substance Use Disorders / R. K. McHugh, B. A. Hearon, and M. W. Otto // Psychiatr Clin North Am. – 2010. – Sep, 33(3). – p.511–525.
3. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders / World Health Organization. Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <https://icd.who.int/browse10/2016/en#/F60-F69>
4. World Health Organization. Global status report on alcohol and health / World Health Organization. – 2018. – 478 p.
5. Державна установа «Український моніторинговий та медичний центр з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України». Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року) / Рецензент: Д. Прокоф'єва-Янчиленко. – 2017. – 176 с.
6. Руководство по аддиктологии. / ред. Менделевич В.Д. – 2014. – 522 с.

Лукашенко Марина Юрїївна

аспірант докторантури та аспірантури з юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Романенко Оксана Вікторівна

професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ РОБОТИ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Для розуміння можливостей роботи з посттравматичним стресовим розладом має значення концепція щодо його психосоціального і біологічного походження.

Більшість теорій виділяють сильний страх як першопричину виникнення ПТСР і його вплив на умовні емоційні реакції та появу травматичних спогадів. Якщо розглянути ПТСР із точки зору теорії емоційного опрацювання, то погіршення здатності «емоційного опрацювання» травматичного досвіду стає результатом травматичних спогадів («патологічних структур страху»), інтенсивних та руйнівних. Ці структури містять нереальні елементи (в яких шкідливі стимули асоціюються з уникненням і втечею) та ірраціональні інтерпретації й оцінки.

Приблизно 80% пацієнтів із ПТСР страждають від супутніх психічних розладів. Вони також мають низку життєвих проблем, які намагаються вирішити за допомогою лікування. ПТСР часто негативно позначається на житті, і, за даними досліджень, позитивні зрушення у лікуванні ПТСР позначаються також на якості життя. Щоб успішно вирішити низку завдань, які постають під час роботи з розладом, необхідно, окрім опрацювання окремих симптомів, займатись й іншими проблемами, що були визначені під час обстеження, особливо якщо ці проблеми неможливо відкласти.

Проблему виникнення травматичного стресу та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) вивчали вітчизняні і зарубіжні психологи та науковці, а саме: А. Кардінер, А. Меркер, В. Конторович, В. Петрухін, В. Ромек, Г. Сельє, Дж. Мітчел, К. Калмикова, З. Фрейд, М. Горовіц, М. Падун, Н. Ласко, Н. Тарабріна, Р. Яноф-Бурман та ін. Загальновідомими є наукові доробки в галузі вивчення механізмів розвитку стресу та ПТСР (М. Горовіц, Л. Китаєв-Смик, Р. Лазарус); психологічні основи впровадження в практику технологій діагностики та подолання стресових розладів, зокрема ПТСР (І. Котєньов, В. Лисенко, О. Морозов, В. Омелянович, Н. Тарабріна, О. Тімченко, С. Яковенко).

Аналіз порівняльної ефективності цих методів (А. Ехлерс та Дж. Біссон з колегами, Р. БRADLEY і Дж. Грін, М. Ван Еттен і С. Тайлор, М. Клоітер, Г. Сидлер та Ф. Вагнер) свідчать про те, що будь-які нетравмофокусовані втручання мають меншу ефективність, ніж ті, які були спеціально розроблені та безпосередньо сфокусовані на роботі із симптоматикою ПТСР [1, с. 40].

Когнітивна теорія Ехлерс – Кларка подібна до теорії емоційного опрацювання тим, що вона теж розглядає в якості центрального об'єкту ПТСР травматичні спогади і пов'язує травму з наслідками когнітивних і поведінкових реакцій, які заважають когнітивним змінам і провокують розвиток захворювань [1, с. 45].

Варто зазначити, що виділять дві основні умови боротьби зі спогадами, пов'язані зі стресом: 1) необхідно активувати патологічну структуру страху; 2) пам'ять має збагатитись новою інформацією щодо цієї структури. Для серйозних змін недостатньо просто активувати спогади. Насправді травматичні спогади часто активуються під час нічних жахів, розмов чи просто нагадувань і, таким чином, негативно впливають на пацієнта. У такі моменти людина з ПТСР може заново піддаватись страху і використовувати механізм втечі чи уникання для його подолання.

Теорія дуалістичної репрезентації наполягає на тому, що активація спогадів може привести не лише до одужання, але й до хронічного емоційного опрацювання

(постійне зосередження на наслідках травми та нав'язливих спогадах) або до передчасного стримування, яке є результатом уникання фобій, супроводжується соматизацією і чутливістю до повторних активацій у житті. Коли симптоми ПТСР стають хронічними, це значить, що людина неспроможна на ефективне опрацювання спогадів, тому що уникання обмежує активацію спогадів і доступ до нової коригувальної інформації [2, с. 107].

Виділяють такі проблеми, що виникають під час роботи з посттравматичним стресовим розладом та впливають на її ефективність: адиктивна поведінка, депресія та схильність до суїциду, тривожність, ускладнення або вплив важкої втрати.

Нерідко прагнення приглушити дію патогенних чинників виступає в якості мотиву до вживання алкоголю у пацієнтів з ПТСР. Особи, які мали прояви тривоги і ажитації у вигляді тривожно-депресивного, астено-депресивного, істеро-іпохондричного синдрому, використовували алкоголь з анксиолітичною метою, а пацієнти з антисоціальним типом у вигляді астено-іпохондричного, астено-депресивного синдрому – вживали алкоголь через нестійкість своїх потягів, мотивації та флюктууючої поведінки.

Майже половина суїцидальних спроб і завершених суїцидів здійснені в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Зловживання алкоголем може призводити до суїцидальних дій через розгальмування, імпульсивність і порушення суджень, але він також може бути використаний як засіб, що полегшує переживання, пов'язані з вчиненням акту самогубства. Психічні розлади та стрес також підвищують ризик суїцидальної поведінки, але можуть мати взаємний вплив зі вживанням алкоголю [3, с. 320].

ПТСР класифікується як тривожний розлад, пов'язаний з іншими тривожними розладами, як панічний розлад, генералізований тривожний розлад, соціальна фобія, та інші фобії. Попри те, що більшість теорій ПТСР підкреслюють значення страху в розвитку захворювання, часто активуються інша емоції – сум, злість і почуття провини.

Усунення дисфункційної поведінки і стратегій сприймання та інтерпретації реальності здійснюється шляхом обговорення, проведення дискусій, поведінкових експериментів, під час яких клієнти переглядають старі способи світосприймання і реагування та переконуються в їхній неефективності.

Зауважимо, що конкретну терапевтичну процедуру розробляють для кожного клієнта індивідуально, з урахуванням специфіки травматичного впливу, життєвого досвіду, рівня розвитку когнітивних процесів, особистісних рис, а також інших факторів, що впливають на здатність людини до відновлення.

Когнітивна терапія ПТСР (оксфордський підхід), ефективність якої на цей час доведено, базується на деталізованій теоретичній моделі посттравматичного стресового розладу, є логічно впорядкованою, технологічно забезпеченою і такою, що має чітко виписаний протокол інтервенцій. Згадані характеристики уможливають наразі ефективне навчання фахівців та широке застосування підходу в роботі з особами, які зазнали травматичних впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / Волошин П. В., Шестопалова Л. Ф., Підкоритов В. С. [та ін.] — Х., 2002. — 47 с.
2. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства / ред. Э. Б. Фoa, Т. М. Кина, М. Дж. Фридмана. – Москва : Когито-Центр, 2005. – 466 с.
3. Ehlers A. A cognitive model of posttraumatic stress disorder / Ehlers A., Clark D. // Behaviour Research and Therapy. – 2000. – Vol. 38. – P. 319–345.

Мариніна Світлана Леонідівна

психолог Медичного центру «Нові Санжари» Національної Гвардії України

ВПЛИВ СЬОГОДЕННЯ НА РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Масштабні зміни в сучасному світі ведуть до переосмислення методологічних основ розвитку наук про людину. Традиційні, стійкі уявлення про закономірності становлення особистості збагачуються новими теоріями, концепціями, інноваційними технологіями, моделями, варіативними освітніми програмами та вимагають посилення уваги до фундаментальних основ розвитку науки і практики.

Розуміння "цінності" відноситься до числа таких загальнонаукових понять, методологічне значення якого особливо велике. Воно використовується у філософії, соціології, психології і педагогіці для позначення об'єктів і явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі моральні ідеали і виступаючих як еталони належного.

У вирішенні глобальних проблем сучасності, теорія цінностей переживає своє відродження в зв'язку з новими соціальними, науково-технічними реальностями дійсності.

На думку філософів наукова необхідність категорії «цінність» виникає тоді, коли встає питання про особистість і оточуючий її матеріальний і духовний світ, а ширше - про співвідношення діяльності суб'єкта (будь то особистість, група, клас, нація) і тих об'єктивних умов, у яких він діє.

В психології людське мислення носить модельний характер, тому що "почуття розуміння" виникає саме тоді, коли нам вдається співвіднести явище з його моделлю, тобто вичленувати з явища істотне (з погляду вимог цієї моделі), і при цьому навіть логічне розуміння того факту, що модель не абсолютна, анітрохи на це почуття не впливає – рамки моделі, як правило не усвідомлюються.

Кожен із нас може пригадати моменти у своєму житті, коли відбувалася "переоцінка цінностей" і старі, давно відомі факти і поняття здобували раптом зовсім нове значення, виходячи на передній план по своїй значимості, чи навпаки, втрачаючи її. Це саме той випадок, коли назва явища – "переоцінка цінностей" як не

можна більш точно відбиває його сутність – відбувається перебудова моделі в мозку і, відповідно, змінюється механізм селекції вже наявної інформації – людина починає по-новому бачити старі явища. Ніцше писав: "Все, что имеет ценность в нынешнем мире, имеет ее не само по себе, не по своей природе – в природе нет никаких ценностей, – но оттого, что ему однажды придали ценность, подарили ее, и этими дарителями были мы!" [1].

Отже, усі без винятку цінності, які створюються мозком людини, є відносними. Але для свідомості вони представляються абсолютними, що є однією з особливостей людського мислення. Представлення ж їх абсолютними є звичайною оманю, що впливає з уже згадуваної відсутності усвідомлення границь моделі. Особистісні цінності, як і цінності соціальні, існують у формі ідеалів, а ідеал – це мисленевий зразок досконалості, норма, до якої потрібно прагнути як до кінцевого результату діяльності.

Цінності, формуючись, як і потреби, представляють внутрішній світ особистості, будучи виразником стабільного, абсолютного та незмінного в індивідуальному досвіді суб'єкта. Потреби представляють у структурі мотивації актуальний життєвий світ суб'єкта, вони динамічні, їхня ієрархія постійно перебудовується в залежності від поточного стану життєвих відносин суб'єкта [3].

Цікаву модель «потрібного майбутнього» запропонував Н. А. Бернштейн для позначення того факту, що людський мозок відбиває не тільки події сьогодення і минулого, але і ситуацію майбутнього причому останню в двох різних формах – імовірного прогнозу і програмування потрібного майбутнього [2].

Ми живемо в період радикальних змін у суспільстві, коли різко загострюються протиріччя зміни пріоритетів минулого, сьогодення і майбутнього. Процес орієнтації особистості на соціально значимі цінності може зняти ці протиріччя, що породжують непевність, дезорієнтацію. До цього часу сформовані механізми соціалізації, і орієнтації на цінності вступили в протиріччя з загальною ситуацією розвитку сучасної особистості, що обумовлює виникнення ряду ускладнень, що перешкоджають росту потреб особистості до цінностей суспільства, так само як ріст потреб суспільства до цінностей особистості.

В суспільстві постійно відбувається переоцінка цінностей і відповідно з'являються зміни в ціннісних орієнтаціях особистості. Це дозволяє стверджувати, що система ціннісних орієнтацій особистості завжди адекватна системі цінностей суспільства. Цей фактор потрібно враховувати при розробці і впровадженні нових методів соціалізації. Цінності зникають, залишаються лише мотиви. У зв'язку з цим основною виховною задачею є гармонізація вже сприйнятих особистістю і соціально необхідних цінностей. Також важливо пам'ятати, що ефективно вирішувати задачі виховання, формування, розвитку і саморозвитку особистості можливо лише впливаючи на відносно змінювані особистісні утворення [4].

Процес формування ціннісних орієнтацій може бути розглянутий з різних точок зору. Його можна характеризувати як дію, що складається з елементів: об'єкта (орієнтира), на який спрямована дія; об'єктивної сторони, тобто способу (методу)

здійснення дії; суб'єктивної сторони, тобто відносини суб'єкта до дії і його результату, і самого суб'єкта, що робить дію.

Цей процес - не одномоментне знаходження якості, він розтягнутий у часі, має свої етапи, які співвідносяться послідовно з загальним ростом і віковим розвитком людини, формуванням його особистісних властивостей:

✓ 1-я фаза процесу - присвоєння цінностей особистістю, формування образу Світу.

✓ 2-я фаза процесу - перетворення особистості на основі цінностей, формування образу "Я".

✓ 3-я фаза процесу - проектування – само-проектування, формування образу Майбутнього.

На всіх рівнях розвитку процесу формування ціннісних орієнтацій функціонують ті самі ціннісні механізми: пошук - оцінка - вибір - проекція, однак на різних фазах ми можемо побачити різний ступінь завантаженості окремих механізмів: присвоєння цінностей забезпечується в більшій мірі пошуком і оцінкою, на наступних стадіях - це вибір і проекція. Визначаючи концептуальну сутність терміна механізму, ми підкреслюємо його психологічну основу, а отже, і реальну можливість впливати на розвиток цих особистісних механізмів у спеціально створених ситуаціях життєдіяльності.

Вибір життєвої мети, планів, перспектив людина здійснює на основі пізнання обставин і самого себе, постійно оцінюючи, порівнюючи і зіставляючи і себе, і інших людей, звертаючись в минуле, живе в сьогоденні, орієнтуючись на майбутнє. Ціннісні орієнтації особистості, таким чином, забезпечують стрижень, загальну лінію, деяку вісь, що врівноважує вчинки, поведження, діяльність, що відхиляються в ту чи іншу сторону від загального стрижня, лінії, спрямованості.

На основі ціннісного характеру мислення, присвоєння цінностей, їхньої гармонізації з потребами, що піднімаються, визначають спрямованість свідомості та відбувається розвиток ціннісних орієнтацій особистості. Які разом з життєвою перспективою є ціннісним вектором розвитку особистості, переведеним у мету життя та завершують особистісне самовизначення людини в сфері праці, спілкування, мистецтва, пізнання - у навколишній дійсності і самому собі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ницше Ф., Сочинения в 2-х томах, Т. 1, М., 1990.
2. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции // Вопросы философии, 1996. № 6.
3. Леонтьев Д. А. Жизненный мир человека и проблема потребностей // Психологический журнал, 1992, т. 13, № 2.
4. Романюк Л. В. Ціннісні орієнтації: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004.

Романенко Оксана Вікторівна

професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІН У Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ПСИХОТРАВМИ

Загострення військових конфліктів у сучасному суспільстві обумовлює необхідність застосування ефективних методів психологічної допомоги в умовах пост-травми, що ґрунтується на визначенні відповідних концептуальних засад. У зв'язку з цим актуалізується потреба у вивченні тих психологічних категорій, які складають методологічне підґрунтя для розробки психотерапевтичних моделей та можуть виступати як мішені для психокорекційного впливу.

Однією з таких категорій є Я-концепція особистості як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, поєднану з їх оцінкою. У структурі Я-концепції виділяється описова складова та самоприйняття. Ця схема передбачає вивчення різних аспектів Я-образу в поєднанні із само ставленням [1].

Я-концепція має ієрархічну структуру. Її вищим рівнем є глобальна Я-концепція, що вміщує всебічні аспекти індивідуальної самосвідомості. Це так званий “потік свідомості”, у якому У. Джемс виділив два елементи: Я, що усвідомлюється, та Я як об’єкт [2]. Ці компоненти розділяти можна тільки в понятійному плані, так само, як Я-образ та самооцінку, оскільки в психологічному плані вони нерозривно взаємопов’язані. Я-образ та оцінка власного Я обумовлюють певну поведінку індивіда, тому глобальна Я-концепція розглядається як сукупність установок індивіда, що спрямована на самого себе. Ці установки можуть мати різні ракурси або модальності: Я-реальне, або уявлення про те, який я насправді; Я-ідеальне, або уявлення про те, яким я хотів би бути; Я-дзеркальне, або уявлення про те як мене сприймають інші. Кожна з цих модальностей передбачає вивчення різних аспектів Я-концепції. Аспектами Я-концепції є уявлення про себе за сферою прояву: Я-соціальне, Я-фізичне, Я-інтелектуальне, Я-емоційне.

Я-концепція характеризується такими основними функціями:

По-перше, вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості. Численні дослідження особистості спираються на положення, згідно з яким людина завжди прагне до максимальної внутрішньої узгодженості. Якщо новий досвід, отриманий індивідом, не суперечить його попереднім уявленням про себе, він легко асимілюється, якщо так – це призводить до ситуації психологічного дискомфорту. Тоді людина прагне до захисту своєї Я-концепції, що може здійснюватися за допомогою захисно-психологічних механізмів.

По-друге, Я-концепція визначає інтерпретацію досвіду особистості. На основі уявлень про себе людина будує не тільки свою поведінку, але й інтерпретує індивідуальний досвід. Переживання травматичної події закріплюється у її свідомості за типом умовно-рефлекторного зв'язку. Внаслідок цього формується

відповідна установка, і будь-яка дія буде інтерпретуватися людиною негативно по відношенню до себе, очікуючи повторення жахливих подій, переживаючи її знову і знову у виглядів так званих флешбеків. В подальшому цей чинник визначає характер сприйняття будь-якої ситуації.

По-третє, Я-концепція є джерелом очікувань відносно самого себе. Ця функція полягає в тому, що на основі уявлень про власне Я визначаються уявлення людини про те, що має відбутися. Підвищений стан тривожності, панічні атаки, якими супроводжується посттравматичний синдром, спонукає їх до очікування на вороже ставлення до себе з боку навколишніх, яке сформувалося в умовах бойових дій, та спричинює ухилення від соціальних контактів, агресивні прояви.

Пережиті військові події виходять за межі звичного досвіду особистості, людина опиняється у стані психічного виживання, що стає своєрідним водорозділом між минулим і теперішнім, змушує її переосмислити все своє життя та уявлення про себе [6].

Внаслідок пережитих подій у людини порушується міра внутрішньої цілісності, послідовності Я-концепції як наслідок розходжень між реальним та ідеальним уявленням про себе, з'являється суперечливість та несумісність окремих її якостей, що супроводжує кризові стани. Змінюється також міра стійкості та стабільності Я-концепції з часом. Весь навколишній світ уявляється таким, що чинить опір, а людина відчуває себе неспроможною протистояти йому. Переживання власної неспроможності призводить до негативного самоствавлення, порушує самоприйняття та стає витокком депресивних розладів.

На разі в системі реабілітації учасників бойових дій інтенсивно застосовуються різновиди психотерапії, що витримали перевірку практикою та виявилися найбільш ефективними в даній ситуації. Водночас питання про використання різних психотерапевтичних методів у структурі інтегративних моделей мають вирішуватися психологом після надання клієнту консультації на основі особливого методу психологічної допомоги – кризової інтервенції.

Кризова інтервенція характеризується такими ознаками: сприяння вираженню сильних емоцій; зменшення негативних почуттів завдяки процесу повторення; відкриття доступу до дослідження гострих проблем; формування розуміння актуальних проблем для підтримки клієнта; створення фундаменту для прийняття людиною пережитого досвіду [4]. Наступним кроком є відділення себе від хворобливого досвіду.

Така робота психотерапевта передбачає розкриття особистісних змін, що виникають при переході особистості, яка знаходиться в умовах пост-травми, до нової Я-концепції, тобто змін у системі її уявлень про саму себе чи спосіб власного життя. Зміни можуть відбуватися радикально та неочікувано як для самого суб'єкта, так і для оточуючих. В такий спосіб суб'єкт набуває нових цінностей, переконань, способів дії, у нього формується новий тип емоційного реагування, що супроводжує міжсистемний перехід до принципово нових можливостей нової ідентичності.

Особистісні зміни в умовах пост-травми характеризуються такими ознаками: по-перше, вони обумовлюються міжсистемним переходом до нової ідентичності; по-

друге, цей перехід поєднує як негативні, так і позитивні аспекти (негативні – внаслідок пережитих психологічних травм, що проявляються в невизначеності, позитивні – виникнення принципово нових можливостей, що часто мають соціальне значення).

Індивідуальні зміни носять системний характер, тобто зміна суб'єкта змінює систему та навпаки. Психотерапевт має допомогти людині розглянути кризові явища як перехідну форму до розвитку нових системних можливостей. Ефективність психологічної допомоги обумовлена відповідальністю клієнта за свій запит та здатністю задовольнити цей запит з боку психотерапевта. Згідно з положеннями екофасилітаційного підходу, немає сенсу відновлювати попередній рівень психологічного здоров'я, однак є сенс інтегрувати отриманий досвід екстремального реагування в нові психологічні конструкти, нові відношення, цінності та способи дії [3].

Таким чином, теорії, що лежать в основі психологічної допомоги, включають роботу з Я-концепцією клієнта та систему певних засобів психотерапевтичного впливу на неї. Робочі моделі визначають характер інтервенцій, які застосовуються терапевтом, тривалість курсу психологічної допомоги, часовий діапазон біографії клієнта, що виноситься на обговорення, вибір методів, характер взаємодії та бажаний результат. Таким чином, психолог розглядає ситуацію клієнта та картину його поведінки через своєрідну призму, що створена принципами теорії і практики самого терапевта. Це обумовлює певний спосіб сприймання психологом проблеми клієнта та визначає стратегії й тактики психотерапевтичного впливу.

Принцип особистісного підходу в психотерапії передбачає визнання того положення, що об'єктом впливу є особистість в цілому з її індивідуальними особливостями, установками, а не окрема функція чи ізольоване психічне явище. Цей принцип передбачає врахування інтересів особистості, визнання її цінності та унікальності, права на свободу вибору, застосування диференційованого підходу в процесі психологічного впливу. Положення концепції В. М. Мясіщева, згідно з якою особистість є продуктом системи значущих відношень, визначають необхідність аналізу в психотерапевтичному процесі різних видів відношень людини [5]. В умовах пост-травми психолог відмовляється від опори на поняття узагальненої особистісної норми, а намагається з'ясувати для себе особливості загальних закономірностей та індивідуальних проявів у поведінці клієнта, орієнтуватися на його особисті досягнення. Це передбачає створення умов для прояву природних рушійних сил особистісного зростання та формування нової Я-концепції на основі конструктивного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Пер. с англ./ Общ. ред. В. Я. Пилиповского / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Джемс У. Психология / Под ред. Л. А. Петровской / У. Джемс – М.: Педагогика, 1991. – 368 с.
3. Лушин П. В. О психологии человека в переходный период: Как выживать, когда все рушится? / П. В. Лушин. – К. : Наук. світ, 2007. – 205 с.

4. Мастерство психологического консультирования / [под. ред. А. А. Бадхена, А. М. Родиной]. – СПб. : Речь, 2006. – 240 с.

5. Мясищев В. Н. Личность и неврозы / В. Н. Мясищев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. – 426 с.

6. Пушкарев А. Л. Посттравматическое стрессовое расстройство. / А. Л. Пушкарев, В. А. Доморацкий, Е. Г. Гордеева М.: Эксмо, 2000. – 239 с.

Самойленко-Тидір Вікторія Андріївна

завідувач Центру психологічної допомоги та соціальної адаптації Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», керівник «Координаційного центру допомоги учасникам АТО, членам їх сімей, ветеранам, інвалідам та переселенцям» ГО «Набат Кривбас»

Михайленко Лілія Миколаївна

завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Психологічні травми є більш небезпечні, ніж травми фізичні, вони здатні нашкодити здоров'ю і життю самих бійців, а також тих, хто їх оточує.

Багато учасників бойових дій повертаються із зони конфлікту з величезним багажем психологічних переживань, зміною стилю поведінки, яка була їм притаманна до війни, що безпосередньо пов'язано з бойовими рефлексамі набутими в результаті життєво небезпечних ситуацій.

Успішна психологічна реабілітація та реадaptaція ґрунтується на трьох основних факторах [1-4]:

- 1) спілкуванні,
- 2) прийнятті ветерана таким, яким він є,
- 3) допомоги фахівця (психолога, психотерапевта, лікаря).

Отже, список порад для членів сімей учасників бойових дій – дружин, батьків, дорослих дітей – розроблено на основі матеріалів з різних літературних джерел [1-8].

Насамперед необхідно дізнатись, які зміни зазвичай спостерігаються в учасників бойових дій, зокрема, пов'язані з посттравматичним стресовим розладом. Боєць, який повернувся із зони бойових дій, – це вже інша людина, яка отримала унікальний досвід. Його потрібно прийняти разом з новими поглядами, знайомствами, проблемами, страхами і, можливо, проявами агресії. Повернення до мирного життя може затягнутися, тому любов, турбота, тепло і найголовніше

прийняття сім'єю бійця таким, яким він є у конкретний момент часу буде сприяти його поверненню до мирного життя.

Учасник бойових дій в силу обставин став у рази сильнішим, мудрішим і досвідченішим. Він повернувся живим, повернувся до сім'ї. Всі труднощі можна пережити, якщо ви націлені на те, щоб прожити з людиною щасливе життя.

Не відгороджуйтеся. В іншому випадку боєць залишається зі своїми спогадами, часом небезпечними для психічного здоров'я. Це призводить до внутрішнього конфлікту, який буде поступово посилюватися. В результаті виходів з нього може виявитися багато і всі вони будуть деструктивні для особистості і соціуму.

Важливо вислуховувати бійця. Він повинен знати і розуміти, що поруч з ним його рідна людина, яка прийме його будь-яким. Він повинен усвідомити, що він потрібен. Багато чоловіків закриваються в собі, якщо бачать, що дружина відкидає його новий досвід і каже, що не хоче чути про вбивства і кров. Але він цього не може забути, а поділитися йому більше ні з ким. Відсутність цієї можливості може спровокувати серйозні проблеми з психікою. Дім має стати для нього місцем, де можна розслабитися і розкритися.

Забороніть собі ображатися. Не можна гадати «... він зі мною не розмовляє, бо...». Не можна ставити себе в роль жертви. Людина була в ситуації, де все посправжньому. У зоні бойових дій немає тієї дипломатії, до якої ми звикли у повсякденному житті – там не скажи, тут посміхнися, умовності збережи, так себе не поведи. Ця людина налаштована категорично, вона так звикла. Через це можуть виникати конфлікти.

Щоб учасник бойових дій швидше адаптувався, його потрібно залучати до повсякденного життя. Він повинен розуміти, що він потрібен тут і не є тягарем. В іншому випадку, в свідомості бійців виникає розлом – там він герой, а тут дружина робить все сама, щоб він начебто відпочив. Ні в якому разі не можна жаліти бійця, потрібно залучати його в побутові питання в міру готовності.

Якщо немає різко агресивних форм поведінки, не можна відгороджувати дітей від батька. Дитина – це додаткова ниточка, яка прив'язує бійця до реального життя. Діти розуміють більше, ніж вам здається. Їх участь і співпереживання може стати для людини рятівними.

Якщо бійцю починають снитися кошмари, зверніться до психолога або психотерапевта. Вони допоможуть створити комфортні умови, які сприятимуть усвідомленню безпеки.

Усвідомлення того, що поруч кохана дружина змінює розуміння того, що поруч бажана дружина. Нерідко учасники бойових дій говорять, що пропадає сексуальний потяг і з'являється агресивний стан. З цим можна впоратися, якщо підходити до чоловіка з боку, супроводжуючи це голосом. Ніжно погладжувати спину і плечі, ніжно обіймати. Його потрібно поступово привчати, що вся небезпека минула і удару в спину не буде.

Якщо боєць не виносить фізичних контактів в принципі – приготуйтеся до того, що потрібно поступово, день за днем, можливо, тиждень за тижнем,

налагоджувати контакт. Людина повинна відтанути. Чоловікові потрібно дати зрозуміти, що він може прийти до вас в будь-який момент. Ось ваша рука, ви поруч і будете чекати стільки, скільки потрібно, щоб він зміг протягнути свою руку у відповідь.

Буває, що чоловік, який повернувся із зони бойових дій, довго мовчить, але в якийсь момент зривається і починає трошити все навколо. У таких ситуаціях потрібно максимально намагатися прибрати всі колючо-ріжучі предмети, щоб вони не потрапили під руку, обмежити перебування людини на кухні. Постаратися зацікавити його більшу частину часу знаходитися в інших приміщеннях.

При проявах агресії на словах намагайтеся говорити з людиною спокійно. Буде дуже складно, тому що всередині все кипить, але піддаватися на цю агресію не можна. Потрібно своєю поведінкою, інтонацією і реакцією давати зрозуміти, що ви розумієте, як йому важко. Або що вам складно це зрозуміти, але від того, що на вас кричать, зрозуміліше не стає.

Агресія рідко виникає в колі сім'ї. В основному це відбувається в компаніях, коли хтось сказав «зайве» слово, неправильно зрозумів, неправильно подивився. Якщо ви бачите, що ваш чоловік (брат, друг) починає заводитися, постарайтеся заручитися підтримкою друзів, які поруч, і вивести людину із зони ризику. Якщо в компанії з'являється людина, яка може спровокувати бійця на конфлікт, а це завжди помітно, потрібно зробити все можливе, щоб уникнути такої ситуації.

Якщо прояви агресії супроводжуються зловживанням алкоголю, потрібно негайно звертатися до фахівців. Тому що спиртне гарантує непередбачуваність у будь-якому стані.

Якщо людина приїхала із зони бойових дій нетверезою і не тверезіє кілька днів, і це не властива для неї поведінка, відразу звертайтеся до нарколога або психотерапевта. Коли у людини виникає абстинентний синдром – похмілля – це залежність. На наступній стадії похмілля не виникає – це означає, що організм вже не втручається, людині потрібно вкрай мала кількість алкоголю, щоб прийти в ейфорію. Це вже не побутовий алкоголізм, це залежність, яку потрібно лікувати терапевтично. Те ж стосується залежності від легких наркотиків – вона має лікуватися у фахівців.

Багато учасників бойових дій скаржаться на болі в спині. Пройдіть дослідження, оскільки носіння бронежилета і переміщення на бронетехніці тривалий час може стати причиною проблем з хребтом. Якщо в ході дослідження не знайдені якісь фізичні проблеми, то травма є психосоматичною. З нею теж потрібно звертатися до фахівців. Потрібні розслаблюючі масажі, фізіотерапевтичні процедури, плавання, гімнастика.

Якщо боєць не хоче звертатися до психолога або психотерапевта, хоча ви бачите, що йому потрібна допомога, то фахівець повинен прийти до нього. Можна змодельовати ситуацію, коли у вашому колі спілкування з'являється людина, яка встановлює довірливі стосунки з бійцем і допоможе йому усвідомити деякі моменти в його поведінці. Поясніть, що психолог – це людина яка працює зі здоровими

людьми, що потрапили в складні ситуації. Якщо людина не хоче йти до психолога, але готова йти на сповідь до духівника, сходить до церкви.

Члени сім'ї учасника бойових дій також потребують допомоги психолога або психотерапевта, щоб грамотно і з підтримкою долати труднощі складного процесу соціально-психологічної реабілітації найдорожчих для них людей – захисників, героїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов О. А. Види та напрямки психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям / О. А. Блінов // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2014. – Вип. 4 (41). – С. 168-173.

2. Кокун О. М. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська / Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. – 170 с.

3. Крайнюк В. М. Принципи та методи психологічної допомоги при посттравматичному стресі / В. М. Крайнюк // Вісник Київського міжнародного університету: Сер.: Психологічні науки. – 01/2005. – Вип.6. – С.60-68.

4. Ломакін Г.І. Прояви порушень реадaptaції учасників бойових дій у системі суспільних відносин / Г.І. Ломакін // Проблеми емпіричних досліджень у психології, 6-7 грудня 2012р., Київ: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. І.В. Данилюка, І.В. Ващенко. – К.; ОВС, 2012. – С. 94-100.

5. Мороз Р. Памятка вернувшимся с войны / Р. Мороз, Т. Цуканова. – Николаев : Квит, 2015. – 64 с.

6. Пожидаев Д. Д. От боевых действий – к гражданской жизни / Д.Д. Пожидаев // Социс. 1999. – № 2.

7. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації / Р.П. Попелюшко // Актуальні проблеми психології. Том XI. Випуск 13. – С. 198-207.

8. Салютін Р.В. Надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту, та їх психологічна адаптація до нового місця проживання (методичні рекомендації) / Р.В. Салютін, І.Я.Пінчук, О.О. Хаустова та ін. – Київ, 14-18 липня, 2014 р.

Сергієнко Олександр Олександрович

викладач-методист навчально-методичного відділу Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЯТУВАЛЬНИКІВ З РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

Ефективність службової діяльності працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) в значній мірі залежить від рівня розвитку у

них належних індивідуальних, психологічних та моральних якостей. Серед професійно важливих якостей можна виділити відповідальність, самоконтроль, професійну мотивацію, самооцінку, емоційну стійкість, тривожність, відношення до ризику й т.д. Вивчення професійної мотивації у рятувальників, що приймають участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є необхідним як для більш повного теоретичного вивчення даної проблеми, так і для вирішення практичних питань професійного відбору та формування мотиваційної сфери особистості спеціаліста [2]. Розуміння того, що для досягнення цілей діяльності ДСНС України необхідні люди, які в змозі вирішувати практичні завдання в екстремальних умовах, зумовлює актуальність проблеми психологічного професійного відбору, а фактично – прогнозування успішності рятувальників за індивідуально-психологічними показниками [4].

Вивчення даного питання дозволить в подальшому відбирати для роботи в надзвичайних ситуаціях кандидатів зі стійкою професійною мотивацією, що безумовно покращить якість виконання професійних обов'язків та зменшить ймовірність прояву професійного відчуження. Проведене раніше дослідження дозволило виділити дві групи рятувальників: до першої групи увійшли фахівці, які ідентифікують себе з професією, а до другої – працівники з ознаками професійного відчуження [3].

За допомогою опитувальника Ю. В. Бессонової «Вивчення професійної мотивації рятувальників» було досліджено психологічні закономірності формування, розвитку і прояву професійної мотивації працівників ДСНС [1]. Отримані дані дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники за методикою «Вивчення професійної мотивації рятувальників»
(у балах)

Шкали	1 група (фахівці які ідентифікують себе з професією)	2 група (працівники з ознаками професійного відчуження)	t	p
Мотиви професійної діяльності	4,09±0,87	3,4±1,08	2,51	0,015
Цілі професійної діяльності	3,74±0,96	3,33±0,94	2,71	0,009
Способи практичної реалізації цілей	3,75±0,95	3,38±0,94	1,84	0,07
Умови реалізації цілей діяльності	3,64±0,9	3,16±0,85	2,46	0,017

Отримані дані свідчать про те, що показники досліджуваних 1 групи (працівники, які ідентифікують себе з професією) за шкалою «Мотиви професійної діяльності» високі (4,09 балів); за шкалами «Цілі професійної діяльності» (3,74 балів), «Способи практичної реалізації» (3,75 балів) та «Умови реалізації цілей діяльності» (3,64 балів) середні з тенденцією до підвищення.

Показники досліджуваних 2 групи (працівники, яким властиве професійне

відчуження) за шкалами «Мотиви професійної діяльності» (3,4 балів), «Цілі професійної діяльності» (3,33 балів), «Способи практичної реалізації цілей» (3,38 балів) та «Умови реалізації цілей діяльності» (3,16 балів) середні.

Проведений аналіз отриманих даних свідчить про те, що:

за шкалою «Мотиви професійної діяльності» виявлено достовірно значущі відмінності ($t=2,51$; $p=0,05$) між показниками досліджуваних груп. Це свідчить про те, що досліджувані 1 групи це працівники, які прагнуть до професійного успіху та пізнання, прагнуть досягати високих професійних результатів, бути задоволеними роботою, професійно зростати та удосконалюватися, розширювати й поглиблювати професійні знання, пізнавати особливості й умови професійної діяльності. Досліджувані 2 групи за шкалою мають меншу мотивацію в професійній діяльності, що свідчить про вони не задоволені професією та кар'єрним зростом і як наслідок не прагнуть досягти професійного успіху. Дані працівники мають низьку мотивацію до розширення та поглиблення знань, установлення й зміцнення особистих контактів, не обмінюються професійним досвідом та не мають бажаного професійного статусу, як наслідок ці рятувальники не ідентифікують себе з професійною діяльністю. Вищезазначена характеристика дає можливість охарактеризувати даних досліджуваних, яким властиве професійне відчуження.

За шкалою «Цілі професійної діяльності» виявлено статистично достовірні відмінності на високому рівні значущості ($t=2,71$; $p=0,01$). Це свідчить про те, що досліджуваним 1 групи властива професійна спрямованість, вони прагнуть досягати високих професійних результатів у виконанні трудових завдань, відчувають задоволеність професією, процесом і змістом конкретної праці, власним внеском і результатом, мають наміри досягти високого соціального статусу, забезпечити собі повагу як фахівця та щоб визнавали їх професійні заслуги. Дані досліджувані ставлять цілі в своїй професійній самореалізації та вважають себе причетними до екстремальної, «героїчної» професій рятувальника. Досліджувані 2 групи за шкалою не мають конкретної та цілеспрямованої мети в професійній діяльності, вони не мають бажання ініціювати свій розвиток в професії та розчаровані результатами своїх внесків, тому не вважають за доцільне досягати високого соціального статусу або підвищувати нинішній, думка інших колег для них не важлива, не ідентифікують себе зі своєю професійною діяльністю та за наявності не проявляють в ній власних творчих здібностей, свою професійну діяльність не цінують.

За шкалою «Способи практичної реалізації цілей» не виявлено значущих відмінностей ($t=1,84$). Але за деякими пунктами питань виявлені значущі відмінності, що свідчить про те, що працівники 1 групи докладають зусиль для досягнення високих професійних результатів, придбання нових професійних знань, обміну досвідом, розширення обсягу професійних навичок й умінь, «відкриті» у разі надання взаємодопомоги товаришам по службі в будь-яких ситуаціях, проводять самоаналіз в питаннях професійної діяльності (вчинків, дій та рішень), їм властивий активний прояв своїх професійних знань та уважне, зацікавлене відношення до вчинків і висловлювань колег. Дані досліджувані ставлять цілі як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. Вони відповідальні, дружелюбні, чуйні. Такі

фахівці більш схильні до ризику, орієнтуються на дії більш досвідчених співробітників, ретельно виконують інструкції керівництва, використовують нові прийоми і способи виконання завдань в професійній діяльності. Досліджувані 2 групи «залишаються в тіні» в питаннях досягнення високих професійних результатів та способів практичної реалізації цілей. Вони не цікавляться досвідом інших працівників та не проводять аналіз власних (або інших працівників) професійних помилок та своїх вчинків (дій), уникають надмірного професійного навантаження, не проявляють зацікавленість до вчинків і висловлювань колег, не мають «еталонної моделі» фахівця в професії. Дані рятувальники не мають бажання брати участь у колективних заходах, пасивно використовують свої знання, уміння та навички, не проявляють ініціативу відстоювати свої думки та переконання при вирішенні професійних завдань.

За шкалою «Умови реалізації цілей діяльності» виявлено статистично значущі відмінності ($t=2,46$; $p=0,05$). Отримані результати свідчать про те, що досліджувані 1 групи мають достатньо умов для постановки основних мотивів та реалізації своїх професійних цілей і завдань. Їх стан здоров'я, здатності, схильності, інтереси, особистісні риси (сміливість, рішучість, сила волі, відповідальність, схильність до ризику й т.ін.) дають їм можливість без перешкод досягати цілей в професійній діяльності. Позитивно оцінюють свій професійний досвід та задоволені своєю професією. В свою чергу досліджувані 2 групи вважають, що вони мають гірші умови для реалізації цілей або взагалі не вбачають за доцільне їх ставити в даній професійній діяльності та й професійні умови на даний момент у них нижчі, так як вони вже «опустили руки» і не мають мети розвиватися та досягати високих результатів в даній професії, що може призвести до зниження ефективності та продуктивності праці.

Таким чином можемо зробити висновок, що досліджувані 1 групи відчують задоволення роботою завдяки схваленню, заохоченням з боку керівництва, придбанню нових професійних знань, отриманню суспільного визнання праці, самооцінки успішності в роботі або змаганнях, визнанню й поваги з боку колег. У конкретних умовах професійної діяльності й при виконанні завдань за призначенням можуть використовувати різні прийоми для досягнення однієї й тієї ж мети та досягати поставлених цілей в професійній діяльності. А досліджувані 2 групи мають низьку мотивації в професії, не прагнуть досягати успіхів та високих результатів, так як вони себе не ідентифікують з професійною діяльністю рятувальника. Не зацікавлені ставити мету та цілі під час виконання робіт в службовій діяльності, безініціативні на будь-яких зустрічах з колективом. Вони можуть зневажливо відноситися до професії, до процесу й змісту конкретної роботи, до умов та організації роботи, до трудового колективу, до власних результатів та лояльно виконувати поставлені завдання або свої функціональні обов'язки, скоріш за все їх думки та увага повністю приділена особистим планам та цілям (що не стосуються професії). Тому, вважаємо, що зниження мотивації працівника ДСНС України може провокувати у нього прояв професійного відчуження до своєї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бессонова Ю. В. Формирование профессиональной мотивации спасателей: диссер. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология и эргономика». – Москва, 2003. – 260 с.

2. Куфлієвський А.С. Формування професійної мотивації рятувальників МНС України / А.С. Куфлієвський // Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип. 6. – Харків: НУЦЗУ, 2009. С. 61–73.

3. Сергієнко О.О. Професійна ідентичність як детермінанта професійного відчуження працівників ДСНС України / О.О. Сергієнко // Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія: психологічні науки. Вип. 6. – Херсон: ХДУ, 2018. – 270 с.

4. Склярів С.О. Мотиваційно-особистісні детермінанти успішності професійної діяльності рятувальників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». – Харків, 2010. 25 с.

Сіренко Валентина Сергіївна

психолог сектору кадрового забезпечення Криворізького відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області, капітан поліції, магістр психології

СИМВОЛ-ДРАМА ЯК МЕТОД РОБОТИ З ПСИХОТРАВМОЮ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ СТРЕСОВИМИ РОЗЛАДАМИ

У сучасній Україні, в умовах економічної та політичної нестабільності, затяжної війни на сході України, зниження рівня життя простежується стрімке зростання кількості стресових та травматичних ситуацій, які пов'язані з високим ризиком розвитку посттравматичних стресових розладів у населення. Саме тому надзвичайно актуальною темою є розробка оперативних методів психологічної допомоги населенню з ознаками посттравматичного стресового розладу.

Найвідомішими підходами в психотерапії посттравматичних стресових розладів є програми управління стресом, підтримувальна недирективна роджеріанська психотерапія, гіпнотерапія, символ - драма, інтерперсональна, психодинамічна когнітивно – поведінкова терапія і терапія методом десенсибілізації та репроцесингу травматичної пам'яті за допомогою рухів очима [1].

Кататимно - імагінативна психотерапія (символ-драма) - широко поширена й за кордоном (у Німеччині, Австрії, Швейцарії та інших країнах), але до цих пір мало відома у нас метод психотерапії, званий також «методом сновидінь наяву». Він розроблений відомим німецьким психотерапевтом Гансом Лейнер (Лейнер, Корнайт, 1997). Основу методу складає вільне фантазування у формі образів-«картин» на задану психотерапевтом тему. Психотерапевт при цьому контролює, супроводжує, спрямовує клієнта. Перевагою даної системи є її добре продумана теоретична основа і детальна розробка всього комплексу психотерапевтичних дій.

Метод кататимного переживання образів (КПО) виявився ефективним при короткостроковому лікуванні неврозів і психосоматичних захворювань, а також при психотерапії порушень, пов'язаних з невротичним розвитком особистості.

За даними численних досліджень, серед нервово-психічних розладів, що відзначаються в учасників військових дій, домінують займають прикордонні розлади (в 52,8% це невротичні стани). Причому у ветеранів, що мають ознаки ПТСР, невротичні синдроми відзначаються в кілька разів частіше, ніж у ветеранів без ПТСР. Все це свідчить про показання до застосування методу КПО при психотерапії та психокорекції нервово-психічних і психосоматичних розладів в учасників військових дій [3].

Всі мотиви символ-драми мають широкий діапазон діагностичного і терапевтичного застосування. У той же час існує певна відповідність між кожним конкретним мотивом і певною проблематикою, а також можна говорити про особливу ефективності деяких мотивів при терапії певних симптомів. Так, для соціальної адаптації і для формування у клієнтів з ПТСР установки на самостійне вирішення проблем використовуються мотиви: луки, гори, образи реальних ситуацій. Для опрацювання актуальних конфліктів і емоцій пропонується мотив луки. При роботі з різними психосоматичними і соматичними симптомами добре зарекомендувала себе інтроспекція внутрішніх органів або частин тіла, коли клієнт розглядає їх через прозору оболонку тіла, виконану як би зі скла або, зменшившись до розмірів крихітного чоловічка, відправляєється крізь отвір в тілі на їх дослідження. Для опрацювання агресивних реакцій і схильності до фізичного насильства, дратівливості можна використовувати мотив луки, узлісся, струмка, а також мотиви дикої кішки, лева (середня ступінь) і заболоченій калюжі, вулкана (вища ступінь). Для роботи з різними фобічними реакціями ширше застосовується опрацювання реальних ситуацій [2].

Для корекції особистісних особливостей у ветеранів з ПТСР можна застосовувати такі мотиви: луки, струмка, кухні в будинку (опрацювання оральної тематики); мотив гори (едіпального тематика), мотив підйому в гору і панорами, що відкривається з її вершини (тематика досягнення і конкуренції, що є важливим етапом, в соціальній адаптації ветеранів з ПТСР); мотив будинку (оцінка готовності до спілкування, соціальним контактам, розкриття генетичного матеріалу); мотив символічного істоти, що виходить з темряви лісу (робота з витісненими інстинктивними і поведінковими тенденціями).

У осіб, що страждають ПТСР, спостерігаються такі риси, як недовірливість до навколишнього світу, високий рівень тривожності, напруженості, соціальне дистанціювання, уникнення. Для оцінки ступеня вираженості цих рис і для формування здатності віддатися чогось цілком використовується мотив струмка або річки, коли терапевт пропонує подорож вниз за течією на човні без весел, мотив плавання, купання у воді.

Одним із симптомів ПТСР є порушення міжособистісних відносин, складності у встановленні контактів, труднощі в спілкуванні з оточуючими і членами сім'ї. Для опрацювання відносин зі значущими іншими використовується мотив гори,

символічних істот, що виникають на лузі або з'являються з темряви лісу, а також образи реальних людей і регресивних драматичних сцен з дитинства [4].

Таким чином, використовуючи відповідні до наявної проблеми образи символ – драми, можна оперативно та екологічно вирішувати проблемні питання особистості та зменшити, навіть позбутися, проявів постратравматичних стресових розладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лаутербах В. Эффективность психотерапии: критерии и результаты // Психотерапия: от теории к практике. Материалы 1 съезда РПА, Спб, 1995. – С. 28 – 41.

2. Горбунова В. В. Робота з постратравматичними стресовими розладами у межах когнітивно – поведінкової терапії//Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій. Збірник статей. - 2013 - Вип.14.- Частина 1. – С.228-231.

3. Лейнер Х. Кататимное переживание образов / Пер. с нем. Я.Л. Обухова. М., “Эйдос”, 1996. – 253 с.

4. Символдрама. Сборник научных трудов Е.К. Агеенковой, Т.Б. Василец, И.Е. Винова и др. Под ред. Я.Л. Обухова и В.А. Поликарпова. Мн.: Европейский гуманитарный университет, 2001. – 416 с.

Скавінська - Абдал Аал Юлія Валеріївна

практичний психолог Криворізького закладу «Дошкільний навчальний заклад №260» Криворізької міської ради

АРТ-ТЕРАПІЯ, ЯК НОВІТНІЙ ЕФЕКТИВНИЙ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИЙ МЕТОД В РОБОТІ З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТРАВМОЮ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сучасний працівник правоохоронних органів, вихований у відповідності до суворих вимог структури МВС України – це такий собі зібраний образ універсальної людини та універсального солдата.

Безумовно, насамперед, це фізично сильна та витривала людина з низьким порогом чутливості до болю завдяки невтомним тренуванням.

З психологічної точки зору, це особистість з високими моральними цінностями, наділена стійкою, та, водночас, гнучкою нервовою системою. Це людина з високими показниками стресостійкості та витривалості. Життєві орієнтації правоохоронця конкретні і непохитні; емоційно-вольова сфера характеризується високим ступенем контролю та конгруентності. «Я- концепція» працівника МВС базується на здоровій самокритиці з позиції адекватної самооцінки. Лабільність протікання нервових та мисленневих процесів дозволяє приймати швидкі та обмірковані нестандартні рішення навіть у стресогенних ситуаціях та за умови

дефіциту часу. Кожен працівник добре знає типологію свого типу темпераменту та вміє ефективно використовувати у роботі відповідні сильні сторони та компенсувати слабкі.

З описаного психологічного портрету видно, що працівники правоохоронних органів мають високий рівень вимогливості та очікування до самих себе.

Але, разом з усіма названими перевагами, все ж таки, правоохоронець – це звичайна людина. Так, щоб полісмен відчув на собі впливи стресу, депресії чи то іншого більш глибокого психо-емоційного розладу, потрібна неабияка причина. Але, звичайно, це можливо. І трапляється така ситуація майже в житті кожного працівника МВС у той чи інший проміжок служби та кар'єрного зростання.

Не важливо, якого характеру та природи психологічна травма, вплив якої зазнав працівник. Можливо – це результат негараздів в особистому житті, а можливо – психотравмуючої ситуації на службі. Більш важливим фактом є те, що подолати її самотужки майже неможливо. А звернутися по кваліфіковану допомогу працівник, як правило, не наважується. Мало того, навіть коли психолог шляхом тестування чи спостереження виявив посттравматичний стресовий розлад у співробітника МВС, частіше за все, «потерпілий» докладе усіх зусиль аби приховати даний факт від рідних, колег та фахівця.

Отже, здебільшого, полісмен не готовий зустрітися з цією проблемою, визнати її, прийняти, як дане та звернутися по кваліфіковану допомогу.

Саме у таких випадках варто використовувати у роботі з виявлення та нейтралізації наслідків психотравми методи, здатні непомітно та завуальовано проникати у глибини підсвідомості, ефективно знімаючи «захисні бар'єри» та «психологічні блоки».

Методи арт-терапії (лікування мистецтвом) вирішують усі задачі, поставлені перед практичним психологом органів внутрішніх справ.

Регулярне проведення арт-терапевтичних сеансів зі співробітниками МВС дозволить:

- а) вчасно виявити проблематику;
- б) допомогти працівнику вивільнити акумульовані негативні емоції, пов'язані з психотравмою;
- в) зняти емоційне напруження та м'язові «зажими» особи, що зазнала впливу психотравмуючої ситуації;
- г) направити внутрішні ресурси полісмена у конструктивне творче русло (створення власних мистецьких робіт);
- д) оптимізувати самооцінку працівника.

Пропоную познайомитися ближче із самими ознаками посттравматичного стресового розладу та з методами арт-терапії, якими доцільно скористатися для мінімізації негативних впливів психотравми.

Коли людина знаходиться під впливом психотравмуючої ситуації, вона втрачає власні сенсожиттєві орієнтації, можуть мати місце спалахи агресії, спрямовані на себе або на оточуючих, втрачається асертивність поведінки.

Це означає, що працівник поліції більше не вміє адекватно оцінювати себе та навколишній світ; втрачає чіткий зміст життя; страждає здатність ставити прості та амбіційні цілі й досягати їх; рівень внутрішньої мотивації будь-якої діяльності стає низьким, а здатність оцінити реальні результати власних дій зводиться, інколи, нанівець.

Також, обмежується здатність до дивергентної поведінки, до конструктивної реакції на критику та вміння доводити власну думку з позиції лояльності та поваги до моральних прав іншої людини.

Такий набір порушень та розладів психо-емоційної сфери не може пройти безслідно ні в особистому житті, а ні у професійній сфері. Психотерапія в даному випадку являється обов'язковою умовою продовження несення служби людиною. Іноді, дивлячись на ступінь вираження розладу, працівник потребує тимчасового відсторонення від виконання прямих професійних обов'язків до моменту появи стійких позитивних динамічних змін внутрішнього стану людини.

Пропонуємо розглянути наступні види методу арт-терапії для ефективної психотерапевтичної роботи з психотравмою та ПТСР:

- а) ізотерапія (малювання);
- б) скульптура (ліплення);
- в) мандалотерапія (малювання, розфарбовування, плетіння або створення насипних візерунків та орнаментів у вигляді мандали).

Наведені методи являються найбільш «безпечними» для людини з

ПТСР. Працівник не вбачає у даній взаємодії з психологом намагання прямого втручання до особистісного простору. Таке заняття сприймається людиною, як спосіб релаксації і не більше того.

Натомість, психолог отримує необхідну інформацію про внутрішній стан співробітника на конкретній стадії переживання розладу.

Ізотерапія може використовуватись у найрізноманітніших варіаціях: малювання на вільну тему, малювання на задану тему, розфарбовування картин за номерами чи то картин – анти стресів, медитативне малювання

Об'ємних «зентангл-візерунків», тощо.

При цьому, дається можливість обрати самостійно варіант та матеріали (олівці, фарби, пастель, ручки для малювання, фломастери).

Людина без будь-яких побоювань та «психологічних зажимів» занурюється у процес творчості та вивільняє негативну енергію.

Скульптура, як метод терапії, має за мету, не скільки створення певного монументального витвору з мистецькою цінністю, як сам процес взаємодії з пластичним природнім матеріалом.

Маніпулювання з пластичною речовиною вже самі по собі носять анти-стресовий характер. Розминання, розтягування, прокочування, розірвання та «склеювання» матеріалу діє заспокійливо на психіку людини. Ці, здавалося б, незначні рухи м'язів руки ніби проговорюють те, що замовчує людина.

Матеріал також може бути різним: глина, тісто, спеціальні маси для ліплення.

Хід таких занять також розгортається відповідно до побажань людини. Обираються прості маніпулятивні рухи або ж бажання створити оформлену фігуру (фігури) виливається у конкретній діяльності і ми дійсно маємо в результаті певний скульптурний витвір.

Перший варіант, дійсно, має більше емоційно-розвантажуючий вплив. Тоді як другий дає психологу широкий простір для діагностики та більш активного корекційного впливу (при бажанні працівника проаналізувати свій витвір).

Мандалотерапія – фактично – це створення оберегу (мандали, малюнка чи предмету у вигляді кола).

Тобто, цей вид арт-терапевтичного методу має у собі декілька змістових цінностей для працівника з проявами ПТСР: релаксаційні медитативні відчуття, зниження рівня тривожності, творче та духовне самовираження та переживання своєрідного ритуалу створення індивідуального особистого захисного оберегу. Такий комплексний підхід дозволяє психологу знову повернути людину «лицем до себе самої», пробудити власну самоцінність та дати впевненість у тому, що цей момент є переломним – все ще можна змінити на краще. Оберіг стає матеріальним підтвердженням та нагадуванням тих позитивних емоцій та висновків, які актуалізував співробітник правоохоронних органів при рефлексії заняття.

Мандалу можна намалювати, розфарбувати (олівці, фарби, фломастери, пастель), створити «насіпний» оберіг із будь-яких сипучих (кольоровий пісок, крупи, макаронні вироби), викласти з морських камінців або сплести з ниток. Матеріал, спосіб та кольори людина обирає сама.

Аналізуючи діяльність: спосіб створення, обрані кольори, використані матеріали, ступінь включеності у діяльність, стан напруження чи розслаблення, розташування елементів у просторі, симетричність, наповненість площини, багатство чи бідність використаних фігур та орнаментів, бажання дати назву своєму витворі, проговорити відношення до результату роботи та озвучити почуття, пережиті у процесі роботи, - психолог отримує для опрацювання ту інформацію, котру ніколи б не отримав у ході відкритої бесіди чи за допомогою тестування.

Людина, що зазнала впливу психотравмуючої ситуації, не здатна зберегти створений раніше «Образ-Я». Такий працівник має хаотичні, негативно «зафарбовані» уявлення про самого себе. Причому, «Я-реальне» виявляється дуже віддаленим від «Я-ідеального». А «Дзеркальне-Я» взагалі викликає паніку або страх.

Самооцінка людини стає заниженою, а відношення оточуючих сприймається як вороже, з відтінком осуду чи претензії. Можливі випадки параноїдальної чи маніакально-депресивної поведінки, тощо.

Зруйнована психотравмуючою ситуацією «Я-концепція» стає причиною серйозних внутрішніх протиріч, постійних внутрішніх діалогів.

Як наслідок, «картина світу» спотворюється в результаті пропускання всього, що відбувається навколо, через призму власних деформованих «хворобливих» відчуттів та переживань. Людина втрачає можливість реально адекватно сприймати та оцінювати себе й навколишній світ.

З цього випливає проблема низької адаптативної здатності. Така людина не може прилаштуватися до будь-яких змін, що неконтрольовано відбуваються в оточуючому світі. Навіть незначні відхилення від звичайного положення справ можуть викликати тривогу, страх, роздратування чи гнів.

Розглянута особистість суттєво відрізняється від образу ідеального працівника правоохоронних органів, котрий ми розглядали на початку. Працівник зі зруйнованою чи нестійкою «Я-концепцією» не може повноцінно нести службу в МВС. Ми це щойно розглянули детально. В особистому житті також настане хаос, якщо людина не поверне собі цей «життєвий стержень».

На даному етапі задачами психолога є:

1. виробити нову ефективну модель поведінки для працівника, що пережив психотравмуючу ситуацію;
2. підняти самооцінку працівника;
3. нейтралізувати враження працівника про вороже відношення до нього оточуючих людей;
4. створити заново разом адекватну «картину світу»;
5. відновити здатність та бажання планувати майбутнє, ставити цілі, знаходити достатню мотивацію для їх досягнення, візуалізувати майбутні звершення та вміння радіти власним успіхам.

Досить ефективними у вирішенні цих питань є такі види арт-терапії, як пісочна терапія та колажування.

Класична юнгіанська пісочна терапія дозволяє детально відпрацювати будь-яку ситуацію, вивільнити негатив, пов'язаний з нею та створити й проаналізувати світ, котрий імпонує даній людині.

Програвання ситуації у пісочниці дає змогу подивитись на проблему зверху, побудувати схему досягнення бажаного результату, дарує відчуття того, що все омріяне можливо втілити в життя шляхом досягнення маленьких цілей на шляху до великої. Окрім того, взаємодія з піском дає релаксаційний ефект.

Коли ж ми працюємо з колажуванням, - робимо акцент лише на майбутньому. Цей вид арт-терапевтичного методу навмисне переміщує увагу та внутрішні ресурси людини від минулого (яке є травмуючим та яке неможливо змінити) у майбуття (яке наповнюється цінним змістом та на яке ми можемо істотно впливати).

Колажування можна вважати проміжковим частковим результатом на шляху до вміння візуалізувати бажане.

Людина вкладає у свій колаж найочікуваніші передбачення та побажання самому собі у всіх сферах життя. У майбутньому, це допомагає вибудувати послідовність цілей та самомотивуватись задля їх досягнення. Внутрішні переживання та інсайти, пережиті у ході виконання вправи, стають тією рушійною силою, яку людина дає сама собі, опанувавши наслідки ПТСР та знайшовши приховані внутрішні ресурси.

Робота за методом арт-терапії легко й непомітно виводить працівника правоохоронних органів зі стану ПТСР, повертає йому внутрішню цілісність та гармонію. Співробітник знову відчуває свою відповідність високим вимогам

структури МВС та порив творити своє життя красивим та насиченим цікавими позитивними подіями.

Арт-терапія повністю виправдовує очікування у роботі з психотравмою працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапия //Психотерапевтическая энциклопедия /Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2002. – с. 52 – 58
2. Копытин А.И. Системная арт-терапия. СПб.: Питер, 2001. – 224 с.
3. Лебедева Л.Д. Арт-терапия как педагогическая инновация // Педагогика. – 2001. - №10. – с.21-25.
4. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2003. – с.54
5. Тарасова Е.Г. Целительные силы искусства. Арт-педагогические техники и приемы. Метод. Пособие – Тамбов: ТОИПКРО, 2006. – с.12

Слурденко Дмитро Олександрович

старший викладач кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України, майор

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В науковій літературі суїцид зазвичай трактується як усвідомлений вчинок людини вільно та навмисно лишити себе життя, як само руйнівна форма людської поведінки. Відповідно, суїцидальний ризик – це намір, потенційна готовність індивіда покінчити зі своїм життям. Суїцидальною поведінкою прийнято називати будь-які внутрішні та зовнішні форми психічних активів, які пов'язані з реальними уявленнями і вчинками стосовно особистого фізичного самознищення. Підставою для прийняття людиною рішення про самогубство є суїцидогенний конфлікт, викликаний життєвою кризою. Під час такого конфлікту різко посилюється суб'єктивне переживання ефектної напруги, тривоги або суму, до «останньої краплі» виснажуються механізми психологічного захисту, втрачається сенс життя. Суїцидогенний конфлікт складається з двох, по-різному спрямованих тенденцій. Одну тенденцію представляє актуальна в даний момент потреба людини, а іншу – тенденція, яка перешкоджає її задоволенню. В колі вчених подібна невідповідність отримала назву протиріччя між бажаним і дійсним [3].

Неодмінно може виникнути слушне запитання: суїцид – це негативне чи позитивне явище, добро чи зло для конкретної людини і суспільства? Навіть серед відомих мислителів не має однозначності в оцінці самовбивства і самогубців. Так, наприклад Д. Дідро свого часу писав: «Загальновідомо, що інколи життя представляє собою суцільне нещастя. Коли істота дійшла до того, що бажає вмерти,

не треба примушувати її жити» [2]. Подібної думки дотримується і японський дослідник суїцидів Ватару Цурумі, який видав книгу «Керівництво по самогубству». До речі, дана праця пережила більше 50-ти перевидань. Автор детально описав у ній всі шляхи і засоби зведення рахунків з життям. Взагалі ж його кредо наступне: «Кожен може вмерти тоді, коли він цього забажає. При такому виборі завжди життя здається набагато легшим. Людина – господар своєї долі, і якщо вона хоче розлучитись з життям, не варто її зупиняти» [5].

Саме таке розуміння проблеми лежить в основі ідеї раціонального суїциду, яка сьогодні отримує розповсюдження в країнах Заходу. Правда її носії стверджують, що суїцид може бути морально виправданим у двох випадках – при невиліковній хворобі і при тяжкій фізичній інвалідизації.

А ось зовсім протилежна теза стосовно суїциду: «Самовбивець – це боягуз, котрий тікає до закінчення битви». Даний вислів належить Л. Бешерелю. Певну вагу мають також наступні слова М. Бердяєва: «Коли людина вбиває себе тому що її чекають катування, а вона боїться здійснити зраду, то це, по суті, не є навіть самовбивство. Самовбивство може бути від цілковитого безсилля і від надміру сили» [1].

Не дивлячись на ці та інші міркування знаних осіб, в основній своїй масі суїцидальні наміри та вчинки відносяться, на наш погляд, до різновиду соціальної патології, психічної хвороби.

На основі різноманітних проявів поведінки можна вчасно виявити військовослужбовців з різним ризиком суїцидальних дій.

Найбільш важливими напрямками в психологічній роботі із суїцидентами є діагностика і профілактика самогубства. В армії цими питаннями повинні предметно займатися не тільки військові психологи, командири та начальники але й товариші по службі, знайомі, родина воїна. Надання психологічної допомоги військовослужбовцям, які схильні до суїциду чи здійснили спробу самогубства покладається насамперед на психологічну службу військової частини.

Важливо також знати, що практично жодна людина не вчиняє суїцидального акту, не давши про це знати оточуючим. В реальному житті явних симптомів, що засвідчують підготовку військовослужбовця до самогубства дуже багато [4].

Потенційного суїцидента, в тому числі й військовослужбовця, можна вивести із будь-якого кризового душевного стану, головне – це своєчасно почути, розпізнати тривожні симптоми, зняти або пом'якшити конфліктні життєві ситуації. Для цього посадовим особам, товаришам по службі, рідним необхідно чітко орієнтуватись в причинах, тенденціях, формах і основних ознаках суїцидальної поведінки особистості та заходах стосовно її профілактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяев Н.А. О самоубийстве. [Текст] / Психологический журнал № 3. – 1992. – С. 96 – 106.
2. В поисках смысла. [Текст] / Сост. А.Е. Мачехин. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ОЛМА – ПРЕСС, 2005. – 912 с.

3. Глушкова Т.О. Профілактика суїцидів у військових частинах. [Текст] / Практична психологія і соціальна робота – 2000. – № 1, № 2. – С. 26 – 30, С. 27 – 29.
4. Методичні рекомендації з надання психологічної допомоги молоді, яка схильна до суїциду, чи здійснила спробу суїциду. [Текст] / Упорядник Лазаренко Б.П. – К.: УДЦССМ, 1998. – 44 с.
5. Рыбалко Н.В. Проблемы суицида в молодёжной среде. [Текст] / Молодёжь и будущее Украины. Материалы первой Всеукраинской студенческой научно-практической конференции (г. Донецк, 15. 04. 2003 г.) Отв. ред. В.И. Носков. Донецк, ДНУ, 2003. – С. 141 – 142.

Степанчук Дар'я Михайлівна

студентка п'ятого курсу напряму підготовки бакалавр «Психологія» Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Романенко Оксана Вікторівна

професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ РЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сьогодні в службовій діяльності правоохоронних органів відбуваються важливі зміни: розширюється процес демократизації управлінської діяльності, здійснюється її децентралізація, делегування повноважень нижчим керівним ланкам, перехід до більш гнучких систем керівництва підрозділами поліції, до якісно нових методик підготовки управлінців органів внутрішніх справ, тому особливості регуляції працівників в даній сфері є досить широким питанням, що потребує модернізованого підходу.

Американський психолог У. Джеймс ("Принципи психології", 1890) першим запропонував ідею Я-концепції - як сукупності уявлень людини про себе як особистості. Глобальне, особистісне "Я" він розглядав як двоїсте світу, в якому з'єднуються Я-усвідомлює (/) і Я-як-об'єкт (Me). Це - дві сторони однієї цілісної особистості, завжди існуючі одночасно. Одна з них являє собою досвід (Я-усвідомлює), а інша - зміст цього досвіду (Я-як-об'єкт). Я-як-об'єкт - це те, що людина може назвати своїм. Я-як-об'єкт складається з чотирьох аспектів: духовне "Я", матеріальне "Я", соціальне "Я" і тілесне "Я", які і утворюють для кожної людини його унікальний образ. Я-концепція - це складний образ або картина, що включає в себе сукупність уявлень особистості про саму себе, разом з емоційно-оцінюючими компонентами цих уявлень. Я-концепція особистості формується в процесі життя людини, на основі взаємодії зі своїм психологічним оточенням і реалізує мотиваційно-регуляторну функцію в поведінці особистості [1].

Основні компоненти Я-концепції, що складають загальний образ системи уявлень людини про себе:

когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості); Допомагає працівникові правоохоронних органів адекватно оцінювати свої знання, уміння та навички і дотримуватися прав та обов'язків, які визначаються соціальним статусом.

емоційний – самоповага, самоприниження тощо; відповідає за регуляцію емоцій, відповідно до зовнішніх умов, визначає рівень урівноваженості, стійкості, емоційної стабільності працівника. Формує рівень самооцінки, самоповаги, що впливає на рівень розвитку інших психологічних категорій особистості.

оцінково-вольовий прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо. Допомагає службовцям направляти активність у правильне русло, долати внутрішні та зовнішні перешкоди.

На думку багатьох зарубіжних психологів, позицію яких узагальнив У. Хьюїт, Я-концепція включає наступні компоненти:

1) фізичний компонент (осмислення і оцінка людиною свого тіла, ваги, зросту, статі, ступеня привабливості, віддавання переваги певному стилю одягу, типу житла, типу харчування, марок автомобіля, певному способу життя - фізкультура і спорт або неробство, алкоголь);

2) академічний компонент (осмислення і оцінка людиною своїх інтелектуальних можливостей, своїх навчальних академічних досягнень, наскільки високі успіхи в математиці або іноземних мовах, а також соціальна оцінка академічних досягнень па основі порівняння власних успіхів з досягненнями інших людей, що належать до одного покоління або соціального класу ; навчальні успіхи в школі/інституті або на роботі здатні підвищити або знизити самооцінку). У. Джеймс зазначав: "Наше самовідчуття в цьому світі залежить виключно від того, ким ми намірилися стати і що ми намірилися зробити";

3) соціальний компонент (уявлення людини про своє становище в суспільстві, про характер взаємин з оточуючими людьми в сімейному колі, в сусідському співтоваристві, в колі однолітків і знайомих, в навчальному або трудовому колективі в поєднанні з тим, як люди оцінюють оточуючі і які соціальні ролі він виконує);

4) трансперсональний компонент (уявлення людини про сенс життя, моральні, релігійні цінності).

Я-концепція являє собою цілу систему, яка безпосередньо впливає на регуляцію діяльності. Зміна одного аспекту може повністю змінити природу цілого. Таким чином, Я-концепція - це перш за все система самосприйняття працівника.

Відомий психолог К. Роджерс відзначав, що Я-концепція - це складна структурована картина, яка існує в свідомості індивіда. В рамках структури Я-концепції К. Роджерса існують три основні модальності:

1) "реальне Я" - установки, пов'язані з тим, як людина сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статус, тобто її уявлення про те, якою вона насправді є;

2) "дзеркальне (соціальне) Я" - установки, пов'язані з уявленнями людини про те, як її бачать інші;

3) "ідеальне Я" - установки, пов'язані з уявленнями людини про те, якою вона хотіла би стати. "Ідеальне Я" включає цілі, які людина пов'язує зі своїм майбутнім (Г. Олпорт), образ того, яким людина хоче або сподівається стати в майбутньому для досягнення адекватності і досконалості (М. Комбс, Д. Соупер), ідеальний образ культурних ідеалів, уявлень і норм поведінки, які стають особистими ідеалами завдяки механізмам соціального підкріплення і здійснюють регулюючу функцію, відповідальну за відбір вчинків [2].

Якщо "реальне Я" і "ідеальне Я" різко відрізняються, то їх низька конгруентність (збіг) породжує низьку самооцінку, високу тривожність, ознаки депресії. Розбіжності між "реальним Я" і "ідеальним Я" можуть призводити до спотвореного сприйняття реальності, породжувати різні психологічні труднощі, наприклад швидке професійне вигорання працівника. Якщо виникає неузгодженість між реальним досвідом і "реальним Я", то може виникати психологічна дезадаптація до діяльності як результат спроб захистити сформовану Я-концепцію від загрози зіткнення з таким досвідом, який з нею не узгоджується. Це призводить до викривлення в сприйнятті досвіду або до ігнорування досвіду в формі невірної його інтерпретації.

Таким чином, Я-концепція — динамічна система уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, природних властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття, що характеризує вплив на власну особистість зовнішніх факторів. Вона формується під впливом досвіду кожного індивіда. Ця система становить основу вищої саморегуляції людини, на базі якої вона будує свої стосунки з оточуючим її світом. Суспільне знання і ставлення особистості до самої себе міститься в Я-концепції. Цей конструкт включає в себе уявлення про свою індивідуальність, ідентичність; певну єдність інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій; певну самооцінку і самоповагу: переживання себе як суб'єкта діяльності. За допомогою всіх компонентів системи уявлень працівника правоохоронних органів про себе, відбувається регуляція діяльності, що включає контроль емоцій, рівень самооцінки, вольові зусилля, особливості взаємодії з іншими людьми, стійкість емоційної сфери, розвиток знань, умінь та навичок тощо. Тобто одні з найважливіших складових трудової діяльності працівника в службовій сфері та в інших видах діяльності, будуть входити до Я-концепції, як важливої психологічної категорії особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джеймс, У. Психология / У. Джеймс. – М. : Педагогика, 1991. – 420 с.
2. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Наука, 1972. – 362 с.

Тохтамиш Олександр Михайлович

доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат психологічних наук, доцент

СИСТЕМНІ СКЛАДОВІ ПСИХОЛОГО-ТЕРАПЕВТИЧНОГО СУПРОВОДУ УЧАСНИКІВ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ ЗІ СТРЕСОВИМИ РОЗЛАДАМИ

Психологічний та психотерапевтичний супровід учасників бойових операцій на сході України залишається актуальним та є необхідною складовою реабілітаційного процесу учасників операції об'єднаних сил (ООС). Ми хотіли б поділитися досвідом психолого-терапевтичного супроводу учасників бойових на базі Кризового центру медико-психологічної допомоги Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України у співробітництві з Центром медико-психологічної реабілітації учасників АТО (ООС) на базі Інституту Медицини Праці НАМН, в якому надаються медичні та психологічні реабілітаційні послуги в стаціонарних умовах. При цьому, з точки зору нозології, в реабілітаційному центрі мають місце випадки як гострого, так і посттравматичного стресового розладу, вельми часто – з черепно-мозковими травмами та контузіями різного ступеню тяжкості.

В першу чергу, важливим принципом успішного реабілітаційного супроводу є **принцип мультидисциплінарності та командного підходу** в роботі медиків та психологів. Керівництво реабілітаційного закладу має усвідомлювати важливість формування довірливих стосунків, гнучкої та взаємодоповнюючої взаємодії фахівців медичного та психологічного профілю. В нашому випадку недооцінка необхідної кількості фахівців-психологів компенсувалась волонтерською активністю психологів Кризового центру медико-психологічної допомоги Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, яка була позитивно сприйнята керівництвом стаціонарного реабілітаційного відділення.

Невід'ємною складовою характеристикою реабілітаційного процесу комбатантів є **пролонгованість**. Така реабілітація, як правило, не є короткотривалим процесом, тож, людина, яка реабілітується, має можливість контактувати зі своїм психологом та запрошується на повторний курс реабілітації у стаціонарному відділенні через певний проміжок часу (це може бути, як правило, декілька місяців, півроку або рік).

До найбільш значущих складових ефективного психолого-терапевтичного супроводу ми також відносимо **психологічну ресурсність фахівця**. Вона забезпечується індивідуальними та груповими супервізійними зустрічами, обміном досвідом, різноманітними заходами профілактики професійного вигорання.

Суттєвою складовою психолого-терапевтичного супроводу є **клієнт-центрованість (людино-центрованість)**. Найважливішими умовами психологічної допомоги за К. Роджерсом є: 1) безумовна позитивна увага; 2) конгруентність; 3) емпатична увага. Перша умова успішної психотерапії, яка сприяє досягненню

прогресу, коли клієнти бачать, що фахівець розуміє їх почуття. Відчуття безумовної позитивної уваги можна передати, пропонуючи клієнту прийняття, яке не залежить від конкретних дій. Друга умова успішної психотерапії – це конгруентність у поведінці психолога (психотерапевта) у процесі взаємодії з людиною, яка реабілітується. Поведінка консультанта (терапевта) має співпадати з його внутрішніми переживаннями. Третьою умовою успішної психотерапії є емпатія, яка несе в собі потужний потенціал створення психотерапевтичних стосунків [3; 7].

Важливою складовою психолого-терапевтичного супроводу учасників бойових операцій є внутрішня установка фахівця на **прийняття унікальності індивідуальності людини**, яка реабілітується. Цей принцип, який пропонував та втілював видатний фахівець у галузі психотерапії М.Еріксон, запобігає надмірним захопленням шаблонними підходами та за рахунок більшого усвідомлювання процесу підвищує ефективність психолого-терапевтичного супроводу [8].

Нейрореабілітація за методом Томатіс для комбатантів є комплексною системою реінтеграції перцептивно-рухових функцій та стимулює відновлювальні ресурси мозку після мозкових травм, контузій, баротравм та при стресових розладах.

Важливим елементом психологічно реабілітації є **застосування тілесно-орієнтованої психотерапії**. Пережиті переживання, стреси, загроза здоров'ю та життю відображаються, звичайно, в тілі людини у вигляді «м'язового панциру», м'язових блоків та затисків. Окрім іншого, ми застосовуємо в цьому аспекті елементи функціональної інтеграції за методом М.Фельденкрайза [5; 9].

Ефективність цього напрямку ілюструє такий випадок. Учасник АТО В.Г. (ініціали змінено). Спить за допомогою заспокійливих та снодійних препаратів. Після пережитого стресу через загибель бойових товаришів виник мутизм – втратив повністю здатність говорити. Може лише мукати, але йому сказали в одному з лікувальних закладів, що цього краще уникати через небезпеку фіксації звички. Згадує, що в ситуації загрози життю бойового товариша сильно кричав, його інтерпретація вірогідної причини втрати мовлення – поєднання високої мовленнєвої активності з ситуацією загрози життю. В бесіді (спілкується за допомогою жестів та друкування тексту) – контактний, активний. Дещо збуджений, гіперактивний, імпульсивний. Має достатньо високу мотивацію до відновлення мовлення, з іншого боку – певні сумніви. В спогадах розповідає про взаємостосунки з товаришами в бойових умовах та власні переживання, зокрема – почуття втрати, імпліцитно – почуття провини. Проведені бесіди зі ствердженням та зміцненням впевненості в успішному відновленні мовлення та серія тілесно-орієнтованих сеансів функціональної інтеграції за М. Фельденкрайзом з акцентом на релаксації. Суттєва частина тілесно-орієнтованої роботи присвячена роботі з диханням та відновленням оптимальної напруги м'язів, які беруть участь в мовленні. Внаслідок комплексних реабілітаційних заходів мовлення відновилося. Підвищена збудженість, елементи гіперактивності, необхідність нормалізації сну без регулярного використання заспокійливих та снодійних препаратів свідчать про потребу в подальшому реабілітаційному супроводі.

Використання *сугестивних напрямків психологічної терапії*. Сугестивність як якість психіки людини є потужним елементом щодо активізації внутрішніх ресурсів відновлення. У Кризовому центрі медико-психологічної реабілітації активно застосовуються такі напрямки як біосугестивна терапія [4], еріксонівська психотерапія, стратегія фокусування на вирішенні [6].

Використання *каністерапії* (терапії за участю собак) є терапевтичною практикою, яка доводить свою ефективність у комплексі з іншими заходами, при її використанні важливо враховувати як індивідуальні схильності людини, яка реабілітується, так і спеціальну підготовку собаки [2].

Використання *арт-терапевтичних технік* містить потужний потенціал і може задіяти внутрішні ресурси, особливо у тих, кому важко розкрити свої переживання безпосередньо. Опосередкований характер арт-терапії, можливості групового застосування, сприяння прояву творчих здібностей роблять її адекватним та ефективним засобом у реабілітаційній системі.

Телефон довіри Кризового центру медико-психологічної допомоги є додатковим ресурсом, який виконує дистанційну консультативну функцію та доповнює систему реабілітації постраждалих внаслідок бойових дій на сході України [1].

Таким чином, взаємодоповнюючі складові реабілітаційного психолого-терапевтичного супроводу фахівців Кризового центру медико-психологічної допомоги Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України складаються у цілісну систему з синергічним впливом, а отримані результати, з досягненням суттєвого реабілітаційного ефекту, роблять свій внесок у реабілітацію постраждалих внаслідок збройного конфлікту на сході України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвиненко Л. І. Телефон довіри: організація, зміст та методика надання психологічної допомоги в сучасних вітчизняних умовах // Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. – К. : ТОВ "Видавництво "Логос", 2015 – 206 с. – С.108-120.

2. Монталван Л. К. Пока есть Вторник. Удивительная связь человека и собаки, способная творить чудеса. – М.: Эксмо-Пресс, 2012. – 352 с.

3. Роджерс К. Искусство консультирования и терапии. – М.: Апрель Пресс, Эксмо, 2002. – 976 с.

4. Стражний О. Болезни, в которые играют люди. – Х. : КСД. – 2018. – 320 с.

5. Тохтамиш О. М. Метод Фельденкрайза в психотерапії та розвитку особистості // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – Вип. 20. – С. 665-673.

6. Тохтамиш О. М. Стратегія фокусування на вирішенні в консультативній соціальній роботі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2017.– 2(2). – с. 19-25.

7. Шаповалова Л. О. Концептуалізація гуманістичної теорії К. Роджерса, центрованої на людині // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2017. – № 68. – с. 159-167

8. Havens R. A. The wisdom of Milton H. Erickson. Human behavior and psychotherapy. – New York: Irvington Publishers, Ink., 1996. – 244 p.

9. Feldenkrais M. Embodied wisdom: The collected papers of Moshé Feldenkrais / M. Feldenkrais // ed. E. Beringer. – Berkeley, Calif.: North Atlantic Books, 2010. – 230 p.

Трофимова Анна Сергіївна

офіцер відділення психологічного забезпечення Національної гвардії України в/ч №3011 м. Кривого Рогу, молодший лейтенант

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЛЬОВОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Участь у бойових діях впливає на свідомість людини, піддаючи її серйозним якісним змінам. Посттравматичні стресові порушення сприяють формуванню специфічних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв і можуть впливати на все подальше життя людини.

Надзвичайні (екстремальні) ситуації характеризуються, перш за все, надсильним впливом на психіку людини, що викликає у нього травматичний стрес. Психологічні наслідки травматичного досвіду в крайньому своєму прояві виражаються в посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), що виникає як зтяжна або відстрочена реакція на ситуації, пов'язані з серйозною загрозою для життя чи здоров'я. Тому, можна з впевненістю говорити про те, що кожен хто зазнав посттравматичних стресових розладів потребує комплексу певних реабілітаційних заходів. У даній роботі ми розглянемо особливості рольової реабілітації військовослужбовців, які мають ПТСР.

Поняття реабілітації за своїм смислом і походженням означає відновлення втраченої здатності, повернення певної якості після того, як вона з якихось причин зазнала негативних змін. Рольова реабілітація – це реабілітація засобами рольових методів практичної психології. В звичайному розумінні реабілітація – це прерогатива психокорекції чи психотерапії.

Рольова самореалізація, тобто презентація себе в соціально-психологічних ролях, проявах рольової ідентичності, є суттєвою складовою розвитку особистості. Рольова поведінка є однією з найважливіших форм соціальної поведінки людини і проявляється в усіх соціально значущих ситуаціях життєдіяльності. В умовах сучасності особистість постійно стикається з необхідністю виступати в нових ролях, засвоювати неіснуючі раніше суспільні функції, починає відчувати на собі тиск незвичних рольових очікувань, що відповідають новій рольовій структурі соціальних ролей та суспільства в цілому.

Основні рольові теорії були створені декілька десятиліть назад і після того не зазнали суттєвого розвитку, а відтак потребують не лише доповнень та уточнень, а й відповідного перегляду, орієнтуючись на сучасний рівень теоретичних та емпіричних психологічних досліджень. Основні розробки в галузі психології ролей належать до зарубіжних наукових шкіл, де вітчизняні соціокультурні особливості та закономірності не знайшли свого відображення. Отже можна зробити висновок, що вказаний напрям досліджень не лише актуальний та перспективний, а й соціально значущий.

Одна з найважливіших функцій психологічної ролі це її зв'язок з образом «Я». Найважливіші ролі людини входять в структуру її особистості, а отже від їх функціонування залежить особистісне благополуччя. З іншого боку, через ролі можливий вплив на особистісні механізми з метою психотерапії, психореабілітації та виховання Я-концепції, адже остання суттєвим чином залежить від психологічних ролей людини, в першу чергу – від рольових очікувань оточуючих.

Найчастіше рольова реабілітація необхідна тоді, коли має місце втрата чи порушення рольових функцій людини. Деформація чи руйнування психологічної ролі призводить до рольової дезадаптації і потребує психокорекції, спрямованої на відновлення нормальних рольових функцій. Найкраще це можна зробити в ситуації штучної ролі, в ігровій ситуації. Рольова гра є дієвим засобом реабілітації дитини у випадку, коли та зазнала психічної травми, переживає кризовий період, або має інші емоційні психологічні проблеми. Виконання ролі здійснюється на двох рівнях: поведінковому і почуттєвому. В процесі виконання ролі у дитини виникає рольове переживання, яке поєднує інтелектуальні, моральні та інші почуття, зв'язані з рольовим образом. Рольове переживання може служити засобом реабілітаційного впливу як форма емоційного відреагування і як форма компенсації дисгармоній власної особистості в творчому процесі. Важливим аспектом рольової реабілітації є зв'язок життєвих ролей людини з життєвим світом особистості. Життєвий світ людини є певним співвідношенням зовнішнього світу, в якому живе людина, і внутрішнього світу її переживань, образів, відношень. Під час життєвої кризи життєвий світ людини зазнає деформацій, а інколи (в особливо серйозних випадках) майже повного руйнування): втрати зв'язків, зміни відношень, зникнення звичних орієнтирів тощо. Очевидно, реабілітаційна допомога повинна спрямовуватись на відновлення життєвого світу, точніше його внутрішньої підструктури. Зовнішня підструктура життєвого світу знаходиться за межами компетентності психотерапії, але навіть у разі її руйнування (наприклад, у учасників бойових дій, або біженців із зон військових конфліктів) ці втрати можна частково компенсувати змінами у внутрішньому світі. Людина є соціальною істотою, тому важливе місце в її світі належить значимим іншим людям, з якими вона спілкується. Втрата когось із близьких (смерть, розлука) це втрата частини життєвого світу, яка також потребує психореабілітації. Чим може допомогти в цьому випадку рольова гра? В ігровій формі можна змоделювати будь-яку ситуацію з реального життя людини, і не просто змоделювати, а пережити всі необхідні почуття, як це робиться, наприклад у психодрамі, роботі з метафоричними картами. Таким чином відновлюються втрачені

образи, переживання, відношення. Людина компенсує дефіцит реальних життєвих переживань рольовими переживаннями, які мають значний терапевтичний ефект.

Тому одним з основних методів нашої роботи у рольовій реабілітації військовослужбовців є робота з метафоричними картами, які ми успішно поєднуємо з методом розстановок. Таке комплексне поєднання даного підходу дозволяє військовослужбовцю проектувати своє підсвідоме на картинку, не усвідомлюючи це – саме ця неусвідомленість і в реальності не дозволяє вирішити його проблему.

Тому таких метод добрий тим, що є перекладачем несвідомого на рівень свідомості. Несвідоме оперує образами і картинками, свідомість же мислить одиницями мови – словами, фразами. Несвідомі процеси є при цьому найбільшою частиною психічного айсберга, на свідомість залишається лише мала частина, яка вже не вирішує, а лише пояснює несвідомі імпульси.

У підсвідомості, як правило, ховаються родові, дитячі травми, які створюють заборони у військовослужбовця на певні дії. Він може бажати чогось, однак несвідоме, слідуючи своїй меті зберегти життя і психічну рівновагу, не пускає його, оскільки тут відбулася певна травма. За допомогою ж картинок можна витягти те, що перешкоджає досягненню цілей.

Військовослужбовці люблять взаємодіяти з метафоричними картинками, оскільки більшу частину часу їм потрібно розслабитися і грати, навіть це благотворно впливає на емоційний стан. Якщо не завжди військовослужбовець серйозно сприймає роботу з проектними картками – при професійній роботі психолога може бути проведена колосальна робота з глибинними внутрішніми змінами, які військовослужбовець не зможе в собі не відзначити.

Підводячи підсумки з даного дослідження можна зробити наступний висновок. Рольова самореалізація, тобто презентація себе в соціально-психологічних ролях, проявах рольової ідентичності, є суттєвою складовою розвитку особистості. Рольова поведінка є однією з найважливіших форм соціальної поведінки людини і проявляється в усіх соціально значущих ситуаціях життєдіяльності. Таким чином відновлюються втрачені образи, переживання, відношення. Людина компенсує дефіцит реальних життєвих переживань рольовими переживаннями, які мають значний терапевтичний ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барц Э. Игра в глубокое: Введение в юнгианскую психодраму / Пер. с нем. - М.: Независ. фирма "Класс", 1997. - 144 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: Пер. с англ.- М.: Прогресс, 1986. - 422 с.
3. Бурно М. Е. Терапия творческим самовыражением.- М.: Медицина, 1989. - 304 с.
4. Гройсман А. Л. Проблемы ролевой психотерапии // Психологические механизмы регуляции социального поведения.- М.: Наука, 1979. - С. 175-203.
5. Киппер Д. Клинические ролевые игры и психодрама: Пер. с англ.- М.: Независ. фирма "Класс", 1993. - 222 с.

6. Лейтц Г. Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я.Л.Морено: Пер с нем.- М.: Изд. гр. "Прогресс", "Универс", 1994. - 352 с.

7. Лэндретт Г. Л. Игровая терапия: Искусство отношений.- М.: Междунар. пед. академия, 1994. - 368 с.

8. Психодрама: вдохновение и техника / Под ред. П. Холмса, М. Карп. Пер. с англ. - М.: Независ. Фирма "Класс", 1997. - 288 с.

Хлонь Олександр Михайлович

доцент кафедри психології Київського національного торгово-економічного університету, кандидат психологічних наук, доцент

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВОГО НІГЕЛІЗМУ ЯК ФАКТОРУ ЗМЕНШЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Створення умов для усвідомлення необхідності дотримання та розуміння норм права формує засади для попередження деліквентної поведінки серед молоді. Слід також зазначити, що однією з найважливіших ознак правової держави, молодь якої схиляється до дотримання правових норм, є формування морально-правової свідомості юристів. Перелік основних проблем, які можуть виникнути при формуванні таких уявлень є досить різноманітний. В цілому, такі проблеми можуть становити непохитні бар'єри, які обумовлюють відсутність інтересу у молоді до проблем формування правосвідомості. Ряд осіб, які починають свій життєвий шлях у сфері регулювання правових взаємовідносин може не сприймати право, як стійку та непорушну цінність, а замість цього асоціювати норми права із інструментом для досягнення своїх особистих цілей збагачення, кар'єрного зростання тощо.

Однією з причин такої поведінки є правовий нігілізм. Він, як суттєвий механізм зневіри у справедливості у суспільних процесах та неухильності дотримання правових норм, суттєво впливає на зниження рівня морально-правової свідомості молодого покоління. Дане явище є одним з деструктивних соціальних утворень, яке в умовах глобальних перетворень, розбалансованості системи цінностей та ідеалів швидко заповнює усі сфери життєдіяльності суспільства, має значний руйнівний потенціал і детермінує низку негативних процесів, поглиблюючи кризове становище, а також активно впливає на нівелювання заходів спрямованих на підвищення морально-правової свідомості молоді.

Виходячи із соціально-психологічного розуміння цього явища відмітимо, що він може розумітися із різних позицій. Так дана категорія є похідним від загального поняття нігілізму, що має філософський зміст як заперечення, неприйняття окремими громадянами чи їх верствами існуючих устоїв життя [1, С. 43; 2, С. 3]. Правовий нігілізм також можна визначати як активне практичне втілення соціально-духовного явища, суб'єктивного за формою і об'єктивного за змістом. Він є не лише

суб'єктивним переживанням людей, а і має конкретне спрямування на всі сфери життя, що особливо виявляється у правовій галузі. Це напрям політико-правової думки, який відкидає соціальну цінність права і культивує негативне ставлення до нього [3, С. 42; 2, С. 3]. По суті - це вияв викривленої (деформованої) правосвідомості, яка визнає право, проте розуміє його зміст і призначення всупереч інтересам суспільства або окремих громадян [2, С. 3-4].

У зв'язку з тим, що громадська правосвідомість нерозривно пов'язана з відчуттям загальної справедливості права, вказані обставини призводять нівелювання моральних та загально-суспільних цінностей, правових норм чи ігнорування права в цілому. Так, наприклад, громадянину легше схилитися до давання хабара, ніж слідувати нормативно правовим приписам. За умов бюрократизму державного апарату, недовіри владі, корумпованості державних службовців, соціальної нестабільності і невпевненості у майбутньому, падіння моральності громадяни, умовно кажучи, постають перед вибором: реалізовувати свої права на законних підставах або за допомогою антиморальних вчинків, таких наприклад як хабар чи підкуп. Слід погодитись із твердженням про те, що коли держава примушує своїх громадян поводитись нечесно, порушувати закон, то це призводить до негативних змін громадської думки.

Саме тому, слід активно боротися із подібними явищами та намагатися попереджувати їх виникнення своєчасними діями та науково-обґрунтованими засобами, попередньо їх дослідивши та надавши їм вичерпну характеристику. Адже, як слушно зазначає член-кореспондент НАН України В. Цветков, в умовах правового нігілізму людей охоплюють почуття безнадійності, розчарування, соціальної відчуженості, розгубленості, відчаю, втрати віри в майбутнє. Суспільством оволодіває почуття соціальної апатії. Невизначеність концептуальних основ суспільного розвитку, слабка теоретична розробка конкретних механізмів трансформування українського суспільства в ринкову соціально-культурну систему призвело до того, що такі явища, як спад виробництва, криміналізація багатьох сфер суспільного життя, спекуляція, корупція, злочинство, розкрадання асоціюється в масовій свідомості з ринковою економікою. Набутий деструктивний соціальний потенціал створює ризики наближення до катастрофи [5, С. 4; 2, С. 6].

Слід відмітити, що дана форма протидії формуванню ефективної морально-правової свідомості молодого покоління залежить від багатьох детермінант. Відзначимо, що правовий нігілізм – це продукт певних соціальних умов життя. Всеохоплююча криза, і передусім в економіці, безпосередньо викликає кризу політичну, юридичну та духовну. Дефіцит права, або ж «замовчування права», «правовий вакуум», як стан правової системи, коли існують цілі сфери нерегульованих правом суспільних відносин, що потребують нормативно-правової регламентації, девальвації права, порушення законності і т. ін. обумовило таке сприйняття суспільством права, яке варто було б попередити [6, С. 112]

Джерелом відтворення правового нігілізму часто виступає конфронтація гілок влади та суб'єктивні чинники. [7, С. 82-83]. Відповідні тези підтверджують думку

про те, що незважаючи на певні негативні елементи правового регулювання, говорити про його не доцільність у нашому сучасному житті не варто.

Варто звернути увагу на раціональні доводи подібної дискусії. У цьому контексті ми повинні говорити, як про загальнодержавний рівень вирішення подібних проблем, так і інші рівні, в першу чергу рівень конкретних органів та організацій і кінцевий рівень індивідуума, як невід'ємного члена суспільства.

Так, на загальнодержавному рівні слід активно приділити увагу боротьбі з корупцією, недопущення випадків розкрадання державних коштів, активній правоохоронній політиці та іншим заходам, які б нівелювали негативні чинники минулих років. Адже, саме за рахунок негативних культурних традицій, які увійшли в життя простих громадян та перетворилися на норму повсякденності активні реформи у цьому плані в ряді випадків наштовхуються на нерозуміння і навіть опір на усіх рівнях. У суспільства формуються подвійне сприйняття. З одного боку існує справедливе бажання позбутися рудиментів бюрократичного минулого та покінчити із корупційними проявами, а з іншого розгубленість та невміння жити по іншому. Саме такі тенденції обумовлюють мовчазне погодження популістських заяв, які не підкріплені жодними реальними діями. Іноді результати, які схвалюються суспільством настільки мізерні, що розмови про серйозні рухи у цьому напрямі вщент розбиваються об суху статистику та голі факти. Саме тому, на цьому етапі до чиновників та державних службовців висуваються важливі вимоги, які обумовлюють необхідність більш активних та рішучих дій спрямованих на попередження негативних тенденцій у цій сфері.

Важливим, але не останнім рівнем вирішення проблем попередження правового нігілізму є рівень органів та організацій, які мають виконувати поставлені перед ними функції через призму сумлінного відношення до своїх обов'язків, як єдиних елементів загальнодержавного механізму із врахуванням необхідності побудови правосвідомого суспільства. На цьому етапі, завданням навчальних закладів, є виконання не лише навчальної функції, але і просвітницької та виховної, ознайомлення із необхідністю дотримання правосвідомої поведінки тощо. Можна відмітити, що особа яка прагне до побудови справжнього правосвідомого суспільства має природню потребу у схваленні її ініціатив та підтвердженні правильності обраного ним шляху. У цьому випадку важливим для людини є не лише власне формування думки про необхідність дотримання норм права і правової поведінки, але і періодичне нагадування з боку інших про правильність обраного нею шляху правосвідомого громадянина, а також вимог до нього, як певного еталону, до якого варто прагнути і якому варто відповідати кожному поважаючому себе суб'єкта правового суспільства.

У цьому випадку, психологічний вплив на кожну особу, що перебуватиме у таких навчальних закладах буде активно взаємодіяти із виховним та просвітницьким впливом. Оскільки, далеко не завжди молоді особи, які схильні до правового нігілізму розуміють доцільність та необхідність норм, які можуть бути, на їхню думку, суто формальними та неефективними. І тут саме викладацький хист авторитетних персон, може навернути молодих осіб, які в будь-який момент можуть

стати на слизький шлях недовіри до права і зневаги до правових принципів та норм, до важливих цінностей права та мотиваційних прагнень формувати у собі образ правосвідомого громадянина. Це є особливо важливим в першу чергу для осіб, які планують продовжувати свою професійну діяльність у лавах правоохоронних органів, а також в цілому майбутніх фахівців юридичного напрямку.

Ну і нарешті рівень індивідуума, при якому кожна особа, яка перебуває у сучасному суспільстві має сама без будь-яких спонукань і навіть стимулів прагнути до самовдосконалення, одним із важливих елементів якого є гармонійне співжиття у соціумі, основою якого є визначення та дотримання загальнообов'язкових правил та норм поведінки.

З огляду на це можемо, ще раз підтвердити важливість, як вивчення такої проблематики, так і застосування усіх вище перелічених і не лише цих заходів. Вважаємо, що заходи можуть мати свої позитивні наслідки як по відношенню до підняття правосвідомості молодого покоління, так і в цілому для вдосконалення якості почуття державотворення. Крім того, відповідні тенденції суттєво впливають на вдосконалення розуміння права в цілому та правосвідомості зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник основних термінів з філософських дисциплін / В. М. Вовк, В. М. Кравець, Ю.С. Симон та ін. — К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. - 120 с.
2. В.В. Черней Правовий нігілізм як вияв викривленої правосвідомості // Науковий вісник [Текст] : наук.-теоретичний журнал / засновник Київський національний університет внутрішніх справ. – 2007, № 4. – К.: КНУВС, 2007. – 167 с
3. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. – Монографія. – К.: Видавничий дім «Ін-Юре», 2002
4. Желевська Є.І. Вплив корупції на громадську правосвідомість // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права [Текст]: тези доп. наук.-теорет. конф., Київ 26 січня 2008 р. / редкол.: Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, М.В. Костицький [та ін.]; передмова О.М. Джужі. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 59-60
5. Головченко В., Черней В. Правовий нігілізм: минуле і сучасне // Юридичний вісник України. – 2007. - № 21. – 26 трав.
6. Малиновский А. А. "Правовой вакуум" — новый термин юридической науки // Гос-во и право. 1997. № 2
7. В.В. Черней Феномен юридичного нігілізму та проблема формування політико-правової культури // Науковий вісник УАВС: наук.-теоретичний журнал / К.: Українська академія внутрішніх справ. – 1998, № 2. – С. 79-86

Христюк Оксана Сергіївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Христюк Ганна Сергіївна

студентка психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ АТО ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ

В процесі здійснення комплексних заходів реадaptaції учасників АТО в соціальне середовище мирного життя необхідно приділяти належну увагу не тільки самим учасникам, але й членам їх сімей. Саме сім'я виступає для людини головним орієнтиром, найближчим значимим оточенням, родинна підтримка має велику психологічну силу, що здатна подолати будь-які життєві труднощі, зцілювати зранені тіла і душі. Але якщо родина не виконує свої функції, або має місце негативне підкріплення членами родини переживань комбатанта, спостерігається суттєве погіршення стану соматичного та психічного здоров'я, розвиток патопсихологічних розладів особистості, ПТСР.

Як показала практика, існують певні проблеми надання психологічної допомоги учасникам АТО. Перш за все слід відмітити вкрай низьку мотивацію самих учасників до отримання психологічної допомоги. Причин цього декілька: не розповсюдженість практики звертання до психолога в цілому серед громадян нашої держави, нерозуміння важливості проблем психологічного здоров'я населенням; особистісне несприйняття необхідності звернутися по допомогу до психолога; неможливість об'єктивної оцінки свого психологічного стану людиною. Якщо мова йде про працівників правоохоронних органів-учасників АТО, то можна сказати, що вони часто сприймають психологів як експертів, що оцінюють придатність до подальшої служби, можуть створювати проблеми у просуванні по кар'єрних сходинках. У певної частини осіб даної категорії спостерігається відмова із-за страху отримати клеймо «ненормального», втратити свій образ «сильного чоловіка», страх втратити контроль над ситуацією, наявність дії стереотипів типу «чоловіки не плачуть, а вирішують свої проблеми самостійно» тощо.

Дуже часто, на жаль, доводиться чути: «Я не псих! Мені це все не потрібно». У більшості випадків недовірливо, скептично-підозріло відносяться до психологічної роботи, консультацій та психотерапії, не вірять, що можна щось змінити. Крім того, часто звучить як мотив відмови небажання повертатися в «ту ситуацію». Ситуації сьогодення обговорюють більш жваво, помітно легше відносяться до поточних проблем, шуткують, іноді спостерігається певна бравада, балакучість, розповідь про бойову службу як пригоду із щасливим кінцем. Але це скоріше виняток, таких випадків небагато. Має місце дія таких механізмів психологічного захисту як витиснення, придушення, відчуження тощо. Як зазначає Ю.А. Михальська, інтенсивність психологічного захисту і специфіка його механізмів дозволяють особистості по-різному прийняти себе (або не прийняти) на

всіх рівнях психологічної структури особистості – сенсорному, когнітивному, конотативному та ін. [1, с. 424].

По-друге, в на початку процесу психологічної роботи досить довго встановлюються довірчі відносини. У психолога є необхідність переконання учасника в тому, що його стан розцінюється як нормальна реакція психіки на ненормальні умови, що до нього відносяться як до нормальної, а не хворої людини. Комбатанти неохоче звертаються до свого травматичного досвіду, а якщо і звертаються, то однократно, результатами психодіагностичних досліджень практично не цікавляться. В ході консультації намагаються коротко відповідати на поставлені запитання, а не розповідати. Визнають, що членам родини жити не легко з такими як вони, відмічають байдуже ставлення до свого майбутнього, відсутність перспектив, а також знецінення власного життєвого досвіду і життя в цілому. Не орієнтовані на довготривалу роботу зі спеціалістами-психологами, психотерапевтами. Можна відмітити ситуацію, що комбатанти, після перших сеансів з психологом, не отримавши «чудодійної пігулки», швидко розчаровуються та переривають роботу. Саме тому більш доцільно використовувати короткотермінові методики та програми психотерапії, психокорекції. Активне розпитування, уважне вислуховування та проговорювання найбільш неприємних переживань дозволяють зменшити афективне напруження та активізувати цілеспрямовану діяльність. Цей підхід поєднується з рекомендаціями виконання вправ на релаксацію, використання елементів аутогенного тренування. Проте не можна говорити про рекомендації застосування певних переважних психологічних методів та прийомів, робота повинна ґрунтуватися на індивідуально підбраному комплексі.

Якщо учасник АТО самостійно звертається за допомогою, він, як правило, більш вмотивований, усвідомлює свій стан та готовий до психологічної роботи. В даному випадку спеціаліст отримує більшу свободу у виборі психологічних методів, а конкретна стратегія допомоги обумовлюється особливостями психологічного запиту та специфікою підготовки психолога.

Крім того, фахівцям-психологам при побудові програми психологічної роботи з конкретною особою обов'язково слід звертати увагу на принцип екологічності. Важливо уважно відноситися до особи клієнта, його готовність до змін, спиратися на збережені особистісні ресурси, враховувати адаптаційні можливості, новий досвід повинен бути вплетеним в повсякденну життєдіяльність.

В цілому можна відмітити, що чим раніше надаватися психологічна допомога учасникам АТО та членам їх родин, тим більше негативних наслідків вдається попередити. Зазначимо, що близькі родичі та члени сім'ї, особливо якщо вони проживають разом, відчують значне психологічне навантаження, в зв'язку з чим потребують соціально-психологічної допомоги. Частими є випадки надання запиту на психологічну допомогу саме від членів сім'ї комбатанта з приводу складних ситуацій, що виникають в родині: прояви дезадаптації, підвищена роздратованість, гнівливість; порушення сну; втрата контролю за власною поведінкою; втрата здатності або небажання працювати; неможливість

підтримувати нормальні міжособистісні взаємовідносини, переважне вживання нецензурної лексики; зловживання алкоголем та іншими психоактивними речовинами; труднощі в спілкуванні з членами сім'ї та батьками; сімейні конфлікти, часто із застосуванням сили; епізоди жорстокості, агресивності та аутоагресії; депресивні розлади, втрата здатності радіти життю; відмова від медичної та психологічної допомоги; розвиток хворобливих проявів у дорослих та дітей, у членів сім'ї поява власних травматичних розладів тощо.

Вважаємо за необхідне розробку комплексних реабілітаційних програм, які б містили компоненти психологічної освіти для членів сім'ї учасників АТО, спрямовану на ознайомлення із закономірностями перебігу, проявів психотравми, роз'яснювальну соціально-реабілітаційну роботу, включали формування мотивації близьких, родини на підготовку до зустрічі демобілізованих та на надання їм підтримки в процесі профілактики та подолання ПТСР. Спеціально підготовлені психологами рекомендації для ЗМІ в даному випадку були б досить доречні. Наразі, на жаль, в ЗМІ не висвітлюється позитивна роль бойової діяльності військовослужбовців в зоні проведення спеціальної операції, почастишали випадки невизнання оточуючими бойових заслуг, відсутня психологічна підтримка та подяка за їх службу суспільством, яке фактично живе своїм окремим життям, як би війни немає; наявні різноманітні побутові ситуації, що викликають загострене почуття справедливості тощо. Ці обставини тягнуть за собою додаткову травматизацію та сприяють розвитку невротичних розладів.

Психологам та працівникам соціальних служб необхідно пам'ятати, що в будь-якій родині є потенціал для змін і росту. Відсутність у близького оточення навичок по наданню власне психологічної допомоги компенсується наявністю почуття відповідальності за близьку людину, співчуття і любові. На їх основі доцільне формування позитивних відчуттів, уявлень, мотивації, поведінки та перспектив реабілітації та реабілітації учасників АТО. Обов'язково слід виробляти у членів родини навички конструктивного безконфліктного спілкування та саморегуляції психічного стану. Доцільно формувати установки на базі утилізації перенесеної психотравми як значимої для позитивного особистісного зростання, підвищення власної адаптивності. Як показала практика, найбільш ефективними з членами сім'ї є психотерапевтичні прийоми із кола віртуальних пригод (індивідуальна та групові), НЛП, ігрові прийоми, малюнкові методики, сеанси арт-терапії, а також сеанси релаксації та відпочинку.

Таким чином, розглядаючи особливості надання психологічної допомоги учасникам АТО та членам їх сімей, необхідно враховувати: конкретні умови в яких вона здійснюється, ініціатор та його запит, забезпечення включеності в процес соціальних працівників, шкільних психологів та ін. спеціалістів. Крім того, вважаємо за потрібне розробку програм з можливістю пролонгації та подальшого моніторингу психологічного здоров'я даної групи населення нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михальська О. В. Особливості механізмів психологічного захисту особистості / О. В. Михальська. // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана

Цюприк Андрій Ярославович

доцент кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, доцент

Олійник Олена Володимирівна

студентка Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ З ПСИХОТРАВМОЮ

Існують життєві ситуації, котрі є настільки травматичними, що вимагають допомоги, оскільки сама людина справитися з переживанням не може.

З точки зору сучасної психології проблематика “психотравми”, дослідження її змісту і сутності, видів та форм, функцій є нагальними. У зв’язку з цим, подальшого вирішення потребують такі питання: диференціювання поняття “психотравма” у системі більш загальних психологічних феноменів: фрустрація, криза, конфлікт/внутрішній конфлікт; диференціація функцій психотравм; окреслення критеріїв та чутливих вікових етапів для формування або руйнування “психотравм” у структурі особистості; лонгетюдні дослідження динаміки та діагностики розвитку та фіксування психотравм у структурі особистості; питання психологічної допомоги при психотравмі (клієнти, відвідуючи психолога, побоюються отримати ще одну травму наклеювання ярлика “псих”); розпізнавання своїх та чужих емоцій у психотравмованих особистостях.

На основі вище викладених теоретичних положень, що знаходять своє підтвердження на практиці, вважаємо доцільним розробити й адаптувати тренінг розвитку вмінь саморегуляції, які надають можливість частково вирішувати всі перераховані проблеми. Вивчення механізмів формування і закріплення психотравми в подальших дослідженнях повинен включати такі елементи, що є компонентами психотравм. Це стосується таких феноменів, як провина, неприязнь, аморальність, відчуженість, ворожість, ненадійність, зрадництво, непередбачуваність, формальність, тощо. До таких феноменів можна віднести, безпосередньо, ставлення до світу, себе, інших людей, соціально-психологічний простір, самовизначення суб’єкта тощо [3].

Автори багатьох робіт з питань організації допомоги особам, які зазнали психологічного травмування стверджують, що саме рання психологічна допомога може запобігти розвитку у людини посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги наголошують на гуманному, підтримуючому спілкуванні з людиною, яка постраждала і яка може потребувати допомоги. Головними принципами надання першої психологічної

допомоги особам, які перенесли психотравму є: невідкладність; наближеність до місця подій; очікування, що нормальний стан відновиться; єдність і простота психологічного впливу. Перша психологічна допомога передбачає такі дії психолога:

- надання практичної допомоги і підтримки, не нав'язуючи її;
- оцінка потреб і проблем постраждалої людини;
- допомога у задоволенні базових потреб (наприклад, їжа, вода, інформація);
- активне слухання людини (не схиляючи її до розмови);
- допомога в адаптації шляхом підключення до інформації, послуг, соціальної підтримки [4].

За свідченням психологів, які брали участь у організації психологічної допомоги постраждалим під час травматичних подій, довели свою ефективність правила першої психологічної допомоги, які сформулювали німецькі психологи Б. Гаш та Ф. Ласогга. Ці рекомендації корисні як психологам при безпосередній роботі в місцях масових лих, так і для підготовки рятувальників і співробітників спеціальних служб.

При наданні психологічної допомоги людям, що побували у травмуючих ситуаціях, варто брати до уваги, що справжнє нещастя настає тоді, коли закінчується дія травматичної події та починається надання допомоги потерпілим. Саме тому в сучасних умовах більш актуальними стають питання психологічної та психосоціальної допомоги різним категоріям людей, що зазнали впливу травмуючої ситуації. Проте, незважаючи на важливість і актуальність надання психологічної допомоги населенню під час і після екстремальних ситуацій, проблеми ці залишаються відносно новими як для практичної психології, так і для медичної практики.

Установлено, що більш-менш успішно самотійно переборюють екстремальні ситуації близько 30% людей, а вчасно надана медико-психологічна допомога дозволяє знизити частку розладів адаптації в осіб з 20 до 3–5 % [1].

Психотравма – це життєва подія або ситуація яка впливає на значущі обставини існування людини і приводить до глибокого психологічного переживання. Виникнення психічної травми розглядається як наслідок незавершеності інстинктивної реакції організму на травматичну подію. Внутрішню травму можна порівняти з фізичною раною, до якої людина вже давно звикла і не звертає на неї ніякої уваги, і не піклується про неї. Але людина переживає дуже сильний біль, коли хтось доторкається до хворої руки. І той інший зовсім не винен в тому, що людині боляче [2].

Травма має подвійну природу: спочатку проявляється руйнівна сила, вона забирає здатність людини радіти життю. Інша сторона, парадокс травми – її здатність зцілювати і трансформувати людину. Скільки у людини травм, стільки і ресурсів за допомогою яких вона бореться з нею. Травма у цьому контексті це все те, що викликає нестерпні душевні страждання і тривоги. Психіка влаштована достатньо гармонійно і має свої механізми, які дозволяють людині в цих умовах зберегти свою цілісність і вижити. Це захист який називають дисоціацією.

Дисоціація є нормальною частиною захисту психіки від потенційного пошкодження, травматичної дії. Це своєрідний фокус, який психіка розігрує сама над собою. Життя продовжується, коли нестерпні переживання розподіляються по різним відділам психіки і тіла, а саме переводяться в несвідомі аспекти психіки і тіла. В цей момент з'являється перешкода інтеграції зазвичай єдиним елементам. В пам'яті індивіда що пережив травматичні події, з'являються провали, для нього стає неможливою вербалізація того що з ним відбулося.

Отже, ми дійшли висновку, що нашому суспільству необхідні фахівці, які озброєні необхідними знаннями й уміннями, що допоможуть їм не тільки аналізувати травмуючі ситуації, а й чітко визначити подальший вплив та стратегії подолання цього впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенджамин Колодзин: Как жить после психической травмы. – М.: «Шанс», 1991. – 96 с.
2. Бурбо Л. Пять травм, которые мешают быть самим собой. – К.: «София», 2006. – 192 с.
3. Семенова Ю. С. Теоретико-методологічний аналіз поняття “травма” [Електронний ресурс] / Ю. С. Семенова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2012. – Вип. 5. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_48.
4. Тарабрина, Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272с.

Шебанова Віталія Ігорівна

професор кафедри практичної психології Херсонського державного університету, доктор психологічних наук, доцент

МЕТАФОРИЧНІ АСОЦІАТИВНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ У ТРАВМАТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ

Впродовж тривалого часу (з 2013 р. і до нині) доросле та дитяче насилля України знаходиться у травматичній ситуації – в ситуації військової агресії. Суспільство переживає такі події, що порушують базове почуття безпеки, являють собою загрозу здоров'ю та життю, викликають почуття безпорадності, жаху та руйнують звичайний плин життя та життєконструювання. Беззаперечно, що осторонь не залишається ніхто – ні ті, хто ризикує життям на полі бою; ні ті, хто чекає своїх відважних та шляхетних захисників вдома; ні ті, хто вимушені покинути власні домівки та шукати інше житло, місце роботи, навчання; ні ті, хто слідкує за новинами;... і навіть ті, хто, як би відсторонюються від всього, що відбувається – все рівно залучені у суспільно-політичні процеси і трансформації, що відбуваються нині

в Україні. Саме тому необхідність психологічної допомоги дорослим, дітям, родинам – набуває практично загально масштабу. Це і потребує застосування таких інструментів психологічної допомоги особистості, що перебуває у складних життєвих обставинах (та/або знаходиться в умовах хронічного стресу та/або має посттравматичні стресові розлади), які б дозволяли ефективно та у максимально короткі терміни здійснити діагностику та корекцію її психічних станів, смислів, ціннісних орієнтацій, поведінки, стосунків з оточуючими; допомогли б знайти вихід з кризової ситуації; розкрили б ресурси життєздійснення особистості у період її трансформацій. Одним з таких інструментів роботи є метафоричні асоціативні карти.

Метафоричні асоціативні карти (МАК), які також називають проєктивними або психотерапевтичними картами, з'явилися у 70-80 роки ХХ сторіччя як спеціальний психодіагностичний та психокорекційний (психотерапевтичний) інструмент у професійній психологічній практиці, в т.ч. у діяльності ведучого психологічних груп – для «розігріву» групи, встановлення довірчих відносин між членами групи, для діагностики актуальних потреб групи та ін. (І. Васильєва, І. Венцікова, Т. Д. Зінкевіч-Євстигнєєва, Р. В. Кадиров, Г. Кац, В. Кіршке, О. І. Копитін, К. Крюгер, І. В. Кулікова, Г. І. Малейчук, Є. Р. Морозовська, Е. Мухаматуліна, О. М. Нікітіна, Н. І. Оліфірович, В. Р. Пешковська Т. В. Скорабач, Р. М. Ткач, У. Халкола, В. І. Шебанова та ін.).

Асоціації, які виникають у людини під час описування карти та коментарів до них, виявляють актуальні стани, переживання і потреби, дозволяють виявляти основні страхи та бажання, внутрішні конфлікти, визначати особистісні риси, життєві стратегії та цілі, особистісний сенс минулого досвіду, «побачити» ресурси (як внутрішні, так і зовнішні). Метафоричні асоціативні карти через метафору (асоціації) дозволяють швидко отримати доступ до психотравмуючої ситуації, що з одного боку, допомагає виявити незавершені внутрішні процеси, а з іншого боку, – уникнути додаткової ретравматизації. Крім того, МАК створюють безпечний контекст для пошуку та моделювання рішення, запускають внутрішні процеси самоцілення та пошуку свого унікального шляху виходу з кризової життєвої ситуації.

Асоціативні карти як психодіагностичний та психокорекційний (психотерапевтичний) інструментарій, мають наступні переваги:

- створюють умови (безпечну, довірчу та комфортну обстановку) для саморозкриття, самовираження, самопізнання і більш ефективної соціалізації в групі, в індивідуальному консультуванні або в парі (в сімейному консультуванні);

- можуть застосовуватися при роботі з людьми з різними потребами та різним рівнем розвитку (починаючи від дітей 4-5 років та закінчуючи особами похилого віку);

- дозволяють знизити захисні бар'єри психіки, «оминути» раціональну частину мислення та отримати доступ до ресурсів несвідомого, «вивести» глибинний (неусвідомлений) матеріал на поверхню (кажучи метафоричною мовою – допомагають «вийти зі своєї шкаралупи» та «розбити лід» у тривожній ситуації), що створює умови для емоційної регуляції;

- доступні, зручні та економічні у використанні;
- допомагають реалізувати діалог між внутрішнім і зовнішнім, забезпечують гнучкість і глибину інформації, що отримується;
- активізують праву півкулю, яка відповідає за інтуїцію та творчий підхід до життя, «запускають» різноманітні асоціації, фантазію, і творчу спонтанну активність, що призводить до несподіваних інсайтів;
- в індивідуальному консультуванні можуть використовуватися як «фігури заступників» при роботі терапевт-клієнт один на один (під час гештальт-терапії, сімейних розстановок тощо).

У професійній психологічній практиці, МАК – це насамперед, проективна методика, яка заснована на феномені проєкції та дозволяє виявити глибинні індивідуально-психологічні особливості особистості, які недоступні безпосередньому спостереженню. З цього випливає, що важливим є не той смисл, який спочатку був закладений автором (дослідником, художником) у картинку, а той душевний відгук, який виникає у кожної конкретної людини на ту чи іншу картинку (або на ті чи інші слова та словосполучення). В одному зображенні різні люди бачать зовсім різні ситуації, приписують «героям» (дійовим особам сюжету) абсолютно різні якості, властивості, прагнення, бажання, мотиви вчинків (часто протилежні). Інакше кажучи, у відповідь на стимул кожний респондент пред'являє свій внутрішній смисл актуальних переживань. Більш того, навіть у одного й того ж клієнта у різні періоди його життя асоціації, контекст тієї чи іншої тематики та тлумачення того, що він бачить на зображенні, щоразу буде відрізнятися. З цієї точки зору колода асоціативних карт невичерпна – кількість комбінацій тематики для психологічної опрацювання нескінченна.

Під час тренінгової роботи або індивідуальної психокорекційної терапії задля нормалізації психологічного стану особистості, подоланню травматичного стану та різних криз життєвого шляху особистості, знаходженню шляхів розв'язання проблеми, пошуку ресурсів – можуть застосовуватися різні набори карт, наприклад: «Соре» (Подолання) (О. Аялон), «Чарівна скринька» (І. Васильєва), «Азбука вашої любові» (І. Венщікова), «Скринька доброго чарівника» (Т. Д. Зінкевіч-Євстигнеєва, І. В. Кулікова), «Майстер казок», «Таємниці жіночої сили» (Т. Д. Зінкевіч-Євстигнеєва), «12 Архетипів» (Р. В. Кадиров, Т. В. Скорабач) [8], «Вікна і двері», «Перехресні стежки» (Г. Кац, Е. Мухаматуліна), «Вона» (К. Крюгер), «Графічні карти» (О. М. Нікітіна, В. Р. Пешковська), «Проектні казкові карти» (Н. І. Оліфіровіч, Г. І. Малейчук), «Доктор казка» (Р. Ткач), «Спектрокарти» (У. Халкола, О. Копитін), «Парус щастя» (В. І. Шебанова) та ін.

У роботі з сім'єю (сімейною системою) можуть бути використані як набори, які зазначені вище, так і портретні колоди карт «Сімейний альбом», «Фейсбук» (О. Р. Морозовська), у яких презентовані портрети осіб від немовлят до людей похилого віку з будь-якими виразами обличчя (радість, щастя, надія, смуток, страх, напруження, недовіра, втома тощо); «Життя як диво», «Маленькі радощі», «Бути. Діяти. Володіти» (Е. Морозовська), «101 гра з казковими героями» (І. Васильєва) та ін. За допомогою карт (вікових і емоційних портретів) учасник групи (клієнт)

спільно з психологом можуть розглядати будь-які відносини, обираючи ті чи інші карти на роль заступників себе та інших учасників тих стосунків які є для нього значущими та/або проблемними,

Достатньо часто при усвідомленому виборі карти власного «Я» люди обирають карту з зображенням людини іншої статі, віку, кольору шкіри, тобто психолог не завжди може зрозуміти, на чому ґрунтується такий вибір. Але навіть якщо цей вибір, на думку фахівця, є очевидним, то все одно психологу необхідно уточнити в учасника групи (клієнта), які риси «портретної людини» (людини на карті) значущі, важливі для нього. Іншими словами, що він хоче розповісти про себе та Іншого при виборі тієї або іншої карти. На основі якої саме схожості був зроблений цей вибір: зовнішності? стилю одягу? аксесуарів? атрибутів? виразу обличчя? У разі поєднання «карти зі словами» характеристикою схожості часто наділяється зміст послання.

При виборі карти «наосліп» принцип прояснення ставлення до себе або Іншого зберігається такий же (спочатку людина просто описує карту, а потім встановлює асоціації відповідно до завдання).

Отже, МАК у поєднанні з їхньою доступністю для дітей та дорослих, є цінним інструментом для практичних психологів, психотерапевтів, соціальних працівників і педагогів задля вирішення найрізноманітніших проблем. Відповідно, МАК можуть стати складовою частиною психокорекції та психотерапії при роботі з проблемами самого широкого кола, в т.ч. для відновлення психічного та фізичного здоров'я і нормалізації психічного стану особистості у травматичній ситуації. Це можливо завдяки тому, що метафоричні асоціативні карти під час виконання вправи дозволяють людині отримати доступ до пригнічених (витіснених) почуттів та болісних переживань, усвідомити їх, знову прожити, висловити (відреагувати) і тим самим звільнитися від їхнього тиску. Зауважимо, що суттєві можливості варіювання форм і варіантів вправ на основі метафоричних асоціативних карт дозволяють фахівцям проявити свій талант і вміння як щодо творчого і емоційного розвитку особистості, так і для відновлення тілесності (як основи фізичного і психічного здоров'я). У нашому практичному керівництві [1] наведені різноманітні варіанти вправ на основі МАК, які пропонуємо використовувати для надання психологічної допомоги дорослим та дітям у травматичній ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шебанова В. И. Тренинг нормализации пищевого поведения: Программа психологического сопровождения на пути к свободе от переедания «Парус мечты». Практическое руководство / В. И. Шебанова. – Херсон : ПП Вишемирский В. С., 2014. – 394 с.

Секція № 4:
«Організація психологічного супроводу професійної спрямованості курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських»

- ▶ Етапи та програми розвитку професійної спрямованості курсантів і студентів вишу
- ▶ Інтерактивні технології в розвитку ефективної комунікації патрульних поліцейських

Артемов Володимир Юрійович

професор спеціальної кафедри Національної академії Служби безпеки України, доктор педагогічних наук, доцент

Євтушенко Віктор Володимирович

заступник директора начальнико-наукового інституту Національної академії

**ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ В КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ “Я-ОБРАЗУ”**

Питання фізичного виховання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, до числа яких належить і Національна академія СБ України, набувають в останні роки особливого значення. Це обумовлено не лише значним ослабленням здоров'я молодого покоління правоохоронців, об'єктивно спостережуваних останнім часом, але і загальною обстановкою нестабільності внаслідок військово-політичних, соціально-економічних, духовних та демографічних змін в нашій країні.

Загалом це загрожує підвищенням рівня тривожності, падіння активності, настрою й самооцінки в середовищі молоді. Будучи негативним за своєю суттю це явище абсолютно неприпустимо в колі майбутніх співробітників спецслужб та правоохоронних органів.

Найважливішим напрямком у подоланні негативних тенденцій в цій сфері є пошук нових шляхів вдосконалення фізичної підготовки і спорту в НА СБ України. Адже давно доведено зв'язок фізичного та психічного в організмі людини. Міжнародна асоціація спортивної психології та Асоціація прикладної психології спорту в результаті тривалих наукових досліджень виділу головні позитивні

сторони від занять спортом: спорт знімає стрес, спорт зміцнює почуття впевненості в собі [1].

Успішна, соціально значуща життєдіяльність сучасного громадянина багато в чому визначається формуванням, становленням і розвитком бачень людини про самого себе, - уявлень, які об'єднуються поняттям «Я - образ». Теоретичні підходи до аналізу Я-концепції та ролі фізичної культури у її формуванні розвивається під впливом класичних уявлень щодо екзистенції людини, основними модусами якої є обов'язок, страх, турбота, сумління, рішучість. Зокрема, Мартін Хайдегер вважав, що «Я» формує буття у зовнішньому світі, а його набуття визначається пошуками власного «Я». Карл Ясперс розумів «Я» як найбільш глибокий рівень особистості людини, над якою домінує буття, а не свідомість. Відповідно до думки інших філософів «Я духовне» існує паралельно із «Я тілесним». Поняття «Я-образ» у західній традиції визначається як багатоаспектний феномен - як набір образів, схем, понять, прототипів, теорій, цілей або завдань [2]. Різноманіття підходів призводить до різноманіття визначень «Я», перетворюючи його в деякий диференційоване освіту, розпадається, за словами Курта Левіна, на субмодальності [3].

На нашу думку, такими субмодальностями можуть бути «Я - як я сам себе уявляю», «Я - яким мені самим хотілося б бути», «Я - яким мені хотілося б, щоб мене бачили Інші», «Я - яким, як мені здається, мене собі уявляють Інші ». Причому кожна з цих субмодальностей має, у свою чергу, дві складові: «Я - духовно-інтелектуальне» і «Я - тілесне», перманентно перебувають у складних, взаємовідносинах.

Відкриття такого феномену, як образ власного Я, стало проривом у психології. Кожна людина, усвідомлює вона це чи ні, носить у собі образ самого себе. Це уявлення про самого себе формується на основі нашої думки про свої вчинки, думки інших людей, а також під враженням наших внутрішніх переживань, успіхів та невдач.

Ось чому багатьма дослідниками як об'єкт впливу розглядається образ «Я - фізичне» та «Я - тілесне». В результаті спорт та фізична культура перетворилися у відносно самостійний феномен, що відображає особливості конкретно-історичного та соціального середовища у якій вони формується. Очевидно, що фізична культура і спорт сприяють розвитку інтелектуальних процесів - уваги, точності сприйняття, запам'ятовування, відтворення, уяви, мислення, а разом і покращують розумову працездатність. Це особливо важливо у тих сферах, де професійна діяльність подеколи пов'язана із екстремальними навантаженнями, стресами, вимагає мобілізації духовних та фізичних сил. Здорові, загартовані, добре фізично розвинені курсанти, як правило, успішно сприймають навчальний матеріал, менше втомлюються на заняттях.

Ще з часів Давньої Греції фізичне виховання – найважливіший засіб формування людини як особистості. Заняття фізичними вправами дозволяють багатогранно впливати на свідомість, волю, мораль та характер. Спорт значною мірою визначає вироблення моральних переконань, звичок та інших сторін особистості, які характеризують духовний світ людини. Багаторічна практика,

накопичена у стінах НА СБ України показала, що фізична культура не лише сприяє розумовому розвитку, а й виховує важливі моральні якості – впевненість, рішучість, волю, сміливість і мужність, здатність долати перешкоди, почуття патріотизму, колективізму, дружби, поваги, любові до національної історії та культури.

Теоретичний аналіз робіт, присвячених вивченню фізичного виховання і спорту, показав, що в епоху становлення української державності вітчизняні психологи та педагоги навчилися долати односторонній підхід до оцінки соціальної значущості, лише як до засобу фізичного виховання людини, зміцнення та відновлення її здоров'я. Навпаки, педагогічна діяльність на цьому етапі відбувалася як пошук, подолання замкнутості, невпевненості, усвідомлення власного «Я», формування якого постає як відкритий для майбутнього процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. Кличко, Ш. Білен. Управління викликами. Як застосувати спортивну стратегію у житті та бізнесі // К., «Наш формат», 2018 р., – 672 с.
2. Ставцева О.И. Очерк хайдеггеровской философии // Хайдеггер и восточная философия: поиски взаимодополнительности культур. / Отв. ред.: М.Я. Корнеев, Е.А. Торчинов. 2-е издание Санкт-Петербург : Санкт-Петербургское философское общество, 2001. С.29-58.
3. Курт Левін. Субмодальності і досвід / пер. с англ. Н. Міронова. – К : Прайм-Єврознак, 2006.

Байда Максим Степанович

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національної академії Національної гвардії України, майор

ПОШИРЕНІСТЬ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯК ОДНА З ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Діяльність військовослужбовців відрізняється від інших високим ризиком, підвищеними вимогами до емоційної-вольової сфери (стресостійкістю, нервово-психічною стійкістю), при цьому деформуючі наслідки службово-бойової діяльності пов'язані не тільки з впливом професійних та соціально-психологічних факторів середовища, але й стійкістю особистості до цих впливів. Сама по собі військова організація є агресивною сферою по відношенню до особистості, що складає додаткові труднощі для адаптації і нормативного функціонування військовослужбовців.

Військовослужбовці по-різному відносяться до професійних та життєвих труднощів, і як правило, вони знаходять власні ресурси для їх подолання. Але

частина військовослужбовців, щоб уберегтися від впливу «гнітючої реальності», шукає способи втечі від цієї реальності, якими часто стають різного роду адикції. Ми притримуємося думки, що адиктивна поведінка - це прагнення людини до відходу від реальності, шляхом штучної зміни свого психічного стану, за допомогою застосування деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримки інтенсивних емоцій. [1]. Багаточисленні дослідження показують, що у частини населення, в том числі серед здорових людей, на фоні масових стресогенних ситуацій одночасно зі збільшенням агресивності, посиленням депресивних проявів проявляється збільшення частоти алкоголізації, наркотизації та інших форм деструктивної поведінки особистості.

Питання поширеності адиктивної поведінки серед військовослужбовців досліджувалися багатьма авторами (А.І. Васильєв, 1999; С.В. Литвинцев; В.К. Шамрила, А.А. Литаєв, 2001; В.В. Юсупов, 2005; А.Ю. Єгоров і співавт., 2015; А.В. Пастушенков, 2015; J.H. Kaplan, 1971; R.M. Bray, J.M. Brown, J. Williams, 2013 та ін.) [2]. Відомо, що армія є “відбитком” суспільства і відображає його повною мірою й у сфері психічного здоров’я, що з урахуванням переважання адиктивної поведінки в молодіжному середовищі безпосередньо відбивається як на комплектуванні збройних сил, так і, зрештою, на їх боєготовності. При цьому найбільш актуальними для військових формувань є виділення осіб з формами адиктивної поведінки, які асоційовані з вживанням алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин.

На практиці з проблемою адикцій у військовослужбовців одними з перших зіткнулися американські фахівці з охорони психічного здоров’я під час війни у В’єтнамі. Так, до 2 тис. військовослужбовців збройних сил США у В’єтнамі щороку звільнялися як “невиліковні наркомани” [3]. За даними зарубіжної літератури від 50 до 90 % солдат вживали марихуану епізодично, 10-20 % – щоденно. Із них від 10 до 30 % мали наркотичний досвід у дов’єтнамському періоді. За даним анонімних опитувань 16 % солдатів приймали героїн епізодично, 10 % – до 11 разів на місяць і більше і 4,2 % – щоденно. Було визначено, що відсоток осіб, які вживають психоактивні речовини, збільшувався відповідно до тривалості служби у В’єтнамі. Основними споживачами наркотиків були молоді солдати віком від 18 до 23 років. Вживання психоактивних речовин дозволяло комбатантам частково справлятися з психологічними проблемами і вносило певний вклад (як правило недовготривалий) в порівняно низьку частоту психічних захворювань [3].

Нажаль, ця проблема також присутня і в українській армії. Аналіз подій, які відбуваються на сході України протягом п’яти років, свідчить про зростання у суспільстві негативних оцінок до військових формувань України через поширення адиктивної поведінки, які інколи призводять до летальних наслідків. Так, небойових втрат з квітня 2014 р. до липня 2017 р. досить значна: за даними військової прокуратури України небойові втрати склали 10 103 особи, з них 2 150 – безповоротно. Безпосередньо в районі проведення антитерористичної операції небойові втрати склали 3 669 осіб, у тому числі 935 – безповоротні. Одним із

основних факторів зазначених втрат стало зловживання алкоголю та вживання наркотичних (психотропних) речовин [4].

Проведений аналіз наукових джерел показав, що до основних психологічних характеристик адиктивної поведінки військовослужбовців належать:

– тривожність, яка тісно пов'язана з комплексом неповноцінності, залежності; імпульсивність;

– відсутність почуття впевненості як у власних ресурсах, так і в надійності оточення (особливо в екстремальних та кризових ситуаціях);

– підвищена уразливість і підозрілість; знижена здатність витримувати труднощі;

– потреба у підтримці, невміння піклуватися про себе; прагнення до звинувачень;

– низька стресостійкість, слабка сила волі.

Таким чином розповсюдженість адиктивної поведінки у військових формуваннях України потребує проведення додаткових наукових досліджень, які в подальшому допоможуть військовим, налагодити взаємовідносини у військовому колективі, в сім'ї, знайти впевненість як у власних ресурсах так і надійності оточення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходько І., Байда М. Теоретичні аспекти адиктивної поведінки військовослужбовців. *Честь і закон*. 2018. № 3 (66). С. 67-74.

2. Тихенко, В. В. Профілактика аддиктивного поведіння у воєннослужащих (с позиций многоосевой диагностики : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.06. Санкт-Петербург, 2016. 175 с.

3. Kaplan, J. H. Marijuana and drug abuse in Vietnam. *New York Acad. of Scie*: 1971. №. 191. P. 261-269.

4. 2150 військовослужбовців загинуло через небойові втрати, 8 тисяч поранено і травмовано через небойові причини в 2014-2017 роках:URL: https://ua.censor.net.ua/news/460846/2150_viyiskovoslujbovtsiv_zagynulo_cherez_neboyovi_prychyny_8_tysyach_poraneno_i_travmovano_cherez (дата звернення: 11.07.2018)

Барко Вадим Іванович

головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор психологічних наук, професор

Остапович Володимир Петрович

завідувач лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

Барко Вадим Вадимович

старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

СУЧАСНІ ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ СЛУЖБОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Службова діяльність поліцейських традиційно відноситься до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на працівників, багатьма чинниками ризику для їх життя і здоров'я. Дослідження зарубіжних авторів показують, що складні умови роботи правоохоронців нерідко призводять до порушень у психічній діяльності, появи посттравматичних розладів, схильності до девіантної поведінки і професійної деформації. Тому важливим напрямом підвищення ефективності діяльності є розробка і застосування ефективних технологій професійної психологічної підготовки, результатом якої має бути високий рівень стресостійкості, надійності працівника, психологічної готовності до діяльності. Наказом МВС від 26.01.2016 № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Положення передбачає, зокрема, такі види службової підготовки, як *загальнопрофільна підготовка* - комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику; *тактична підготовка* - комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику. Як бачимо, службова підготовка включає в себе психологічну складову – формування психологічної готовності поліцейського до діяльності та формування у працівника поліції готовності до дій у ситуаціях ризику. У зв'язку з цим метою статті є розкриття можливостей деяких психотехнологій у здійсненні службової підготовки поліцейських (широко використовуваних правоохоронцями демократичних країн світу).

Слід зазначити, що питання, пов'язані з психологічною підготовкою правоохоронців до службової діяльності тривалий час викликають інтерес у дослідників. Найбільшу увагу йому приділяли зарубіжні науковці (С. Алдвін,

І.Є. Бобкова, Е. Луенда, М.І. Мягих, П. Мучинські, М. Мескон, С. Мадді, А.В. Поляков, А.Ю. Федотов, М. Свон, Р. Чарльз та інші) [1-3; 5; 7]. Вітчизняні науковці також проводили дослідження з питань психологічної підготовки, зокрема, правоохоронців; можливо виокремити в якості найбільш відомих посібники і рекомендації, підготовлені такими авторами, як О.М. Бандурка, В.І. Барко, В.О. Криволапчук, І.В. Клименко, Л.А. Кириєнко, Г.А. Литвинова, С.В. Кушнар'єв, Л.І. Мороз та інші. Проте проблема комплексного використання психотехнологій під час службової підготовки поліцейських з метою формування у них психологічної готовності до діяльності в особливих умовах потребує подальших досліджень.

Психологічний або соціально-психологічний тренінг упродовж декількох десятиріч широко використовується фахівцями різних сфер суспільного життя і бізнесу в якості комплексної технології, яка поєднує в собі переваги різних форм навчальної роботи: лекцій, семінарів, практичних занять тощо. Ідея широкого використання тренінгу пов'язана з дослідженнями видатного психолога К. Левіна, який у 50-х роках минулого століття започаткував новий вид групової роботи, створивши так звані Т-групи. Традиційно вважається, що психологічний тренінг дозволяє вирішувати п'ять основних завдань, а саме а) формувати у людини знання, б) формувати й розвивати вміння, в) забезпечити чітке усвідомлення й розуміння життєвих подій і ситуацій, г) формувати досвід стосунків з іншими людьми, д) формувати досвід правильної поведінки у соціумі.

Авторський тренінг формування психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності у процесі службової підготовки розроблений на основі комплексного використання принципів, ідей видатних зарубіжних і вітчизняних психологів. Вибір теоретичних засад, у першу чергу, залежить від мети, яку ставить перед собою організатор тренінгу. В нашому випадку **метою** є проведення з правоохоронцями спеціальної групової роботи, в результаті якої працівники поліції сформують психологічну готовність до ефективних дій в складних умовах професійної діяльності, здатність протистояти стресам і конфліктам. Досягнення мети передбачає вирішення у ході проведення тренінгу наступних **завдань**: а) формування у поліцейських мотивації збереження психічного здоров'я у процесі службової діяльності та позаслужбовий час; б) розвиток у працівників інтересу до себе, здатності до розуміння самого себе, саморефлексії і саморегуляції, а також розуміння інших; в) дослідження життєвого стилю працівника поліції, усвідомлення цього стилю (інсайт); г) зміна концепції життя і засвоєних способів поведінки; д) формування у фахівців бажання до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності та особистому житті; е) розвиток гнучкості розуму, креативності; зміна фокусу уваги правоохоронців та способу інтерпретації успіхів та невдач на користь позитивного сприйняття і оптимістичного стилю атрибуції; ж) розвиток комунікативного потенціалу поліцейських, здатності впливати на людей; з) розвиток терпимості до чужої думки, вміння попереджувати конфлікти та дистреси; і) формування навичок конструктивної поведінки в складних ситуаціях; к) формування умінь надавати психологічну допомогу самому собі й іншим.

Для досягнення поставленої мети і вирішення окреслених завдань нами вирішено скористатись теоретичними ідеями гуманістичної, екзистенціальної, гештальт-психології, а також деякими положеннями психоаналізу. Вибір на користь ідей гуманістичної та екзистенціальної психології пояснюється тим фактом, що основою психічного здоров'я будь-якої людини є її особистісна цілісність, самодостатність, прагнення до особистісного росту й розвитку, бажання допомагати іншим. Саме підходи представників гуманістичної та екзистенціальної психології (А. Маслоу, К. Роджерса, Р. Мея, І. Ялома та ін.) найбільше сприяють підтриманню психічного здоров'я особи, оскільки вони спрямовані на повне розкриття потенціалу працівника, пошук внутрішніх резервів вдосконалення, розвиток здібностей. Результатом тренінгу на основі гуманістичних ідей має бути відкриття нових можливостей і перспектив, оволодіння мистецтвом жити в гармонії із оточуючим світом.

Подібними є завдання тренінгу з позицій гештальтпсихології. Найважливішим тут є зняття існуючих особистісних блокувань і стимулювання процесу розвитку працівника правоохоронного органу, реалізація можливостей і прагнень особистості за рахунок створення внутрішнього джерела як фундаменту процесів саморегуляції. Основним теоретичним принципом гештальтпсихології є теза про те, що здатність до саморегуляції нічим не можливо замінити, тому особлива увага приділяється готовності особистості самостійно приймати рішення і робити вибір. Гештальт підхід стимулює працівника поліції до кращого розуміння і прийняття себе таким, яким він є насправді, з негативним досвідом і соціально-неприйнятними якостями, психотравмами і витісненими конфліктами.

Психоаналітичні підходи, як відомо, звертають першочергову увагу на роль неусвідомлюваних психічних процесів у детермінації дій людини. Так, індивідуальна теорія особистості, розроблена А. Адлером, розглядає особистість холістично, як наділену творчістю, відповідальністю, таку, яка прагне досягти мети в межах власної сфери феноменологічного досвіду. Стверджується, що іноді, через відчуття неповноцінності, стиль життя може бути саморуйнівним. Навіть залишаючись практично здоровим, внаслідок психотравмуючих подій поліцейський може втратити упевненість у собі, сенс життя, тому завданням тренінгу має бути підбадьорити таку людину, активізувати її соціальні інтереси і шляхом нових взаємовідносин розвинути новий стиль життя. Життєвий стиль – це унікальний спосіб досягнення цілей, який обирає сама людина і комплекс засобів, який дозволяє адаптуватись до умов дійсності. Тому специфічна мета тренінгу – допомогти поліцейському позбавитись від відчуття власної малоцінності і відчутти себе залученим до світу; у процесі тренінгу працівник поліції знаходить помилку в формулі власного життєвого стилю, а потім розвиває альтернативні цілі і способи їх досягнення, тобто відбувається реорієнтація особистості. Тому тренінг включає в себе дослідження життєвого стилю поліцейського; усвідомлення цього стилю (інсайт); реорієнтацію як зміну особистістю концепції життя і засвоєних способів поведінки.

Групова робота – основна форма, яка використовується при проведенні тренінгу. З позиції гуманістичної теорії інтегральної індивідуальності діяльність людини визначається зовнішньою ситуацією та внутрішніми рисами, які властиві кожному працівнику поліції. Інтегральна індивідуальність утворює декілька ієрархічних рівнів: 1. Індивідуальні властивості організму (біохімічні, соматичні, властивості нервової системи, конституціональні особливості); 2. Індивідуально-психологічні особливості (темперамент, характер, здібності); 3. Соціально-психологічні властивості (ролі в групі, в широкій соціальній системі, особливості комунікації). Тому тренінг складається з трьох блоків, які переплітаються один з одним: блок 1 - робота з тілом (психосоматичний блок), блок 2 - робота з особистістю (психологічний блок) і блок 3 - робота з комунікацією (соціально-психологічний блок).

Таким чином, розроблений авторський тренінг психологічної підготовки правоохоронця до діяльності являє собою комплексну технологію, яка дозволяє одночасно вирішувати низку основних завдань: формувати необхідні знання і уміння, розуміти зміст подій і ситуацій, набувати досвід стосунків з людьми, досвід адекватної поведінки у складних ситуаціях. Він базується на принципах гуманістичної, екзистенціальної та гештальт-психології, а також психоаналізу. Досвід використання тренінгу при проведенні службової підготовки поліцейських продемонстрував його ефективність для формування різних складових психологічної готовності учасників і позитивне ставлення учасників до цієї навчальної технології. Вважаємо, що принципи, теоретичні підходи і методи проведення такого тренінгу формування психологічної готовності до діяльності доцільно використовувати у процесі службової підготовки фахівців інших правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барко В.І. Інформаційний poradnik з питань формування прихильності до здорового способу життя і безпечної поведінки військовослужбовців та працівників правоохоронних органів: практич. посібник /В.І. Барко, О.В. Бойко, Е.С. Литвиненко - К.: К.І.С., 2008. – 142 с.
2. Барко В.І. Профілактика адиктивної поведінки у працівників ОВС України: Навчаль. посібник /В.І. Барко, І.В. Клименко, В.О. Криволапчук.- К., 2009. – 52 с.
3. Свон Р.Д. Эффективность правоохранительной деятельности и ее кадровое обеспечение в США и России. / Р.Д. Свон. – СПб.: Алетейя, 2000. – 296 с.
4. Федотов А.Ю. Системно-структурный подход в профессиональной подготовке сотрудников ОВД / А.Ю. Федотов // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2015. – № 1 (60). – С. 3-6.
5. Aldwin, C. M. Stress, coping, and development, Second Edition: An Integrative Perspective / C. M. Aldwin. – New York: Guilford, 2007. – 432 p.
6. Cochraine R.E., Tett R., L. Vandecreek. Psychological_Testing_and_the_Selection_of_Police_OfficersA_National_Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537 • October 2003. https://www.researchgate.net/publication/247743668_

7. Gerald V. Barrett, Rosanna F. Miguel, Jennifer M. Hurd, Sarah B. Lueke and James A. Tan. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management* Volume 32 No. 4 Winter 2003. <https://doi.org/10.1177/009102600303200403>

Борисюк Ольга Миколаївна

доцент кафедри психології управління Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

**ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ
УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Для повноти та об'єктивності вимірювання психологічних компонентів управлінської компетентності майбутніх офіцерів Національної поліції України (НПУ) ми виділили наступні критерії і показники.

Першим психологічним критерієм рівня сформованості управлінської компетентності майбутнього офіцера ми визначили мотивованість його особистості до управлінської діяльності, його прагнення до подолання перешкод та покращання своїх результатів діяльності, наявність чітких цілей діяльності та наполегливість в їхньому досягненні, схильність проявляти ініціативу, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Показниками цього критерію є оцінка результатів праці, професійні домагання, інтернальність у сфері професійних досягнень, професійні інтереси та цінності, життєві цілі, соціальна бажаність та загальна активність, внутрішні мотиви.

Другий критерій сформованості рівня управлінської компетентності – **емоційно-вольові властивості** особистості майбутнього офіцера НПУ. Проявляється даний критерій у відповідальності, розумінні та сприйнятті себе як активного діяча професійної діяльності та характеризується розвиненою системою емоційно-вольової саморегуляції.

Показниками цього критерію є тип локус контролю особистості та рівень сформованості саморегуляції активності.

Третім критерієм є **інтелектуальна готовність** до вирішення завдань управлінської діяльності. Під інтелектуальною готовністю до управлінської діяльності ми розуміємо сукупність сформованих інтелектуальних навичок, що характеризують особистість майбутнього поліцейського в розумовому аспекті. Вона виявляється в розв'язуванні майбутніми офіцерами поліції нетипових, нестандартних управлінських (проблемних) ситуацій, у здатності відчувати проблемність у процесі розв'язування професійних завдань і в самостійності постановки проблеми.

Як психологічний критерій сформованості управлінської компетентності інтелектуальна готовність має такий показник, як високий рівень успішності. Четвертий критерій сформованості рівня управлінської компетентності майбутніх офіцерів НПУ – це **сформовані вміння та навички** виконання управлінських завдань. Проявляється у вмінні управляти собою, володінні хорошими навичками вирішення проблем, вмінні впливати на оточуючих, вмінні навчати та керувати, вмінні налагодити групову роботу. Характеризується наявністю чітких цінностей та особистих цілей, творчим підходом до діяльності та триваючим саморозвитком. Показниками цього критерію є розвинені управлінські якості, високий рівень володіння управлінськими вміннями та навичками, спрямованість на інтереси справи. П'ятим критерієм сформованості рівня управлінської компетентності є **сукупність особистісно-професійних якостей майбутнього офіцера НПУ**, який полягає у емоційній стійкості, товариськості, задоволеності собою і своїми успіхами, готовності слідувати нормам і вимогам, схильності до ризику, прагненні до суспільного визнання, лідерстві та адекватному розумінні власного місця і ролі в управлінській діяльності. Даний критерій виявляється в таких показниках: врівноваженість, комунікабельність, екстравертованість, адекватність самооцінки.

Шостий критерій сформованості рівня управлінської компетентності – **рефлексивність**, який полягає в умінні свідомо контролювати офіцером поліції рівень власного розвитку та результати своєї діяльності, у здатності людини виходити за межі власного «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати щось за допомогою порівняння свого «Я» з якими не будь подіями, особистостями. Показниками даного критерію є: рефлексивність.

Згідно з визначеними критеріями ми умовно виділили три рівні сформованості управлінської компетентності майбутніх офіцерів НПУ за психологічними критеріями.

Високий рівень сформованості управлінської компетентності за наведеним комплексом критеріїв характеризується високою мотивованістю майбутніх офіцерів на результат управлінської діяльності, домінуванням внутрішніх стосовно професійної діяльності мотивів, наявністю чітко сформованих цілей та способів їхнього досягнення, прагненням до повної реалізації особистісного потенціалу й постійного самовдосконалення у цій діяльності. Високий рівень розвиненості індивідуальної системи саморегуляції майбутнього поліцейського в управлінській діяльності та повному прийнятті відповідальності за результати вирішення управлінських завдань. Високий ступінь пошуку оптимальних способів розв'язування управлінських ситуацій в особливих та екстремальних умовах діяльності, розвинені управлінські якості, сформовані вміння та навички виконання управлінських завдань. Високий рівень комунікативно-організаційних здібностей, здатність до формування та згуртування колективів, вміння налагодити групову роботу. Високі показники навчальної успішності курсантів. Розвинений рівень самосвідомості, що забезпечує адекватну самооцінку. Домінуючими особистісними властивостями є врівноваженість, комунікабельність, екстравертованість. Високорозвинута рефлексивність в організації управлінської діяльності, а також в

структуруванні особистісних якостей, що забезпечує вдосконалення майстерності, професійного зростання, формування індивідуального стилю роботи, самоуправління, самопізнання, самоаналіз управлінської діяльності, розвиток рефлексивних здібностей.

Середній рівень сформованості управлінської компетентності можна охарактеризувати наступним чином.

Недостатня мотивованість та визначеність курсантів у ставленні до майбутньої професійно-управлінської діяльності, відсутність ясного бачення реалізації особистісного потенціалу й самовдосконалення у процесі її здійснення. Недостатньо виражена тенденція до досягнення успіху у професійній сфері. Рівень емоційно-вольової саморегуляції недостатній, що виявляється у відсутності терпимості до протилежних точок зору та наявності емоційно-оціночних негативних суджень у процесі міжсуб'єктної управлінської взаємодії. Недостатній рівень відповідальності за результати вирішення управлінських завдань, що призводить до пошуку офіцером зовнішніх причин низької ефективності реалізації власних управлінських функцій. Сформованість вмінь та навичок до вирішення управлінських завдань є недостатньою, що проявляється у невмінні майбутнім офіцером поліції керувати собою та впливати на інших людей, розмитістю особистісних цінностей та цілей. Домінуючим типом спрямованості є спрямованість особистості на психологічний клімат і взаємини у колективі. Рівень інтелектуальних здібностей виявляється на репродуктивному рівні та не дозволяє вирішувати нестандартні, нетипові управлінські завдання в особливих та екстремальних умовах. Рівень самосвідомості в цілому забезпечує адекватну самооцінку. Особистісні властивості мають середні оцінки та характеризуються формальністю міжособистісних стосунків, упертістю, дратівливістю, емоційною лабільністю. Середній рівень рефлексивності, який проявляється в недостатньому умінні свідомо контролювати рівень власного розвитку та результати своєї діяльності, невисокою здатністю до самоуправління (самоменеджмент).

Низький рівень сформованості управлінської компетентності характеризується такими показниками: чіткість життєвих цілей і прагнення особистості на досягнення успіху й самоактуалізації в управлінській діяльності майбутнього офіцера поліції не спостерігаються, складні управлінські ситуації ігноруються, домінуючою є зовнішньоорганізована мотивація. Емоційно-вольова саморегуляція є досить слабкою, що проявляється у не прийнятті відповідальності за результати вирішення управлінських завдань й управлінської діяльності в цілому, слабких здібностях обмірковувати способи досягнення поставленої мети, недостатній автономності в організації активності. Низький рівень сформованості управлінських умінь та навичок при розв'язанні управлінських завдань, що проявляється в невмінні керувати собою та своїми підлеглими, невмінні впливати на людей, розмитості особистісних цінностей та цілей, зупиненим саморозвитком, недостатньому розумінні особливостей управлінської праці, низькою здатністю формувати колектив. У розв'язуванні управлінських ситуацій домінуючим типом спрямованості є спрямованість на себе, а спрямованість на

справу стоїть на останньому місці. Недостатня розвиненість комунікативно-організаторських і лідерських здібностей не дозволяє ефективно виконувати типові управлінські завдання. Серед особистісних властивостей домінуючими є емоційна лабільність, неврівноваженість, роздратованість, інтровертованість, не рішучість. Нездатність критично оцінювати ситуацію, що проявляється у неадекватній самооцінці. Низький рівень рефлексивності проявляється в нездатності коректувати власну поведінку і діяльність щодо поставлених цілей та низькій схильності до самоаналізу управлінської діяльності.

Таким чином, рівень управлінської компетентності курсантів як майбутніх офіцерів поліції зумовлюється мірою їх активності як суб'єкта, особливостями і можливостями самостійно організовувати свої дії, поведінку, діяльність у цілому на основі інтелектуальної готовності та усвідомлення значущості особистих та творчих способів розв'язування професійних ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисюк О.М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів Національної поліції України: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09 / Борисюк О.М. – Х., 2017. – 315 с.
2. Мацевко Т.М. Психологічна модель розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військово-соціального управління у системі післядипломної освіти / Т.М. Мацевко // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ "ХПІ". – 2006, № 3. – С. 95-103.

Вербицька Дар'я Віталіївна

курсант 107 навчального взводу факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ КУРСАНТІВ, СТУДЕНТІВ, СЛУХАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПІДГОТОВКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

В сучасному світі професія поліцейського дуже важлива, тому починати треба ще з курсантської підготовки. У виші зі специфічними умовами навчання найбільш сприятливими засобами формування та розвитку стресостійкості є інтерактивні методи навчання, зокрема тренінг. Психологічний тренінг як метод активного соціальнопсихологічного навчання стає одним з найбільш ефективних способів професійного і особистісного розвитку працівників поліції. Так, В.О. Лефтеров

зазначає, що на відміну від традиційних форм навчання і розвитку працівників поліції (лекції, семінари, навчальні практики і стажування, самонавчання), динаміка досягнутих на тренінгу професійних і особистісних результатів носить не регресивний характер (забування знань, втрата навички, втрата вміння, розпадання паттернів поведінки тощо), а прогресивний [1].

Що ж стосується сутності психологічного супроводу професійної діяльності саме курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, то хотілося б перш за все звернути увагу на складність і специфічність професійної діяльності, що обумовлена високим ступенем відповідальності, значною кількістю внутрішньоорганізаційних та зовнішніх факторів, великою кількістю функцій.

Отже, психологічний супровід – це цілісний процес вивчення, формування, розвитку та корекції професійного становлення особистості.

Виходячи з цього, ми розуміємо психологічний супровід професійної діяльності, як комплексний та системний вплив на суб'єкт діяльності з метою вдосконалення його індивідуально-психологічних характеристик, особистісно-професійного зростання та підвищення якості здійснення ним професійних функцій.

Філософською основою системи супроводу людини є концепція вільного вибору як умови розвитку. Вихідним положенням для формування теоретичних основ психологічного супроводу став особистісно орієнтований підхід, згідно з яким розвиток розуміється нами як вибір і засвоєння вчителем тих чи інших інновацій. Природно, що кожна ситуація вибору породжує багато варіантів рішення, які опосередковані соціально-економічними умовами. Супровід може трактуватися як допомога вчителю у формуванні орієнтаційного поля розвитку, відповідальність за дії в якому він несе самостійно [2].

На нашу думку важливими ознаками такого підходу постають пріоритет опори та внутрішній потенціал курсанта, студента, слухача магістратури. Для реалізації права вільного вибору альтернатив професійного супроводу необхідно навчитись вибирати, допомогти йому розібратися у проблемній ситуації, намітити план рішення та зробити певні кроки.

Слідуючи з цього можна запропонувати для курсантів першого курсу тренінг «Адаптація». Метою даного тренінгу є формування навичок і умінь самоорганізації особистості необхідних для навчання у виші зі специфічними умовами навчання; розвиток відповідальності, соціальної сміливості, високої нормативності поведінки та мотивації досягнення; вироблення активних і просоціальних моделей поведінки. Впродовж даного тренінгу учасники відпрацьовують наступні теми:

1) Стрес в житті курсанта та його регуляція (навички опанування стресом та адаптація до середовища навчально-службової діяльності курсантів у виші зі специфічними умовами навчання);

2) Самонавчання і обробка інформації та бажання пізнати нове курсантами у процесі професійної освіти.

3) Планування робочого і вільного часу (облік і розрахунок проведення дня, з користю для себе та направлення на виявлення поглиначів часу; цілі та цінності в самоорганізації) [3].

На нашу думку психологічне супроводження професійного становлення правоохоронців у вищі є цілісним процесом, спрямованим на формування:

- фахових знань, вмінь та практичних навичок;
- професійної та корпоративної культури; готовності до виконання оперативно-службових завдань
- особистих якостей

Тому в межах діагностичного, профілактичного та корекційного напрямків психологічного супроводження вузівського етапу професійного становлення правоохоронців необхідно звернути увагу на:

– вивчення та аналіз вихідного рівня розвитку цінностей, установок, мотивації;

-процесів регуляції поведінки; особливостей протікання адаптаційних процесів;

-особистісних якостей та здібностей майбутніх правоохоронців;

– зменшення адаптаційного навантаження і розуміння курсантами особливостей та специфіки професійно-освітнього середовища [4].

Отже можна зробити висновок, застосування технології психологічного супроводу на етапі професійного навчання сприяє запуску механізмів допрофесійного саморозвитку, які мають змогу корегувати процеси реалізації та розкриває перспективи особистісного й кваліфікації правоохоронців [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психологічний супровід і підтримка [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidruchniki.com/17910211/psihologiya/psihologichniy_suprovid

2. Психологічна допомога і формування особистості [Електронний ресурс]-Режим доступу : https://stud.com.ua/88152/psihologiya/psihologichna_dopomoga_psihologichniy_suprovid_roboti_psihologa_osviti

3. Організація психологічного супроводу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/psychology/988/>

4. Тренінги для курсантів для розвитку саморганізації особистостей [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cpk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=726

5. Професійне навчання [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/omich44/ss-30454077>

Вишневський Сергій Вацлавович

завідувач відділення психологічного забезпечення відділу кадрового забезпечення
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЦІЇ

Постановка проблеми. Готовність майбутніх працівників поліції до професійної діяльності здебільшого залежить від рівня підготовки, яку курсанти отримують під час професійної підготовки у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Вища освіта є фундаментом подальшого професійного шляху.

Актуальність теми. Проблема обумовлена зростаючими вимогами до осіб, які після закінчення ЗВО зі специфічними умовами навчання планують працювати у поліції. Професія поліцейського має величезну соціальну важливість. Забезпечення якісними фахівцями органів та підрозділів Національної поліції України здійснюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Питання підготовки фахівців для органів внутрішніх справ є пріоритетним у сучасних умовах, готовність безумовно пов'язана із компетенцією та взаємообумовлює її.

Питаннями особливостей підготовки майбутніх працівників поліції займалися Б.Г. Анан'єв, А.А. Деркач, Н.Д. Левітов, Д.М. Узнадзе та інші вчені. Поняття "психологічна готовність до діяльності" було введено в 1976 році в дослідженнях М.І. Дьяченко та Л.А. Кандибович з інженерної психології та психології праці. Висвітлення проблематики психологічної готовності до професійної діяльності з різних позицій відображається в працях таких науковців, як С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Анан'єв, Д.М. Узнадзе.

Звертаючись до змісту та умов професійної діяльності майбутнього поліцейського, можемо стверджувати, що діяльність поліції належить до екстремальних і психологічно напружених. Наявні професійні ризики спричиняють значні психоемоційні навантаження та створюють потенційну загрозу фізичному і психічному благополуччю працівників. Підготовка кадрів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання може розглядатися як окремих сегмент загальної педагогіки вищої школи, оскільки має свої принципові особливості та завдання. Одним з таких завдань є формування професіонала з урахуванням задатків і здібностей особистості, мотивації та готовності до пізнання.

Мотивація до навчання та несення служби є досить складним психологічним утворенням. Вона передбачає сукупність цілей, установок, професійних інтересів тощо. Висвітлення їх надасть можливість з'ясувати, що спонукає юнаків обирати професію поліцейського.

Саме у період навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання остаточно закріплюється суб'єктивний вибір професії поліцейського, проходить первинна адаптація до її умов, особистість курсанта озброюється знаннями і навичками та формує необхідні характерологічні, вольові, комунікативні та інші якості і стійку

мотивацію майбутньої професійної діяльності. Процес підготовки курсантів в умовах ЗВО системи МВС України забезпечується наступними умовами: розвитком мотивації до самоосвіти та організаційних умінь курсантів; формуванням інформаційної компетентності курсантів; ефективною організацією самостійної роботи курсантів; актуалізацією самовиховання у навчально-виховному процесі.

Розглядаючи проблему мотивації, треба розрізнити поняття «мотивація» і «мотив». Поняття «мотивація» розглядається набагато ширше, вона не лише детермінує поведінку людини, а фактично втілюється в усі сфери діяльності людини. Мотивація – це загальна назва для процесів, методів, способів стимулювання тих, хто навчається до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти. Вона базується на мотивах, під якими розуміють конкретні стимули, причини, які заставляють особистість діяти, здійснювати вчинки. Під мотивацією розуміють систему мотивів (від лат. *moveo* – штовхаю, рухаю – спонукальна причина дій і вчинків людини), що визначають конкретні форми діяльності або поведінки людини.

Реалізація умови розвитку мотивації до учбової діяльності у курсантів ЗВО системи МВС України забезпечується шляхом: 1) розвитку професійних мотивів і інтересів, приділяючи увагу відбору змісту навчального матеріалу, створенням ситуацій новизни, актуальності, цікавості, розкриваючи практичне значення, можливості застосування отриманих знань у майбутній професійній діяльності; 2) формування пізнавальних потреб і інтересів через використання методів активізації навчання та випереджального навчання, 3) стимулювання навчальної активності курсантів завдяки створенню професійних ситуацій, 4) формування самомотивації курсантів з допомогою таких методів як: заохочення та покарання; постановка цілей; організація роботи; змагальність; оцінка та контроль; інформування; переконання; 5) використання інтерактивних та ігрових методів, тренінгів під час проведення навчальних занять (рольові ігри, ділові ігри, бліц-інтерв'ю, парадоксальна розповідь, мозковий штурм, «мікрофон», «карусель», аналіз ситуаційних вправ тощо).

Труднощі психологічної адаптації курсантів до умов навчання пов'язані з їх непідготовленістю як нещодавніх випускників середньої школи до основних видів навчальної та службової діяльності у ЗВО зі спеціальними умовами навчання, а з іншого – виникають через недостатню професійну майстерність курсових офіцерів і командирів. Серед курсантів першого курсу особливо багато тих, хто відчуває високе нервово-психічне напруження під час навчання та несення служби.

Психологічна підготовка курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути спрямована на формування стійкості до: – негативних чинників службової діяльності: напруженості, відповідальності, ризику, небезпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо. Перш за все, курсант ЗВО зі специфічними умовами навчання повинен професійно володіти усіма набутими компетентностями, дотримуватися принципів діяльності поліції, оцінювати суспільні та економічні явища, виконувати покладені на нього завдання, приймати обґрунтовані рішення, поєднувати високий професійний рівень з

моральністю і культурою та бути здібним до ділового спілкування. Мета професійної освіти полягає не тільки у тому, щоб навчити людину щось робити, отримати професійну кваліфікацію, але й у тому, щоб сформувати загальні компетентності, які дозволять з легкістю долати різні життєві перешкоди, працювати у групі тощо.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що на першому курсі, є необхідність соціально-психологічно адаптувати курсантів до навчання, на другому і третьому курсі - потрібно формувати й розвивати професійно значимі якості курсантів, диференційовані від спеціальності і відповідно до професіограми, формувати готовність до самостійного здійснення професійної діяльності. Вирішальним етапом у системі професійно-психологічної підготовки курсантів, який включає в себе формування психологічної стійкості до роботи в емоційно складних умовах при дії негативних факторів є вміння долати труднощі та дуже важливим аспектом є професійна підготовка, самовиховання і здатності використовувати технології особистої безпеки.

Професійно-психологічна підготовка – важлива складова навчально-виховного процесу, яка є системою заходів, що реалізуються поетапно, протягом певного періоду і кінцевим результатом є професійно-психологічна готовність до несення служби з врахуванням об'єктивних умов та суб'єктивних факторів. Специфічність ЗВО системи МВС зумовлена наявністю служби як обов'язкового структурного елементу у процесі навчання, крім того особливістю професійної підготовки курсантів є соціально-референтна депривація: обмеження безпосереднього контакту із соціально значущими людьми – батьками, родичами, друзями. Курсанти одночасно мають адаптуватись до службово-професійної та навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ерзин А. И. Проблема проактивности в психологии здоровья [Электронный ресурс] / А. И. Ерзин // *ВВ: Психология и психотехника*. – 2014. – № 1. – Режим доступа: [http:// e-notabene.ru](http://e-notabene.ru). – Дата доступа: 02.08.2017 г.
2. Євдокімова О. О. Зміст та форми психологічної підтримки особистісно-професійного розвитку курсантів ОВС / О. О. Євдокімова // *Вісник Харківського національного уні- верситету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. – 2012. – № 1009. – Вип. 49. – С. 196–200.
3. Рудов Б. А. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у вищому військовому навчальному закладі: дис. кандидата пед. наук / Рудов Б. А. – Хмельницький, 2002. – 202 с.
4. Соколова И. М. Методы исследования адаптации студентов / И. М. Соколова. – Харьков: ХМУ, 2001. – 276 с.
5. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник / В. В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.

Вдович Світлана Михайлівна

викладач Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Маковецька Марта Михайлівна

студент Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ КУРСАНТІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ

В сучасному суспільстві надзвичайно потрібні фахівці із сформованими професійними якостями, що досконало володіють професійною майстерністю.

Процес становлення професіонала своєї справи починається від початку навчання у спеціальному навчальному закладі та залежить від різноманітних суб'єктивних (особливостей особистості, забезпечення успішного функціонування у професії, самосвідомість, наявності комплексу здібностей до професійної мотивації) та об'єктивних (організаційних, соціально-психологічних) факторів. Тільки поєднання цих двох взаємопов'язаних факторів забезпечує успішну професійну діяльність [1].

Професія рятувальника відноситься до однієї з найскладніших, не лише тому, що пов'язана з постійним ризиком, а й у зв'язку з тим, що відноситься до категорії «людина - людина», а тому виникає необхідність детального психологічного вивчення особистості майбутнього рятувальника, що потребує чимало часу та зусиль.

Професійна «Я-концепція» розглядається в основному в психологічній науці (У. Джемс, Р. Бернс, А. Прихожан, В. Столін). Цій проблемі також присвячені праці таких дослідників, як: С. Дружилова, Р. Каламаж, Г. Католик, І. Торгаєвої, Л. Онуфрієвої, С. Ренке, Є. Клімова, В. Брагіна [2].

Питання про розвиток та формування професійної Я-концепції стосується загальної проблеми становлення професіонала як внутрішнього джерела його професійного розвитку й особистісного морально-духовного зростання [3].

Відомий дослідник С. Дружилов зазначив, що розвиток і становлення професіонала полягає у розвитку та реалізації його «Я-концепції» при її взаємодії з професійним оточенням.

Дослідники Л. Романишина та В. Дундюк зазначають, що професійна Я-концепція дозволяє вибудовувати стратегію своєї професійної підготовки і майбутнього професійного зростання. При цьому не менш важливим є формування позитивного образу обраної професії: історія і значення професії в даний час, предмет, умови, засоби праці, вимоги професії людини, перспективи розвитку професії. Курсанти-рятувальники повинні мати уявлення про вимоги до сучасного професіонала, а також про позитивні образи для наслідування у професійній діяльності. Через співставлення образу професії з власним Я-образом у них формується професійна Я-концепція і відбувається усвідомлення своєї ідентичності з обраною професією, формується позитивне ставлення до себе як суб'єкта сучасної навчально-професійної діяльності [8].

Проблему взаємозв'язку «Я» та «професії» в контексті дослідження професійної самосвідомості особистості науковці вирішують у різних варіантах.

Є. Клімов пов'язує «Я» людини та професію: «Я» - «обирає» професію, професійна самосвідомість структурується шляхом усвідомлення своєї належності до професійного співтовариства, визначення відповідності до професійних еталонів та професійних ролей, визнання у професійній групі, шляхом усвідомлення своїх індивідуальних способів успішної діяльності, свого стилю в роботі [10].

Іншої думки дотримується дослідниця В. Брагіна, яка стверджує, що «Я» людини - «будує» професію, перетворюється в ній у часі, професійна самосвідомість функціонально здійснюється через побудову майбутнього результату діяльності, формування професійних планів, визначення вектора самовдосконалення та професійних перспектив, загальне усвідомлення впевненості в завтрашньому дні [10].

Деякі дослідники зазначають, що професійна «Я-концепція» є уявленням про себе як професіонала.

Л. Онуфрієва наголошує, що змістом професійної «Я-концепції» є уявлення про себе стосовно різних сторін професії та кар'єри, щодо характеристик самої людини, близьких їй людей та професійного оточення [6].

За А. Реаном, професійною «Я-концепцією» є уявлення особистості про себе як професіонала, які складаються з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу «Я», дзеркального «Я», а також професійної самооцінки фахівця [9].

Р. Каламаж розглядає професійну «Я-концепцію» як змістову сферу «Яконцепції» особистості, що відображає усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності та характеризується професійно-діяльнісним змістом «Яобразів», а також забезпечує інтеріоризацію професійної діяльності й умов її здійснення в систему значень і особистісних смислів фахівця, забезпечує планування саморозвитку себе як професіонала та самореалізації в професії, здійснює саморегуляцію поведінки і відносин у професійній сфері [5].

Відповідно до поглядів Т. Кудрявцева процес формування професійної «Я-концепції» майбутніх рятівників відбувається на основі загального розвитку особистості та попереднього орієнтування, а також під час фахового навчання [6].

Отже, основними умовами формування та розвитку професійної «Я-концепції» майбутнього рятівника є такі: формування в майбутніх фахівців ідеальної моделі «професіонал» за допомогою професійних міжособистісних відносин у вигляді транслявання особистого і професійного досвіду викладача й офіцера; порівняння свого реального й ідеального образів «Я-професіонал» за допомогою міжособистісних відносин у вигляді діалогу між викладачем і майбутніми фахівцями; особистісне зростання та самовдосконалення майбутніх рятівників для досягнення ідеального образу «Я-професіонал», актуалізація професійної самосвідомості з метою фахового самовизначення для досягнення професійного самовдосконалення, втілення професійних міжособистісних відносин у процес професійної підготовки, застосування особистісного підходу до організації навчального процесу у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безменова И. К. Ценностные ориентации старшеклассников (теоретический обзор работ) / И. К. Безменова . - Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. - 4 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. - Москва: Прогресс, 1986. - 422 с.
3. Вірна Ж. П. Професіоналізація: Теоретико-методологічні витoki психологічного забезпечення / Ж. П. Вірна // Педагогіка і психологія професійної освіти, 2002. - №3. - С. 186-196.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навчальний посібник / О. Є. Гуменюк. - Тернопіль : Економічна думка, 2004. - 310 с.
5. Каламаж Р. В. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів / Р. В. Каламаж // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». -Острог, 2006. – Вип. 7. - С. 156-164.
6. Професійна мобільність майбутніх фахівців : навчально-методичний посібник. - Одеса : СМІЛ, 2004. - 120 с.
7. Рикель А. М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 1. Психологические исследования [Электронный ресурс] / А. М. Рикель // МГУ им. М. В. Ломоносова. –2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://psystudy.ru/index.php/component/content/article/47-n2-16/457-rikel16.html?directory=82>.
8. Романишина Л. М. Професійна ідентичність фахівця: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Л. М. Романишина, В. О. Дундюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. –Режим доступу до ресурсу: [http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/20101/10rlmfta .pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/20101/10rlmfta.pdf).
9. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – Питер: СПб, 2004. – 432 с.
10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / Шнейдер Л. Б. – Москва, 2001. – 41 с.

Гончарова Тетяна Юріївна

студентка першого курсу магістратури напряму «Психологія» Криворізького державного педагогічного університету

Науковий керівник: Шестопалова Олена Петрівна

доцент кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету, кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Актуальність. Службова діяльність поліцейських традиційно відноситься до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями, ситуаціями ризику для життя і здоров'я які спричиняють стресові стани. Необхідність вирішення оперативно – службових завдань у складних умовах, постійне спілкування з різними категоріями громадян, зростання кількості посадових обов'язків, безумовно, пред'являє до особистості поліцейського підвищені вимоги. Тому, підготовка професіонала правоохоронних органів повинна включати не тільки формування міцної бази знань, умінь та навиків, але і розвиток психологічних властивостей і якостей, необхідних для успішного виконання поставлених перед поліцейським завдань. Одним з таких властивостей є спостережливість.

До теперішнього часу, у загальній, соціальній та юридичній психології різні аспекти проблеми професійної спостережливості знайшли відображення в працях І.І. Амінова, А.А. Бодальова, А.А. Жванова, Л.Н. Костіна, М. М. Обозова, О.А. Перкова, Л.А. Регуш та інших дослідників [1–4, 6–9]. Однак, варто відмітити, що становлення професійної спостережливості залишається однією з мало досліджених тем, дослідники розглядають різні компоненти цієї характеристики у професійних здібностях, але наразі недостатньо публікацій щодо способів і форм її розвитку у співробітників поліції. Тому, у контексті запланованого нами дослідження, ставимо перед собою за мету — виявити особливості становлення професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів, та на основі отриманих результатів, розробити ефективний комплекс заходів та рекомендацій, що спряють розвиткові та удосконалення способів візуальної діагностики криміногенно значущих характеристик осіб, психологічних прийомів виявлення неправдивих показань.

Для досягнення поставленої мети важливим є правильний підбір діагностичного комплексу, за допомогою якого можливо буде розкрити усю специфіку заявленої проблеми. Тому, досягнення загальної мети нашого дослідження передбачає доцільність аналізу комплексу діагностичних методик адекватних обраній темі.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення особливостей професійної спостережливості курсантів, нами було сформовано психодіагностичний комплекс до якого увійшли п'ять діагностичних засобів.

Перша методика — діагностика домінуючої перцептивної модальності С. Ефремцева, що спрямована на визначення провідного типу сприйняття: аудіального, візуального або кінестетичного. Містить 48 запитань, на які досліджуваний повинен відповісти «так» або «ні». Обробка результатів здійснюється відповідно до ключа.

Друга методика — коректурна проба Бурдона [7], що спрямована на дослідження ступеня концентрації і стійкості уваги. Діагностика проводиться за допомогою спеціальних бланків з рядами розташованих у випадковому порядку букв. Важливим показником є характеристика якості і темпу виконання (виражається числом опрацьованих рядків і кількістю допущених помилок за кожен 60 – секундний інтервал роботи). Показники обраховуються за спеціальною формулою.

Третя методика — модифікація створеної в Каліфорнійському університеті П. Екманом методики (скорочена назва FAST (Facial Affect Scoring Technique)). Тест містить атлас фото еталонів експресії обличчя для кожної з шести емоцій: гніву, страху, суму, відрази, здивування, радості. Фото еталон для емоції представлений трьома фото для трьох рівнів обличчя: для брів–чоло, очей–повік та нижньої частини обличчя.

Розпізнавання та оцінка «мікровиразів», за методикою П. Екмана більш складна процедура, оскільки вони «швидкі і можуть бути легко пропущені спостерігачем», розпізнавання мікровиразів є важким для нетренованих спостерігачів, але даною навичкою можна оволодіти в процесі навчання» [9].

Четвертий діагностичний засіб — «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл). Методика призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал: 1) «Емоційна обізнаність»; 2) «Управління своїми емоціями» (емоційна відхідливість, емоційна ригідність); 3) «Само мотивація» (довільне керування своїми емоціями); 4) «Емпатія»; 5) «Розпізнавання емоцій інших людей» (вміння впливати на емоційний стан інших) [9].

П'ята методика — тест «Соціального інтелекту» Дж. Гілфорда спрямований на діагностику рівня розвитку соціального інтелекту. Включає 4 субтести. Три субтести складені на невербальному стимульному матеріалі і один субтест – вербальний. Субтести діагностують чотири здібності в структурі соціального інтелекту: пізнання класів, систем, перетворенні результатів поведінки. Кожен субтест містить від 12 до 15 завдань. Час проведення субтестів обмежений. Результати діагностики обробляються за допомогою спеціальних ключів, підраховуються по кожному субтесту окремо і по всьому тесту в цілому, що й відображає загальний рівень розвитку соціального інтелекту [5].

В цілому, діагностичний комплекс спрямований на виявлення важливих характеристик курсантів для вивчення профайлінгу. Спочатку терміном «профайлінг» позначали складання психологічного портрета (профілю) злочинця або так зване профілювання особистості. Насамперед метод використовується при пошуку серійних вбивць. У ньому поєднанні знання криміналістики, психіатрії й психології. Пізніше профайлінгом стали називати виявлення потенційно небезпечних осіб.

Висновок. В діагностичному комплексі представлені діагностограми необхідних перцептивних, інтелектуальних та соціально–психологічних характеристик майбутніх працівників правоохоронних органів. Зазначенні методики комплексу є валідними та оптимальними для оцінки професійної спостережливості майбутніх працівників правоохоронних органів. Перспективою подальшого дослідження є емпіричне узагальнення виявлених характеристик професійної спостережливості курсантів, на базі Донецького юридичного інституту МВС України, та створення методів її розвитку та вдосконалення. Отримані результати плануємо оприлюднити в подальших публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Аминов И.И. Изучение психологии собеседника в деятельности сотрудников правоохранительных органов. Ижевск, 1998. 145 с.
- 2) Андронникова Е.А., Зика Е.В. Методы исследования восприятия, внимания и памяти. Харьков, 2011. 161 с.
- 3) Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. Москва, 1982. 200 с.
- 4) Жванов А.А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва, 1993. 254 с.
- 5) Михайлова (Алешина) Е.С. Методика исследования социального интеллекта. Руководство по использованию. Питер, 1996. 120с.
- 6) Перков А.А., Костина Л.Н. Профессиональная наблюдательность как основа личной безопасности сотрудника госавтоинспекции. *Вестник Московского университета МВД России*. 2017. №5. С. 275–277.
- 7) Регуш Л.А. Практикум по наблюдению и наблюдательности. 2-е изд., переработанное и дополненное. Питер, 2008. 208 с.
- 8) Hall J. A. Gender, gender roles, and nonverbal communication skills, In: Rosenthal R. (Ed.) *Skills in nonverbal communication*. Cambridge, Mass., 1979.
- 9) Vrij A. *Detecting Lies and Deceit. The Psychology of Lying and the Implications for Professional Practice*. Chichester, New York, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto, 2000.

Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №2
Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

У нашій державі в умовах збройного конфлікту на сході України для працівника Національної поліції необхідно бути психологічно загартованим, знаходитись у стані постійної готовності до дії в екстремальних ситуаціях.

Психологічна готовність працівників поліції до професійної комунікації – це інтегральна сукупність психологічних якостей, на основі якої виникає стан оптимальної змобілізованості психіки, настрою на найдоцільніші та адекватні безпомилкові дії [1].

Формування психологічної готовності повинно забезпечуватися за допомогою цілеспрямованого та систематизованого комплексу заходів, що здійснюється в межах психолого-педагогічного процесу в органах та підрозділах. Основними завданнями психологічної підготовки слід вважати:

- 1) виховання почуття обов'язку, відповідальності;
- 2) забезпечення особового складу системою знань і уявлень про особливості та умови діяльності, їх вимоги до особистості;
- 3) формування у працівників умінь і навичок виконання службових обов'язків у напружених та складних умовах;
- 4) розвиток емоційно-вольової стійкості, здатності до ефективної саморегуляції при ускладненні ситуації;
- 5) формування вмінь реально оцінювати рівень своєї підготовленості до виконання професійних завдань, прогнозувати результати діяльності, коригувати свої вчинки.

Психологічна підготовка здійснюється в три етапи: 1) завчасного формування готовності до дій в екстремальних умовах; 2) безпосереднього формування готовності до дій в екстремальних умовах; 3) підтримання готовності в процесі виконання складного завдання [2].

Вітчизняні науковці В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, І.М.Охріменко, Г. О. Юхновець та ін. визначають такі психологічні особливості професійної діяльності працівників підрозділів поліції:

1. жорстка правова регламентація та наявність владних повноважень;
2. високий рівень відповідальності за результати й наслідки роботи;
3. висока соціальна й особистісна значущість можливих помилок;
4. наявність протидії з боку правопорушників і злочинців;
5. екстремальний характер через наявність ризику для життя й здоров'я;
6. дефіцит часу для аналізу обставин і прийняття рішень; значні психічні й фізичні навантаження;

Також потрібно врахувати фактори, які зумовлюють негативний психологічний вплив на особистість правоохоронця:

1. правовий нігілізм та аномічність населення, поява нових видів злочинів, зростання екстремальності службової діяльності;
2. організаційні недоліки щодо попередження надзвичайних подій;
3. «омолодження» професійного ядра внаслідок плинності кадрів;
4. високий рівень завантаженості, ненормований робочий день, відсутність можливостей для повноцінного відпочинку;
5. недостатній рівень соціальної захищеності, невідповідність заробітної плати сучасним стандартам життя;
6. підвищення вимог до фізичних і психологічних якостей працівників.

Деструктивний вплив цих чинників породжує небезпеку руйнування соціально-психологічної адаптації працівників, загальної психічної та фізичної астенизації і, як наслідок, може спричинити виникнення психогенних розладів.

Як свідчить практичний досвід, ефективним засобом формування постійної високої психологічної готовності є тренування особового складу на спеціально обладнаному тактико-психологічному полігоні, що являє собою комплекс навчальних об'єктів і службових приміщень, де можна змодельовати штатні і внештатні ситуації, типових для практичної діяльності працівників Національної поліції. [3]

Таким чином, працівник поліції завжди повинен залишатися професіоналом у своїй справі, бути готовим до дії у екстремальних ситуаціях, вміти мобілізуватися, адекватно оцінити ситуацію для того, щоб прийняти розумне рішення. Для цього правоохоронець повинен постійно вдосконалювати свій психологічний стан за допомогою різних тренінгів. Але все ж, питання психологічної готовності потребує більш детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардин Н.М. Соціально-психологічні аспекти розвитку вмій ефективної комунікації працівників ОВС України [Текст] / Н. М. Бардин // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В. В. Серета. – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – Вип. 2. – С. 13-22.
2. Психологічна підготовка працівників правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/16330826/psihologiya/psihologichna_pidgotovka_pratsivnikov_pra_voohoronnih_organiv_diy_ekstremalnih_umovah.
3. Шадріков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадріков. – М. : Наука, 1982. – 133 с
4. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій внутрішніх справ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://naukaipravoohorona.com/index_html_files/41_Pampura.pdf.

Гуцман Марина Сергіївна

викладач циклу спеціальної підготовки Державної установи «Львівський спеціалізований центр підготовки поліцейських», магістр з Практичної психології

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПІДХІД У ГАРМОНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний світ особистості наповнений незліченною кількістю тригерів, які порушують її цілісність та внутрішню гармонійність. Загалом їх можна розділити на дві категорії: ті, що пов'язані з власним «Я» і ті, які охоплюють стосунки з навколишнім світом. У чистому вигляді вони рідко зустрічаються, у більшості випадків тригери пов'язані між собою та створюють ще більший дисбаланс у життєвому світі особистості [3].

Враховуючи, що людина – це соціальна істота, стосунки із соціумом необхідні для повноцінного функціонування та самореалізації. Але інколи інформація із зовнішнього світу виходить за рамки досвіду особистості, що порушує її картину світу. Окрім того, соціальна ситуація, яка виникла в умовах сьогодення, дедалі частіше деструктує внутрішню цілісність особистості, а немає нічого більш цінного, аніж бути у гармонії із самим собою.

Адже гармонія – це вищий ступінь інтегрованості особи. Гармонія особистості – це узгодженість і рівномірність ключових ланок її буття: багатовимірного простору, часу й енергії (і потенційної, і реалізованої). У суб'єктивному вимірі гармонія означає проживання благополуччя у різних його аспектах: духовне, соціальне, вітальне [1].

Від того, наскільки людина гармонійна залежить її життєва дорога, взаємовідносини із собою та світом. Тому для того, щоб досягнути внутрішньої гармонії необхідно переглянути ставлення до самого себе та визначити, що не дає змоги жити повноцінно. Вміння чути себе та прислуховуватися до свого внутрішнього голосу, конструктивно реагувати на впливи зовнішнього середовища зі збереженням власного «Я» допоможе віднайти шлях у житті [3].

Постійне перенавантаження чи сприйняття негативного спектру емоцій виступає чинником формування несприятливих психічних станів та порушенням психічного здоров'я. Одним із сучасних напрямів у психології, який успішно здійснює роботу, спрямовану на гармонізацію внутрішнього світу особистості та відновлення психічного благополуччя виступає арт-терапевтичний напрям.

Арт-терапія – це не просто лікування творчістю, а спосіб знайти нові форми взаємовідносин зі світом, підтвердити власну індивідуальність та неповторність, і загалом підвищити гнучкість й адаптивність у мінливому світі. Арт-терапія сприяє легкому звільненню від емоцій та почуттів, які пов'язані з переживанням тих чи інших труднощів у житті, та особливо ефективна для людей, яким важко виразити свої почуття словами, при невротичних чи психосоматичних розладах, психологічних травмах, кризових станах тощо.

В основі арт-терапії закладені ідеї З. Фрейда та К. Юнга, які одними із перших відкрили підсвідомі процеси психіки особистості. Згідно їх поглядів, арт-терапія спрямована на вивільнення властивого людині потенціалу креативності, сприяє гармонізації та розвитку особистості.

Варто зазначити, що творчість як один із видів діяльності здійснює цілющий вплив на людину та допомагає збагатити її суб'єктивний досвід, оскільки під час творчості задіюються два основних механізми – сублімація та трансформація.

Творчість дітей та дорослих, яка реалізована у процесі арт-терапії, дає змогу відпрацювати внутрішні переживання, емоції і почуття, тривоги і конфлікти, бажання та очікування у абстрактно-символічній формі, проживши ще раз важливі події, адже спонтанна творча діяльність сприяє вираженню неусвідомлюваного змісту психічного життя [2].

На думку З. Фрейда, внутрішнє «Я» людини виявляється у візуальній формі щоразу, коли вона спонтанно щось малює чи ліпить, а образотворче мистецтво, маючи багато спільного з фантазіями та сновидіннями, виконує роль компенсації та зняття психічної напруги. К. Юнг наголошував на важливості використання персональних та універсальних символів у творчості та стверджував, що центральною фігурою в арт-терапевтичному процесі є особистість, яка прагне до саморозвитку й розширення діапазону своїх можливостей. Він вважав, що індивід, опираючись на «трансцендентні» властивості символів і власний творчий потенціал, здатен досягти самозцілення, і що символічні образи несуть у собі способи вирішення внутрішньо-психічних конфліктів [2].

Арт-терапія – це не тільки робота з малюнком, але також техніки колажування, маскотерапія, музикотерапія, піскова терапія, казкотерапія, фототерапія, мандалотерапія тощо, кожен з яких сприяє глибинній психологічній роботі, виявленню актуального стану самосвідомості, знаходженню життєвих труднощів та шляхів їх вирішення, проєкції психологічного стану, звільненню від комплексів та навіть зміні стилю життя.

Здійснюючи аналіз свого творіння чи проведених маніпуляцій з об'єктами, людина починає розуміти у своїй проблемі щось неочікуване, чого не усвідомлювала раніше, а також відчувати катарсис, не розуміючи до кінця механізму дії тих чи інших компонентів або чинників дії арт-терапії.

Отже, арт-терапія відчиняє внутрішній світ особистості, даючи можливість відчути усі аспекти життя у повній мірі, сприяє узгодженості світогляду, відкриттю непізнаних шляхів. Арт-терапія – це шлях до змін та «ключ» у процесі відновлення особистісної гармонії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М. Й. Загальна психологія: навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
2. Власюк М. О. Арт-терапія: лікування мистецтвом. URL: <http://osvita.ua/school/method/teacher/2624/>
3. Гармонія. URL: <http://garmonya.in.ua/>

Євтушенко Вікторія Ігорівна

практичний психолог Державної установи «Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України», аспірант кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Важливими завданнями психологічної науки і практики є вивчення процесу розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності, а психологічне вивчення професійної діяльності поліцейських тісно пов'язане з проблемами психології особистості. Саме ефективність професійної діяльності працівників у просторі різновидів правоохоронної діяльності, починаючи від рівня початківця, а згодом і найвищого рівня професійної майстерності «акме», спрямована на поліпшення позитивного іміджу Національної поліції у свідомості громадян та популяризації діяльності правоохоронних структур серед населення.

Розглядаючи правоохоронну діяльність як особливу категорію науково-психологічного дослідження, необхідно зазначити, що така діяльність знаходиться у нерозривному зв'язку з категорією особистості, а успішна професійна діяльність в особливих та екстремальних умовах вимагає специфічних психологічних якостей. З одного боку, особливості особистості працівників Національної поліції істотно впливають на процес і результати професійної діяльності, з іншого боку, саме формування людської особистості в значній мірі відбувається в ході професійної діяльності і під її впливом.

Тобто, професійна майстерність майбутнього поліцейського залежить від його психологічних властивостей, інтелекту, а також необхідного обсягу знань за обраною спеціальністю. З огляду на це, можна стверджувати, що підґрунтям професіоналізму є рівень досконалості особистості, який у поєднанні із спеціальними знаннями та навичками сприяє формуванню індивідуального стилю діяльності, а неповторний індивідуальний стиль, у свою чергу, стає своєрідним унікальним «почерком» професійної діяльності майбутніх поліцейських.

Аналіз наукових джерел щодо проблематики індивідуального стилю професійної діяльності особистості засвідчив, що це питання по-різному досліджувалось як у вітчизняних, так і в зарубіжних роботах. Він є предметом багатьох широко відомих у вітчизняній і зарубіжній психології досліджень, які отримали по праву статус методологічних основ сучасного психологічного знання. Це роботи Б.Г. Ананьєва, К.А. Абульханової-Славської, Л.Г. Дикої, Є.П. Ільїна, Є.А. Клімова, А.Н. Леонтьєва, А.К. Маркової, В.С. Мерліна, К.К. Платонова, Б.М. Теплова, М.Р. Щукіна та багато інших.

У вітчизняній психології одним із перших дослідників був Б.М. Теплов, який аналізував індивідуальний стиль як спосіб успішного виконання діяльності, що залежить від здібностей людини. Науковець зазначав, що здатність людини до того чи іншого виду діяльності зумовлена її певними індивідуально-психологічними

здібностями [4]. Надалі його ідеї про індивідуальний стиль одержали продовження в дослідженнях В.С. Мерліна, Є.А. Клімова [2; 3].

У вузькому розумінні індивідуальний стиль - стійка система засобів діяльності, обумовлена типологічними особливостями суб'єкта, а у широкому – індивідуально-своєрідна система психологічних властивостей, які свідомо або стихійно використовує людина для найкращого урівноваження своєї індивідуальності з зовнішніми умовами діяльності [3, с.166-167].

Стиль виробляється під час теоретичного і практичного освоєння людиною навколишньої дійсності і передбачає, з одного боку, гнучке пристосування до неї, з другого – її революційну зміну. У стилі проявляються здібності, характерологічні риси та звички особистості [1, с. 320].

Процес оволодіння індивідуальним стилем діяльності досить складний і потребує від особистості власного неповторного стилю, який має відображати поєднання суспільних вимог щодо професійної діяльності та реалізацію індивідуальних творчих потенцій.

У нашій роботі індивідуальний стиль діяльності майбутніх поліцейських розглядається як стратегія поведінки в трудовій діяльності, детермінована індивідуальними й типовими особливостями суб'єктів діяльності.

Тобто, індивідуальний стиль діяльності виконує функцію пристосування людини до вимог діяльності з урахуванням властивостей його індивідуальності, оскільки діяльність поліцейських здійснюється в екстремальних умовах, в умовах дефіциту часу, підвищеної відповідальності за результат, де від суб'єкта праці потрібні природно обумовлені властивості індивідуальності, а саме: сильна нервова система, гнучкість, рухливість нервових процесів і психічних функцій тощо. Адже у цих умовах майбутні працівники Національної поліції, не володіючи необхідними властивостями індивідуальності, не зможуть бути ефективними працівниками.

Таким чином, важливість визначеної проблематики, переконливо доводить, що формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх працівників Національної поліції – важливий аспект професійного навчання, розвитку професійних здібностей, професійної придатності, а також системний процес, організуючий і направляючий вектор розвитку особистості поліцейського на досягнення їх професійно-особистісної цілісності. Саме тому, на наше глибоке переконання, індивідуальний стиль діяльності може і повинен виступати аспектом професійного навчання для підготовки майбутніх кваліфікованих поліцейських, адже не володіючи необхідними індивідуально-психологічними особливостями та властивостями індивідуальності, вони не зможуть бути ефективними працівниками у своїй професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Клімов Е.А. Введение в психологию труда / Е.А. Клімов. - М.: Изд-во МГУ, 1988. – 199с.

3. Мерлин В.С. Очерки интегрального исследования индивидуальности / В. С. Мерлин. — М. : Педагогика, 1986. — 256 с.
4. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. — М.; 1961. — 536 с.

Іванова Наталя Георгіївна

начальник наукової лабораторії Національної академії Служби безпеки України,
доктор психологічних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ

Сьогодні вимагає від правоохоронців психологічної готовності до екстремальної діяльності, ефективність якої залежить як від їх індивідуально-психологічних особливостей, високого рівня емоційно-вольової стійкості та мотивації, так і від знань, умінь об'єктивно оцінювати ситуацію, враховувати особливості та прогнозувати їх можливі наслідки. Тому важливим аспектом процесу психологічного супроводження професійної підготовки має бути врахування функціональних психологічних факторів, таких як: рівень емоційно-вольової стійкості; особливості пізнавальних процесів, психічні властивості та стани; мотивація до певних дій.

Формування професійно зрілої особистості завжди має свої специфічні особливості, зумовлені об'єктом діяльності. Хоча будь-яка фахова підготовка до діяльності має на меті сформувати якісних спеціалістів, та підготовка до роботи в екстремальних умовах вимагає особливих психологічних підходів.

Перш за все, вона повинна здійснюватись із урахуванням наявних та перспективних вимог до особистості. Тому, необхідним є визначення рівнів відповідності фахівця вимогам діяльності.

Перший рівень відповідності визначається особистісним потенціалом. Придатність зумовлюється наявністю ряду біологічних, фізіологічних і психологічних особливостей, характеристик особистості; передбачає відсутність протипоказань (наприклад, фізичні вади, замкненість, зосередження на собі й т.н.). Придатність передбачає, перш за все, необхідні психофізіологічні та психологічні якості.

Другий рівень – рівнем психологічної готовності до діяльності, яка передбачає наявність системи знань та вмінь, професійно важливих якостей, психологічних характеристик, світоглядну та соціальну зрілість, високий рівень розвитку інтелектуальної, емоційно-вольової та мотиваційної сфери.

Третій рівень – прогностичними можливостями фахівця, який має об'єктивно аналізувати ситуації, задачі й розробляти оптимальний план дій, стратегію поведінки відповідно до передбачуваних результатів; прогнозувати можливі наслідки розвитку подій і залежно від цього швидко приймати оптимально правильні рішення на даний момент часу.

Четвертий рівень – високий рівень емоційно-вольової стійкості, що проявляється в здатності успішно вирішувати професійні завдання в ситуаціях, пов'язаних з високим ступенем ризику та підвищеною небезпекою для життя й здоров'я; витримувати довготривалі емоційні напруження, стани тривоги, почуття страху; не видавати власних хвилювань й невпевненості; адекватно діяти в умовах дефіциту часу й складних ситуаціях.

П'ятий рівень – надійністю, що виявляється, як зазначають науковці [1, с. 257], на психологічному, професійному, соціальному та біологічному рівнях з виокремленням основних параметрів, які її забезпечують: якість і продуктивність діяльності впродовж необхідного часу, стійкість до перешкод, витривалість, відновлюваність функціональних систем організму людини.

Наявність цих рівнів відповідності психологічних якостей і характеристик фахівця вимогам екстремальної діяльності має забезпечити її оптимальну ефективність. Тому формування особистості фахівця, який відповідає вимогам зазначеного виду діяльності, є основною передумовою, що визначає психологічні засади процесу професійної підготовки. Відповідно, система заходів психологічного супроводження навчально-службової діяльності фахівців сектору безпеки має включати такі складові:

– *діагностичну* (виокремлення комплексу загальних особистісних й професійно важливих якостей; визначення адаптивних можливостей; виявлення негативних особистісних змін і станів; оперативне оцінювання психологічного та функціонального станів);

– *корекційно-розвивальну* (формування професійно важливих якостей, індивідуальної професійної концепції та стилю діяльності; профілактика та корекція виникнення негативних психічних станів, професійно небажаних якостей);

– *прогностичну та профілактичну* складові, оскільки з метою виявлення та запобігання розвитку негативних тенденцій як у колективі, так і в процесі індивідуального розвитку необхідно враховувати: можливі сценарії групового, міжособистісного та індивідуального розвитку та виявляти певні вади ще на початковому етапі; своєчасно попереджати виникнення дезадаптацій та негативного морально-психологічного клімату в колективах.

Підвищити ефективність професійної діяльності допоможе також корекція співвідношення наявних якостей фахівця з професійно важливими. Реалізувати такий підхід можна через комплекс тренінгових вправ професійного розвитку, що включатиме вправи із удосконалення професійно важливих якостей. Вони дадуть можливість усвідомити свої особистісні можливості та максимально їх використати у житті, в процесі професійної діяльності, сформувати і розвинути особистісні якості та уміння необхідні для успішної роботи.

Отже, процес професійної підготовки має бути спрямований не тільки на формування професійної компетентності, а й утворення та розвиток професійно важливих якостей, необхідних психологічних та психофізіологічних характеристик, мотивів до навчання й майбутньої професії.

Психологічне супроводження навчально-професійної діяльності майбутніх правоохоронців повинно мати на меті надання допомоги фахівцеві у реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості, задоволення потреб суб'єкта діяльності. Основний акцент при цьому має робитися на розвитку індивідуальності майбутнього фахівця, оскільки це дасть можливість раціоналізувати як процес навчання, так і подальшого призначення на конкретну посаду, вимогам якої відповідає саме конкретна особа. Психологічне вивчення майбутніх правоохоронців має бути елементом комплексної системи їх професійного становлення та ґрунтуватися на вивченні діапазону їх можливостей і прогнозуванні розвитку придатності до роботи за певною лінією, формуванні професійно важливих якостей та необхідній психокорекції.

За такого підходу, здійснення заходів із вивчення та створення умов і факторів, що впливають на ефективність діяльності й емоційно-психологічний стан персоналу, підготовка до професійної кар'єри, забезпечення психологічної безпеки, а також відновлення професійно-психологічного ресурсу фахівців, психологічна допомога у вирішенні проблем професійного становлення, дозволять, у тому числі, сприяти ефективному виконанню підрозділом (органом) безпеки поставлених перед ним функціональних завдань

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб / М.С.Корольчук, В.М.Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 580 с.

Кириченко Александр Анатольевич

профессор кафедры права факультета экономики и права Международного классического университета имени Филиппа Орлика, доктор юридических наук, профессор

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВИНЫ ЛИЦА ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, СВЯЗАННЫХ С ДТД

Сущность и значение психологической составляющей вины лица при для правильной квалификации обстоятельств, связанных с совершением дорожно-транспортных деяний (ДТД) более правильно проследить на примере одного из наиболее известных ДТД, совершенного 18.10.2017 г. на перекрестке улицы Сумская и переулка Мечникова в г. Харькове, в котором на сегодняшний день обвиняются как Елена Зайцева, так и Геннадий Дронов [1 и др.].

Несмотря на то, что в ряде публикаций уже излагалась авторская позиция в отношении наиболее правильной квалификации данного ДТД на основе тщательной оценки собственно психологической составляющей вины Елены Зайцевой [2, с. 74-78 и др.], отсутствие надлежащей реакции при судебном рассмотрении данного

уголовного дела и наличие подобного непрофессионализма в решениях и высших судебных инстанций [5 и др.] и др. [7 и др.], понуждает продолжить научную апробацию авторской позиции, развитие которой усматривается таким.

В этой связи следует, прежде всего, подчеркнуть, что вывод автотехнической экспертизы о наличии прямой причинной связи выезда Г. Дронова на желтый сигнал светофора и наступивших особо тяжких последствий данного дорожно-транспортного деяния является заведомо ложным. Ведь данный вывод не основывается на результатах исследования объективных источников сведений – прежде всего данных бортового компьютера автомобиля Lexus, поскольку согласно результатам допроса автомеханика Константина Кузнецова, исследовавшего параметры данного бортового компьютера, в момент столкновения автомобиль двигался со скоростью 102 км/час без торможения с полным вжатием в пол педали газа [1].

Эксперт-автотехник также прекрасно понимал, что даже сам по себе выезд на желтый сигнал светофора (что, в свою очередь, подлежит установлению на основании только источников объективных сведений), являясь административно наказуемым нарушением правил дорожного движения, не находится в прямой причинной связи с наступившими последствиями, и такой причинной в данной ситуации является лишь превышение скорости автомобилем Lexus, что не только лишило технической возможности избежать столкновения обоим водителям, но и привело к выбрасыванию автомобиля Lexus за пределы дорожного покрытия на тротуар, где в этот момент и находились все пострадавшие пешеходы.

Конечно, можно на бытовом уровне, не построенном на знании законов формальной логики [4, с. 46-51], рассуждать и таким образом. Если бы Г. Дронов не выехал на желтый сигнал светофора, Е. Зайцева, и значительно превышая скорость, тем более при скорости 100 км/ч и выше, проскочила бы перекресток и автомобиль Г. Дронова не успел бы ударить ее автомобиль, что также не привело бы к таким особо тяжким последствиям. Однако в таком случае происходит непрофессиональная подмена фактически имевшей ситуации данного ДТП с пересечением путей движения автомобилей на ситуацию без пересечения путей движения автомобилей, что относится уже к иному, а не к совершенному ДТП.

Когда же скорость автомобиля Lexus приближается к 100 км/ч и выше, да еще и при недостаточности водительского профессионализма, весе автомобиля свыше полутора тонн, наличии в крови водителя опиатов и при ряде иных достаточно серьезных детерминантов особо тяжких последствий [1 и др.], то преступная самонадеянность, выражающаяся лишь в легкомысленной надежде на предотвращение обстоятельств, которые могут привести к такого рода тяжким последствиям (что должно строиться на реальной, а не на заоблачной возможности избежать такие обстоятельства и их особо тяжких последствий) никак не усматривается и весьма четко просматривается уже косвенный умысел, когда водитель, хотя и не желал, но фактически сознательно допускал наступление такого рода особо тяжких последствий, да еще и совершенных способом, опасным для жизни многих лиц.

Кроме того, согласно требованиям 12.1, 12.3, 16.3 и 16.8 Правил дорожного движения [6], даже на мигающий сигнал зеленого светофора или на желтый, и что и следовало бы рассматривать как возникновение для автомобиля Lexus помехи в движении, Е. Зайцева обязана была остановить автомобиль при фактическом отсутствии в данном случае разметки стоп-линии перед перекрестком у воображаемой линии у опоры светофора с правой стороны либо перед началом перекрестка улицы Сумская и переулка Мечникова, а проехать ее и продолжить движение она могла лишь тогда, когда, двигаясь со скоростью, отвечающей требованиям указанных пунктов Правил, она не имела технической возможности остановить автомобиль возле указанной линии. Но и в таком случае и у Е. Зайцевой, и Г. Дронова была бы техническая возможность избежать столкновения, в любом случае - наступления особо тяжких последствий.

В силу изложенного, четко просматриваются признаки циничного коррупционного явления на фоне некоторого непрофессионализма всех вовлеченных в дело антиделиктологов (следователей, прокуроров, адвокатов, судей) и заведомо ложного заключения эксперта-автотехника.

Таким образом, следует экспертно установить реальную скорость автомобиля Lexus и переqualифицировать деяние Е. Зайцевой с нарушения правил безопасности дорожного движения, повлекшего смерть нескольких лиц (ч. 3 ст. 286 УК Украины) на умышленное убийство с косвенным умыслом двух и более лиц, совершенное способом, опасным для жизни многих лиц (п. 1 и п. 5 ч. 2 ст. 115 УК Украины). При нейтрализации смягчающих вину Е. Зайцевой обстоятельств – чистосердечное раскаяние (чего также не будет в случае установления реальной скорости автомобиля Lexus) и добровольное возмещение вреда, обстоятельствами, отягчающими ее ответственность – наркотическое опьянение, особо тяжкие последствия (явно выходящие за пределы соответствующего квалифицирующего признака по п. 1 ч. 2 ст. 115 УК Украины) и др., имеются все основания для осуждения ее и к пожизненному заключению.

Следует также посредством автотехнической экспертизы детально и главное объективно и профессионально исследовать запись видеокамеры, из которой уже просматривается то, что Геннадий Дронов действительно начал движение на желтый сигнал светофора, но при отсутствии в данном случае стоп-линии и с его стороны линию у опоры светофора и тем более у края пересечения переулка Мечникова с улицей Сумской – его автомобиль пересек уже строго на зеленый сигнал светофора, в силу чего в действиях Геннадия Дронова, выразившихся в подъезде к указанной линии на желтый сигнал и пересечении ее строго на зеленый сигнал светофора вообще отсутствует состав какого-либо нарушения Правил дорожного движения.

Следовательно, лишь объективное установление скорости автомобиля Lexus и профессиональная оценка психологической составляющей вины Елены Зайцевой, позволяющей увидеть в ее деянии наличие не неосторожной формы вины в форме преступной самонадеянности (когда лицо предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своего деяния, однако легкомысленно

рассчитывало на их предотвращение, что предполагает расчет на реальные обстоятельства, которые могут предотвратить наступление в данном случае - смерти многих лиц), а собственно косвенного умысла на убийство двух и более лиц способом опасным для жизни многих лиц (когда лицо предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своего деяния и хотя не желала наступления в данном случае смерти многих лиц, но осознанно допустило наступление смерти многих лиц, разогнав автомобиль более полутора тонн весом до скорости свыше 100 км/час в момент переезда перекрестка и наличия на нем помехи – автомобиля Геннадия Дронова), а также исследование именно фактически имевшей место ситуации ДТП с пересечением путей движения автомобилей позволит дать единственно правильную квалификацию деяний Елены Зайцевой и Геннадия Дронова.

Важность дальнейшей апробации именно такого анализа психологической составляющей вины лиц, подозреваемых в совершении ДТП, повлекшего смерть людей, подтверждает и недостаточно высокий профессионализм даже судей вновь сформированного Кассационного уголовного суда в составе Верховного суда, когда, к примеру, коллегия судей первой судебной палаты данного суда в составе С.А. Стороженко, Н.О. Марчук и Т.В. Шевченко решением от 31.10.2018 г. по уголовному делу № 718/2851/17 производство № 51-6768км18 оставила решения местного и апелляционного судов без изменений, которыми лицо, виновное в нарушении правил безопасности дорожного движения в состоянии алкогольного опьянения, повлекшего смерть одного человека и причинение средней тяжести телесных повреждений другому лицу, было освобождено от отбывания наказания с испытанием [5]. В данном случае не только были открыто проигнорированы требования ч. 1 ст. 3 Конституции Украины, согласно которым человек и его жизнь и здоровье признаны в нашей стране наивысшей социальной ценностью [3], что уже никак не согласовывалось с освобождением лица, виновного в смерти другого человека, от отбытия наказания, и, к сожалению, в отечественной следственной и судебной практике не является единичным [7 и др.], но не была дана оценка и тому обстоятельству, что предыдущие судебные инстанции надлежащим образом не исследовали вопрос объективного установления скорости данного автомобиля, особенно в контексте алкогольного опьянения водителя, и возможного наличия в его деянии также состава не нарушения правил безопасности дорожного движения, повлекшего смерть человека, а умышленного убийства с косвенным умыслом, совершенным способом опасным для жизни многих лиц.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННИХ ИСТОЧНИКОВ

1. Автомобиль Зайцевой двигался со скоростью 102 км/час, - автомеханик URL: https://lb.ua/society/2018/07/03/401928_avtomobil_zaytsevov_dvigalsya_so.html
2. Кириченко А. А. ДТП Зайцевой и Дронова: проявления циничной коррупции или явного непрофессионализма // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30.03.2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С. 239-241.
3. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної

Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, із змінами, згідно із законом України 02.06.2016 р., № 1401-VIII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

4. Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.; за заг. ред. проф. В. Д. Титова. Харків: Право, 2005. 208 с. URL: https://uchebnikonline.com/logika/logika_-_zherebkin_vye/logika_-_zherebkin_vye.htm

5. Постанова колегії суддів першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі С.О. Стороженка, Н.О. Марчук і Т.В. Шевченко від 31.10.2018 р. по кримінальній справі № 718/2851/17 провадження № 51-6768км18 URL: <https://zemelshik.com.ua/reestr-sudovyh-rishen.html>

6. Правила дорожнього руху. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р., № 1306, зі змінами згідно постанови КМ України № 553 від 11.07.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF/paran16#n16>

7. С Константина Меладзе сняли обвинение в смертельном ДТП URL: <https://www.ntv.ru/novosti/776856/>

Колєсова Олександра Вікторівна

курсант 206 навчального взводу факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Гурський Віктор Євгенович

завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД КУРСАНТІВ

Курсанти – майбутні офіцери поліції та правоохоронці. Багато в чому їх професійна діяльність залежить від успішності проходження служби у вищому навчальному закладі системи МВС. Саме тому на перших курсах навчання приділяється багато уваги психологічному супроводу курсантів.

Під психологічним супроводом особистісно-професійного розвитку курсанта ми розуміємо систему психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на створення умов для успішного навчання і всебічної підготовки його до майбутньої професії, спілкування і особистісно - професійного зростання на основі мотивованого і системного саморозвитку і самореалізації як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності і індивідуальності. Служба практичної психології здійснює психологічний супровід особистісно-професійного розвитку курсантів із урахуванням нових соціально-економічних реалій, сучасних тенденцій розвитку правової системи, зарубіжного і вітчизняного досвіду функціонування психологічної служби ВНЗ, а також власних досліджень і розробок. Діяльність служби визначається гуманістичними цілями вищої освіти, соціальним замовленням на якісну підготовку фахівців правоохоронної галузі, індивідуальними потребами

всіх суб'єктів освітнього процесу у ВНЗ. Служба здійснює діяльність з психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку курсанта, формування розвивального способу життя курсантів, їх індивідуальності на всіх етапах навчання у ВНЗ, розвитку у курсантів творчих здібностей, створення позитивної мотивації до навчання, а також визначення причин порушення особистісного і професійного розвитку, профілактики умов виникнення подібних порушень.

Під час професійного навчання у вищому навчальному закладі важливим є вдосконалення ефективності застосування правоохоронцем власних знань, можливостей і підвищення досвіду в екстремальних ситуаціях професійної діяльності, що включає у себе професійно-психологічну підготовку. Передумовою успішної професійної діяльності правоохоронців є професійно-психологічна підготовка під час навчання, що безпосередньо залежить від ступеня розвитку індивідуально-психологічних якостей майбутнього працівника правоохоронних органів [1].

Психологічний супровід передбачає не виправлення недоліків, а пошук прихованих ресурсів розвитку людини або її оточення, використання її власних можливостей і створення на цій основі психологічних умов для оптимізації відносин з оточуючими людьми. У кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, якій надається цей супровід [2].

Процес навчання курсанта у ВНЗ нерідко супроводжується незадоволенням, що періодично виявляється, обраною спеціальністю, і розчаруванням в ній. Курсанти починають усвідомлювати себе не підготовленими до обраної спеціальності, хоча загальну орієнтацію в ній вони вже мають, цей період супроводжується зростанням особистісної тривожності. Крім того, в цей час для курсантів є характерними входження у новий професійний колектив, укладання шлюбу і необхідність забезпечення сім'ї. Все це призводить до зростання емоційної напруги, дратівливості, підвищення стомлюваності, синдрому «вигорання» курсантів. Вони відчувають дефіцит часу, що призводить до психофізіологічних зривів, швидкого виснажування нервової системи, стресів, підвищується ціна психологічної адаптації. Тому найгостріше постає проблема саморегуляції поведінки, подолання психоемоційних навантажень, уміння активізувати свій життєвий потенціал. У зв'язку з цим психологічна служба запроваджує блок занять, спрямований на засвоєння навичок саморегуляції психічних станів. Він складається з діагностики психічного стану, стилю саморегуляції психічної поведінки, тренінгу навичок саморегуляції психічних станів, індивідуального психологічного консультування [3].

Перший курс навчання є найбільш складним для курсантів, це пов'язано з процесом активного включення в нове середовище, тобто з адаптацією до навчання. Курсанти ще не цілком усвідомили сутність вимог, не оволоділи прийомами їх виконання. Відбувається зміна колишніх моделей поведінки, формування нових звичок. Цей процес може супроводжуватися виникненням негативних психічних реакцій.

При надходженні молоді люди входять у новий колектив, в якому їм важливо зайняти відповідне їх уявленням місце. У середині групи починають складатися неформальні відносини, виникає почуття прихильності, дружби, але можуть виникнути й негативні моменти, особливо якщо у групі є «лідер» з негативною спрямованістю. Для такого «лідера» характерні жорсткість, егоїзм, прагнення підпорядкувати собі людей, отримати незаслужені привілеї. У вмінні протистояти такому лідеру велике значення мають вольові якості особистості.

У групах першого курсу бувають курсанти, які, претендуючи на роль неформального лідера, підштовхують інших на порушення порядку і дисципліни. Виникає протиріччя між первинними формами поведінки та вимогами статуту. На даному етапі, на нашу думку, зростає роль вольової регуляції, вміння стримувати емоції, контролювати свої дії.

Характерним для курсантів першого року навчання є також суперечність між обсягом, новизною, складністю навчального матеріалу, з одного боку, і відсутність навичок і вмінь самостійної роботи у коледжі - з іншого. Хлопцям необхідно навчитися слухати і записувати лекції, самостійно вивчати і конспектувати літературу, якісно готуватися до семінарських занять. Підвищується роль таких якостей як самостійність, відповідальність, вміння розподіляти зусилля в часі, ініціативність.

Курсанти другого курсу вже мають певний досвід навчання і життя в коледжі, придбали необхідні знання та вміння. Період адаптації до навчальної діяльності в основному завершено. У юнаків зростає інтерес до вивчення суспільних наук, навчальна група являє собою сформований колектив, хоча процес подальшого згуртування інтенсивно продовжується. Велике значення має проходження практики, максимально наближене до умов майбутньої професійної діяльності моряка.

Курсантам необхідно вміти підтримувати і відновлювати свої позитивні психічні стани в екстремальних ситуаціях, долати емоційні наслідки невдач і помилок. Для цього важливо формувати в учнів здатність переводити мимовільні емоційні реакції в складних ситуаціях у свідомі, регульовані, допомогти їм оволодіти прийомами самоврядування та аутогенного тренування.

Курсанти третього курсу набувають багатий досвід навчання та практики, чітко усвідомлюють необхідність продовжити навчання і придбати професію. Світогляд майбутніх морських фахівців стає більш повним і змістовним, багато професійні вміння та навички вже сформувалися, засвоєний великий обсяг знань з різних предметів. Знання переросли у переконання, з'являється вміння їх аргументовано відстоювати.

Курсанти четвертого курсу в професійному плані вже сформувалися фахівці. У них усталилися світоглядні погляди і переконання, стали стійкими риси характеру, повною мірою розкрилися здібності, виробилася життєва позиція [4].

Отже, таким чином ми дійшли до висновку, що психологічна адаптація курсантів відіграє велику роль в професійній діяльності курсанта як майбутнього офіцера поліції, адже під час навчання важливо навчитися саморегулюватися,

приспосовуватися до нового колективу, умов праці. Окрім того, важливу роль також грають викладачі та психологи, які покликані навчати правильної поведінки майбутніх правоохоронців. Тому, дуже необхідно з самого початку навчання приділяти увагу психологічній адаптації курсанта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ермаков П. П. Комплексный подход к организации психологической службы в вузе / П. П. Ермаков, В. А. Лубанская, В. А. Терехин // Психологическая наука и практика. – Новосибирск, 1987.
2. Тур'ян, О. В., 2010. Психологічні вимоги до особистості співробітника приватного охоронного підприємства. Проблеми екстремальної та кризової психології, вип. 8, с. 178–186.
3. Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриева. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 184 с
4. Т.В. Суходіл Вольова регуляція в процесі професійного навчання курсантів.

Колосович Олександр Степанович

завідувач кафедри психології управління Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасні стандарти освітнього процесу в Україні зазнають значної критики, оскільки недостатньо відповідають потребам професійної практики. Ключовими проблемами освітнього процесу можна визначити те, що, особливо у гуманітарній сфері, його завдання є занадто затеоретизованими й недостатньо спрямованими на вирішення конкретних практичних завдань. Окрім цього, все більше й більше зростає роль навичок взаємодії, що у більшій мірі стосується групових форм роботи. До таких форм професійної діяльності можна віднести й роботу правоохоронних органів, де командна робота є базовим фактором результату та успішності у виконанні професійних завдань. Тому й виникла ідея дослідити взаємодію у професійному середовищі у всіх можливих її формах та проявах.

Наукові джерела, в яких опубліковано результати дослідження особливостей взаємодії та її професійного типу [2] визначають її як важливий компонент отримання необхідних для двох чи більше суб'єктів результатів, що мають спільну поведінку та переживання, виконання певних дій, які впливають на взаємні переживання та вчинки, наявність провідників, що передають ці взаємовпливи, наявність спільної основи для контактів, зіткнення. Діяльність групи під час розв'язання певного спільного завдання є послідовним переходом від однієї фази до

іншої, а саме: орієнтуванні щодо спільного завдання; оцінка ходу розв'язання завдання; контроль; прийняття рішення.

У висвітленій опублікованій праці [2] автором та колегою було викладено результати 4-річної спроби запровадити «Agilecoach» у навчальний процес для вироблення у студентів навичок професійної взаємодії. Коротко про сутність дослідження: експеримент здійснювався в межах викладання навчальної дисципліни «Диференційна психологія». Його сутність полягала у пропозиції курсантам й студентам у самостійно сформованих парах виконати завдання з обґрунтування психологічної характеристики відомої історичної постаті з використанням історичних методів психології. За успішне виконання завдання студентам було обіцяно відмінну оцінку за вказаною навчальною дисципліною. Всього завдання було виконано 39 разів, з яких 31 у парах і 8 індивідуально.

Було проведено емпіричне дослідження серед студентів та курсантів, які досягли виконання завдання лише в парах через визначення середнього значення та стандартного відхилення. Далі вказано основні результати експерименту, а саме показники за шкалами, які мають велику щільність (стандартне відхилення не більше 10% від можливого максимального значення за шкалою):

за методикою «Професійна мотивація» (максимальне – 16 балів): ПД – $12,9 \pm 1,4$, ПД – $13,7 \pm 1,1$, ПІ – $12,6 \pm 1,6$, що свідчить про високу інтернальність та орієнтацію на професію;

«Якоря кар'єри» Е. Шейна (максимальне – 10 балів): професійна компетентність – $8,6 \pm 0,7$, служіння – $5,7 \pm 0,9$, виклик – $6,4 \pm 0,9$;

МВТІ (максимальне – 24 бали): N (інтуїція) – $17,8 \pm 2,2$, E (екстраверсія) – $10,7 \pm 2,4$, I (інтроверсія) – $14,1 \pm 1,8$;

анкета на визначення задоволеності навчальним закладом (максимальне – 5 балів): процес навчання – $3,4 \pm 0,4$, перспектива набутої професії – $4,4 \pm 0,2$;

анкета на оцінювання основних факторів, що визначають задоволення роботою (максимальне – 10 балів): рівень доходу – $7,6 \pm 0,6$, взаєностосунки з керівництвом – $8,4 \pm 0,9$, зміст праці – $8,8 \pm 1,0$, атмосфера в колективі та командний дух – $7,2 \pm 0,9$.

Інші результати дослідження свідчать про те, що понад 92% опитаних вказали на важливість стриманості, обов'язковості та здатності брати на себе вирішення нових й невідомих завдань; близько 80% визнали наявність думок про відмову від виконання завдання на початку виконання, оскільки сумнівалися у першу чергу в собі й бажали уникнути ситуації не виправдати очікування напарника; майже 65% впевнені в тому, що взаємодію підтримує щирість та правдивість навіть у ситуаціях невиконання розподілених зобов'язань; близько 60% вважають, що перші вдалі кроки стали запорукою продовження спільної діяльності у подальший взаємодіях.

Далі, ці результати було переглянуто та систематизовано у відповідності до правил командування та особливостей командної взаємодії. Встановлено таке:

1. За правилами основ командування [1; 5], дотримано правило «Добровільності входження в команду», що є ключовим у формуванні команди. За правилом «Колективного виконання роботи» існує його дотримання, оскільки за

ним кожен член команди виконує ту частину загального завдання, яку йому доручила команда, а не ту, що він зазвичай виконував за завданням адміністративного начальства. Однак, такий підхід виявився занадто складним для потенційних учасників команд. Щодо правила «Коллективної відповідальності» - це правило не було реалізоване, оскільки жодних покарань не було передбачено й потенційним учасникам не було що втрачати, а точніше – вони нічим не ризикували. Правила «Орієнтованість оплати праці на кінцевий результат загальнокомандної роботи», «Підвищена виконавська дисципліна» та «Гідна значимість (стимул) стимулювання команди за кінцевий результат» спрацювали лише частково через те, що не для всіх потенційних кандидатів на виконання завдання у команді було достатньо привабливими стимули. За правилом «Автономне самоврядування команди» можна зазначити те, що воно було повністю дотримане, але виявилось, що у дуже багатьох спробах виконати завдання такий варіант діяльності викликає конфлікти, непорозуміння та розрив групи. Очевидно, що більшість не є здатними для виконання колективного завдання в автономному режимі. Їм постійно потрібно мати «під рукою» «третейського суддю». Також, це може свідчити про те, що складним виявився процес набуття лідерського статусу в утворених парах. Так, якщо один студент й пробує очолити групу, інший намагається йому протистояти, але організаційні функції, відповідальність на себе брати не намагається. Напевно, що це особливості ментальності.

2. Щодо зазначених у науковій літературі «плюсів» організації команди [1; 3; 4] в експерименті виявлено, що утворена команда здатна, й може швидко і ефективно, впоратися із завданням, на вирішення якої зазвичай йде чимало часу, команда здатна генерувати нестандартні рішення, створювати «скарбничку рішень», формується «кодекс честі» професіонала, що не дозволяє робити роботу неякісно, в команді напрацьовується досвід співпраці і взаємної підтримки, сформованій команді не потрібен менеджер, який координує роботу членів команди, а лише консультант й тільки на початкових етапах формування команди, кожен учасник добровільно бере на себе посильну участь в координації роботи, наявність команди створює викликає довіру учасників та сторонніх осіб, оскільки робота в команді формує творчу систему цінностей й це завжди сприяє особистісному і професійному зростанню членів команди.

3. «Мінусами» організації команди, що вказано у джерелах [1] в експерименті при спробі створити команду виявилось те, процес її утворення розтягнутий у часі (за 4 місяці спільної діяльності в утворених групах командна робота лише ситуативно окреслилася й до високо рівня розвитку команди було ще дуже далеко), потрібні ресурси та витрати на навчання потенційних команд командній роботі (необхідно сформувати «командний дух»), а також на стимулювання, різко зростає цінність вкладу кожного учасника команди (при хворобі учасників групи виконання завдань припинялося або суттєво гальмувалося), адміністративно-командний стиль управління в команді «не проходить» (студенти на початкових етапах не могли повірити в те, що вони самі керують виконанням завдання й через це багато груп розформувалося).

Окрім цього, одного разу утворена команда за певною моделлю не завжди придатна для «тиражування», оскільки кожному нову команду потрібно створювати з особливою ретельністю і дбайливістю, командна робота тримається на взаєминах між її членами, на «командному дусі», системі цінностей, філософії розвитку, що вимагає системної або ж періодичної підтримки комунікації у команді. Завжди існує ймовірність «розвалу» групи через вказану «дрібницю».

Таким чином експеримент з запровадження елементів «Agilecoach» у навчальний процес, що мало на меті формування у студентів навичок професійної взаємодії з подальшою переоцінкою отриманих результатів щодо командоутворення та командної взаємодії засвідчило наступне:

1. Вислови про необхідність команди з певними претензіями можна вважати недоречними, а особливо з боку керівників, оскільки це їх обов'язок, а утворення команди є складним, тривалим та більш витратним проектом у порівнянні з більш традиційними формами організації професійної діяльності.

2. Експеримент засвідчив те, що переважна більшість курсантів й студентів не налаштовані на роботу у командах, а спроба сформувати в них навички роботи в команді та взаємодіяти для загального результату виявилась малопродуктивною.

3. Зазначене засвідчує можливість та доцільність впровадження інновацій в систему освіти за професіями, де важливою є здатність налагоджувати професійну взаємодію, працювати у команді та виходити на рівень командної взаємодії. В тому числі й правоохоронна діяльність, а особливо виконання типових та специфічних професійних завдань підрозділами Національної поліції України. Окрім цього, можливі додаткові ефекти, що позитивно впливають на готовність спеціаліста, його задоволеність діяльністю та буде закладати основи вдосконалення системи виконання завдань безпосередніми виконавцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Фролов Д. Ф., Грабенко Т. М. Теория и практика командообразования. Современная технология создания команд / Под ред. Т. Д. Зинкевич-Евстигнеевой. СПб.: Речь, 2004. 304 с.

2. Колосович О. С., Куций О. А. Результати експерименту з формування у студентів навичок професійної взаємодії шляхом впровадження у навчання елементів системи «Agilecoach» / Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал. Львів: ЛьвДУВС. - Випуск 1, 2018. С. 66 – 71.

3. Технології роботи організаційних психологів. Навчальний посібник / За ред. Л.М. Карамушки. К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

4. Hass K. B. Managing complex projects : a newmodel / Kathleen B. Hass / Management ConceptsInc.– 2009. – 298 p.

5. Sahota M. An Agile Adoption and Transformation Survival Guide. Published by Info Q. – 2012. – 80 p.

Кучеренко Сергій Михайлович

доцент кафедри «Психологія діяльності в особливих умовах» Національного університету цивільного захисту України, кандидат психологічних наук, доцент

Кучеренко Наталія Сергіївна

старший викладач кафедри «Практичної психології» Української інженерно-педагогічної психології, кандидат психологічних наук

**УРАХУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ КУРСАНТІВ В
ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Успішність будь-якого виду діяльності багато в чому визначається станом, у якому перебуває виконуючий її фахівець. Це повною мірою ставиться і до процесу професійного навчання майбутніх рятувальників, котрий потребує щоденної напруженої і систематичної роботи.

Такі характеристики курсантів, як рівень працездатності, ступінь емоційної збудливості, стійкість до впливу різного роду фізичних і психічних навантажень, безпосередньо впливають на швидкість і якість оволодіння новими знаннями, повноту формованих умінь і навичок, можливість їхнього застосування в реальній професійній діяльності, котра доволі часто здійснюється в екстремальних умовах. Тобто, в цьому проявляється пряма залежність ефективності службової діяльності від пережитого рятувальником функціонального стану.

Розуміння природи виникнення різних станів і характерних форм їхнього прояву у курсантів необхідно для рішення цілого ряду актуальних практичних завдань, пов'язаних з оптимізацією процесу навчання і виховання повноцінної особистості, в професійні обов'язки котрої входять не тільки здійснення виконавчих функцій та також організація службової діяльності особового складу. Важливість застосування цих знань суттєво зростає у зв'язку з потребами сучасної вищої школи, орієнтованої на наближення змісту процесу навчання до умов реального виконання службових завдань, життя і інтенсивного використання різних форм професійного виховання. Особливо яскраво це проявляється стосовно правильної організації професійного навчання у ВВНЗ.

Існує два принципових моменти, що відбивають специфіку вивчення станів у курсантів.

Зміст процесу навчання у ВВНЗ освіти істотно складніший програми загальноосвітньої школи. Спрямований на придбання необхідних професійних знань і вмінь, пов'язаних з екстремальними умовами він готує курсантів до реального виконання майбутньої службової діяльності. У результаті максимально розширюється коло практичних ситуацій, у яких активно діє майбутній фахівець, з усім різноманіттям навантажень умов праці, котрі відповідним чином впливають на нього. Відповідно істотно різноманітніше стає і спектр пережитих їм станів, стосовно яких у процесі навчання повинні бути вироблені адекватні форми реагування та адаптації.

Метою професійного навчання є не тільки оволодіння необхідними знаннями та вміннями, але і формування повноцінного фахівця. Це припускає засвоєння прийомів і способів керування як власним поведженням, так і особового складу, що становить основу організації праці підрозділу. Складовою частиною цього складного процесу є вміння оцінити свій функціональний стан і використовувати прийнятні в конкретній ситуації способи його поліпшення. Останнє може бути досягнуте за допомогою придбання навичок правильної організації та планування виконуваної діяльності, раціонального розподілу тимчасових ресурсів, вміння підготувати робоче місце до роботи, застосування спеціальних методів саморегуляції, і багато чого іншого. Як і в більшості випадків, ефект від цілеспрямованого застосування таких прийомів багато в чому перевищує результати їх стихійного, неупорядкованого використання. Це дозволяє надалі майбутньому рятувальнику працювати не тільки з повною віддачею, але і полегшує процес професійної адаптації, входження у професійне життя, сприяє формуванню особистісного відношення до праці як до улюбленої справи.

Для того щоб під час навчальної діяльності мати можливість урахувати особливості функціонального стану курсантів, для підвищення ефективності процесу навчання, викладачі повинні мати більш детальну уяву про характерні прояви тих або інших станів особистості, володіти методами їхньої діагностики та способами нормалізації.

Існування достатнє великого кола діагностичних методик, сучасна техніка їх застосування дають можливість проводити одночасну реєстрацію динаміки декількох різних параметрів. Однак навіть саме повне подання доступних виміру кількісних характеристик різноманітних процесів не полегшує рішення завдання кваліфікації досліджуваного функціонального стану. Більше того, при простому перерахуванні зрушень окремих параметрів викликає значну увагу різноспрямованість спостережуваних змін із працею, котрі, в свою чергу, можуть піддаватися різній інтерпретації.

Тому необхідно зазначити, що одержання необхідної інформації про функціональний стан майбутнього рятувальника припускає не стільки максимальне розширення номенклатури параметрів, котрі реєструються, скільки пошук шляхів для виявлення типу взаємин між елементами системи, які характеризуються окремими параметрами і подання їх у вигляді узагальнених показників. Ступінь узагальнення залежить від рівня аналізу стану. Можна стверджувати, що функціональний стан це комплекс відповідних функцій, при цьому мова йде не про просту суму даних щодо динаміки окремих, хоча б і дуже важливих, параметрів. Акцент ставиться на необхідність одержання цілісної характеристики досліджуваного стану у вигляді специфічного синдрому з обліком причин, що викликали його розвиток. Важливо при цьому побачити за зовні спостережуваною функціональною картиною приватних зрушень закономірні тенденції в характері співвідношення між ними. Наступний крок складається у виявленні механізму формування системної реакції. Проведення такого аналізу неможливо без звертання

до змісту та умов виконання реальної діяльності, у ході якої виникає досліджуваний функціональний стан. Що і буде зроблено у наших подальших дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буленко Т. В. Діагностика особистості в практичній діяльності психолога / Т. В. Буленко, М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко. – Луцьк : [б. в.], 1996. – 312 с.
2. Кучеренко С. М. Сучасні підходи до психологічного забезпечення службової підготовки курсантів ДСНС України / С.М.Кучеренко, Н.С.Кучеренко, О.А.Назаров.
3. Watson D., Tellegen A. Toward a consensual structure of mood// Psychological Bulletin. 1985. Vol.98

Кушова Анастасія Сергіївна

курсант третього курсу навчання факультету №1 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Когут Олександра Олександрівна

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ВИЗНАЧЕННЯ ЛІДЕРІВ У КУРСАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Лідерство – це соціально-психологічний феномен внутрішньо-групового розвитку, який характеризує відносини домінування і підпорядкування в групі. Виникає у процесі диференціації групової структури і її постійного вдосконалення. Психологічні дослідження, наголошують, що наявність у людини певних рис ще не робить її лідером. Лідером у групі стає той, хто чітко розуміє поставлені завдання і бачить шляхи їх виконання, діючи при цьому на вищому рівні, ніж інші члени групи.

Для вишів зі специфічними умовами навчання ця тема є актуальною, адже на початку формування взводів курсантів необхідно визначати лідера, який буде обіймати посаду молодшого командира взводу. Вибір може здійснюватися начальником курсу чи психологом, який забезпечує психологічний супровід у виш системи МВС.

Необхідно зазначити, що юнакам та дівчатам важко адаптуватися в перші тижні (під час проходження «Курсу молодого бійця») та взагалі впродовж року (оскільки зовсім інший ритм життя). Тож психологічний супровід є важливим на даному етапі.

Однією із задач, яка постає перед практичним психологом полягає у вирішенні питання: якими критеріями для визначення лідера повинен керуватися психолог?

Зазвичай, для вибору застосовують тестові методики дослідження властивостей лідерства, зокрема комунікативно-організаторських здібностей, властивостей темпераменту. Але відомо, що лідер має відповідати певній групі, тобто бути обраним групою й володіти загально-груповими цінностями. Варто зауважити, що креативний лідер в нетворчому колективі може не набути статусу «Зірка», а навпаки бути ізгоєм. Отже, застосування тестових методів дослідження неповною мірою враховує діалогічність вибору лідера у групі. Тож, виникає ще одна проблема, а саме дослідження критеріїв відбору курсантів на посади молодших командирів та розробки психологічних рекомендацій щодо їхнього застосування.

Перш ніж перейти до розгляду питання, вважаємо за доцільне визначити психологічні риси розвитку особистості юнацького віку.

Юнаки та дівчата соціалізуються у різноманітні типи соціальних спільнот (група, взвод, соціальний інститут), що проводиться шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формується соціально значущі риси особистості. Через даний соціальний процес здійснюється взаємодія між особистістю та суспільством, розвиток людини від індивідуального до соціального. У період курсантського життя курсанти засвоюють соціальні ролі, навчаються набувати високих статусів, взаємодіяти у групі тощо. Завдяки соціалізації, вони залучаються до суспільства. Цілісна соціалізація, що охоплює перехід від юності до зрілості (від 17-18 до 23-25 років)- початок самостійного життя і перехід від юнацтва до зрілості.

Необхідно зауважити, що обираючи критерії визначення лідера, курсанта на посаду молодшого командира взводу слід звернути увагу на такі властивості, як: успішність, впевненість у собі, комунікативність, стресостійкість (сбалансованість у лідерстві і солідарності), вміння взаємодіяти з іншими, мати розвинуті організаторські здібності, вольові риси характеру, самосвідомість, правильну мотивація, почуття емпатії, вміння переконувати інших та високий статус у групі, рішучість, високий статус у групі.

Ми провели дослідження, задля виявлення та емпіричного підтвердження критеріїв відбору курсантів на посади молодших командирів й розробили тренінг «Визначення лідера»,

Основна мета цього тренінгу, полягає у виявленні реального лідера, який зможе виконувати функції формального лідера на посаді «молодшого командира взводу». Завдання тренінгу «Визначення лідера» спрямовані на те, щоб познайомити членів нового взводу один з одним; створити умови взаємодовіри; визначити цінності, які будуть поєднувати всіх членів колективу; демократичним шляхом виявити лідера, який найбільше відповідає вищезначеним критеріям.

Тривалість тренінгу приблизно 2 години. Структура тренінгу складається з двох блоків: вступного (вступне слово тренера 5 хв, вправа "Інтерв'ю" 20 хв., ознайомлення з правилами роботи в групі 5хв.), основного (вправи «Визначення лідера» 50 хв., вправи «Ціннісно-орієнтаційна єдність» 20 хв. та заключний блок (вправа «Самопрезентація власної програми потенційними командирами взводу» 10 хв., та завершальне слово – оголошення результатів, вітання лідерів 10 хв.

Необхідно розглянути вправи:

1. Формальний лідер повинен вміти презентувати іншого (висвітлювати позитивні властивості, вибирати найголовніше). Учасники беруть інтерв'ю один у одно протягом 5 хв., а потім презентують один одного іншим учасникам тренінгу. Після виконання вправи кожен учасник на папері пише одного учасника, який сподобався більше за всіх.

2. Рішучі лідери мають тверде рукостискання. Учасники по колу кожному повинні потиснути руку. Потім обрати того, хто робив це впевнено та рішуче. Записати його прізвище на папері й покласти до коробки.

3. Лідер легко вступає в контакт і вміє взаємодіяти, не боїться почуттів. Група по колу передає почуття за допомогою невербальних методів. Учасники, які не змогли передати та ті, які не змогли зрозуміти, вибувають із гри. Залишаються найсильніші. Їх прізвища записуються на папері і кладуться до коробки.

4. Лідерські властивості - може вести людей за собою, бути стресостійким. У критичній ситуації не розгубиться і зробить все необхідне, щоб виправити те, що відбулося. **ТЕСТУВАННЯ:** Виявити стрес-реакцію в форс-мажорних ситуаціях за допомогою діагностичної проєктивної методики «Не дайте людині впасти» (експрес-діагностика Є. Т. Смірнова).

Інструкція. На даній картинці намальована круча і людина (падаюча або зістрибуючи). Ви повинні врятувати людину від неминучої травми, не дати їй впасти. Як Ви це зробите, вирішувати Вам. Доповніть картинку необхідними деталями.

Обробка методики та інтерпретація результатів.

Якщо Ви перетворили урвище в невеличкий горбочок, тим самим зупинивши падіння людини, то це означає, що Ви маєте лідерські властивості і можете вести людей за собою. У критичній ситуації Ви не розгубитеся і зробите все необхідне, щоб виправити те, що відбулося. Обирають та записуються на папері тільки ті учасники, які мають такий результат.

5. Мотиви вступу до вишу та мотиви вибору професії. Лідером в навчанні буде той, хто обирає професію на основі зацікавлення. Учасників просять коротко описати професійний Я-образ: як я бачу себе у професії. Після виконання вправи кожен учасник на папері пише одного учасника, який сподобався більше за всіх.

6. Лідер повинен бути гнучким: ведучим і відомим. Вправа з олівцями може це виявити. Учасники в парах отримують олівці – по два на кожного і розміщують їх між вказівними пальцями з партнером, спочатку один учасник є ведучим і рухає пальці в різних напрямках. А інший підлаштовується під нього і не має впустити олівці. Негнучким лідерам важко підлаштуватися під іншого і цим самим вони самі провокують конфлікти. Після виконання вправи кожен учасник на папері пише прізвище одного учасника, який сподобався більше за всіх.

7. Вроджені лідери обирають трикутники (тест Сьюзен Делінгер). На аркуші паперу ведучий пропонує розмістити фігури в певній послідовності, де на першому місці учасник сам себе ідентифікує якоюсь фігурою, що найбільше на

нього схожа. Ті, хто обрав трикутник, папірець із власним прізвищем кладе до коробки.

8. Завершальне слово.

Визначення лідера в групі здійснюється на підставі спостережень за учасниками під час тренінгу та на основі голосів, які зібрано шляхом демократичних виборів кожним учасником групи та на підставі проведеного тестування за методиками: КОС, Айзенка.

Отже, дослідження лідерських властивостей в реальній взаємодії з групою це новий аспект дослідження, на який необхідно звернути увагу. В процесі тренінгових занять є можливим виявлення рис лідера в процесі взаємодії з іншими. Тож, опираючись на теоретичний аналіз проблеми, слід виокремити наступні критерії відбору курсантів на посади молодших командирів: 1. Успішна самопрезентація та вміння презентувати іншого. 2. Рішучість у прийнятті рішення. 3. Вміння контактувати з іншими та організувати взаємодію в колективі з метою виконання спільного завдання.

4. Стресостійкість та вміння повести людей за собою у важкій ситуації. 5. Правильна мотивація вибору професії (за інтересом) та ціннісно-життєвих орієнтирів. 6. Гнучкість у зміні ролей «ведучий-ведомий». 7. Конструктивне лідерство. 8. Відповідальність. 9. Схильність до продуманого ризику. 10. Відповідність власних цілей та цінностей загальногруповим (ціннісно-орієнтаційна єдність).

Поставлена для дослідження гіпотеза, відповідає актуальній проблемі та ще не досліджувалася в психологічній науці. Тестування властивостей лідерства може бути прогнозом для їх застосування особою у майбутньому, але чи буде вона проявляти їх у даному взводі вони не виявляють. Отже, постає питання чи відповідає лідер визначений шляхом тестування лідерам, яких група обирає демократичним шляхом. Відібрані нами методики дослідження застосовуються як до тренінга, так і в процесі, як експрес-діагностика.

Отже, за результатами емпіричного дослідження нами було підтверджено гіпотезу: розробка тренінгу та процедури визначення лідера за встановленими у дослідженні критеріями надає більш об'єктивні та реалістичні результати діагностики властивостей лідера у курсантському середовищі.

Результати емпіричного дослідження підтвердили, що не всі, курсанти, які за тестуванням проявляють лідерські властивості, організаційні та комунікативні здібності підтримуються групою та проявляють свої лідерські властивості у взводі. У кожному взводі виявлено по одному, або два лідера, які мають вибори як за тестами, так і в процесі демократичних виборів у групі. Наявність комунікативних здібностей не вказує на відповідність їх організаторським здібностям, тобто в одній особі можуть бути високими показники комунікативних здібностей, але вона має низькі показники з організаторських здібностей і навпаки. Лідери, яких підтримувала група часто не мали високих показників у комунікації та в організаторських здібностях. Тож, поєднання таких методів дослідження як

тестування та тренінг з виявлення лідера доповнюють один одного та допомагають більш вірогідно визначити «реального лідера».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Психология управления. – Харьков: ООО «Фортуна-пресс», 1998. – 464 с.
- 2) Бек Джудит С. Когнитивная терапия: полное руководство : пер. с англ. / Бек Джудит С. – М. : ООО "И. Д. Вильямс", 2006. – 400 с.
- 3) Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К. : «ВД «Професіонал», 2007. – 208 с.
- 4) Каліщук С.М. Психодіагностика: методичні вказівки до написання та оформлення курсових робіт для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Психологія». – Кривий Ріг: КФ ЗНУ, друкарня «Конон», 2013. – 54 с.

Ларіонов Станіслав Олександрович

начальник кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент

Луньов Олексій Юрійович

заступник начальника гуманітарного факультету з навчальної роботи – начальник навчальної частини Національної академії Національної гвардії України

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАДІЙНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ)

Проблематика надійності вже стала традиційною у психології, особливо у її галузях, що є прикладними для складних та суспільно-важливих видів професійної діяльності (військова, юридична, екстремальна та кризова тощо). Наука прагне задовольняти потреби практики, однією з яких є пошук шляхів забезпечення стійкої, безвідмовної, а головне – прогнозованої у процесуальному і результативному аспектах професійної діяльності.

В.Д. Небиліцин одним з перших висловив думку про те, що надійність професіонала – психологічна якість, в основі якої лежать, переважно психологічні якості і властивості. В його працях фокус поступово зміщувався від інтелектуальних якостей як основного компоненту надійності до характерологічних та мотиваційно-вольових. Сучасні психологічні дослідження вказують на полікомпонентність психологічної надійності, вводять до її складу когнітивний, мотиваційний, операціональний та інші компоненти. Увага дослідників дедалі більше спрямовується на вивчення смислових компонентів психологічної надійності, що певним чином співвідноситься з розвитком психологічної практики.

Відомо, що основним засобом співвіднесення власного «Я» з суспільством є мораль (О.Г. Асмолов, К.О. Абульханова-Славська, Є.Ю. Артемьева та ін.), вона слугує еталоном для порівняння передумов і наслідків вчинків та прийнятих рішень. Для представників юридичних професій важливим аспектом побудови (планування, прийняття рішень, реалізації) власної поведінки є співвіднесення її з вимогами не тільки суспільства, а і держави – законами, вимогами інших нормативно-правових документів. Психологічна надійність для них виражається не стільки в статистичній повторюваності поведінки в одноманітних ситуаціях (як, наприклад, для водія), скільки у здатності систематично і прогнозовано відтворювати певні когнітивні і поведінкові шаблони кросситуаційно, підтримувати «генеральну лінію» поведінки у найрізноманітніших ситуаціях професійної діяльності, які регламентуються спільними нормами. В цьому сенсі Є.Ю. Стрижов пропонує дефініцію «морально-правова надійність» та відповідну психодіагностичну методику.

В особистісному опитувальнику морально-правової надійності міститься 80 питань, розбитих на 8 інтервальних шкал. Окрему, дев'яту шкалу складають 10 пар взаємовиключних питань з попередніх шкал. Вони слугують для перевірки достовірності відповідей на завдання тесту («шкала брехні»). Методика спрямована на визначення надійності професійної діяльності шляхом оцінки стилю поведінки, особистих обмежень, ресурсів та актуалізації суб'єктно-діяльнісної саморегуляції у відповідності зі встановленими вимогами.

Проаналізовано результати, отримані з використанням опитувальника «Морально-правової надійності» на вибірці правоохоронців (106 курсантів різної статі різних років навчання).

Особливості показників морально-правової надійності курсантів різної статі не мають статистично-значимих відмінностей.

У таблиці 1 наведено показники морально-правової надійності курсантів різних років навчання.

Таблиця 1

Показники морально-правової надійності курсантів ($x_{cp} \pm \sigma$, балів)

Шкали опитувальника	Курс навчання			T ₁₋₃ , p	T ₃₋₄ , p	T ₁₋₄ , p
	1	3	4			
Шкала ТМЦ	14,04 ± 3,88	14,21 ± 4,10	16,29 ± 1,96	0,17	2,00*	2,21*
Шкала ВПМН	12,88 ± 4,52	13,84 ± 4,56	15,35 ± 3,97	0,84	1,20	1,83*
Шкала НДМН	11,92 ± 4,59	11,33 ± 3,88	14,53 ± 2,92	0,57	3,07**	2,07*
Шкала МНВП	13,20 ± 4,45	14,47 ± 4,57	16,29 ± 1,76	1,11	1,60	2,72*
Шкала СдННП	12,44 ± 3,19	12,63 ± 3,92	15,76 ± 2,05	0,20	3,12**	3,79**
Шкала СдЧГОШ	13,56 ± 4,56	14,91 ± 4,11	15,29 ± 3,46	1,25	0,34	1,33
Шкала МОВЕПтаСДС	12,84 ± 3,86	12,30 ± 4,00	15,94 ± 1,82	0,54	3,59**	3,08**
Шкала МОСдоП	12,56 ± 4,05	12,42 ± 4,72	15,82 ± 2,58	0,13	2,80*	2,93*

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$.

Шкала ТМЦ – традиційні моральні цінності; Шкала ВПМН – визнання своєї

відповідальності перед моральними нормами; Шкала НДМН – розуміння необхідності дотримання моральних норм; Шкала МНВП – врахування моральних норм в своїй поведінці; Шкала СдННП – стійкість до негативних норм поведінки; Шкала СдЧГОШ – ставлення до чесності, грошей, обману та шахрайству; Шкала МОВЕП та СДС – моральні особливості вирішення економічних проблем та ставлення до себе; Шкала МОСдоП – моральні основи ставлення до праці.

З наведених у таблиці даних видно, що відмінності між показниками морально-правової надійності виникають у курсантів на різних етапах фахового навчання.

Так показник за першою шкалою «Традиційні моральні цінності» на четвертому курсі більший ніж на першому, де він майже однаковий. Це свідчить про те, що у курсантів четвертого курсу переважає спрямованість на підтримання етичних і моральних цінностей. Вони виявляють пошану до особистості іншої людини, визнають звичаї та ідеї традиційної культури, які існують у суспільстві. Показники першого та третього курсів мають низькі показники за цією шкалою, що пояснюється їх байдужим ставленням до традиційних моральних цінностей через процес адаптації де вони тільки починають їх розуміти та засвоювати.

Показник за другою шкалою «Визнання своєї відповідальності перед моральними нормами» поступово збільшується при порівнянні між групами, отже з кожним роком навчання у курсантів зростає розуміння того, яку відповідальність вони несуть перед дотриманням тих моральних норм, що висуваються людьми.

Третя шкала «Розуміння необхідності дотримання моральних норм». На четвертому році навчання курсанти вже в повній мірі розуміють необхідність дотримання моральних вимог. Тобто, дотримуються загальних правил поведінки, враховують інтереси інших, демонструють чесність, справедливість та моральність вчинків. Крім того, вони висувають ці вимоги не тільки до себе, а й вимагають їх підтримання від оточуючих. На першому та третьому курсах навчання, цей показник статистично значимо менший, ніж на четвертому. Це вказує на те, що курсанти вважають, що правила поведінки завжди мають свої виключення, які часто треба використовувати. Вони вчиняють так, як вигідно для себе, неохоче дотримуються справедливості у вчинках та рішеннях, намагаються обійти загальні для всіх правила поведінки.

Показник за четвертою шкалою «Врахування моральних норм в своїй поведінці» на четвертому курсі становить $(16,29 \pm 1,76)$, а на третьому $(14,47 \pm 4,57)$, це значить, що курсанти в процесі навчання вчать проявляти повагу до інших, завжди прислухаються до голосу своєї совісті та готові прийти на допомогу, пам'ятають про свої зобов'язання. Показники за цією шкалою на першому курсі становлять $(13,20 \pm 4,45)$, а отже, курсанти іноді забувають про моральність і совість у власній поведінці. Враховують тільки власні інтереси, думки про чесність на їх погляд недоречні.

Показник шкали «Стійкість до негативних норм поведінки» у четвертого курсу $(15,76 \pm 2,05)$, а у першого і третього майже однаковий $(12,44 \pm 3,19)$ та $(12,63 \pm 3,92)$, це пояснюється тим, що четвертий курс усвідомлено дотримується

загальноприйнятих правил, навіть якщо їх ніхто не контролює. Перший і третій курс в ситуаціях які склалися, можуть уникати їх дотримання.

За шкалою «Ставлення до чесності, грошей, обману та шахрайству» показники четвертого курсу ($15,29 \pm 3,46$), третього ($14,91 \pm 4,11$), першого ($13,56 \pm 4,56$). Отже, можна сказати, що з кожним роком навчання курсанти все більше намагаються бути порядними, чесними та справедливими. Вони негативно ставляться до проявів обману та шахрайству у суспільному житті.

Показник «Моральні особливості вирішення економічних проблем та ставлення до себе» на четвертому курсі ($15,94 \pm 1,82$). Він статистично значимо більший від показників першого ($15,94 \pm 1,82 > 12,84 \pm 3,86$; $p \leq 0,05$) та третього ($15,94 \pm 1,82 > 12,30 \pm 4,00$; $p \leq 0,05$) курсів. Це свідчить про те, що курсанти четвертого курсу у всіх невдачах з якими стикаються звинувачують власну необізнаність, невміння або лінь. В незрозумілій ситуації не ризикують та поводять себе обережно, обмірковують порядок своїх дій. В свою чергу, курсанти першого та третього курсу охоче йдуть на будь-яку справу та ризик не обдумуючи можливі наслідки.

За шкалою «Моральні основи ставлення до праці» показник четвертого курсу становить ($15,82 \pm 2,58$), а першого курсу і другого ($12,56 \pm 4,05$) та ($12,42 \pm 4,72$). Це значить, що в процесі навчання та виховання у ВНЗ курсанти формують такі якості як терпіння, старанність та працьовитість. Вони розуміють, що успіх приходить під час сумлінної праці та мало залежить від випадку чи везіння.

В цілому було з'ясовано, що на першому та третьому курсах найбільш вираженими були показники, що стосуються традиційних моральних цінностей, врахування моральних норм в своїй поведінці, а також особистому ставленні до чесності, грошей, обману та шахрайства. Найменш вираженими виявилися показники розуміння необхідності дотримання моральних норм та стійкість до негативних норм поведінки.

На четвертому ж курсі високі показники мають шкали традиційних моральних цінностей, врахування моральних норм в своїй поведінці та моральні особливості вирішення економічних проблем та ставлення до себе. Меншою мірою виражені показники розуміння необхідності дотримання моральних норм.

Литвин Андрій Вікторович

завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України, доктор педагогічних наук, професор

РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКІВ ДСНС

Службові обов'язки співробітників органів і підрозділів Державної служби України у надзвичайних ситуаціях (ДСНС) – одна з найбільш специфічних царин людської діяльності, що поєднує елементи неперервного навчання та підвищення кваліфікації, інженерно-технічних і господарських робіт різного роду, фізичного самовдосконалення, а також безпосередні бойові дії з усунення причин і наслідків природних і техногенних аварій, порятунку людей, гасіння пожеж тощо. Від рівня готовності цих фахівців залежить оперативність і якість виконання різноманітних аварійно-рятувальних, пошукових та інших робіт.

Діяльність співробітників ДСНС регулярно пов'язана з впливом екстремальних умов і несприятливих обставин, коли мають місце фактори: критичного фізичного перевантаження та безперервного нервово-психічного напруження, викликані тривалою роботою в незвичному оточенні (небезпечній температурі, високій щільності диму, шумі, підвищеній вологості, обмеженій видимості, токсичному середовищі та ін.); потенційної загрози життю та здоров'ю (ймовірність обвалення конструкцій, вибухів, отруєння шкідливими речовинами); підвищеної відповідальності (зволікання або помилки можуть коштувати людських життів, значних матеріальних втрат) тощо. З огляду на це вони мають не лише володіти професійними знаннями, вміннями і навичками діяльності з ліквідації надзвичайних ситуацій, бути фізично розвинутими, витривалими, здатними злагоджено діяти в команді з дотриманням особистої та колективної безпеки, а й також хоробрими, рішучими, самовідданими, стійкими до впливу несприятливих чинників і обставин.

Тривала діяльність у складних, незвичайних і нетипових обставинах об'єктивно сприяє виникненню порушень у функціонуванні психіки, яким потрібно вміти протистояти. На пожежах та інших надзвичайних ситуаціях різного характеру співробітники ДСНС нерідко стикаються із загибеллю людей, вимушені діяти незважаючи на трагічні події, адже вони зобов'язані швидко знайти і винести поранених із небезпечної зони, до прибуття лікарів надати постраждалим за потреби медичну та психологічну допомогу (підтримку) тощо. Слід враховувати, що жахіття надовго залишаються в їхній підсвідомості, викликаючи емоційні та стресові розлади. Окрім того, цілодобове перебування в постійній готовності також виснажує їхній організм. Тому психологічна складова в навчанні та діяльності співробітників ДСНС має суттєве значення та потребує повсякчасної уваги.

Значний внесок у розроблення психологічних засад підготовки фахівців цього профілю зробили Л. Гонтаренко, О. Євсюков, М. Коваль, М. Козяр, В. Лефтеров,

А. Литвин, С. Миронець, Л. Руденко, В. Садковий, Р. Сірко, В. Слободяник та ін. Згідно досліджень учених, психологічна підготовка співробітників ДСНС – це спеціально організований вплив на курсантів у процесі навчання, кожного фахівця та професійну групу (команду, підрозділ, соціальне середовище) під час тренування та злагодження, наслідком якого є підвищення функціональної надійності психіки, здатність проявити власний професійний і особистісний потенціал під час індивідуального та колективного виконання службових обов'язків у будь-яких складних, стресових, екстремальних, ризиконебезпечних умовах. Їм потрібні такі професійно-психологічні властивості, як: розвинене просторове мислення; здатність швидко орієнтуватися в новій і незнайомій обстановці, оцінювати ступінь важливості оперативної інформації; високий рівень суб'єктивного контролю; емоційна стабільність; толерантність до стресу та фрустрації.

Зазначимо, що психологічна та морально-вольова підготовка з метою опанувати знаннями з психології щодо поведінки і діяльності в екстремальних умовах, виробити вміння та навички керувати власним станом, почуттями й емоціями визнана важливою складовою освітнього процесу в галузевих закладах вищої освіти (ЗВО). Загалом психологічна підготовка як складова професійно-екстремальної підготовки фахівців служби порятунку – це комплекс заходів, спрямованих на профілактику порушень психічної адаптації й оптимізацію індивідуальних особливостей і психічного стану курсантів. Психологічна підготовка дає змогу співробітникам ДСНС ефективно виконувати професійні завдання, зберегти здоров'я, підвищити особисту безпеку та виживання [5, с. 576]. Психологічну підготовку поділяють на:

- загальну (оволодіння знаннями, вміннями і навичками в галузі психології, необхідними для розуміння процесів і явищ, які допомагають або перешкоджають ефективному виконанню професійних обов'язків);

- спеціалізовану (вироблення психологічної стійкості у процесі спеціально-рятувальних занять і фізичного виховання);

- цільову (вироблення психологічної готовності до дій у конкретних надзвичайних ситуаціях).

Зрозуміло, підготовка співробітників ДСНС до діяльності в екстремальних умовах є комплексним завданням, для успішної реалізації якого доцільно застосувати міждисциплінарний підхід, який, зокрема, передбачає інтегроване вивчення взаємопов'язаних прикладних питань із психології, психофізіології та фізіології [3, с. 3, 20]. Під час організації освітнього процесу у ЗВО ДСНС велика увага традиційно приділяється фізичному вихованню майбутніх фахівців і спеціалізованій професійній фізичній підготовці (спеціально-рятувальній), а також опануванню екстремальної професійної підготовки [2], екстремальної психології [1] та психологічних аспектів прийняття управлінських рішень.

Результати аналізу освітньої та професійної діяльності у галузі ДСНС свідчать, що фахівець, який опанував лише теоретичні знання з психології в потрібний момент не здатний згадати і застосувати ні техніку саморегуляції, ні методи психологічної роботи з постраждалими. Натомість співробітник, який на

практиці навчився використовувати різноманітні психологічні положення, має досвід вирішення типових для його діяльності проблем, самостійно знаходить варіанти надання психологічної самопомоги, а також підтримки інших у надзвичайних ситуаціях. На наш погляд, це свідчить на користь практико спрямованого навчання майбутніх фахівців у галузі цивільного захисту, коли знання, вміння, навички, отримані на теоретичному курсі психологічної підготовки, вбудовуються в структуру професійної діяльності рятувальника. Такий варіант, безперечно, є оптимальним [4, с. 34].

Крім цього, з огляду на потребу реалізації безперервності та наступності психологічної підготовки співробітників ДСНС є підстави стверджувати про доцільність застосування рефлексивного підходу в процесі формування та розвитку психологічної готовності курсантів і фахівців-практиків. Рефлексію трактують як здатність критично переосмислювати власний досвід і змінювати відповідно до цього своє мислення та діяльність (В. Давидов, Ж. Піаже, С. Рубінштейн). Вона спрямована на її самовдосконалення та функціонує як аналіз власного психічного стану, самоаналіз своїх дій і вчинків [6, с. 22]. Рефлексія сприяє свідомому виконанню всіх аспектів життєдіяльності. Рефлексивна поведінка є професійно доцільною, оскільки мати адекватні уявлення про себе, свої особливості, здібності, можливості та враховувати їх у власній роботі необхідно, щоб розвивати позитивні здібності та компенсувати виявлені негативні психофізіологічні властивості та прояви.

Становлення професійної рефлексії відбувається завдяки формуванню самопізнання курсантів шляхом цілеспрямованого залучення їх до активної професійної (або квазіпрофесійної) діяльності, яка обов'язково має передбачати елементи самооцінювання та самоаналізу. Широкі можливості для вироблення рефлексивних умінь у майбутніх співробітників ДСНС надає систематична практика в навчальній пожежно-рятувальній частині та безпосередньо в підрозділах, оскільки саме під час проходження практики в умовах, наближених до реальних бойових закладається фундамент професійної компетентності. Як правило, під час стажування та практики курсанти починають повністю усвідомлювати важливість і складність обраної професії та мають змогу зрозуміти, наскільки розвинуті в них якості та здібності, необхідні для успішної роботи.

Висновок: психологічні аспекти мають вирішальну роль у діяльності, пов'язаній із подоланням екстремальних чинників. Отже, психологічна підготовка співробітників ДСНС у ЗВО має проводитися науково обґрунтовано, на належному рівні, оскільки часто від цього залежить збереження життя та здоров'я самого співробітника, його колег і постраждалих. Основою психологічної підготовки має стати поєднання теоретичних і практичних аспектів навчання на основі рефлексивного підходу. Для підвищення готовності фахівців до дій в екстремальних умовах доцільно регулярно уточнювати психофізіологічні вимоги до роботи в особливих умовах, удосконалювати методику визначення особистісних якостей і психоемоційних процесів, адекватних завданням і обставинам служби в органах і підрозділах ДСНС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків : УЦЗУ, 2007. 502 с.
2. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : Сполом, 2004. 374 с.
3. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2005. 37 с.
4. Лернер Т. В., Елисеєва И. Н. Психологическая подготовка спасателей МЧС России. *Технологии гражданской безопасности*. 2007. № 2. С. 33–35.
5. Литвин А. В., Руденко Л. А. Психологічні аспекти підготовки рятувальників ДСНС України. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації* : матер. Міжнародної наук.-практ. конф., м. Львів, 20–21 жовтня 2016 р. Львів : ЛДУ БЖД, 2016. С. 575–577.
6. Тур Р. Й. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. *Управління школою*. 2004. № 13. С. 22–24.

Литвинова Анастасія Андріївна

студентка психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Христюк Оксана Сергіївна

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК ОДИН ІЗ СКЛАДОВИХ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Підґрунтям максимального виявлення здібностей та опанування обраною професією виступає професійна спрямованість, в якій проявляється позитивне ставлення до професії, схильність та інтерес до неї, розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності, бажання вдосконалювати свою фахову підготовку та підвищувати рівень кваліфікації, задовольняти матеріальні й духовні потреби, розвивати ідеали, погляди, переконання, займаючись працею в галузі своєї професії.

Д.К. Щербакова визначає професійну спрямованість як провідну інтегральну якість особистості, характерною рисою якої є вибіркоче і мотиваційне відношення індивіда до вибору професії відповідно до покликання й ідеалів, світогляду й інтересів. Структура професійної спрямованості складається зі змістовної сторони намірів чи планів індивіда щодо вибору галузі, професії, спеціальності, функціональної придатності особистості (схильностей і здібностей), мотиваційної сфери (обґрунтування вибору) і психологічної готовності до роботи за обраною професією [1].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає розуміння студентства як своєрідної соціальної мобільної групи, головними напрямками життєдіяльності якого виступає професійне навчання за спеціально організованими програмами ВНЗ, особистісне становлення, зростання і самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, фізичне самовдосконалення. В процесі навчання у вищих навчальних закладах виховання інтересу й любові до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів правильного уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, про закономірності її розвитку, а також формування цілісної особистості фахівця.

Проблемам професійного становлення та розвитку особистості студента – майбутнього фахівця висвітлено у працях багатьох вчених: Б. Ананьєва, В. Барабанової, Л. Божович, М. Дьяченка, Є. Зеєра, М. Зеленової, Л. Кандибович, Л. І. Кона, В. Кульчицького, О. Леонтєва, В. Лісовського, М. Нечаєва, Г. Різницької, Є. Симанюк та ін. Особливості пізнавальних процесів особистості досліджували такі вчені, як: Р. Аткинсон, С. Бочарова, Л. Виготський, Л. Занков, П. Зінченко, Б. Зейгарник, Г. Еббінгауз, Ж. Піаже, Р. Клацкі, П. Ліндсей, Д. Норман, У. Найссер, А.О. Смірнова та багато інших.

На думку М. Нечаєва та Г. Різницької, формування професійної компетентності молоді людини полягає насамперед у розвитку в студента певних форм психічної діяльності, що дозволять йому у подальшому успішно вирішувати професійні завдання [2, с. 4]. На думку В. Кульчицького, для успішного навчання у ВНЗ необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, ерудованості, широти пізнавальних інтересів тощо [3, с. 92].

Саме тому, на наш погляд, однією з центральних проблем підготовки майбутніх фахівців є дослідження та розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця як однієї з складових професійної спрямованості особистості.

Наше дослідження включало кілька етапів. На першому етапі нами було проведено аналіз професіограм та психограм, вимог до рівня розвитку ПВЯ професії практичного психолога; діагностику рівня розвитку пізнавальних процесів та мотивації навчальної діяльності студентів психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ. На другому етапі буде планується проведення блоку психологічних заходів щодо розвитку професійно важливих якостей студентів для забезпечення ефективного оволодіння обраною професією. В емпіричному дослідженні брали участь студенти та курсанти психологічного факультету Національної академії внутрішніх справ у кількості 96 осіб, віком від 17 до 22 років, чоловічої (35 осіб) та жіночої (61 особа) статі.

Численними дослідженнями встановлено, що основою психічної діяльності, здібностей людини та є умовою навчання, придбання знань, формування умінь і навичок, виступає пам'ять, яка фактично забезпечує єдність і цілісність людської особистості.

Кожному віку притаманні відповідні особливості. Кардинальні зміни в процесі пам'яті відбуваються в підлітковому віці. Цей вік характеризується переходом від

дитинства до дорослого життя. У зв'язку з цим відбуваються зміни в мисленні, увазі, розвиваються інтелектуальні здібності. Підлітковий вік - це сама краща пора для її розвитку. Дитина отримує більше інформації, у зв'язку з цим удосконалює методи для її запам'ятовування. Пам'ять студентів - це досить цікава тема для вивчення. Саме тут можна чітко прослідкувати, як міняється пам'ять у людей з кількісної в якісну сторону.

С. Бочарова наголошує на урахуванні видової (спадкової) та індивідуальної (набутої) пам'яті людини. Видова пам'ять обумовлює наявність та вияв комплексу основних первісних потреб: оборонних, орієнтувальних, дослідницьких, соціально-комунікативних, що лежать в основі формування складних форм поведінки та діяльності. Цей вид пам'яті виступає базовою основою формування мотивації. Індивідуальна пам'ять є основою засвоєння знань, навичок, соціально вироблених норм поведінки та способів діяльності, що відіграє провідну роль у процесі формування особистості [4, с. 63 - 64].

Враховуючи проблемні аспекти підготовки до навчальних занять, а також на основі аналізу успішності навчальної діяльності студентів, до першого блоку діагностики пізнавальних процесів входило дослідження короткочасної пам'яті. Для досягнення мети нами використовувалася батарея психодіагностичних методик, спрямованих на визначення характеристик короткострокової пам'яті: методика «Опосередкована пам'ять»; методика «Дослідження обсягу короткочасної пам'яті»; визначення індексу короткострокової пам'яті – метод, розроблений Л.С.Мучніком та В.М.Смирновим (1968); визначення об'єму короткострокової пам'яті методом визначення відсутнього елемента.

В результаті проведення емпіричного дослідження нами було виявлено, що у більшості студентів та курсантів (87 %) показники обсягу короткочасної пам'яті відповідали віковій нормі. Кількість респондентів, у яких рівень обсягу короткочасної пам'яті нижчий за середній, склала 13 %. При виявленні взаємовпливу заданих параметрів, який було відображено у ранговій кореляційній матриці Спірмена, ми визначили незначний вплив властивостей короткочасної пам'яті на успішність учбової діяльності. Але заперечувати поставлену гіпотезу неможливо, оскільки висновки не можуть бути об'єктивними через малу кількість досліджуваних. Для більш точного дослідження даної проблеми вважаємо за необхідність повторне проведення батареї методик.

Дане дослідження виступає лише підґрунтям для більш широкого вивчення аспектів розвитку професійно важливих якостей майбутніх фахівців як складової професійної спрямованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щербакова Д. К. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих навчальних закладів // http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/sherbakova.pdf
2. Нечаев Н.Н. Профессиональное сознание как предмет психолого-педагогического исследования в высшей школе / Н.Н. Нечаев, Г.И. Резницкая // Психологические проблемы формирования специалиста в вузе: Межвуз. сб. науч. труд. – Саранск: Прогресс, 1989. – С. 4 – 15.

3. Кульчицький В. Особливості формування професійної компетентності особистості студента-медика / В. Кульчицький // Молодь і ринок - №5 (88). -2012. – С. 91-94.

4. Бочарова С. П. Психология и память. Теория и практика для обучения и работы / С. П. Бочарова. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 384 с.

Лопатинська Ірина Сергіївна

доцент кафедри іноземних мов Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ У ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Підлітковий вік є одним із критичних етапів онтогенезу, у ході якого можливо як найбільш ефективно формування, так і найбільш імовірна втрата здоров'я. Інтенсифікація навчальних навантажень, особливо в умовах нових форм і методів навчання, екологічне неблагополуччя, соціально-економічна нестабільність – усе це висуває підвищені вимоги до адаптаційних механізмів, певна напруга яких пов'язана з морфологічною, функціональною і вегетативною нестабільністю організму підлітка. У зв'язку з цим, у підлітків під впливом різних несприятливих чинників легко виникають порушення адаптації, що може стати пусковим механізмом різних патологічних процесів.

Фізіологічні особливості підліткового періоду є передумовою для різноманітних психічних і психосоціальних перебудов. Цей вік не випадково називають «важким»: становлення характеру, перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, нова ситуація дорослості, зміщення орієнтації спілкування з дорослими на орієнтацію спілкування з ведучою референтною групою – однолітками, орієнтація на практичну і суспільно-значиму діяльність (схожу на діяльність дорослих) – усе це оголює і загострює слабкі сторони особистості, робить її особливо вразливою і піддатливою несприятливим впливам середовища.

Крім того, бурхливі гормональні зміни цього періоду пов'язані з виявленням прихованих до цього генетично обумовлених задатків. Тому психологічний зміст підліткового віку повертає до ризику виникнення психічної дезадаптації. Численні фізіолого-гігієнічні дослідження підтверджують факти зниження резистентності, підвищення частоти захворювань, перенапруження адаптаційних механізмів у значної частини підлітків. Важливий і той факт, що саме по собі успішне трудове і професійне самовизначення підвищує адаптивність організму, є джерелом життєвої активності та позитивних тенденцій у подальшому розвитку особистості та вдосконаленні здоров'я. Студентське життя починається з першого курсу. І тому успішна, ефективна, оптимальна адаптація першокурсників до життя і навчання у

вищі – запорука подальшого розвитку кожного студента як людини, громадянина, майбутнього фахівця. Цим визначається і дослідницький, і практичний інтерес до вивчення різноманітних і суперечливих проблем адаптації курсантів-першокурсників.

Між характером оцінки адаптації до курсантського життя і соціальним самопочуттям курсанта існує тісний взаємозв'язок: чим важче і довше проходив процес адаптації, тим нижче соціальне самопочуття курсантів. Соціальне самопочуття курсанта-першокурсника тісно взаємопов'язане з його загальною задоволеністю своїм курсантським життям. Уже зазначений вище синдром «радість надходження» накладає відбиток і на цю радість.

Важливо не обмежуватися загальною сприятливою картиною досить гарного соціального самопочуття курсантів-першокурсників та їхньою задоволеністю курсантським життям, а більш конкретно розглянути ступінь їхньої задоволеності різними сторонами цього життя: навчальним процесом (набір і зміст навчальних дисциплін; організація навчального процесу, якість викладання, особисті результати першої сесії); соціально-психологічними взаєминами (в групі, з викладачами); умовами для навчальних занять (забезпеченість навчально-методичною літературою, технічна оснащеність аудиторій), побутовими умовами (у вузі, гуртожитку, умови харчування), умовами для повноцінного дозвілля, занять спортом, художньою творчістю.

Відмінною рисою закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання від інших закладів вищої освіти є повна самостійна діяльність курсантів. Як показує практика, найбільші труднощі в ході самостійної підготовки відчувають саме курсанти молодших курсів. Для даного періоду навчання необхідно збільшити кількість тестів і способів оцінювання. Чому виникають складнощі з соціально-психологічною адаптацією? У школі, навіть у старших класах, учня постійно контролюють кілька вчителів, щотижня, а то й кілька разів на тиждень проводяться тести, контрольні роботи тощо, не кажучи вже про усні опитування, реферати та інше. Міжсесійний контроль являє собою лише складову оцінювання, і було б неправильно зводити все оцінювання тільки до нього. Проте труднощі, з якими стикається будь-який курсант, мають пряме відношення до навчального процесу і полягають у наступному:

- якість сприйняття і обробки отриманої інформації;
- особистісна адаптація до умов ВНЗ зі специфічними умовами навчання;
- розкриття свого творчого потенціалу.

Постійно змінюється дійсність, нестабільність моральних орієнтацій у суспільстві, нестійкість сімейних взаємин, невинуваті очікування, часто зруйновані уявлення про людське щастя, а іноді й ілюзорні уявлення про своє майбутнє – все це формує цілий комплекс психологічних проблем у особистості курсанта, що розвивається.

Соціальна адаптація – процес активного пристосування людини до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Розрізняють активну і пасивну соціальні адаптації. Показником успішної соціальної адаптації є високий соціальний

статус індивіда в даному середовищі, а також його задоволеність цим середовищем в цілому. Показником неуспішної соціальної адаптації є переміщення індивіда в інше соціальне середовище або поведінка, що відхиляється. Соціальна адаптація, як пристосування людини до умов соціального середовища, передбачає наступне: адекватне сприйняття навколишньої дійсності і самої себе; адекватну систему взаємин і спілкування з оточуючими; здатність до праці, навчання, до організації дозвілля та відпочинку; здатність до самообслуговування і самоорганізації, до взаємного обслуговування в колективі; мінливість (адаптивність) поведінки відповідно до ролевих очікувань інших.

Зазвичай необхідність агресії виникає у зв'язку з кардинальною зміною діяльності людини та її соціального оточення.

Дуже часто ми стикаємося з невмінням вибудовувати міжособистісні взаємини «курсант – курсант», «викладач – курсант», що призводить до нетерпимості, агресивності або до аутоагресивності, аж до формування психосоматичних розладів, що можна простежити, спостерігаючи кількість пропусків занять через хворобу самого різного виду.

Часто курсант не може адекватно сприймати навчальну ситуацію та вимоги викладачів, через це знижується ефективність навчання, з'являється незадоволеність собою, своїм успіхом, формується тип невдахи, страждальця, жертви. А збільшення кількості часу, що приділяється курсантам формальному навчання, змушує звужувати сферу інтересів, що, у свою чергу, веде до того, що в подальшому молодий фахівець може виявитися у вузькому професійному «коридорі».

Емоційна незрілість, інфантильність, невпевненість у своїх можливостях, нерозкритий творчий потенціал при несприятливих життєвих поворотах можуть призвести до нервово-психічних розладів курсанта. Крім того, в умовах закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, ми стикаємося з проблемою соціальної адаптації курсантів. Молоді люди, що приїхали вчитися з іншої місцевості, виявляються відірваними від батьків, від звичного укладу сім'ї, від звичного для них середовища.

Психологічний комфорт, психічне здоров'я – фундамент розвитку особистості. Упевненість – це емоційне і когнітивне прийняття своїх можливостей в системі міжособистісних взаємин. Самооцінка – можливість оцінювати свої навички та вміння в системі соціального функціонування. Основними завданнями такої роботи є: попередження і дозвіл міжособистісних внутрішньо-групових проблем, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності курсантів, стимулювання творчого потенціалу курсанта, поліпшення психологічної грамотності курсантів першого курсу, профілактика девіантної поведінки, пов'язаної з труднощами соціально-психологічної адаптації.

У зв'язку з вище викладеним, виникає необхідність створення спеціальних умов, спрямованих на особистісну і соціальну адаптацію курсантів-першокурсників і профілактику дезадаптації, корекцію взаємин у системі «курсант – ЗВО – колектив»; розвиток креативності курсанта. Для цього необхідно надавати індивідуальну допомогу курсантам у вирішенні побутових та особистісних проблем,

проводити групову роботу, спрямовану на введення молоді людини у нову соціально-психологічну роль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гребенюк А. А. Актуальные проблемы возрастной психологии. (С использованием примеров из дипломных и курсовых работ). Учебное пособие. Симферополь: Изд-во «Таврия-плюс», 2001. 180 с.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : [монографія] О. М. Кокун. К. : Міленіум, 2004. 265 с.

Маковецька Марта Михайлівна

студент Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Науковий керівник: Вдович Світлана Михайлівна

викладач Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ КУРСАНТІВ-РЯТУВАЛЬНИКІВ

В сучасному суспільстві надзвичайно потрібні фахівці із сформованими професійними якостями, що досконало володіють професійною майстерністю.

Процес становлення професіонала своєї справи починається від початку навчання у спеціальному навчальному закладі та залежить від різноманітних суб'єктивних (особливостей особистості, забезпечення успішного функціонування у професії, самосвідомість, наявності комплексу здібностей до професійної мотивації) та об'єктивних (організаційних, соціально-психологічних) факторів. Тільки поєднання цих двох взаємопов'язаних факторів забезпечує успішну професійну діяльність [1].

Професія рятувальника відноситься до однієї з найскладніших, не лише тому, що пов'язана з постійним ризиком, а й у зв'язку з тим, що відноситься до категорії «людина - людина», а тому виникає необхідність детального психологічного вивчення особистості майбутнього рятувальника, що потребує чимало часу та зусиль.

Професійна «Я-концепція» розглядається в основному в психологічній науці (У. Джемс, Р. Бернс, А. Прихожан, В. Столін). Цій проблемі також присвячені праці таких дослідників, як: С. Дружилова, Р. Каламаж, Г. Католик, І. Торгаєвої, Л. Онуфрієвої, С. Ренке, Є. Клімова, В. Брагіна [2].

Питання про розвиток та формування професійної Я-концепції стосується загальної проблеми становлення професіонала як внутрішнього джерела його професійного розвитку й особистісного морально-духовного зростання [3].

Відомий дослідник С. Дружилов зазначив, що розвиток і становлення професіонала полягає у розвитку та реалізації його «Я-концепції» при її взаємодії з професійним оточенням.

Дослідники Л. Романишина та В. Дундюк зазначають, що професійна Я-концепція дозволяє вибудовувати стратегію своєї професійної підготовки і майбутнього професійного зростання. При цьому не менш важливим є формування позитивного образу обраної професії: історія і значення професії в даний час, предмет, умови, засоби праці, вимоги професії людини, перспективи розвитку професії. Курсанти-рятувальники повинні мати уявлення про вимоги до сучасного професіонала, а також про позитивні образи для наслідування у професійній діяльності. Через співставлення образу професії з власним Я-образом у них формується професійна Я-концепція і відбувається усвідомлення своєї ідентичності з обраною професією, формується позитивне ставлення до себе як суб'єкта сучасної навчально-професійної діяльності [8].

Проблему взаємозв'язку «Я» та «професії» в контексті дослідження професійної самосвідомості особистості науковці вирішують у різних варіантах.

Є. Клімов пов'язує «Я» людини та професію: «Я» - «обирає» професію, професійна самосвідомість структурується шляхом усвідомлення своєї належності до професійного співтовариства, визначення відповідності до професійних еталонів та професійних ролей, визнання у професійній групі, шляхом усвідомлення своїх індивідуальних способів успішної діяльності, свого стилю в роботі [10].

Іншої думки дотримується дослідниця В. Брагіна, яка стверджує, що «Я» людини - «будує» професію, перетворюється в ній у часі, професійна самосвідомість функціонально здійснюється через побудову майбутнього результату діяльності, формування професійних планів, визначення вектора самовдосконалення та професійних перспектив, загальне усвідомлення впевненості в завтрашньому дні [10].

Деякі дослідники зазначають, що професійна «Я-концепція» є уявленням про себе як професіонала.

Л. Онуфрієва наголошує, що змістом професійної «Я-концепції» є уявлення про себе стосовно різних сторін професії та кар'єри, щодо характеристик самої людини, близьких їй людей та професійного оточення [6].

За А. Реаном, професійною «Я-концепцією» є уявлення особистості про себе як професіонала, які складаються з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу «Я», дзеркального «Я», а також професійної самооцінки фахівця [9].

Р. Каламаж розглядає професійну «Я-концепцію» як змістову сферу «Яконцепції» особистості, що відображає усвідомлення себе суб'єктом професійної діяльності та характеризується професійно-діяльнісним змістом «Яобразів», а також забезпечує інтеріоризацію професійної діяльності й умов її здійснення в систему значень і особистісних смислів фахівця, забезпечує планування саморозвитку себе як професіонала та самореалізації в професії, здійснює саморегуляцію поведінки і відносин у професійній сфері [5].

Відповідно до поглядів Т. Кудрявцева процес формування професійної «Я-концепції» майбутніх рятівників відбувається на основі загального розвитку особистості та попереднього орієнтування, а також під час фахового навчання [6].

Отже, основними умовами формування та розвитку професійної «Я-концепції» майбутнього рятівника є такі: формування в майбутніх фахівців ідеальної моделі «професіонал» за допомогою професійних міжособистісних відносин у вигляді транслявання особистого і професійного досвіду викладача й офіцера; порівняння свого реального й ідеального образів «Я-професіонал» за допомогою міжособистісних відносин у вигляді діалогу між викладачем і майбутніми фахівцями; особистісне зростання та самовдосконалення майбутніх рятівників для досягнення ідеального образу «Я-професіонал», актуалізація професійної самосвідомості з метою фахового самовизначення для досягнення професійного самовдосконалення, втілення професійних міжособистісних відносин у процес професійної підготовки, застосування особистісного підходу до організації навчального процесу у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безменова И. К. Ценностные ориентации старшеклассников (теоретический обзор работ) / И. К. Безменова . - Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. - 4 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. - Москва: Прогресс, 1986. - 422 с.
3. Вірна Ж. П. Професіоналізація: Теоретико-методологічні витoki психологічного забезпечення / Ж. П. Вірна // Педагогіка і психологія професійної освіти, 2002. - №3. - С. 186-196.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навчальний посібник / О. Є. Гуменюк. - Тернопіль : Економічна думка, 2004. - 310 с.
5. Каламаж Р. В. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів / Р. В. Каламаж // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». - Острого, 2006. - Вип. 7. - С. 156-164.
6. Професійна мобільність майбутніх фахівців : навчально-методичний посібник. - Одеса : СМІЛ, 2004. - 120 с.
7. Рикель А. М. Профессиональная Я-концепция и профессиональная идентичность в структуре самосознания личности. Часть 1. Психологические исследования [Електронний ресурс] / А. М. Рикель // МГУ им. М. В. Ломоносова. - 2011. - Режим доступу до ресурсу: <http://psystudy.ru/index.php/component/content/article/47-n2-16/457-rikel16.html?directory=82>.
8. Романишина Л. М. Професійна ідентичність фахівця: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Л. М. Романишина, В. О. Дундюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - 2010. - Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/20101/10_rlmfta.pdf.
9. Реан А. А. Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – Питер: СПб, 2004. – 432 с.

10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.13. «Психология развития, акмеология» / Шнейдер Л. Б. – Москва, 2001. – 41 с.

Мацегора Яніна Володимирівна

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

З кінця 2016 по 2018 рік в науково-дослідній лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України виконувалась науково-дослідна робота з вивчення особливостей саморегуляції військовослужбовців [1], одним із результатом якої є типологія професійної саморегуляції діяльності у військовослужбовців, яка враховує структурні, змістовні характеристики саморегуляції діяльності військовослужбовців, їх ставлення до професійної діяльності та її ефективність у звичайних та екстремальних умовах. Одним із важливих моментів описання виділених типів є стійкість до дії стрес-факторів професійної діяльності.

Так, в ході дослідження було виділено три типи розвитку професійної саморегуляції діяльності у військовослужбовців Національної гвардії України. Перший, найпоширеніший тип (майже 60% вибірки), пов'язаний із сформованістю основних процесів саморегуляції та самоврядування, позитивними переживанням з приводу професійної діяльності, адекватним високим самостваленням, високим рівнем розвитку мотивації, осмисленості життя, загальних компетентностей тощо. Підгрупи, які було віднесено до нього, мають мінімальні відмінності між собою за шкалами методик, що було використано в емпіричному дослідженні для опису різних аспектів саморегуляції. Ці розбіжності перед усім стосуються методик, які описують умови реалізації саморегуляції та її ефективність, а також таких змістовних характеристик саморегуляції, як осмисленість діяльності, конформізм, загальна обізнаність, копінг-стратегії. Виділені підгрупи є по суті проявами одного типу – «Нормальної лінії розвитку професійної саморегуляції діяльності у військовослужбовців» – на різних етапах професійного розвитку: «До-професіонал», «Професіонал», «Супер-професіонал».

Ключовою особливістю «Професіоналу» є здатність до структурування ситуації саморегуляції: він здатен виділяти суттєве, бачити подібне, спрощувати – це дозволяє йому підвести будь-яку ситуацію, в тому числі і екстремальну, під професійний алгоритм дій, що є підґрунтям надійності у процесі виконання діяльності. Крім того,

професійні навички у «Професіоналів» доведені до автоматизму, що забезпечує йому швидкість дій та витривалість. В екстремальній ситуації він цілком зосереджується на проблемній ситуації (зосереджує увагу, ресурси), що дозволяє ефективно діяти, і не відволікатися на негативні переживання. Проте, саме зосередженість на ситуації при отриманні військовослужбовцем психічної травми може запускати розвиток ПТСР. На відміну від нього для «До-професіоналу» характерним є розгорнута рефлексія – зосередженість на контролі усіх аспектів власної діяльності, постійне звіряння процесу дій з заданою ціллю, що є наслідком недостатньої автоматизації навичок. Внаслідок чого, він дещо довше приймає рішення, швидше виснажується, може розгубитися і потребувати допомоги більш досвідчених співслужбовців в екстремальній ситуації. «Супер-професіонал» має диференційовані професійні алгоритми дій, які дозволяють йому адекватно діяти за будь-яких обставин. В своїх діях він керується не лише заданою ціллю, а й оцінює значення його дій для суспільства (має сформовану смислову регуляцію діяльності), що робить його адекватним соціальній ситуації реалізації професійних дій. Проте, диференційованість алгоритмів і врахування більш широкого соціального контексту діяльності військовослужбовця потенційно здатні зменшити швидкість прийняття рішень «Супер-професіоналом». У військовому колективі він може займати позицію ділового лідера. «Супер-професіонал» завдяки смисловій саморегуляції здатен піднятися над ситуацією, абстрагуватися від неї, що робить його найменш уразливим до дії бойових стрес-факторів. Проте, ставлячи інтереси суспільства над своїми, він може жертвувати особистим (в тому числі і не приділяти достатньо уваги родині).

Другий та третій виділені типи мають порівняно гірші показники за шкалами методик, використаних в дослідженні для опису різних аспектів саморегуляції, які в цілому свідчать про аномальну лінію розвитку професійної саморегуляції у військовослужбовців. Проведений аналіз розбіжностей і кореляційних зв'язків дозволяє говорити про те, що третій тип розвитку професійної саморегуляції діяльності у військовослужбовців пов'язаний із актуальною фрустрацією «Я», а другий – із фальсифікацією «Я», що, по суті, є наслідком особливостей компенсації раніш пережитої фрустрації «Я». Розбіжності між підгрупами, віднесеними до кожного з цих типів є суттєвими, що дозволяє говорити про підтипи, які мають власний зміст розвитку професійної саморегуляції. Так, в третьому типі доцільно говорити про такі підтипи, як «Новобранець», «Дезорієнтований» та «Самофрустрований». Якщо перші два підтипи є наслідком зміни ставлення до професії військовослужбовця, яке відбулось під впливом зовнішніх умов, то третій пов'язаний із особливостями особистісного ставлення до викликів професії. Так, до життєвих планів «Новобранців» не входило вибирати професію військовослужбовця. Цей вибір було зроблено під дією обставин (які сприяли загостренню патріотичної мотивації; неможливістю знайти іншу професійну діяльність; чи наслідком мобілізації на військову службу, проходженням строкової служби), тому попри в цілому позитивне ставлення до професії, структура саморегуляції «Новобранців» не є підготовленою до викликів професії, до умов реалізації професійної діяльності військовослужбовця. Їх минула лінія життя ніби переривається цим вибором, тому їх

досвід, підтримка референтної групи не стають їм у нагоді, коли вони зіштовхуються зі складностями професійної діяльності військовослужбовця. Вони гостро потребують професійної соціалізації і професійної підготовки для освоєння професійних навичок орієнтації в ситуації і професійних дій. «Дезорієнтовані», мають протилежну ситуацію, вони добре знають особливості реалізації професійних дій у повсякденних та екстремальних умовах, проте втратили впевненість у професії, як такій, що відповідає їх цінностям (та цінностям референтної групи, до якої вони належать). Вони не впевнені у правильності (сенсі) своїх дій, у можливості цілковитої довіри співслужбовцям. «Самофрустровані», по суті, є підтипом, що можна віднести і до другого і до третього типу. В наслідок раніше отриманої фрустрації, у них сформувалося особливе ставлення до виконання професійних завдань: кожне завдання для них є викликом, на його виконання вони «кидають» усі наявні і доступні їм ресурси і, в результаті, виконують його як найкраще, отримуючи як зовнішні заохочення, так і переживаючи задоволеність результатами власної діяльності. Але в момент постановки завдання вони переживають невпевненість в собі, в своїх знаннях, вміннях, навичках, досвіді, переживають розгубленість, безпорадність – переживають фрустрацію. Постійна фрустрація і боротьба – це актуальний стан військовослужбовців «Самофрустрованого» підтипу. «Побічним ефектом» такого стану є постійно «відкрита» зона професійного навчання. Так, «Самофрустрований» підтип прагне отримувати якомога більше професійних знань, набираючи їх, так би мовити, про запас.

Відносно ефективна компенсація раніш отриманої фрустрації характерна і для «Амбітного» підтипу. Як і «Самофрустрований», цей підтип є вправним у професійному навчанні і видає найкращі результати діяльності в повсякденних обставинах, за умови уваги до цієї діяльності значущих інших. Проте, в ситуації сенситивної до сформованого у нього захисного комплексу (ситуації конкуренції, реалізації емоційно-вольової стійкості) у цих військовослужбовців відбувається «підміна» мети діяльності на мету самоствердження, доведення своєї першості, що робить цей підтип умовно ефективним в ситуаціях протистояння. Ще менш ефективними є два інших підтипи «Самокритичний» та «Залежний». Професійні дії «Самокритичного» підтипу в повсякденних умовах практично не відрізняються від інших військовослужбовців з достатньою професійною підготовкою та досвідом, так як він намагається усіма доступними йому засобами скомпенсувати свою більшу повільність і меншу диференційованість професійних алгоритмів дій, а від критики співслужбовців на свою адресу захищається гумором, що дозволяє йому зберігати дружні стосунки і розраховувати на допомогу товаришів. Проте, він не здатний «йти» за швидкоплинною екстремальною ситуацією і скоординувати в ній свої дії з діями співслужбовців. В екстремальних умовах він втрачає чутливість до критичних зауважень, перестає намагатися встигати за ситуацією, набирається витримки, вичікує і діє лише тоді, коли актуальні обставини стають найбільш сприятливими для досягнення ним поставленого завдання. «Самокритичний» підтип за будь-яких обставин не відмовляється від досягнення мети, проте діє у своєму стилі і темпові, у нього уповільнена професіоналізація навичок, що робить його «незручним» для

співпраці. Проте, завдяки гумору і самоіронії він заслуговує позитивне дружнє ставлення співслужбовців. «Залежний» підтип є найменш ефективний серед усіх підтипів і таким, що визнає таку свою «ущербність». Внаслідок нездатності відділити своє «Я» від інших, він нездатний адекватно усвідомлювати свої можливості, самостійно приймати важливі рішення, брати індивідуальну відповідальність на себе. Екстремальні ситуації є сприятливими для проявлення комплексу «залежності», в них у військовослужбовця є «поважні підстави» розраховувати на піклування про нього, про його безпеку у оточуючих співслужбовців. Попри невисоку стресостійкість він знов і знов повертається в екстремальні ситуації, наражається на небезпеку, щоб пережити відчуття прийняття іншими.

Зазначимо, що сформовані комплекси, можуть «живитися» особливостями взаємодії у військовому колективі, в тому числі і діями командирів, які заохочують «амбітних» військовослужбовців до прояву своїх лідерських якостей, чи прагнуть контролювати (утримувати від необдуманих дій, унебезпечувати) «залежних», віддаючи їх під наставництво більш досвідчених.

Розроблена типологія може використовуватися для організації професійної та професійної психологічної підготовки військовослужбовців НГУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мацегора Я.В., Колесніченко О.С., Приходько І.І. Розроблення системи саморегуляції військовослужбовців Національної гвардії України: звіт про науково-дослідну роботу. Харків: НАНГУ, 2018. 596 с.

Михайлюк Інна Володимирівна

доцент кафедри психології Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат психологічних наук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Експериментальне дослідження психологічних чинників формування діалогічної компетентності майбутніх психологів засвідчує недостатній рівень сформованості даної якості у студентів психологічного профілю. З огляду на те, що діалогічна компетентність забезпечує реалізацію ефективної діалогічної взаємодії у майбутній професійній діяльності та становлення фахівця психологічного профілю, необхідність здійснення відповідних заходів щодо її формування є очевидною. Відтак нами здійснено цілеспрямований вплив на зміни та формування діалогічної компетентності майбутніх психологів через управління їх навчальною діяльністю.

Формувальний експеримент проведено на базі Рівненського державного гуманітарного університету (впродовж 2014–2015 рр.). Дослідженням охоплено

студентів-психологів, віком від 17 до 20 років, загальною кількістю 96 осіб, з яких 48 осіб склали експериментальну групу та 48 – контрольну групу.

Основою для проведення формувального експерименту слугували теоретичні та експериментальні положення нашого дослідження, а також загальні положення організації тренінгової роботи [5].

Згідно вищезначеного, ми проаналізували методологічні основи побудови тренінгових програм, спрямованих на розвиток професійної компетентності [1; 2; 3; 4; 6] та зосередили увагу на психолого-педагогічних аспектах організації процесу формування діалогічної компетентності майбутніх психологів у вищому навчальному закладі. Спираючись на концептуальну структурно-функціональну модель діалогічної компетентності психолога, котра складається зі структурних (аналітико-прогностичний, мотиваційно-ціннісний, операційно-поведінковий) і функціональних (Я-компетентність, компетентність-в-Іншому, компетентність-у-ситуації) компонентів та враховуючи результати констатувального експерименту, нами була розроблена та реалізована система психологічних впливів у формі тренінгу діалогічної компетентності. Слід підкреслити, що в основі системи такої роботи знаходяться відповідні активні засоби і методи, котрі дають змогу забезпечувати високий рівень діалогічної компетентності, обумовлений характером формування у студентів-психологів відповідних структурно-функціональних компонентів, що відображають зміст означеного поняття та сприяють успішній професійній діяльності.

Відзначимо, що даний тренінг пов'язаний з вирішенням проблем виявлених на етапі констатувального експерименту (табл. 1) та в цілому спрямований на підвищення рівня діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки.

Таблиця 1

Основні напрями формування діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки

Функціональні компоненти	Внутрішні чинники	Проблеми	Засоби формування, механізми розвитку
Я-компетентність (розуміння себе як учасника діалогу)	Самопізнання	Не відповідність індивідуального стилю міжособистісної поведінки майбутній професійній діяльності (підкорення-агресивність). Розвивальний акцент на відповідний стиль (домінування-дружелюбність)	Механізм впливу: участь у групі, емоційна підтримка, зворотний зв'язок, рефлексія. Засоби: групова дискусія, рольова гра, ситуації діалогічної взаємодії, психогімнастичні вправи. Вправи: «Як учасник діалогу я...», «Самопрезентація блискучого співрозмовника», «Маска глибинного Я», «Мої переваги і недоліки у взаємодії з Іншими людьми», «Асоціація із розумінням себе», «Діалогічне Я».

Компетентність-в-Іншому (розуміння Іншого у контексті діалогічної взаємодії)	Емпатійність	Недостатній рівень ставлення до Іншого (потреби в Іншому, інтересу до Іншого, емоційного ставлення, оцінного ставлення); недостатній рівень емпатії	Механізм впливу: участь у групі, емоційна підтримка, зворотний зв'язок, рефлексія. Засоби: тематичні обговорення, ділова гра, ситуації діалогічної взаємодії, психогімнастичні вправи, саморегуляція психічних станів, релаксація. Вправи: «Прохання про підтримку», «Емпатійне проникнення», «Ідентифікація в емпатії», «Метафора Іншого», «Стань на місце Іншого», «Надання підтримки».
	Конгруентність	Недостатній рівень перцептивно-інтерактивної компетентності та її складових (взаємовпливу, соціальної автономності, соціальної адаптивності, соціальної активності)	Механізм впливу: участь у групі, емоційна підтримка, зворотний зв'язок, рефлексія. Засоби: групова дискусія, рольова гра, ситуації діалогічної взаємодії, психогімнастичні вправи, релаксація. Вправи: «Взаємодія», «Зручне і незручне положення», «Взаємні презентації», «Відчути Іншого», «Відображення емоційного стану», «Приймаю твій стан».
Компетентність-у-ситуації (розуміння ситуації діалогічної взаємодії)	Рефлексивність	Низький рівень діалогічної орієнтації у розумінні процесу ситуації професійної взаємодії	Механізм впливу: участь у групі, емоційна підтримка, зворотний зв'язок, рефлексія. Засоби: ситуації діалогічної взаємодії, аналіз професійних ситуацій, діалогічний дискурс, самозвіти. Вправи: «Секрет мага», «Сократівський діалог», «На прийомі у психолога», «Карусель», «Телефон довіри», «Специфіка професійної діалогічної взаємодії» «Професійна рефлексія».

У табл. 1 представлено функціональні компоненти, внутрішні чинники, проблеми, засоби формування й механізми розвитку діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Варто зауважити, що результати констатувального етапу, як уже зазначалося, засвідчили про недостатній рівень сформованості функціональних компонентів, котрі в рамках нашого дослідження забезпечують функціонування діалогічної компетентності та її структурних компонентів. Водночас внутрішні чинники виявляються через функціональні компоненти та здійснюють достовірний вплив на сформованість діалогічної компетентності та її структурних компонентів. При побудові програми тренінгу ми акцентували увагу на розвиток внутрішніх чинників, котрі згідно вищеозначеного, сприяють підвищенню рівня діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки.

Основними засобами організації тренінгових занять виступили тематичні обговорення, групові дискусії, рольові та ділові ігри, ситуації діалогічної взаємодії, аналіз професійних ситуацій, діалогічний дискурс, психогімнастичні вправи, саморегуляція психічних станів, релаксація, зворотний зв'язок та рефлексія. Крім того, ефективність даного тренінгу оцінювалась самозвітами учасників.

Варто зазначити, що найбільш цінним досягненням активного соціально-психологічного навчання стало те, що студенти впродовж його засвоєння

проходили певні навчальні етапи з метою набуття найвищого рівня професійної майстерності та отримання відповідного результату.

З вищезначеного слідує, що головний результат тренінгу можна визначити як сформованість діалогічної компетентності психолога, що реалізується у сформованості її професійно достатнього рівня. Показником сформованості цього рівня є об'єктивність розуміння ситуації діалогічної взаємодії, адекватність вибору засобів на основі прогнозування та уміння реалізувати професійний діалог у власній поведінковій стратегії. При цьому, професійно достатній рівень діалогічної компетентності психолога виникає не як результат накопичення знань та умінь, а саме як формування особливого цілісного конструктору освіти.

Таким чином, висвітлені концептуальні засади формування діалогічної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки, виступили складовою особистісно-професійного навчання, що надало спонукальний поштовх до якісних змін в структурі діалогічної компетентності студентів психологічного профілю у контексті їх прикладного входження в рефлексивний простір навчально-професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадалова М. В. Структура и содержание тренинга интеллектуальных навыков консультирования / М. В. Бадалова // Практична психологія та соціальна робота. – № 3. – 2004. – С.16–39.
2. Бурнард Ф. Тренинг навыков консультирования / Ф. Бурнард. – СПб.: Питер, 2002. – 256 с.
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: [метод. пособие] / А. А. Вербицкий. – М., 1991. – 207 с.
4. Петровская Л. А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : МГУ, 1982. – 168 с.
5. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика / К. Рудестам / общ. ред. и вступ. ст. Л. А. Петровской. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1993. – 368 с.
6. Фопель К. Психологические группы. Рабочие материалы для ведущего: [практическое пособие] / К. Фопель. – М. : Генезис, 1999. – 256 с.

Мілорадова Наталя Едуардівна

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ НА СТАДІЇ ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах розбудови правової демократичної державності, сфера та обсяг правового регулювання з часом зменшується, посилюється роль та значення інших соціальних регуляторів, зокрема, моралі. У той же час, у більшості сфер суспільного життя, а особливо, таких соціально значимих сферах, як соціальний захист, охорона здоров'я, освіта, правове регулювання залишається, так би мовити, «каркасом», який зберігає цілісність структури відповідної системи та визначає подальші шляхи і тенденції її розвитку. У повній мірі це стосується такої галузі освітньої діяльності як професійна підготовка слідчих.

Професія слідчого характеризується підвищеним рівнем соціальної відповідальності та потребує від фахівця не тільки високих та якісних теоретичних знань, а й вміння застосовувати їх на практиці, наявності моральних цінностей та орієнтирів, психологічних навичок взаємодії з керівництвом, колегами та з суб'єктами, на яких поширюються його повноваження. Все це у сукупності може забезпечити тільки розвинута, чітко нормативно, організаційно та методично врегульована система фахової підготовки та подальшого професійного розвитку слідчих. На сьогодні на існування певних прогалин у підготовці працівників слідчих підрозділів вказують:

- плінність кадрів і звільнення поліцейських з різних підрозділів після одного року служби;
- недостатній рівень престижності професії в суспільстві і, як наслідок, зменшення конкурсу під час вступу до ЗВО із специфічними умовами навчання [2];
- наявність значної кількості вакантних посад у різних підрозділах поліції, особливо в сільській місцевості. На неукомплектованості органів внутрішніх справ наголошується і у стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року¹. Станом на січень 2018 року серед 126 тис. штатних посад в органах поліції неукомплектованість становила 17 тис. [1] та ін.

Аналізуючи стан системи підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України виокремлено низку проблемних питань, що стосуються як зовнішніх так і внутрішніх складових фахової підготовки.

Виявлені недоліки стосуються: 1) психологічного супроводження проходження курсантами послідовних професіогенетичних сходинок в межах стадії вузівського

¹ Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : схвал. розпорядженням КМ України від 15.11.2017 № 1023-р.

навчання; 2) організаційно-методичного забезпечення навчання у закладах вищої освіти з специфічними умовами навчання.

Так, недоліки першої групи є наслідком виникнення та неефективного подолання криз проходження етапів професійного становлення в межах стадії здобуття вищої освіти:

- *на першому етапі (вузівської адаптації, інтеріоризації та ревізії професійного потенціалу)* проблеми пов'язані з усвідомленням та осмисленням свого вибору та професійної ідентичності; розвитком процесів соціокультурної й психологічної адаптації, формуванням ставлення до представників обраної професії на основі первинного знайомства з обраним фахом; усвідомленням соціальної ролі поліцейського та її призначення в суспільстві. Через ревізію та усвідомлення свого професійного потенціалу (мотиви, цілі, якості, здібності) майбутні слідчі здійснюють теоретико-емпіричне переосмислення власного життя в цілому, що іноді призведе до виникнення кризи;

- *на другому етапі (засвоєння та накопичення професійних знань, вмінь та навичок)* основною проблемою є встановлення відносин між професією й особливостями власної особистості: співвіднесення особистісного сенсу з особистісними можливостями в навчанні й майбутній професійній діяльності, цілями навчальної й трудової діяльності, суспільними потребами. У даний період реалізується теоретико-прикладний напрямок навчання, курсанти засвоюють теоретичні знання й набувають практичні вміння, відбувається розвиток професійної самосвідомості, формування базових професійних якостей у процесі вивчення фахових професійних дисциплін. Саме цей період супроводжуватися деякими розчаруваннями оскільки курсант ще не сприймає себе суб'єктом майбутньої професійної діяльності, найчастіше така криза припадає на другий курс;

- *на третьому етапі (закріплення та усвідомлення професійної готовності)* дестабілізація може бути пов'язана з переосмисленням та уточненням різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування, побудови професійної кар'єри. Якщо під час навчання мали місце збої в ідентифікаційних процесах, це може ускладнити процес входження в професію безпосередньо на робочому місці, після закінчення закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання. Випускник може змінити вид професійної діяльності навіть відразу ж після закінчення освітнього закладу.

Серед проблем організаційно-методичного характеру підготовки майбутніх слідчих ми звернули увагу на питання:

- *теоретичної складової підготовки* курсантів для підрозділів слідства, а саме – недостатнє забезпечення підручниками; переобтяженість нормативно-теоретичним навчанням; недостатність уваги соціальному компоненту підготовки; недостатній рівень педагогічної освіти у науково-педагогічного складу та практичного досвіду роботи в органах Національної поліції; низька мотиваційна зацікавленість деяких курсантів у навчанні та подальшому служінні в слідчих підрозділах; недостатній рівень інтелектуального розвитку деяких курсантів та ін.;

- проблемні питання *практичної складової підготовки* курсантів для підрозділів слідства: недостатність практичної складової у проведенні аудиторних занять; зниженні ролі та ефективності діяльності інституту наставництва у підрозділах при проходженні навчальних практик; неузгодженість вимог закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання та практичних підрозділів під час інструктажу курсантів; незнання курсантами нормативних документів, що регламентують діяльність працівників поліції взагалі та працівників слідчих підрозділів; безконтрольність процесу проходження курсантами навчальної практики; формалізований підхід при оцінюванні процесу навчальної практики; процес перевірки рівня та якості підготовленості курсантів має усічений характер тому що у більшості випадків здійснюється перевірка тільки рівня знань, а не рівня вмінь та здатності застосовувати ці знання на практиці; у закладах вищої освіти з специфічними умовами навчання недостатньо розглянуто питання фахової спеціалізації слідчого та ін.

Таким чином спрямованість технологій психологічного супроводу професіогенезу слідчих на стадії здобуття вищої освіти на вирішення значених питань сприяє запуску механізмів професійного саморозвитку, та покращує перспективи їх особистісного й професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іщенко А. Нова поліція і старі проблеми: що не так з правоохоронною реформою // Сьогодні : сайт / Сегодня Мультимедиа. 10.08.2018. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/novaya-policiya-i-starye-problemy-cto-ne-tak-s-pravoohranitelnoy-reformoy-1161735.html> (дата звернення: 29.01.2018).

2. Мілорадова Н.Е. Проблемні питання профорієнтації та професійного відбору кандидатів на службу в органи Національної поліції України. *Право і безпека*. 2018. № 3 (70). С.27-34.

Мороз Анастасія Петрівна

студентка четвертого курсу спеціальності «Психологія» Донецького національного університету імені Василя Стуса

Науковий керівник: Пузь Ірина Володимирівна

доцент кафедри психології Донецького національного університету імені Василя Стуса, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СХИЛЬНОСТІ ДО СУЇЦИДУ У СТУДЕНТІВ З ПАТОЛОГІЧНИМ ПЕРФЕКЦІОНІЗМОМ

У сучасному суспільстві проблема суїцидів є досить гострою та актуальною. Щорічно у світі близько 4 мільйонів людей позбавляють себе життя, тобто цей показник сягає більше 1000 чоловік в день, а кількість людей, що намагалися накласти на себе руки, знаходиться в межах від 10 до 20 мільйонів [1]. За даними

Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) серед населення, віком від 15 до 44 років самогубство є однією з трьох головних причин смертності [2].

Суїцид у загальнопсихологічному аспекті трактується як аутоагресивну поведінку людини, спрямовану на її знищення. Проте не всі дії особистості, які призводять до її смерті, можна назвати самогубством. Суїцидом вважають лише той вчинок, який людина зробила усвідомлено [5].

Загальновідомим є той факт, що період студентства виступає одним із найважливіших життєвих етапів. Саме в цей час молода людина остаточно формується як особистість. Варто зауважити, що у студентському віці відбувається стійке становлення самосвідомості та закріплення «Я-образу» молоді. Крім того, зазнає змін і соціальна ситуація розвитку, адже у студентів з'являються можливості самостійного життя, створення сім'ї, реєстрації шлюбу, тощо. Разом із цим у молодих людей збільшується кількість проблем, пов'язаних із адаптацією до нових колективів, дефіцитом часу, підвищеною відповідальністю за власні дії, пошуком засобів для повноцінного життя. Іншими словами, студенти – це та категорія осіб, які часто перебувають під дією різного роду стресорів, що може зумовлювати прояв схильності до суїциду.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що більшість дослідників поділяють чинники схильності до суїциду у молоді на 3 групи: біологічні, соціальні та психологічні [3]. Так, до першої категорії відносяться хвороби, фізичні вади та дефекти зовнішності, які заважають молодим людям встановлювати гармонійні стосунки з протилежною статтю, або ж взагалі стають причиною їх неприйняття соціумом. До цієї групи також можна віднести шкідливі звички (алкоголізм, наркоманія), які найчастіше виникають і закріплюються саме в період здобуття вищої або спеціальної освіти. Серед соціальних чинників виокремлюється переживання самотності, сексуальні невдачі, втрату коханої людини, сімейні конфлікти, ревності. Крім того осуд суспільства, який може виникнути, наприклад, у ситуації відрахування із закладу вищої освіти (ЗВО) також може виступати підґрунтям для самогубства. Група психологічних чинників має також провідне значення у скоєнні суїциду. До даної групи відносять високий рівень тривожності, схильність до депресії, фрустрованість, підвищена агресивність, імпульсивність, перфекціонізм [6].

Термін «перфекціонізм» (від лат. perfectum – абсолютна досконалість) у сучасній психології тлумачиться, як переконаність у тому, що вдосконалення, ідеал – це та мета, до якої має прагнути кожна людина [4]. Ця особливість може виявлятися, як у нормальному, так і в патологічному вигляді. Люди, які володіють нормальним перфекціонізмом, встановлюють для себе адекватні цілі, а ті, у кого домінує патологічний перфекціонізм, відрізняються постановкою надмірно високих цілей, неадекватною критикою своєї роботи (зовнішності), жорсткою системою самопокарань. Вони завжди вважають, що щось зроблено не бездоганно і збільшують вимоги до себе.

Сучасна соціальна ситуація розвитку вимагає від молодих людей показати себе якнайкращими задля отримання високого професійного статусу, поваги з боку

друзів та колег, створення сім'ї тощо. Саме тому у студентському віці збільшується ризик розвитку саме патологічного перфекціонізму.

З метою вивчення проблеми схильності до суїциду у нами було проведено експериментальне дослідження особливостей схильності до суїциду у студентів з патологічним перфекціонізмом. Дослідження проходило на базі Донецького національного університету імені Василя Стуса серед студентів спеціальності «Психологія». Загальна кількість досліджуваних склала 50 осіб. Середній вік учасників дослідження 20 ± 2 роки. У якості психодіагностичного інструментарію нами використовувалися такі методики: короткий діагностичний тест перфекціонізму О. Золотарьової; методика визначення схильності до суїцидальної поведінки М. В. Горської; методика виявлення схильності до суїцидальних реакцій (СР – 45) П. І. Юнацкевич; опитувальник суїцидального ризику в модифікації Т. М. Разуваєвої та методика визначення суїцидальної спрямованості. На початку дослідження усіх досліджуваних було проінформовано про мету дослідження та отримано згоду на участь у ньому.

Серед загальної кількості досліджуваних студенти з домінуючим патологічним перфекціонізмом склали 38,0%. Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що особи такого типу більшою мірою схильні до самогубства ніж ті, у яких відзначився нормальний перфекціонізм. За опитувальником М. В. Горської 57,9% досліджуваних з патологічним перфекціонізмом виявили високу схильність до суїциду, тоді як серед другої групи такий показник виявили лише у 3,2%. Студенти з патологічним перфекціонізмом отримали високі показники тривожності (68,4%), фрустрації (73,7%) агресії (42,1%) та ригідності (57,9%). Відповідно до результатів за методикою «СР-45», високий і вище середнього рівень схильності до суїциду було діагностовано у 36,8% та 10,5% студентів з патологічним перфекціонізмом відповідно, тоді як у групі осіб з нормальним перфекціонізмом високих показників виявлено не було. За опитувальником Т. М. Разуваєвої виявили, що люди з патологічним перфекціонізмом мають високий рівень демонстративності (21,1%), афективності (52,6%), унікальності (47,4%), також у них відзначився соціальний песимізм (63,2%), злам культурних бар'єрів (57,9%), максималізм і часова перспектива (по 42,1%). За шкалами опитувальника суїцидальної спрямованості більшість студентів з домінуючим патологічним перфекціонізмом отримали високі показники депресивності (47,4%), невротизації (63,2%) та високі і середні показники за шкалою товарищкості (36,9% і 52,6% відповідно). На противагу їм досліджувані з нормальним перфекціонізмом відзначилися діаметрально протилежними результатами.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що період студентства насичений багатьма факторами, які актуалізують потребу бути досконалыми і, в свою чергу можуть вплинути на формування патологічного перфекціонізму. Результати емпіричного дослідження показали, що у осіб студентського віку з патологічним перфекціонізмом відмічається схильність до прояву тривожності, невротизації, агресії, демонстративної поведінки, що може зумовлювати схильність до суїциду. З метою збереження власного здоров'я та

покращення гармонійного існування молоді люди мають усвідомлювати, що неможливо досягнути ідеалу, варто ставити перед собою адекватні цілі, які відповідають реальним можливостями їхньої особистості, що безумовно буде сприятиме подальшому особистісному та професійному зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данило. О., Скалецький М. Причини та мотиви суїцидальної поведінки в умовах економічної кризи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 661: Філософські науки. С. 85-90.

2. Клименко Ю.А. Технологія роботи з суїцидальними клієнтами у методі транзакційного аналізу // Соціальна робота: від теорії до практики : колективна монографія / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань: Жовтий, 2017. с. 123-134.

3. Мартінішин В. В., Сова М. О. Профілактика суїцидальної поведінки в умовах відбування покарання серед засуджених. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2016. № 4. С. 173-178.

4. Павлова В. С. Перфекціонізм як психологічний феномен. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 242-246.

5. Тисячна Ю. О. Соціально-психологічна характеристика суїцидальної поведінки серед дітей та підлітків. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. Вип. 5. С. 200-204.

6. Petter O. Perfectionism And Suicide Are Linked, Finds New Study // Independent : electronic journal. 2017. DOI: <https://www.independent.co.uk/life-style/perfectionism-suicide-link-study-body-kill-adolescents-western-ontario-mental-health-a7868581.html>

Недбала Віта Анатоліївна

курсант Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Науковий керівник: Вдович Світлана Михайлівна

доцент кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

РОЛЬ МОТИВІВ У НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ

Проблема мотивів навчально-професійної діяльності – одна зі стрижневих у психології. Професійне становлення особистості вимагає цілеспрямованої та самостійної роботи в побудові себе як професіонала. Нині дуже актуальним є питання

формування мотивів до навчання, оскільки сучасна молодь втрачає стимул здобувати знання. Особливу роль відіграють мотиви у навчальній та професійній діяльності, яка віддзеркалює особливості взаємодії індивіда і суспільства. У професійній підготовці, звичайно, пріоритетним є освітній процес.

Становлення курсанта як професіонала під час навчання у закладі вищої освіти залежить від розвитку його професійної мотивації. Те, як курсант ставиться до навчання у ЗВО, визначається чинниками вибору професії та ставленням до процесу учіння загалом. Позитивна мотивація виявляється у яскраво вираженому інтересі до обраної професії; в бажанні працювати в майбутньому за цією спеціальністю; у прагненні приносити користь людям, колективу, суспільству, народу України загалом. Окрім зазначених мотивів, на вибір професії та закладу освіти, а в подальшому на якість професійної освіти можуть впливати престиж професії, вплив думки родичів і друзів та інші обставини, які, безумовно, визначатимуть мотиви навчальної діяльності курсанта, його ставлення до навчання та здобутих результатів, рівень самостійності у навчанні, здатність навчатися упродовж життя та вдосконалювати свої професійні навички.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу й емпіричного дослідження розглянути роль мотивів у навчально-професійній діяльності курсантів.

Проблема мотивації та мотивів у навчально-професійній діяльності досліджувалася багатьма вченими (В. Асєєв, Дж. Аткинсон, Л. Божович, І. Васильєв, В. Вілюнас, О. Гребенюк, О. Дусаविцький, С. Єрохін, С. Занюк, Є. Ільїн, В. Климчук, В. Ковальов, О. Кочарян, О. Леонтєв, І. Ляшенко, С. Максименко, А. Маркова, А. Маслоу, М. Мешков, С. Московічев, Ю. Нікітін, І. Нікітіна, Н. Підбуцька, В. Павленко, Л. Подоляк, Л. Помиткіна, А. Реан, К. Роджерс, П. Симонов, Є. Фролова, Х. Хекхаузен, В. Юрченко, П. Якобсон, В. Якунін та ін.).

Мотив – це опредметнена потреба. Оскільки особистість є членом суспільства, в аналізі потреб як основи мотивів слід виходити не з абстрактного уявлення про неї, а з того, як конкретний індивід включений у систему суспільних відносин і яким чином ця система відображається в його індивідуальній свідомості. Мотив завжди є свідомим і підпорядковується певній цілі. Він зберігається у довгостроковій пам'яті людини. Здійснюючи однакові за формою вчинки, люди можуть керуватися різними, а іноді навіть суперечливими мотивами. Мотиви розрізняють за змістом, за рівнем усвідомленості, а також за стійкістю. Крім цього, виокремлюють: прості мотиви, до яких відносять потяги, бажання і хотіння; складні мотиви, до яких відносять інтереси, схильності й ідеали; випадкові мотиви, до яких відносять почуття, звички й афекти [1].

Під мотивом навчально-професійної діяльності розуміють усі фактори, які зумовлюють прояв навчальної активності: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку й інтереси. Мотиви учіння – це причини, які спонукають курсанта до навчання, його настанови (психологічне налаштування, готовність до пізнавальної діяльності тощо), пізнавальні потреби й інтереси, які визначають цілеспрямованість, наполегливість та інші вольові якості особистості курсанта [2].

Мотиви навчання є і передумовою, і наслідком успішного професійного навчання курсанта. Як відомо, мотиви формуються в діяльності. Якщо зміст дисципліни, яка вивчається, цікавий, при цьому наявна пізнавальна активність, зумовлена професійною спрямованістю навчального матеріалу, то у курсантів і студентів формується позитивне ставлення до дисципліни та навчальної діяльності загалом. На жаль, нині доводиться констатувати низький рівень вимог більшості студентів і курсантів до своєї навчальної діяльності, коли дисципліни вивчаються лише задля того, щоб успішно здати заліки чи іспити і отримати диплом, а не для професійного розвитку і вдосконалення.

Мотив можна характеризувати не лише кількісно, а й якісно. У цьому плані, зазвичай, виділяють внутрішні та зовнішні мотиви. При чому мова йде про відношення мотиву до змісту діяльності. Якщо для особистості має значення діяльність сама по собі, наприклад, задовольняється пізнавальна потреба в процесі навчання, то говорять про внутрішню мотивацію. Якщо ж значення мають інші потреби, наприклад, соціального престижу, заробітної плати тощо, то говорять про зовнішні мотиви. При зовнішній мотивації виявляється споживацьке ставлення до учіння, навчальний матеріал засвоюється (запам'ятовується) для близької цілі (відповісти на семінарі, скласти залік) і після відтворення швидко забувається. При внутрішній мотивації навчально-професійної діяльності в курсанта на першому місці – не тільки пізнавальні інтереси, а й професійні [3].

Для визначення мотивів навчально-професійної діяльності курсантів ми провели дослідження, у ході якого були використані такі методики: «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» А. Реана, В. Якуніна (модифікована нами), «Мотивація навчання у ЗВО» Т. Ільїна, «Потреба в досягненні» Ю. Орлова, опитувальник «МАС» М. Кубишкіної, анкета «Визначення мотивів, які домінують у навчально-професійній діяльності курсантів».

Дослідження проводилося у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. Вибірку досліджуваних склали 30 курсантів чоловічої статі віком від 18 до 21 року спеціальності «Пожежна безпека», із яких 15 – курсанти, які навчаються на другому курсі, 15 – на третьому.

Ми припустили, що домінуючими мотивами навчально-професійної діяльності курсантів спеціальності «Пожежна безпека» ЗВО ДСНС України є професійні. Щоб довести цю гіпотезу, ми використали методи психодіагностичного тестування і статистичного аналізу, що дозволило виявити середньостатистичні показники та провести кореляційний аналіз.

Результатів, отримані на основі проведених методик, дозволяють стверджувати, що до навчально-професійної діяльності курсантів мотивують: отримання диплому, бажання стати висококваліфікованим фахівцем, забезпечення успішності майбутньої професійної діяльності, отримання знань, прагнення до досягнення мети, а основне – що курсанти бачать себе майбутніми рятувальниками. Також за допомогою методики «Потреба в досягненні» ми визначили, що курсанти прагнуть винаходити нові прийоми роботи при виконанні найбуденніших справ і готові прийняти допомогу і допомагати іншим.

Для виміру взаємозв'язку між кількісними і якісними ознаками, які характеризують однорідні об'єкти, ранжовані за одним правилом, ми використали коефіцієнт кореляції рангу М. Дж. Кендала. За допомогою кореляційного аналізу нам вдалося визначити такі прямі зв'язки між шкалами: шкала «Успішно вчитися, складати іспити на «добре» та «відмінно»» і шкала «Прагнення до досягнення мети» – $r=0,493$; шкала «Отримати глибокі та міцні знання» та шкала «Оволодіння професією» – $r=0,495$; шкала «Бути постійно готовим до чергових занять» і шкала «Оволодіння професією» – $r=0,521$; шкала «Не запускати вивчення предметів навчального циклу» та шкала «Навчально-пізнавальні мотиви» – $r=0,436$; шкала «Отримати інтелектуальне задоволення» та шкала «Прагнення до досягнення мети» – $r=0,461$; шкала «Оволодіння професією» та шкала «Професійні мотиви» – $r=0,373$; шкала «Прагнення до соціального престижу» та шкала «Прагнення до досягнення мети» – $r=0,519$.

На основі результатів аналізу можна констатувати, що гіпотеза дослідження підтвердилася, а вивчення мотивів курсантів дозволило виявити реальний рівень і можливі перспективи, а також зону найближчого впливу на розвиток кожного курсанта.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження дозволяє стверджувати, що домінуючими мотивами навчально-професійної діяльності курсантів спеціальності «Пожежна безпека» ЗВО ДСНС України є професійні, які сприяють успішному професійному навчанню курсантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мотивація студентів як один із основних факторів успішної професійної підготовки. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/motyvatsiya-studentiv-yak-odyn-iz-osnovnyh-faktoriv-uspishnoji-profesijnoji-pidhotovky/>
3. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
4. Психологія : учебник / Под ред. А. А. Крылова. М. : Проспект, 2005. 752 с.

Нестеров Вадим Денисович

курсант 206 навчального взводу факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України, рядовий поліції

Науковий керівник: Стрельник Ольга Леонідівна

доцент кафедри гуманітарних дисциплін факультету №2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

МОРАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У кожній професії існують свої психотравмуючі чинники і кожна професія залишає свій відбиток на психіці людини та її поведінці [1].

Помітний вплив чинить професія на особистість, робота якої пов'язана з професійним середовищем «людина-людина». Крайня форма професійної деформації особистості виражається у формальному, суто функціональному відношенні до людей. Вона погіршує соціально-психологічний клімат у колективі, розвиток самої особистості, є основою виникнення психологічних бар'єрів [1].

Прояви професійної деформації у правоохоронній системі дуже небезпечні як для суспільства, так і для самої системи і для самого працівника. Працівники правоохоронних органів належать до силової системи держави – це люди, які мають у руках зброю. Вони найперше повинні відчувати можливість, складність і необхідність припинення порушень закону, при цьому вони не мають права переступити за межі дозволеного [2].

З цим проблема професійної деформації працівників МВС вельми актуальна, тому з нею пов'язана ефективність додержання законності в суспільстві, а через те й надійність усієї правоохоронної системи в цілому [2].

Метою роботи виступає визначення морально-психологічних чинників які можуть призводити до професійної деформації особистості працівника правоохоронних органів.

С.П. Безносков зазначає, що під впливом виконання професійної ролі у людини змінюються ті чи інші властивості особистості, виникає професійний тип особистості, який проявляється і поза професійною сферою. Це – докорінна зміна людських властивостей, яку під впливом професії можна спостерігати у різних спеціальностях. Але особливо гостро вона проявляється у представників тих спеціальностей, які мають справу з людьми: працівники сфери обслуговування, медичний персонал, продавці, стюардеси, керівники колективів, учителі, співробітники правоохоронних органів, військові [1].

Професійна діяльність співробітників внутрішніх справ, незалежно від різновиду виконуваної роботи, відноситься до групи професій з підвищеною моральною відповідальністю за поведінку, здоров'я і життя окремих людей, груп населення і суспільства у цілому. Це обумовлює необхідність більш глибоко досліджувати механізми впливу та розвитку професії на людину для того, щоб удосконалювати можливості діагностики та корекції професійних деформацій працівників [1].

Етимологічно термін «деформація» (від лат. *deformatio* – перекручування), як зазначається в енциклопедичних джерелах, – зміна відносного положення часток тіла в зв'язку з їхнім переміщенням [3].

Професійна деформація – явище об'єктивно існуюче, супутне розвитку людини в її професійній діяльності. Загалом, професійну деформацію можна визначити як негативні зміни у морально-психологічних рисах характеру працівників, їхніх службових і позаслужбових відносинах у колективі, які відбуваються під впливом і внаслідок їх професійної діяльності [4].

Професійна деформація – це, насамперед, деформація моральна. І якщо у працівника правоохоронних органів індивідуальна моральна свідомість ще

знаходиться у стані формування, то це може призвести до свідомого або несвідомого зловживання службовим становищем, порушення законності [4].

Професійний розвиток – це не тільки позитивна зміна, але й руйнування, виникнення негативних тенденцій і розвиток професійно небажаних новоутворень – професійна дезадаптація (емоційна черствість, край важливо-наказовий тон, який проявляється навіть і у колі друзів, сім'ї і т. п.) [1].

Узагальнення поглядів щодо причин професійної деформації Ю.В. Александрова, Е.Ф. Зеєра, В.С. Медведева та інших вказує на те, що одними з найчастіших причин професійної деформації є специфіка найближчого оточення, з яким змушений перебувати фахівець-професіонал, специфіка діяльності, більш вузька спеціалізація та стереотипи [2].

Причини розвитку професійної деформації вбачають у дії специфіки професійної діяльності при тривалому професійному стажі внаслідок частого повторення типових ситуацій професійної діяльності; невідповідності індивідуально-психологічних характеристик особи рівню вимог, які пред'являє до неї професійна діяльність; взаємному впливі службової діяльності та індивідуальних особливостей особистості, але ключовою детермінантою розвитку професійної деформації особистості виступає сама професійна діяльність працівника [5].

Професійні деформації особистості працівників юридичних професій обумовлені специфікою правоохоронної діяльності, особистісними характеристиками юриста, факторами соціально-психологічного характеру. До факторів, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, належать: детальна правова регламентація діяльності; наявність владних повноважень стосовно громадянам; корпоративність діяльності, яка може бути причиною виникнення психологічної ізоляції співробітників органів правопорядку й відчуження від суспільства; підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; психічні й фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку й відновлення витрачених сил; виконання професійних завдань у небезпечних для життя й здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, погрози з боку злочинців тощо; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із специфічним контингентом, що може приводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури [6].

До факторів соціально-психологічного характеру належать: неадекватний і грубий стиль керівництва підлеглими; несприятливий вплив найближчого соціального оточення поза службою; низька суспільна оцінка діяльності органів правопорядку, що часом призводить до переживання безвиході, виникнення професійного безсилля й непевності в необхідності своєї професії [6].

Загальними для юридичних професій проявами професійної деформації є: правовий нігілізм; емоційна холодність, цинізм, зниження емпатії; зниження рівня культури спілкування, використання карного жаргону в повсякденному спілкуванні; формалізм, стереотипний підхід до вирішення професійних завдань [7].

Відмітимо, що професійна деформація правоохоронців проявляється під час перенесення стилю службового спілкування на поза професійні стосунки. Дуже часто від цього страждають близькі родичі. Спочатку такий процес носить неусвідомлюваний характер та з часом стає усвідомлюваним і навіть нав'язливим. Особливо це проявляється у стилі речі, вживанні специфічного професійного жаргону, загального збіднення лексики [8].

Отже, кожна професія залишає відбиток на особистості, як позитивний (розвиток особисті якостей, накопичення досвіду, навичок, умінь тощо.), так і негативний (емоційна черствість, холодність, антипатія до суспільства, формалізм). Професійна діяльність працівників МВС сприяє розвитку професійної деформації, оскільки входить до виду «люди на людину». Так наявність владних повноважень може призвести до таких проявів професійної деформації як зловживання владою, прагнення до придушення волі інших людей, приниження їх гідності, некритичності, заснованої на неадекватній самооцінці. Жорстка правова регламентація професійної діяльності може призводити до росту байдужості до людей, до стереотипності в прийнятті рішень. Професійна деформація в емоційній сфері проявляється у зниженні здатності до свідомої регуляції емоцій, підвищенні дратівливості, появі невмотивованої тривожності, депресивних розладів. Проявами професійної деформації в інтелектуальній сфері є поступова втрата здатності й бажання мислити самостійно, вчитися, здобувати нові навички. Постійний дефіцит часу, перевантаження в роботі можуть призвести до підвищеної виснаженості й стомлюваності, зайвій квапливості, прокрастинації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хоржевська І. М., Царапора В. В. Особливості професійної деформації особистості військових та міліціонерів / Збірник наукових праць. Психолог і ч н і науки. – 2013. – С. 312–316.
2. О.А. Куций. Домінуючі соціально-психологічні чинники професійної деформації у працівників ОВС / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ _ . – 2011. – №2. – С. 85–96.
3. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: в 3 т. / редкол.: А. В. Кудрицкий (отв. ред) и др. – К.: Глав. ред. УСЕ. – 1988. – Т. 2. – 1988. – 768 с.
4. Морально-професійна деформація в органах внутрішніх справ [Електронний ресурс] // Этика и эстетика (Лекции). – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/etika-i-estetika-lekcii/3976-moralno-profesyna-deformasya-v-organah-vnutrshnh-sprav.html>.
5. Александров Ю.В. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія». — Х., 2004. — 17 с
6. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности. — СПб.: Речь, 2004. — 272 с.
7. Плаксин Е.Д. Профессиональная деформация юристов как угроза безопасности личности в профессии / Е.Д. Плаксин, Н.С. Ефимова, Н.В. Плаксина //

Успехи в химии и химической технологии. — 2014. — Том XXVIII. — № 7. — С. 92-95.

8. Мацегора Я. В.,. Проблема професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів / Вісник Національного університету оборони України. — 2013. — №2. — С. 247–252.

Паливода Ольга Олександрівна

провідний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, кандидат психологічних наук

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Сучасний стан перетворення українського суспільства, перебудова всіх сторін його життя і діяльності, побудова незалежної правової держави з розвинутою економікою, культурою, здатною зайняти достойне місце в Європейському і світовому співтоваристві, наполегливо вимагають суттєвого зміцнення кадрового потенціалу безпекових інституцій. Слід зазначити, що робота фахівців сектору безпеки пов'язана із ризиком, небезпекою, високим рівнем нервово-психічної напруги, складними процесами взаємодії з різними категоріями осіб тощо. Саме тому, важливим питанням сьогодення безпекових інституцій є пошук можливостей забезпечення надійності професійного становлення їх фахівців, врахування їх особистісних характеристик як суб'єктів професійної діяльності, особливо спрямованості й мотивів, індивідуально-психологічних особливостей, моральної й професійної культури.

У психолого-педагогічній літературі широко використовується термін «професійне становлення» особистості, «особистісно-професійне становлення». Одним із найбільш відомих є визначення Е.Ф. Зеєра, який трактує професійне становлення як «динамічний процес «формування» особистості, адекватній діяльності, який передбачає формування професійної спрямованості, професійної компетентності, професійно важливих якостей, розвиток професійно значущих психофізіологічних властивостей, пошук оптимальних способів якісного і творчого виконання професійно значимих видів діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей особистості» [1].

В акмеології (науці, що зорієнтована на дослідження професійного розвитку зрілої особистості) також виділяється ділова спрямованість серед інших складових професійного становлення. Так, до складових професійного становлення особистості фахівця представники цього напрямку відносять [2, с. 58]: освіченість; системність і аналітичність мислення (уміння прогнозувати розвиток ситуації і передбачати результат рішень, уміння мислити масштабно й реалістично одночасно); комунікативні уміння й навички ефективної

міжособистісної взаємодії; високий рівень саморегуляції (уміння керувати своїм станом, стійкість до стресів); ділову спрямованість (активність, наполегливість і цілеспрямованість, спрямованість на прийняття рішень, уміння розв'язувати нестандартні проблеми й задачі, прагнення до постійного підвищення професіоналізму); ясну Я-концепцію, реалістичне сприйняття своїх здібностей і можливостей, самоповагу.

Становлення особистості професіонала відбувається шляхом накопичення кількісних змін, що ведуть до нового рівня її розвитку. Воно передбачає зміни психологічних характеристик особистості, перетворення сформованої поведінки під впливом суспільних відносин, що змінюються. На існування криз у процесі професійного становлення особистості вказують Л.І. Анциферова, Н.С. Глуханюк, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Н.С. Пряжников, А.Р. Фонарьов та ін. Основними ознаками професійних криз, що їх виділяють науковці [3], є: втрата відчуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, зниження власної оцінки, втома, виникнення відчуття вичерпаності своїх можливостей. Особливої уваги в аспекті нашого дослідження заслуговує твердження про те, що зміни, які відбуваються під час кризи, більшою мірою зачіпають підструктуру професійної спрямованості (мотиви, ціннісні орієнтації, професійну позицію та професійне самовизначення).

Слід зазначити, що професійна спрямованість є не тільки складовою професіогенеза, але часто виступає й у якості критерію його успішності. Так, Т.О. Афанасьєва [4] до основних критеріїв професійного становлення відносить: позитивну мотивацію навчально-професійної та пізнавальної діяльності, мотивації професійного самовдосконалення, домінуючу гуманістичну професійну спрямованість; високий рівень володіння професійними знаннями та професійними вміннями, визначеними державними стандартами, а також усвідомленість сутності професіогенезу фахівця, методів профілактики та корекції негативних професійно-особистісних явищ; розвинені професійно значущі якості; розвинену рефлексивність, здатність до самопроекування власного професійного Я; навчально-професійну адаптованість та розвинену професійну ідентичність.

Зауважимо, що на визначальній ролі сфери спрямованості в особистісній структурі правоохоронців, наголошував також О.М. Столяренко, який виділяє три основні сфери особистості: спрямованості, операційну та модуляційну [5]. При цьому, сфера спрямованості (мотиваційно-потребнісна) є системоутворюючою та включає усі внутрішні спонуки особистості – інтереси, бажання, потреби, переконання, ідеали, погляди, схильності тощо. Зазначені компоненти визначають вибіркочу направленість активності особистості, здійснюючи вплив на характер і способи поведінки. До операційної сфери входять ті психологічні елементи, які виступають засобами досягнення цілей, обумовлених мотиваційно-потребнісною сферою. Це індивідуально-психологічні особливості, моральні та професійно-ділові якості, загальні та спеціальні здібності особистості. Модуляційна ж сфера здійснює динамічний вплив на інші сфери особистості та виявляється у силі, рухливості,

врівноваженості, швидкості проявів вищезазначених психологічних елементів. Цю сферу називають ще психофізіологічною, оскільки представлена вона темпераментальними особливостями особистості. Як зазначається в дослідженнях, присвячених проблемі розвитку особистості професіонала [5], пріоритетними в розвитку є саме сфера спрямованості та операціональна сфера. Спрямованість є провідним компонентом, системостворювальною характеристикою. Вона здійснює організуючий вплив не тільки на компоненти структури особистості, але й на психічні стани (зокрема, подолання стресу) й перебігу психічних процесів.

Отже, професійне й особистісне становлення співробітника безпекових інституцій залежить від формування його суб'єктної позиції, самовизначення, усвідомлення рівня розвитку психічних якостей на етапі навчання у вищому навчальному закладі. Психологічний механізм розвитку фахівця обумовлюється наявними протиріччями між притаманними співробітнику психологічними характеристиками, знаннями, вміннями і навичками діяльності та необхідним їх обсягом для виконання завдань. Саме тому, успішність професійного становлення визначається ступенем відповідності індивідуально-психологічних особливостей, особистісних якостей, здібностей, спрямованості вимогам виконуваної діяльності. Цей процес безпосередньо пов'язаний із професійною мотивацією, інтелектуальним розвитком, формуванням емоційно-вольової стійкості, саморегуляції. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і філософії життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеер Э.Ф. Психология профессий : [учеб. пособие для студентов вузов] / Э.Ф. Зеер. – [4-е изд., перераб., доп.]. – М. : Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. – 336 с.
2. Акмеология з основами психології кар'єри : навч.-метод. посібн. / [уклад. О.М. Гавалешко]. – Чернівці : Рута, 2004. – 84 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессиональных деструкций [учебное пособие для вузов] / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.
4. Афанасьева Т.О. Психологічний супровід професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія» / Т.О. Афанасьєва – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
5. Прикладная юридическая психология : учебное пособие для вузов. / Под ред. проф. А.М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 639 с.

Пекарська Валерія Петрівна

викладач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету № 2
Донецького юридичного інституту МВС України

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДБОРУ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Зараз в Україні йде ретельний відбір кандидатів на службу до лав Національної поліції. Далеко не кожний зараз може стати справжнім професіоналом у цій сфері діяльності. Робота дуже складна, вона належить до складних видів професійної діяльності, та супроводжується значними психофізіологічними й фізичними навантаженнями які впливають на поліцейських з багатьма чинниками ризику для їх життя та здоров'я, адже має велике емоційне навантаження, а також є небезпечною. Інколи може коштувати навіть життя. Але незважаючи на це має також певні переваги поміж інших професій.

Опис переваг професії :

щорічні підвищення заробітної і можливість кар'єрного зростання аж до генеральського звання;

особливий соціальний статус, безкоштовне медичне обслуговування, путівки, для жіночої статі — особливі умови при вагітності і т. д.;

ранній вихід на пенсію і для жінок, і для чоловіків, згідно з постановою про вислугою років.

Опис недоліків професії:

Ненормований графік, тобто робота в нічні та добові зміни, постійні роз'їзди і відрядження. Складності в особистому житті. Виникають великі труднощі у молодих дівчат з кар'єрним зростанням, так як іде багато часу на декрет і виховання дітей. При великому конкурсі на робочі місця віддадуть перевагу чоловікові, а не жінці. Щоденна загроза для життя і здоров'я поліцейського і його сім'ї. Негативне ставлення багатьох громадян до поліцейського, як до професії [1].

Можна зробити висновок, що обирають професію поліцейського більшість чоловічої статі, адже професія небезпечна, потребує великих зусиль та емоційного навантаження.

Про суттєві недоліки у здійсненні профорієнтаційної роботи на місцях свідчить наявність значної кількості вакантних посад в поліції по усій країні. Перш за все це стосується посад оперативного блоку, слідства, патрульної служби та дільничних інспекторів, де некомплект іноді перевищує 30%. Досвід відбору кандидатів на службу до поліції переконує, що до 15-20% кандидатів виявляються непридатними для проходження служби. Також спостерігається значна плінність кадрів молодих працівників. Щороку звільняється значна кількість молодих працівників, переважна більшість з них – за негативними мотивами [2].

Сучасні вимоги до працівника поліції орієнтовані на можливість вибору найкращих осіб з достатньо великої кількості кандидатів. При прийомі на службу в МВС не завжди йдеться про підбір найбільш здібних і підготовлених, адже нерідко

конкурсу майже нема. Статистика свідчить, що часто особовий склад практичних підрозділів не повністю укомплектований, під час підбору працівників непоодинокі випадки відсіву працівників лише через медичні протипоказання до служби в МВС. Власні дослідження виявили, що серед кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах МВС України, скерованих комплектуючими підрозділами, частина має занижений інтелект, інші негативні особистісні якості, що підтверджується додатковим психодіагностичним тестуванням кандидатів на базах вузів [3].

Обираються лише насправді кращі! Майбутні поліцейські, щоб обрати справді складний життєвий шлях проходять цілу низку тестів, екзаменів, фізичної та психологічної підготовки і навіть медичну згоду на службу.

В умовах реформування є необгрутованим руйнування однієї із складових формування професійної компетенції поліцейського. Навпаки, і професійна освіта, і професійна підготовка потребують свого удосконалення. Суттєві зміни в нашому суспільстві, вимога прозорості та фахової й ефективної правоохоронної діяльності, зниження корупційних ризиків, потребують кардинальних змін у навчальному процесі, розпочинаючи з етапу добору на навчання і завершуючи розподілом. Потреба практики передбачає перехід від формального теоретичного навчального процесу до запровадження тренінгових технологій, особливо в останній рік навчання, формування сталих та професійних навичок [4].

Можна зробити висновок, взявши за основу Донецький юридичний інститут. Крім навчання курсантів у специфічних умовах, ми проводимо набір на курси первинної професійної підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції. Майбутні поліцейські здають вступні іспити, які показують розумову та фізичну здатність слухачів. Також проходять медичний огляд, а фахівці психологи здійснюють психологічний супровід продовж навчання. Завдяки цим курсам вони стають кваліфікованими, справжніми фахівця. Вважаємо, що зараз Національна поліція більш навчена та здібна. Вона викликає набагато більше довіри у населення. Це можна зауважити саме тому що, до поліцейських все більше людей звертається за допомогою. Люди вірять у розвиток справжньої поліції!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Професія поліцейський: кому підійде, плюси і мінуси роботи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://jwoman.in.ua/profesiya-politsejskij-komu-pidijde-plyusi-i-minusi-roboti.html>.
2. Головіна І. Удосконалення професійно-психологічного відбору як складника профорієнтаційної роботи в органах внутрішніх справ / І. Головіна // Вісник Академії управління МВС, 2010. № 2(14). С.187-194.
3. Перепелиця. Особливості професійного відбору персоналу до органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Перепелиця – Режим доступу до ресурсу: <http://vuzlib.com/content/view/2224/10/>.
4. Користін О. Є. Професійна освіта поліцейського [Електронний ресурс] / Олександр Євгенійович Користін – Режим доступу до ресурсу: <http://politrada.com/news/profes-yna-osv-ta-pol-tseyskogo-v-yakomu-napryamku-rukhatish/>.

Сергієнко Олександр Олександрович

викладач-методист навчально-методичного відділу Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЯТУВАЛЬНИКІВ З РІЗНОЮ ПРОФЕСІЙНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

Ефективність службової діяльності працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) в значній мірі залежить від рівня розвитку у них належних індивідуальних, психологічних та моральних якостей. Серед професійно важливих якостей можна виділити відповідальність, самоконтроль, професійну мотивацію, самооцінку, емоційну стійкість, тривожність, відношення до ризику й т.д. Вивчення професійної мотивації у рятувальників, що приймають участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є необхідним як для більш повного теоретичного вивчення даної проблеми, так і для вирішення практичних питань професійного відбору та формування мотиваційної сфери особистості спеціаліста [2]. Розуміння того, що для досягнення цілей діяльності ДСНС України необхідні люди, які в змозі вирішувати практичні завдання в екстремальних умовах, зумовлює актуальність проблеми психологічного професійного відбору, а фактично – прогнозування успішності рятувальників за індивідуально-психологічними показниками [4].

Вивчення даного питання дозволить в подальшому відбирати для роботи в надзвичайних ситуаціях кандидатів зі стійкою професійною мотивацією, що безумовно покращить якість виконання професійних обов'язків та зменшить ймовірність прояву професійного відчуження. Проведене раніше дослідження дозволило виділити дві групи рятувальників: до першої групи увійшли фахівці, які ідентифікують себе з професією, а до другої – працівники з ознаками професійного відчуження [3].

За допомогою опитувальника Ю. В. Бессонової «Вивчення професійної мотивації рятувальників» було досліджено психологічні закономірності формування, розвитку і прояву професійної мотивації працівників ДСНС [1]. Отримані дані дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники за методикою «Вивчення професійної мотивації рятувальників»
(у балах)

Шкали	1 група (фахівці які ідентифікують себе з професією)	2 група (працівники з ознаками професійного відчуження)	t	p
Мотиви професійної діяльності	4,09±0,87	3,4±1,08	2,51	0,015

Цілі професійної діяльності	3,74±0,96	3,33±0,94	2,71	0,009
Способи практичної реалізації цілей	3,75±0,95	3,38±0,94	1,84	0,07
Умови реалізації цілей діяльності	3,64±0,9	3,16±0,85	2,46	0,017

Отримані дані свідчать про те, що показники досліджуваних 1 групи (працівники, які ідентифікують себе з професією) за шкалою «Мотиви професійної діяльності» високі (4,09 балів); за шкалами «Цілі професійної діяльності» (3,74 балів), «Способи практичної реалізації» (3,75 балів) та «Умови реалізації цілей діяльності» (3,64 балів) середні з тенденцією до підвищення.

Показники досліджуваних 2 групи (працівники, яким властиве професійне відчуження) за шкалами «Мотиви професійної діяльності» (3,4 балів), «Цілі професійної діяльності» (3,33 балів), «Способи практичної реалізації цілей» (3,38 балів) та «Умови реалізації цілей діяльності» (3,16 балів) середні.

Проведений аналіз отриманих даних свідчить про те, що:

за шкалою «Мотиви професійної діяльності» виявлено достовірно значущі відмінності ($t=2,51$; $p=0,05$) між показниками досліджуваних груп. Це свідчить про те, що досліджувані 1 групи це працівники, які прагнуть до професійного успіху та пізнання, прагнуть досягати високих професійних результатів, бути задоволеними роботою, професійно зростати та удосконалюватися, розширювати й поглиблювати професійні знання, пізнавати особливості й умови професійної діяльності. Досліджувані 2 групи за шкалою мають меншу мотивацію в професійній діяльності, що свідчить про вони не задоволені професією та кар'єрним зростом і як наслідок не прагнуть досягти професійного успіху. Дані працівники мають низьку мотивацію до розширення та поглиблення знань, установлення й зміцнення особистих контактів, не обмінюються професійним досвідом та не мають бажаного професійного статусу, як наслідок ці рятувальники не ідентифікують себе з професійною діяльністю. Вищезазначена характеристика дає можливість охарактеризувати даних досліджуваних, яким властиве професійне відчуження.

За шкалою «Цілі професійної діяльності» виявлено статистично достовірні відмінності на високому рівні значущості ($t=2,71$; $p=0,01$). Це свідчить про те, що досліджуваним 1 групи властива професійна спрямованість, вони прагнуть досягати високих професійних результатів у виконанні трудових завдань, відчувають задоволеність професією, процесом і змістом конкретної праці, власним внеском і результатом, мають наміри досягти високого соціального статусу, забезпечити собі повагу як фахівця та щоб визнавали їх професійні заслуги. Дані досліджувані ставлять цілі в своїй професійній самореалізації та вважають себе причетними до екстремальної, «героїчної» професій рятувальника. Досліджувані 2 групи за шкалою не мають конкретної та цілеспрямованої мети в професійній діяльності, вони не

мають бажання ініціювати свій розвиток в професії та розчаровані результатами своїх внесків, тому не вважають за доцільне досягати високого соціального статусу або підвищувати нинішній, думка інших колег для них не важлива, не ідентифікують себе зі своєю професійною діяльністю та за наявності не проявляють в ній власних творчих здібностей, свою професійну діяльність не цінують.

За шкалою «Способи практичної реалізації цілей» не виявлено значущих відмінностей ($t=1,84$). Але за деякими пунктами питань виявлені значущі відмінності, що свідчить про те, що працівники 1 групи докладають зусиль для досягнення високих професійних результатів, придбання нових професійних знань, обміну досвідом, розширення обсягу професійних навичок й умінь, «відкриті» у разі надання взаємодопомоги товаришам по службі в будь-яких ситуаціях, проводять самоаналіз в питаннях професійної діяльності (вчинків, дій та рішень), їм властивий активний прояв своїх професійних знань та уважне, зацікавлене відношення до вчинків і висловлювань колег. Дані досліджувані ставлять цілі як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності. Вони відповідальні, дружелюбні, чуйні. Такі фахівці більш схильні до ризику, орієнтуються на дії більш досвідчених співробітників, ретельно виконують інструкції керівництва, використовують нові прийоми і способи виконання завдань в професійній діяльності. Досліджувані 2 групи «залишаються в тіні» в питаннях досягнення високих професійних результатів та способів практичної реалізації цілей. Вони не цікавляться досвідом інших працівників та не проводять аналіз власних (або інших працівників) професійних помилок та своїх вчинків (дій), уникають надмірного професійного навантаження, не проявляють зацікавленість до вчинків і висловлювань колег, не мають «еталонної моделі» фахівця в професії. Дані рятувальники не мають бажання брати участь у колективних заходах, пасивно використовують свої знання, уміння та навички, не проявляють ініціативу відстоювати свої думки та переконання при вирішенні професійних завдань.

За шкалою «Умови реалізації цілей діяльності» виявлено статистично значущі відмінності ($t=2,46$; $p=0,05$). Отримані результати свідчать про те, що досліджувані 1 групи мають достатньо умов для постановки основних мотивів та реалізації своїх професійних цілей і завдань. Їх стан здоров'я, здатності, схильності, інтереси, особистісні риси (сміливість, рішучість, сила волі, відповідальність, схильність до ризику й т.ін.) дають їм можливість без перешкод досягати цілей в професійній діяльності. Позитивно оцінюють свій професійний досвід та задоволені своєю професією. В свою чергу досліджувані 2 групи вважають, що вони мають гірші умови для реалізації цілей або взагалі не вбачають за доцільне їх ставити в даній професійній діяльності та й професійні умови на даний момент у них нижчі, так як вони вже «опустили руки» і не мають мети розвиватися та досягати високих результатів в даній професії, що може призвести до зниження ефективності та продуктивності праці.

Таким чином можемо зробити висновок, що досліджувані 1 групи відчувають задоволення роботою завдяки схваленню, заохоченням з боку керівництва, придбання нових професійних знань, отриманню суспільного визнання праці, самооцінки

успішності в роботі або змаганнях, визнанню й поваги з боку колег. У конкретних умовах професійної діяльності й при виконанні завдань за призначенням можуть використовувати різні прийоми для досягнення однієї й тієї ж мети та досягати поставлених цілей в професійній діяльності. А досліджувані 2 групи мають низьку мотивації в професії, не прагнуть досягати успіхів та високих результатів, так як вони себе не ідентифікують з професійною діяльністю рятувальника. Не зацікавлені ставити мету та цілі під час виконання робіт в службовій діяльності, безініціативні на будь-яких зустрічах з колективом. Вони можуть зневажливо відноситися до професії, до процесу й змісту конкретної роботи, до умов та організації роботи, до трудового колективу, до власних результатів та лояльно виконувати поставлені завдання або свої функціональні обов'язки, скоріш за все їх думки та увага повністю приділена особистим планам та цілям (що не стосуються професії). Тому, вважаємо, що зниження мотивації працівника ДСНС України може провокувати у нього прояв професійного відчуження до своєї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

5. Бессонова Ю. В. Формирование профессиональной мотивации спасателей: диссер. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология и эргономика». – Москва, 2003. – 260 с.
6. Куфлієвський А.С. Формування професійної мотивації рятувальників МНС України / А.С. Куфлієвський // Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип. 6. – Харків: НУЦЗУ, 2009. С. 61–73.
7. Сергієнко О.О. Професійна ідентичність як детермінанта професійного відчуження працівників ДСНС України / О.О. Сергієнко // Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія: психологічні науки. Вип. 6. – Херсон: ХДУ, 2018. – 270 с.
8. Складаров С.О. Мотиваційно-особистісні детермінанти успішності професійної діяльності рятувальників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». – Харків, 2010. 25 с.

Стрельченко Оксана Григорівна

доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ ПІД ЧАС РЕКЛАМУВАННЯ ТА ПРЕЗЕНТУВАННЯ ЛІКАРСЬКОГО ЗАСОБУ

Інтерактивна дошка є складним технічним засобом, у створенні якого його розробники повною мірою враховували людський чинник, тобто сукупність тих психофізіологічних основ, що впливають на ефективність взаємодії компонентів системи “людина-машина” [1, с. 167]. Це базується на вимогах до технічних

пристроїв, що впливають із загальноприйнятих форм подання наочного матеріалу, двостороннього діалогу доповідача-слухача.

Спеціальне програмне забезпечення, яке використовується для підтримки роботи інтерактивної дошки, дає змогу працювати з текстами та об'єктами, аудіо- та відеоматеріалами, а також Інтернет-ресурсами. Вона значно розширює можливості подання ознайомчої інформації та підсилює мотивацію до використання. Застосування мультимедійних технологій (кольору, графіки, звуку та сучасних засобів відеотехніки) дає змогу моделювати різні ситуації, активізувати пізнавальну діяльність слухачів, підсилювати ефективність засвоєння інформації щодо відповідних лікарських засобів. Розвиток мультимедійних засобів відкриває для охочих до навчання принципово нові дидактичні можливості. Так, системи інтерактивної графіки та анімації дають змогу у процесі аналізу зображень управляти їх змістом, формою, розмірами, кольором та іншими параметрами для досягнення найбільшої наочності [2, с. 10].

Залежно від розташування проектора до площини екрана інтерактивні дошки бувають з фронтальною і зворотною проекцією. Дошки з фронтальною проекцією є найпоширенішими, хоча і мають очевидний недолік – доповідач може загороджувати собою частину зображення та залишати на дошці тінь. Дошки із зворотною проекцією, в яких проектор знаходиться позаду екрана, мають істотно вищу вартість, займають в аудиторії значно більше місця, ніж дошки з прямою проекцією. Оскільки екран працює на просвіт, то основним недоліком таких дошок є нечітка видимість зображення під великим кутом. Залежно від технологій виготовлення, інтерактивні дошки поділяються на аналоговорезистивні, електромагнітні, лазерні, інфрачервоно-ультразвукові. Сенсорна інтерактивна дошка, яку виготовлено за аналогово-резистивною технологією, складається з двох шарів найтонших провідників, які реагують на дотики до поверхні екрана. Дошка становить багат шарову площину, покриту стійким поліефірним пластиком з матовою поверхнею і великим кутом розсіювання світла. В середині дошки розміщено два листи провідного матеріалу, розділені між собою повітряним шаром. При натисканні на дошку її поверхня прогинається, резистивні листи стикаються та замикаються між собою. Для роботи з такою дошкою не обов'язково мати спеціальні маркери чи інші пристрої, користуватися можна навіть пальцем або указкою. Дошки із сенсорною аналогово-резистивною поверхнею мають такі особливості: дошку покрито зносостійким поліефірним пластиком з матовою поверхнею і широким кутом розсіювання світла; поверхня достатньо м'яка для того, щоб прогинатися під час натискання; дошки працюють упродовж багатьох років, не втрачаючи якості та надійності; основна загроза для поверхні – випадкове застосування маркерів, від яких пластик важко очистити.

Інтерактивна дошка, виготовлена за електромагнітною технологією, має тверду структурну поверхню, в середині якої знаходяться регульовальні решітки із щільно розташованими вертикальними і горизонтальними координатними провідниками. Вони утворюють матрицю, яка кодує координати точки. Електронне перо (маркер) з котушкою індуктивності на кінці (може бути активним або

пасивним) наводять електромагнітні сигнали на координатні провідники. Деякі конструкції пера здатні розрізняти силу натискання, що зручно для застосування в графічних редакторах. Електромагнітні дошки не чутливі до дотиків рукою або іншими предметами, а пера оснащені кнопками керування. Електромагнітні дошки зазвичай реагують на дії користувача трохи швидше, ніж аналоговорезистивні. Швидкість відтворення інформації в них становить 100–120 координат на секунду, що сприяє достатньо комфортній роботі з нею, тобто без помітних затримок. Технологія виготовлення таких дощок спочатку розроблялася для військових електронних планшетів, а тому внутрішньої роздільної здатності системи (1000–2000 ліній на дюйм і вище) цілком достатньо для відтворення складних графічних зображень. За лазерної технології виготовлення інтерактивних дощок використовують два інфрачервоні лазерні кутоміри, зазвичай розташовані згори по кутах дошки. Дотикатися пальцем або звичайним маркером до такої дошкою не можна – потрібний спеціальний маркер, який доцільно тримати перпендикулярно до поверхні екрана для зменшення помилок позиціонування. Принциповий недолік використання лазерної дошки – доповідач може випадково перекрити промінь лазера, внаслідок чого процес вимірювання координат порушується. Вартість виготовлення лазерних інтерактивних дощок є найбільшою порівняно з іншими видами. До комп'ютера зазвичай під'єднується через USB-порт, внаслідок чого програмне забезпечення стежить за рухом пера і забезпечує його відображення на екрані, фіксуючи у файлах те, що викладач пише на дошці. Згодом цю інформацію можна роздрукувати або переписати слухачам на будь-який електронний носій. Інфрачервоно-ультразвукова технологія виготовлення інтерактивних дощок ґрунтується на принципі різних швидкостей поширення світлових і звукових хвиль. Електронний маркер одночасно випромінює інфрачервоне світло та випускає ультразвук. Розміщені по кутах дошки ІЧдавачі та ультразвукові мікрофони приймають відповідні сигнали, після чого вбудована електронна система за різницею часу їх надходження обчислює координати маркера. Основний недолік інфрачервоно-ультразвукової дошки той самий, що і в електромагнітній та лазерній дощок, а тому виникає потреба у використанні спеціального електронного маркера. Основна її перевага полягає в можливості роботи на будь-якому екрані, а також на стіні з будь-якими розмірами робочого поля, тому інфрачервоний давач підвішується в кутку стандартної переносної дошки [3, с. 187].

Висновок. Здійснено порівняльний аналіз сучасних технологій виготовлення інтерактивних дощок, які відрізняються за конструкцією і місцем розміщення проектора, який показав, що незважаючи на низку недоліків, всі вони можуть успішно впроваджуватися у процес наочного рекламування та презентування лікарських засобів від стадії створення, виготовлення до стадії реалізації лікарських засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании / И. В. Роберт. – М.: Изд-во “Школа-Прессе”, 1994. – 206 с.

2. Интерактивные технологии в образовании: учебно-метод. комплекс. – М.: Изд-во Российского ГУ, 2005. – 21 с.

3. Кадемія М. Ю. Інтерактивні засоби навчання: навч.-метод. посібник / М. Ю. Кадемія, С. О. Сисоєва. – Вінниця: ТОВ “Планер”, 2010. – 217 с.

Твердохлєбова Наталя Євгеніївна

аспірант кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Мілорадова Наталія Едуардівна

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ПРАВООХОРОНЦІВ
НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ЗВО**

Специфіка діяльності правоохоронців обумовлює особистісні трансформації, які суттєво впливають на особливості професійної самореалізації. Значну цінність у дослідженні проблеми особистісних трансформацій особистості мають праці вчених, в яких досліджуються її стадії (М. Фергусон, Дж. Прочаска та Дж. Нокрос, П. Лушин, В. Сатір, Дж. Келлог, О. Штепа та інші).

Для вивчення особливостей особистісних трансформацій ціннісно-сміслової сфери правоохоронців на етапі навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання було проведено дослідження за допомогою опитувальника термінальних цінностей І.Г. Сеніна [1], у якому взяли участь 315 курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ. Курсанти були розподілені на чотири групи: курсанти 1-го (n=100), 2-го (n=92), 3-го (n=98) курсів та магістри (n=25) факультету №3 ХНУВС.

Опитувальник термінальних цінностей І.Г. Сеніна дозволяє діагностувати значущість життєвих цінностей правоохоронців у різних сферах життя, а саме у професійному житті, сфері навчання і освіти, сімейному житті, сфері суспільної діяльності та сфері індивідуальних захоплень.

Як бачимо з таблиці 1, у сфері професійного життя першокурсники прагнуть набути престижу, досягти певних вагомих результатів та налагодити взаємостосунки з колегами [2]. Другокурсники бажають отримати конкретні результати, схвалення зі сторони соціуму та моральне задоволення від самого процесу роботи. Третьокурсники вважають, що найважливіше – це отримати конкретні та вагомі результати з повною реалізацією власних здібностей та інтересом і духовним задоволенням від професійної діяльності. Магістри бажають займатися цікавою роботою і отримувати задоволення як від процесу, так і від результату власної професійної діяльності, за що і отримувати схвалення від соціуму.

Цінність креативності, тобто прагнення внести елемент творчості в сферу своєї професійної діяльності, для першокурсників статистично більш значимий порівняно з курсантами 2-го і 3-го курсів навчання. Цінність соціальних контактів або іншими словами прагнення до колегіальності в роботі, до делегування повноважень, встановлення сприятливих взаємовідносин з колегами по роботі, також статистично більш значима для першокурсників, ніж для курсантів 2-го курсу навчання.

Таблиця 1

Значущість цінностей у сфері професійного життя правоохоронців, (x_{cp})

Цінності	1 група	2 група	3 група	4 група	t 1,2	t, 1,3	t, 1,4	t 2,3	t 2,4	t 3,4
Власний престиж	7,72	6,74	6,16	7,04	4,49**	7,96**	2,22	2,59	0,84	2,81
Матеріальне положення	7,00	6,45	6,52	6,72	2,75	2,62	0,94	0,32	0,82	0,69
Креативність	7,24	6,03	6,27	6,28	5,08**	4,48**	2,55	0,77	0,66	0,19
Активність контактів	7,44	6,60	6,84	6,60	3,71**	2,83	2,48	1,05	0,01	0,72
Розвиток себе	6,82	6,52	6,89	6,92	1,27	0,32	0,32	1,48	1,02	0,09
Досягнення	7,66	7,25	7,52	7,32	1,90	0,73	1,01	1,26	0,19	0,61
Духовне задоволення	6,94	6,71	6,69	7,44	0,99	1,15	1,62	0,11	1,92	2,04
Збереження власної індивідуальності	7,11	6,67	6,52	6,88	1,78	2,49	0,69	0,58	0,52	0,94

Примітка: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,001$

У сфері навчання і освіти для курсантів 1-го курсу найбільш значущими є цінності розвитку себе, власного престижу та духовного задоволення. Іншими словами, першокурсники прагнуть якомога більше дізнатися про особливості професійної діяльності правоохоронця і підвищувати рівень власної освіти заради особистісного розвитку і високої оцінки суспільством. У курсантів 2-го курсу найбільш значущими визначено цінності власного престижу, матеріального положення і досягнення. Можемо стверджувати, що другокурсники зацікавлені в думці інших людей щодо власної освіти і прагнуть досягти такого рівня освіти, який дозволить їм мати високу зарплату та інші види матеріальних благ. Цікаві і практично однакові результати спостерігаємо у третій і четвертій групах дослідження. Так, цінність високого матеріального положення значима як для курсантів 3-го курсу, так і для магістрів. Цінність духовного задоволення у курсантів 3-го курсу і магістрів посідає однакове друге рейтингове місце. І на третьому місці за рівнем значущості у курсантів 3-го курсу і магістрів перебуває цінність власного престижу. Таким чином, для третьокурсників і магістрів важливо проявляти інтерес і досягати морального задоволення від процесу навчання та

отримати освіту яка дасть їм можливість забезпечувати себе матеріально і підвищувати власний престиж у суспільстві.

Крім того, зафіксовано низку статистично значимих відмінностей, а саме: першокурсники статистично значимо більше бажають досягти певного рівня освіти, щоб увійти в тісні контакти з представниками майбутньої професії; першокурсники статистично значимо більше бажають розвитку власних здібностей, характеризуються зацікавленістю в оцінці себе як особистості і своїх знань, умінь, здібностей порівняно з курсантами 2-го і 3-го курсів навчання та магістрами. Також, курсанти 1-го курсу статистично значимо більше прагнуть зберегти власну індивідуальність та проявити оригінальність в процесі навчання ніж курсанти 3-го курсу і магістри.

Констатуємо, що у сфері сімейного життя на всіх етапах навчання правоохоронці вважають, що сімейне благополуччя полягає, перш за все, в матеріальній забезпеченості сім'ї. Для курсантів 1-го і 2-го курсів навчання цінними є збереження власної індивідуальності, прагнення до незалежності, що характерно для їх вікового розвитку і періоду проходження сепарації від батьківської родини. Курсанти 3-го курсу і магістри знову демонструють схожість цінностей. Вони однаково прагнуть до духовної близькості з рідними, цінують кохання і проявляють зацікавленість до інформації про сімейне життя.

У сфері суспільної діяльності першокурсники статистично значимо більше прагнуть до отримання морального задоволення, ніж курсанти 2-го, 3-го курсів навчання і магістри. Також, курсанти 1-го курсу статистично значимо більше бажають активно взаємодіяти з суспільством порівняно з курсантами 2-го, 3-го курсів навчання і магістрами. Цінність прояву власної індивідуальності для першокурсників статистично значимо більш важлива ніж для курсантів 2-го, 3-го курсів навчання і магістрів.

Зазначимо, що у групі першокурсників зафіксовано низку статистично значимих відмінностей, а саме: цінність власного престижу статистично більш значима для курсантів 1-го курсу, ніж для 2-го, 3-го курсів навчання і магістрів; креативність і нестандартний підхід також статистично значимо більше цінують курсанти 1-го курсу, ніж 2-го та 3-го курсів навчання; важливість розвитку себе у суспільній діяльності статистично більш значима для курсантів 1-го курсу порівняно з курсантами 2-го та 3-го курсів навчання. Другокурсники бажають у сфері суспільної діяльності отримувати духовне задоволення, матеріальну винагороду та налагоджувати соціальні контакти. Третьокурсники прагнуть займатися суспільною діяльністю заради матеріальної винагороди, розширення соціальних контактів і досягнення конкретних результатів. Подібну картину ми спостерігаємо і у групі магістрів.

Визначено, що за рахунок своїх захоплень першокурсники прагнуть підкреслити власну індивідуальність, досягти конкретних результатів і отримати духовне задоволення. Другокурсники прагнуть використовувати власне хобі для отримання конкретних результатів, підкреслюють свою оригінальність і розвиток особистих, потенційних можливостей. Третьокурсники у власних захопленнях

вбачають можливість розкрити свою неповторність, розвинути здібності і отримати конкретний результат. Магістри бажають розвинути власну особистість за рахунок захоплень і спроби власних сил у різних заняттях. Займаючись хобі, магістри прагнуть до відчутних результатів і певних досягнень та схильні займатися тими хобі, що мають колективний характер.

Отже, протягом дослідження нами було виявлено такі особливості особистісних трансформацій правоохоронців на етапі навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання:

- у сфері професійного життя діагностуються зміни у розумінні його змісту та значення від престижності у першокурсників до бажання отримувати задоволення як від процесу так і від результату власної професійної діяльності у магістрів. У респондентів всіх груп спостерігається тенденція до прагнення мати конкретні, вагомі результати діяльності та отримувати схвалення від соціуму;

- у сфері навчання та освіти для третьокурсників і магістрів важливо проявляти інтерес і досягати морального задоволення від процесу навчання та отримати освіту, яка дасть їм можливість забезпечувати себе матеріально і підвищувати власний престиж у суспільстві; для респондентів перших двох груп велике значення має збереження власного престижу;

- у сфері сімейного життя на всіх етапах навчання правоохоронці вважають, що сімейне благополуччя полягає, перш за все, в матеріальній забезпеченості сім'ї. Курсанти третього курсу та магістри демонструють схожість цінностей. Так, вони однаково прагнуть до духовної близькості з рідними та цінують кохання;

- у сфері суспільної діяльності більшість респондентів демонстрували бажання розширення соціальних контактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сенин И.Г. Опросник терминальных ценностей. Ярославль : Содействие, 1991. 19 с.
2. Твердохлебова Н.Є. Трансформації ціннісно-сислової сфери правоохоронців на етапі навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. К.: НУОУ, 2018. Вип. 2 (50). 155 с. С. 112-118.

Тунтула Александра Сергеевна

заместитель заведующего кафедрой гражданского и уголовного права и процесса юридического факультета Черноморского национального университета имени Петра Могилы, кандидат юридических наук, доцент

МЕСТО ЭКСПЕРТИЗЫ ПСИХИКИ ЧЕЛОВЕКА СРЕДИ АНТИДЕЛИКТНЫХ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ ПО ИНЫМ ОСНОВАНИЯМ

Инновационное определение места экспертизы психики человека среди антиделиктных экспертных исследований и их классификацию по иным основаниям уже неоднократно излагалась А.А. Кириченко [1; 2, с.13-16 и др.] и развитие **классификации антиделиктных и связанных с ними иных экспертных исследований** (исследований тех или иных объектов, отношений и явлений с привлечением любых, кроме юридических, знаний, имеющих значение для наиболее эффективного, рационального и качественного противодействия конкретному правонарушению либо при необходимости решению аналогичных вопросов в процедуре, не связанной с таким противодействием) более правильно представить в следующей редакции :

1. По базисному объекту исследования:

1.1. **Криминалистическая экспертиза**, исследующая любые объекты, отношения или явления, за исключением психики и обменных процессов человека, его тела, частей или выделений, а также одежды, обуви и иных сопутствующих человеку объектов (предметов – монолитного тела либо тела, состоящего из нескольких частей, имеющих собственную устойчивую форму, но не перемещающихся в отношении друг друга; устройств – тела, состоящего из нескольких частей, имеющих собственную устойчивую форму и осуществляющих простые передвижения в отношении друг друга; механизмов – совокупности аналогичных тел, осуществляющих сложные передвижения в отношении друг друга; субстанций в вязком, сыпучем, жидком или газообразном агрегатном состоянии) в случае совместного причинения телесных повреждений человеку либо иного следообразования с его телом и/или частями и/либо выделениями: 1.1.1. Экспертиза огнестрельного оружия, боеприпасов и следов противоправного обращения с ними. 1.1.2. Экспертиза механического оружия, боеприпасов и следов противоправного обращения с ними. 1.1.3. Экспертиза взрывного оружия, взрывных устройств и веществ, средств подрыва и следов противоправного обращения с ними. 1.1.4. Экспертиза веществ, материалов и изделий из них (почвы и веществ почвенного происхождения; волокнистых материалов и изделий из них; горюче-смазочных материалов и нефтепродуктов; стекла, керамики и изделий из них; лакокрасочных материалов и покрытий и краски; полимерных материалов, пластмассы и изделий из них; металлов, сплавов и изделий из них; наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров; табака и предметов курения; пищевых продуктов; спиртосодержащих жидкостей; сильнодействующий

и отравляющих веществ; веществ химических производств и специальных химических веществ и т.д.). 1.1.5. Экспертиза восстановления уничтоженных текстов и маркировочных обозначений. 1.1.6. Трассологическая экспертиза (трассологическая экспертиза орудий взлома, устройств и механизмов и их следов; трассологическая экспертиза отпечатков протекторов шин и иных деталей автотранспорта; трассологическая экспертиза отпечатков обуви и иных видов одежды и ее аксессуаров, дактилоскопическая экспертиза, экспертиза отпечатков иного кожного покрова человека, трассологическая экспертиза замком и пломб и др.). 1.1.7. Фоноскопическая экспертиза. 1.1.8. Комиссионная одорологическая экспертиза (формально также исследует субстанцию человека – его запах, но методика такого исследования изначально разработана криминалистами, согласно которой не требуется привлечение специальных медицинских знаний, а происхождение запаха как субстанции от человека в этой методике является чисто формальным и таким, которое не может повлиять на достоверность выводов, получаемых на основе криминалистических специальных знаний). 1.1.9. Почерковедческая экспертиза. 1.1.10. Автороведческая экспертиза. 1.1.11. Портретная экспертиза (фотоизображений и технических средств их изготовления; видеоизображений и технических средств их изготовления; голограмм и технических средств их изготовления; идентификация человека по черепу и его фото- или видеоизображениям и др.). 1.1.12. Техническая экспертиза (автотехническая, взрывотехническая, строительно-техническая, пожарно-техническая, земельно-техническая, компьютерно-техническая, дорожно-техническая, электротехническая и т.п.). 1.1.13. Технологическая экспертиза (имеет разновидности в зависимости от отрасли производства материальных благ и услуг). 1.1.14. Товароведческая экспертиза (имеет разновидности в зависимости от вида товара или иного изделия). 1.1.15. Бухгалтерская экспертиза. 1.1.16. Финансово-экономическая экспертиза. 1.1.17. Биологическая экспертиза. 1.1.18. Инженерно-экологическая экспертиза. 1.1.19. Искусствоведческая экспертиза. 1.1.20. Военная экспертиза и др.

1.2. **Судебно-медицинская экспертиза:** 1.2.1. Геноскопическая экспертиза (что сейчас необоснованно проводится НИЭКЦ МВД Украины и иными немедицинскими экспертными учреждениями, тогда как объектом данной экспертизы исследования являются части или выделения человека, исследование которых должно осуществляться на основе судебно-медицинских, а не криминалистических специальных знаний). 1.2.2. Иммунологическая экспертиза. 1.2.3. Биологическая экспертиза. 1.2.4. Цитологическая экспертиза. 1.2.5. Трассологическая экспертиза (исследований различного рода трасс (отпечатков, диагностических и ситуационных отображений) на теле и частях тела человека либо на иных носителях, связанных с причинением телесных повреждений человеку). 1.2.6. Токсикологическая экспертиза. 1.2.7. Экспертиза трассосубстанций, связанных с повреждениями на теле человека. 1.2.8. Экспертиза трупа человека и т.д.

1.3. **Экспертиза психики человека:** 1.3.1. Психологическая экспертиза, исследующая различные особенности психики человека. 1.3.2. Психиатрическая экспертиза, исследующая различные отклонения и заболевания психики человека, в т. ч. устанавливает факт наличия и признания необходимости лечения различных видов психозависимости: виртуальнофилии, азартноигрофилии, шоуфанатфилии, сектанктофилии и др.

1.4. **Наркологическая экспертиза**, которая устанавливает факт наличия и признает необходимость лечения различных видов психообменозависимости: алкоголизма, наркомании, токсикомании и др.

2. **По последовательности проведения:** 2.1. Первоначальная. 2.2. Повторная.

3. **По объему исследования:** 3.1. Основная. 3.2. Дополнительная.

4. **По составу и характеру специальных знаний:** 4.1. Одноотраслевая единоличная. 4.2. Одноотраслевая комиссионная. 4.3. Комплексная (двух и более отраслей научных знаний).

5. **По месту проведения:** 5.1. в экспертном учреждении. 5.2. Во внеэкспертном учреждении (что на сегодня существует только теоретически, но практика может диктовать необходимость назначения такой экспертизы, которая еще не проводится существующими экспертными учреждениями).

6. **По виду процедурного производства:**

6.1. В определенном виде судопроизводства:

6.1.1. Конституционном судопроизводстве (которое призвано охватить и существующее административное судопроизводство по признанию факта нарушения или нет деянием, решением или правовым актом субъекта властных полномочий определенной нормы как Основного или текущего закона, так и подзаконного акта).

6.1.2. Антикриминальном судопроизводстве.

6.1.3. Административном судопроизводстве (которое призвано существовать только в контексты противодействия административным правонарушениям).

6.1.4. Трудовом судопроизводстве (которое еще должно выделиться в самостоятельное судопроизводство из существующего гражданского судопроизводства).

6.1.5. Де-факто имущественно-договорном (существующем гражданском) судопроизводстве.

6.1.6. Де-юре имущественно-договорном (существующем хозяйственном, а в иных странах арбитражном) судопроизводстве.

6.1.7. Ордиристическом (существующая процедурная часть теории ОРД) судопроизводстве.

6.1.8. Исправительно-трудовом (существующем уголовно-исполнительном) судопроизводстве.

6.1.9. Исполнительном судопроизводстве (которое еще следует создать из существующих процедур исполнения окончательных решений в контексте противодействия всем иным, нежели криминальным, правонарушениям).

6.2. Во внеделиктном производстве (к примеру, назначения конкретного вида криминалистической экспертизы с точки зрения определения стоимости определенного исторического объекта и др.).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кириченко А. А. Новая доктрина антиделиктных экспертных исследований // Кафедра правознавства МКУ ім. Пилипа Орлика. 06.07.2018 р. 875 слів. URL: <https://www.facebook.com/groups/1149350055209329/permalink/1340444912766508/>

2. Довбуш Н. Н., Кириченко А.А. Новая доктрина классификации антиделиктных и иных экспертных исследований // International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland» Stalowa Wola, Republic of Poland, 20–21 July 2018. Volume 2. Stalowa Wola: Izdewniciba «Baltija Publishing», 2018. P. 13-16.

Шевченко Любов Василівна

доцент кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Горбач Оксана Володимирівна

професор кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ВНЗ

Стрімкий розвиток науки та постійна модернізація методів організації навчального процесу спонукають вищі навчальні заклади до нагального впровадження нових інтерактивних технологій подання та відображення інформації. Технічне оснащення лекційних аудиторій сьогодні є фізично зношеним і морально застарілим, тобто потребує швидкої заміни. Нові навчальні програми, які зараз активно розробляються та впроваджуються вищими навчальними закладами в тому числі й у навчальних закладах поліції, орієнтовані на ефективне впровадження інтерактивно-навчальних технологій та інноваційно-педагогічних підходів у процес здобуття знань. Такі методи навчання дають змогу ефективніше проводити заняття, формувати мережеві спільноти та підтримувати зв'язок між учасниками навчального процесу навіть після його завершення. Так, запровадження нових технологій інтерактивного навчання просто необхідне для підготовки конкурентоспроможних фахівців для потреб структурних підрозділів національної поліції.

Однією із важливих складових сучасних інформаційних технологій навчання є інтерактивні дошки, які забезпечують повноту подання навчального матеріалу, ефективне його коригування та відтворення, що у сукупності створює кращі можливості для його засвоєння охочим до навчання.

Інтерактивні дошки, комп'ютери та інформаційні технології – це зручні інструменти, які за вдалого поєднання з педагогічною майстерністю здатні внести у

навчальний процес елементи новизни, підвищити інтерес курсантів і студентів до набуття знань, значно полегшити викладачу завдання підготовки до занять. Складовими елементами інтерактивної дошки є комп'ютер, мультимедійний проектор, програмне забезпечення та екран, який виконує роль дошки [1,2,3].

Інтелектуальні дошки призначені для: подання заздалегідь підготовленої інформації; оброблення інформації під час її подання; створення інформації безпосередньо на дошці; використання інформації з інших додатків (Microsoft Word, Excel, Power Point та ін.); створення композицій з текстових та графічних фрагментів; зберігання створених матеріалів та відтворення їх у процесі демонстрації; записування процесу створення і подання навчальної інформації; відтворення інформаційних процесів тощо. моделювання життєвих ситуацій; вирішення творчих завдань; використання розминок; використання рольових ігор; спільне розв'язання проблем тощо.

Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, яке заперечує домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою [4]. Воно передбачає: постійну, активну взаємодію, взаєморозуміння учасників процесу навчання; вирішення загальних, але значущих для кожного учасника завдань, проблем; рівноправність викладача й студентів/курсантів як суб'єктів навчального процесу

Організація процесу навчання курсантів і студентів, в якому використовуються інноваційні технології та інтерактивні дошки, дають змогу якісно готувати фахівців для потреб структурних підрозділів ДСНС України. У сукупності вони сприяють: розвитку особистої рефлексії, тобто здатності курсантів і студентів неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, зокрема і самого себе; становленню активної власної позиції в навчальному процесі; розвитку навичок інтерактивного спілкування; • прийняттю моральних норм поведінки і правил спільної діяльності; • підвищенню пізнавальної активності у процесі навчання; формуванню навчальної групи як групової спільноти для отримання знань; підвищенню пізнавального інтересу до сучасних інформаційних технологій; розвитку навичок аналізу отриманих знань, синтезу нових знань та самоаналізу; нестандартному відношенню до організації навчального процесу; формуванню мотиваційної готовності до міжособистісної взаємодії не лише в навчальних, а й у інших ситуаціях [4].

Спеціальне програмне забезпечення, яке використовується для підтримки роботи інтерактивної дошки, дає змогу працювати з текстами та об'єктами, аудіо- та відеоматеріалами, а також Інтернет-ресурсами. Вона значно розширює можливості подання навчальної інформації та підсилює мотивацію до навчання курсантів і студентів. Застосування мультимедійних технологій (кольору, графіки, звуку та сучасних засобів відеотехніки) дає змогу моделювати різні ситуації, активізувати пізнавальну діяльність курсантів і студентів, підсилювати ефективність засвоєння матеріалу. Розвиток мультимедійних засобів відкриває для охочих до навчання принципово нові дидактичні можливості. Так, системи інтерактивної графіки та анімації дають змогу у процесі аналізу зображень управляти їх змістом, формою,

розмірами, кольором та іншими параметрами для досягнення найбільшої наочності [3].

Отже, застосування інтерактивних дошок обіцяє чималі вигоди, але вимагає значних змін у методичних підходах до викладання у ВНЗ. Однак, у навчанні з використанням якісного апаратного забезпечення інтерактивність має важливе, але не визначальне значення. Для продуктивного впровадження інтерактивних дошок у навчальний процес потрібні добре побудована методологія, підкріплена методичними матеріалами, якісним програмним забезпеченням, викладачами, які володіють відповідними методиками, здатними до проведення занять з їх використання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кадемія М. Ю. Інтерактивні засоби навчання: навч.-метод. посібник / М. Ю. Кадемія, С. О. Сисоєва. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2010. – 217 с.
2. Интерактивные технологии в образовании: учебно-метод. комплекс. – М.: Изд-во Российского ГУ, 2005. – 21 с.
3. Робота з мультимедійною дошкою / упоряд. В. Ленінський. – К.: Вид-во «Шкільний світ», 2008. – 112 с.
4. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании / И. В. Роберт. – М.: Изд-во «Школа-Пресе», 1994. – 206 с.
5. Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі. Електронний ресурс. – Доступний з <http://www.psyh.kiev.ua>

Юр'єва Наталія Вікторівна

старший науковий співробітник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Професійна мотивація – це дія конкретних спонукань, які зумовлюють вибір професії та тривале виконання обов'язків, пов'язаних з цією професією. Професійна мотивація формується під впливом чинників навколишньої дійсності. Вона є тим засобом, який здійснює професійний розвиток особистості, її професіоналізацію. Тому визначення особливостей мотивації є важливим не лише для прогнозування швидкості й якості засвоєння професійних знань і вмінь, тривалості періоду продуктивної праці, але й для прогнозування вірогідності професійної деформації та її особливостей [1, с. 135].

За допомогою “Закритої анкети вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів у ВНЗ МВС” співробітниками науково-дослідного центру службово-

бойової діяльності Національної гвардії України (НГУ) визначенні особливості мотивації вибору професії у військовослужбовців-жінок підрозділів НГУ. До категорії опитуваних ввійшли курсанти жіночої статі Національної академії НГУ та військовослужбовці-жінки військової служби за контрактом військових частин НГУ, групи яких у ході дослідження були поділені на підгрупи з різною ефективністю виконання службово-бойової діяльності (СБД) [1].

Отримані результати вказують, що домінуючими для курсантів-дівчат виявляються мотиви, які пов'язані з об'єктивними соціально заданими цілями і змістом професії; мотиви, які пов'язані з особистісним удосконаленням; мотиви, які пов'язані із зовнішнім престижем професії і матеріальним благополуччям; мотиви, які пов'язані з прагненням компенсувати характерологічні недоліки. Причому саме останні з цього переліку мотивів мають значний вплив на успішність курсантів-дівчат. Дівчатам насамперед, важливо доказати оточуючим свою готовність до військових труднощів та серйозність намірів щодо професійного вибору. Незначущими для майбутніх офіцерів-жінок діагностовано мотиви несамотійного вибору професії та асоціальні мотиви.

Для військовослужбовців-жінок військової служби за контрактом найбільш важливими визначені мотиви, які пов'язані з цілями та змістом професії; мотив самостійного вибору професії; мотиви, які пов'язані з зовнішнім престижем професії та мотиви, мотиви, пов'язані з прагненням компенсувати характерологічні недоліки. Причому за результатами нашого дослідження всі ці мотиви мають значний вплив на ефективність виконання службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок військової служби за контрактом.

Малозначимими для військовослужбовців-жінок військової служби за контрактом виявилися такі ж самі мотиви, як для у дівчат – мотиви несамотійного вибору професії та асоціальні мотиви.

Отже, можемо зазначити, що попри усі стереотипи про романтичність жіночого потягу до військової професії, військовослужбовця-жінку НГУ насамперед приваблює її соціальна значущість, зміст, можливість самостійного вибору професійного майбутнього та матеріальної незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приходько І. І., Юр'єва Н.В. та інш. Психологічні особливості проходження військової служби військовослужбовцями-жінками в Національній гвардії України: звіт про науково-дослідну роботу. Харків, 2018. 309 с. (№ держреєстрації 0116U008328).

Юрченко Римма Артурівна

аспірантка другого курсу Донецького юридичного інституту МВС України

Науковий керівник: Данилевський Андрій Олександрович

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗГВАЛТУВАНЬ ЯК НАЙТЯЖЧОЇ ФОРМИ СЕКСУАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ

Питання агресивної поведінки вважається однією з соціально значущих в зв'язку з поширенням цього явища як психологічного феномена при звалтуванні. Агресивний вираз при звалтуванні має спрямованість злочинних дій проти особи через різноманіття механізмів формування агресивності, як грубої форми, непатологічного оформлення – сексуальної агресії. Адже при звалтуванні встановлення статевого зносин здійснюється усупереч волі потерпілої особи або з ігноруванням такої волі. Звалтування, що вчиняється або шляхом заповідання сексуальної агресії, яка застосовується з метою перебороти опір потерпілої особи, обумовлений її небажанням вступити з винним у статевий зв'язок, або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, не може обходитися без прояву сексуальної агресії [1].

Особа злочинця та причини її злочинної поведінки розглядаються різними науковцями в галузях кримінального права, кримінології, криміналістики та інших наук. Дослідженню цих явищ присвячені праці видатних зарубіжних і вітчизняних вчених: Ю.М. Антоняна, С.В. Бородіна, О.М. Джужи, А.І. Долгової, Ю.Ф. Іванова, О.М. Пастушені та інших. Проте, враховуючи особливу суспільну небезпечність та специфіку звалтувань, особі сексуального злочинця слід приділити окрему увагу та визначити особливості формування його злочинної поведінки.

Метою цієї роботи є спроба виявлення детермінант звалтування як крайньої форми сексуальної агресії.

Розглядаючи систему злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, зауважимо, що насильницькі статеві злочини, до яких поряд з сексуальним насильством належить і звалтування завжди супроводжуються агресією над особистістю і найчастіше мають тяжкі наслідки для жертви. Соціальні відхилення агресивної орієнтації виявляються у діях, що спрямовані проти конкретної особи.

Звалтування завжди пов'язане з агресією. У психології агресія розглядається як поведінка або дія, спрямована на завдання фізичної або психічної шкоди або на знищення іншої людини. Готовність окремої особистості до агресії виявляється як негативна межа – агресивність. Необхідно зазначити, що термін «агресія» означає напад. Агресивні злочини мають злісний, деструктивний характер і переслідують мету заповідати потерпілому шкоди. В основі кримінальної агресії – ворожнеча і жага руйнування. Вона посягає на найважливіші людські блага – життя, здоров'я,

честь, гідність, права людини. Агресія спрямована на завдання людині страждань і перешкоджає здійсненню її намірів. [5, с. 170-171]. Аналізуючи і групуючи думки, які наводяться в літературі про риси агресивності сексуальних злочинців, Ю.М. Антонян, дає їм наступну характеристику: брутальність яка найчастіше переходить у жорстокість, цинізм, відсутність почуття сорому, неповага та споживацьке ставлення до оточуючих, егоїзм [1].

Як зазначають Ю.Л. Заросинський та І.П. Лановенко, в системі людської діяльності агресивна поведінка з її нормою та відхиленнями посідає достатньо важливе місце. Усі насильницькі статеві злочини відрізняються від інших кримінально карних діянь загальною для них ознакою, яка виражається у формі сексуальної агресії. З огляду на це вважаємо за доцільне розглянути більш детально сексуальне насильство як найбільш «жорстку» форму (або вид) сексуальної агресії [4, с. 228–235]

Сексуальна агресія здійснюється проти волі жертви і завдає жертві фізіологічну і психічну травму. Наслідки таких дій можуть спостерігатися протягом тривалого часу. Крайніми проявами такої агресії є зґвалтування та «сексуальне вбивство» [2].

Дуже часто термін «зґвалтування» ототожнюється з терміном «сексуальна агресія», ці терміни вживаються як синоніми. Однак «сексуальна агресія» і зґвалтування не одне і теж, тим більше, якщо розглядати ці два явища стосовно злочину. Як справедливо зазначає Ю.М. Антонян, «зґвалтування» саме по собі містить такий елемент як «сексуальна агресія» [2, с. 9].

Як слушно зауважують О.М. Бандурка та А.Ф. Зелінський, термін «сексуальна агресія» є значно ширшим, ніж термін «зґвалтування». Зґвалтування є найбільш гострим і небезпечним проявом сексуальної агресивної поведінки [3, с. 7]. Також на зґвалтування, як крайню форму сексуальної агресії, вказує Леонард Берковиць [2, с. 24–26]. Тобто, будь-яке зґвалтування є сексуальною агресією, але не кожна сексуальна агресія є зґвалтуванням.

Спробуємо проаналізувати причини зґвалтування, як форми сексуальної агресії.

Зарубіжні дослідники під сексуальною агресією розуміють широкий спектр насильницьких сексуальних дій, які включають в себе: насильницький статевий акт, оральний секс, петтінг, поцілунки, психологічний тиск (в тому числі і загрози фізичного впливу), використання безпорадного стану жертви тощо.

Перш, ніж виділяти чинники, які сприяють сексуальній агресії, говорячи про мотиви вчинення зґвалтування, як засіб вирішення внутрішньоособистісного або міжособистісного конфліктів, необхідно враховувати несвідоме, тобто неусвідомлювані особистістю психічні явища і процеси, які сучасна психологія розглядає як один із факторів, що здійснює істотний вплив на поведінку і спосіб життя людини, його окремі вчинки, які активно беруть участь у формуванні мотивів, які сприяють сексуальній агресії [1, с. 397].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що сексуальна агресивність – це вроджений інстинкт, нерозривно пов'язаний з сексуальністю. Агресивність і лібідо

можуть змішуватися та зливатися в одне поняття. Іноді агресивність зовні може не проявлятися, але витіснена в несвідоме вона непрямим чином впливає на поведінку людини.

Змішування між лібідо і агресивністю не відбувається там, де пізніше відбувається їх розшарування, агресивність як асоціальна тенденція стає загрозою соціальної поведінки. Парадокс полягає в тому, що причиною цього зазвичай буває не агресивний інстинкт, а порушення розвитку лібідо.

Ураховуючи викладене можна допустити, що поєднання сексуальної агресії у відтворюванні згвалтування, свідчить про наявність агресивної поведінки, що полягає не лише у зниженні контролю над власними емоціями, як прояву відкритої агресії, а й задоволенні злочинцем свого статевого інстинкту, шляхом здійснення акту жорсткого сексуально-агресивного характеру, що відрізняє агресивність як онтогенетично стійку індивідуальну характеристику, детерміновані не тільки зовнішніми і внутрішніми умовами розвитку, а й деякими спадковими біологічними задатками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонян Ю. М. Криминальная сексология / Антонян Ю. М., Ткаченко А. А., Шостакович Б. В.; под ред. Ю. М. Антоняна. – М.: Спарк, 1999. – 484 с.
2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль: секреты причин насилия, мотивов убийств, гнева, враждебности, ненависти, разрушения, предрасположенности личности к насилию / Берковиц Л.; [пер. с англ.]. – СПб. ; М. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 510 с.
3. Дьордьяй В. І. Вплив девіантної поведінки молоді на формування насильницької мотивації / В. І. Дьордьяй // Митна справа : наук.-аналіт. журн. – 2011. – № 4(76), ч. 2. – С. 233–237.
4. Заросинський Ю. Л. Відхилення статевої поведінки неповнолітніх як кримінологічна проблема / Ю. Л. Заросинський, І. І. Лановенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 1997. – № 1.
5. Романова Н. М. Социальная детерминация подростковой преступности: сексуальное насилие: дисс. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Романова Наталья Михайловна. – Саратов, 1998. – 152 с.
6. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / Фрейд З. ; [пер. с нем.]. – Х.: Фолио, 2000. – 379 с.

Ярема Наталія Юрїївна

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ БЕСІДИ В ПРОЦЕСІ ПОЛІГРАФНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тактично правильно побудована і проведена співбесіда забезпечує до 50% успіху дослідження із використанням поліграфа [2].

Запорукою успішної передтестової бесіди є встановлення психологічного контакту з досліджуваною особою. Так, на думку В.Ю. Шепітька психологічний контакт становить найбільш сприятливу психологічну «атмосферу», що сприяє взаємодії та встановленню контакту, це певна «налаштованість» на спілкування [6].

Налагодженню психологічного контакту сприяють [1]:

- створення сприятливої атмосфери бесіди, проведення бесіди наодинці;
- створення та підтримка позитивного іміджу поліграфолога (адекватність стилю одягу, демонстрація ввічливості, зацікавленості, впевненості у собі тощо);
- адекватність експресивних реакцій (міміки, жестів, положення тіла, голосу та мови);
- тактовність у поведінці, демонстрація доброзичливості, неупередженого ставлення до досліджуваної особи, вміння слухати;
- володіння прийомами попередження конфліктних ситуацій;
- переконання суб'єкта у безпечності процедури, високій точності поліграфного дослідження та професіоналізмі спеціаліста.

Науковці та практики виділяють основні етапи встановлення психологічного контакту у процесі проведення перед тестової бесіди [3]:

- прогнозування поліграфологом спілкування та процесу встановлення психологічного контакту (визначення варіантів розвитку взаємовідносин, підбір тактики спілкування тощо);
- створення умов, що полегшують встановлення контакту (вибір сприятливих просторових позицій для спілкування, пропозиція випити води тощо);
- прояв зовнішніх комунікативних властивостей на початку контакту (демонстрація щирості, відкритості, готовності до взаємодії);
- вивчення психологічного стану, ставлення суб'єкта до самого процесу спілкування (розпізнання дійсного відношення співрозмовника до ситуації спілкування, його прихильності або відстороненості);
- подолання можливих бар'єрів спілкування (мовних: фонетичного, семантичного, стилістичного, логічного та психологічних: бар'єрів темпераменту, характеру, негативних емоцій, недовіри та ін.);
- пошук спільних інтересів (встановлення факту наявності однакових поглядів, життєвих позицій, цілей майбутнього дослідження тощо може стати основою для розкриття особистості, налагодження почуття довіри);

- визначення принципів спілкування (поліграфолог демонструє себе з професійної позиції, озвучує правила та принципи майбутньої взаємодії під час дослідження);

- виклик інтересу досліджуваного до розвитку взаємодії (демонстрація поліграфологом цікавості до особистості досліджуваного, роз'яснення переваг щирості та готовності до співпраці зі сторони досліджуваного).

Кваліфікований поліграфолог вносить у процес передтестової бесіди тонкі емоційні нюанси, обумовлені своєю власною особистістю. Відомі поліграфологи (В.В. Коровін, О.П. Сошніков та ін.) підходять до досліджуваної особи з урахуванням зазначених правил, проте у кожного є індивідуальні прийоми [4; 5].

Так, один фахівець може вносити в передтестову бесіду і манеру спілкування м'якість, доброту та допитливість, інший буває часом суворим і вимогливим, третій може супроводжувати процедуру дослідження доброзичливим гумором. Проте всім властива об'єктивна зацікавленість у встановленні істини, що завжди подобається досліджуваному. У бесіді з такими фахівцями досліджувані особи відчують і розуміють, що спілкування в рамках передтестової бесіди є для поліграфолога чимось більшим, ніж рутинним службовим обов'язком [4; 5].

Незважаючи на відмінності в манері проведення передтестової бесіди, можна виділити спільне, що має об'єднувати всіх фахівців, а саме – дотримання принципу індивідуального підходу в бесіді. Так, з одним досліджуваним поліграфолог може розмовляти протягом години, а спілкування з іншим обмежити десятьма хвилинами. Одного досліджуваного фахівець може слухати мовчки, не перериваючи і майже не задаючи питань. Висловлювання ж іншого поліграфолог може поправляти, уточнювати, коригувати. Поліграфолог встановлює контакт з особою неодмінно з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей.

В окремих випадках досліджуваний може провокувати фахівця з метою зриву тестування або створення несприятливих умов для роботи. У такому випадку завданням поліграфолога є збереження спокою, демонстрація коректності, що змусить особу відмовитись від подібних спроб маніпуляції через їх неефективність.

Якісна психологічна підготовка досліджуваного забезпечить виразність і чіткість реакцій під час тестування, а також їх однозначну і достовірну інтерпретацію. Тому з самого моменту зустрічі поліграфолог має свідомо формувати позитивне ставлення досліджуваного до майбутнього тестування [2].

З початку і протягом передтестової бесіди фахівець повинен відмічати можливі зовнішні ознаки емоційного хвилювання досліджуваного: скутість або, навпаки, його поривчастість рухів, погана координація. На обличчі досліджуваного може відзначатися вираз невпевненості, настороженості, судоми м'язів обличчя, або «натягнута» посмішка. У особи також може виявлятися дрібне тремтіння рук, колін. Голос при відповідях може звучати то тихіше, то дзвінкіше; в ході співбесіди мовлення переривчасте, сумбурне, плутання у відповідях. Підвищене емоційне напруження може виражатися в загальній негативній поведінці, войовничому

налаштуванні щодо дослідження (аж до категоричної відмови) і до особистості фахівця-поліграфолога [1].

Присутність підвищеного емоційного напруження на момент проведення передтестової співбесіди, часто не обумовлене прагненням досліджуваного вплинути на результат чи щось приховати від поліграфолога. Виникнення вираженої емоційної напруженості може бути наслідком зачіпання поліграфологом «болючих» для суб'єкта особливостей біографії або сфер особистості. Не виключено, що хвилювання може обумовлюватись серйозними поведінковими помилками поліграфолога, що призвели до виникнення негативного ставлення особи до самої процедури дослідження. Для того, щоб не виникало таких помилок, доцільно дотримуватися психологічних рекомендацій і правил при проведенні всіх етапів тестування [1].

У процесі бесіди можуть виникнути такі ситуації щодо психо-емоційного стану досліджуваної особи [2]:

1. Досліджуваний глибоко байдужий до факту проведення дослідження та його результатів, пасивний і фізіологічно ареаактивний. У такому випадку поліграфолог повинен з'ясувати причини такої поведінки, і вжити відповідних заходів, в залежності від того, чи мають ці причини об'єктивний (наприклад, погане самопочуття) або суб'єктивний (нерозуміння значимості) характер.

2. Досліджуваний занадто збуджений. Зазвичай правильно побудована бесіда, спрямована на локалізацію та усунення причин хвилювання, досить швидко знижує рівень збудження у добросовісного досліджуваного, тоді як у осіб, що свідомо дають неправдиві свідчення, він може підвищитися настільки, що людина сама приймає рішення повідомити достовірну інформацію.

Якщо досліджуваний знаходиться в стані гніву у зв'язку з пропозицією взяти участь у проведенні дослідження і демонструє негативне ставлення до поліграфолога, необхідно, використовуючи прийоми психологічного впливу (наприклад, роз'яснюючи підозрюваному в скоєнні злочину, що дослідження проводиться в його ж інтересах з метою відвести від нього необґрунтовані підозри), спробувати переконати особу в необхідності співпраці. В іншому випадку дослідження припиняється.

Ще одним різновидом бесіди в процесі дослідження із використанням поліграфа є післятестова бесіда. Вона, зазвичай, проводиться у тих випадках, коли поліграфолог цілком упевнений у тому, що зможе отримати зізнання обстежуваної особи (у випадку тестування на предмет вчинення, участі у вчиненні злочину, володіння певною інформацією щодо подій, пов'язаних зі злочином). Таке може бути тоді, коли поліграфолог під час опитування отримав беззаперечні підтвердження неправдивості обстежуваної особи. В інших випадках післятестова бесіда зводиться до ввічливого прощання з опитуваною особою та інформуванням її про те, що остаточні висновки будуть зроблені після аналізу отриманих поліграм [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вагіна О.В. Психологічні умови проведення передтестової бесіди під час поліграфних досліджень. Право і безпека. Харків: ХНУВС, 2017. № 2 (65). С. 135–139.
2. Варламов В.А., Варламов Г.В., Власова Н.М., Зубрилова И.С., Котомин М.Б. Углубленные кадровые проверки / Под ред. Е.С. Швеца. М., 2003. 389 с.
3. Единые требования к порядку проведения психофизиологических исследований (ПФИ) с использованием полиграфа: практическое пособие / Б.Н. Мирошников, А.В. Алексеев, В.М. Бойков и др. М.: Академия управления МВД России, 2008. 61 с.
4. Коровин В.В. Соотношение психологического и технического в вопросе о достоверности результатов «детекции лжи». URL: <http://www.poligraf.sp.ru/kor.html>. (дата звернення: 09.10.2018).
5. Сошников А.П., Пеленицын А.Б. Оценка персонала: психологические и психофизиологические методы. Москва: Эксмо, 2009. 240 с.
6. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография / Х. : Гриф, 2002. 349 с.

РЕЗОЛЮЦІЯ
за результатами проведення
II ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ»

Службова діяльність співробітників правоохоронних органів України часто проходить в екстремальних умовах, які супроводжуються дистресовими ситуаціями та психологічними травмами. Тому питання організації психологічного супроводу в підрозділах Національної поліції, Національної гвардії України, Державної служби з надзвичайних ситуацій та інших правоохоронних органах набувають неабиякої актуальності. Особливе значення має психологічна підготовка курсантів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання до ефективного виконання професійних обов'язків. Саме тому актуальним є питання психологічного аспекту професійної спрямованості майбутніх правоохоронців. Стресостійкість, мотивація до успішного навчання та виконання службових обов'язків, формування професійних рис характеру, вміння співпрацювати та взаємодіяти у колективі, проявляти лідерські властивості є важливими компетентностями їхньої успішної самореалізації.

Сучасні наукові відкриття в галузі психології надають можливість втілювати в практичну діяльність підрозділів психологічного забезпечення нові практики та покращувати якість супроводження службової діяльності правоохоронних органів.

У той же час, формування психологічної готовності правоохоронців до виконання службових обов'язків ставить перед науковцями нові завдання, які потребують вирішення. Найгострішими серед них є: стресостійкість у службовій діяльності працівників правоохоронних органів; особливості ефективної комунікації патрульних поліцейських з громадянами; сучасні психотерапевтичні методи в роботі з психологічною травмою; організація психологічного супроводу професійної спрямованості курсантів, студентів, слухачів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських тощо.

Учасники II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»:

- **заслухавши:** доповіді, зауваження та пропозиції під час проведення науково-практичного заходу;

- **обговоривши:** актуальні питання розвитку стресостійкості, розробки методів формування ефективної комунікації працівників правоохоронних органів; організації психологічного супроводу професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; застосування нових методів діагностики та психотерапії в роботі з ПТСР й психологічною травмою психологами, які працюють із потерпілими із зони ООС, із залежними від активних речовин осіб; особливості поведінки правопорушників та методів самозахисту в агресивному середовищі;

- усвідомлюючи, що:

потреба у розвитку стресостійкості правоохоронців зростає; особливості поведінки правопорушників (агресивність, неадекватність, незаконослухняність) потребують розробки методів самозахисту патрульних поліцейських та подальшого їх втілення в процес виконання службових обов'язків; екстремальні умови праці правоохоронців вимагають більш кваліфікованої підготовки штатного психолога до застосування методів психологічної психотерапії: методам релаксації, виявлення дистресу та екстреної допомоги в екстремальній ситуації і в після стресовий період (після отримання психологічної травми, агресивного спілкування);

умови праці патрульних поліцейських в ситуації невизначеності та загрози життю сприяють розвитку дистресу, тож необхідним є введення психологічного огляду та тренінгових занять з метою опрацювання постстресової симптоматики після виконання службових обов'язків;

потреба в забезпеченні певного алгоритму дій та ефективної психотерапевтичної допомоги особам з ПТСР, які повернулися із зони ООС зростає;

методи психотерапевтичної роботи з травмою, з залежними станами (від вживання психоактивних речовин, стани психоемоційної залежності в формуванні деструктивних стосунків) потребують подальшого вдосконалення, адже в Україні небагато спеціалістів, які працюють з даною проблематикою;

діагностика психологічної травми та ПТСР (посттравматичного стресового розладу) також потребує вдосконалення;

- констатуючи, що:

сьогодні ще недостатньо організованим є психологічний супровід у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських;

недостатньо розробленими є навчально-методичний та науково-практичний матеріал для розвитку ефективної комунікації патрульних поліцейських;

недостатньо систематизованою є діяльність практичних психологів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання; існує потреба у формуванні нової концепції організації психологічного супроводу відповідно реформ у Національній поліції;

питання психодіагностики ПТСР та психотравми осіб, що повернулися із ООС та алгоритм дії психологів, які вступають на службу до правоохоронних органів або виявляють таких співробітників ще є недостатньо розробленими;

методи покращення ефективності спілкування та самозахисту патрульного з громадянами в умовах виконання службових обов'язків ще також потребують подальшого вдосконалення;

виокремлені учасниками конференції стилі подолання стресу в екстремальних умовах праці потребують подальшої апробації та втілення в практичну діяльність психологів, які співпрацюють з патрульними поліцейськими;

досліджені деякими учасниками конференції особливості професійного стресу керівників Національної поліції України та його профілактики є основою для подальшої практичної реалізації в навчальних тренінгах та психологічних центрах; алгоритм прогнозування та діагностики психологічної травматизації військовослужбовців – учасників бойових дій ще потребує вдосконалення; актуалізована тема залежностей (психологічних, соціальних, фізичних) є затребуваною в аспекті психопрофілактики наркозалежності та схильностей до девіантної та деліквентної поведінки підлітків; питання етичності щодо застосування засобів гігієни та профілактики захворювання на ВІЛ, наркозалежності в стосунках молодих пар є ще недостатньо сформованими у їхній свідомості та потребує розповсюдження вже розроблених тренінгів серед підлітків, юнаків, шкільних офіцерів поліції; студентів та курсантів.

За результатами обговорення доповідей учасниками науково-практичної конференції пропонується:

1. Визначити перспективні напрями подальшої роботи у малодосліджених аспектах психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів:
 - розробка та застосування сучасних методів психотерапії залежних станів свідомості потерпілих від психологічної травми працівників правоохоронних органів;
 - розробка методів калібрування істинної інформації від неправдивої у правопорушників;
 - дослідження психологічного портрету українського лідера та розробка методів з розвитку лідерських властивостей правоохоронців;
 - дослідження особливостей професійної деформації сучасних поліцейських.
2. Продовжити роботу за пріоритетними напрямками діяльності підрозділів психологічного супроводу службової діяльності співробітників правоохоронних органів:
 - розвиток стресостійкості правоохоронців;
 - визначення основних стратегій боротьби з професійним стресом,
 - удосконалення методів та напрямів формування у військовослужбовців Національної гвардії України стресостійкості до стрес-факторів службово-бойової діяльності;
 - дослідження особливостей професійного спілкування працівників правоохоронних органів в умовах стресу,
 - розробка програм з розвитку ефективної комунікації патрульних поліцейських з громадянами різної вікової категорії та різного соціального статусу;
 - розробка практичних методів зміни маніпулятивного мовного впливу у процесі виконання службово-бойових завдань, дослідження особливостей професійного спілкування працівників правоохоронних органів в умовах стресу,

- забезпечення професійної комунікативної підготовки працівників поліції до подолання конфліктних ризиків у службовій діяльності,
- дослідження причин важких психічних відхилень, що сприяють деліквентній поведінці злочинців;
- розробка методів психологічного самозахисту поліцейських в агресивному середовищі;
- засвоєння зарубіжного досвіду формування психологічної готовності правоохоронців до виконання службових обов'язків, зокрема запровадження скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку підрозділами Національної поліції України під час масових заходів, дій військовослужбовців в бойових умовах тощо;
- дослідження психологічного аспекту службової діяльності патрульних поліцейських,
- удосконалення особливостей ефективного партнерства поліції та закладів загальної середньої освіти.

3. Запровадити з патрульними поліцейськими психотерапевтичні методи роботи: з метою застосування сучасних методів релаксації, виявлення дистресу та екстреної допомоги в екстремальній ситуації і в післястресовий період (в ситуації отримання психологічної травми під час службової діяльності, агресивного спілкування).

4. Удосконалити діагностику психологічної травми та ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) у правоохоронців. З метою покращення психологічного виявлення постстресової симптоматики у правоохоронців після виконання службових обов'язків, рекомендувати техніку OPD-2 як інструмент, необхідний для постановки діагнозу, опису і диференціювання людей, планування терапії, визначення цілей терапії та фокусу лікування; вистежування змін у хворого в процесі психотерапії; оцінки результатів лікування та контролю якості.

5. Розглянути можливість організації практичних заходів щодо обміну досвідом з питань психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів з психологами та психотерапевтами інших країн: проводити спільні тренінги фахівців із досвідом психологічної практики в закордонних службах психологічного супроводу з практичними психологами підрозділів Національної поліції України та інших правоохоронних органів.

6. Забезпечити психологічний супровід превентивної діяльності поліцейських, зокрема шкільних офіцерів поліції та співробітників підрозділів ювенальної превенції за напрямом протидії вживання психоактивних речовин неповнолітніми, приділяти увагу актуалізації проблеми залежності та можливих шляхів виходу, які наразі пропонують медичні заклади, громадські організації. Проводити тренінги з профілактики ВІЛ, наркозалежності та взаємодії з залежними та хворими на ВІЛ для школярів, студентів, курсантів, шкільних офіцерів поліції, патрульних поліцейських.

7. Здійснювати психопрофілактичну роботу з правоохоронцями, які щойно заступили на службу. Зокрема, шляхом проведення тренінгів з розвитку

стресостійкості, застосовуючи нові методи психотерапії, зокрема із застосуванням тілесних психопрactic, арт-методів, методів кататимно-імагінативної психотерапії.

8. Поширити практику застосування психотерапевтичних методів психологічного супроводу правоохоронців, які виконують свої обов'язки у зоні проведення ООС. Зокрема, розробити певний алгоритми дій та ефективної психотерапевтичної допомоги особам з ПТСР, які повернулися із зони ООС; прогнозування та діагностики психологічної травматизації військовослужбовців – учасників бойових дій. Запровадити новітні методи психотерапевтичної роботи з залежними станами, суїцидальною поведінкою осіб, які отримали травму в процесі службової діяльності в правоохоронних органах.

9. Рекомендувати зміцнити технічне оснащення підрозділів психологічного супроводу службової діяльності співробітників правоохоронних органів, у тому числі закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, з метою залучення сучасних технологій до опрацювання результатів психологічної діагностики та систематизації діяльності практичних психологів з урахуванням перспектив формування нової концепції організації психологічного супроводу правоохоронної діяльності.

**Організаційний комітет II Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«Психологічні засади забезпечення службової
діяльності працівників правоохоронних органів»**

*Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції
(в авторській редакції)
07 лютого 2019 року*

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Комп'ютерна верстка: Когут О.О.

**Оригінал-макет підготовлено організаційним комітетом
ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**«Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників
правоохоронних органів»**

50065, м. Кривий Ріг, вул. Співдружності, 92а